Government Oriental Series–Class C, No. 2.

Word Index to
PĀṆINI-SŪTRA-PĀṬHA
AND
PARIŚIṢṬAS

Compiled by

Mahāmahopādhyāya Vedāntavāgīs'a Shridharshastri Pathak

and

Vidyānidhi Siddheshvarshastri Chitrao

PUBLISHED BY

Bhandarkar Oriental Research

POONA

1935

राजकीया प्राच्यग्रन्थश्रेणिः, अनुक्रमाङ्कः 'सी' २

पाणिनीयसूत्रपाठस्य

तत्परिशिष्टग्रन्थानां च शब्दकोशाः

महामहोपाध्याय–वेदान्तवागीश–पाठकोपाह्वश्रीधरशास्त्रिणा

तथा च

विद्यानिधि–चित्रावोपाह्वसिद्धेश्वरशास्त्रिणा

संगृहीताः ।

पुण्यपत्तनस्थ–

भाण्डारकरप्राच्यविद्यासंशोधनमन्दिराधिकृतैः

भाण्डारकरमन्दिरमुद्रणालये मुद्रयित्वा प्राकाश्यं नीताः

शाके १८५६ । खिस्ताब्दे १९३५

मूल्यं द्वादश रूप्यकाः

प्रास्ताविकम् ।

अष्टाध्यायीसूत्रपाठः—अत्राधस्तनान्यादर्शपुस्तकानि ।

का. १ काशिकायां स्वीकृतः सूत्रपाठः (मेडिकल हॉल, प्रेस बनारस इ. स. १८९८)

वै. २ वैदिकानामध्ययनपद्धतौ वर्तमानः (हस्तलिखितः कृष्णंभट प्रभुणे इत्येषाम् ।)

नि. ३ निर्णयसागरमुद्रितः (१९०९)

बा. ४ श्रीबालमनोरमा सीरीज नं. २ (इ. स. १९१२)

त. / त. वि. / प. ५ तत्वविवेचकमुद्रणालये परवोपाह्वेन मुद्रापितः (शके १८४५)

क. ६ तारानाथ तर्कवाचस्पति, कलकत्ता (इ. स. १८७५)

बो. ७ बोथलिंगसंगृहीतः (इ. स. १८८७)

प्र. ८ केदारनाथ भार्गव, ओरिएंटल प्रेस अलाहाबाद.

प्रायेण भाष्ये स्वीकृत एव सूत्रपाठोऽस्माभिः स्वीकृतः । यस्मिन् सूत्रे भाष्यं न विद्यते तस्य सूत्रस्य पाठः संशोध्य प्रदत्तः । अन्यत्रोपलभ्यमानाः पाठभेदाः अधोभागे टिप्पण्यां निर्दिष्टाः ।

वार्तिकपाठः—तत्र च द्वे एवाधस्तने आदर्शपुस्तके ।

१ महाभाष्यमुद्रणावसरे कीलहार्नमहोदयेन स्वीकृतः । इ. स. १८८०; १८८३; १८८५ प्रकाशितमहाभाष्यस्थः

२ परवोपाह्वेन संगृहीतः ।

अस्माभिः कीलहार्नमहोदयेन स्वीकृत एव वार्तिकपाठोऽङ्गीकृतः । टिप्पण्यां परवपुस्तकस्थाः पाठभेदाः प. इति निर्दिष्टाः । महाभाष्ये यथा सूत्रेसूत्रे वार्तिकानामुपलब्धिर्भवति तथैवास्माभिरपि प्रतिसूत्रमुपलभ्यमानानि वार्तिकानि प्रदत्तानि । तेन च सौलभ्येन पाणिनिकात्यायनयोर्मतभेदो विचारसादृश्यं वैपरीत्यमाधिक्यं संकोचो वा ज्ञातुं शक्यते । महाभाष्यमन्तरा नाद्याप्येवंविधा रचना दृष्टचरी । पाणिनेरष्टाध्यायीसूत्रपाठः प्रायेण निश्चितः । यद्यपि तत्र पाठभेदा उपलभ्यन्ते तथापि नास्ति तेषामाधिक्यम् । परंतु कात्यायनस्य कानि वार्तिकानि कानि वा महाभाष्यप्रणेतुः पतञ्जलेस्तथैव कानि वा सौनागभारद्वाजादीनां वचनानि एतन्निर्णेतुं नाद्यापि अल्पांशेनापि तर्कमन्तरा निश्चप्रचं साधनं दृश्यते । कीलहार्नमहोदयेनापि एतदेव स्वकीये वार्तिकविषयके निबन्धे प्रतिपादितम् । अष्टाध्यायीशब्दकोशस्तावत् शार्मण्यदेशोद्भवेन बोथलिंगमहोदयेन बहुतिथात् कालात् प्राक् संपाद्य प्राकाश्यं नीतः । तेन सूत्राणामनुवादः, टिप्पणादिकं च सर्वं जर्मनभाषायामेव कृतं वर्तते । सुनि-

पुणं प्रयतमानेनापि तेन यां पद्धतिमनुसृत्य अष्टाध्यायीशब्दकोशस्य कार्यं व्यधायि सा पद्धतिः सामान्यतः दुरवगाहेत्यस्माभिर्नाङ्गीकृता । प्रथममेव पुरस्क्रियमाणे वार्तिकशब्दकोशे अष्टाध्यायीशब्दकोशे चास्माभिरङ्गीकृता पद्धतिरधस्ताद् विशदीक्रियते ।

सामासिकशब्देषु द्वन्द्वघटिता एव शब्दा विभज्य प्रदर्शिताः । अन्यसमासस्थास्तु संपूर्णतयैव निर्दिष्टाः । न तत्र पदविभाग आदृतः । द्वन्द्वान्तर्गतशब्देषु पूर्वपदनिर्देशानन्तरं °ईदृक् चिह्नमन्ते । उत्तरपदनिर्देशे °ईदृक् चिह्नं दर्शितमादौ । मध्यमपदनिर्देशे चोभयत आदृतम् °ईदृक् चिह्नम् । द्वन्द्वेष्वपि विशिष्टद्वन्द्वा वैशिष्ट्यद्योतनायाविभज्यैव निर्दिष्टाः ।

विशिष्टशब्दा विशिष्टार्थद्योतकसंक्षिप्तचिह्ननिर्देशपुरःसरं कोशे संगृहीताः । संक्षिप्तचिह्नानामर्थद्योतकं परिशिष्टमग्रे वर्तते । सर्वेषां शब्दानां प्रातिपदिकमादृतम् । किंतु सर्वनाम्नां सविभाक्तिकत्वमङ्गीकृतम् । तन्निर्देशश्च विभक्तिक्रमेण । तथैव धातूनां रूपाणि लडादिक्रमेण धातावेव प्रदत्तानि । पाठभेदा अपि कोशे पाठ इति निर्दिश्य समावेशिताः ।

अष्टाध्यायीशब्दकोशे अङ्कक्रमः अध्यायः, पादः, सूत्रं चेति । वार्तिकशब्दकोशे, अध्यायः, पादः, सूत्रं क्रमाङ्कश्चेति ।

धातुपाठः—तत्र आदर्शत्वेन परबोपाह्वेन संगृहीतो धातुपाठः स्वीकृतः । अनुक्रमाङ्काश्च प्रदत्ताः । धातुपाठकोशे धातुना सह आद्याक्षरेण गणः, पदं (आत्मनेपदं परस्मैपदं वा), सेट्, वेट्, अनिट् वा इत्यप्यग्रिमे भागे प्रदर्शितम् । धातोराद्ये भागे वर्तमानमनुबन्धसन्तरैव धातवः कोशे निर्दिष्टाः । तथाप्यनुबन्धानां बोधाय ते तत्रतत्र ( ) एवं चिह्नान्तर्गताः कृताः । दश गणास्तेषां नामानि संक्षेपतश्च सुखावबोधाय प्रदर्श्यन्ते ।

संक्षेपः	गणनाम
भ्वा.	१ भूवादिः
अ.	२ अदादिः
जु.	३ जुहोत्यादिः
दि.	४ दिवादिः
स्वा.	५ स्वादिः
तु.	६ तुदादिः
रु.	७ रुधादिः
त.	८ तनादिः
क्रया.	९ क्रयादिः
चु.	१० चुरादिः
प.	१ परस्मैपदम्
आ.	२ आत्मनेपदम्
से.	सेट्
वे.	वेट्
अ.	अनिट्

धातोराद्ये भागे (पा.) इति चिह्नेन पाठभेदा अपि कोशे समावेशिताः।

धातुपाठस्था गणा गणपाठे वर्णानुक्रमेण समावेशिताः।

अष्टाध्यायीसूत्रपाठे ये धातुपाठापठिता धातव उपलभ्यन्ते ते सौत्रधातव इत्युच्यन्ते। तेषां संग्रहो माधवीयायां धातुवृत्तौ दृश्यते। माधवेन तत्र वृत्तिरपि कृता वर्तते। माधवेन संगृहीतेषु सौत्रधातुषु तुधातोः समावेशो नोपलभ्यते। उणादिसूत्रस्थाः सौत्रधातवः उ. इति संक्षेपेण प्रदर्शिताः। तत्रत्याः केचन परवपुस्तके प्राक् प्रदत्ता आसन्। अन्ये बहवः संशोध्य स्थलनिर्देशपुरःसरं नवीना एव संगृहीताः। ततोऽन्ये संशोधनावसरे उपलभ्यमानाः सौत्रधातवः परिशिष्टे द्रष्टव्याः। गणपाठे समुपलभ्यमानान्यन्तर्गणसूत्राणि यथा अस्मिन् ग्रन्थे वर्णानुक्रमेण पृथक् संगृहीतानि तथैव धातुपाठस्थान्यप्यन्तर्गणसूत्राणि संगृहीतुमर्हाणि। तथैव शार्मण्यदेशोद्भवेन केनचन विदुषा धातुपाठं संशोध्य धातुपाठः कोशश्च आङ्ग्ललिप्यां संपादितः। जर्मनभाषायां टिप्पण्यादिकमपि प्रदत्तम्। धातुपाठस्य परिशीलनेच्छुभिस्तदवश्यं द्रष्टव्यम्। (by Bruno Liebich A. D. 1920)

गणपाठः—तत्राधोलिखितानि आदर्शपुस्तकानि।

त. वि. १ परवोपाह्वेन तत्वविवेचकमुद्रणालये मुद्रापितः।

बो. २ बोथलिंग (Böhtlingk) महोदयेन संगृहीतः।

का. ३ काशिकावृत्तिस्थः।

नि. ४ निर्णयसागरमुद्रितसिद्धान्तकौमुद्यन्तर्गतः।

सर्वे गणा वर्णानुक्रमेण संगृहीताः। अष्टाध्यायीक्रमानुसारेण न संगृहीताः। गणस्यादौ प्रत्येकमनुक्रमाङ्कस्तथैव गणेऽपि प्रतिशब्दमनुक्रमाङ्कः प्रदत्तः। अष्टाध्यायीस्था अध्यायपादसूत्राङ्का अपि गणनाम्नोऽग्रिमे भागे निर्दिष्टाः।

गणपाठशब्दकोशेऽङ्कद्वयम्। प्रथमो गणस्यानुक्रमाङ्कः द्वितीयो गणस्थस्य शब्दस्य। ये शब्दाः काशिकायां नोपलभ्यन्ते तेषामुपरि *एवं चिह्नं प्रदत्तम्। अक्षरवर्णमात्राभेदेन ये शब्दा उपलभ्यन्ते ते तत्रैव अग्रिमे भागे ( ) एवं चिह्नान्तर्गताः कृताः। गणनाम्नि समाविष्टः प्रथमः शब्दोऽष्टाध्यायीशब्दकोशे द्रष्टव्यः।

धातुपाठस्था गणा अपि अस्मिन्नेव गणपाठे निर्दिष्टाः। गणस्था धातवो धातुपाठस्थान् धातूनामङ्कान् प्रदर्श्य निर्दिष्टाः।

गणपाठसंशोधनावसरे बहूनि हस्तलिखितान्यादर्शपुस्तकान्यस्माभिरानीतान्यासन्। तथैव श्रीवर्धमानरचितो गणरत्नमहोदधिरपि प्रत्यक्षीकृतः। परं तत्र पाठभेदवैपुल्यं, वैचित्र्यं कालुष्यं चानुभूय गणपाठसंशोधनस्य स्वतन्त्रमेव कार्यं मत्वा प्रायेण बोथलिंगपद्धतिरेवानुसृता।

वार्तिकस्थगणपाठः—सूत्रनिर्दिष्टादन्येऽपि केचन गणा वार्तिकेषूपलभ्यन्ते तेऽत्र संगृहीताः। तत्रापि गणस्यानुक्रमाङ्को गणान्तर्गतशब्दानुक्रमाङ्कश्च प्रदत्तः। अग्रिमे भागे भाष्यस्थं स्थलमपि प्रादायि। वार्तिकस्थगणपाठशब्दकोशश्च पृथग्न्यधायि। अन्येऽपि भाष्यवार्तिकयोरेतादृशाः केचन गणा उपलभ्यन्ते तेषामपि स्थलनिर्देशपुरःसरं वर्णानुक्रमेण संग्रहः, टिप्पण्यां (पृ. ७१३–७१४) न्यधायि।

अन्तर्गणसूत्राणि वर्णानुक्रमेण स्थलनिर्देशपुरःसरं स्वतन्त्रतया प्रदत्तानि ।

उणादिसूत्रपाठेऽपि एतादृशा गणा उपलभ्यन्ते तेषामपि संग्रह उणादिसूत्रपाठस्यान्तिमे भागे (पृ. ७४२–७४४) टिप्पण्यां कृतः ।

लिङ्गानुशासनम्—अत्रादर्शपुस्तकान्यधोलिखितानि ।

१ निर्णयसागर–सिद्धान्तकौमुदीस्थः पाठः ।

२ बालमनोरमापुस्तकस्थः पाठः ।

३ परवोपाह्वेन संगृहीतः पाठः ।

यद्यप्यस्मिन्ग्रन्थे लिङ्गानुसारं विभागो दृश्यते तथाप्यस्माभिः सौकर्यार्थमनुक्रमेणाङ्काः प्रदत्ताः । अतो लिङ्गानुशासनशब्दकोशे क्रमाङ्कनिर्देशेनैव कार्यं भवति ।

उपरिनिर्दिष्टं लिङ्गानुशासनं पाणिनिप्रणीतमिति प्रसिद्धिः । अन्यान्यपि हेमचन्द्रादीनां लिङ्गानुशासनानि सन्ति । हेमचन्द्र–वररुचि–शाकटायन–हर्षवर्धनकृतानि लिङ्गानुशासनानि जर्मनभाषायामनूद्य समूलानि शार्मण्यपण्डितेन ओट्टो फ्राङ्क (Dr. R. Otto Franke 1886---90) इत्याख्येन विदुषा संपादितानि सन्ति । हर्षवर्धनप्रणीतं लिङ्गानुशासनं पृथिवीश्वरकृतसर्वलक्षणाख्यटीकोपतं मद्रपुरीयविश्वविद्यालयसंस्कृतग्रन्थावलौ चतुर्थग्रन्थत्वेन वररुचिशाकटायनग्रन्थाभ्यां सह संगृहीतं वर्तते । ततोऽन्येऽपि बहवो लिङ्गानुशासनग्रन्था आसन्निति ज्ञायते । तत्र शंकरविद्यानिधी नवीनौ हर्षवर्धनेनान्तिमे सप्तनवतितमे श्लोके निर्दिष्टौ । तथैव गायकवाडसंस्कृतग्रन्थावलौ वामनप्रणीतं लिङ्गानुशासनं स्वोपज्ञवृत्तिसहितं षष्ठग्रन्थत्वेन संपादितं वर्तते । तत्र एकत्रिंशत्तमे श्लोके सुस्पष्टमेव प्रतिपादितं व्याडि–वररुचि–चन्द्र–जैनेन्द्रादीनां लिङ्गानुशासनानि समस्यैतत्प्रणीयत इति । इतो ज्ञातुं शक्यते एतादृशा अन्येऽपि बहवो लिङ्गानुशानग्रन्था सन्तीति । एते ग्रन्थाः कस्य शब्दस्य स्त्रीपुंनपुंसकेषु केन लिङ्गेन व्यवहारो भवतीति संग्रहेण प्रतिपादयन्ति ।

उणादिसूत्रपाठः—अत्राधस्तनान्यादर्शपुस्तकानि ।

कौ. १ सिद्धान्तकौमुदीस्थो भट्टोजीदीक्षितेन व्याख्यातः (परवसंशोधितः)

उ. २ उज्वलदत्तकृतव्याख्यायुतः (by Theodor Aufrecht A. D. 1859)

अ ३ श्वेतवनवासिविरचितवृत्तियुतः मद्रपुरीयविश्वविद्यालयसंस्कृतग्रन्थावलौ सप्तमः ग्रन्थाङ्कः, प्रथमो भागः

क ४ नारायणकृतप्रक्रियासर्वस्ववृत्तियुतः मद्रपुरीयविश्वविद्यालयसंस्कृतग्रन्थावलौ सप्तमः ग्रन्थाङ्कः द्वितीयो भागः ।

यद्यपि पञ्चपादात्मकोऽयं ग्रन्थस्तथाप्यस्माभिः क्रमेणानुक्रमाङ्काः प्रदत्ताः । शब्दकोशे च लिङ्गनिर्देशपुरःसरं केवलं सूत्रैः साधिताः शब्दा निर्दिष्टाः । उणादिसूत्रपाठस्ता-
[illegible]द् भट्टोजीदीक्षितेन सिद्धान्तकौमुद्यां यः स्वीकृतः स एव आदृतः । केवलं द्वित्रस्थलेषु [illegible]णां पाठ उररीकृतः । तथापि उपलभ्यमानाः पाठभेदाः टिप्पण्यां समावेशिताः । उणा-
[illegible] गणास्तेषां टीकासु उपलभ्यमानाः साधिताः शब्दाश्च उणादिसूत्रपाठस्यान्तिमे

भागे प्रदत्ताः । उणादीनां पाणिनिना द्विवारं निर्देशः कृतः (पा. सू. ३·३·१; ४·७५)।

एतानि सूत्राणि शाकटायनप्रणीतानीति प्रसिद्धम् । यद्यपि उणादिसूत्राणि शाकटायनप्रणीतानीति लघुशब्देन्दुशेखरे उणादिव्याख्यानावसरे नागोजीभट्टैः प्रतिपाद्यते । श्वेतवनवासिना स्वकृतटीकायां तथैव निरदेशि । तथापि डॉ० का. वा. पाठकमहोदयैरपि कात्यायनपतञ्जलिकैयटजिनेन्द्रादीनां व्याख्यात निरणायि उणादिसूत्राणि पाणिनिप्रणीतानीति । तदवश्यं जिज्ञासुभिर्द्रष्टव्यम् । (" Pāṇini and the authorship of the Uṇādi Sūtras " and " Further remarks on the Uṇādi Sūtras of Pāṇini " by Prof. K. B. Pathak B. A., Annals of the Bhandarkar Oriental Research Institute, Vol. IV, pp. 111-136; Vol. XI, pp. 90-93) तथापि तेषां तदानींतनं स्वरूपमवशिष्टं न वेति विषये मिहिर (५१), दीनार (४२०), स्तूप (३०५) इत्यादिशब्दानां साधनिकां दृष्ट्वा शङ्कन्ते विद्वांसः ।

फिट्सूत्रपाठः—अत्र निर्णयसागरमुद्रापितायां सिद्धान्तकौमुद्यां संगृहीतः पाठः स्वीकृतः ।

यद्यपि अस्मिन् ग्रन्थे पादचतुष्टयं विद्यते तथाप्यस्माभिः क्रमेणैवानुक्रमाङ्काः प्रदत्ताः । अतः फिट्सूत्रशब्दकोशे एकस्यैवानुक्रमाङ्कस्य निर्देशः ।

उदात्तानुदात्तादिवैदिकस्वरप्रतिपादकोऽयं ग्रन्थः शान्तनवाचार्येण प्रणीतः । तत्र भट्टोजीदीक्षितस्य सिद्धान्तकौमुद्यन्तर्गता व्याख्या । अयमपि ग्रन्थः जर्मनभाषायामनूद्य प्रकाशितो वर्तते (By F. Kielhorn 1866).

अद्य अतीव संतोषमावहत्यावयोश्चेत एवंविधस्वरूपं कार्यं पाठकमहोदयेभ्य उपाहर्तुम् । चतुर्दशवर्षात् प्राक् प्रारब्धं कार्यमद्य मुद्रणादिसंस्कारान् संपाद्य संतोपयत् संपादकचेतो विदुषां दृष्टिपथमवतरति । महाभाष्यशब्दकोशस्यानुपदमेवास्यापि प्रकाशनं संकल्पितमासीत् परंतु इयता वर्षपूगेनाद्यास्य स्वरूपं प्रादुर्भवति लोकानां पुरतः । एतस्मिन् श्रमसाध्ये महति कार्ये डॉ. श्री. कृ. बेलवलकरमहोदयादीनां प्रेरकत्वाभावे कथंकारं यशस्विनावभवाव तदवश्यं तेषां महाभागानामनुग्रहभरोद्वहनं स्वकर्तव्यं मन्यावहे । तथैव भाण्डारकरप्राच्यविद्यासंशोधनमन्दिरस्थैः श्री. ग. न. श्रीगोंदेकर बी. ए. एतैरपि मुद्रितसंशोधनावसरे साहाय्यं व्यधायीति निर्दिश्य बहुतिथात् कालात् प्रारब्धं कार्यं समाप्तमिति सानन्दं विरम्यते—

पुण्यपत्तने
१८५६ मिते शाके
पौषशुद्धप्रतिपदि

पाठकोपनाम्ना श्रीधरशर्मणा
चित्राबोपनाम्ना सिद्धेश्वरशास्त्रिणा च

श्रीशिवः शरणम् ।

विशेषतो निवेदनम् ।

अयि सहृदयाः करुणावरुणालया विद्वांसः—

यदयमुपहारीकृतो वार्तिकादिशब्दकोशः स च मत्सुहृद्वराणां विद्यानिधिसिद्धेश्वर-शास्त्रिणामेवाविरतश्रमस्य फलम् । यद्यप्यावयोरिदं कार्यमिति निरणायि भां. ओ. रि. इ. समित्या तथैव चावाभ्यां प्रतिश्रुतमपि तथापि कारणवैविध्येन तत्तन्नगरेषु निवासिना मया पुण्यपत्तन-निवासैकसाध्यमिदं शब्दकोशसंग्रहसंशोधनादिकार्यं नापारि । यत्किंचिदत्र मया संपादितं तदपि संशोधनावसरे सिद्धेश्वरशास्त्रिभिः सुविहितं कृतमतस्तेषाम् एव सुविहितस्यास्य ग्रन्थस्य फले स्वाम्यमिति निवेदयितुं प्रमोदते मे मानसम् । यदि ते निर्बन्धं न कुर्युस्तर्ह्यहं तत्र प्रास्ताविकादिषु हस्ताक्षरं न कुर्यामिति शम्—

पाठकोपाभिधः श्रीधरशर्मा

सरस्वतीपाठशाला—धूलिपत्तनम्

पौ. शु. ५ सौम्ये सं. १९९१

अन्यस्मिन् १·१·२१·१·७६ [१७].

°अन्य (स. ना.) ३·२·६०·१·१०७ [६].

°अन्य° (स. ना.) ५·३·२२·६·४०७ [२०].

अन्यतः (अ.) ४·३·१५५·४·३२५ [५].

अन्यतर (स. ना.)

अन्यतरः ५·२·४७·३·३८२ [१].

अन्यतरेण २·१·१·२·३६२ [४]; ३·१·७·४४२ [६]; ८·४४२ [१०].

अन्यतरस्य २·१·५७·२·३११ [११].

°अन्यतर° (स. ना.) ५·३·२२·६·४०७ [२०].

अन्यतरा ५·२·९७·१·३९५ [८]; १२२·५·३११ [१७]; ८·१·२६·१·३७३ [२१].

अन्यतरार्थ १·१·३·१३·५० [१].

अन्यत्र (अ.) १·१·शि.१·२·१५ [२१]; १·११·४१ [७]; ४·५·५२ [६]; ७·१·५६ [२४]; २०·५·७५ [५]; २७·९·८१ [१२]; ४४·२·१०१ [२१]; ९·१०३ [१३]; ६०·२·१५८ [१]; ७३·४·१८१ [२०]; २·४३·४·२१५ [१]; ७१·४·२५१ [४]; ३·१२·४·२७५ [२४]; ६७·५·२११ [१९]; ४·१·१·२१६ [३]; २२·३०१ [१६]; १४·१·३१८ [२२]; २·१·१३·१·३८६ [१०]; ५१·३·३९४ [५]; ३९६; २·२९·१३·४३३ [११]; ३·१·१·४३१ [४]; १९·१·४५३ [४]; ३·१·२·१ [१०]; ८७·१८·७० [३]; ९१·१०·७५ [४]; २·८४·३·१११ [१७]; १२४·१·१२५ [२]; २·१२५ [६]; ४·१·६०·२·२२५ [१]; ९६·१·२५२ [१२]; २·६६·१·२८५; ५·४·१·१·४३० [२]; ७३·२·४३३ [१३]; ६·१·२·१०·८ [३]; १७·२·२६ [३]; २७·२·२८ [३]; ३७·१·१२ [१६]; ९३·६·७४ [१९]; १६६·४·१०४ [१०]; ४·१३·२·१८२ [११]; १००·१·२१३ [११]; १३५·२·२२५ [५]; ७·१·९६·८·२७५ [१३]; ३·१·२·३१६ [६]; ८·१·३११ [१३]; ३·३११ [२१]; ५६·२·३३१; ८५·१·३३५ [२०]; ७·३३६ [१६]; ८·१·२७·२·३७४ [१३]; ३·१७·१·४२७ [२]; ४·२·३·४५३.

अन्यत्राभिधेयव्यक्ति° १·२·५१·१·२२७ [१२].

अन्यत्व ८·१·५१·१·३७७ [३].

अन्यत्वकर १·१·२६·३·८४ [२०].

अन्यनिर्देश १·३·११·३·२७२ [६].

अन्यनिवृत्त्यर्थ १·१·५१·१·१२५ [२०]; ६·३·२५६ [१३]; ५·२५६ [२३]; २·१०४·५·२२·९५·१·३१४ [१८].

अन्यपदार्थ २·१·१७·२·३८१ [५]; २८·७·१·२३·२·२४१.

अन्यपदार्थत्व १·२·६४.२५·२३१ [१३]; ६·१·१४·३ [१७].

अन्यपरप्रतिषेधार्थ ८·१·५६·१·३७२ [११].

अन्यलिङ्ग २·४·२६·३·४७८ [१८].

अन्यवाचक २·२·२९·९·४३२ [२०].

अन्यविषय ६·४·१४८·४·२२७ [१३].

अन्यव्यवाय ८·४·२·१·४५२ [२२].

अन्यशतत्व ५·१·२१·१·३४६ [६].

अन्यशास्त्रनिवृत्त्यर्थ ६·१·१०२·४·७१ [७].

अन्यसंख्यात्व ५·४·४८·३·३८२ [४].

अन्यसामान्य ८·१·५१·२·३७७ [८].

अन्याभाव १·१·२७·८·८९ [८]; ३·१२·५·२७६ [१].

अन्याभिधान ८·१·५१·३·३७७ [१२].

अन्यार्थ १·४·२·१·३०४ [१३]; ६·३·२·२·१४३ [१३]; ५·२·२·१४३ [४]; ९·२·१४४ [१].

अन्योन्य (स. ना.)

अन्योन्यम् ३·१·८७·११·६८ [२३].

अन्योपसर्गप्रतिषेधार्थ ७·२·६८·१·२६२ [१५].

अन्वय° (पा. श) १·२·४५·९·२१ [१]; ३·६·२५५ [१२].

अर्चि (पा. श.) ७·३·५९·३·३३२[१].

आर्ति (पा. श.) १·३·२९·२·२८२[१४].

आर्ति° (पा. श.) १·३·२९·२·२८२[१५].

अर्थ १·१·प्र.२·६[६]; ६८·१·१७५[२५]; २·१७६[४]; २·६४·११·२३७[११]; ३ ७८·१·२१३[११]; २·१·३६·४·३८८[१९]; ५१·२·३१४[१]; ३·१·२५·२·३०[२१]; ३·१६१·१·१६५[१८]; ५·२·१३५·३·४०१[३]; ३·७४·१·४२४[१०].

अर्थ° १·१·६०·१·१५८[५].

अर्थगति १·१·६८·१·१७५[२५]; ४·१७६[२१]; २·५१·२·२२७[१८]; ३·२२७[२१]; ३·१·४·२५४[२५]; २·१·३०·१·३८५[१४].

अर्थग्रहण १·१·११·५·६७[१८]; २·१·३०·१·३८५[१४]; ४१·१·३६१[४]; ३·१२·१·४४८[१३]; ७·२·९८·१·३०६[६].

अर्थतः (अ.) १·३·१०·५·२६८[११]; २·३·२३·२·४१९[५].

अर्थदर्शन १·१·शि·५·९·३०[२]; १५·३१[१४].

अर्थनियम १·४·२१·३·३२२[१४]; २·२·२४·१७·४२४[१७].

अर्थनिर्देश ४·३·१४३·२·३२४[५]; ८·१·९·१·३६७[१७].

अर्थनिर्देशार्थ १·१·४४·३·१०२[३].

अर्थनिवृत्ति १·१·६८·२·१७६[४].

अर्थपौर्वापर्याभिधान २ २·२९·५·४३१[२५].

अर्थप्रयुक्त १·१·प्र १·८[३].

अर्थभाव १·२·४५·११·२२०[१५].

अर्थवत् १·१·शि·५·९·३०[२]; २०·५·७५[५]; २·४५·१·२१७[११]; १०·२२०[१०]; ४·१·३१·३०३[१५]; ३·१·४४·२·५१[१२]; ८३·२·६३[४]; ४·३७·२·१७६[५].

अर्थवत्ता १·२·४५·७·२१९[१०].

अर्थवत्त्व १·२·४५·३·२१७[२४]; ३·१·३०·२·३९[१]; ८·३·५६·२·४३८[१५].

अर्थवत्त्वादेश ७·१·२७·२·२५[८].

अर्थवत्त्वादेशप्रतिषेधार्थ २·४·३२·६·४८१[१९].

अर्थवत्समुदाय १·२·४६·६·२१८[१३].

अर्थवद्ग्रहण १·१·१३·१·७०[६]; २०·३·७४[२६]; २·४·८१·३·४१६[२०]; ३·४·७७·२·१८१[१३]; ५·१·२२·१·३४६[१२]; ६·१·६७·२·४५[१६]; ४·१·११·१८०[१७]; ७·१·१·१०·२३८[१२]; ८·२·८५·२·४१७[२०]; ३·५६·२·४३८[१५]; ४·१६·१·४५८[१३].

अर्थविप्रतिषेध १·२·६४·१४·२३६[१३].

अर्थविशेषलक्षण ४·१·८५·१०·२३७[९].

अर्थविशेषासंप्रत्यय ४·१·८८·२·२३९[१२].

अर्थसंज्ञाकरण १·१·४४·१·१०१[१८].

अर्थसमाप्ति ३·१·४०·७·४८[१४].

अर्थसंप्रत्यय २·२·२९·१·४३१[१].

°अर्थसंबन्ध १·१·प्र·१·६[१६].

अर्थसामान्य ४·४·७६·२·३३३[१७].

अर्थातिदेश १·२·५८·३·२२९[२१]; ६·३·३४·७·१५२[२०]; ७·१·७४·३·२६८[४].

अर्थातिशयाविवक्षा ८·१·१२·९·३७०[५].

अर्थानुपपत्ति ४·३·४२·२·३०९[४].

अर्थानुपलब्धि १ १·शि·५·१४·३१[११].

अर्थान्तरगमन १·१·शि·५·१०·३०[७].

अर्थान्यत्व ३·३·१५१·१·१६४[१४].

अर्थाभाव ३·१·४०·४·४७[१८]; ५·४७[२३].

अर्थाभिधान ३·१·२·५·४[२३]; ४·१·८२·१·२३४[४]; २·२३४[६]; २·१·१·२७१[३]; ८·१·४·५·३६५[१९].

°अल्लोप° ६·१·९१·४·७१[६].

अल्लोपार्थ ६·४·१३५·१·२२५[३].

अल्विधि १·१·५६·२·१३४[११]; ५·१३५[१].

अव् (आदे.) ६·१·८३·२·५५[५].

°अव् (आदे.) ६·१·११५·३·८६[१०].

°अव्° (आदे.) १·३·१०·४·२६८[६]; ४·२·१३·७८[६]; [illegible] ६·१·१२·६·१७[१२]; ४५·५·३६[६]; ८·२·६·२·३८९[१८].

अच (उप.) १·३·१०·१२·२६९[२४]; ५१·१·२८३[१३]; ८·३·१·२·४२४[४].

अवंश्यत्व ४·१·१४७·७·२६१[३].

अवकाश २·३·१·११·४४३[१].

अवक्षेप ६·३·७३·१·१६९[६].

अवग्रह (पा. श.) ८·२·१६·२·३१७[६].

अवग्रहदर्शन ४·२·३६·४·२७८[१].

अवङादेश ६·१·१२३·२·८७[१].

अवचन १·१·९·३·६२[१७]; २१·५·७७[१०]; २७·१०·८९[२१]; ६५·८·१७१[१३]; ६९·३·१७८[१८]; २·४५·७·२१९[१०]; २·१·२·३·३७५[१४]; १८·२·३८१[१६]; २०·१·३८५[१४]; ३·१०·५·४१७[६]; ४·७९·३·४१६[१]; ३·१·३·७·८[४]; १०·९[५]; २७·२·३६[६]; ३·१·९०·२·७०[१६]; ३·२०·३·१४७[४]; ४·३·६६·४·३११[२०]; ५·२·११६·१·३९८[१५]; ६·१·२·१·५[२१]; १७४·३·१०८[१३]; ४·५२·४·२०२[२१]; १६३·१·२३२[१०].

अवदाता ४·१·४८·९·२२०[४].

अवधारण २·१·२·५·३७६[१]; ९·३७६[११]; ६·१·६९·६·४९[७]; ४·१३५·२·२२५[५]; ८·१·७०·१·३८१[३]; २·२·२·३८७[११].

अवधारणप्रतिषेधार्थ ७·२·२६·१·२८९.

अवधारणाप्रसिद्धि ८·४·३२·१·४६१[११].

अवधारणार्थ ४·२·१३३·२·३००[१२]; ७·४·३५·२·३५०[३].

अवधार्यमाण ८·१·१२·४·३६१[११].

अवन्त्यादि (ग.) १·२·४९·१·२२५[१६]; २·२२५[१८]; ४·१·१७७·१·२७०[८].

अवयव १·१·शि·४·९·२५[३]; ७२·१८·१८६[१७]; ४·३·४·३१४[१]; ४·३·१३२·४·३२१[२०]; १५५·२·३२४[१५]; ६·१·१·७·२[११]; ८४·४·५७[७]; ८·३·६५·४·४४३[३].

°अवयव ४·३·१३५·१·३२२[१८]; १५५·१·३२४[१०].

अवयवग्रहण १·१·५१·७·१२७; ३·७·५·२६३[३].

अवयवतत्पुरुषत्व २·१·१·३०·३७३.

अवयवत्व ४·१·७९·३·२३३[११].

अवयवमात्र ४·२·१२४·१·२९९[७].

°अवयवयुक्तत्व ४·३·१५५·१·३२४[१०].

अवयवविधान २·२·३·१·४०७[१६]; ५·२·४२·१·३७९[२०].

°अवयवशब्द ४·३·१५५·३·३२५[१].

अवयवषष्ठी ८·३·५९·३·४३९[२२].

अवयवषष्ठ्यादि १·१·४९·२·११८[१४]; ३·११८[१८]; ६·४·१·२·१७८[?].

अवयवसंख्यातः (अ.) २·१·१·३·३६५[७].

अवयवस्त्रीविषयत्व १·४·३·४·३१४.

अवयवान्यत्व ४·१·९२·७·२४६[२४].

अवयवार्थवत्त्व १·२·४५·२·२१७[१५].

अवयविन् ५·२·४२·१·३७९[२०].

अवयवैकाच्त्व ६·१·१·७·२[११|११].

अवयस् ५·१·८४·१·३५९[२०].

अवयस° ५·४·३६·६·४३५[२१].

२·१·३६·३·३८६[१८]

आ

आप्° (धा.) ६.१.९.६.१५[११].
आपत्य ४.१.१६५.६.२६६[५].
°आपन्न° २.४.२६.१.४७८[१०].
आपिशल (ग्रं. का.) ४.१.१४.३.२०५[२१].
आपुक् (आग.) ३.१.२५.१.३०[१८]; २.३०[२१].
आबन्त २.४.३०.३.४८०[८]
आबादे ३.३.९४.१.१५१[२१].
आब्ग्रहण १.१.५६.२०.१३८[२४].
°आब्ग्रहण ४.१.१.४.१९२[३].
°आबूविधि ६.१.८५.१८.६३[१४].
आभीक्ष्ण्य ८.१.१२.७.३७०[१].
°आभीक्ष्ण्यग्रहण ८.१.२७.२.३७४[१३]; १.३७४[११].
आम् (प्र.) १.१.६३.१०.१६८[१६]; २.४.८१.१.४९६[१]; ३.१.३८.१.४६[१७]; ७.१.३३.२.२५२[२२]; ९८.१.२७६[२४]; ८.१.५५.१.३७७[२]; ७२.७.३८३[१८].
°आम् (आग.) १.१.६२.१४.१६४[१२].
आमन्त २.४.८१.२.४९६[१५]; ३.४९६[२०].
आमन्त्रये (अ.) ३.३.१६१.१.१६५[१८].
आमन्त्रित (पा. श.) २.१.२.१.३७५[६]; ८.२.१०७.३.४२२[३].
आमन्त्रित° (पा. श.) ८.१.७२.३.३८३[२].
°आमन्त्रित° (पा. श.) १.१.६३.२.१६५[१८].
आमन्त्रितकारकवचन २.१.२.१.३७५[६].
आमय ५.२.१२२.२.३९९[११].
°आमि नुट्° ६.४.१.१०.१८०[४].
आमिश्र ६.१.८५.१.५९[११].
आमिश्रत्व ६.१.९.७.१५[१६].
आमि सर्वनाम्नः सुट् (पा.सू.) १.१.६७.९.१७३[१८].
°आमुष्यपुत्रिका ६.३.२१.२.१४६[२१].

आमुष्यायण° ६.३.२१.२.२४६[२१].
°आम्नाय ४.३.१२०.११.३१९[४].
आम्नायशब्द ५.२.५९.४.३८६[६].
आम्प्रतिषेध ७.१.८२.१.२६१[२०].
आम्भाव ३.१.३६.४.४५[७].
आम्रेडित (पा. श.) ६.१.९९.१.७७[५]; ८.१.५७.१.३७८[२१].
आम्वचन २.४.४९.६.४८६[१४].
आम्विधान ३.१.३६.१.४४[२०]; ७.३.११६.१.३४२[७].
आम्विधि १.१.५६.२७.१४०[१९]; ७.१.१.१७.२३९[७].
आम्स्वर ६.१.१७७.१.१०९[६].
°आय्° (आदे.) १.३.१०.४.२६८[५]; ४.२.१३.३०८[६]. २५.३११[५]; ६.१.१२.१.१७[१२]; ४५.५.३६[६]; ८.२.६.२.३८९[१८].
°आयतस्तु° ३.२.१७८.२.१३६[४].
आयनादि ७.१.२.१.२४०[१८].
आयस्थान ४.२.१०४.१३.२९५[१४].
आयादि ३.१.३१.१.४०[१३].
°आयादि ६.१.१५८.६.९९[१४].
आयादिप्रकृति ३.१.३१.१.४०[१३].
आयादिविधान ३.१.३१.४.४१[६].
आरकन् (प्र.) ५.२.१२२.३.३९९[१३].
आरम्भवचन ४.१.१३०.१.२५९[२].
आरम्भ १.२.६४.४७.२४४[१३].
आरम्भानपवर्ग ३.२.१२३.३.१२३[९].
आरम्भानर्थक्य १.२.६४.२८.२४०[२०].
आरा (पु. सा.) ३.३.१०४.३.१५३[१].
°आरि (प्र.) ५.३.२२.२.४०७.
आर्धधातुक (पा. श.) १.१.२१.८.७८[८]; ४.१

इ

२.९२[१]; ३८.५.९५[१]; ३९.२.९६[६]; ४३.१.१०१[२]; ४४.११.१०४[१]; १२.१०४[३]; ४६.२.११३[२०]; ४७.१.११४[१९]; ४९.२.११८[१४]; ५१.२.१२६[१]; ४.१२६[२२]; ७.१२७[९]; ५२.१.१३०[१३]; ५४.१.१३१[९]; ५६.१.१३३[१८]; ८.१३५[१७]; ५७.३.१४६[२१]; ४.१४६[२४]; ८.१४८[१]; १४.१४९[२]; २०.१४९[२१]; २४.१५०[९]; ५९.६.१५६[४]; ७.१५६[२०]; ६२.१०.१६३[४]; ६३.१३.१६९[६]; ६५.२.१७०[१]; ७.१७१[१०]; ६७.२.१७२[१९]; १५.१७४[१२]; ६८.४.१७६[२१]; ६९.१.१७८[९]; ३.१७८[१८]; ४.१७८[२२]; ७०.१.१८०[२४।२४]; २.१८१[१]; ७१.१.१८२[२]; २.१८२[५]; ७२.१.१८३[३]; २.१.२.१९१[८]; ४.१.१९३[२५]; २.१९४[३]; २८.१.२०५[५]; ३२.१.२०९[६]; ५.२०९[२२]; ३७.६.२११[५]; ७.२११[७]; ३९.१.२११[१९]; ३.२१२[११]; २.२१२[८]; ४१.२.२१३[१]; ३.२१३[४]; ४२.१.२१४[२]; ४३.१.२१४[१३]; ५.२१५[५]; ४५.२.२१७[१५]; ४.२१८[३]; ११.२२०[१५]; १३.२२१[१३]; १४.२२१[१७]; ६२.१.२३१[११]; ६४.४.२३४[७]; ५.२३४[१३]; ६.२३५[१]; १३.२३६[१०]; २८.२४०[२०]; ३०.२४१[१३]; ३१.२४१[१९]; ३२.२४१[२५]; ४०.२४३[८]; ४१.२४३[१२]; ५६.२४६[२७]; ७१.१.२५०[१६]; २.२५०[२२]; ३.७.३.२६३[१६]; ५.२६३[२३]; ९.१२.२६६[८]; १०.४.२६८[५]; ११.५.२७२[१९]; ६.२७२[२२]; ६०.४.२८६[९]; ६२.१.२८७[१७।१९]; ३.२८८[१९]; ६७.२.२९१[१]; ३.२९१[९]; ५.२९१[१९]; ८८.१.२९४[२३]; २.२९५[६]; ४.१.१५.३००[१७]; २१.३०१[१३]; २२.३०१[१६]; ३०.३०२[१२]; ३.४.३१४[८]; २३.१.३२३[७]; २.३२३[१०]; ३.३२३[१५]; ४.३२३[२२]; ६.३२४[१०]; ९.३२४[२१]; १०.३२५[१]; २७.१.३२८[१८]; २९.१.३२९[१३]; २.३२९[१६]; ५२.१.३३६[२१]; ३.३३७[७]; ५४.२.३३९[१]; ३.३३९[५]; ५५.२.३३९[१५]; ५९.१.३४१[११]; ६०.३.३४२[७]; ८०.१.३४५[१२]; ११०.६.३५७[२५];

२.१.१.१८.३६९[१०]; २१.३७०[४]; २६.३७२[५]; ३०.२.३८५[१७]; ३३.२.३८६[१३]; ३५.१.३८५[१८]; ३.३८७[३]; ३६.३.३८८[१६]; ४१.१.३९१[४]; ५१.३.३९४[५]; ४.३९४[८]; २.१४.१.४१५[१]; ४.४१५[११]; १९.१.४१७[११]; २९.५.४३१[२५]; ७.४३२[९]; ८.४३२[१५]; ९.४३२[२०]; १०.४३२[२६]; ११.४३३[४]; १४.४३३[१७]; १६.४३४[१७]; ३.१.११.४४३[५]; ९.१.४४७[९]; १२.३.४४७[२२]; १६.२.४५०[११]; ४६.६.४६२[१६]; ५०.३.४६४[३]; ६५.२.४६७[१०]; ४.२६.१.४७८[१०]; ३.४७८[१८]; ६.४७९[१]; ३२.१.४८०[२०]; ३४.१.४८२[२०]; ३५.३.४८३[११]; ६९.४९४[४]; ८१.३.४९६[२०]; ८३.१.४९८[१४]; ८५.२.४९९[२१];

३.१.७.२.१२[६]; ८.२.१९[२१]; १२.५.२३[१]; ६.२३[४]; २६.१.३१[१३]; ५.३४[८]; ६.३४[१४]; १३.३५[२१]; १५.३६[७]; ३१.१.४०[१३]; ३४.४.४३[१८]; ६.४४[१]; ३६.२.४५[१]; ४०.४.४७[१८]; ६७.२.५७[२७]; ८७.११.६८[२३]; ९४.८.८०[२२]; ११२.२.८५[१८]; १२५.१.८८[१५]; २.८८[१८]; १३१.१.८९[१८]; २.९०[३]; २.१.९.९६[९]; ५६.२.१०५[१३]; १०९.१.११६[१९]; १११.१.११८[२२]; १२०.१.१२२[५]; १२४.२.१२५[६], ३.१२५[२३]; ५.१२६[९]; १२७.१.१२९[३]; १३५.४.१३१[४]; १५०.१.१३३[२१]; ३.३.१.१३९[२]; ४.१३९[२१]; १९.३.१४६[५]; २०.१.१४६[११]; २१.१.१४७[१८]; ३६.१.१४८[२।२]; ५८.२.१५०[११]; १००.१.१५३[२]; ११९.१.१५५[१५]; १२३.१.१५६[५];

१३६.१.१६१[१७]; २.१६१[२०]; ३.१६२[३]; १३७. १.१६२[१५]; १६१.१.१६५[१८]; १६३.१.१६७[१]; ३.१६७[४]; ७७.२.१८१[१३]; २१.१.१७२[१४]; ४. ११०.१.१८७[५]; २.१८७[८]; २१.५.१७३[११];

४.१.३.१.१९८[२२]; २.१९९[४]; ३.१९९[७]; ६.३.२०२[१६]; १४.३.२०५[२०]; ३२.१.२१३[१४]; ५४.२.२२३[३]; ३.२२३[६]; ६५.१.२२७[१]; ७१. १.२३३[५]; ७१.२.२३३[८]; ३.२३३[११]; ८३.२. २३५[१४]; ८७.२.२३८[२०]; ८९.१.२४०; ९०.१. २४२[१५]; ९३.१२.२५०[४]; १४७.२.२६०[१३]; ३. २६०[१६]; ६.२६१[१]; १५३.२.२६२[१६]; १६३.१. २६५[१०]; १७७.१.२७०[८]; २.१०.१.२७४[१०]; १३.१.२७४[१९]; २१.१.२७५[७]; ३५.१.२७७[७]; ५१.१.२८२[३]; १००.२.२९२[९]; १२४.२. २९९[१०], ३.२४.२.३०६[४]; ३१.२.३०८[१४]; ५३. १.३०९[१६]; १०१.३.३१५[१०]; १२०.१.३१८[२]; १४३.२.३२४[५]; १५५.३.३२५[१]; १६३. २.३२७[१७]; ४.१.१.३२९[२]; २०.१.३३०[४]; ७६. २.३३३[१७]; ८२.१.३३४[३];

५.१.१.२.३४०[१]; १२.१.३४१[१५]; १३. १.३४१[२२]; १९.२.३४४[१६]; २२.१.३४६[१२]; ३७.१.३५०[१३]; ४७.१.३५१[२०]; ५२.१. ३५२[१०]; ५५.३.३५२[१३]; ५८.४.३५३[६|६]; ७६. २.३५७[१५]; ७१.१.३५७[२२]; ७२.१.३५८[२]; ७४. १.३५८[१२]; २.३५८[१५]; ८४.१.३५९[२०]; ९४.१. ३६०[८]; २.३६२[११]; १२०.१.३६९[६]; १२१.१. ३६९[२१]; २.६.१.३७३[१]; १०.१.३७३[९]; १२.१. ३७४[१|१]; ४८.१.३८२[१६|२१]; ५१.३.३८६[३]; ७७.२. ३८८[७]; ७१.१.३८८[१२]; ८४.१.३८९[३]; २. ३८९[५]; ८५.१.३८९[९]; ९२.२.३९०[४]; ९४. ४.३९४[१६]; ९७.१.३९५[८]; १००.२.३९६[११]; ३.५. १.४०३[१६]; १८.१.४०६[६]; २०.१.४०६[१६]; ३५. १.४०९[१८]; ५५.३.४१६[३]; ३.७४.२.४२४[१४] ४.७.२.४३१[९]; ३०.४.४३४[७];

६.१.१.१.१[६]; १८.४[१५]; २.१.५[२१|२१]; ८.७[१५]; १०.८[३]; ९.१.१३[१०]; ३.१३[१९]; ४.१४[२]; १२.४.१६[२०]; १३.२.२०[६]; १६.३.२५[१]; ६६. ४.४४[१४], ७.४४[२२]; ६८.१.४६[४]; २.४६[१४]; ५.४७[९]; ६९.६.४९[७]; ७१.४.५१[११]; ८३.४.५५[१४]; ५.५५[१६]; ८५.२५.६४[२१]; ८६.३.६५[१८]; ९८.१.७७[२]; ९३. १०.७५[६]; १०२.१.७८[२०]; ५.७९[१०]; ११५.१. ८५[४]; २.८६[८]; ४.८६[१४]; १२५.३.८८[१५]; ४. ८८[१८]; १३०.१.९१[११]; १३५.१.९२[५|११]; ३.९२[१४]; १०.९४[४]; १५८.३.९९[१]; ६.९९[१४]; १६१. २.१०२[४]; ३.१०२[९|९]; १६२.१.१०३[१]; १८६.५.११२[१८]; १९०.१.११३[१९]; २.११.२. १२४[३]; ४९.४.१२७[१०]; ५.१२७[१७]; ५२.२. १२९[७]; १४३.१.१३६[१०]; ३.३.२.१४२[२०]; ९. ४.१४४[८]; ५.१४४[११]; २१.२.१४६[२१]; ३.१४७[१]; ३४.१.१५०[१९]; ५.१५२; ४.१.१.१७८[१२]; १३. २.१८२[११]; २२.१५.१९२[१४]; १६.१९३[१०]; ३४. १.१९५[८]; ५२.१.२०२[१३]; ५६.१.२०३[२२]; ३. २०४[३]; ६२.४.२०७[६]; ६४.२.२०७[१२]; ६६. १.२०७[२३]; २.२०८[३]; ८७.२.२११[९]; १४८. १.२२७[१];

७.१.१.३.२३६[१७]; ३.२.२४२[३]; ४.२४२[१०]; ७२.३.२६४[१०]; ७४.१.२६७[२३]; ८४.२.२७३[२२]; ८६.१.२७१[५]; ९०.४.२७२[१७]; ९६.१.२७३[२२]; ३.२७४[२४]; ८.२७५[१३]; २.१.२.२७८[६]; ३.५. २८०[७]; १०.३.२८४[१२]; ३७.५.२९३[२३]; ६३. १.२९९[९]; ३.१५.१.३२१[१२]; ४४.३.३२४[९]; ५४.१.३२९[१४]; २.३२९[१७]; ४.३३०[१]; ५.३३०[५];

ई

उ

उ १.१.५८.८.१५६[२३]; ३.१.१२५.३.८८[२१]; ४.२.७१.१.२८७[१३]; १०४.७.२१४[१७]; २४.२१७[७]; २७.२१८[७]; ३.१५६.३.३२६[१०].

उक् (प्र.) ५.३.८३.१.४२५[१४].

उकृ (आग.) ६.१.१२.८.१७[५].

उकप्रतिषेध २.३.६९.३.४६१[१६].

उकारप्रकृति १.१.२९.१.१७[३].

उकारान्तानिर्देश ६.४.११०.१.२१५[२१].

उक्त १.१.३.१.४८[३]; ४.८.५३[१३]; ८.१.६०[२०]; १२.६.६१[२१]; २४.३.८३[१७]; ५०.५.१२२[१८]; ५६.१६.१३८[४]; ३१.१४१[२१]; ५७.६.१४७[६]; ६०.१.१५८[५]; ६१.५.१६०[१]; २.५.२.११४[११]; २७.६.२०४[४]; ४३.६.२१५[४]; ७.२१५[१९]; ४४.२.२१६[६]; ४५.१०.२२०[१०]; ४६.१.२२२[१०]; ४८.७.२२५[३]; ५८.२.२२९[१८]; ३.११.५.२७२[१९]; ४.५५.३.३३९[१५]; ९७.१.३४१[६]; १०९.५.३५५[५];

२.१.३१.२.२८६[१]; ४७.१.३११[१९]; २.५.४.४१०[४]; ६.१.४१२[११]; २४.१.४२०[५]; ९.४२३[१]; ३.८.२.४४७[१]; ४६.४.४६२[१]; ७.४६२[१८]; ५.५.४६४[१]; ४.४३.१.४८५[३]; ८१.४.४९६[२२]; १३.४९७[२२];

३.१.२.२.४[१]; ८.५[१]; २२.१.२८[२१]; ३०.३.४०[१]; ३२.१.४१[२३]; ३६.५.४६[८]; २.१४१.२.१३३[३]; ३.२.३.१३१[१०]; ४.७७.५.१८२[५]; ७९.२.१८२[११]; ८२.२.१८३[६];

४.१.१.१५.१९४[१३]; २१.१९५[१५]; ६.३.२०२[१६]; ८२.३.२३४[१३]; ८९.६.२४२[८]; १५०.३.२६१[१९]; १६८.२.२६१[६]; ३.२३.३.३०५[८]; १३५.१.३२२[१८];

५.१.१.१.३३६[३]; १९.४.३४४[२५।२५]; २८.१.३४७[२२]; ३.३४९[१]; ३७.४.३५१[४]; ५८.७.३५४[५]; ९०.२.३६०[५]; ११९.७.३६८[३]; २.८५.२.३८९[११]; ९४.२.३९३[२१]; ३.१.२.४०२[६]; १८.२.४०६[१]; ५५.१.४१५[२०]; ८४.२.४२६[७]; ८८.२.४२७[६]; ४.२७.२.४३३[१९]; ३०.५.४३४[१];

६.१.१.४.२[१]; ५८.३.४०[७]; ६९.४.४८[२२]; ११.१.७०[८]; २.५२.३.१२१[१०]; ३.१.४.१४१[२०]; ४.१६.५.१८५[५]; २२.१.१८७[३]; ५६.४.२०४[७]; ६६.२.२०८[३]; १३३.२.२२३[१४];

७.१.८४.२.२७१[१]; २.३७.७.२१४[१५]; ५८.२.२१७[६]; ९९.५.३०८[४]; ३.७८.२.३३४[१८]; ४.६०.४.३५३[१२];

८.१.१५.३.३७१[६]; १८.४.३७२[२३]; २.१.८.३८६[१३]; २.३.३८७[१५]; ४२.३.३९६[३]; २१.१.४००[१]; ६९.३.४१२[८]; ८२.४.४१६[४]; ३.५९.७.४४०[२५]; ४.१.२.४५२[७]; ११.२.४५६[१३]; २२.१.४६०[६].

४·३७·१·४८३[२३]; ५६·१·४८८[८]; ५८·१·४८१[२]; ६४·१·४९३[२]; ८१·१·४९६[९];

३·१·७·१२·१४[१३]; २२·३·२९[१३]; २६·५·३४[८]; ३५·१·४४[११]; ३६·६·४६[१०]; ४८·१·५५[२]; ६७·३·५८[२४]; ८१·१·७०[९]; ९६·१·८१[१६]; ९७·१·८२[११]; १०९·२·८५[१]; १२५·१·८८[१५]; १४०·१·९२[१७]; २·१·१·९४[४]; ५·२·९८[१८]; ९·१·९९[१०]; १५·१·१००[११]; ३८·१·१०२[१९]; ४८·१·१०३[६]; ५५·१·१०४[१९]; ६०·१·१०७[६]; ७८·१·१०९[७]; १२४·३·१२५[२४]; १२६·१·१२७[२६]; ३·३·१·१३९[२]; २१·१·१४७[१८]; ५६·१·१४९[१४]; ५८·३·१५०[१७]; १०७·१·१५४[८]; १२१·१·१५५[१९]; १४७·१·१६४[१०]; ४·२१·५·१७३[११];

४·१·६·२·२०२[१४]; ७·२·२०३[४]; १४·६·२०६[२१]; १५·१·२०८[२]; ६·२०९[६]; १८·१·२१०[५]; १९·१·२१०[२१]; ३४·४·२१४[१६]; ३९·३·२१६[९]; ६५·१·२२७[१]; ७९·४·२३३[१६]; ८५·१·२३६[१०]; ८७·२·२३८[२०]; २·२·१·२७१[७]; २८·१·२७६[६]; ३५·१·२७७[७]; ४२·१·२७९[१६]; ५५·१·२८३[५]; १०४·१·२९३[६]; ३·३४·१·३०७[२१]; ५८·१·३१०[२]; १४०·१·३२३[४]; १६६·१·३२७[२०]; ४·१·१·३२९[२]; १४०·२·३३५[५।९];

५·१·९·४·३४०[१९]; २९·१·३४९[६]; ३३·२·३५०[१]; ३७·३·३५०[१८]; ३८·१·३५१[१०]; ४८·१·३५२[४]; ५८·३·३५३[३]; ७१·१·३५७[२२]; ७४·१·३५८[१२]; ७७·१·३५८[२०]; ९४·१·३६०[८]; ९७·१·३६२[२]; १११·१·३६२[१३]; ११८·१·३६५[७]; ११९·१·३६५[१४]; १२४·१·३७०[२१]; २·२९·१·३७६[८]; ३९·१·३७९[२]; १०३·२·३९७[१८]; १०९·१·३९७[१३]; १३५·१·४१०[१८]; ३·२·२·४०२[१८]; ५·२·४०३[१९]; ५७·१·४१७[१]; ६६·३·४१९[१]; ४·३·१·४३०[६]; २·४३४[१]; ३०·३·४३४[५]; ४४·१·४३६[११]; ५०·३·४३६[२०]; ७३·१·४३९[१०]; ७७·१·४४०[२२]; ११६·२·४४२[१४];

६·१·४५·१·३५[१५]; ६·३६[१०]; ४८·१·३७[१८]; ६३·१·४१[२१]; ६६·१·४३[२०]; ८३·१·५५[७]; ८७·१·६८[४]; ९३·२·७३[२१]; ७·७४[२२]; ९४·१·७५[१०]; १३५·५·९२[२०]; १७३·१·१०८[२]; १८६·३·११२[८]; ४·११२[१५]; १८७·१·११३[१०]; १९५·१·११५[४]; २२३·१·११९[१६]; २·२९·१·१२४[१४]; ९१·१·१३२[८]; १०६·२·१३३[१२]; १४३·१·१३६[१०]; १९७·१·१३९[१०]; १९९·१·१४०[११]; ३·२·१·१४२[११]; ३·१·१४२[१८]; ८·१·१४३[११]; ९·१·१४३[२०]; ३·१४४[४]; २१·१·१४६[१८।२१]; २५·१·१४७[२१]; ४६·१·१६१[६]; ५३·१·१६३[६]; ७३·१·१६९[६]; ८९·१·१७१[२१]; १०१·१·१७३[१५]; ४·१४·१·१८३[२०]; २२·१५·१९२[१४]; २४·१·१९४[१०]; ५२·५·२०३[७]; ५५·३·२०३[१९]; ५६·१·२०३[२२]; ६४·२·२०७[१२]; १४४·१·२२५[१९];

७·१·१४·१·२४६[६]; ३९·१·२५६[२२]; २·३६·१·२९२[२]; ५८·१·२९७[२]; ९९·१·३०७[१८]; १००·१·३०८[८]; ३·४४·४·३२४[१९]; ४५·१·३२५[४]; २·३२५[८]; ६६·२·३३२[२०]; ४·१·२·३४५[८]; ९१·१·३५९[८]; ९३·१·३६०[५];

८·१·१५·१·३७०[२२]; ५१·१·३७७[२]; २·१९·१·३९९[५]; ५५·१·४०९[१७]; ६८·१·४११[२०]; ७०·१·४१२[११]; ८८·२·४१९[४]; १०७·३·४२२[३]; ३·१·१·४२४[२]; ६५·१·४४२[११]; ३·४४२[२२]; ११८·१·४५१[२]; ४·१०·१·४५६[२]; १७·१·

ऌ

ए

ओ

ओकार १.२.३७.१.२१० [१९]; ७.२.१.२.२७८ [६]; ८.३.२०.१.४२७ [१५].

ओकारप्रतिषेध ७.२.१.१.२७८ [२४].

ओजस्° ३.१.११.२.२१ [३].

ओत् १.१.५१.१.७१ [१४]; ६.१.९३.१.७३ [१८]; ७.१.१.२१.२३९ [२०]; ३.७१.१.३३३ [१२]; ८.३.१.२.४२४ [४].

ओतु° (प.) ६.१.९४.५.७६ [१].

ओत्वाभाव ७.२.१.२.२७८ [६].

ओदन (खा. पे.) १.१.६७.२.१७२ [३०],

ओम्° ६.१.९५.१.७६ [११].

°ओर्गुण १.१.३.५.४५ [११].

ओश्रावय ८.२.९२.२.४२० [५].

ओषधि ४.१.४२.१.२१६ [१३].

°ओषधि (वन.) ३.३.१०४.५.१५३ [१७].

°ओषधि° ४.३.१३२.४.३२१ [२०].

°ओष्ठ (प्राण्य.) ६.१.९४.५.७६ [१].

औ

क

ख

ग

ङ

च

च (अ.) १·१· प्र. १३·१२[४]; १६·१३[८]; १७·१३[१५]; शि. १·३·१६[६]; ७·१७[१]; ८·१७[५]; १०·१७[२२]; १२·१९[१]; १४·१९[२४]; १५·१९[१]; २·५·२१[२४]; ४·३·२२[१०]; ८·२४[२५]; ५·२·२७[८]; ३·२७[१२]; ५·२८[४]; १०·३०[७]; ११·३०[१३]; १२·३०[२४]; १·३·३८[८]; ५·३८[२३]; १२·४१[१०]; ३·४·४५[१]; ९·४८[३]; १४·५०[३]; १६·५०[८]; ६·१·५५[२२|२३]; १२·४·६९[५]; २१·४·७७[५]; २३·४·८०[२३]; ५·८२[१०]; ६·८२[१४]; ७·८२[१७]; ८·८२[२१]; ९·८३[१]; २६·४·८५[४]; २७·६·८७[२०]; ३४·१·९२[१९]; ३८·३·९४[१५]; ३९·१·९७[३]; ४४·१८·१०५[११]; २१·१०८[८]; २२·१०९[४]; ४७·३·११५[९]; ६·११६[२१]; ४८·४·११८[१]; ४९·३·११८[१८]; ५०·१·१२०[१५]; ४·१२२[१६]; ६·१२२[२१]; ८·१२३[५]; ९·१२३[१७]; १०·१२३[२४]; ५१·५·१२७[१]; ८·१२८[४]; ९·१२८[२६]; १०·१२९[१०]; ५२·३·१३०[१८]; ५६·२३·१३९[२२]; २७·१४०[१९]; ५७·५·१४७[३]; ९·१४८[५]; १३·१४८[१९]; १७·१४९[१०]; २१·१५०[१]; २६·१५०[१९]; ५८·३·१५४[७]; ८·१५४[२१]; ६१·२·१५९[९]; ६२·१०·१६३[४]; १२·१६३[१७]; १५·१६५[१]; ६३·६·१६६[९]; १०·१६८[१६|१६]; १२·१६८[२१]; ६७·१६·१७४[१८]; १७·१७४[२१]; ६८·६·१७७[३]; ८·१७७[१२|१२]; ६९·८·१७९[१७]; १०·१८०[१]; ११·१८०[५]; ७२·१२·१८५[११]; १५·१८५[२०]; २१·१८७[१|१]; २६·१८८[३]; २७·१८८[७]; २८·१८८[११]; ७३·२·१८९[१५]; ६·१९०[१]; २·१·११·१९३[६]; २७·६·२०४[४]; ३२·२·२०९[१२]; ३·२०९[१६]; ४·२०९[१८]; ३७·२·२१०[२१]; ३·२१०[२३]; ८·२११[९]; ४३·६·२१५[१४]; ४५·११·२२०[१५]; १५·२२१[२४]; ४८·१·२२३[१८]; ४·२२४[१०]; ५·२२४[२४]; ६·२२५[१]; ५१·४·२२७[२४]; ५८·५·२३०[५]; ६४·७·२३५[८]; ९·२३५[१५]; १२·२३६[१]; १५·२३६[१६]; २५·२३९[१३]; २७·२४०[१६]; ३४·२४२[६]; ३७·२४२[१६]; ३८·२४२[१९]; ३९·२४२[२४]; ४०·२४३[४]; ४४·२४४[३]; ४६·२४४[१०]; ४७·२४४[१३]; ४८·२४४[१७]; ४९·२४४[२०]; ५०·२४४[२३]; ५१·२४५[१]; ५२·२४५[३]; ५६·२४६[२७]; ६८·१·२४८[२०]; ७१·३·२५१[१]; ७२·४·२५१[२०]; ५·२५१[२२]; ६·२५२[१]; ३·१·२·२५४[१०]; ९·२५७[१९]; ११·२५८[१]; १३·२५९[८]; १०·३·२६८[१]; १८·२७०[१२]; २४·२७१[४]; २५·२७१[६]; २६·२७१[८]; २७·२७१[१०]; १२·६·२७६[२]; ७·२७६[२०]; १६·१·२७९[५]; २०·२·२७९[२१]; २७·१·२८५[२]; २८·१·२८२[८]; २९·२·२८२[१४]; ५८·३·२८४[२०]; ६७·६·२९१[२२]; ४·१·११·३००[४]; १३·३००[१२]; २०·३०१[९]; ३८·३०३[१३]; ४३·३०४[३]; २·४·३०५[१]; ८·३०६[११]; २४·३११[१]; ३·२·३१४[१]; ६·३१४[१६]; १३·६·३१७[९]; २१·१·३२२[२]; २३·४·३२३[२२]; ९·३२४[२१]; ५२·२·३३७[१]; ६०·५·३४२[१४]; ७४·२·३४४[१९]; ८०·२·३४५[१६]; १०१·२·३५०[७]; १०८·७·३५२[२४]; १०९·१०·३५६[४|४];

२.१.१.२.३६४[१]; २३.३७१[१४]; २७.
३७२[१४]; २.५.३७६[१]; ७.३७६[७]; ४.२.३७८[१३];
१८.३.३८२[१]; २४.३.३८३[९]; ३५.४.३८७[६];
५.३८७[१०]; ७.३८७[१८]; ८.३८७[२०]; ३६.२.३८८[१२];
५.३८८[२३]; ५१.४.३९४[८]; ५५.२.३९८[१०]; ५७.
१.३९९[४]; २.३९९[११]; ६०.२.४०१[१]; ३.
४०१[१९]; ५.४०१[२५]; ६१.८.४०६[५]; २.
५.३.४१०[१]; ८.१.४१२[१८]; २.४१३[१]; १०.
१.४१३[१५]; १४.२.४१५[४]; ५.४१५[१४]; १८.२.
४१६[५]; २४.११.४२३[१९]; १२.४२३[२१]; १३.
४२३[२४]; १८.४२४[२०]; २७.१.४२९[१८]; ३.४२९[२३];
२९.१.४३१[१]; ४.४३१[११]; ६.४३२[३]; १२.
४३३[८]; १७.४३४[२१]; ३४.७.४३७[१]; ३६.४.
४३८[८]; ३.९.१.४४७[९]; १२.२.४४८[१५]; ५.
४४९[१]; १३.४.४५०[२]; २२.२.४५४[७]; २८.
२.४५५[७]; ३.४५५[९]; ४.४५५[११]; ६.४५५[१६];
३६.२.४५८[५]; ३.४५८[७]; ४.४५८[१०]; ५.४५८[१३];
४६.८.४६२[२१]; ५२.३.४६५[९]; ६७.१.४६८[१४];
६९.५.४६९[२२]; ७०.२.४७०[११]; ४.१.१.४७२[४];
४.४७२[१८]; ६.४७३[१]; ३.२.४७४[३]; ७.२.
४७४[७]; २६.२.४७८[१५]; ७.४७९[११]; ३०.२.
४८०[४]; ३२.२.४८०[२०]; ३.४८१[१]; ३५.४.
४८३[१७]; ४९.६.४८६[१४]; ५४.१०.४८७[२१]; ६२.
२.४९०[८]; ८१.११.४९७[१६]; ८५.२.४९९[२१]; ३.
५००[१];

३.१.२.२.९[९]; ६.५[१]; ७.५[४]; ८.५[९]; ३.२.
६[२३]; ४.७[९]; १३.९[२४]; १६.१०[१९]; ७.४.१२[१३];
६.१२[८]; ९.१४[३]; १०.१४[८]; १०.१.२०[१७]; १२.
१.२२[१]; १९.१.२५[१७]; १७.१.२६[५]; २.२६[७];
२२.२.२६[४]; ३.२९[१३]; ७.३०[१२]; २५.१.३०[१८];
२.३०[२१]; २६.२.३३[१]; ३.३३[२३]; ४.३४[३]; ६.
३४[१४]; ७.३४[१९]; ८.३४[२५]; ९.३५[४]; २७.४.३७[१५];
३०.२.३९[१]; ३१.१.४०[१४]; ३४.५.४३[२२]; ३६.
६.४६[१०]; ४०.२.४७[९]; ५.४७[२३]; ९.४८[२१]; ४३.
२.४९[९]; ३.४९[१२]; ४५.४.५३[१६]; ४६.३.५४[१४];
४८.२.५५[६]; ३.५५[९]; ५२.२.५५[२२]; ८३.४.
६३[१६]; ८६.२.६५[१५]; ८७.३.६६[१५]; १०.६८[१८];
१३.६९[३]; १८.७०[३]; ९१.५.७४[१३]; ६.७४[१६];
७.७४[१८]; ११.७५[७]; ९२.३.७६[१५]; ९६.२.८१[१९];
९७.२.८२[१५]; १०३.१.८३[६]; १०९.२.८५[१];
११४.३.८६[२३|२३]; १२४.२.८८[८]; ३.८८[१०];
१३१.३.९०[७]; १३४.२.९१[१६]; १३८.२.९२[१३];
२.१.२.९४[७]; ३.९४[९]; ७.९५[१६]; ८.९५[२१]; ९.
९६[९]; ४.१.९८[२]; ९.२.९९[१६]; १५.२.१००[१४];
२६.१.१०२[१]; २९.२.१०२[१२]; ३८.२.१०२[२१];
३.१०३[१]; ४.१०३[३]; ४८.२.१०३[८]; ४९.१.
१०३[१७]; ३.१०४[१]; ५९.१.१०६[२२]; ६०.१.
१०७[६]; ७१.२.१०८[१०]; ८३.१.११०[६]; ८७.
२.११२[१३]; १०२.६.११४[७]; १०८.३.११५[१९];
१११.२.११९[३]; ११५.१.१२०[२४]; १२३.२.
१२३[५]; ४.१२३[१२]; ५.१२३[१६]; १२४.५.१२६[९];
७.१२६[१४]; १२६.२.१२८[१]; ३.१२८[५]; ४.
१२८[८]; १२७.५.१३०[७]; १३५.१.१३०[२१]; ५.
१३१[६]; ६.१३१[१०]; ७.१३१[१२]; १५०.१.१३३[२१];
१७८.२.१३६[४]; ३.१३६[१४]; ४.१३६[१९];
३.३.२.१३९[६]; १९.२.१४६[१]; २०.४.
१४७[१२]; ४३.५.१४९[१]; ५६.३.१४९[२०]; ५८.
३.१५०[१७]; ९८.१.१५२[२२]; १००.१.१५३[२];
१२३.१.१५६[४]; १२७.२.१५७[५]; १३३.८.
१६०[२१]; १३५.४.१६१[११]; १३७.२.१६२[१८];

१६१.२.१६५[२२]; ४.२.२.१६६[८]; २६.२.१७४[६]; ३.१७४[९]; २७.३.१७६[९]; ६७.३.१७८[५]; ४.१७८[८]; ६.१७८[१५]; ७.१७८[१८]; १०.१७९[१९]; १०२.४.१८६[६]; १०३.२.१८६[१७]; ३.१८७[११]; ११०.४.१८७[१७];

४.१.१.२.१९०[१०]; ३.१९०[१७]; ६.१९२[२७]; ७.१९३[४]; १०.१९३[१६]; १४.१९४[८]; १५.१९४[१३]; २०.१९५[८]; ३.२.१९९[४]; ४.१९९[१३]; ६.२००[१]; ७.२००[७]; ४.१.२०१[८]; ६.२.२०२[१४]; १४.७.२०६[२३]; १९.२.२११[१]; ४२.२.२१६[१५]; ४४.२.२१७[९]; ४८.२.२१८[१]; ८.२१९[१२]; ४९.५.२२०[२३]; ६.२२१[१]; ५५.१.२२३[२५]; ३.२२४[४]; ६४.३.२२६[१६]; ६६.१.२२७[१७]; ७४.१.२२८[२]; ८२.३.२३४[१३]; ८५.४.२३६[१७]; ५.२३६[१९]; ९०.२.२४२[१८]; ९२.७.२४६[२४]; ९३.१.२४७[३]; ३.२४७[१६]; ४.२४७[२३]; ५.२४८[७]; ७.२४८[२४]; १२.२५०[४]; ९५.२.२५२[८]; १४७.५.२६०[२२]; १५५.१.२६३[१]; १६२.२.२६५[४]; १६३.१.२६५[१०]; २.२६५[१४]; ३.२६५[२२]; ५.२६६[३]; ८.२६६[१०]; ९.२६६[१२]; १६८.२.२६९[६]; २.३.३.२७२[८]; ५.२७२[१५]; २८.२.२७६[९]; ३६.३.२७७[२१]; ७.२७८[९]; ६६.६.२८६[६]; ८५.२.२८८[४]; ९२.५.२९१[३]; ९३.२.२९१[१२]; १००.३.२९२[१२]; १०४.४.२९४[६]; ११.२९५[७]; २७.२९८[७]; ३१.२९८[२२]; ३.२.१.३०२[९]; ३.१.३०२[१८]; ४.२.३०३[११]; २२.२.३०४[११]; ६६.६.३१२[६]; १००.२.३१४[१९]; १०१.२.३१५[७]; १०४.३.३१६[८]; ११६.२.३१६[२०]; १२०.३.३१८[७]; ८.३१८[२०]; ९.३१८[२२]; १३२.४.३२१[२३]; १३३.५.३२१[२३]; १५५.१.३२४[१०]; २.३२४[१५]; १५६.१.३२६[१]; ३.३२६[१०]; ६.३२६[२२]; ४.२४.२.३३०[२०]; ३.३३१[१]; ४१.१.३३१[१५]; ४९.२.३३१[२०]; ३.३३२[१]; १२८.२.३३५[१];

५.१.२.२.३३७[८]; ४.३३७[१६]; ६.३३८[६]; ६.१.३३९[४]; ९.५.३४०[२२]; २५.१.३४७[१६]; २.३४७[१८]; २८.२.३४८[२३]; ३१.२.३४९[१६]; ३३.१.३४९[२०]; २.३५०[१]; ३.३५०[३]; ३५.२.३५०[९]; ३७.३.३५०[१८]; ३८.२.३५१[१३]; ३९.१.३५१[१६]; ४७.१.३५१[२०]; ५२.१.३५२[१०]; ५५.१.३५२[१३]; ५८.३.३५३[३]; ४.३५३[६]; ५९.३.३५५[१६]; ७२.२.३५८[६]; ७४.२.३५८[१५]; ७७.२.३५९[५]; ८४.१.३५९[२०]; ९४.२.३६०[११]; ४.३६०[१८]; ५.३६०[२०]; ११४.२.३६३[८]; ११९.२.३६५[१८]; १२४.२.३७१[१]; १३०.१.३७१[८]; २.४.१.३७२[२]; १२.३.३७४[७]; २९.२.३७६[११]; ३३.१.३७७[६]; २.३७७[९]; ४६.२.३८१[१२]; ३.३८१[१४]; ४७.५.३८२[१२]; ५१.१.३८४[९]; ५२.२.३८५[३]; ५९.५.३८६[१०]; ७७.२.३८८[७]; ७९.२.३८८[१३]; ८४.२.३८९[५]; ९२.२.३९०[४]; ९४.५.३९४[१२]; ९७.३.३९६[१]; १००.१.३९६[७]; २.३९६[११]; १०१.१.३९६[१५]; १०९.२.३९७[१४]; १२२.१.३९९[७]; ८.४००[१]; ९.४००[३]; १३५.२.४०१[१]; ३.४०१[३]; ४.४०१[५]; ३.१.२.४०२[६]; ३.४०२[८]; ४.४०२[११]; ५.२.४०३[१९]; ९.१.४०५[१०]; २२.१.४०७[४]; २.४०७[७]; ५.४०७[१७]; ७.४०८[१]; ३१.१.४०९[३]; ३२.१.४०९[७]; २.४०९[९]; ३.४०९[१२]; ४.४०९[१५]; ५५.३.४१६[३]; ६७.५.४२०[६]; ७२.२.४२३[१]; ६.४२३[१६]; ७.४२३[१९]; ८४.१.४२६[२।२]; ९४.१.४२८[७]; ४.४.२.४३०[१५]; ३०.६.४३४[२३]; ७.४३५[१]; ३६.४.४३५[१४]; ५०.२.४३६[१८]; ६९.

२·४३९[४]; ८८·१·४४१[८]; ११६·३·४४२[१६];
१५६·१·४४४[१३];

६·१·१·३·१[१८]; १०·३[१]; ११·३[४।७]; १७·
४[९]; २०·५[३]; २१·५[१०]; २·६·७[९]; ३·३·८[१५];
७·३·१२[४]; ४·१२[७]; ८·२·१२[१८]; ९·२·१३[१३];
६·१५[११]; ७·१५[१५।१५]; १२·२·१६[१३]; ३·१६[१६];
६·१७[५]; ७·१७[७]; ८·१७[९।९।९]; १३·१०·२२[८];
११·२२[१३]; १२·२२[१९]; ३३·२·२९[११]; ६·३०[४];
३७·२·३२[२३]; ४५·४·३६[४]; ५·३६[६]; ६१·१·
४०[१७]; ४·४१[६]; ६७·२·४५[१६]; ६८·४·४७[३]; ६९·
३·४८[१]; ७१·१·४९[२१]; ३·५०[८]; ५·५०[१४]; ६·
५०[१९]; ७७·१·५३[७]; ७९·३·५४[२०]; ८३·२·५५[९];
५·५५[१६]; ८४·३·५६[११]; ८५·१०·६१[१९]; १२·
६२[८]; १४·६२[१९]; २०·६४[१]; २१·६४[५]; २४·
६४[१९]; ८६·१·६५[९]; ४·६६[१]; ८९·६·६९[१४]; ७·
६९[१७।१७]; ८·६९[२०]; ९१·४·७१[६]; ६·७१[२२]; ८·
७२[१९]; ९·७३[१]; ९३·३·७४[१]; ६·७४[१९]; ९·७५[४];
९४·३·७५[१६]; ४·७५[१९]; १०२·५·७९[१०]; ११५·
३·८६[१०]; १२८·२·९०[८]; १३५·४·९२[१६]; ६·
९२[२२]; ८·९३[१५]; १५८·३·९९[१]; ९·९९[२२]; १०·
१००[१]; ११·१००[८]; १४·१००[२१]; १५·१०१[१];
१६·१०१[३]; १६१·५·१०२[१५]; १६२·१·१०३[१];
२·१०३[५]; १६७·२·१०५[९]; १६८·३·१०६[२३];
१७४·२·१०८[१०]; ३·१०८[१२]; १७६·२·१०८[२०];
१८६·३·११२[८]; ४·११२[१५]; ५·११२[१८]; २०७·
१·११७[१५]; २·५२·१०·१३१[११]; ९३·१·१३२[२०];
१४३·४·१३६[२३]; १८६·१·१३८[१५]; १८७·१·
१३९[१]; ३·१·६·१४२[३]; ७·१४२[५]; ८·१४२[७];
२·२·१४२[१३]; ३·२·१४२[२०]; ५·१·१४३[२]; २·
१४३[४]; ९·२·१४४[१]; ११·१·१४५[१५]; २१·३·
१४७[१]; ५·१४७[६], २५·२·१४८[१]; २६·२·
१४८[२२]; ३४·२·१५१[५]; ३·१५१[९]; ६·१५२[१७];
३५·१२·१५५[१९]; ३६·१·१५६[३]; ४६·१·
१६१[६]; ३·१६१[१३]; ५२·२·१६३[१]; ५७·१·
१६७[११]; ८६·१·१७१[१७]; १०९·२·१७४[१८]; ३·
१७४[२१]; ४·१·१·१७८[१२]; २·१७८[१८]; ४·१७९[४];
१९·२·१८५[२०]; ७२·६·१८८[१७]; १०·१९०[१५];
१३·१९१[९]; ३७·१·१९६[५]; ५५·३·२०३[१९];
५६·२·२०४[१]; ४·२०४[७]; ६२·२·२०७[३];
६४·२·२०७[१२]; ६६·२·२०८[३]; ८२·१·२१०[३];
८४·१·२१०[१७]; ८९·२·२११[२०]; ९०·१·२१२[११];
९३·१·२१३[१]; १०४·२·२१४[१५]; १०६·२·
२१५[१५]; ११४·२·२१७[१२]; १३०·५·२२२[१]; ६·
२२२[४]; १४१·२·२२५[४]; १४४·५·२२६[१२];
१४८·३·२२७[९]; १४९·३·२२८[६]; ४·२२८[१३];
६·२२८[१७]; ८·२२८[२१]; ९·२२८[२४];

७·१·१·२·२३६[१९]; ५·२३७[९]; १०·२३८[१२];
१७·२३९[७]; २·५·२४१[१९]; ६·५·२४३[२१]; २३·
१·२४८[२०]; ३७·४·२५५[८]; ७४·२·२६८[१]; ४·
२६८[८]; ७३·३·२६६[५]; ९६·६·२७५[८]; ९·
२७५[२०]; २·३·३·२७९[२२]; १०·२·२८४[७]; ५·
२८४[२०]; ७·२८५[७]; २०·१·२८७[१८]; ३·२८८[३];
२१·१·२८८[८]; २७·१·२८९[२०]; २·२९०[४]; ३६·
४·२९२[१६]; ५·२९२[२०]; ३७·४·२९३[२०]; ६·२९४[१];
७·२९४[२५]; ५९·१·२९७[१४]; ४·२९८[१]; ६२·३·
२९८[२३]; ८२·२·३०३[९]; ९९·२·३०७[२०]; ३·
३०७[२४]; १०७·१·३१२[१४]; ३·१·५·३१७[१]; ८·
२·३१९[१८]; ३·३१९[२१]; ४४·५·३२४[२२]; ४५·३·
३२५[११]; ४·३२५[१४]; ५·३२५[१७]; ४७·२·३२७[१];
५४·३·३२९[२१]; ८५·३·३३६[५]; ६·३३६[१२]; ४·
२·१·३४५[२४]; ८५·३·३५९[१]; ९१·१·३५९[८];

८·१·१·२·३६१[९]; ५·३६२[१४]; ६·३६३[७];

चरि (पा. श.) ३·१·१००·१·८३[२]; २·१६·१·१०१[४]; ६·३·८६·१·१७१.

चरि° (पा. श.) ६·१·१२·६·१७[४].

°चर्त्वे° ८·२·६·१३·३१३[११].

चर्मन् (गृह्यो.) ६·४·१४४·२·२२६[६].

°चलि° (पा. श.) ६·१·१२·६·१७[४].

चाखायितुम् (अ.) ६·४·२२·११·१९०[१७].

चाखायितृ ६·४·२२·११·१९०[१७].

°चाचलि° ३·२·१७१·४·१३५[८].

चातुर्मास ५·१·९४·६·३६१[१].

चातुर्मास्य ५·१·९४·५·३६०[२०].

चातुर्वर्ण्य ५·१·१२४·१·३७०[२१].

चादि २·१·१·१२·३६७[२२].

°चानश्° (प्र.) २·३·६९·५·४६१[२२].

चाप् (प्र.) ३·१·३·१६·१०[१९]; ४·१·७४·१·२२८[२]; ७५·२·२२८[१५].

चापल ८·१·१२·५·३६१[२०].

चारु ३·२·४९·२·१०३[२०].

चार्थ २·२·२९·१·४३१[१]; ३·४·६७·६·१७८[१५].

चालु (प्र.) ५·२·१२२·५·३१९[१७].

°चि° ५·२·३३·१·३६७[६].

°चिक° ५·२·३३·१·३६७[६].

°चिकादेश ५·२·३३·१·३६७[६].

चिकित्स्य ५·२·९२·२·३१०[४].

चिण् (प्र.) ६·४·१०४·१·२१४[११]; ७·१·९६·१·२७३[२२].

चिण्° (प्र.) ६·४·९३·१·२१३[१]; ७·१·६१·१·२६३[२]; ३·८५·१·३३५[२०].

°चिण (प्र.) १·३·६७·३·२६१[८]; ४·२१९[१२]; ३·१·८९·१·७८[८].

चिण्वदिट् (पा. श.) ७·२·२७·३·२९३[१८].

चिण्वद्भाव ६·४·६२·१·२०६[१९]; २·२०६[२३].

चित् (पा. श.) ३·१·१०८·१·८४[१०]; ६·१·१६३·१·१०४[२].

चित° १·१·७२·२२·१८७[४].

चित्करण ३·१·३·१६·१०[१९]; ४३·४·४१[१५]; ४४·३·५१[१६]; ५·४·५७·१·४३७[८]; ६·१·१५८·६·९९[१४]; १६१·६·१०२[१९]; ७·१·२·२·२४१[१].

चित्करणसामर्थ्य ३·१·४४·२·५१[१२].

चित्करणानर्थक्य ३·१·९·१·२०[३]; ४४·१·५१[१].

चित्रा° (ज्यो.) ४·३·३४·१·३०७[२१].

चित्रीकरण ३·१·२६·१०·३५[८]; ३·१५१·१·१६४[१४].

चित्स्वर (पा. श.) ३·१·३·१३·९[२४]; ६·१·१८६·२·११९[२४]; २·५२·७·१३०[२२].

°चिर ४·३·२३·१·३०४[२१].

चिराचिरवचन १·१·७०·५·१८१[१३].

चिलिपल्ल (आदे.) ५·२·३३·२·३६७.

चु (पा. श.) ६·१·२२२·१·११८[१७]; २·५२·४·१२९[२२].

चुञ्चुप्° (प्र.) १·३·७·१·२६३[११].

चुरादिणिच् १·३·८८·१·२९४[२३].

चुस्वर (पा. श.) ६·२·५२·५·१३०[३].

चेत् (अ.) १·१·प्र. २·६[६]; ६·१०[५]; १७·१३[२५]; १८·१३[२१]; शि. ४·१·२२[४]; ६·२४[१]; ११·२५[१७]; १·१०·४१[१]; ३·३·२४[२०]; ५·४५[११]; ५·५·५५[११]; ७·३·५८; ७·५१[११]; ११·१·६७[५]; २·६७; ४·६७[१४]; २६·३·८४[२०]; २७·१०·८१[२१]; ४३·१·१०१[२]; ४४·११·१०४; १२·१०४[३]; ४५·१·१११[४]; २·१११[८]; ४६·२·११३[२०]; ५१·१·

१२५[२०]; २.१२६[१]; ४.१२६[२२]; ७.१२७[९]; ५६. ८.१३५[१७]; ५७.३.१४६[२१]; ४.१४६[२४]; ७.१४७[२०]; ८.१४८[१]; १४.१४९[२]; २०.१४९[२१]; २४. १५०[९]; ५९.६.१५६[४]; ७.१५६[२०]; ६३.१३. १६९[६]; ६५.१.१६९[१७]; २.१७०[१]; ६७.१५. १७४[१२]; ६८.४.१७६[२१]; ६९.३.१७८[१८]; ४. १७८[२२]; ७०.१.१८०[२४]; २.१८१[१]; ७२.१. १८३[३]; २.१.२.१९१[८]; ४.१.१९३[२५]; २.१९४[२]; २८.१.२०५[५]; २.२०५[११]; ३१.१.२०७[१८]; २. २०७[२२]; ३९.१.२११[१९]; ३९.२.२१२[८]; ४१. २.२१३[१]; ६.२१३[४]; ४२.१.२१४[२]; ४३.१. २१४[१३]; ४५.२.२१७[१५]; ४.२१८[३]; ११.२२०[१५]; १३.२२१[१३]; १४.२२१[१७]; ६४.४.२३४[७]; ५. २३४[१३]; ६.२३५[१]; २८.२४०[२०]; ३०.२४१[१३]; ३१.२४१[१९]; ३२.२४१[२५]; ४१.२४३[१२]; ७१.१. २५०[१६]; २.२५०[२२]; ३.७.५.२६३[२३]; ९.१२. २६६[८]; १०.४.२६८[४]; ५.२६८[११]; ११.५. २७२[१९]; ६०.४.२८६; ६२.३.२८८[१९]; ६७. ३.२९१[९]; ७८.१.२९३[११]; २.२९३[१४]; ४.१. १५.३००[१७]; २१.३०१[१३]; २२.३०१[१६]; ३.४. ३१४[८]; २३.१.३२३[७]; ६.३२४[१०]; २९.१. ३२९[१३]; २.३२९[१६]; ५२.१.३३६[२१]; ३.३३७[७]; ५४.३.३३९[५]; ५५.२.३३९[१५]; ८०.१.३४५[१२]; १०९.१.३५४[१७]; ९.३५६[१];

२.१.१.२९.३७०[४]; २५.३७२[१]; २६. ३७२[५]; ३०.२.३८५[१७]; ३५.३.३८७[३]; ३६. १.३८८[७]; ३.३८८[१६]; ५१.१.३९३[२१]; २.३९४[१]; ३.३९४[५]; २.१४.१.४१५[१]; ४.४१५[११]; २३. १.४१९[१]; २.४१९[५]; २९.७.४३२[९]; ८. ४३२[१५]; ९.४३२[२०]; १०.४३२[२६]; ११.४३३[४]; १४.४३३[१७]; १६.४३४[१७]; ३.१.११.४४३[५]; ९.

१.४४७[९]; २०.१.४५३[१]; ४६.६.४६२[१६]; ५०. ३.४६४[३]; ६५.२.४६७[१०]; ४.२६.१.४७८[१०]; ३.४७८[१८]; ३५.३.४८३[११]; ८१.३.४९६[२०];

३.१.७.२.१२[६]; १२.५.२३[१]; ६.२३[४]; २६.१३.३५[२१]; १५.३६[७]; ३४.६.४४[१]; ३६.२. ४५[१]; ४०.४.४७[१८]; ६७.१.५७[२२]; २.५७[२७]; ८७. २.६६[१२]; ९४.६.७६[२६]; ८.८०[२२]; ११२.२. ८५[१८]; १२५.१.८८[१५]; २.८८[१८]; १३१.२.९०[३]; २.१.१.९४[४]; ५६.२.१०५[१३]; १०९.१.११६[१९]; १२४.२.१२५[६]; ३.१२५[२३]; ३.१९.३.१४६[५]; ५८.२.१५०[११]; ११६.२.१६१[२०]; १३६.३. १६२[३]; १५७.१.१६५[१८]; १६१.१.१६५[१९]; १६३.१.१६७[१]; ४.७७.२.१८१[१३]; ११०.१. १८७[५]; २.१८७[८];

४.१.३.१.१९८[२२]; ३.१९९[९]; ५४.२. २२३[३]; ३.२२३[६]; ७९.१.२३३[५]; २. २३३[८]; ३.२३३[११]; ८३.२.२३५[१४]; ८७.१. २३८[१५]; २.२३८[२०]; ८९.१.२४०[८]; ९०.१. २४२[१५]; १४७.२.२६०[१३]; ३.२६०[१६]; १५३.२. २६२[१३]; २.१००.२.२९२[९]; १२४.२.२९९[१०]; ३.२४.२.३०६[४]; ३९.२.३०८[१४]; १०१.३. ३१५[१०]; १५५.३.३२५[१]; १६३.२.३२७[१७]; ४. ७६.२.३३३[१७];

५.१.१९.१.३४२[१२]; २.३४४[१६]; ३.३४४[२०]; २२.१.३४६[१२]; ५९.१.३५५[७]; २.३५५[१४]; ७६. २.३५७[१५]; २.१२.१.३७२[१]; ९४.१.३९३[१२]; ४.३९४[१०]; ३.१०.१.४०४[६]; ६७.३.४१९[१५]; ७४.१.४२४[१०]; २.४२४[१४];

६.१.१.१८.४[२५]; २.८.७[१५], ९.१.१३[१०]; ३.१३[१९]; ४.१४[२]; १२.४.१६[१०]; १३.२.२०[६];

छ

छ (प्र.) ३.३.१०८.५.१९५[१]; ४.१.९९.२.२११[१]; २.१०४.७.२९४[१७]; ३०.२९८[१८]; ३२.२९९[१]; ३.१३२.६.३२२[३]; ६.१.९१.२.७०[१५]; ४.१४९.६.२२८[६७]; ८.२.६.११.३९३[४].

छ° (प्र.) ५.२.५१.१.३८४[९].

°छ (प्र.) ४.१.९०.३.२४२[२५].

छण् (प्र.) ४.३.३४.३.३०८[१].

छत्व ७.३.७७.१.३३४[६]; ८.४.६३.१.४६५[९].

छत्व° ८.३.२८.२.४२८[१९].

°छत्व ८.२.६.१५.३९३[१८].

छन्दस् १.१.६.१.५५[२२]; ४.६०.२.३४२[४]; ८०.२.३४५[१६]; २.१.२.६.३७६[३]; ३.१.३४.१.४३[११]; ७.४४[८]; ७८.३.६१[१३]; ८४.१.६४[१३]; १०८.१.८४[१०]; ११८.१.८७[२]; २.१.९.९६[९]; १५.४.१००[१८]; १०७.१.११४[१९]; १३५.७.१३१[१२]; १३९.४.१३२[१]; १७१.२.१३५[१]; ३.३६.३.१४८[७]; ५६.४.१५०[१]; ४.१.३९.२.२१६[६]; ४९.५.२२०[२३]; ८५.१.२३६[१०]; ६.२३६[२१]; ८६.१.२३७[१९]; २.३६.४.२७८[१]; ७.२७८[९]; ५५.१.२८३[५]; १०४.१.२९३[६]; ४.१४०.१.३३५[५]; २.३३५[९]; ५.१.११९.९.३६८[१८]; २.८४.२.३८९[५]; १०९.२.३९७[१४]; ३.५५.३.४१६[३]; ४.३०.२.४३४[१]; ३.४३४[५]; ३६.१.४३५[७]; ३.४३५[१२]; ६.४३५[२१]; ११६.३.४४२[१६]; ६.१.८.२.१२[१८]; ३७.५.३३[९]; ६०.१.४०[१०]; ६१.४.४१[६]; ७६.१.५१[२०]; २.५४[१७]; ९४.६.७६[४]; १२७.२.९०[१]; २.९१.१.१३२[८]; १०६.२.१३३[१२]; १९९.१.१४०[११]; ३.७०.२.१६७[१८]; ९५.२.१७२[१८]; १०९.६.१७५[४]; ४.१६.३.१८४[१८]; ७७.१.२०९[१९]; १७४.७.२३५[१२]; ७.१.२६.१.२५०[७]; ३.८७.२.३३८[१९]; १०९.१.३४१[४]; ४.३५.१.३५०[१]; ४८.१.३५१[२४]; ८.१.५६.१.३७८[११]; २.१६.४.३९७[१७]; ३२.१.४०४[९]; ७०.१.४१२[११]; १०७.३.४२२[३]; ३.१०५.१.४४८[१६]; ४.६१.१.४६५[५].

छन्दस्° १.३.१०.१६.२७[७]; ४.२.६६.१.२८५[५]; ६.१.७.१.११[२१]; ४.१०६.१.२१५[१२].

छन्दोग्रहण ४.३.१०४.३.३१६[८].

छन्दोर्थं ४.३.१०१.३.३१५[१०]; ८.१.७०.२.३८१[८].

छन्दोवावचन ६.४.१०६.१.२१५[१२].

छन्दोविन्प्रकरण ५.२.१२२.१.३९९[७].

छन्दोविपयत्व १.१.६.१.५५[२२]; २.६.१.१९४[२०].

°छन्न ७.२.२७.२.२९०[३].

छप्रकरण ४.२.२८.१.२७६[६]; ५.१.१११.१.३६२[१३]; २.५९.१.३८५[२२].

छविधान ४.१.८९.२.२४०[१२].

छविधि ४.२.१३७.१.३००[१७].

°छस् ६.३.३५.१२.१५५[१९].

°छाग° ४.१.१५५.१.२६३[१].

ज

झ

ञ

ट (प्र.) ३·२·४९·१·१०३[१७].

ट° (पा. श.) १·१·४६·१·११३[१६]; ४·३·३४·२·३०८[१]; ५·४·८८·१·४४१[८].

टप्रतिषेधार्थ ३·२·१४·१·१००[३].

°टाङ्ग्रहण १·२·४८·२·२२३[२२].

टादेश ८·२·३·१·३८७[२२].

टाप् (प्र.) ३·१·३·१२·९[२०]; १५·१०[७]; ७·१·१·९·२३७[२३].

टाप्प्रतिषेध ७·३·११९·५·३४३[३].

टाप्प्रतिषेधार्थ ७·१·३३·४·२५३[४].

टाबादि ४·१·३·१·१९८[२२]; ५·१९९[१८]; ५·३·७४·२·४२४[१४].

टाब्लुग्वचन २·४·२६·३·४७८[१८].

टाब्विधि १·१·२९·१३·९९[१].

°टाब्विषयत्व १·१·२७·८·८९[८].

टि (पा. श.) २·४·८५·१·४९९[१६]; ७·५०१[१२].

टिग्रहण ८·२·८२·२·४१५[२२]; ८९·१·४१९[१०].

टिठन् (प्र.) ५·१·२५·१·३४७[१६].

टित् (पा. श.) २·४·८५·१·४९९[१६]; ३·४·७९·१८२[८].

°टित्° (पा. श.) ६·१·९१·९·७३[१].

टित्करण ७·१·१·८·२३७[२०].

°टित्करण ७·१·१·६·२३७[११].

टिलोप (पा. श.) ४·१·८५·४·२३६[१७]; ६·४·१४४·१·२२५[१८].

°टिलोप° ६·४·१५५·२·२३०[४].

टिलोपवचन ७·१·३३·४·२५३[४].

टिलोपवचनानर्थक्य ७·१·३३·५·२५३[८].

°टेन° ६·१·१०८·१०·८४[४].

ट्यु° (प्र.) ४·२·१०४·९·२९५[१].

°ट्युल् (प्र.) ४·२·१०४·९·२९५[१].

ठ

ठ° (प्र.) ५·३·८४·५·४२६[१४].

ठक् (प्र.) ४·२·३१·२·२७१[५]; १०४·१३·२९५[१४]; १७·२९६[५].

ठक्° (प्र.) ६·३·३५·१२·१५५[१९].

°ठक्° (प्र.) ४·१·१०·३·२४२[२५].

ठकादि ५·१·१९·१·३४४[१२].

ठक्प्रकरण ४·२·२·१·२७१[७]; ४·१·१·३२१[२].

ठग्रहण ५·३·८३·१·४२५[१४].

ठञ्विधान ६·१·८५·४·६०[८].

ठञ्विधि ५·४·११६·४·४४२[१८].

ठञ् (प्र.) ४·२·१०४·७·२९४[१७]; १२·२९५[११]; १५·२९५[२२]; २४·२९७[७]; २५·२९७[१२]; २७·२९८[७]; ३·४·१·३०३[९]; ५·१·९·५·३४०[२२]; १२·१·३४१[१५].

ठञ्° (प्र.) ४·२·१०४·३·२९३[१८]; २४·२९७[७].

ठञादि ४·१·१०४·४·२९४[६].

ठञ्प्रकरण ४·२·३५·१·२७७[७]; ५·१·११३·१·३६२[२३]; ११४·१·३६३[४].

ठञ्विधि १·१·७२·१९·१८६[२०].

ठन् (प्र.) ५·१·८४·१·३५१[२०]; ११४·२·३६३[८].

°ठन् (प्र.) ५·२·८५·१·३८९[९]; ११५·१·३९८[२].

ठन्प्रकरण ५·१·४८·१·३५२[४].

ठादेश ७·३·५०·१·३२८[३].

ड

ढ

ढ (प्र.) ८·३·१३·२·४२५[13].

ढक् (प्र.) ४·१·११४·१·२५६[2]; ५·२५६[23].

ढग्रहण ४·१·१५·१·२०८[2].

ढञ् (प्र.) ४·३·४२·१·३०९[2]; ५·१·२·२·३३७[8];
६·४·१७४·५·२३५[1].

°ढञ् (प्र.) ४·१·११४·२·२५६[8,8].

ढत्व ६·१·१२·३·१९६[16]; ८·३·७९·१·४४४[8]; २·४४८[13].

°ढत्व° ६·१·१३·१३·२३[1].

ढत्वप्रसङ्ग ८·३·७९·४·४४४[21].

ढत्वार्थ ७·२·२०·१·२८७[18].

ढलोप ८·३·१३·१·४२५[10].

ढ्रक्° (प्र.) ४·१·११४·१·२५६[8].

°ढ्रक् (प्र.) ४·१·११४·१·२५६[2].

ण

त

२७२[१५]; ५.२.९४.५.३१[१३]; ६.१.१२५.४.१२[१६].

तद् (स. ना.) १.१.प्र.९.१[२१]०; ४.२३.१२.३२५[७१७]; २.४.८५.३.५[१]००; ३.१.२६.५.३४[८]; ६.३४[१४]; ३.१६३.१.१६[१]७; ४.६७.४.१७[१]८; ७.१७[१]८; ४.१.७९.१.२३[५]३; ९३.१३.२५[६]०; १६३.२.२६[१४]५; २.३५.१.२७[७]७; ३.१००.२.३१[१५]४; ४.१.१.३२[२]९; ५.१.४७.१.३५[२०]१.

सः १.१.५१.२.१२[१]६; ४.२.१.३०[१३]४; १३.७.३१[१५]७; २.२.५.२.४०[१८]९; ३.१.३.२.६[२३]; ४.१.१६३.७.२६[१८]६; ५.१.११९.६.३६[२४]७; २.४६.१.३८[२४]१; ३.८४.१.४२[२]६; ७.१.९६.५.२७[१४]५.

तौ ४.२.६६.२.३१[१३]१; ५.३.१.२.४०[६]२.

सा ४.२.२१.१.२७[७]५.

तत् १.२.६४.३०.२४[१३]१; ५.१.५२.१.३५[१०]२; ७२.१.३५[२]८; ९४.१.३६[१]०; २.३६[११]०; २.८४.२.३२[५]१; १२२.६.३१[१५]१; ६.१.६१.३.४[१]८; ८४.३.५[११]६; १२५.२.८[१]८; १३५.१.१[५]२; १५८.१०.१[१]००; ४.५२.१.२०[१३]२; ७.२.३.३.२७[२२]६; ८.१.१.५.३६[१४]२.

तम् १.२.४३.५.२[७]५; ४.६०.३.३४[१७]२.

तेन २.२.५.२.४०[१८]९; ४३.१५५.३.३२[१]५.

ताभ्याम् १.२.६.१.१२[१३]४; २.६२.२.२८[१५]७.

तेः २.३.१३७.२.१६[१८]२.

तस्मात् १.१.३.११.४[२२]९; ५०.१.१२[१५]०; ५६.११.१३[११]६; ५७.५.१४[३]७; ६३.१०.१६[१६]८; ६७.२.१७[१३]२; ६८.२.१७[१४]६; ६९.५.१७[३]९; १३.१८[१०]०; २.४५.५.२१[११]८; ६४.३.२३[१३]३; ६८.१६.२३[१८]६; ३.१.९.२५[१६]७; ११.३.२७[१८]२; ६०.५.२८[६]६;

२.२.१४.६.४१[१६]५; ३६.३.४३[५]८; ३.१.३.४[३]०; ४.३२.७.४६[१३]१;

३.१.१.७.[२२]२; ४४.३.५[१६]१; २.१२४.१०.१२[२४]६; ४.७७.३.१८[१६]१; ८२.५.१८[१०]४;

४.१.३.१०.२०[१४]१; ८३.३.२३[१७]५; ९३.१०.२४[२७]९; ११४.४.२५[१८]६; ६.२५[३]७; २.१०४.६.२९[१४]४; ३.१५५.२.३२[१५]४; ५.३२५; १५६.७.३२[७]७;

५.१.२८.३.३४[१]९; ४.७.२.४३[५]१;

६.१.८६.४.६६[१]; १०२.५.७[१]६; २.४९.२.१२[४]७; ४.१४८.५.२२[१७]७.

७.१.२७.३.२५[१४]०; ३३.३.२५[१८]३; ९६.१४.२७[१५]६; ३.५०.३.३२[१०]८; ४.६०.३.३५[१०]३;

८.२.१.७.३८[१]६; ३.१३.३.४२[१६]५.

तेभ्यः ४.२.१०४.३.२९[१८]३.

तस्य १.१.शि.१.२.१[२१]५; ९.३.६[१७]२; १२.१.६[८]२; ३९.१०.११[८]; ४४.१४.१०[८]४; ५६.२.१३[११]४; ९८.१३[११]८; ५८.१०.१५[३]५; ६२.१३.१६[१]४; ६३.१०.१६[१६]८; ६८.८.१७[१३]३; ७२.१५.१८[२०]५; २१.१८[१०]७; २.६४.४७.२४[१३]३; ३.१०.१८.२७[१२]०; २३.२७[१]१; ११.१.२७[२०]१; १२.४.२७[२४]५; ४.२.२२.३१[१२]०; २.१.१.३१.३६[६]३; २.५.१.४०[१३]२; ३.६५.२.४६[१०]७; ३.१.३.१.[२०]६; ७.१०.१४[८]; ४५.४.५[१६]३; ८३.५.६[१७]३; ८७.१३.६[४]१; २.१०८.५.११[१]६; ४.१.९२.१.२४[१८]५; ९३.१.२४[३]७; १६२.२.२६[३]४; १६८.३.२६[५]१; २.३४.२.

तदेकदेशविज्ञान १.१.७२.७.१८४[१२]; ४.१३.४.३१६[१७].

तदेकान्तग्रहण ४.२.१०.१.२७४[१०]; ५.४.१३५.१.४४३[१०].

तदो वा° (पा. सू.) ५.३.१९.१.४०६[१२].

तद्गुण १.२.३१.३.२०७[२४].

तद्गुणसंविज्ञान ६.१.१.१५.३[२१].

तद्गुणीभूत १.१.२०.५.७५[५].

तद्ग्रहण १.१.२०.५.७५[५]; ७.३.१.२.३१६[६].

तद्धित (पा. श.) १.१.प्र.१३.१२[४]; ३.१.९४.२.७८[१९]; ९६.३.८१[२१]; ९७.३.८२[१७]; २.१५.५.१००[२०]; ६०.३.१०७[११]; ४.१.४८.८.२१९[१२]; ६.१.६१.१.४०[१७]; ३.३५.११.१५५[९]; ४.१७४.२.२३४[१५]; ७.३.१०.१.३२०[११]; ३२.१.३२२[१३].

तद्धित° (पा. श.) १.१.५.४.५५[७]; ६.३.३७.१.१५६[१५]; ८.४.३.२.४५४[११].

°तद्धित (पा. श.) १.३.३.६.२६२[४].

°तद्धित° (पा. श.) १.४.१.४१.३०३[१९]; २.३.१.५०.४४१[२०]; ८.१.१.५.३६२[१४].

तद्धितग्रहण ७.४.१३.१.३४८[१६].

तद्धितबलीयस्त्व ४.१.१.१७.१९४[२४].

तद्धितलुक् (पा श.) १.१.६१.२.१५१[९]; २.४९.१.२२५[१६]; २.२२५[१८].

तद्धितलुक्प्रतिषेध ७.१.७४.४.२६८[८].

तद्धितलुग्वचन ४.१.४८.१.२१७[१].

तद्धितलोप ८.३.५६.२.४३८[१५].

तद्धितवचन ४.१.१७.१.२०९[१८].

तद्धितविधानार्थ ४.१.१.१६.१९४[२१].

°तद्धितविधि (पा. श.) २.१.५१.३.३९४[५].

°तद्धितविधि° (पा. श.) १.४.१३.८.३१७[२०]; १०.३१८[११]; ४.१.१.५.१९२[८].

तद्धितानुत्पत्ति २.१.५१.२.३९४[१]; ४.१.१.२०.१९५[८].

तद्धितार्थ २.१.५१.६.३९५[१].

तद्धितार्थनिर्देश ४.१.९२.१.२४५[१८].

तद्धितार्थप्रतिषेधार्थ २.४.१.६.४७३[१].

तद्धितेष्वचामादिवृद्धि (पा. श.) ७.२.११७.१.३१५[३].

तद्धितोत्पत्ति २.१.५१.५.३९४[२२].

तद्भेद ८.१.५१.२.३७७[८]

तद्युक्त २.३.२८.५.४५५[१४]; ३५.१.४५७[१७]; ४.२.३.१.२७२[३]; ५.३.७४.३.४२४[१९].

तद्युक्तत्व ३.१.१.५.२[१६].

तद्राज (पा. श.) २.४.५८.१.४८१[२]; ४.१.९५.२.२५२[८].

तद्राजादि २.४.६२.१.४९०[२].

तद्वचन १.४.१.२.२९६[१५].

तद्वत् १.१.शि.१.१४.१८[२४]; ५९.१.१५५[९]; ६९.१०.१८०[१]; २.१.४.१९२[१]; ३.४.६७.३.१७८[५]; ७.१.९६.१.२७३[२२].

तद्वन्निर्देश ५.२.७९.२.३८८[१३].

तद्वर्ज ६.१.१५८.४.९९[४].

तद्वाचकत्व २.१.५५.२.३९८[१०].

तद्वाचिन् १.१.६८.१.१७५[२५].

तद्विकारतः (अ.) २.३.२०.१.४५३[१०].

तद्विघात १.१.३९.३.९७[१०].

तद्विधान ३.२.८४.३.११९[१७]; ३.१३२.३.१५९[१]; ४.११४.३.१८८[१३]; ८.४.३०.२.४६१[४].

तद्विधि १.१.शि.४.९.२५[३]; ५.१.१९.१.३४४[१२],

थ

द

°दू° ६·१·२·६·७[६]; ३·१·१०/१०.

दृ° ८·२·३८·१·४०४[१९].

°दंशि (पा. श.) ३·२·१३९·४·१३२[१].

दगु° ४·१·१५५·१·२६३[१].

°दग्धरथवत् १·१·५०·१६·१२५[४].

°दण्ड° ६·३·२१·१·१४६[१८].

दतृ° ६·३·१०९·३·१७४[२१].

दत्त° ६·२·१४८·१·१३७[६].

दत्त्व (पा. श.) ६·१·६८·२·४६[११]; ८·२·६·८·३९२[१२]; ७२·१·४१३[३].

ददातिवृत्त ५·२·१२२·११·४००[७].

°ददि (पा. श.) ६·४·१२०·४·२१८[१७].

दद्रु (रो.) ५·२·१००·१·३९६[७].

दधा १·१·५८·५·१५४[१२].

दधि° (सा.) १·१·६७·२·१७२[१६].

°दभ° ६·३·१०९·५·१७५[१].

°दभि (पा. श.) ३·१·१२४·३·८८[१०].

दम्भ् (धा.) ६·४·१२०·५·२१८[२१].

दम्भि (पा. श.) १·२·१०·१·१९७[२१].

दरिद्राति (पा. श.) ६·४·११४·१·२१७[१०].

दर्वि (च. सा.) ७·३·१०९·२·३४१[७].

दर्वि° (च.सा.) ६·१·६७·१·४५[७].

दर्शन १·२·७१·२·२५०[२२]; २·२·२९·११·४३३[४]; ३·३५·२·४५७[२०]; ३·१·२६·२·३३[५]; ३४·४·४३[१८]; १३३·२·९१[३]; ४·९१[५]; १३५·२·९३[१]; २·१०७·१·११४[१६]; १३५·४·१३१[४]; १७१·२·१३१[१]; ३·११·२·१४६[१]; ४·१·९६·१·२५२[१२]; ३·१०१·२·३१५[७]; ४·२४·२·३३०[२०]; ५·१·७२·२·३५८[६]; ३·५५·३·४१६[३]; ४·१·१·४३०[२]; ६·१·७·३·१२[४]; १३·१०·७५[६]; ४·६६·१·२०७[२३]; १००·१·२१३[११]; ७·३·८७·१·३३८[१५]; २·३३८[१६].

दर्शनाविषय ३·२·१११·२·११६[३].

°दशन् (सं. वा.) ६·१·८९·९·६९[२०]; ३·१०९·३·१७४[२१].

दशादर्थ ५·१·५९·१·३५५[७].

दशादि २·२·२९·१६·४३४[१७].

दा (धा.) १·३·२०·१·२५४[१५].

प्रयच्छति ४·४·३०·१·३३१[६].

दीयते ५·१·४७·१·३५१[२०].

दा° (प्र.) ६·३·३५·७·१५४[२१].

दादुग्रहण ८·२·८०·४·४१५[२].

दानीम् (पा. सू.) ५·३·१८·१·४०६[६].

दान्त° ७·२·२७·१·२८१[२].

दाप्प्रतिषेध १·१·२०·७·७५[२४].

°दाप्प्रतिषेध १·३·९·१०·२६५[२२].

दामन् (गृहे.) ४·१·२७·१·२१२[१४].

दार° ३·३·२०·४·१४३[१].

दारु ३·२·४९·१·१०३[१७].

दाश° ६·३·१०९·५·१७५[१].

दाशि (पा. श.) ६·१·१२·१·१६[१०].

°दुर् (उप.) १.४.६०.७.३४३[१]; ३.२.४८.३.१०३[१०]; ७.१.६८.१.२६२[१५].
°दुर्गतिवचन २.२.१८.३.४१६[७].
°दुर्दिन ३.१.१७.१.२६[५].
दुर्हि° (पा. श.) ३.१.८७.१४.६९[१२].
दुह (धा.)
दोग्धि १.४.१.३०.३०२[११].
दुहितृ (संज्ञ. वा.) ६.३.७०.९.१६८[११].
°दूत १.३.१०.१७.२७०[६].
दूर° २.३.३५.१.४५७[७].
°दूस° (प्र.) ४.२.३६.५.२७८[४].
दृक्ष ६.३.८९.१.१७१[३].
दृढानिपातन ७.२.२.१.२८७[९].
°दृप् (धा.) ३.१.४४.७.५२[६].
दृश् (धा.)
दृशेयम् ३.१.८६.२.६५[१५].
दृश्यते २.१.३३.१.३८६[१०]; ५.१.५८.६.३५३[२१]; २.४७.५.३८२[१२]; ११२.१.३६७[२३]; १२०.१.३६९[४]; ६.१.८३.४.५५[१४].
°दृश् (धा.) १.४.५३.१.३३८[११].
दृश्° (धा.) ६.३.८९.१.१७१[३].
°दृश° ६.३.८९.१.१७१[३].
दृशि (पा. श.) १.४.५२.४.३३७[११]; ३.१.८६.२.६५[१५]; ३.२.६०.१.१०७[६]; ३.२९.२.२८२[१४].
°दृशि° (पा. श.) १.१.३.३.४४[२०]; ३.३.१३०.१.१५७[६]; ७.२.११४.३.३१३[१५].
दृशिगुणप्रतिषेध ७.१.६.१.२४३[४].
दृश्यर्था ३.१.२६.८.३४[१५].
दृषत्स्थान ८.२.२२.२.४८०[६].
दृष्ट १.१.७.६.५९[७]; २.४५.११.२२०[१५]; ३.१.८७.२.६६[१२]; ४.१.९२.६.२४६[३१]; ३.१५५.२.३२४[१५]; ५.२.९४.२.३१४[१०].
दृष्टं साम (पा. सू.) ४.२.७.१.२७३[७].
दृष्टविप्रयोगत्व १.४.२१.१.३२२[३].
दृष्टानुविधित्व १.१.६.१.५५[२२].
देव ४.१.८५.३.२३६[१५].
देव° १.२.३२.५.२०९[२२]; ३८.१.२११[१६].
देवता ३.२.१३५.५.१३१[६].
°देवता ३.४.६७.५.१७८[११].
देवताद्वन्द्व ६.३.२६.१.१४८[३].
देवदत्त (मा. वि.) २.४.३२.१.४८०[३].
देवपूजा° १.३.२५.१.२८१[५].
देवानां प्रिय ६.३.२१.३.१४७[४].
देवासुरादि (ग.) ४.३.८८.१.३१४[२]; १२५.१.३१९[१५].
देविकादि ७.३.१.१.३१६[२].
देश ३.२.४८.४.१०३[१२]; ४.२.१०४.७.२१४[१७]; २४.२९७[७].
देश° ५.२.५९.४.३८६[६].
देशपृथक्त्वदर्शन १.१. शि. १.१२.१८[९].
देशान्तर १.१. प्र. ५.१९[९].
°देशीयर् (प्र.) ६.३.३५.४.१५४[१५].
दैवदत्त्यर्थ ४.१.१६३.२.२६५[१४].
दोष १.१.१०.२.६४[३]; १२.७.६९[२४]; ३९.१०.९९[१]; ५१.१.१२५[२०]; ५६.१८.१३८[१२]; ५८.१०.१५५[३]; १३.१६४[१]; ६२.१५.१६५[१]; २.६४.६.२३५[१]; ३.१०.५.२६८[११]; २३.२७१[१]; ४.१.११.३०१[४]; २.२२.३१०[१२]; २.१.१.२९.३७२[४]; ३.१.१२.५.२३[१]; ६.२३[४]; ८३.५.६३[१७]; ३.४३.४.१७८[३]; ४.१.१.१८.१९५[१]; ४९.२.२२०[१६]; ५.२.४९.२.३८४[१]; ६.१.२.८.१७[६]; ३७.३.५२[१५]; ३.७८.२.

१७०; ४·४९·२·२०१[१८]; ७·१·८४·२·२७०[२२]; २·८२·१·३०३[४]; ८·१·९·४·३६८[३]; २·४·२·३८८[२२].

दोषिग्रहण ६·४·९०·१·२१२[११].

द्य ५·३·२२१·४०७; ५·४०७[१७]; ७·४०८[१].

द्याति (पा. श.) ७·४·४७·४·३५१[१९].

द्यु° १·१·७२·२५·१८७[२३].

°द्यु ६·३·९·१·१४३[२०].

द्युति (पा. श.) ३·२·१७८·३·१३६[१४].

द्युतादि (ग.) १·३·७९·३·२६४[१०].

द्यो (लो.) ६·१·९३·२·७३[२१]; १·७५[४].

द्योत्य ३·१·१२५·१·८८[१५]; २·८८[१८].

द्रव्य १·१· शि. ४·९·२५[३]; २·७१·१·२५०[१६]; २·१·१·२१·३७०[४]; २·२९·१०·४३२[६]; ५·१·११९·१·३६६[१८].

द्रव्यपृथक्त्वदर्शन १·४·१०८·७·३५२[२४].

द्रव्यभेद १·२·६४·५८·२४७[११].

द्रव्यवत् १·१· शि. १·८·१७[५].

द्रव्यवत्कर्मचोदना ६·१·८४·२·५६[५].

द्रव्याभिधान १·२·५८·७·२३०[१६]; ६४·४२·२४३[१६]; ४५·२४४[८].

°द्रु° (धा.) ३·१·४८·१·५५[२].

द्रुत° १·१·६९·११·१८०[४].

द्रुता (पा. श.) १·१·७०·४·१८१[८]; ४·१०९·४·३५५[१].

द्रुतादि १·२·२७·७·२०४[४].

°द्रुह (धा.) १·४·१·३१·३०२[२२].

द्रोण (परि.) १·४·२३·९·३२४[२१]; ५·१·५२·१·३५२[१२].

द्वन्द्व (पा. श.) १·१·६३·७·१६७[२७]; २·४८·६·२२५; २·१·६·२५·६३७; २·२९·१६·४३४[१७]; ३६·५·४३८[११]; ४·६२·३·४९०[१५]; ५·४९१[१]; ८·४९१[१३]; ४·२·१०४·२१·२६६[२०]; ३·८८·१·३१४; ५·३·७२·८·४२३[२२]; ६·३·२५·१·१४७[२१]; ८·१·१५·१·३७०[२२]; २·३७१[४].

द्वन्द्व° (पा. श.) २·१·५१·८·३६५[१७]; ४·२६·१·४७८[१८].

°द्वन्द्व° (पा. श.) ५·४·६८·१·४३७[१६].

द्वन्द्वप्रतिषेध १·२·६४·१२·२३६[१].

द्वन्द्ववचन २·२·२९·१·४३१[१]; २·४३१[६].

द्वन्द्ववृत्त २·४·११·१·४७५[१२].

द्वन्द्वाधिकारनिवृत्त्यर्थ २·४·६९·१·४९४[४].

द्वन्द्वाभाव १·२·७२·६·२५२[१].

द्वन्द्वार्थ ५·४·८७·१·४४१[४].

°द्वय° ५·२·१२२·१·३९९[७].

द्वयम् (अ.) ६·१·१६१·३·१०२[९].

द्वयसच् (प्र.) ५·२·३७·१·३७८[१५].

द्वयसजादि ३·१·२·६·५[१].

द्वि (सं. वा.) १·२·३७·३·२१०[२३।२३]; ४·२·१·३०४[१३]; २·१·१·२५·३७२[११]; २६·३७२[१५]; ३·१·७·४४२[६]; ३·२·१७८·३·१३६[१४]; ६·१·८४·२·५६[५].

द्वयोः १·१·७·३·५८[६].

द्वि° (सं. वा.) १·२·३९·१·२१९[१६]; २·४·६२·६·४९१[६]; ४·१·८९·३·२४१[४]; ५·१·३१·१·३४१[१२]; ३५·२·३५०[९]; ३·५२·१·४११[१७]; ९३·१·४२७[१६]; ६·२·१९७·१·१३९[१०]; ३·१·३·१४१[१७].

°द्वि (सं. वा.) २·४·६४·१·४९३[२].

°द्वि° (सं. वा.) ३·१·६७·१·५७[२२].

द्विःप्रयोग ६·१·१·१८·१५[१५].

द्विगु (पा. श.) २·१·५१·५·३६४[२२]; ९·३६५[२३],

ध

नी (धा.)

नयति २.३.१२.३.४४६[२२]; ३.२.१३५.२.१३०[२४].

°नी° (धा.) १.४.५२.५.३३६[१४]; ३.२.१.६.१४[१].

°नीच १.२.३०.१.२०७[१].

नील ४.१.४२.१.२१६[१३].

नीली (ओ.) ४.२.२.२.२७१[१].

नीहार (वि. श.) ३.१.१७.२.२६[७].

नु° (धा.) १.३.२१.६.२८०[१५].

°नु (धा.) ६.१.९४.१.७५[१०].

नुक् (आग.) ७.४.८५.१.३५८[२]; ८.२.१६.१.३९७[५].

°नुक्° (आग.) १.१.५६.२४.१४०[३].

नुग्वचन ७.३.३७.१.३२३[१].

नुग्व्यवाय ८.४.२.६.४५३[२२].

नुट् (आग.) ७.१.९६.११.२७६[६].

नुट्° (आग.) २.१.६०.२.४०१[१].

°नुट् (आग.) ७.१.७३.१.२६६[१२].

°नुट्° (आग.) ७.१.७४.१.२६७[२३].

नुडभाव ७.१.७३.२.२६६[१५].

नुडर्थ १.१.२४.२.८३[१३]; ६.१.१७२.१.१०७[१८].

नुडादि ८.४.१.२.४५२[७].

नुड्विधि १.१.शि.४.११.२५[१७].

नुड्विषय ७.१.९६.१२.२७६[१३]; १४.२७६[१९].

नुम् (आग.) १.१.६२.१४.१६४[१२]; ७२.२४.१८७[१२]; ५.१.१२४.२.३७१[६]; ७.१.७२.५.२६५[४]; ७३.२.२६६[१५]; ८२.१.२६९[२०]; ९६.१.२७५[२३]; ८.२.७२.२.४१३[७].

नुम्° (आग.) १.१.२४.२.८३[१३]; ७.१.७३.१.२६६[१२]; ९६.११.२७६[६]; ८.३.५८.१.४३८[२२].

°नुम् (आग.) ७.१.१.४.२३७[६].

°नुमर्थ १.४.१३.१.३१६[१].

नुम्प्रतिषेध ६.१.१.११.३[४]; ७४.१.२६७[२३].

नुम्लोप १.१.४.३.५९[२५].

नुम्लोप° १.१.४.२.५१[१९].

नुम्वचन ७.१.८२.२.२७०[१].

नुम्विधान ७.१.५८.४.२६१[१३].

नुम्विधि १.४.६०.७.३४३[१]; ७.१.१.११.२३८[१४]; १६.२.३९[४]; ५८.१.२६१[३]; ७२.१.२६३[१५].

°नुम्विधि ७.१.२३.२.२४९[५].

नू (धा.) ५.४.३०.६.४३४[२३].

नृ ७.३.१०९.२.३४१[७].

नृ° ४.४.४९.१.३३१[१८].

नेतृ ५.४.११६.२.४४२[१४].

नेर्गदादि ८.४.१७.१.४५९[३].

न्यग्रोध (वृ.) १.२.६४.३२.२४५[२५]; २.२.२९.९.४३२[२०]; १४.४३३[१३]; ७.३.१.५.३१७[१].

न्यग्रोधत्व २.२.२९.९.४३२[२०].

न्यग्रोधप्रयोग १.२.६४.३२.२४५[२६]; २.२.२९.१४.४३३[१८].

न्याय्य १.२.६४.३१.२४१[१९]; ३.२.१२३.३.१२३[१]; १०२.५.११४[४].

न्याय्यभाव १.१.शि.२.२.२०[३].

न्युब्जि (पा. श.) ७.३.६१.२.३६२[६].

परि (उ. स.) ३·३·१०७·३·१५४[१२]; ८·१·५·१·४६६[२५]; २·३६७[३]; २·१९·१·३६६[५].

परि° (उ. स.) ५·३·९·१·४०५[१०]; ६·२·३३·१·१३४[३१].

परिगणन ४·३·१२०·४·३१८[१२].

परिदेवन ३·३·१५·१·१४३[१७].

°पदपूर्वापर्य ६·४·८२·१·२१०.

पदलोप (पा. श.) ८·१·८७·१०·६९८[१८]; ४·१२·२·४५७[१६].

पदवचन ५·२·८४·१·३८९[३].

पदविधि (पा. श.) २·१·१·१६·३६९[१]; ६·१·८५·१९·६३[२२].

पदवृत्तप्रतिषेध ५·३·८४·३·४२६[९].

पदव्यवाय (पा. श.) ८·४·३८·१·४६३[२].

पदसंज्ञा १·४·१४·१·३१८[२२].

°पदसंज्ञा १·४·१·३·२९६[२१].

पदसंज्ञाभाव १·१·६२·९·१६२[२२]; ४·२१·२·३२२[११].

°पदसंज्ञार्थ ४·१·१·१·१८९[१२].

पदसामानाधिकरण्य (पा. श.) १·२·४२·२·२१४[५]; २·३·४६·१·४६३[२३].

पदात् (पा. सू.) ८·१·१७·२·३७१[१४].

पदादि १·४·१३·५·३१७[६]; ६·१·६३·१·४१[२१].

°पदादि ६·१८६·६·६६[११].

पदादिग्रहण ८·३·३२·१·४२९[१२].

पदादिविधिप्रतिषेध ६·१·१·२१·५[१०].

पदादेश ३·४·२·४·१६९[११।१५]; ६·३·५२·१·१६२[१६].

पदाधिकार ८·१·१·४·३६२[११]; १७·३·३७१[१७]; ५·

पर्यादि ; २·६·१५·३९३[१८]; ७·१·३९४; ८०·

पर्याप्ति ४१४[३०].

पर्यन्त (पा. श.) ६·१·७६·१·५९१[३].

°न्त° (पा. श.) ६·१·८६·१·६६[३१].

पदान्तग्रहण ८·२·१०७·१·४२१[१७].

पदान्तवत् ७·४·८५·३·३५९[१].

पदान्तविधिप्रतिषेधार्थ ५·२·५१·२·३८४[१२].

पदार्थ १·२·४५·४·२१८[३]; २·१·१·२१·३७०[४].

पदार्थत्व ८·१·४·८·३६६[४].

पदार्थाभिधान २·२·२४·४·४२१[१७].

पदार्थाभिसंबन्ध १·२·४५·४·३१८[३].

°पादि° (पा. श.) ५·१·१११·१·३६२[१३].

पदिग्रहण ३·२·१५०·१·१३३[२१].

पदैकदेश° ५·२·५९·५·३८६[१०].

पदोपहतार्थ ६·३·५२·१·१६२[११].

पद्भाव (पा. श.) ६·३·५३·१·१६३[६].

°पन्न ३·२·४८·१·१०३[६].

पन्नग (प्राणिन्.) ३·२·४८·१·१०३[६].

पपिवस् १·१·३९·१४·११[११].

पयस् ८·२·२२·२·४००[८].

पर (स. ना.)

परम् २·१·२·६·३७३[७]; ६१·३·४०३[७१७]; ३·१·१३·४४३[१५].

परस्मात् ५·२·२३·४·४०७[१८].

परस्य १·२·७२·४·२५१[३०]; ३·१·२·१·३[२३]; ५·२·१०·१·३७३; ६·१·८४·६·५९८[९]; ७·५८[२२]; १५८·११·१००[८]; ७·१·३७·७·२५५[१५]; २·२०·१·२८७[१८]; ४·४७·२·३५१[७]; ८·२·१·४·३८३[३]; ४२·१·४०६[८]; २·४०६.

पराणि १·४·१·३२·३०३[१].

३५.५.४८३[२०]; ५६.१.४८८; ५४.१.४८७[१६]; ६२.१.४९०[२]; ८१.३.४९६[२०]; २.४९६[१५]; ८३.३.४९८[१६];

३.१.२६.७.३४[१६]; ३६.१.४४[२०]; ८७.७.६७[२५]; ११.६८[२३]; १७.६९[२२]; ८९.१.७०[६]; १०.२.७०[१६]; ९४.६.७१[२६]; ७.८०[१७]; ११२.२.८५[१८]; १३७.१.९२[५]; ३.५६.३.१४१[२०]; ५८.१.१५०[७]; १३२.१.१५८[१६]; १३५.१.१६१[५]; १३७.१.१६२[१५]; ४.२.४.१६१[१५];

४.१.३.४.११९[१३]; ६.१.२०२[१२]; ३९.१.२१६[४]; ५५.४.२२४[६]; ६४.१.२२६[८]; ८७.१.२३८[१५]; ९०.२.२४२[१८]; ९३.२.२४७[१२]; १०.२४६[२७]; ९६.१.२५२[१३]; २.२५२[१७]; १७७.२.२७०[१२]; २.६६.४.२८५[२१]; ३.५८.२.३१०[४]; ८८.१.३१४[२]; १०५.१.३१६[१२]; १२०.३.३१८[७]; १२५.१.३१९[१५];

५.१.२.१.३४५[१३]; १२१.१.३६१[२१]; २.११५.१.३९८[२]; ३.११.१.४२७[८];

६.१.२.८.७[१५]; ३.१.८[१०]; १६.१.२४[११]; २०.१.२७[१२]; ३३.१.३०[१]; ४५.२.३५[२२]; ५.३६[१०]; ५०.२.३६[१३]; ६४.१.४२[१४]; ६९.१.४७[१४]; ९३.१.७३[१८]; ३.७४[१]; ९५.१.७६[११]; ११३.१.८५[१२]; ११५.३.८६[१०]; १६८.१.१०६[१८]; २०५.१.११६[२४]; २.२.१.१२३[५]; ८.१२३[१६]; ५२.५.१३०[३]; १४८.१.१३७[६]; ३.२६.१.१४८[२०]; २८.१.१४१[४]; ९५.२.१७२[१८]; ४.२२.१६.१९३[१०]; ४९.१.२०१[६]; ५२.२.२०२[१६]; ५६.२.२०४[१]; ४.१२०.४.२१८[१७]; १४८.१.२२७[१]; ५.२२७[१३]; १७०.१.२३३[१०];

७.१.१.४.२३७[६]; २३.२.२४१[५]; २६.१.२५०[७]; ३७.४.२५५; ७२.४.२६५[२]; ९०.४.२७२[१७]; २.१०.३.२८४[१३]; ३६.२.२१२[६]; ३७.३.२१३[१८]; ४८.१.२१६[१५]; ६३.१.२१९[६]; ३.८.१.३१९[१३]; ३.३१९[२१]; ३२.१.३२२[१३]; ४५.१.३२५[४]; ५०.१.३२८[३]; ३.३२८[६]; ५४.४.३३०[१]; ५७.१.३३१[१०]; ८५.४.३३६[७]; ८८.१.३३९[२]; १११.१.३४१[११]; ४.३५.१.३५०[१];

८.१.१८.१.३७२[१२]; ३.३७२[२०]; ६.३७३[१४]; ५१.३.३७७[१२]; २.४२.२.३१६[१]; २३.१.४०१[२]; ३८.२.४०४[२२]; ४२.३.४०६[११]; ६९.१.४१२[२]; २.४१२[५]; ७८.१.४१३[२०]; ३.४१.१.४३४[६]; ५६.२.४३८[१५]; ५८.१.४३८[२२]; ५९.१.४३९[११]; ३.४३९[२२]; ६५.५.४४३[५]; १०१.१.४४८[१३]; ११८.१.४५१[२]; ४.२.१.४५२[२२]; ४.४५३[१८]; ६.४५३[२२]; १४.२.४५७[६].

°प्रतिषेध १.१.४४.१०.१०३[२४]; ६३.११.१६८[१८]; ३.१.८७.४.६७[६].

प्रतिषेधप्रसङ्ग ७.२.६२.१.२९८[१४].

प्रतिषेधवचन ८.१.५५.३.३७८[३].

प्रतिषेधाविषय १.१.४४.९.१०३[१३].

प्रतिषेधसंज्ञाकरण १.१.४४.६.१०३[३].

प्रतिषेधसंप्रत्यय १.१.४४.५.१०२[१५].

प्रतिषेधसामर्थ्य ७.३.८५.१.३३५[२०].

प्रतिषेधाधिकार ८.१.५५.३.३७८[३]; ४.३२.२.४६१[१६].

प्रतिषेधानर्थक्य २.२.१४.५.४१५[१४]; ३.३.१५१.१.१६४[१४]; ५.४.५.१.४३१[२]; ७.३.५६.१.३३१[६]; ८.२.८.३.३९५[८].

प्रतिषेधार्थ २.३.८.१.४४६[१६]; ३.२.१४६.२.१३३[१४]; ४.१.९३.६.२४८[२०]; ६.४.५२.१.२०२[१३]; ७.२.३.१.२७१[१५]; ८.३.६४.३.४४२[७].

प्रतिषेध्य २.२.१४.४.४१५[११].

फ

व

भ

म

य

यस्मात् १·४·१२·७·३१७[१५]; ३·१·३·२·६[२३]; ५·३·४६·१·३८१[८]; ६·१·१६८·२·१०६[२०]; ७·१·९६·५·२७५.

यस्य १·१·४४·१४·१०४[८]; २·४३·४·२१५; ५·२१५; ६४·२४·२३६[१]; ४·३·५·३१४[१३]; २·२·५·२·४०१[१७]; ३·९·१·४४७[६]; ३७·२·४५१[८]; ३·१·३·१·६[१]; ४·१·१६२·१·२६४[२३]; ५·१·११९·५·३६६[१०]; २·४८·३·३८२[२४]; ४९·१·३८३[२४]; ६·१·३७·४·३३[१]; ८५·२·५१[१७]; २·४९·२·१२७[४]; ४·१४८·१·२२७[१]; ७·२·१५·१·२८६[१५].

येषाम् ४·१·९६·१·२५२[१२].

यस्मिन् १·१·७२·२९·१८८[२४]; ६·१·१५८·४·९१[४]; ३·११६·१·१७२[७].

यद्° ८·१·५६·१·३७८[११].

°यद् ३·३·१४७·१·१६४[१०].

°यद्° ३·१·२१·१·१०१[६].

यदा (अ.) ८·१·१२·११·३७०[११].

यदा° (अ.) ३·३·१४७·१·१६४[१०].

यदि (अ.) ३·३·१५१·१·१६४[१४]; ६·१·९३·१०·७५[६].

°यदि (अ.) ३·३·१४७·१·१६४[१०].

यदृच्छा° १·१·शि·२·१·१९[१६].

यद्ग्रहण १·१·४३·१·३६१[६].

यद्योग ४·३·१२०·२·३१८[५]; ८·१·७१·२·३८२[५].

यद्विधि १·१·७२·१६·१८६[१०]; ३·१·१३०·१·८९[१५].

यन्प्रकरण ४·२·४२·१·२७६[१६].

यण्प्रकरण ५·२·१२०·१·३८९[६].

यम (धा.)

संयम्यते ७·४·८५·१·३५८[२०].

यरोनुनासिक ८·४·४५·१·४६४[२].

यलोप (पा. श.) ५·१·९४·५·३६०[२०]; ६·४·४९·१·२०१[६].

यलोप° (पा. श.) ६·४·२२·११·११०[१७].

°यलोप (पा. श.) १·१·५८·१·१५२[१६]; ३·१·२७·४·३७[१५].

°यलोप° (पा. श.) ६·४·२२·१३·११९[६]; १६·११३[१०].

यलोपप्रतिषेध १·१·५७·२७·१५०[२२].

यलोपवचन १·१·५७·२८·१५१[१]; ४·१·७८·१·२२९[२४]; ५·२·१२·१·३७४; २·३७४[५]; ६·४·१७४·६·२३५[६].

यव (सा.) ४·१·४९·२·२२०[१६].

°यव° (सा.) ५·२·११६·१·३९८[१५].

यवचन २·४·५४·३·४८७[६].

यवन ४·१·४९·३·२२०[१८].

°यवागूग्रहण ४·२·१३३·२·३००[१३].

यविधान ४·३·४·१·३०३[६].

°यविष्ठ ५·४·३६·७·४३६[१].

°यष्टि° (यु. सा.) ३·२·९·१·९९[१०].

यस्मिन्विधिस्तदादावित्व १·१·२१·९·७८[११].

°याचि° (पा. श.) ७·३·५९·१·३३१[१६].

याच् (धा.)

याचिषामहे ६·१·८·३·१३[१].

याज्ञवल्क्यादि (ग.) ४·२·६६·४·२८५[२१]; ३·१०५·१·३१६[१२].

याडापः (वा. सू.) १·१·६७·११·१७३[२२].

याड्विधान ७·३·११३·१·३४१[१५].

यादिलोपनिपातन ६·४·१७४·५·२३५[१].

यावत् (अ.) १·२·६४·३१·२४१[१५]; ३·३·३·४·१३६[२१].

र

ल

व

वा (अ.) १.१.शि.१.१६.१९[४]; १.७.३९[१]; ४.७.५२[२१]; ७.४.५८[१२]; ८.५९[१४]; ९.४.६२[२१]; १०.४.६४[१०]; ११.३.६७[११]; १२.३.६८[१८]; ६.६९[२१]; ८.७०[१]; १८.२.७२[११]; २०.४.७५[१]; ५७५[५]; ९.७६[३]; २४.३.८३[१७]; २६.२.९३[१४]; २८.५.९५[१]; २९.२.९७[६]; ३.९७[१०]; ४४.५.१०२[१५]; ९.१०३[१३]; ११.१०५[१४]; ४६.४.११४[११]; ४७.७.११६[१५]; ४९.४.११९[४]; ५०.५.१२२[१८]; १३.१२४[१७]; १५.१२४[२४]; १६.१२५[४]; ५६.६.१३५[४]; १८.१३७[१२]; १६.१३८[४]; ३१.१४१[२१]; ५७.६.१४७[६]; १०.१४८[१०]; ६१.५.१६०[१]; ८.१६१[१४]; ६२.४.१६२[१]; ७.१६२[९]; ८.१६२[१९]; ६५.७.१७१[१०]; ६७.१४.१७४[६]; ६८.२.१७६[४]; ७१.३.१८२[८]; ७२.७.१८४[१२]; ७३.५.१८९[२३]; ७.१९०[४]; २.५.२.१९४[११]; २२.१.२०१[६]; २.२०१[१९]; २७.९.२११[१२]; ४३.३.२१४[२०]; ७.२१५[१९]; ४४.२.२१६[९]; ४५.८.२१९[१३]; ४७.३.२२३[१]; ४८.७.२२५[३]; ५१.३.२२७[२१]; ५८.६.२३०[१२]; ६४.१४.२३६[१३]; १९.२३७[११]; ३५.२४२[१०]; ५४.२४६[१८]; ३.३.५.२६१[२२]; ९.२.२६५[४]; ५.२६५[९]; १४.२६६[१७]; १०.२२.२७०[२१]; २३.२७१[१]; ११.२.२७२[१]; १४.३.२७८[१४]; २५.२.२८१[१५]; २९.३.२८२[१८]; ५८.२.२८४[१७]; ६७.४.२९१[१२]; ९.२९२[१२]; ७९.३.२९४[१०]; ४.२९४[१३]; ४.१.१२.३००[९]; २.५.३०५[३]; ११.३०७[२२]; १३.४.३१६[१७]; २३.५.३२४[१]; १४.३२५[१६]; २४.३.३२७[१२]; ४९.२.३३३[५]; ५४.२.३३९[१]; ५५.३.३३९[१५]; ७४.४.३४५[१]; १०१.३.३५०[१०]; १०८.६.३५२[१९]; १०९.५.३५५[५]; १०.३५६[४]; ११०.६.३५७[२५]; ७.३५८[१].

२.१.१.७.३६६[२१]; ८.३६७[१]; १९.३६९[१३]; २२.३७१[११]; २४.३७१[२०]; ३०.३७३[३]; ३२.३७३[१०]; २.२.३७५[११]; १०.३७६[१३]; ३३.२.३८६[१३]; ३५.६.३८७[१४]; ५१.५.३९४[२२]; ५५.२.३९८[१०]; ५७.२.३९९[११]; २.५.४.४१०; ९९.२.४१७[१४]; ४.४१८[५]; २४.३.४२१[१]; ५.४२१[२०]; ९.४२३[१]; १४.४२४[६]; १६.४२४[१०]; २२.४२५[१०]; २५.२.४२७[२०]; ५.४२८[१३]; ६.४२८[१५]; २८.२.४२९[१३]; ३.४२९[१५]; २७.२.४२९[२१]; ४.४३०[३]; ५.४३०[५]; ३०.२.४३५[८]; ३५.२.४३७[१३]; ३६.२.४३८[१]; ३.१.८.४४२[१०]; ८.२.४४७[१]; २१.२.४५३[१९]; ३५.२.४५७[२०]; ४६.२.४६२[३]; ४.४६२[९]; ५०.२.४६३[२२]; ४.१.५.४७२[२१]; ७.४७३[६]; २६.५.४७८[२२]; ३.३.४८०[४]; ३२.५.४८१[१६]; ४९.२.४८६[३]; ५४.२.४८७[३]; ६२.८.४९१[१३]; ६४.१.४९३[२]; ७९.२.४९५[१९]; ८१.४.४९६[२२]; १३.४९७[२२]; ८३.६.४९९[७]; ८५.८.५०१[१५]; ९.५०१[२०];

३.१.१.३.२[१]; ८.३[३]; २.३.४[११]; ४.४[१९]; ३.३.७[५]; ५.७[१३]; ६.७[१६]; ८.८[२४]; ९.९[१]; १४.१०[३]; ६.२.११[१५]; ७.५.१२[१६]; ७.१३[११]; १०.१४[८]; ११.१४[१०]; १३.१४[१७]; १४.१४[२४]; १५.१५[१]; ११.१.२१[१]; ३.२१[८]; २२.५.३०[४]; २६.१२.३५[१३]; ३०.३.४०[१]; ३१.४.४१[६]; ३६.५.४६[८]; ४०.६.४८[३]; ७.४८[१४]; ८.४८[१८]; ४४.५.५१[२२]; ६.५२[७]; ७.५२[९]; ४५.२.५३[१०]; ४.५३[१३]; ४८.३.५५[९]; ७८.२.६१[५]; ८३.७.६४[१]; ८७.१२.६८[२६]; ९६.३.८१[२१]; ९७.२.८२[१५]; ३.८२[१७]; १३३.२.९१[३]; ४.९१[९]; १३५.२.९२[१]; २.१.४.९४[१२]; १५.५.१००[२०]; ३८.३.१०३[१]; ४९.२.१०३[२०]; ८४.३.१११[१७]; १०२.

२.११३[६]; ४.११४[१]; ६.११४[१]; १०७.२.
११४[२२]; ४.११५[९]; १०८.१.११५[१४]; १०९.३.
११७[३]; ११०.२.११८[४]; ११४.८.१२६[१८]; १३५.
३.१३१[१]; १४१.२.१३३[३]; १४६.३.१३३[१७]; ३.
३.३.१३९[१०]; ४.२०.५.१४७[१५]; २१.१.१४७[१८];
९४.१.१५२[१]; १०७.३.१५४[१२]; १३२.२.
१५८[२१]; ४.१५९[६]; ५.१५९[१०]; १३३.४.१६०[३];
१५६.१.१६४[१८]; ४.२.३.१६९[११]; २१.६.
१७३[१४]; ७७.५.१८२[५]; ७९.२.१८२[११]; ८२.
२.१८३[६]; ८९.२.१८५[६]; ९३.२ १८५[१४]; १०२.
२.१८६[१]; ५.१८६[९]; १०३.३.१८६[१९]:

४.१.१.२१.१९५[१५]; ७.३.२०३[७]; १४.
३.२०५[२०]; ७.२०६[२३]; १५.४.२०८[२२]; २५.
४.२१२[१]; २७.२.२१२[१६]; ३६.४.२१५[१८];
४२.३.२१६[१७]; ४९.४.२२०[२०]; ७.२२१[३];
५२.६.२२२[५]; ७८.४.२३०[७]; ८३.४.
२३६[१]; ८९.५.२४१[२४]; ६.२४२[८]; ९३.११.
२५०[१]; ११४.३.२५६[१३]; १४७.७.२६१[३];
१५०.३.२६१[१९]; १५३.३.२६२[१८]; १६३.४.
२६६[१]; २.३६.४.२७८[१]; ५२.२.२८२[९];
३.२८२[१२]; ५.२८२[१९]; ६६.५.२८६[३]; ९२.
४.२९०[२३]; १०४.४.२९४[६]; २५.२९७[१२]; २९.
२९८[१५]; ३२.२९९[१]; १३३.२.३००[१३]; ३.१५.
४.३०४[३]; २३.६.३०५[१८]; ३४.४.३०८[६]; ६६.
७.३१२[१०]; १३२.३.३२१[१६]; १४०.३.३२३[१०];
१४३.१.३२४[३]; १५५.२.३२४[१५]; १५६.५.
३२६[१८]; ४.३०.२.३३१[९]; १२८.१.३३४[२१];

५.१.१२.२.३४१[१८]; १९.४. ३४४[२५।२५]; २५.
२.३४७[१८]; ३५.१.३५०[६]; ३७.४.३५१[४]; ५८.
७.३५४[५]; ५९.४.३५५[२०]; ९०.२.३६०[५];
१११.३.३६५[२१]; ६.३६७[२४]; ७.३६८[३]; ९.
३६८[१८]; २२९.४.३७६[२०]; ४८.३.३८२[२४]; ६०.
१.३८६[१६]; ८४.२.३८९[५]; ८५.२.३८९[११]; ९२.
२.३९०[४]; ९४.२.३९३[२१]; १२२.११.४००[७];
३.१८.२.४०६[९]; ५२.३.४१२[३]; ८८.२.४२७[६];
४.२७.२.४३३[१९]; ३०.१.४३३[२२]; ५.४३४[९];

६.१.१.४.२[१]; ५.२[४]; २.३.६[६]; ४. ६[१८];
३.४. ८[१८]; ६.२.११[९]; ७.२.१२[१]; १३.५.
२१[१]; १६.२.२४[१४]; १७.२.२६[३]; ३७.४.३३[१];
५८.३.४०[७]; ६१.२.४१[१]; ६६.५.४४[१७]; ६.
४४[२०]; ६७.३.४५[१८]; ६८.५.४७[६]; ६९.४.
४८[२२]; ६.४९[७]; ७१.२.५३[४]; ७६.१.५१[२०]; ८३.
३.५५[१२]; ८४.२.५६[५]; ८५.९.६१[१३]; २३.६४[१६];
२६.६५[४]; ८७.२.६८[८]; ९१.३.७०[२०]; ९३.४.
७४[६]; ८.७५[१], ९४.२.७५[१४]; ५.७६[१]; ९९.२.
७७[७]; १०८.३.८२[१०]; ५.८२[१९]; ११३.२.८५[१५];
१२५.५.८८[२१]; १३५.७.९३[१]; १४४.१.९५[३];
१५०.१.९५[१६]; १५८.१२.१००[१२]; १८६.७.
११२[२५]; २०५.२.११७[१]; २२३.२.११९[१८]: २.
२.४.१२३[१६], २९.२.१२४[१७]; ३३.२.१२५[४];
५०.२.१२८[२५]; ५२.३.१२९[१०]; ५.१३०[३]; ९.
१३१[५]; १३९.२.१३५[१७]; १४३.३.१३६[२०];
१८६.२.१३८[१७]; ३.१.४.१४१[२०]; ९.५.१४४[११];
४२.३.१५७[१८]; ६६.३.१६५[१४]; ६८.५.१६७[१];
७०.९.१६८[११]; १०९.१.१७४[१६]; ४.१७४[२३]; ४.
१६.३.१८४[१८]; ३७.२.१९६[७]; ४७.२.२००[१];
१०४.३.२१४[७]; ११४.३.२१७[१७]; १२०.४.
२१८[१७]; १३०.३.२२१[८]; १३३.२.२२३[१४]; १४८.
४.२२७[१३]; १७०.१.२३३[१०]; १७१.३.२३३[२१];

७.१.१.७.२३७[१७]; १३.२३८[२०]; २.२.
२४१[१]; ४.२४१[९]; ६.४.२४३[१७]; १४.२.२४६[१७];
२५.३.२५०[१]; ४.२५०[३]; ३३.२.२५२[३३]; ४,

श

ष

स

२.२०२[१९]; ५.२०४[१]; ३०.२.२०७[१२]; ३१.३.२०७[२४]; ३९.३.२१२[११]; ४१.४.२१३[६]; ४२.२.२१४[५]; ४३.२.२१४[१७]; ५.२१५[५]; ४५.९.२१९[१९]; ५.२२३[१५]; ५२.२.२२८[१५]; ५८.३.२२९[२१]; ६२.१.२३१[११]; ६४.२१.२३९[१]; ५९.२४७[१३]; ६८.१.२४८[२०]; ७१.१.२५०[१७]; ७२.६.२५२[१]; ३.१.६.२५५[१२]; १०.२५७[२३]; २.२.२६०[१६]; ३.२.२६१[८]; ४.२६१[१९]; ७.२६२[७]; ७.२.२६३[१३]; ९.२.२६५[१]; ७.२६५[१४]; १३.२६६[१०]; ११.६.२७२[२२]; ६०.२.२८५[१४]; ४.२८८[२३]; ६७.३.२९१[९]; ७८.३.२९३[१६]; ८८.२.२९५[६]; ४.१.२३.३०१[१९]; ३.४.३१४[८]; ५.३१४[१३]; १३.३.३१६[१२]; ४.३१६[१७]; ७.३१७[१५]; १८.२.३२०[५]; २१.३.३२२[१४]; २३.७.३२४[१३]; ५२.९.३३८[४]; ५५.२.३३९[१५]; ६०.६.३४२[२३]; ८०.३.३४५[१८]; १०८.३.३५२[७]; ११०.८.३५८[४];

२.१.१.८.३६७[१]; १५.३६८[१७]; १८.३६९[१०]; २४.५.३८३[१५]; ३५.४.३८७[६]; ५१.४.३९४[८]; ६०.४.४०१[२२]; २.५.२.४०९[१८]; १८.३.४१६[७]; २४.८.४२२[१७]; २९.२.४३१[६]; ७.४३२[९]; १०.४३२[२६]; १७.४३४[२०]; ३.९.१.४४७[९]; ३.४४७[२२]; १२.४.४४७[२४]; ३७.२.४५९[४]; ६५.२.४६७[१०]; ६७.२.४६८[१७]; ४.१.३.४७२[१४]; २.२.४७३[१६]; १२.४.४७६[२१]; २६.४.४७८[२०]; ७.४७९[११]; ३५.५.४८३[२०]; ६२.४.४९०[१८]; ८१.७.४९७[५]; ८९.२.४९९[२१]; ८५.६.५०१[९]; ११.५०२[१];

३.१.१.३.२[१]; ७.२[२४]; २.११.५[२२]; ७.१४.१४[२४]; ११.२.२६[१९]; ३१.२.४०[२४]; ३४.३.४३[१६]; ६.४४[१]; ३६.३.४५[४]; ४६.२.५४[११]; ४.५४[१७]; ४८.३.५५[९]; ६७.५.५९[५]; ८३.७.६४[१]; ८७.८.६८[११]; ९४.३.७८[२४]; ५.७९[२३]; ११२.३.८५[२१]; १३१.२.९३[३]; ३.९०[७]; २.४.२.९८[५]; ८४.२.१११[१०]; १२४.५.१२६[९]; ३.१९.३.१४६[५]; ४३.५.१४९[१]; ९५.२.१५२[११]; १३३.३.१५९[२४]; ६.१६०[१६]; १६१.३.१६६[३]; ४.१.१.१६८[६]; २.५.१७०[१]; ६.१७०[११]; २१.२.१७२[१८]; ४.१७३[४]; ६७.९.१७९[१५]; ७७.२.१८१[१३]; ८५.२.१८४[१७]; ११४.३.१८८[१३];

४.१.३.५.१९९[१८]; १०.२०१[४]; ६.३.२०२[१६]; १४.५.२०६[५]; २७.२.२१२[१६]; ३४.२.२१४[२०]; ३६.३.२१५[१४]; ४८.३.२१८[५]; ५४.२.२२३[३]; ३.२२३[६]; ७९.४.२३३[१६]; ८३.२.२३५[१४]; ९०.२.२४२[१८]; ९२.५.२४६[१७]; १५३.३.२६२[१८]; १५८.३.२६४[१]; १६३.९.२६६[१२]; २.३.४.२७२[१०]; ३४.३.२७६[२१]; ६६.३.२८५[१४]; ९१.३.२८८[१७]; ४.२८८[१९]; ९२.३.२९०[२१]; ३.१५.३.३०४[१]; २३.५.३०५[१५]; ६६.४.३११[२०]; ११६.३.३१७[१]; १२०.२.३१८[५]; ४.३१८[११]; ७६.२.३३३[१८]; १४०.४.३३५[१४];

५.१.२.६.३३८[३]; १३.२.३४२[३]; १९.२.३४४[१६]; २२.१.३४६[१२]; ५५.१.३५२[१३]; ८०.२.३५९[१५]; ११९.३.३६५[२१]; ५.३६६[१०]; २.१२.२.३७४[५]; २९.४.३७६[२०]; ४५.२.३८१[१]; ४८.२.३८२[२१]; ५९.२.३८६[१]; ७९.२.३८८[१३]; ९४.४.३९४[१८]; ३.१०.२.४०४[१८]; ५२.२.४१२[१]; ५७.२.४१७[४]; ६६.२.४१८[१४]; ४.४१९[३]; ६७.३.४१९[११]; ४.४१९[१८]; ६.४२०[१०]; ३.७४.३.४२४[१९]; ८४.४.४२६[११]; ५.४२६[१४]; १५६.२.४४४[१६];

ह

अष्टाध्यायीशब्दकोशः

अ (वर्णः) ३·३·१०२; ६·१·८६; १०२; ११०; ४·१४८; ८·४·६८.

अ (प्र.) ४·३·९; ३१.

°अ° (प्र.) ३·४·९२.

अ (आदे.) ३·१·८०; ७·२·१०२; ४·१८; ७३; ८·४·६८.

अंश ५·२·६९.

अंश° ५·१·५६.

अंश्वादि (ग.) ६·२·१९३.

अंस ५·२·९८.

अक् (प्रत्या.) ६·१·९९;१२६.

अक (प्र.) ३·१·४२; ६·१·१३०; २·७३; ७·१·११; २·११२.

अक° (प्र.) २·३·७०; ४·२·१४१; ८·४·१८.

°अक (प्र.) २·२·१५.

°अक (आदे.) ७·१·१.

अकङ् (प्र.) ४·१·९७.

अकच् (प्र.) ५·३·७१.

अकाच्चित् ३·३·१५३.

अकथित १·४·५१.

अकद्रू ६·४·१४७.

अकर्त्र्यादि (ग.) ६·२·८७.

अकर्तृ २·३·२४; ३·३·१९; ५·४·४६; ५०.

अकर्मक १·३·२६; ३५; ४५; ४९; ८५; ८८; ३·२·१४८; ४·६९; ७·४·५७.

°अकर्मक १·४·५२.

°अकर्मक° ३·४·७२.

अकर्मधारय ६·२·१३०.

अकाम ६·३·११.

अकार्य ५·२·२०.

°अकार्य ५·२·२०.

अकाल ६·२·३२; ३·१७; ८०.

अकिंवृत्त ३·३·१४५.

अकित् (पा. श.) ६·१·५८; ७·४·८३.

अकृच्छ्र ८·१·१३.

°अकृच्छ्रार्थ ३·३·१२६.

अकृच्छ्रिन् ३·२·१३०.

अकृत्र ६·२·७६.

अकृत् (पा. श.) २·२·७.

अकृत्° (पा. श.) ७·४·२५.

अकृत° ६·२·१७०.

°अकृत° ३·४·३६.

अकृतपद ६·२·१९१.

°अकृत्रिमा° ४·१·४२.

अक्लपि (पा. श.) ३·१·११०.

अकेवल ६·२·९६.

अक्षू (धा.) ३·१·७५.

अक्ष ३·३·७०.

अक्ष° २·१·१०.

°अक्ष ६·३·१०३.

°अक्ष° ६·२·१२१.

अक्षद्यूतादि (ग.) ४·४·१९.

अक्षि (पा. श.) ५·४·७६.

°अक्षि (पा. श.) ५·४·११३.

°अक्षिभ्रुव° ५·४·७७.

अग ८·३·९९; ४·३.

आ

इ

इ (वर्णः) १.२.२६; ३.३.५६; ४.८६; ६.४.८२; १४८.

इ° (वर्णः) ६.४.७७; ८.२.१५; १०८.

इ (धा.)

अभिप्रैति १.४.३२.

एति ४.४.४२.

समवैति ४.४.४३.

इक् (प्रत्या.) १.१.३; ४८; २.९; ६.१.७६; १२५; ३.६०; १२०; १२२; १३३; ७.१.७३; ८.२.७६.

इक (आदे.) ७.३.५०.

°इकान्त° ४.२.१४१.

°इक्षु° ८.४.५.

इगन्त ५.१.१३०.

इगन्त° ६.२.२९.

इगुपध ३.१.४५.

इगुपध° ३.१.१३५.

इग्यण् १.१.४५.

इङ् (धा.) २.४.४८; ३.३.२१.

इङ्° (धा.) ३.२.१३०.

°इङ् (धा.) ६.१.१८२.

°इङ्° (धा.) १.३.८६.

इच् (प्रत्या.) ५.४.१२७; ६.१.१०२; ३.६७.

इच्छा ३.१.७; ३.३.१०१.

इच्छार्थ ३.३.१५७; १६०.

इच्छु ३.२.१६९.

इजादि ३.१.४६; ८.४.३२.

इजुपध ८.४.३१.

इञ् (प्र.) २.४.६०; ६६; ३.११०; ४.१.९५; १५३; १७३; २.११२; ७.३.८.

°इञ् (प्र.) २.४.५८; ४.१.७८; १०१; ३.१२७.

°इञ्° (प्र.) ४.२.८०.

इट् (आग.) १.२.२; ३.४.१०६; ५.१.२३; ६.४.६२; ६४; ७.१.६२; २.४; ४१; ४७; ५२; ५८; ८.२.२८; ३५; ३.७९.

°इट् (आग.) १.१.६.

°इट्° (प्र.) ३.४.७८.

इड् (आग.) ७.२.८.

इडाति° (पा. श.) ७.२.६६.

इडन्त ६.१.१९२.

इडा ८.३.५४.

इण् (धा.) २.४.४५; ३.३.३८; ६.४.८१; ७.४.६९.

इण्° (धा.) ३.२.१६३.

°इण् (धा.) ३.३.३७; ९९.

°इण्° (धा.) ३.२.१५७; ४.१६.

इण् (प्रत्या.) ८.३.३९; ७८.

इण्° (प्रत्या.) ८.३.५७.

इत् (पा. श.) १.१.७१; २.१७; ५०; ३.२; ३.४.९७; १००; ४.१.६५; १२२; २.२५; ५.४.१३५; ६.३.२७; ४.३४; ११४; ७.१.८६; ३.४४; ४.५; ४०.

इत् (आदे.) ६.४.७०; ७.१.१००; ४.५६; ७६.

इत्° (पा. श.) ७.३.११७; ८.२.१०६; १०७; ३.४१.

°इत्° ४.१.१७१.

°इत ५.३.४.

इतच् (प्र.) ५.२.३६.

इतर ७.१.२६.

ई

उ

उ ३.१.१२५; ४.२.७१; ११९; ३.१३७; ६.४.८३; १४६; ७.४.८०; ८.२.८०.
उ (प्र.) ३.१.७९; २.१६८.
उ (आदे.) ३.४.८६.
उ° १.२.२६; ५.१.२.
°उ ३.३.५७; ६.४.७७; ८.२.१०८.
°उक् (प्रत्या.) ७.२.११.
°उक्° (प्रत्या.) ७.३.५१.
°उक° (प्र.) २.३.६९; ६.२.१६०.
उकञ् (प्र.) ३.२.१५४; ५.१.१०३.
°उक्थशस्° ३.२.७१.
°उक्थादि° (ग.) ४.२.६०.
°उक्षन्° ४.२.३९; ५.३.९१.
°उखा ४.२.१७; ३.१०२.
उगित् (पा. श.) ४.१.६; ६.३.४४.
उगित्° ७.१.७०.
उग्रंपश्य° ३.२.३७.
उच् (धा.) ७.३.६४.
उच्चैस् (अ.) १.२.२९.
उच्चैस्तराम् (अ.) १.२.३५.
°उच्छिष्य° ३.१.१२३.
उज्ज्वलिति ७.२.३४.
उञ् १.१.१७; ८.३.२१; ३३.
उञ्छ् (धा.)
उञ्छति ४.४.३२.
उञ्छादि (ग.) ६.१.१५६.
उणादि (ग.) ३.३.१.
उत् (पा. श.) ४.१.४४; ६६; ११५; ६.१.१०९; १२९; ४.१०६; ११०; ७.१.१०२; ३.८९.
उत्° ५.४.१३५.
°उत् ७.३.११७; ८.२.१०७.
उत (अ.) ३.३.१४१; १५२.
°उत (अ.) ८.२.१०६.
उताहो ८.१.४९.
उत्क ५.२.८०.
उत्करादि (ग.) ४.२.९०.
°उत्कृष्ट २.१.६१.
उत्तभित ७.२.३४.
उत्तम (पा. श.) १.४.१०६; १०७; ३.४.९२; ९८; ७.१.९१.
उत्तम° ५.४.९०;
°उत्तम १.४१.१०१.
°उत्तम° २.१.६१.
°उत्तमपूर्व ४.३.५.
उत्तमर्ण १.४.३५.
उत्तर
उत्तरम् ७.३.२५.
उत्तरस्य १.१.६७.
उत्तरेषु ८.१.११.
उत्तरात् ५.३.३८.
उत्तर° ५.३.३४; ४९८.
°उत्तर २.२.१; ५.३.२८.
°उत्तर° १.१.३४.
उत्तरपथ ५.१.७७.
उत्तरपद (पा. श.) ६.१.१६५; २.१४२; ३.१; ७.३.१०.
°उत्तरपद (पा. श.) ४.२.१०६; ७.२.९८.
उत्तरपदभूमन् ६.२.१७५.
उत्तरपदलोप ५.३.८२.
उत्तरपदवृद्धि ६.२.१०५.
उत्तरपदादि ६.२.१११.

ऊ

ऋ

ऋ १.१.५१; २.१२; ७.४.७; ६६.
ऋ° ३.१.१२४; २.१७१; ७.४.१६.
°ऋ° (धा.) ७.२.७४.
°ऋक्साम° ५.४.७७.
ऋगयनादि (ग.) ४.३.७३.
°ऋग्यजुष° ५.४.७७.
ऋच् ४.१.९; ६.३.५४; १३२; ७.३.६६; ४.३९; ८.३.८.
ऋच्° ५.४.७४.
°ऋच्° ४.३.७२.
°ऋच्छ° (धा.) ७.३.७८.
ऋच्छति° (पा. श.) ७.४.११.
°ऋच्छि (पा. श.) १.३.२९.
ऋजु ६.४.१६२.
ऋण २.१.४३; ३.२४; ४.३.४७; ८.२.६०.
ऋत् (पा. श.) ४.३.७८; ४.४९; ५.४.१५८; ६.१.९०; १०९; १२६; ३.२२; २४; ४.१६१; ७.१.१००; २.४३; ६३; १००; ३.११०; ४.७; १०; २७; ९२; ८.४.२६.
ऋत्° (पा. श.) ३.३.५७; ४.१.५; ७.१.९४; २.७०; ४.९०.
°ऋत् (पा. श.) १.२.२४; ५.४.१५३; ७.२.३८.
°ऋत्° ४.३.७२.
°ऋत ८.३.१०९.
ऋति ३.१.२९.
°ऋति° (पा. श.) ३.२.४३.
ऋतु ५.१.१०५; ७.३.११.
ऋतु° ४.३.१६.
°ऋतु° ४.२.३१.
°ऋते° (अ.) २.३.२९.
°ऋत्विज् ३.२.५९; ५.१.७१.
°ऋत्विज्° ६.२.१३३.
ऋत्व्य° ६.४.१७५.
°ऋदित् ७.४.२.
ऋदुपध ३.१.११०; ६.१.५९; ७.४.९०.
°ऋध् (धा.) ७.४.५५.
°ऋध्° (धा.) ७.२.४९.
°ऋभुक्षिन् ७.१.८५.
°ऋश्य° ४.२.८०.
ऋषभ° ५.१.१४.
°ऋषभ° ५.३.९१.
ऋषि ४.३.६९; १०३; ४.९६; ६.१.१४९; ३.१२९.
ऋषि° ३.२.१८६; ४.१.११४.

ॠ

ॠत्° ३.३.५७.
°ॠत् (पा. श.) ७.१.१००; २.३८; ४.११.

ऌ

ऌ° ३.१.३३.

ऌङ् (पा. श.) ३.३.१३९.

°ऌङ् (पा. श.) २.४.५०; ६.४.७१.

ऌट् (पा. श.) ३.२.११२; ३.१३; १४; १३३
  १४४; १४६; ८.१.४६; ५१.

ऌट्° (पा. श.) ३.३.१५१.

ऌदित् (पा. श.) ३.१.५५.

ए

ए (आदे.) ३.४.७९; ६.४.६७.

एक ५.४.१९; ६.३.६१.

  एकः ४.१.९३; ६.१.८३.

  एकम् ८.१.९.

  एकात् ५.३.४४; ५२; ९४.

  एकस्य ५.३.९२; ६.३.७५.

  एकेषाम् ८.३.१०२.

  एकस्मिन् १.१.२१; २.५८.

  एका १.४.१.

एक° ५.२.११८; ८.१.६५.

°एक १.४.२२; ५.४.९०.

°एक° २.१.४९; ५.३.१५.

एकदिश् ४.३.११२.

°एकदेश° ५.४.८७.

एकदेशिन् २.२.१.

एकधुर ४.४.७९

एकवचन (पा. श.) १.२.६१; २.३.४९; ४.१;
  ४.३.३; ७.१.३२; २.९७; ८.१.२२.

एकवचन° १.४.१०२.

°एकवचन १.४.२२; ५.४.४३.

एकवत् १.२.६९; ४.१०६.

एकवर्जम् (अ.) ६.१.१५४.

एकविभक्ति १.२.४४; ६४.

एकशः (अ.) १.४.१०२.

एकशाला ५.३.१०९.

एकशेष १.२.६४.

एकश्रुति (पा. श.) १.२.३३.

एकहलादि ६.३.५८.

एकहल्मध्य ६.४.१२०.

एकाच् १.१.१४; ३.१.२१; ६.१.१; १६४;
  ३.६७; ४.१६३; ७.२.१०; ८.२.३७.

°एकाच्° ७.२.६७.

एकाजुत्तरपद ८.४.१२.

°एकादश ४.४.३१.

एकादशन् ५.३.४९.

ओ

ओ ४·४·१०८.
ओक ७·३·६४.
°ओदन ४·४·६७.
ओजस् ४·४·१३०.
ओजस्° ४·४·२७; ६·३·३.
ओत् १·१·१५; ६·१·९२; ३·१११; ७·३·७१; ८·३·२०.
ओदित् ८·२·४५.
°ओद्म° ६·४·२९.
ओम् ८·२·८७.
ओम्° ६·१·९४.
ओषधि ५·४·३७; ६·३·१३१.
ओषधि° ८·४·६.
°ओषधि° ४·३·१३३.
°ओष्ठ° ४·१·५५.
ओष्ठ्यपूर्व ७·१·१०२.
ओस् (प्र) ४·१·२; ७·३·१०४.
°ओस् (प्र.) २·४·३४.

औ

औ (आदे.) ४·१·३८; ७·१·३४; २·१०७.
°औ° (प्र) ४·१·२.
°औक्थिक° ४·३·१२९.
औङ् (प्र.) ७·१·१८.
°औङ्° (प्र.) ४·१·२.
औत् ६·१·९२; ७·१·८४; ३·११८.
°औदन° ६·३·५९.
औपम्य १·४·७९; ३·१·६९
°औपम्य ६·२·११३.
औश् (आदे.) ७·१·२१.

≍क (जिह्वामूलीयः)

≍क ८·३·३७.

≍प (उपध्मानीयः)

°≍प ८·३·३७.

क

°क्र् ८.२.२९.

क (प्र.) ३.१.१३५; १४४; २.३; ७७; ३.४१; ८३; ४.२.१४०; ५.३.७०; ७२; ४.२८; ७.३.५१; ४.१३; ८.२.५१.

क (आदे.) ७.२.१०३.

क ४.२.२५; ७.३.४४; ६४; ८.२.४१.

क° ८.३.५०.

°क (प्र.) ६.२.१४४; १५७.

°क ७.२.९.

°क° (प्र.) ४.२.८०.

°क° ७.२.९.

कंस ५.१.२५.

कंस° ६.२.१२२.

°कंस° ८.३.४६.

कंसीय° ४.३.१६६.

कक्° (प्र.) ४.४.२१.

°कक्° (प्र.) ४.२.८०.

ककुद् ५.४.१४६.

°कक्षीवत्° ८.२.१२.

°कच्चित्° ८.१.३०.

कच्छ° ४.२.१२६.

कच्छादि (ग.) ४.२.१३३.

°कज्जल ६.२.९१.

कञ् (प्र.) ३.२.६०.

°कञ्° (प्र.) ४.१.१५.

कटच् (प्र.) ५.२.२९.

कटादि ४.२.१३९.

°कटुक° ६.२.१२६.

कट्यच् (प्र.) ४.२.५१.

कठ° ४.३.१०७.

कठिनान्त° ४.४.७२.

कडङ्कर° ५.१.६९.

कडार १.४.१; २.१.३; २.३८.

कणे° १.४.६६.

कण्ठ° ६.२.११४.

कण्ड्वादि (ग.) ३.१.२७.

°कण्व° ३.१.१७.

कण्वादि (ग.) ४.२.१११.

कत् ६.३.१००.

°कत° ५.१.१२१.

°कतन्त ४.१.१८.

°कतम २.१.६३; ६.२.५७.

कतर° २.१.६३.

°कति° ५.२.५१.

°कतिपय २.३.३३.

°कत्थ° (धा.) ३.२.१४३.

कत्र्यादि (ग.) ४.२.९५.

कथम् (अ.) ३.३.१४३.

°कथम्° (अ.) ३.४.२७.

कथादि (ग.) ४.४.१०२.

°काथि° (पा. श.) ३.३.१०५.

कदा° ३.३.५.

कद्रु° ४.१.७१.

°कध्यैन्° (प्र.) ३.४.९.

कन् (प्र.) ४.२.१३१; ३.३२; ६५; १४५; ५.१.२२; २.६४; ३.६४; ७५; ८१; ८७; ९५; ४.३; २९.

कन्° (प्र.) ५.३.५१.

°कन् (प्र.) ४.४.२१; ५.१.५१.

°कन्° ६.२.२५.

ख

ग

घ

ङ्ण्° ८.३.२८.

ङम् (प्रत्या.) ८.३.३२.

ङमुट् (आग.) ८.३.३२.

ङस् (प्र.) ६.१.२०७; ७.१.२७; २.९६.

°ङस् (प्र.) ६.१.१०८; ७.१.१२.

°ङस्° (प्र.) ४.१.२.

ङसि° (प्र.) ६.१.१०८; ७.१.१५.

°ङसि° (प्र.) ४.१.२; ७.१.१२.

ङि (प्र.) ६.३.१०९; ७.३.११६.

ङि° (प्र.) ४.१.२; ६.४.१३६; ७.३.११०; ८.२.८.

°ङि (प्र.) ७.१.१५.

ङित् (पा. श.) १.१.५३; २.१; ४.६; ३.४.९९; १०३; ६.१.१६; ७.२.८१; ३.१११.

°ङित् (पा. श.) १.१.५; ३.१२; ६.४.१५; २४; ३७; ६३; ९८; ७.३.८५; ४.२२.

°ङित्° (पा. श.) ६.१.१८२.

ङी (प्र.) ६.१.१७४; ३.४२.

ङी° (प्र.) ४.१.१; ६.३.६२.

°ङी° (प्र.) ६.१.६७.

ङीन् (प्र.) ४.१.७३.

ङीप् (प्र.) ४.१.५; २६; ६०.

ङीष् (प्र.) ४.१.२५; ४०.

ङे (प्र.) ६.१.२०८; ७.१.१३; २.९५.

ङे° (प्र.) ७.१.२८.

°ङे° (प्र.) ४.१.२.

ङ्वनिप् (प्र.) ३.२.१०३.

च

च (अ.) १.१.५; ६; १९; २५; ३१; ३८; ४१; ५३; ६९; ७४;

२.८; १०; १२; १७; २२; २४; २६; २८; ४४; ४६; ५२; ५५; ५७; ५९; ६०; ६२; ६६; ६९; ७१;

३.२१; २३; २६; ३५; ३७; ४५; ५५; ६१; ७०; ७४; ८४; ८७; ९३;

४.६; १२; १६; ४३; ४७; ५०; ५१; ५५; ६०; ६१; ६२; ६८; ७४; ७६; ८७; १०४; १०६[२];

२.१.१६; २०; २१; २३; २९; ४१; ५१; ५८; ६६; ७२;

२.४; १२; १३; १४; १६; २२;

३.९; ११; १४; १५; १६; २७; ३३; ३५; ३६; ३७; ३८; ३९; ४०; ४१; ४४; ४५; ६३; ६७; ६८; ७३;

४.२; ९; १३; १५; १८; २४; २८; ३१; ३३; ३८; ४३; ४७; ४८; ५१; ५९; ६४; ६५; ७४;

३.१.२; ३; ९; ११; १२; ३७; ३९; ४०; ५३; ५६; ५८; ६३; ६५; ७२; ७४; ८०; ८२; ९०; ९९; १११; १२१; १२६; १३२; १३६; १३८; १४१; १४८; १५०;

२.२; १०; १७; २६; ३०; ३४; ३७; ४४; ४७; ५३; ५९; ६०; ६४; ६७; ७०; ७४; ७६; ७७; ८३; ९६; ९९; १०७; १०९; ११६; ११७; ११९; १२५; १२९; १३८; १३९; १४२; १४४; १४७; १४९; १५१; १५३; १५७; १६४; १७१; १७६; १८६; १८८;

३.७; ८; ९; ११; १२; १३; १९; ३४; ४१; ४२; ५३; ५८, ६०; ६३; ६५; ६७; ७२; ७६; ७९; ८३; ९३; ९७; १००; १०३; १०५; १०६; ११५; ११६; ११७; ११९; १२१; १२२; १२७; १३२; १३७; १४०; १४३; १४९; १५०; १५९; १६२; १६३; १६४; १६६; १६९; १७१; १७२; १७४; १७६;

४.२; ८; ११; १५; २०; २२; ३२; ४५; ४८; ४९; ५१; ५३; ५५; ६९; ७१; ७२; ७६; ८७; ९२; ९७; १००; १०३; १०९; ११२; ११५;

४.१.६; ७; १६; १९; २७; ३०; ३१; ३६; ४१; ४५; ४७; ५२; ५४; ५५; ५७; ५९; ६४; ६८; ७०; ७५; ८०; ८२; ९६; ९७; १०१; १०८; ११४; ११६; ११९; १२२; १२३; १२५; १२६; १३६; १४४; १४७; १४९; १५५; १५८; १६१; १६४; १६९; १७५;

२.२८; २९; ३२; ४०; ४१; ४५; ५१; ६५; ६६; ७०; ७२; ७४; ७५; ८६; ९१; १००; १०९; ११२; ११७; १२२; १२४; १२७; १३६; १३८; १४०; १४३;

३•१; २; ५; ६; १४; १५; २०; २१; २२; २३; २९; ३१; ३३; ३५; ४४; ५५; ५७; ५९; ६३; ६६; ७९; ८२; ९०; ११३; ११४; १२३; १३३; १३५; १४३; १४४; १५९; १६४; १६५; १६६;

४•११; १४; २९; ३६; ३८; ४२; ५८; ७९; ९४; ९६; १०८; ११७; १२५; १२९; १३३; १३६; १३८; १४०; १४४;

५•१•३; २१; ३१; ३६; ४०; ४३; ४९; ५५; ६५; ६७; ६८; ६९; ७७; ८३; ८४; ८७; ८८; ९२; ९६; १०२; १२०; १२३; १२४; १२५; १३१[२]; १३३;

२•१७; २९; ३०; ३३; ३८; ४१; ४६; ५०; ५७; ५८; ८७; ८८; ९५; ९९; १०३; १०४; १०५; ११६; ११७; ११९; १२९; १३२;

३•८; ९; १३; १८; १९; २०; २५; २६; ३३; ३७; ३८; ३९; ४०; ४३; ४५; ४६; ५०; ५१; ५२; ५४; ५६; ६१; ६२; ७२; ७७; ७९; ८०; ८२; ९१; ९४; ९७; ९९; १००; १०४; १०६;

४•१; २; १२; १९; २२; २५; ३१; ३३; ३८; ४१; ४३; ४५; ४७; ४९; ५१; ५३; ५५; ५९; ६०; ८७; ९०; ९५; १००; १०८; ११२; ११७; ११८; ११९; १२८; १३२; १३७; १४१; १४५; १५३; १५६; १६०;

६•१•१२; १६; २५; २९; ३१; ३३; ३९; ४१; ४२; ४३; ५०; ५९; ६१, ७२; ७३; ८२; ८४; ९४; १०३; १०६; १०८; ११२; ११४; ११७; ११८; ११९; १२२; १२५; १३४; १३०; १४८; १५३; १५६; १५७; १७९; १८६; १९२; १९४; १९६; १९९; २०१; २०५;

२•१६; २६; ३१; ३६; ३७; ३९; ४५; ५०; ५१[२]; ५३; ५९; ६३; ६६; ६८; ७६; ७७; ८१; ८५; ८८; ९०; १००; १०४; १०५; ११३; ११४; ११५; ११८; १२०; १२४; १३१; १३५; १४१; १४७; १४९; १५४; १५६; १५८; १६०; १८०; १८४; १८६; १८७; १९०; १९८;

३•६ (पाठः); ७; ९; १२; १८; १९; २५; २९; ३२; ३५; ३७; ३८; ४०; ४४; ५९; ६१; ६३; ६८; ७५[२]; ७८; ७९; ८०; ८५; १०१; १०२; १०६; १०७; ११९; १२५; १२९; १३१; १३५;

४•६; ८; १३; १४; १८; १९; २०; २६; २७; ३३; ३९; ४५; ६२; ६४; ८४; ९७; १०३; १०६; १०७; १०९; ११६; ११७; ११९; १२१; १२२; १२५; १४८; १५१; १५२; १५६; १५८; १५९; १६५; १६६; १६८;

७•१•४३; ९४; ९६; १०१;

४•४; १०; २६; ३०; ३३; ४३; ४५; ५१; ५६; ६५; ७२; ७७; ८६; ८७; ८९; ९०; ९१; ९२; ९७;

८•१•३; १०; १९; २५; ३४; ३८; ४०; ४२; ४८; ४९; ५२; ५४; ५८; ६१; ६२; ६४; ६९; ७१;

२•९; २२; २५; ३८; ४५; ६५; ६७; ७१; ७५; ७७; ७८; ८४; ९२; ९४; ९९; १०२;

३•६८.

च° (अ.) ७•३•५२; ८•१•२४; ५९.

°चक्रीवत्° ८•२•१२.

चक्षिङ् (धा.) २•४•५४.

°चक्षुस्° ५•४•५१.

चङ् (प्र.) ३•१•४८; ६•१•११; १८; २१४; ७•४•१; ८•३•११६.

°चङ् (प्र.) २•४•५१; ६•१•३१.

छ

छ (वर्णः) ६.१.७२.
छ (आदे.) ७.३.७७; ८.४.६३.
छ (प्र.) ४.१.१४३; १४९; २.६; २८; ३२; ९०; ११४; १३७; ३.६२; ८८; ९१; १३१; ४.१४; ५.१.१; ४०; ६९; ९१; १११; १३५; २.१७; ५९; ३.१०५; ११६; ४.९; ६.४.१५३.
°छ (प्र.) ४.२.४८; ८४; ४.११७; ६.३.९८.
छ° (वर्णः) ८.२.३६.
°छ° (वर्णः) ७.१.२.
°छगल ४.१.११७.
छगलिन् ४.३.१०९.
छण् (प्र.) ४.१.१३२; ३.१०२.
°छण्° (प्र.) ४.२.८०; ३.९४.
छत्रादि (ग.) ४.४.६२.
छदिस्° ५.१.१३.
छन्दस् १.२.३६; ६१; ४.९; २०; ८१ (पाठः); २.३.३; ६२; ४.२८; ३९; ७३; ७६; ३.१.४२; ५०; ५९; ८४; ११८; १२३; २.२७; ६३; ७३; ८८; १०५; १३७; १७०; ३.१२९; ४.६; ८८; ११७; ४.१.४६; ५९; ७१; २.५५; ३.१९; ७१; १०६; १४८; ४.९३; १०६; ११०; ५.१.६१; ६७; ९१; १०६; ११८; २.५०; ८४; ८९; १२२; ३.१३; २०; २६; ३३; ५९; १११; ४.१२; ४१; १०३; १२३; १४२; १५८; ६.१.३४; ५२; ६०; ६९; ८२; १०४; १२४; १३१; १६६; १७४; २०५; २.११९; १६४; १९९; ३.३२; ८३; ९५; १०७; १२५; ४.५; ५८; ७३; ७५; ८६; ९९; १०२; १६२; १७५; ७.१.८; १०; २६; ३८; ५६; ७६; ८३; १०३; २.३१; ३.९७; ४.८; ३५; ४४; ६४; ७८; ८.१.३५; ५६; ६४; २.१५; ६१; ७०; ३.१; ४९; १०३; ११९; ४.२६.
°छन्दस् ४.१.२९; ६.३.६२.
छन्दोग° ४.३.१२९.
छन्दोनामन् ३.३.३४; ८.३.९४.
छन्दोब्राह्मण ४.२.६६.
°छन्न° ७.२.२७.
छव् (मत्वा.) ८.३.७.
°छस् (प्र.) ४.२.११५.
°छा (धा.) ७.४.४१.
°छा° (धा.) २.४.७८; ७.३.३७.
छात्रादि (ग.) ६.२.८६.
छादि (पा. श.) ६.४.९६.
°छाय ६.२.१४.
छाया २.४.२२.
°छाया° २.४.२५.
°छिद्° (धा.) ३.२.६१.
°छिदि (पा. श.) ३.२.१६२.
°छिद्र° ६.३.११४.
°छिन्न° ६.३.११४.
°छुर् ८.२.७९.
छेदादि (ग.) ५.१.६४.

ज

ज्ञु (आदे.) ५.४.१२६.
ज्य (आदे.) ५.३.६१.
°ज्य° ६.२.२५.
ज्या (धा.) ६.१.४२.
°ज्या° (धा.) ६.१.१६.
ज्यात् ६.४.१६०.
ज्यायस् ४.१.१६४.
°ज्येष्ठ ५.४.४१.
ज्योतिस्° ६.३.८४; ८.३.८३.
ज्योत्स्ना° ५.२.११४.
ज्वर° (धा.) ६.४.२०.
°ज्वल° ३.२.१५०.
ज्वलिति° (पा. श.) ३.१.१४०.

झ

झ् ७.१.३.
झ ((प्र.) ३.४.१०५.
°झ (प्र.) ३.४.८१.
°झ° (प्र.) ३.४.७८.
झय् (प्रत्या.) ५.४.१११; ८.२.१०; ४.६२.
झर् (प्रत्या.) ८.४.६५.
°झर्झर ४.४.५६.
झल् (प्रत्या.) १.२.९; ६.१.५८; १७६; १७९; ४.३७; ७.१.६०; ७२; ३.१०३; ८.२.२६; ३९; ३.२४; ८.४.५३.
°झल् (प्रत्या.) ६.४.१५; ४२; १०१.
झश् (प्रत्या.) ८.४.५३.
झष् (प्रत्या.) ८.२.४०.
झषन्त ८.२.३७.
झि (प्र.) ३.४.७८.
झि° (प्र.) ३.४.१०८.

ञ

ञ (प्र.) ४.२.५८; १०७; ४.१२९; ५.३.५०; ६.३.७०.
°ञ (प्र.) ४.२.१०६.
ञि° १.३.५.
°ञिठ ४.२.११६.
ञित् (पा. श.) ४.३.१५३.
ञित्° (पा. श.) ६.१.१९३; ७.२.११५; ३.५४.
°ञित् (पा. श.) १.३.७२; २.४.५८.
ञीत् ३.२.१८७.
ञ्य (प्र.) ४.३.५८; ८४; ९२; १२९; ४.९०; ५.१.१४; ३.११२; ४.२३; २६.
°ञ्य° ४.२.८०.
ञ्यङ् (प्र.) ४.१.१७१.
ञ्यट् (प्र.) ५.३.११४.
ञ्यादि ५.३.११९.
ञ्युट् (प्र.) ३.२.६५.

ट

ट (प्र.) ३.२.१६.
ट° (प्र.) ६.४.१४५.
टक् (प्र.) ३.२.८; ५२.
टच् (प्र.) ५.४.९१.
टा° (प्र.) ७.१.१२.
°टा° (प्र.) ४.१.२.
टाप् (प्र.) ४.१.४; ९.
टि (पा. श.) १.१.६४; ३.४.७९; ५.३.७१; ६.३.६१; ४.१४३; १५५; ८.२.८२.
टिठन् (प्र.) ४.४.६७; ५.१.२५.
टित् (पा. श.) ३.४.७९.
टित्° (पा. श.) १.१.४६; ४.१.१५.
टीटच्° (प्र.) ५.२.३१.
टु (पा. श.) ८.४.४२.
°टु (पा. श.) १.३.७; ८.४.४१.
°टु° (पा. श.) १.३.५.
टुक् (आग.) ८.३.२८.
टेण्यण् (प्र.) ५.३.११५.
ट्यण् (प्र.) ४.२.३०.
ट्यु° (प्र.) ४.३.२३.
°ट्युल् (प्र.) ४.३.२३.
ड्वित (पा. श.) ३.३.८९.

ठ

ठ ७.३.५०.
ठ° ५.३.८३.
ठक् (प्र.) ४.१.१४६; १४८; २.२; १८; २२; ४७; ६०; ६३; १०२; ३.१८; ४०; ७२; ७५; ९६; १२४; ४.१; ८१; १०२; ५.१.१९; २.६७; ४.१३; ३४.
ठक्° (प्र.) ४.२.८४; ११५; ५.२.७६; ८०.
°ठक्° (प्र.) ४.१.१५.
°ठच्° (प्र.) ४.२.८०.
ठञ् (प्र.) ४.२.३५; ४१; ११९; ३.६; ११; १९; ६०; ६७; ७८; ९७; ४.६; ११; ३८; ५२; ५८; ६४; १०३; ५.१.१८; ४४; १०८; २.११८.
ठञ्° (प्र.) ४.२.११६.
°ठञ् (प्र.) ४.३.७; ५.२.७६.
°ठञ्° (प्र.) ४.१.१५.
ठन् (प्र.) ४.४.७; १३; ४२; ७४; ५.१.४८; ८४.
ठन्° (प्र.) ५.१.२१; ५१.
°ठन् (प्र.) ५.२.८२; ११५.
ठप् (प्र.) ४.३.२६.

ड

ड् (वर्णः) ८.३.२९.
ड (प्र.) ३.२.४८; ९७; ५.२.४५.
डच् (प्र.) ५.४.७३.
डट् (प्र.) ५.२.४८.
डण् (प्र.) ५.१.६२.
डतमच् (प्र.) ५.३.९३.
डतरच् (प्र.) ५.३.९२.
डतरादि (ग.) ७.१.२५.
डति (प्र.) १.१.२५; ५.२.४१.
°डति (प्र.) १.१.२३.
डा° (प्र.) २.४.८५.
°डा° (आदे.) ७.१.३९.
डाच् (प्र.) ५.४.५७.
°डाच् (प्र.) १.४.६१; ३.१.१३.
डाप् (प्र.) ४.१.१३.
डित् (पा. श.) ६.४.१४३.
डु (प्र.) ३.२.१८०.
°डु (प्र.) १.३.५.
डुपच् (प्र.) ५.३.८९.
ड्मतुप् (प्र.) ४.२.८७.
°ड्य (प्र.) ४.२.९; ४.११३.
ड्यड्° (प्र.) ४.४.११३.
ड्यण् (प्र.) ४.४.१११.
ड्यण्° (प्र.) ४.२.९.
°ड्या° (आदे.) ७.१.३९.
ड्वलच् (प्र.) ४.२.८८.
ड्वित् (पा. श.) ३.३.८८.
ड्वुन् (प्र.) ५.१.२४.

ढ

ढ् ८.३.१३.
ढ्° ६.३.११०.
ढ (प्र.) ४.४.१०६; ५.३.१०२; ६.४.१४७; ७.३.२८; ८.२.३१; ३.१३.
°ढ ८.२.४१.
°ढ° (प्र.) ४.१.१५; ७.१.२.
ढक् (प्र.) ४.१.११९; १२०; १३३; १४२; २.८; ३३; ९५; ९७; ५.१.१२७; २.२.
ढक्° (प्र.) ४.१.१४०; ३.९४.
°ढक् (प्र.) ४.४.७७.
ढञ् (प्र.) ४.१.१३५; २.२०; ३.४२; ५६; १५७; ४.१०४; ५.१.१३; १७; ३.१०१.
°ढञ् (प्र.) ५.१.१०.
°ढञ्° (प्र.) ४.२.८०; ३.९४.
ढिनुक् (प्र.) ४.३.१०९.
ढ्रक् (प्र.) ४.१.१२९.

ण

ण् ६·१·६४.
°ण् ८·३·२८.
ण (प्र.) ३·१·१४०; ३·६०; ४·१·१४७; २·५७; ४·६२; ८५; ५·१·७६; २·१०१; ८·४·१; १२.
ण° (प्र.) ४·१·१५०; ५·१·१०; ९८.
णच् (प्र.) ३·३·४३; ५·४·१४.
णमुल् (प्र.) ३·४·२२; २६; ५९; ६·१·५३; १९०.
णमुल्° (प्र.) ३·४·१२.
°णमुल् (प्र.) ६·४·९३; ७·१·६९.
णल् (प्र.) ७·१·३४; ९१.
णल्° (प्र.) ३·४·८२.
°णल् (प्र.) ७·३·३२.
°णल्° (प्र.) ७·३·८५.
°णान्त १·१·२४.
णि (प्र.) १·३·६७; ८६; ४·५२; २·४·४६; ५१; ३·२·१३७; ६·१·३१; ४८; ५४; ४·५१; ९०; ७·२·२६; ३·३६; ४·१; ८·४·३०.
णि° (प्र.) ३·१·४८; ३·१०७.
°णि (प्र.) ८·३·६१.
°णि° (प्र.) ७·२·५.
णिङ् (प्र.) ३·१·२०; ३०.
णिच् (प्र.) १·३·७४; ३·१·२१; २५.
णित् (पा. श.) ७·१·९०.
°णित् (पा. श.) १·२·१; ७·२·११५.
°णित्° (पा. श.) ७·३·५४.
णिन् (प्र.) ३·२·५१; ६·२·७९.
णिनि (प्र.) ३·२·७८; ३·१७०; ४·३·१०३.
°णिनि° (प्र.) ३·१·१३४.
णोपदेश ८·४·१४.
ण्य (प्र.) ४·१·८५; १५१; १७२; ४·४४; १०१; ५·३·६५.
ण्य° (प्र.) २·४·५८.
°ण्य° (प्र.) ४·२·८०.
ण्यत् (प्र.) ३·१·१२४; ५·१·८३; ६·१·२१०.
°ण्यत् (प्र.) ७·३·५२.
ण्युट् (प्र.) ३·१·१४७.
ण्वि (प्र.) ३·२·६२.
ण्विन् (प्र.) ३·२·७१.
ण्वुच् (प्र.) ३·३·१११.
ण्वुल् (प्र.) ३·१·९५ (पाठः); ३·१०८.
ण्वुल्° (प्र.) ३·१·१३३.
°ण्वुल् (प्र.) ३·३·१०.

त

थ

थ् ७.१.८७

°थ् (प्र.) ३.४.१०७; ५.३.४; ८.२.३८; ४०.

थ ८.२.३५.

थ° (प्र.) १.२.२३; ६.२.१४४.

°थ° (प्र.) ३.४.७८; १०१.

थकन् (प्र.) ३.१.१४६.

थट् (प्र.) ५.२.५०.

°थन (प्र.) ७.१.४५.

थमु (प्र.) ५.३.२४.

थल् (प्र.) ६.१.१९२; ४.१२१; ७.२.६१.

°थल्° (प्र.) ३.४.८२.

°थस्° (प्र.) ३.४.७८; १०१.

था (प्र.) ५.३.२६.

थाल् (प्र.) ५.३.२३; १११.

थास् (प्र.) ३.४.८०.

°थास् (प्र.) १.४.७९.

°थास्° (प्र.) ३.४.७८.

थुक् (आग.) ५.२.५१; ७.४.१७.

थ्यन् (प्र.) ५.१.८.

द्

द् ५.३.६; ७.२.१०९; ८.२.४२; ७५; ८०.
°द् ७.२.१०६.
°द्° ६.१.३.
द (आदे.) ५.३.७२; ८.२.७२; ८०.
°द ८.२.४२.
°द° ५.४.१०६.
दंश° ६.४.२५.
दक्षिण ५.३.३६.
दक्षिण° ५.३.२८.
°दक्षिण ५.१.६९; ३.३४.
°दक्षिण° १.१.३४.
दक्षिणा ५.१.९५.
दक्षिणा° ४.२.९८.
दक्षिणेर्मा ५.४.१२६.
°दघ्नच्° (प्र.) ४.१.१५; ५.२.३७.
दण्ड° ५.४.२.
°दण्ड ५.१.११०.
दण्डमाणव° ४.३.१३०.
°दण्डाजिन ५.२.७६.
दण्डादि (ग.) ५.१.६६.
दत् ७.४.४६.
°दत्° ६.१.६२; ३.१९७.
दत्र ५.४.१४१.
दत्त ४.४.११९.
दत्त° ६.२.१४८.
°दद्° (धा.) ६.४.१२६.
ददाति° (पा. श.) ३.१.१३९.
दधा (धा.) ८.२.३८.
दधाति (पा. श.) ७.४.४२.
°दधाति (पा. श.) ३.१.१३९.
दधि ४.२.१८.
°दधि° ७.१.७५.
दधिपयआदि (ग.) २.४.१४.
°दधृष्° ३.२.५९.
दन्त ५.२.१०६; ४.१४१.
दन्त° ५.२.११३.
°दन्त° ४.१.५५.
दन्त्य (पा. श.) ७.३.७३.
°दन्द्रम्य° ३.२.१५०.
°दम् (धा.) ३.२.४६.
°दम्° (धा.) १.३.८९.
दम्भ् (धा.) ७.४.५६.
°दम्भु° (धा.) ७.२.४९.
दय्° (धा.) ३.१.३७.
°दय° (धा.) २.३.५२.
दयति (पा. श.) ७.४.९.
°दयि° (पा. श.) ३.२.१५८.
दरिद्र ६.४.११४.
°दरिद्रा° (धा.) ६.१.१८८.
°दर्दुर ४.४.३४.
दर्धर्ति (नि.) ७.४.६५.
दर्धर्षि (नि.) ७.४.६५.
°दर्भ ४.१.१०२.
दविद्युतत् (नि.) ७.४.६५.
दविध्वतः (नि.) ७.४.६५.
°दश् (धा.) ३.२.१६६.
°दश° (धा.) ३.१.२४; २.१८२; ७.४.८६.
°दशत् ५.१.६०.
°दशन्° ४.४.३१.
दशान्त ५.२.४५.
°दस्त° ७.२.२७.

ध

°धृष° (धा.) ३.४.६५.
धृषि° (पा. श.) ७.२.१९.
°धृषि° (पा. श.) ३.२.१४०.
°धृष्ट ६.१.२०२.
धेट्° (धा.) ३.२.२९.
°धेट् (धा.) ३.१.४९.
°धेट्° (धा.) २.४.७८; ३.१.१३७; २.१५९.
°धेनु ४.२.४७.
°धेनु° २.१.६५; ७.३.२५.
धेनुष्या ४.४.८९.
°धेन्वनडुह° ५.४.७७.
°धैवत्य° ६.४.१७४.
°धौ° (धा.) ७.३.७८.
ध्मा° (धा.) ३.२.२९.
°ध्मा (धा.) ७.४.३१.
°ध्मा° (धा.) ३.१.१३७; ७.३.७८.
ध्यसुन् (प्र.) ५.३.४४.
ध्या (धा.) ८.२.५७.
ध्रुव १.४.२४; ६.२.१७७.
ध्रौव्य° ३.४.७६
°ध्व् (प्र.) ८.२.३७.
ध्व (प्र.) ७.२.७८.
°ध्वनयति° (पा. श.) ३.१.५१.
ध्वस् (प्र.) ७.१.४२.
°ध्वम् (प्र.) ३.४.२.
°ध्वम्° (प्र.) ३.४.७८.
°ध्वर्य° ३.१.१२३.
°ध्वंसु° (धा.) ७.४.८४; ८.२.७२.
ध्वाङ्क्ष २.१.४२.
ध्वात् (आदे.) ७.१.४२.
°ध्वान्त° ७.२.१८.

न

प

°पाद° ५.१.३४.
°पादप ४.३.११९.
पादपूरण ६.१.१३२; ८.१.६.
पादविहरण १.३.४१.
पादशत ५.४.१.
पादान्त ७.१.५७.
पान ८.४.९.
पाप ६.२.६८.
पाप° २.१.५४.
°पाप° ३.२.८९; ४.१.३०.
°पापयोग ५.४.४७.
°पापवत् ६.२.२५.
°पामादि° (ग.) ५.२.१००.
पायु ८.३.११.
पाय्य° ३.१.१२९.
°पाय्य° ६.२.१२२.
°पार° ३.२.४८; ८.३.५३.
पारस्करप्रभृति ६.१.१५३.
पारायण° ५.१.७२.
पाराशर्य° ४.३.११०.
°पारि° (पा. श.) ३.१.१३८.
पारे (अ.) २.१.१८.
पारेवडवा ६.२.४२.
पार्श्व ५.२.७५.
पाल ६.२.७८.
पावयांक्रियात् ३.१.४२.
°पाश° ३.१.२५.
पाशप् (प्र.) ५.३.४७.
पाशादि (ग.) ४.२.४९.
°पोष ८.३.५३.
°पिच्छादि (ग.) ५.२.१००.
°पिटच् (प्र.) ५.२.३२.
पित् (पा. श.) ३.४.९२; ६.१.७०; १८८; ७.३.८७.
°पित् (पा. श.) ३.१.४.
°पितर ६.३.३१.
पितरा° ६.३.३२.
°पितामह ४.२.३६.
°पितुर् ८.३.८५.
पितृ १.२.७०; ४.३.७९.
°पितृ ८.३.८४.
°पितृ° ४.२.३१.
पितृव्य° ४.२.३६.
पितृष्वसृ ४.१.१३२.
°पिपर्ति (पा. श.) ७.४.७७.
°पिपासा° ७.४.३४.
पिब् ° ७.३.७८.
पिबति (पा. श.) ७.४.४.
पिप् (धा.) ३.४.३५; ३८.
°पिष् (धा.) २.३.५६.
पिष्ट ४.३.१४४.
°पिस° ३.२.१७५.
पी (आदे.) ६.१.२८.
°पीङ् (धा.) ७.४.३.
°पीयूक्षा ८.४.५.
पीला ४.१.११८.
पील्वादि° (ग.) ५.२.२४.
पु (पा. श.) ३.१.९८.
पु° (पा. श.) ७.४.८०.
°पु (पा. श.) ८.३.३७.
°पु° (पा. श.) ८.४.२.
पुंयोग ४.१.४८.
पुंवत् १.२.६६; ६.३.३३; ४१; ७.१.७४.
पुंस् १.२.६७; २.४.२९; ३१; ३.३.११८; ६.१.१०३; २.१३२; ७.१.८९; २.१११.
°पुंस ४.१.८७.
पुक् (आग.) ७.३.३६.
पुगन्त° ७.३.८६.
पुच्छ° ३.१.२०.
°पुञ्जि° ८.३.९७.
पुण्य ६.२.१५२.
°पुण्य ३.२.८९; ५.४.८७.
पुत्र ५.१.४०; ६.२.१३२; ३.२१; ८.४.४८.
पुत्र° ६.१.१३.

फ

व

भ°

म

य

य् ३.२.१५२; ६.१.७८; ४.११८; १४९; ७.१.६५; २.८९; ४.२२.
य्° ७.३.३; ४.५३.
°य् ६.१.६५; ८.३.१८.
य (प्र.) ४.२.४९; ४.१०५; ११९; १३७; ५.१.६६; १२६; ६.३.८६; ४.४३; ४९; १०९; १६८; ७.१.१३; २.११०; ८.३.१७.
य ६.१.३८.
य° (प्र.) ४.२.९४; ६.२.१५६; ७.३.४६.
°य (प्र.) ४.४.१३३.
°य° ४.२.८०.
यक् (प्र.) ३.१.२७; ६७; ५.१.१२८; ६.४.४४.
यक्° (प्र.) ३.१.८९.
°यक् (प्र.) ४.३.९४.
°यक्° (प्र.) ७.४.२८.
यक् (आग.) ७.१.४७.
°यकन्° (प्र.) ६.१.६२.
यङ् (प्र.) २.४.७४; ३.१.२२; २.१६६; १७६; ४.१.७३; ७४; ६.१.१९; ७.३.९४; ४.३०; ६३; ८.२.२०; ३.११२.
यङ्° (प्र.) ७.४.८२.
°यङ् (प्र.) ६.१.९; २९.
यच् १.४.१८.
यच्च° ३.३.१४८.
°यच्छ° ७.३.७८.
यच्चपर ८.३.८७.
यज् (धा.) ३.२.७२; ८५.
°यज् (धा.) ३.२.१०२; १२८; ३.९८.
यज° (धा.) ३.२.१६६; ३.९०; ७.३.६६.
°यज° ८.२.३६.
यजध्वैनम् ७.१.४३.

°यजादि (ग.) ६.१.१५.
याजि (पा. श.) २.३.६३.
यजुस् ६.१.११५; ७.४.३८; ८.३.१०२.
यज्ञ ३.३.३१; ४७; ६.४.५४.
यज्ञ° ५.१.७१.
°यज्ञ ४.३.६८.
यज्ञकर्मन् १.२.३४; ८.२.८८.
°यज्ञपात्र° ८.१.१५.
यज्ञसंयोग ३.२.१३२; ४.१.३३.
यज्ञाख्य ५.१.९५.
यज्ञाङ्ग ७.३.६२.
यञ् (प्र.) ४.१.१६; १०५; ३.१०.
यञ्° (प्र.) २.४.६४; ४.१.१०१; २.४८; ३.१६६.
°यञ् (प्र.) ४.१.७३.
°यञ्° (प्र.) ४.३.१२७.
यञ् (प्रत्या.) ७.३.१०१.
यण् (प्रत्या.) ६.१.७६; ४.८१; ८.२.४.
°यण्° (प्रत्या.) ७.४.८०.
यणादि ६.४.१५६.
यण्वत् ८.२.४३.
यत् (प्र.) ३.१.९७; ४.१.१३७; १४०; २.१७; ३१; १०१; ३.४; ५४; ७५; ७९; ११४; ११६; १२१; १५८; ५.१.२; ६; ३४; ३९; ४९; ६५; १००; १०२; १०७; १२५; २.३; ३.१०३; ४.२४; ६.१.२०९; ४.६५.
यत्° (प्र.) ४.३.६४; ७१; ७७; ४.१३०; ५.१.८१; २.१६.
°यत् (प्र.) ४.१.१६१; ५.१.२१; ९८; ६.२.१५६.

र

ल

लिट् (पा. श.) १.२.५; २.४.४०; ४९; ५५; ३.१.३५; ४०; २.१०५; १०६; ११५; १७१; ४.८१; ११५; ६.१.८; १७; ३८; ४६; ४.१२०; ७.२.१३; ४.९; ६८; ८.३.११८.

लिट्° (पा. श.) ६.१.२९.

°लिट् (पा. श.) ३.४.६; ६.४.८८; ७.१.६३; ३.५७; ८.३.७८.

लित् (पा. श.) ६.१.१९३.

लिपि° (पा. श.) ३.१.५३.

°लिपि° ३.२.२१.

लिप्सा ३.३.६; ४६.

लिप्स्यमानसिद्धि ३.३.७.

°लिवि° (पा. श.) ३.२.२१.

लिम्प° (धा.) ३.१.१३८.

°लिह° (धा.) ३.१.१४१; ७.३.७३.

ली (धा.) १.३.७०.

ली° (धा.) ७.३.३९.

लीयति (पा. श.) ६.१.५१.

लुक् (पा. श.) १.२.४९; २.४.५८; ४.१.८८; ९०; १०९; १७५; २.६४; ३.३४; १०७; १६१; १६६; ४.२४; ७९; १२५; ५.१.२८; ८८; २.६०; ७७; ३.३०; ६५; ४.१०४; १५३; ७.१.२२[२]; ३.७३; ८९; ९१.

लुक्° (पा. श.) १.१.६१; ५.१.५५; ३.५१.

°लुक् (पा. श.) ७.३.३९; ४.८२.

°लुक्° (पा. श.) ७.१.३९

लुङ् (पा. श.) १.३.९१; २.४.४३; ४५; ३.१.४३; २.११०; १२२; ३.१७५;

लुङ्° (पा. श.) १.३.६१; २.४.३७; ५०; ३.४.६; ६.४.७१; ८८.

°लुङ्° (पा. श.) ८.३.७८.

°लुञ्चि° (पा. श.) १.२.२४.

लुट् (पा. श.) १.३.९३; २.४.८५; ३.३.१५; ८.१.२९.

°लुट् (पा. श.) ३.१.३३

°लुण्ट° (धा.) ३.२.१५५.

लुप् (पा. श.) १.२.५१; ५४; २.३.४५; ४.२.४; ८१; ३.१६४; ५.३.९८.

लुप्° (पा. श.) ५.२.१०५.

°लुप् (पा. श.) १.१.६१.

लुप° (धा.) ३.१.२४.

लुब्धयोग ५.४.१२६.

लुभ् (धा.) ७.२.५४.

°लुभ° (धा.) ७.२.४८.

लुमत् १.१.६३.

°लू (धा.) ३.१.१४९; ३.२८.

°लू° (धा.) ३.२.१८४.

°लेख° ६.३.४९.

लेट् (पा. श.) ३.१.३४; ३.४.७; ९४; ७.३.७०.

लोक° ५.१.४४.

लोट् (पा. श.) ३.३.८; १६२; १६५; ४.२[२]; ८५; ८.१.५२; ४.१६.

°लोट् ३.३.१५७; १७३.

लोप (पा. श.) १.१.६०; ३.९; १२; ३.४.९७; ४.१.१३३; ५.४.१; ५१; १३८; १४६; ६.१.६५; १३२; ४.२१; ४५; ४८; ६४; ९८; १०७; ११८; १४७; १५८; ७.१.४१; ८८; २.९०; ११३; ३.७०; ४.४; ३९; ५०; ५८; ८.१.४५; २.२३; ३.१३; १९; ४.६४.

लोमन् ५.४.११७; ७.२.२९.

°लोमन् ५.४.७५.

°लोमन्° ३.१.२५; ४.४.२८.

लोमादि° (ग.) ५.२.१००.

लोहित ५.४.३०.

°लोहित ५.३.११०.

लोहितादि (ग.) ३.१.१३.

लोहितादि° (ग.) ४.१.१८.

ल्यप् (प्र.) २.४.३६; ६.१.४१; ५१; ४.३८; ५६; ६९; ७.१.३८.

ल्युट् (प्र.) ३.३.११५.

ल्युट्° (प्र.) ३.१.१३४.

°ल्युट् (प्र.) ३.३.११३.

ल्वादि (ग.) ८.२.४४.

व

व्° ६·१·६५; ८·३·१८.
°व् ६·४·१९; १०७; ८·२·६५; ७६.
व ५·२·४०; ८·३·३३.
व (आदे.) ६·१·३९; ७·३·४१; ८·२·९; ५२.
व° ६·४·१३७.
°व ३·४·९१; ७·३·३.
व (प्र·) ५·२·१०९.
व° (प्र.) ८·४·२३.
°व° (प्र.) ३·४·८२.
वंशादि ५·१·५०.
वंश्य २·१·१९; ४·१·१६३.
°वक्ति° (पा. श.) ३·१·५२.
°वक्त्र° ४·२·१२६.
वच् (धा.) ७·३·६७; ४·२०.
°वचन १·२·५१.
°वचनमात्र २·३·४६.
वचि (पा. श.) २·४·५३.
वचि°(पा. श.) ६·१·१५.
°वज्र° ६·३·५९.
वञ्चि (पा. श.) ७·३·६३.
वञ्चि° (पा. श.) १·२·२४.
°वञ्चि (पा. श.) १·३·६९.
वञ्चु° (धा.) ७·४·८४.
°वट ६·२·८२.
°वट° ५·१·१२१.
°वटर° ४·३·११९.
°वटि ५·२·१३९.
वणिज् ३·३·५२.
वतण्ड ४·१·१०८.
वति (प्र.) ५·१·१८; ११५.
वतु (प्र.) ५·१·२३; २·५३.
°वतु ६·३·८८.
°वतु° १·१·२३.
वतुप् (प्र.) ५·२·३९.
वत्स° ५·२·९८; ३·९१.
°वत्स ६·२·१६८.
°वत्स° ४·१·१०२; ११७; २·३९; ६·२·८२.
वत्सरान्त ५·१·९१.
वत्सशाल° ४·३·३६.
वद् (धा.) १·३·४७; ७३; ३·१·१०६; २·३८.
वद्° (धा.) ७·२·३.
°वद् १·४·६९; ६·३·१०१.
°वद्° (धा.) १·२·७; ३·८९; ३·२·१४५.
°वदि° (पा. श.) ३·४·१६.
वध् (आदे.) २·४·४२; ३·३·७६.
°वधि (पा. श.) ७·३·३५.
°वध्य° ४·४·९१.
वन् (प्र.) ४·१·७.
°वन् (प्र.) ६·४·४१.
वन ६·२·१३६; १७८; ८·४·४.
वन° ६·३·११६.
°वन° (धा.) ३·२·२७.
°वनति° (पा. श.) ६·४·३७.
°वनस्पति ८·४·६.
वनस्पत्यादि (ग.) ६·२·१४०.
°वनिप् (प्र.) ३·२·७४.
°वन्द° ६·१·२१०.
°वन्दि (पा. श.) ३·२·१७३.
वन्दित ५·४·१५७.
°वपति° (पा. श.) ८·४·१७.
°वपि° (पा. श.) ३·१·१२६.
वप्रत्यय ६·२·५२; ३·९१.
वम् (धा.) ३·२·१५७.

श

ष

स

ह

धातुपाठकोशः

अंस	(चु. उ. से.)	१९१९
अक	(भ्वा. प. से.)	७९२
अकि	(भ्वा. आ. से.)	८७
अक्षू	(भ्वा. प. से.)	६५४
अग	(भ्वा. प. से.)	७९३
अगि	(भ्वा. प. से.)	१४६
अघि	(भ्वा. आ. से.)	१०९
अङ्क	(चु. उ. से.)	१९२८
अङ्ग	(चु. उ. से.)	१९२९
अचि (पा.)	(भ्वा. उ. से.)	८६२
अचु (पा.)	(भ्वा. उ. से.)	८६२
अज	(भ्वा. प. से.)	२३०
आजि	(चु. उ. से.)	१७८६
अट	(भ्वा. प. से.)	२९५
अट्ट	(भ्वा. आ. से.)	२५४
अट्ट	(चु. प. से.)	१५६२
अठि	(भ्वा. आ. से.)	२६१
अड	(भ्वा. प. से.)	३५८
अड्ड	(भ्वा. प. से.)	३४८
अण	(भ्वा. प. से.)	४४४
अण	(दि. आ. से.)	११७६
अत	(भ्वा. प. से.)	३८
अति	(भ्वा. प. से.)	६१
अद	(अ. प. से.)	१०११
अदि	(भ्वा. प. से.)	६२
अन	(अ. प. से.)	१०७०
अन्न (पा.)	(दि. आ. से.)	११७६
अञ्चु	(भ्वा. प. से.)	१८८
अञ्चु	(भ्वा. प. से.)	८६२
अञ्चु	(चु. उ. से.)	१७३९
अञ्जू	(रु. प. से.)	१४५९
अन्ध	(चु. उ. से.)	१९२६
अबि	(भ्वा. आ. से.)	३७८
अभ्र	(भ्वा. प. से.)	५५६
अभि (पा)	(भ्वा. आ. से.)	३८५
अभी (पा.)	(भ्वा. आ. से.)	३८५
अम	(भ्वा. प. से.)	४६५
अम	(चु. उ. से.)	१७२१
अय	(भ्वा. आ. से.)	४७४
अर्क	(चु. प. से.)	१६४४
अर्च	(भ्वा. प. से.)	२०४
अर्च	(चु. उ. से.)	१८०९
अर्ज	(भ्वा. प. से.)	२२४
अर्ज	(चु. उ. से.)	१७२६
अर्थ	(चु. आ. से.)	१९०६
अर्द	(भ्वा. प. से.)	५५
अर्ध	(चु. उ. से.)	१८२९
अर्ब	(भ्वा. प. से.)	४१५
अर्व	(भ्वा. प. से.)	५८४
अर्ह	(भ्वा. प. से.)	७४०
अर्ह	(चु. उ. से.)	१७३२
अर्ह	(चु. उ. से.)	१८३१
अल	(भ्वा. प. से.)	५१५
अव	(भ्वा. प. से.)	६००
अश	(क्र्या. प. से.)	१५२४
अशू	(स्वा. आ. से.)	१२६५
अष (पा.)	(भ्वा. उ. से.)	८८६
अस	(भ्वा. उ. से.)	८८६
अस	(अ. प. से.)	१०६५

धातु	गण आदि	संख्या
असु	(दि. प. से.)	१२१०
अह	(स्वा. प. से.)	१२७३
अहि	(भ्वा. आ. से.)	६३५
अंहि	(चु. उ. से.)	१७९८
आङः क्रन्द	(चु. उ. से.)	१७२८
आछि	(भ्वा. प. से.)	२०९
आप्लृ	(स्वा. प. अ.)	१२६१
आप्लृ	(चु. उ. अ.)	१८४०
आस	(अ. आ. अ.)	१०२१
इक्	(अ. प. अ.)	१०४७
इख	(भ्वा. प. से.)	१४०
इखि	(भ्वा. प. से.)	१४१
इगि	(भ्वा. प. से.)	१५३
इङ्	(अ. आ. अ.)	१०४६
इट	(भ्वा. प. से.)	३१८
इण्	(अ. प. अ.)	१०४५
इदि	(भ्वा. प. से.)	६३
(त्रि) इन्धी	(रु. आ. से.)	१४४९
इल	(तु. प. से.)	१३५८
इल	(चु. प. से.)	१६६१
इवि	(भ्वा. प. से.)	५८७
इष	(दि. प. से.)	११२७
इष	(तु. प. से.)	१३५२
इष	(क्र्या. प. से.)	१५२६
ईक्ष	(भ्वा. आ. से.)	६१०
ईखि	(भ्वा. प. से.)	१४२
ईङ्	(दि. आ. अ.)	११४३
ईज	(भ्वा. आ. से.)	१८२
ईड	(अ. आ. से.)	१०१९
ईड	(चु. प. से.)	१६६८
ईर	(अ. आ. से.)	१०१८
ईर	(चु. उ. से.)	१८११
ईर्क्ष्य	(भ्वा. प. से.)	५१०
ईर्ष्य	(भ्वा. प. से.)	५११
ईश	(अ. आ. से.)	१०२०
ईष	(भ्वा. प. से.)	६११
ईष	(भ्वा. प. से.)	६८४
ईह	(भ्वा. आ. से.)	६३२
उक्ष	(भ्वा. प. से.)	६५७
उख	(भ्वा. प. से.)	१२८
उखि	(भ्वा. प. से.)	१२९
उङ्	(भ्वा. आ. अ.)	९५३
उच	(दि. प. से.)	१२२४
उछि	(भ्वा. प. से.)	२१५
उछि	(तु. प. से.)	१२९५
उछी	(भ्वा. प. से.)	२१६
उछी	(तु. प. से.)	१२९६
उज्झ	(तु. प. से.)	१३०५
उठ	(भ्वा. प. से.)	३३८
उन्दी	(रु. प. से.)	१४५८
उम्भ	(तु. प. से.)	१३२१
उब्ज	(तु. प. से.)	१३०४
उभ	(तु. प. से.)	१३२०
उर्द	(भ्वा. आ. से.)	२०
उर्वी	(भ्वा. प. से.)	५६९
उष	(भ्वा. प. से.)	६९६
उहिर्	(भ्वा. प. से.)	७३९
ऊठ (पा.)	(भ्वा. प. से.)	३३८
ऊन	(चु. उ. से.)	१८८९
ऊयी	(भ्वा. आ. से.)	४८३
ऊर्ज	(चु. प. से.)	१५५०
ऊर्णुञ्	(अ. उ. से.)	१०३९
ऊष	(भ्वा. प. से.)	६८३
ऊह	(भ्वा. आ. से.)	६४८
ऋ	(भ्वा. प. अ.)	९३६
ऋ	(जु. प. अ.)	१०९८
ऋच	(तु. प. अ.)	१३०३
ऋछ	(तु. प. अ.)	१२९७
ऋज	(भ्वा. आ. अ.)	१७६
ऋजि	(भ्वा. आ. अ.)	१७७
ऋण	(तु. उ. अ.)	१४६८
ऋधु	(दि. प. अ.)	१२४६
ऋधु	(स्वा. प. अ.)	१२७२
ऋन्फ	(तु. प. अ.)	१३१७
ऋफ	(तु. प. अ.)	१३१६
ऋषी	(तु. प. अ.)	१२८८

धातु	गण/पद/इट्	संख्या
कुट	(तु. प. से.)	१३६७
कुट (पा.)	(चु. आ. से.)	१६९९
कुट्ट	(चु. प. से.)	१५५९
कुट्ट	(चु. आ. से.)	१७०३
कुठि	(भ्वा. प. से.)	३४२
कुठि (पा.)	(चु. प. से.)	१५८५
कुड	(तु. प. से.)	१३८४
कुडि	(भ्वा. प. से.)	३२२
कुडि	(चु. प. से.)	१५८४
कुडि	(भ्वा. आ. से.)	२७०
कुण	(तु. प. से.)	१३३६
कुण	(चु. उ. से.)	१८९४
कुण	(चु. उ. से.)	१८९७
कुद्रि	(चु. प. से.)	१५४०
कुत्स	(चु. आ. से.)	१६९८
कुथ	(दि. प. से.)	११९८
कुथ (पा.)	(क्र्या. प. से.)	१५१५
कुथि	(भ्वा. प. से.)	४३
कुन्च	(भ्वा. प. से.)	१८५
कुन्थ	(क्र्या. प. से.)	१५१५
कुप	(दि. प. से.)	१२३४
कुप	(चु. उ. से.)	१७८०
कुबि	(भ्वा. प. से.)	४२६
कुबि	(चु. प. से.)	१६५६
कुभि (पा.)	(चु. प. से.)	१६५६
कुमार	(चु. उ. से.)	१८७८
कुर	(तु. प. से.)	१३४२
कुर्द	(भ्वा. आ. से.)	२१
कुल	(भ्वा. प. से.)	८४२
कुशि	(चु. उ. से.)	१७६६
कुष	(क्र्या. प. से.)	१५१९
कुस	(दि. प. से.)	१२१९
कुसि	(चु. उ. से.)	१७६४
कुस्म	(चु. आ. से.)	१७१२
कुह	(चु. आ. से.)	१९०२
कूज	(भ्वा. प. से.)	२२३
कूट	(चु. आ. से.)	१७०२
कूट	(चु. उ. से.)	१८९१
कूल	(भ्वा. प. से.)	५२५
कृञ्	(स्वा. उ. अ.)	१२५४
(डु) कृञ्	(त. उ. अ.)	१४७३
कृड	(तु. प. से.)	१३८३
कृति	(तु. प. से.)	१४३६
कृति	(रु. प. से.)	१४४८
कृप	(चु. उ. से.)	१८७०
कृपि	(चु. उ. से.)	१७४९
कृपू	(भ्वा. आ. से.)	७६२
कृवि	(भ्वा. प. से.)	५९८
कृश	(दि. प. से.)	१२२८
कृष	(भ्वा. प. अ.)	९९०
कृष	(तु. उ. अ.)	१२८७
कॄ	(तु. प. से.)	१४१०
कॄ	(क्र्या. प. से.)	१४९७
कॄञ्	(क्र्या. उ. से.)	१४८६
कॄत	(चु. प. से.)	१६५४
केत	(चु. आ. से.)	१८९६
केपृ	(भ्वा. आ. से.)	३६८
केलृ	(भ्वा. प. से.)	५३७
कै	(भ्वा. प. से.)	९१६
क्नसु	(दि. प. से.)	११९३
क्नूञ्	(क्र्या. उ. से.)	१४८१
क्नूयी	(भ्वा. आ. से.)	४८५
क्मर	(भ्वा. प. से.)	५५५
क्रथ	(भ्वा. प. से.)	८०१
क्रद (पा.)	(भ्वा. आ. से.)	७७३
क्रदि	(भ्वा. प. से.)	७१
क्रदि	(भ्वा. आ. से.)	७७३
क्रप	(भ्वा. आ. से.)	७७१
क्रमु	(भ्वा. प. से.)	४७३
(डु) क्रीञ्	(क्र्या. उ. से.)	१४७४
क्रीडृ	(भ्वा. प. से.)	३५०
क्रुड	(तु. प. से.)	१३९५
क्रुध	(दि. प. अ.)	११९०
क्रुन्च	(भ्वा. प. से.)	१८६
क्रुश	(भ्वा. प. से.)	८५६

क्लथ	(भ्वा. प. से.)	८०२
क्लद (पा.)	(भ्वा. आ. से.)	७७३
क्लदि	(भ्वा. प. से.)	७२
क्लदि	(भ्वा. आ. से.)	७७४
क्लप (पा.)	(चु. प. से.)	१६५९
क्लसु	(दि. प. से.)	१२०८
क्लिद्	(दि. प. से.)	१२४३
क्लिदि	(भ्वा. आ. से.)	१५
क्लिदि	(भ्वा. प. से.)	७३
क्लिश्	(क्र्या. प. से.)	१५२३
क्लिश	(दि. आ. से.)	११६१
क्लीबृ	(भ्वा. आ. से.)	३८१
क्लुङ् (पा.)	(भ्वा. आ. अ.)	९५८
क्लेश	(भ्वा. आ. से.)	६०७
क्लेवृ (पा.)	(भ्वा. आ. से.)	५०३
क्वण	(भ्वा. प. से.)	४५०
क्वथे	(भ्वा. प. से.)	८४६
क्षजि	(भ्वा. आ. से.)	७६९
क्षणु	(त. उ. से.)	१४६६
क्षप	(चु. उ. से.)	१९४२
क्षपि	(चु. प. से.)	१६२१
क्षपिः (पा.)	(भ्वा. प. से.)	८१६
क्षमू	(दि. प. अ.)	१२०७
क्षमूष्	(भ्वा. आ. से.)	४४२
क्षर	(भ्वा. प. से.)	८५१
क्षल	(चु. प. से.)	१५९८
क्षि	(भ्वा. प. अ.)	२३६
क्षि	(स्वा. प. अ.)	१२७७
क्षि	(तु. प. अ.)	१४०८
क्षिणु	(त. उ. से.)	१४६७
क्षिप	(दि. प. अ.)	११२१
क्षिप	(तु. उ. अ.)	१२८६
क्षीज	(भ्वा. प. से.)	२३७
क्षीबृ	(भ्वा. आ. से.)	३८२
क्षीवु	(भ्वा. प. से.)	५६७
क्षीष्	(क्र्या. प. से.)	१५०७
(टु) क्षु	(अ. प. से.)	१०३६
क्षुदिर्	(रु. उ. अ.)	१४४४
क्षुध	(दि. प. अ.)	११९१
क्षुभ	(भ्वा. आ. से.)	७५१
क्षुभ	(दि. प. से.)	१२४०
क्षुभ	(क्र्या. प. से.)	१५२०
क्षुर	(तु. प. से.)	१३४५
क्षेवु	(भ्वा. प. से.)	५६८
क्षै	(भ्वा. प. से.)	९१३
क्षोट	(चु. उ. से.)	१८७६
क्ष्णु	(अ. प. से.)	१०३७
क्ष्मायी	(भ्वा. आ. से.)	४८६
क्ष्मील	(भ्वा. प. से.)	५२०
(ञि) क्ष्विदा (पा.)	(भ्वा. आ. से.)	७४४
(ञि) क्ष्विदा	(दि. प. से.)	१२४५
क्ष्वेल	(भ्वा. प. से.)	५३९
खच	(क्र्या. प. से.)	१५३२
खज	(भ्वा. प. से.)	२३२
खजि	(भ्वा. प. से.)	२३३
खट	(भ्वा. प. से.)	३०९
खट्ट	(चु. प. से.)	१६३३
खड	(चु. प. से.)	१५८१
खडि	(भ्वा. आ. से.)	२८३
खढि	(चु. प. से.)	१५८२
खद	(भ्वा. प. से.)	५०
खनु	(भ्वा. उ. से.)	८७८
खर्ज	(भ्वा. प. से.)	२२९
खर्द	(भ्वा. प. से.)	६०
खर्ब	(भ्वा. प. से.)	४२१
खर्व	(भ्वा. प. से.)	५८२
खव (पा.)	(क्र्या. प. से.)	१५३२
खल	(भ्वा. प. से.)	५४५
खष	(भ्वा. प. से.)	६८६
खाद	(भ्वा. प. से.)	४९
खिट	(भ्वा. प. से.)	३०२
खिद	(दि. आ. अ.)	११७१
खिद	(तु. प. से.)	१४३७
खिद	(रु. आ. अ.)	१४५०
खुर्द् (पा.)	(भ्वा. अ. आ.)	९५४

खुजु	(भ्वा. प. से.)	२००
खुड (पा.)	(तु. प. से.)	१३८९
खुडि	(चु. प. से.)	१५८६
खुर	(तु. प. से.)	१३४३
खुर्द	(भ्वा. आ. से.)	२२
खेट	(चु. उ. से.)	१८७५
खेलृ	(भ्वा. उ. से.)	५३८
खेवृ (पा.)	(भ्वा. आ. से.)	५०६
खै	(भ्वा. प. अ.)	९१२
खोट (पा.)	(चु. उ. से.)	१८७५
खोर्ऋ	(भ्वा. प. से.)	५५२
खोलृ	(भ्वा. प. से.)	५५१
ख्या	(अ. प. अ.)	२०६०
गज	(भ्वा. प. से.)	२४६
गज	(चु. प. से.)	१६४८
गाजि	(भ्वा. प. से.)	२४७
गड	(भ्वा. प. से.)	७७७
गडि	(भ्वा. प. से.)	६५
गडि	(भ्वा. प. से.)	३६१
गण	(चु. प. से.)	१८५४
गाति (पा.)	(चु. उ. से.)	१८८३
गद	(भ्वा. प. से.)	५२
गदी	(चु. उ. से.)	१८६१
गन्ध	(चु. आ. से.)	१६८५
गम्लृ	(भ्वा. प. अ.)	९८२
गर्ज	(भ्वा. प. से.)	२२६
गर्ज (पा.)	(चु. प. से.)	१६६५
गर्द	(भ्वा. प. से.)	५७
गर्द (पा.)	(चु. प. से.)	१६६५
गर्ध (पा.)	(चु. प. से.)	१६६५
गर्ब	(भ्वा. प. से.)	४२२
गर्व	(भ्वा. प. से.)	५८३
गर्व	(चु. आ. से.)	१९०८
गर्ह	(भ्वा. आ. से.)	६३६
गर्ह	(चु. उ. से.)	१८४६
गल	(भ्वा. प. से.)	५४६
गल	(च. आ. से.)	१७००
गल्भ	(भ्वा. आ. से.)	३९२

गल्ह	(भ्वा. आ. से.)	६३७
गवेष	(चु. उ. से.)	१८८४
गा	(जु. प. अ.)	११०६
गाङ्	(भ्वा. आ. अ.)	९५०
गाधृ	(भ्वा. आ. से.)	४
गाहू	(भ्वा. आ. से.)	६४९
गु	(तु. प. अ.)	१४००
गुङ्	(भ्वा. आ. अ.)	९४९
गुज	(तु. प. से.)	१३७०
गुजि	(भ्वा. प. से.)	२०३
गुठि (पा.)	(चु. प. से.)	१५८५
गुड	(तु. प. से.)	१३७१
गुडि	(चु. प. से.)	१५८५
गुण	(चु. उ. से.)	१८९५
गुद	(भ्वा. आ. से.)	२४
गुध	(दि. प. से.)	११२०
गुध	(क्र्या. प. से.)	१५१८
गुन्फ	(तु. प. से.)	१३१९
गुप	(भ्वा. आ. से.)	९७०
गुप	(दि. प. से.)	१२३५
गुप	(चु. उ. से.)	१७७२
गुपू	(भ्वा. प. से.)	३९५
गुफ	(तु. प. से.)	१३१८
गुरी	(तु. आ. से.)	१३९७
गुर्द	(भ्वा. आ. से.)	२३
गुर्द	(चु. प. से.)	१६६६
गुर्वी	(भ्वा. प. से.)	५७४
गुहू	(भ्वा. उ. से.)	८९६
गूर	(चु. आ. से.)	१६९५
गूरी	(दि. आ. से.)	११५४
गृ	(भ्वा. प. अ.)	९३७
गृ	(चु. आ. से.)	१७०८
गृज	(भ्वा. प. से.)	२४८
गृजि	(भ्वा. प. से.)	२४९
गृधु	(दि. प. से.)	१२४७
गृह	(चु. आ. से.)	१९००
गृहू	(भ्वा. आ. से.)	६५०
गॄ	(तु. प. से.)	१४११

गॄ	(क्र्या. प. से.)	१४९९
गेपृ	(भ्वा. आ. से.)	३६९
गेवृ	(भ्वा. आ. से.)	५०२
गेपृ	(भ्वा. आ. से.)	६१४
गै	(भ्वा. प. अ.)	९१७
गोम	(चु. उ. से.)	१८७७
गोष्ट	(भ्वा. आ. से.)	२५७
ग्रथि	(भ्वा. आ. से.)	३६
ग्रन्थ	(क्र्या. प. से.)	१५१४
ग्रन्थ	(चु. उ. से.)	१८२६
ग्रन्थ	(चु. उ. से.)	१८३९
ग्रस	(चु. उ. से.)	१७५०
ग्रसु	(भ्वा. आ. से.)	६३०
ग्रह	(क्र्या. उ. से.)	१५३४
ग्राम	(चु. उ. से.)	१८९३
ग्रुचु	(भ्वा. प. से.)	१९७
ग्लसु	(भ्वा. आ. से.)	६३१
ग्लह	(भ्वा. आ. से.)	६५१
ग्लुचु	(भ्वा. प. से.)	१९८
ग्लुन्चु	(भ्वा. प. से.)	२०१
ग्लेपृ	(भ्वा. आ. से.)	३६६
ग्लेपृ	(भ्वा. आ. से.)	३७०
ग्लेवृ	(भ्वा. आ. से.)	५०३
ग्लेपृ (पा.)	(भ्वा. आ. से.)	६१४
ग्लै	(भ्वा. प. अ.)	९०३
घघ	(भ्वा. प. से.)	१५९
घट	(भ्वा. आ. से.)	७६३
घट	(चु. उ. से.)	१७२४
घट	(चु. उ. से.)	१७६७
घटि	(चु. उ. से.)	१७६८
घट्ट	(भ्वा. आ. से.)	२५९
घट्ट	(चु. प. से.)	१६३१
घप (पा.)	(भ्वा. आ. से.)	६५२
घस्लृ	(भ्वा. प. अ.)	७१५
घिणि	(भ्वा. आ. से.)	४३४
घुङ्	(भ्वा. आ. अ.)	९५२
घुट	(भ्वा. आ. से.)	७४६
घुट	(तु. प. से.)	१३८६
घुण	(भ्वा. आ. से.)	४३७
घुण	(तु. प. से.)	१३३९
घुणि	(भ्वा. आ. से.)	४३५
घुर	(तु. प. से.)	१३४६
घुषि	(भ्वा. आ. से.)	६५२
घुषिर	(भ्वा. प. से.)	६५३
घुषिर्	(चु. उ. से.)	१७२७
घूर्ण	(भ्वा. आ. से.)	४३८
घूर्ण	(तु. प. से.)	१३४०
घूरी	(दि. आ. से.)	११५५
घृ	(चु. प. अ.)	१६५१
घृ	(जु. प. से.)	१०९६
घृणि	(भ्वा. आ. से.)	४३६
घृणु	(त. उ. से.)	१४७०
घृषु	(भ्वा. प. से.)	७०८
घ्रा	(भ्वा. प. अ.)	९२६
ङुङ्	(भ्वा. आ. अ.)	९५४
चक	(भ्वा. आ. से.)	९३
चक	(भ्वा. प. से.)	७८३
चकासृ	(अ. प. से.)	१०७४
चक्क	(चु. प. से.)	१५९६
चक्षिङ्	(अ. आ. से.)	१०१७
चट	(चु. उ. से.)	१७२२
चेट (पा.)	(भ्वा. प. से.)	२९४
चडि	(भ्वा. आ. से.)	२७८
चण	(भ्वा. प. से.)	७९६
चते	(भ्वा. प. से.)	८६५
चदि	(भ्वा. प. से.)	६८
चदे	(भ्वा. उ. से.)	८६६
चन (पा.)	(चु. उ. से.)	१८४१
चन्चु	(भ्वा. प. से.)	१९०
चप	(भ्वा. प. से.)	३९९
चप (पा.)	(चु. प. से.)	१६२७
चपि	(चु. प. से.)	१६२०
चमु	(भ्वा. प. से.)	४६९
चमु	(स्वा. प. से.)	१२७५

चय	(भ्वा. आ. से.)	४७८
चर	(भ्वा. प. से.)	५५९
चर	(चु. उ. से.)	१७४६
चर्करीत	(अ. आ. से.)	१०८१
चर्च	(भ्वा. प. से.)	७१७
चर्च	(चु. उ. से.)	१७१३
चर्च	(तु. प. से.)	१३००
चर्व	(भ्वा. प. से.)	४२५
चर्व	(भ्वा. प. से.)	५७९
चल	(भ्वा. प. से.)	८३२
चल	(तु. प. से.)	१३५७
चल	(चु. प. से.)	१६०९
चलि	(भ्वा. प. से.)	८१२
चष	(भ्वा. उ. से.)	८८९
चह	(भ्वा. प. से.)	७२९
चह	(चु. प. से.)	१६२०
चह	(चु. उ. से.)	१८६७
चायृ	(भ्वा. उ. से.)	८८०
चि	(चु. उ. से.)	१७९५
चिञ्	(चु. प. से.)	१६३०
चिञ्	(स्वा. उ. अ.)	१२५२
चिट	(भ्वा. प. से.)	३१५
चित	(चु. आ. से.)	१६७४
चिति	(चु. प. से.)	१५३६
चिती	(भ्वा. प. से.)	३९
चित्र	(चु. उ. से.)	१९१८
चिरि	(स्वा. प. से.)	१२७८
चिल	(तु. प. से.)	१३५६
चिल्ल	(भ्वा. प. से.)	५३३
चीक	(चु. उ. से.)	१८२८
चीभृ	(भ्वा. आ. से.)	३८४
चीव	(चु. उ. से.)	१७७५
चीवृ	(भ्वा. प. से.)	८७९
चुक्क	(चु. प. से.)	१५९७
चुच्य (पा.)	(भ्वा. प. से.)	५१३
चुट	(चु. प. से.)	१६१४
चुट	(तु. प. से.)	१३७८

चुट्ट	(चु. प. से.)	१५६१
चुटि	(चु. प. से.)	१६६०
चुड	(तु. प. से.)	१३९३
चुडि	(भ्वा. प. से.)	३२५
चुड्ड	(भ्वा. प. से.)	३४७
चुद	(चु. प. से.)	१५९३
चुप	(भ्वा. प. से.)	४०३
चुबि	(भ्वा. प. से.)	४२९
चुबि	(चु. प. से.)	१६३६
चुर	(चु. प. से.)	१५३५
चुर्व	(चु. प. से.)	१६३६
चुल	(चु. प. से.)	१६०३
चुल्ल	(भ्वा. प. से.)	५३१
चूरी	(दि. आ. से.)	११५८
चूर्ण	(चु. प. से.)	१५५३
चूर्ण	(चु. प. से.)	१६४२
चूष	(भ्वा. प. से.)	६७३
चृती	(तु. प. से.)	१३२५
चृप (पा.)	(चु. प. से.)	१८२१
चेलृ	(भ्वा. प. से.)	५३६
चेष्ट	(भ्वा. आ. से.)	२५६
च्यु	(चु. उ. से.)	१७४७
च्युङ्	(भ्वा. आ. से.)	९५५
च्युतिर्	(भ्वा. प. से.)	४०
छजि	(चु. प. से.)	१६२२
छद	(चु. उ. से.)	१८३४
छद	(चु. उ. से.)	१९३६
छदिर्	(भ्वा. प. से.)	८१३
छदि	(चु. प. से.)	१५७८
छमु	(भ्वा. प. से.)	४७०
छर्द	(चु. प. से.)	१५९०
छष	(भ्वा. प. से.)	८९०
छिदिर्	(रु. उ. अ.)	१४४१
छिद्र	(चु. उ. से.)	१९२५
छुट	(तु. प. से.)	१३७९
छुड (पा.)	(तु. प. से.)	१३८९
छुप	(तु. प. अ.)	१४१९

धातु	गण, पद, इट्	संख्या
छुर	(तु. प. से.)	१३७३
छूप (पा.)	(चु. उ. से.)	१८२१
(उ) छृदिर्	(रु. उ. से.)	१४४६
छृदी	(चु. उ. से.)	१८२१
छेद	(चु. उ. से.)	१९३५
छो	(दि. प. अ.)	११४६
जक्ष	(अ. प. से.)	१०७१
जज	(भ्वा. प. से.)	२४२
जजि	(भ्वा. प. से.)	२४३
जट	(भ्वा. प. से.)	३०५
जन	(जु. अ. से.)	११०५
जनी	(दि. आ. से.)	११४९
जप	(भ्वा. प. से.)	३९७
जभि	(चु. उ. से.)	१७१७
जाभि	(भ्वा. आ. से.)	३८८
जमु	(भ्वा. प. से.)	४७१
जर्ज	(भ्वा. प. से.)	७१६
जर्ज	(तु. प. से.)	१२९९
जल	(भ्वा. प. से.)	१५४४
जल	(चु. प. से.)	८३३
जल्प	(भ्वा. प. से.)	३९८
जष	(भ्वा. प. से.)	६८८
जसि	(चु. प. से.)	१६६७
जसु	(चु. प. से.)	१६६९
जसु	(चु. उ. से.)	१७१९
जसु	(दि. प. से.)	१२१२
जागृ	(अ. प. से.)	१०७२
जि	(भ्वा. प. से.)	५६१
जि	(भ्वा. प. से.)	९४६
जि	(चु. उ. अ.)	१७९४
जिवि	(भ्वा. प. अ.)	५९४
जिरि	(स्वा. प. अ.)	१२७९
जिषु	(भ्वा. प. अ.)	६९७
जीव	(भ्वा. प. अ.)	५६२
जुगि	(भ्वा. प. से.)	१५७
जुट	(तु. प. से.)	१३८०
जुड	(तु. प. से.)	१३२७

धातु	गण, पद, इट्	संख्या
जुड	(चु. उ. से.)	१६४७
जुतृ	(भ्वा. आ. से.)	३२
जुन (पा.)	(तु. प. से.)	१३२७
जुष	(चु. उ. से.)	१८३५
जुषी	(तु. आ. से.)	१२८९
जूरी	(दि. आ. से.)	११५६
जूष	(भ्वा. प. से.)	६८१
जृभी	(भ्वा. आ. से.)	३८९
जॄ	(क्र्या. प. से.)	१४९५
जॄ	(चु. उ. से.)	१८१५
जॄष्	(दि. प. से.)	११३०
जेह	(भ्वा. आ. से.)	६४४
जेषृ	(भ्वा. आ. से.)	६१६
जै	(भ्वा. प. अ.)	९१४
ज्ञप	(चु. प. से.)	१६२५
ज्ञा	(भ्वा. प. से.)	८११
ज्ञा	(क्र्या. प. अ.)	१५०८
ज्ञा	(चु. उ. अ.)	१७३३
ज्या	(क्र्या. प. अ.)	१५००
ज्युङ्	(भ्वा. आ. अ.)	९५६
ज्रि	(भ्वा. आ. से.)	९४७
ज्रि	(चु. उ. से.)	१८१६
ज्वर	(भ्वा. प. से.)	७७६
ज्वल	(भ्वा. प. से.)	८०४
ज्वल	(भ्वा. प. से.)	८३१
झट	(भ्वा. प. से.)	३०६
झमु	(भ्वा. प. से.)	४७२
झर्झ	(तु. प. से.)	१३०१
झर्झ	(भ्वा. प. से.)	७१८
झष	(भ्वा. प. से.)	६८९
झष	(भ्वा. उ. से.)	८९१
झॄ (पा.)	(क्र्या. प. से.)	१४९५
झॄष्	(दि. प. से.)	११३१
टकि	(चु. प. से.)	१६३९
टल	(भ्वा. प. से.)	८३४
टिकृ	(भ्वा. आ. से.)	१०३
टीकृ	(भ्वा. आ. से.)	१०४

ट्वल	(भ्वा. प. से.)	८३५
डप	(चु. आ. से.)	१६७७
डिप	(चु. आ. से.)	१६७२
डिप	(चु. आ. से.)	१६७८
डिप	(तु. प. से.)	१३७२
डिप	(दि. प. से.)	१२३३
डीङ्	(भ्वा. आ. से.)	१६८
डीङ्	(दि. आ. से.)	११३५
ढौकृ	(भ्वा. आ. से.)	९८
णक्ष	(भ्वा. प. से.)	६६२
णख	(भ्वा. प. से.)	१३४
णखि	(भ्वा. प. से.)	१३५
णट	(भ्वा. प. से.)	३१०
णट	(भ्वा. प. से.)	७८१
णद	(भ्वा. प. से.)	५४
णद	(चु. उ. से.)	१७७९
णभ	(क्र्या. प. से.)	१५२१
णभ	(भ्वा. आ. से.)	७५२
णभ	(दि. प. से.)	१२४१
णम	(भ्वा. प. अ.)	९८१
णय	(भ्वा. आ. से.)	४८०
णल	(भ्वा. प. से.)	८३८
णश	(दि. प. से.)	११९५
णस	(भ्वा. आ. से.)	६२७
णह	(दि. उ. अ.)	११६८
णासृ	(भ्वा. आ. से.)	६२५
णिक्ष	(भ्वा. प. से.)	६५९
णिजि	(अ. आ. से.)	१०२६
णिजिर्	(जु. उ. से.)	१०९३
णिदि	(भ्वा. प. से.)	६६
णिदृ	(भ्वा. उ. से.)	८७१
णिवि	(भ्वा. प. से.)	५९०
णिल	(तु. प. से.)	१३६१
णिश	(भ्वा. प. से.)	७२२
णिसि	(अ. आ. से.)	१०२५
णिञ्	(भ्वा. उ. अ.)	९०१
णीव	(भ्वा. प. से.)	५६६

णु	(अ. प. से.)	१०३५
णुद	(तु. उ. अ.)	१२८३
णुद	(तु. प. अ.)	१४२७
णू	(तु. प. से.)	१३९८
णेदृ	(भ्वा. उ. से.)	८७२
णेषृ	(भ्वा. उ. से.)	६१७
तक	(भ्वा. प. से.)	११७
तकि	(भ्वा. प. से.)	११८
तक्ष	(भ्वा. प. से.)	६६५
तक्षू	(भ्वा. प. से.)	६५५
तगि	(भ्वा. प. से.)	१४९
तट	(भ्वा. प. से.)	३०८
तड	(चु. उ. से.)	१५८०
तड	(चु. उ. से.)	१८०२
ताडि	(भ्वा. आ. से.)	२८०
तत्रि	(चु. आ. से.)	१६७९
तनु	(त. उ. से.)	१४६४
तनु	(चु. उ. से.)	१८४१
तन्चु	(भ्वा. प. से.)	१९१
तन्चु	(रु. प. से.)	१४६०
तप	(दि. आ. अ.)	११५९
तप	(भ्वा. प. अ.)	९८५
तप	(चु. उ. से.)	१८१९
तमु	(दि. प. से.)	१२०३
तय	(भ्वा. आ. से.)	४७९
तर्क	(चु. उ. से.)	१७८१
तर्ज	(भ्वा. प. से.)	२२७
तर्ज	(चु. आ. से.)	१६८२
तर्द	(भ्वा. प. से.)	५८
तल	(चु. उ. से.)	१५९९
तासि	(चु. उ. से.)	१७३०
तसु	(दि. प. से.)	१२१३
तायृ	(भ्वा. आ. से)	४८९
तिक	(स्वा. प. से.)	१२६७
तिकृ	(भ्वा. आ. से.)	१०५
तिग	(स्वा. प. से.)	१२६८
तिज	(भ्वा. आ. से.)	९७१

धातु	गण पद इट्	संख्या
तिज	(चु. प. से.)	१६५३
तिपृ	(भ्वा. आ. अ.)	३६२
तिम	(दि. प. से.)	११२३
तिल	(भ्वा. प. से.)	५३४
तिल	(तु. प. से.)	१३५५
तिल	(चु. प. से.)	१६०८
तिल्ल (पा.)	(भ्वा. प. से.)	५३४
तीकृ	(भ्वा. आ. से.)	१०६
तीर	(चु. उ. से.)	१९१३
तीव	(भ्वा. प. से.)	५६५
तुज	(भ्वा. प. से.)	२४४
तुज (पा.)	(चु. प. से.)	१५६७
तुजि	(भ्वा. प. से.)	२४५
तुजि	(चु. प. से.)	१५६७
तुजि	(चु. उ. से.)	१७५६
तुट	(तु. प. से.)	१३७७
तुडृ	(तु. प. से.)	१३८७
तुडि	(भ्वा. आ. से.)	२७६
तुड	(भ्वा. प. से.)	३५१
तुण	(तु. प. से.)	१३३३
तुत्थ	(चु. उ. से.)	१९४४
तुद	(तु. उ. अ.)	१२८२
तुन्प	(भ्वा. प. से.)	४०५
तुन्प	(तु. प. से.)	१३११
तुन्फ	(भ्वा. प. से.)	४०९
तुन्फ	(तु. प. से.)	१३१३
तुप	(भ्वा. प. से.)	४०४
तुप	(तु. प. से.)	१३१०
तुफ	(भ्वा. प. से.)	४०८
तुफ	(तु. प. से.)	१३१२
तुवि	(चु. प. से.)	१६५८
तुवि	(भ्वा. प. से.)	४२८
तुभ	(भ्वा. आ. से.)	७५३
तुभ	(क्र्या. प. से.)	१५२२
तुभ	(दि. प. से.)	१२४२
तुर	(जु. प. से.)	११०२
तुरी	(दि. आ. से.)	११५२

धातु	गण पद इट्	संख्या
तुर्वी	(भ्वा. प. से.)	५७०
तुल	(चु. प. से.)	१६००
तुष	(दि. प. से.)	११८५
तुस	(भ्वा. प. से.)	७१०
तुहिर्	(भ्वा. प. से.)	७३७
तूडृ (पा.)	(भ्वा. प. से.)	७५१
तूण	(चु. आ. से.)	१६९०
तूल	(भ्वा. प. से.)	५२७
तूष	(भ्वा. प. से.)	६७४
तृक्ष	(भ्वा. प. से.)	६६०
तृणु	(त. उ. से.)	१४६९
(उ) तृदिर्	(रु. उ. से.)	१४४७
तृन्फ	(तु. प. से.)	१३०९
तृप	(दि. प. से.)	११९६
तृप (पा.)	(स्वा. प. से.)	१२७२
तृप	(चु. उ. से.)	१८२०
तृप	(तु. प. से.)	१३०८
तृफ (पा.)	(तु. प. से.)	१३०८
(ञि) तृष	(दि. प. से.)	१२२९
तृह	(रु. प. से.)	१४५६
तृहू	(तु. प. से.)	१३४९
तृन्हू	(तु. प. से.)	१३५१
तॄ	(भ्वा. प. से.)	९६९
तेज	(भ्वा. प. से.)	२३१
तेपृ	(भ्वा. आ. से.)	३६३
तेवृ	(भ्वा. आ. से.)	४९९
त्यज	(भ्वा. प. अ.)	९८६
त्राकि	(भ्वा. आ. से.)	९७
त्रख (पा.)	(भ्वा. प. से.)	१५५
त्रदि	(भ्वा. प. से.)	६९
त्रपि (पा.)	(भ्वा. प. से.)	८१६
त्रपूष्	(भ्वा. आ. से.)	३७४
त्रस	(चु. उ. से.)	१७४२
त्रसि	(चु. उ. से.)	१७६२
त्रसि	(दि. प. से.)	१११७
त्रिखि (पा.)	(भ्वा. प. से.)	१५५
त्रुट	(तु. प. से.)	१३७६

	धातु	गण	पद	इट्	संख्या
	त्रुट	चु.	आ.	से.	१६११
	त्रुन्प	भ्वा.	प.	से.	४०७
	त्रुन्फ	भ्वा.	प.	से.	४११
	त्रुप	भ्वा.	प.	से.	४०६
	त्रुफ	भ्वा.	प.	से.	४१०
	त्रैङ्	भ्वा.	आ.	अ.	९६५
	त्रौकृ	भ्वा.	आ.	से.	९९
	त्वक्ष्	भ्वा.	प.	से.	६५६
	त्वगि	भ्वा.	प.	से.	१५०
	त्वच	तु.	प.	से.	१३०२
	त्वन्चु	भ्वा.	प.	से.	१९२
(ञि)	त्वरा	भ्वा.	आ.	से.	७७५
	त्विष	भ्वा.	उ.	से.	१००१
	त्सर	भ्वा.	प.	से.	५५४
	थुड	तु.	प.	से.	१३८८
	थुर्वी	भ्वा.	प.	से.	५७१
	दक्ष	भ्वा.	आ.	से.	६०८
	दक्ष	भ्वा.	आ.	से.	७७०
	दघ	स्वा.	प.	अ.	१२७४
	दण्ड	चु.	उ.	से.	१९२७
	दद	भ्वा.	आ.	से.	१७
	दध	भ्वा.	आ.	से.	८
	दन्भु	स्वा.	प.	से.	१२७१
	दन्श	भ्वा.	प.	अ.	९८९
	दमु	दि.	प.	से.	१२०४
	दय	भ्वा.	आ.	से.	४८१
	दरिद्रा	अ.	प.	से.	१०७३
	दल	चु.	उ.	से.	१७५२
	दल	भ्वा.	प.	से.	५४८
	दलि (पा.)	भ्वा.	प.	से.	८१६
	दशि	चु.	आ.	से.	१६७५
	दशि	चु.	उ.	से.	१७६५
	दस (पा.)	चु.	आ.	से.	१६७६
	दसि	चु.	आ.	से.	१६७६
	दसि	चु.	उ.	से.	१७८७
	दसु	दि.	प.	से.	१२१४
	दह	भ्वा.	प.	अ.	९९१

	धातु	गण	पद	इट्	संख्या
(डु)	दाञ्	जु.	प.	अ.	१०९१
	दाण्	भ्वा.	प.	अ.	९३०
	दान	भ्वा.	उ.	से.	९९४
	दाप्	अ.	प.	अ.	१०५९
	दाश	स्वा.	प.	से.	१२८०
	दाशृ	भ्वा.	उ.	से.	८८२
	दासृ	भ्वा.	उ.	से.	८९४
	दिवि	भ्वा.	प.	से.	५९२
	दिवु	दि.	प.	से.	११०७
	दिवु	चु.	आ.	से.	१७०७
	दिवु	चु.	उ.	से.	१७२५
	दिश	तु.	उ.	अ.	१२८४
	दिह	अ.	उ.	अ.	१०१५
	दीक्ष	भ्वा.	आ.	से.	६०९
	दीङ्	दि.	आ.	अ.	११३४
	दीधीङ्	अ.	आ.	से.	१०७६
	दीपी	दि.	आ.	से.	११५०
	दु	भ्वा.	प.	अ.	९४४
(टु)	दु	स्वा.	प.	अ.	१२५७
	दुःख	चु.	उ.	से.	१९३१
	दुल	चु.	प.	से.	१६०१
	दुर्वी	भ्वा.	प.	से.	५७२
	दुष	दि.	प.	अ.	११८६
	दुह	अ.	उ.	अ.	१०१४
	दुहिर्	भ्वा.	प.	से.	७३८
	दूङ्	दि.	आ.	से.	११३३
	दृ	स्वा.	प.	से.	१२८१
	दृङ्	तु.	आ.	अ.	१४१२
	दृन्फ	तु.	प.	से.	१३१५
	दृप	दि.	प.	अ.	११९७
	दृप (पा.)	चु.	उ.	से.	१८२१
	दृप	तु.	प.	से.	१३१४
	दृभ	चु.	उ.	से.	१८२३
	दृभी	तु.	प.	से.	१३२४
	दृभी	चु.	उ.	से.	१८२२
	दृशिर्	भ्वा.	प.	अ.	९८८
	दृह	भ्वा.	प.	से.	७३३

धातु	गण, पद, इट्	संख्या
दृहि	(भ्वा. प. से.)	७३४
दॄ	(भ्वा. प. से.)	८०८
दॄ	(क्र्या. प. से.)	१४९४
देकृ	(भ्वा. आ. से.)	७८
देङ्	(भ्वा. आ. अ.)	९६२
देवृ	(भ्वा. आ. से.)	५००
दैप्	(भ्वा. प. अ.)	९२४
दो	(दि. प. अ.)	११४८
द्यु	(अ. प. अ.)	१०४०
द्युत	(भ्वा. आ. से.)	७४१
द्यै	(भ्वा. प. अ.)	९०५
द्रम	(भ्वा. प. से.)	४६६
द्रा	(अ. प. अ.)	१०५४
द्राक्षि	(भ्वा. प. से.)	६७०
द्राखृ	(भ्वा. प. से.)	१२४
द्राघृ	(भ्वा. आ. से.)	११४
द्राडृ	(भ्वा. आ. से.)	२८७
द्राहृ	(भ्वा. आ. से.)	६४६
द्रु	(भ्वा. प. अ.)	९४५
द्रुण	(तु. प. से.)	१३३८
द्रुह	(दि. प. से.)	११९८
द्रूञ्	(क्र्या. उ. अ.)	१४८२
द्रै	(भ्वा. प. अ.)	९०६
द्विष	(अ. उ. अ.)	१०१३
धक्क	(चु. प. से.)	१५९५
धण (पा.)	(भ्वा. प. से.)	४५३
धन	(जु. प. से.)	११०४
धावि	(भ्वा. प. से.)	५९७
(डु) धाञ्	(जु. उ. अ.)	१०९२
धावु	(भ्वा. उ. से.)	६०१
धि	(तु. प. अ.)	१४०७
धिक्ष	(भ्वा. आ. से.)	६०३
धिवि	(भ्वा. प. से.)	५९३
धिष	(जु. प. से.)	११०३
धीङ्	(दि. आ. अ.)	११३६
धुक्ष	(भ्वा. आ. से.)	६०२
धुञ्	(स्वा. उ. अ.)	१२५६

धातु	गण, पद, इट्	संख्या
धुर्वी	(भ्वा. प. से.)	५७३
धू	(तु. प. से.)	१३९९
धूञ् (पा.)	(स्वा. उ. से.)	१२५६
धूञ्	(क्र्या. उ. से.)	१४८८
धूञ्	(चु. उ. से.)	१८३६
धूप	(भ्वा. प. से.)	३९६
धूप	(चु. प. से.)	१७७३
धूरी	(दि. आ. से.)	११५३
धूश (पा.)	(चु. प. से.)	१६४०
धूष (पा.)	(चु. प. से.)	१६४०
धूस	(चु. प. से.)	१६४०
धृ	(भ्वा. प. से.)	९३८
धृङ्	(भ्वा. आ. से.)	९६०
धृङ्	(तु. आ. अ.)	१४१३
धृज	(भ्वा. प. से.)	२१९
धृजि	(भ्वा. प. से.)	२२०
धृञ्	(भ्वा. उ. अ.)	९००
धृष	(चु. उ. से.)	१८५१
(ञि) धृषा	(स्वा. प. से.)	१२७०
धॄ (पा.)	(क्र्या. प. से.)	१४९५
धेक	(चु. उ. से.)	१९१५
धेट्	(भ्वा. प. से.)	९०२
धोर्ऋ	(भ्वा. प. से.)	५५३
ध्मा	(भ्वा. प. अ.)	९२७
ध्यै	(भ्वा. प. अ.)	९०८
ध्रृ	(भ्वा. प. अ.)	९४३
ध्रज	(भ्वा. प. से.)	२१७
ध्रजि	(भ्वा. प. से.)	२१८
ध्रन	(भ्वा. प. से.)	४५९
(उ) ध्रस	(क्र्या. प. से.)	१५२५
(उ) ध्रस	(चु. प. से.)	१७४३
ध्राक्षि	(भ्वा. प. से.)	६७१
ध्राखृ	(भ्वा. प. से.)	१२५
ध्राघृ (पा.)	(भ्वा. आ. से.)	११४
ध्राडृ	(भ्वा. आ. से.)	२८८
ध्रु	(तु. प. अ.)	१४०१
ध्रुव (पा.)	(तु. प. से.)	१४०१

पिस	(चु. प. से.)	१५६९
पिसि	(चु. उ. से.)	१७६३
पिसृ	(भ्वा. प. से.)	७१९
पीङ्	(दि. आ. अ.)	११४१
पीड	(चु. प. से.)	१५४५
पील	(भ्वा. प. से.)	५२१
पीव	(भ्वा. प. से.)	५६३
पुंस	(चु. प. से.)	१६३८
पुट	(तु. प. से.)	१३६८
पुट	(चु. उ. से.)	१७५४
पुट	(चु. उ. से.)	१९१४
पुटि	(चु. उ. से.)	१७९३
पुट्ट	(चु. प. से.)	१५६०
पुड	(तु. प. से.)	१३८५
पुडि (पा.)	(भ्वा. प. से.)	३२६
पुण	(तु. प. से.)	१३३४
पुण (पा.)	(चु. प. से.)	१६३७
पुथ	(दि. प. से.)	१११९
पुथ	(चु. उ. से.)	१७७६
पुथि	(भ्वा. प. से.)	४४
पुर	(तु. प. से.)	१३४७
पुर्व	(भ्वा. प. से.)	५७६
पुल	(भ्वा. प. से.)	८४१
पुल	(चु. प. से.)	१६०२
पुल	(चु. प. से.)	१६३७
पुष	(भ्वा प. से.)	७००
पुष	(दि प. अ.)	११८३
पुष	(क्र्या. प. से.)	१५३०
पुष	(चु. उ. से.)	१७५१
पुष्प	(दि. प. से.)	११२२
पुस्त	(चु. प. से.)	१५९१
पूङ्	(भ्वा. आ. से.)	९६६
पूज	(चु. प. से.)	१६४३
पूञ्	(क्र्या. उ. से.)	१४८३
पूयी	(भ्वा. आ. से.)	४८४
पूरी	(दि. आ. से.)	११५१
पूरी	(चु. उ. से.)	१८०४
पूर्ण (पा.)	(चु. प. से.)	१६३७
पूल	(भ्वा. प. से.)	५२८
पूष	(भ्वा. प. से.)	६७५
पृ (पा.)	(जु. प. से.)	१०८६
पृ	(स्वा. प. अ.)	१२५९
पृङ्	(तु. आ. अ.)	१४०३
पृच	(चु. उ. से.)	१८०८
पृची	(अ. आ. से.)	१०३०
पृची	(रु. उ. से.)	१४६३
पृजि (पा.)	(अ. आ. से.)	१०१८
पृड	(तु. प. से.)	१३२९
पृण	(तु. प. से.)	१३३०
पृथ	(चु. प. से.)	१५५५
पृषु	(भ्वा. प. से.)	७०५
पॄ	(जु. प. से.)	१०८६
पॄ	(क्र्या. प. से.)	१४९०
पॄ	(चु. प. से.)	१५४९
पेल	(भ्वा. प. से.)	५४१
पेवृ	(भ्वा. आ. से.)	५०४
पेषृ	(भ्वा. आ. से.)	६१५
पेसृ	(भ्वा. प. से.)	७२०
पै	(भ्वा. प. अ.)	९२०
पैणृ	(भ्वा. प. से.)	४५८
(ओ) प्यायी	(भ्वा. आ. से.)	४८८
प्यैङ्	(भ्वा. आ. से.)	९६४
प्रच्छ	(तु. प. अ.)	१४१४
प्रथ	(भ्वा. आ. से.)	७६५
प्रथ	(चु. प. से.)	१५५४
प्रस	(भ्वा. आ. से.)	७६६
प्रा	(अ. प. अ.)	१०६१
प्रीङ्	(दि. आ. अ.)	११४४
प्रीञ्	(क्र्या. उ. अ.)	१४७५
प्रीञ्	(चु. उ. से.)	१८३७
प्रुङ्	(भ्वा. आ. अ.)	९५७
प्रुड	(भ्वा. प. से.)	३२४
प्रुष	(क्र्या. प. से.)	१५२८
प्रुषु	(भ्वा. प. से.)	७०३

प्रेषृ	(भ्वा. आ. से.)	६१९
प्रोथृ	(भ्वा. उ. से.)	८६७
प्लिह	(भ्वा. आ. से.)	६४२
प्ली	(क्र्या. प. अ.)	१५०४
प्लुङ्	(भ्वा. आ. अ.)	९५८
प्लुष	(दि. प. से.)	१११५
प्लुष	(दि. प. से.)	१२१७
प्लुष	(क्र्या. प. से.)	१५२९
प्लुषु	(भ्वा. प. से.)	७०४
प्सा	(अ. प. अ.)	१०५५
फक्क	(भ्वा. प. से.)	११६
फण	(भ्वा. प. से.)	८२१
फल	(भ्वा. प. से.)	५३०
(ञि) फला	(भ्वा. प. से.)	५१६
फुल	(तु. प. से.)	१३९१
फुल्ल	(भ्वा. प. से.)	५३२
फेल	(भ्वा. प. से.)	५४२
बण (पा.)	(भ्वा. प. से.)	४५९
बद	(भ्वा. प. से.)	५१
बध	(भ्वा. आ. से.)	९७३
बन्ध	(चु. प. से.)	१५४८
बन्ध (पा.)	(चु. प. से.)	१५४८
बन्ध	(क्र्या. प. से.)	१५०९
बर्ब	(भ्वा. प. से.)	४१८
बर्ह	(भ्वा. आ. से.)	६३८
बर्ह	(चु. प. से.)	१६६५
बर्ह	(चु. उ. से.)	१७७०
बल	(भ्वा. प. से.)	८४०
बल	(भ्वा. प. से.)	१३२९
बल्ह	(भ्वा. आ. से)	६३९
बल्ह	(चु. उ. से.)	१७७१
बाडृ	(भ्वा. आ. से.)	२८६
बाधृ	(भ्वा. आ. से.)	५
बाहृ	(भ्वा. आ. से.)	६४५
बिट	(भ्वा. प. से.)	३१६
बिवि	(भ्वा. प. से.)	६४

बिल	(तु. प. से.)	१३६०
बिल	(चु. प. से.)	१६०७
बुक्क	(भ्वा. प. से.)	११९
बुक्क	(चु. प. से.)	१७१४
बुध	(भ्वा. प. से.)	८५८
बुध	(दि. आ. अ.)	११७३
बुधिर्	(भ्वा. उ. से.)	८७५
बुस्त	(चु. प. से.)	१५९२
बृधिर् (पा.)	(भ्वा. प. से.)	७३६
बृह	(भ्वा. प. से.)	७३५
बृहि	(भ्वा. प. से.)	७३६
बृहि	(चु. उ. से.)	१७६९
बृहू (पा.)	(तु. प. से.)	१३४८
ब्रूञ्	(अ. उ. से.)	१०४४
ब्रूस	(चु. प. से.)	१६६४
भक्ष	(चु. प. से.)	१५५८
भज	(भ्वा. उ. से.)	९९८
भज	(चु. उ. से.)	१७३४
भजि	(चु. उ. से.)	१६६०
भट	(भ्वा. प. से.)	३०७
भट	(भ्वा. प. से.)	७८०
भडि	(भ्वा. आ. से.)	२७३
भडि	(चु. प. से.)	१५८९
भण	(भ्वा. प. से.)	४४७
भदि	(भ्वा. आ. से.)	१२
भन्जो	(रु. प. से.)	१४५४
भर्त्स	(चु. आ. से.)	१६८३
भर्व	(भ्वा. प. से.)	५८०
भल	(भ्वा. आ. से.)	४९५
भल	(चु. आ. से.)	१७०१
भल्ल	(भ्वा. आ. से.)	४९६
भष	(भ्वा. प. से.)	६९५
भस	(जु. प. से.)	११००
भा	(अ. प. अ.)	१०५१
भाज	(चु. उ. से.)	१८८७
भाम	(भ्वा. आ. से.)	४४१
भाम	(चु. उ. से.)	१८७३

धातु	गण	क्रमांक
भाष	(भ्वा. आ. से.)	६१२
भासृ	(भ्वा. आ. से.)	६२४
भिक्ष	(भ्वा. आ. से.)	६०६
भिदि (पा.)	(भ्वा. प. से.)	६४
भिदिर्	(रु. उ. अ.)	१४४०
(ञि) भी	(जु. प. अ.)	१०८४
भुज	(रु. प. से.)	१४५५
भुजो	(तु. प. से.)	१४१८
भू	(भ्वा. प. से.)	१
भू	(चु. उ. से.)	१८४५
भूव	(चु. उ. से.)	१७४८
भूष	(भ्वा. प. से.)	६८२
भूष	(चु. उ. से.)	१७३१
भृजी	(भ्वा. आ. से.)	१७८
भृञ्	(भ्वा. उ. अ.)	८९८
(डु) भृञ्	(जु. उ. अ.)	१०८७
भृड	(तु. प. से.)	१३९६
भृशि	(चु. उ. से.)	१७८८
भृशु	(दि. प. से.)	१२२५
भॄ	(क्र्या. प. से.)	१४९२
भेषृ	(भ्वा. उ. से.)	८८३
भ्यस	(भ्वा. आ. से.)	६२८
भ्रक्ष	(भ्वा. उ. से.)	८९२
भ्रण	(भ्वा. प. से.)	४५२
भ्रन्शु (पा.)	(भ्वा. आ. से.)	७५६
भ्रन्शु	(दि. प. से.)	१२२६
भ्रन्सु	(भ्वा. आ. से.)	७५६
भ्रमु	(भ्वा. प. से.)	८५०
भ्रमु	(दि. प. से.)	१२०६
भ्रस्ज	(तु. उ. अ.)	१२८५
भ्राजृ	(भ्वा. आ. से.)	१८१
(टु) भ्राजृ	(भ्वा. आ. से.)	८२३
(टु) भ्राशृ	(भ्वा. आ. से.)	८२४
भ्री	(क्र्या. प. अ.)	१५०६
भ्रूण	(चु. आ. से.)	१६९१
भ्रेजृ	(भ्वा. आ. से.)	१८०
भ्रेषृ	(भ्वा. उ. से.)	८८४
भ्लक्ष	(भ्वा. उ. से.)	८९३
(टु) भ्लाशृ	(भ्वा. आ. से.)	८२५
भ्लेषृ	(भ्वा. आ. से.)	८८५
मकि	(भ्वा. आ. से.)	८९
मख	(भ्वा. प. से.)	१३२
मखि	(भ्वा. प. से.)	१३३
मगि	(भ्वा. प. से.)	१४८
मघि	(भ्वा. आ. से.)	१११
मघि	(भ्वा. प. से.)	१६०
मच	(भ्वा. आ. से.)	१७१
मचि	(भ्वा. आ. से.)	१७३
मठ	(भ्वा. प. से.)	३३२
मठि	(भ्वा. आ. से.)	२६३
मडि	(अ. आ. से.)	२७२
मडि	(भ्वा. प. से.)	३२१
मडि	(चु. प. से.)	१५८८
मण	(भ्वा. प. से.)	४४८
मत्रि	(चु. आ. से.)	१६८०
मथि	(भ्वा. प. से.)	४६
मथे	(भ्वा. प. से.)	८४८
मद	(चु. आ. से.)	१७०६
मदि	(भ्वा. आ. से.)	१३
मदी	(भ्वा. प. से.)	८१५
मदी	(दि. प. से.)	१२०९
मन	(दि. आ. अ.)	११७७
मनु	(त. आ. से.)	१४७२
मन्थ	(भ्वा. प. से.)	४२
मन्थ	(क्र्या. प. से.)	१५१२
मभ्र	(भ्वा. प. अ.)	५५८
मय	(भ्वा. आ. अ.)	४७०
मर्च	(चु. प. से.)	१६५०
मर्व	(भ्वा. प. से.)	४१९
मर्व	(भ्वा. प. से.)	५७८
मल	(भ्वा. आ. से.)	४९३
मल्ल	(भ्वा. आ. से.)	४९४
मव	(भ्वा. प. से.)	५९१
मव्य	(भ्वा. प. से.)	५०८

धातु	गण, पद, इट्	संख्या
मश	(भ्वा. प. से.)	७२४
मष	(भ्वा. प. से.)	६९२
मसी	(दि. प. से.)	१२२२
मस्क	(भ्वा. आ. से.)	१०२
(टु) मस्जो	(तु. प. से.)	१४१६
मह	(भ्वा. प. से.)	७३०
मह	(चु. उ. से.)	१८६८
महि	(भ्वा. आ. से.)	६३४
महि	(चु. उ. से.)	१८००
मा	(अ. प. अ.)	१०६२
माक्षि	(भ्वा. प. से.)	६६९
माङ्	(जु. आ. अ.)	१०८८
माङ्	(दि. आ. अ.)	११४२
मान	(भ्वां. आ. से.)	९७२
मान	(चु. आ. से.)	१७१०
मान	(चु. उ. से.)	१८४४
मार्ग	(चु. उ. से.)	१८४७
मार्ज	(चु. प. से.)	१६४९
माहृ	(भ्वा. उ. से.)	८९५
मिछ	(तु. प. से.)	१२९८
मिजि	(चु. उ. से.)	१७५७
(डु) मिञ्	(स्वा. उ. से.)	१२५१
मिथृ (पा.)	(भ्वा. उ. से.)	८६८
(ञि) मिदा	(भ्वा. आ. से.)	७४३
(ञि) मिदा	(दि. प. से.)	१२४४
मिदि	(चु. प. से.)	१५४२
मिदृ	(भ्वा. उ. से.)	८६८
मिधृ (पा.)	(भ्वा. उ. से.)	८६८
मिल	(तु. प. से.)	१३६५
मिल	(तु. उ. से.)	१४३०
मिवि	(भ्वा. प. से.)	५८९
मिश	(भ्वा. प. से.)	७२३
मिश्र	(चु. उ. से.)	१९२२
मिष	(तु. प. से.)	१३५३
मिषु	(भ्वा. प. से.)	६९९
मिह	(भ्वा. प. अ.)	९९२
मी	(चु. उ. से.)	१८२५

धातु	गण, पद, इट्	संख्या
मीङ्	(दि. आ. अ.)	११३७
मीञ्	(क्र्या. उ. अ.)	१४७७
मीमृ	(भ्वा. प. से.)	४६८
मील	(भ्वा. प. से.)	५१७
मीव	(भ्वा. प. से.)	५६४
मुच	(चु. उ. से.)	१७४४
मुचि	(भ्वा. आ. से.)	१७२
मुच्लृ	(तु. उ. अ.)	१४३१
मुज	(भ्वा प. से.)	२५०
मुजि	(भ्वा. प. से.)	२५१
मुट	(तु. प. से.)	१३७५
मुट	(चु. प. से.)	१६१५
मुठि	(भ्वा. आ. से.)	२६५
मुड	(भ्वा. प. से.)	३२३
मुडि	(भ्वा. आ. से.)	२७५
मुडि	(भ्वा. प. से.)	३२६
मुण	(तु. प. से.)	१३३५
मुद	(भ्वा. आ. से.)	१६
मुद	(चु. उ. से.)	१७४१
मुर	(तु. प. से.)	१३४४
मुर्छा	(भ्वा. प. से.)	२१२
मुर्वी	(भ्वा. प. से.)	५७५
मुष	(क्र्या. प. से.)	१५३१
मुस	(दि. प. से.)	१२२१
मुस्त	(चु. प. से.)	१६३२
मुह	(दि. प. से.)	११९९
मूङ्	(भ्वा. आ. से.)	९६७
मूत्र	(चु. उ. से.)	१९१०
मूल	(भ्वा. प. से.)	५२९
मूल	(चु. प. से.)	१६०४
मूष	(भ्वा. प. से.)	६७६
मृक्ष	(भ्वा. प. से.)	६६४
मृग	(चु. आ. से.)	१९०१
मृङ्	(तु. आ. अ.)	१४०४
मृजू	(चु. उ. से.)	१८४९
मृजू	(अ. प. से.)	१०६६
मृड	(तु. प. से.)	१५१७

मृड	(क्र्या. प. से.)	१३२८
मृण	(तु. प. से.)	१३३२
मृद	(क्र्या. प. से.)	१५१६
मृधु	(भ्वा. उ. से.)	८७४
मृश	(तु. प. अ.)	१४२६
मृष	(दि. उ. से.)	११६४
मृष	(चु. उ. से.)	१८५०
मृषु	(भ्वा. प. से.)	७०७
मॄ	(क्र्या. प. से.)	१४९३
मेङ्	(भ्वा. आ. से.)	९६१
मेथृ (पा.)	(भ्वा. उ. से.)	८६९
मेदृ	(भ्वा. उ. से.)	८६९
मेधृ	(भ्वा. उ. से.)	८७०
मेधृ (पा.)	(भ्वा. उ. से.)	८६९
मेपृ	(भ्वा. आ. से.)	३७१
मेवृ	(भ्वा. आ. से.)	५०५
म्ना	(भ्वा. प. अ.)	९२९
म्रक्ष (पा.)	(भ्वा. प. से.)	६६४
म्रक्ष	(चु. प. से.)	१६६२
म्रद	(भ्वा. आ. से.)	७६७
म्रुचु	(भ्वा. प. से.)	१९५
म्रुन्चु	(भ्वा. प. से.)	१९३
म्रेडृ	(भ्वा. प. से.)	२९३
म्लुचु	(भ्वा. प. से.)	१९६
म्लुन्चु	(भ्वा. प. से.)	१९४
म्लेच्छ	(भ्वा. प. से.)	२०५
म्लेच्छ	(भ्वा. प. से.)	१६६३
म्लेटृ	(भ्वा. प. से.)	९२२
म्लेवृ	(भ्वा. आ. से.)	५०६
म्लै	(भ्वा. प. अ.)	९०४
यक्ष	(चु. आ. से.)	१६९३
यज	(भ्वा. उ. अ.)	१००२
यत	(चु. उ. से.)	१७३६
यती	(भ्वा. आ. से.)	३०
यत्रि	(चु. प. से.)	१५३७
यम	(भ्वा. प. अ.)	९८०
यम	(भ्वा. प. अ.)	९८४

यम	(भ्वा. प. से.)	८१९
यम	(चु. प. से.)	१६२६
यसु	(दि. प. से.)	१२११
या	(अ. प. से.)	१०५९
(टु) याचृ	(भ्वा. उ. से.)	८६३
यु	(अ. प. से.)	१०३३
यु	(चु. आ. से.)	१७११
युगि	(भ्वा. प. से.)	१५६
युछ	(भ्वा. प. से.)	२१४
युज	(दि. आ. अ.)	११७८
युज	(चु. उ. से.)	१८०७
युजिर्	(रु. उ. अ.)	१४४५
युञ्	(क्र्या. उ. अ.)	१४८०
युतृ	(भ्वा. आ. से.)	३१
युध	(दि. आ. अ.)	११७४
युपु	(दि. प. से.)	१२३६
युस (पा.)	(दि. प. से.)	१२१६
यूष	(भ्वा. प. से.)	६८०
यौटृ	(भ्वा. प. से.)	२९१
रक	(चु. उ. से.)	१७६७
रक्ष	(भ्वा. प. से.)	६५८
रख	(भ्वा. प. से.)	१३६
रखि	(भ्वा. प. से.)	१३७
रग (पा.)	(चु. उ. से.)	१७३८
रगि	(भ्वा. प. से.)	१४४
रगे	(भ्वा. प. से.)	७८५
रघ (पा.)	(चु. उ. से.)	१७३८
रघि	(भ्वा. आ. से.)	१०७
रघि	(चु. उ. से.)	१७१६
रच	(चु. उ. से.)	१८६५
रट	(भ्वा. प. से.)	२९७
रट	(भ्वा. प. से.)	३३४
रठ (पा.)	(भ्वा. प. से.)	३३४
रण	(भ्वा. प. से.)	४४५
रण	(भ्वा. प. से.)	७९५
रणि (पा.)	(भ्वा. प. से.)	८१६
रद	(भ्वा. प. से.)	५३

धातु	गण/पद/इट्	संख्या
रध	(दि. प. से.)	११९४
रज्ज	(भ्वा. उ. से.)	९९९
रन्ज	(दि. उ. अ.)	११६८
रप	(भ्वा. प. अ.)	४०१
रफ	(भ्वा. प. से.)	४१३
रफि	(भ्वा. प. से.)	४१४
रवि	(भ्वा. आ. से.)	३७६
रवि	(भ्वा. प. से.)	५९६
रभ	(भ्वा. आ. से.)	९७४
रभि (पा.)	(भ्वा. आ. से.)	३८५
रमु	(भ्वा. आ. अ.)	८५३
रय	(भ्वा. आ. से.)	४८२
रस	(भ्वा. प. से.)	७१३
रस	(चु. उ. से.)	१९३२
रह	(भ्वा. प. से.)	७३१
रह	(चु. प. से.)	१६२८
रह	(चु. उ. से.)	१८६९
रहि	(भ्वा. प. से.)	७३२
रहि	(चु. प. से.)	१७९९
रा	(अ. प. अ.)	१०५७
राखृ	(भ्वा. प. से.)	१२२
राघृ	(भ्वा. उ. से.)	११२
राजृ	(भ्वा. उ. से.)	८२२
राध्	(दि. प. अ.)	११८१
राध	(स्वा. प. अ.)	१२६३
रासृ	(भ्वा. आ. से.)	६२६
रि	(तु. प. अ.)	१४०५
रि	(स्वा. प. अ.)	१२७६
रिख (पा.)	(भ्वा. प. से.)	१५५
रिगि	(भ्वा. प. से.)	१५४
रिच	(चु. उ. से.)	१८१७
रिचिर्	(रु. उ. अ.)	१४४२
रिफ	(तु. प. से.)	१३०७
रिवि	(भ्वा. प. से.)	५९५
रिश	(तु. प. अ.)	१४२१
रिष	(भ्वा. प. से.)	६९४
रिष	(दि. प. से.)	१२३२
रिह (पा.)	(तु. प. से.)	१३०७
री	(क्र्या. प. अ.)	१५०१
रीङ्	(दि. आ. से.)	११३८
रु	(अ. प. से.)	१०३४
रुङ्	(भ्वा. आ. अ.)	९५९
रुच	(भ्वा. आ. से.)	७४५
रुज	(चु. उ. से.)	१८०५
रुजो	(तु. प. से.)	१४१७
रुट	(भ्वा. आ. से.)	४४७
रुट (पा.)	(चु. प. से.)	१६७१
रुट	(चु. उ. से.)	१७७४
रुटि	(भ्वा. प. से.)	३२७
रुठ	(भ्वा. प. से.)	३३६
रुठि (पा.)	(भ्वा. प. से.)	३२७
रुठि	(भ्वा. प. से.)	३४५
रुडि (पा.)	(भ्वा. प. से.)	३२७
रुदिर्	(अ. प. से.)	१०६७
(अनो) रुध	(दि. आ. अ.)	११७५
रुधिर्	(रु. उ. अ.)	१४३९
रुपु	(दि. प. से.)	१२३७
रुश	(तु. प. अ.)	१४२०
रुशि	(चु. उ. से.)	१७८९
रुष	(भ्वा. प. से.)	६९३
रुष	(दि. प. से.)	१२३१
रुष	(चु. प. से.)	१६७१
रुसि	(चु. उ. से.)	१७९१
रुह	(भ्वा. प. अ.)	८५९
रूक्ष	(चु. उ. से.)	१९११
रूप	(चु. उ. से.)	१९३४
रूष	(भ्वा. प. से.)	६७८
रेकृ	(भ्वा. आ. से.)	८०
रेटृ	(भ्वा. उ. से.)	८६४
रेपृ	(भ्वा. आ. से.)	३७२
रेभृ	(भ्वा. आ. से.)	३८५
रेवृ	(भ्वा. आ. से.)	५०७
रेषृ	(भ्वा. आ. से.)	६२०
रै	(भ्वा. प. अ.)	९०९

लुप्लृ	(तु. उ. अ.)	१४३२
लुबि	(भ्वा. प. से.)	४२७
लुबि	(चु. प. से.)	१६५७
लुभ	(दि. प. से.)	१२३९
लुभ	(तु. प. से.)	१३०६
लूञ्	(क्र्या. उ. से.)	१४८४
लूष	(भ्वा. प. से.)	६७७
लूष	(चु. प. से.)	१६११
लेपृ	(भ्वा. आ. से.)	३७३
लोकृ	(भ्वा. आ. से.)	७६
लोकृ	(चु. उ. से.)	१७७७
लोचृ	(भ्वा. आ. से.)	१६४
लोचृ	(चु. उ. से.)	१७७८
लोडृ	(भ्वा. प. से.)	३५७
लोष्टृ	(भ्वा. आ. से.)	२५८
वक्ष	(भ्वा. प. से.)	६६३
वकि	(भ्वा. आ. से.)	८८
वाकि	(भ्वा. आ. से.)	९५
वख	(भ्वा. प. से.)	१३०
वखि	(भ्वा. प. से.)	१३१
वगि	(भ्वा. प. से.)	१४७
वघि	(भ्वा. आ. से.)	११०
वच	(अ. प. अ.)	१०६३
वच	(चु. उ. से.)	१८४३
वज	(भ्वा. प. से.)	२५२
वज	(चु. प. से.)	१६१८
वट	(भ्वा. प. से.)	७७९
वट	(चु. उ. से.)	१८५८
वट	(चु. उ. से.)	१९२०
वट	(भ्वा. आ. से.)	३००
वटि	(चु. प. से.)	१५८७
वटि (पा.)	(चु. उ. से.)	१९२०
वठ	(भ्वा. प. से.)	३३१
वठि	(भ्वा. आ. से.)	२६२
वडि	(भ्वा. आ. से.)	२७१
वडि (पा.)	(चु. प. से.)	१५८७
वण	(भ्वा. प. से.)	४४६
वद	(भ्वा. प. से.)	१००९
वद	(चु. उ. से.)	१८४२
वदि	(भ्वा. आ. से.)	११
वन	(भ्वा. प. से.)	४६२
वन	(भ्वा. प. से.)	४६३
वन	(भ्वा. प. से.)	८०३
वनु (पा.)	(भ्वा. प. से.)	८०३
वनु	(त. आ. से.)	१४७१
वन्चु	(भ्वा. प. से.)	१८९
वन्चु	(चु. आ. से.)	१७०४
(डु) वप्	(भ्वा. उ. से.)	१००३
वभ्र	(भ्वा. प. से.)	५५७
(टु) वमॅ	(भ्वा. प. से.)	८४९
वय	(भ्वा. आ. से)	४७५
वर	(चु. उ. से.)	१८५३
वर्च	(भ्वा. आ. से.)	१६२
वर्ण	(चु. प. से.)	१५५२
वर्ण	(चु. उ. से.)	१९३९
वर्ध	(चु. प. से.)	१६५५
वर्ष	(भ्वा. आ. से.)	६१३
वर्ह	(भ्वा. आ. से.)	६४०
वल	(भ्वा. प. से.)	४९१
वालि (पा.)	(भ्वा. प. से.)	८१६
वल्क	(चु. प. से.)	१५७२
वल्क	(चु. उ. से.)	१७५०
वल्ग	(भ्वा. प. से.)	१४३
वल्भ	(भ्वा. आ. से.)	३९१
वल्ल	(भ्वा. आ. से.)	४९२
वल्ह	(भ्वा. आ. से.)	६४१
वश	(अ. प. से.)	१०८०
वष	(भ्वा. प. से.)	६९१
वस	(भ्वा. प. अ.)	१००५
वस	(अ. आ. अ.)	१०२३
वस	(चु. उ. से.)	१७४५
वस	(चु. उ. अ.)	१९४३
वसु	(दि. प. से.)	१२१५
वस्क	(भ्वा. आ. से.)	१०१

धातु	गण, पद, इट्	संख्या
वस्त	(चु. आ. से.)	१६८४
वह	(भ्वा. उ. अ.)	१००४
वहि	(भ्वा. आ. अ.)	६३३
वा	(अ. प. अ.)	१०५०
वांक्षि	(भ्वा. प. से.)	६६८
वाछि	(भ्वा. प. से.)	२०८
वात	(चु. उ. से.)	१८८३
वाशृ	(दि. आ. अ.)	११६३
वास	(चु. उ. से.)	१८८५
विच्छ	(तु. प. से.)	१४२४
विच्छ	(चु. उ. से.)	१७७४
विचिर्	(रु. उ. अ.)	१४४३
विजिर्	(जु. उ. अ.)	१०९४
(ओ) विजी	(तु. आ. से.)	१२९०
(ओ) विजी	(रु. प. से.)	१४६१
विट	(भ्वा. प. से.)	३१७
विथृ	(भ्वा. आ. से.)	३३
विद	(अ. प. से.)	१०६४
विद	(दि. आ. अ.)	११७२
विद	(रु. आ. अ.)	१४५१
विद	(चु. आ. से.)	१७०९
विदॢ	(तु. उ. अ.)	१४३३
विध	(तु. प. से.)	१३२६
विल	(तु. प. से.)	१३५९
विल	(चु. प. से.)	१६०६
विश	(तु. प. से.)	१४२५
विष	(क्र्या. प. से.)	१५२७
विषु	(भ्वा. प. से.)	६९८
विष्क	(चु. आ. से.)	१६८६
विष्क	(चु. उ. से.)	१९४१
विष्लृ	(जु. उ. अ.)	१०९५
विस	(दि. प. से.)	१२१८
वी	(अ. प. अ.)	१०४८
वीर	(चु. आ. से.)	१९०४
वुगि	(भ्वा. प. से.)	१५८
(उ) वुन्दिर्	(भ्वा. उ. से.)	८७८
वुस	(दि. प. से.)	१२२०
वृक	(भ्वा. आ. से.)	९२
वृक्ष	(भ्वा. आ. से.)	६०४
वृङ्	(क्र्या. आ. से.)	१५१०
वृजि (पा.)	(अ. आ. से.)	१०२९
वृजी	(अ. आ. से.)	१०२९
वृजी	(रु. प. से.)	१४६२
वृजी	(चु. उ. से.)	१८१३
वृञ्	(भ्वा. उ. से.)	१२५५
वृञ्	(चु. उ. से.)	१८१४
वृण	(तु. प. से.)	१३३१
वृतु	(भ्वा. आ. से.)	७५८
वृतु	(दि. आ. से.)	११६०
वृतु	(चु. उ. से.)	१७८२
वृधु	(भ्वा. आ. से.)	७५९
वृधु	(चु. उ. से.)	१७८३
वृश	(दि. प. से.)	१२२७
वृष	(चु. आ. से.)	१७०५
वृषु	(भ्वा. प. से.)	७०६
वृहू	(तु. प. से.)	१३४८
वॄ	(क्र्या. प. से.)	११४९
वॄञ्	(क्र्या. उ. से.)	१४८७
वेञ्	(भ्वा. उ. से.)	१००६
वेणृ	(भ्वा. उ. से.)	८७७
वेथृ	(भ्वा. आ. से.)	३४
वेनृ (पा.)	(भ्वा. उ. से.)	८७७
(टु) वेपृ	(भ्वा. आ. से.)	३६७
वेल	(चु. उ. से.)	१८८१
वेलृ	(भ्वा. प. से.)	५३५
वेल्ल	(भ्वा. प. से.)	५४०
वेवीङ्	(अ. आ. से.)	१०७७
वेष्ट	(भ्वा. आ. से.)	२५५
वेहृ	(भ्वा. आ. से.)	६४३
(ओ) वै	(भ्वा. प. अ.)	९२१
व्यच	(तु. प. से.)	१२९४
व्यथ	(भ्वा. आ. से.)	७६४
व्यध	(दि. प. से.)	११८२
व्यय	(भ्वा. उ. से.)	८८१

व्यय	(चु. उ. से.)	१९३३
व्युष	(दि. प. से.)	१११४
व्युष	(दि. प. से.)	१२१६
व्युस (पा.)	(दि. प. से.)	१२१६
व्येञ्	(भ्वा. उ. अ.)	१००७
व्रज	(भ्वा. प. से.)	२५३
व्रण	(भ्वा. प. से.)	४५१
व्रण	(चु. उ. से.)	१९३८
(ओ) व्रश्चू	(तु. प. से.)	१२९३
व्री	(क्र्या. प. अ.)	१५०५
व्रीड	(दि. प. से.)	११२६
व्रीङ्	(दि. आ. अ.)	११४०
वृड	(तु. प. से.)	१३९४
व्ली	(क्र्या. प. अ.)	१५०३
शंसु	(भ्वा. प. से.)	७२८
शक	(दि प. अ.)	११८८
शकि	(भ्वा. आ. से.)	८६
शक्लृ	(स्वा. प. अ.)	१२६२
शच	(भ्वा. आ. से.)	१६५
शट	(भ्वा. प. से.)	२९९
शठ	(भ्वा. प. से.)	३४०
शठ	(चु. प. से.)	१५६५
शठ	(चु. आ. से.)	१६९२
शट	(चु. उ. से.)	१८५५
शडि	(भ्वा. आ. से.)	२७९
शण	(भ्वा. प. से.)	७९७
शदॢ	(भ्वा. प. से.)	८५५
शदॢ	(तु. प. से.)	१४२९
शप	(भ्वा. उ. अ.)	१०००
शप	(दि. उ. अ.)	११६९
शब्द	(चु. उ. से.)	१७१५
शमो	(भ्वा. प. से.)	८१८
शमो	(भ्वा. आ. से.)	१८१८
शम	(चु. आ. से.)	१६९६
शमु	(दि. प. से.)	१२०२
शम्ब	(चु. प. अ.)	१५५७
शर्व	(भ्वा. प. से.)	४२३
शर्व	(भ्वा. प. से.)	५८५
शल	(भ्वा. आ. से.)	४९०
शल	(भ्वा. आ. से.)	८४३
शल्भ	(भ्वा. आ. से)	३९०
शव	(भ्वा. प. से.)	७२५
शश	(भ्वा. प. से.)	७२६
शष	(भ्वा. प. से.)	६९०
(आङ्) शसि	(भ्वा. आ. से.)	६२९
शसु	(भ्वा. प. से.)	७२७
शाखृ	(भ्वा. प. से.)	१२६
शाडृ	(भ्वा. आ. से.)	२८९
शान	(भ्वा. उ. से.)	९९५
(आङ्) शासु	(अ. आ. से.)	१०२२
शासु	(अ. आ. से.)	१०७५
शिक्ष	(भ्वा. आ. से.)	६०५
शिँखि (पा.)	(भ्वा. प. से.)	१५५
शिघि	(भ्वा. प. से.)	१६१
शिजि	(अ. आ. से.)	१०२७
शिञ्	(स्वा. उ. अ.)	१२५०
शिट	(भ्वा. प. से.)	३०३
शिल	(तु. प. से.)	१३६३
शिष	(भ्वा. प. से.)	६८७
शिष	(चु. उ. से.)	१८१८
शिष्लृ	(रु. प. अ.)	१४५२
शीक	(चु. उ. से.)	१७९०
शीक	(चु. उ. से.)	१८२७
शीकृ	(भ्वा. आ. से.)	७५
शीङ्	(अ. आ. से.)	१०३२
शीभृ	(भ्वा. आ. से.)	३८३
शील	(भ्वा. प. से.)	५२३
शील	(चु. उ. से.)	१८७९
शुच	(भ्वा. प. से.)	१८३
शुचिर्	(दि. उ. से.)	११६६
शुच्य	(भ्वा. प. से.)	५१३
शुठ	(भ्वा. प. से.)	३४१
शुठ	(चु. प. से.)	१६४५
शुठि	(भ्वा. प. से.)	३४४

शुठि (पा.)	(भ्वा. प. से.)	३४१
शुठि	(चु. प. से.)	१६४६
शुध	(दि. प. अ.)	११९२
शुन	(तु. प. से.)	१३३७
शुन्ध	(भ्वा. प. से.)	७४
शुन्ध	(चु. उ. से.)	१८३३
शुन्भ	(भ्वा. प. से.)	४३३
शुन्भ	(तु. प. से.)	१३२३
शुभ	(भ्वा. प. प.)	४३२
शुभ	(भ्वा. प. से.)	७५०
शुभ	(तु. प. से.)	१३२२
शुल्क	(चु. प. से.)	१६११
शुल्ब	(चु. प. से.)	१६१२
शुष	(दि. प. अ.)	११८४
शूर	(चु. आ. से.)	१९०३
शूरी	(दि. आ. से.)	११५७
शूर्प	(चु. प. से.)	१६१३
शूल	(भ्वा. प. से.)	५२६
शूष	(भ्वा. प. से.)	६७९
शृधु	(भ्वा. आ. से.)	७६०
शृधु	(भ्वा. उ. से.)	८७३
शृधु	(चु. उ. से.)	१७३५
शॄ	(क्र्या. प. से.)	१४८९
शेल	(भ्वा. प. से.)	५४३
शेवृ (पा.)	(भ्वा. आ. से.)	५०१
शै	(भ्वा. प. अ.)	९१८
शो	(दि. प. अ.)	११४५
शोणृ	(भ्वा. प. से.)	४५५
शौटृ	(भ्वा. प. से.)	२९०
श्च्युतिर्	(भ्वा. प. से.)	४१
श्मील	(भ्वा. प. से.)	५१८
श्यैङ्	(भ्वा. आ. अ.)	९३३
श्रकि	(भ्वा. आ. से.)	८४
श्रगि	(भ्वा. प. से.)	१५१
श्रण	(भ्वा. प. से.)	७९८
श्रण	(चु. प. से.)	१५७९
श्रथ	(भ्वा. प. से.)	७९९
श्रथ	(चु. प. से.)	१५४७
श्रथ	(चु. उ. से.)	१८२४
श्रथ	(चु. उ. से.)	१८७१
श्रथि	(भ्वा. आ. से.)	३५
श्रन्थ	(क्र्या. प. से.)	१५११
श्रन्थ	(क्र्या. प. से.)	१५१३
श्रन्थ	(चु. उ. से.)	१८३८
श्रन्भु	(भ्वा. आ. से.)	३९३
श्रभ्र	(चु. प. से.)	१६२४
श्रमु	(दि. प. से.)	१२०५
श्रा	(भ्वा. प. अ.)	८१०
श्रा	(अ. प. अ.)	१०५३
श्रिञ्	(भ्वा. उ. से.)	८९७
श्रिषु	(भ्वा. प. से.)	७०१
श्रीञ्	(क्र्या. उ. अ.)	१४७६
श्रु	(भ्वा. प. अ.)	९४२
श्रै	(भ्वा. प. अ.)	९१९
श्रोणृ	(भ्वा. प. से.)	४५६
श्लकि	(भ्वा. आ. से.)	८५
श्लगि	(भ्वा. प. से.)	१५२
श्लथ	(भ्वा. प. से.)	८००
श्लाखृ	(भ्वा. प. से.)	१२७
श्लाघृ	(भ्वा. आ. से.)	११५
श्लिष	(दि. प. अ.)	११८७
श्लिष	(चु. प. अ.)	१५७५
श्लिषु	(भ्वा. प. से.)	७०२
श्लोकृ	(भ्वा. आ. से.)	७३
श्लोणृ	(भ्वा. आ. से.)	४५७
श्वकि	(भ्वा. आ. से.)	९६
श्वच	(भ्वा. आ. से.)	१६६
श्वचि	(भ्वा. आ. से.)	१६७
श्वठ	(चु. प. से.)	१५६६
श्वठ	(चु. उ. से.)	१८५६
श्वाठि (पा.)	(चु. प. से.)	१५६६
श्वभ्र	(चु. प. से.)	१६२४
श्वर्त	(चु. प. से.)	१६२३
श्वल	(भ्वा. प. से.)	५४९

श्वल्क	(चु. प. से.)	१५७१
श्वल्ल	(भ्वा. प. से.)	५५०
श्वस	(अ. प. से.)	१०६९
(टुओ) श्वि	(भ्वा प. से.)	१०१०
श्विता	(भ्वा. आ. से.)	७४२
श्विदि	(भ्वा. आ. से)	१०
षगे	(भ्वा. प. से.)	७८९
षघ	(भ्वा. प. से.)	१२६९
षच	(भ्वा. आ. से.)	१६३
षच	(भ्वा. उ. से.)	९९७
षट	(भ्वा. प. से.)	३१३
षण	(भ्वा. प. से.)	४६४
षट्ट	(चु. प. से.)	१६३४
षणु	(तु. उ. से.)	१४६५
(आङः) षद	(चु. उ. से.)	१८३२
षद्लृ	(भ्वा. प. अ.)	८५४
षद्लृ	(तु. प. अ.)	१४२८
षन्ज	(भ्वा. आ. अ.)	९८७
षप	(भ्वा. प. से.)	४००
षम	(भ्वा. प. से.)	८२९
षम्ब	(चु. प. से.)	१५५६
षर्ज	(भ्वा. प. से.)	२२५
षर्व	(भ्वा. प. से.)	४२४
षर्व	(भ्वा. प. से.)	५८६
षल	(भ्वा. प. से.)	५४७
षस्ज	(भ्वा. प. से.)	२०२
षस	(अ. प. से.)	१०७८
षह	(भ्वा. आ. से.)	८५२
षह	(दि. प. से.)	११२८
षह	(चु. उ. से.)	१८१०
षान्त्व	(चु. प. से.)	१५७०
षिच	(तु. उ. से.)	१४३५
षिञ्	(स्वा. उ. अ.)	१२४९
षिञ्	(क्र्या. उ. अ.)	१४७८
षिट	(भ्वा. प. से.)	३०४
षिध	(भ्वा. प. से.)	४७
षिधु	(दि. प. से.)	११९३

षिधू	(भ्वा. प. से.)	४८
षिन्भू (पा.)	(भ्वा. प. से.)	४३१
षिभु (पा.)	(भ्वा. प. से.)	४३०
षिल	(तु. प. से.)	१३६४
षिवु	(दि. प. से.)	११०८
षु	(भ्वा. प. से.)	९४१
षु	(अ. प. अ.)	१०४१
षुट्ट	(चु. प. से.)	१५६३
षुर	(तु. प. से.)	१३४१
षुह	(दि. प. से.)	११२९
षू	(तु. प. से.)	१४०९
षूङ्	(अ. आ. से.)	१०३१
षूङ्	(दि. आ. से.)	११३२
षूञ्	(स्वा. उ. अ.)	१२४८
षूद	(भ्वा. आ. से.)	५२
षूद	(चु. उ. से.)	१७१८
षृन्भु	(भ्वा. प. से.)	४३१
षृभु	(भ्वा. प. से.)	४३०
षेलृ (पा.)	(भ्वा. प. से.)	५४३
षेवृ	(भ्वा. आ. से.)	५०१
षै	(भ्वा. प. अ.)	९१५
षो	(दि. प. अ.)	११४७
ष्टक	(भ्वा. प. से.)	७२८
ष्टगे	(भ्वा. प. से.)	७९०
ष्टन	(भ्वा. प. से.)	४६१
ष्टभि	(भ्वा. आ. से.)	३८६
ष्टम	(भ्वा. प. से.)	८३०
ष्टिघ	(स्वा. आ. से.)	१२६५
ष्टिपृ	(भ्वा. आ. से.)	३६४
ष्टिम	(दि. प. से.)	११२४
ष्टीम	(दि. प. से.)	११२५
ष्टुच	(भ्वा. आ. से.)	१७५
ष्टुञ्	(अ. प. अ.)	१०४३
ष्टुप	(चु. प. से.)	१६७३
ष्टुभु	(भ्वा. आ. से.)	३९४
ष्टेपृ	(भ्वा. आ. से.)	३६५
ष्टै	(भ्वा. प. से.)	९२२

धातु	गण	संख्या
ष्ट्यै	(भ्वा. प. अ.)	९११
ष्ठा	(भ्वा. प. अ.)	९२८
ष्ठिवु	(भ्वा. प. से.)	५६०
ष्ठिवु	(दि. प. से.)	१११०
ष्णसु	(दि. प. से.)	१११२
ष्णा	(अ. प. अ.)	१०५२
ष्णिह	(दि. प. से.)	१२०१
ष्णिह	(चु. प. से.)	१५७३
ष्णु	(अ. प. अ.)	१०३८
ष्णुसु	(दि. प. से.)	११११
ष्णुह	(दि. प. से.)	१२००
ष्णै	(भ्वा. प. अ.)	९२३
ष्मिङ्	(भ्वा. आ. से.)	९४८
ष्मिङ् (पा.)	(चु. प. से.)	१५७४
ष्वन्ज	(भ्वा. आ. अ.)	९७६
ष्वद	(भ्वा. आ. से.)	१८
ष्वद	(चु. उ. से.)	१८०६
(ञि) ष्वप्	(अ. प. अ.)	१०६८
ष्वष्क	(भ्वा. आ. से.)	१००
(ञि) ष्विदा	(भ्वा. आ. अ.)	७४४
(ञि) ष्विदा	(भ्वा. प. से.)	९७८
ष्विद्रा	(दि. प. से.)	११८९
सङ्केत	(चु. उ. से.)	१८९२
सङ्ग्राम	(चु. उ. से.)	१९२३
सत्र	(चु. आ. से.)	१९०७
सभाज	(चु. उ. से.)	१८८८
समी (पा.)	(दि. प. से.)	१२२२
सस्ति	(अ. प. से.)	१०७९
साध	(स्वा. प. अ.)	१२६४
साम	(चु. उ. से.)	१८८०
साम्ब (पा.)	(चु. प. से.)	१५५७
सार	(चु. उ. से.)	१८६९
सुख	(चु. उ. से.)	१९३०
सूच	(चु. उ. से.)	१८७४
सूत्र	(चु. उ. से.)	१९०९
सूर्क्ष	(भ्वा. प. से.)	६६६
सूर्क्ष्य	(भ्वा. प. से.)	५०९
सृ	(भ्वा. प. अ.)	९३५
सृ	(जु. प. अ.)	१०९९
सृज	(दि. आ. अ.)	११७९
सृज	(तु. प. से.)	१४१५
सृप्लृ	(भ्वा. प. से.)	९८३
सेकृ	(भ्वा. आ. से.)	८१
स्कन्दिर्	(भ्वा. प. से.)	९७९
स्कभि	(भ्वा. आ. से.)	३७८
स्कुञ्	(क्र्या. उ. अ.)	१४७९
स्कुदि	(भ्वा. आ. से.)	९
स्खद	(भ्वा. आ. से.)	७६८
स्खदिर्	(भ्वा. प. से.)	८२०
स्खल	(भ्वा. प. से.)	५४४
स्खलि (पा.)	(भ्वा. प. से.)	८१६
स्तृक्ष	(भ्वा. प. से.)	६६१
स्तृञ्	(स्वा. उ. अ.)	१२५३
स्तृहू	(तु. प. से.)	१३५०
स्तॄञ्	(क्र्या. उ. से.)	१४८५
स्तन	(चु. उ. से.)	१८६०
स्तेन	(चु. उ. से.)	१८९८
स्त्यै	(भ्वा. प. अ.)	९१०
स्तोम	(चु. उ. से.)	१९२४
स्थल	(भ्वा. प. से.)	८३६
स्थुड	(तु. प. से.)	१३८९
स्थूल	(चु. आ. से.)	१९०५
स्पदि	(भ्वा. आ. से.)	१४
स्पर्ध	(भ्वा. आ. से.)	३
स्पश	(भ्वा. उ. से.)	८८७
स्पश	(चु. आ. से.)	१६८१
स्पृ	(स्वा. प. अ.)	१२६०
स्पृश	(तु. प. अ.)	१४२३
स्पृह	(चु. उ. से.)	१८७२
स्फर (पा.)	(तु. प. से.)	१३९०
स्फायी	(भ्वा. आ. से.)	४८७
स्फिट (पा.)	(चु. प. से.)	१५७३
स्फिट्ट	(चु. प. से.)	१६३५
स्फुट	(भ्वा. आ. से.)	२६०

स्फुट	(तु. प. से.)	१३७४
स्फुट	(चु. उ. अ.)	१७२३
स्फुटि (पा.)	(भ्वा. प. से.)	३२९
स्फुटिर्	(भ्वा. प. से.)	३२९
स्फुड	(तु. प. से.)	१३९२
स्फुडि	(चु. प. से.)	१५३८
स्फुर	(तु. प. से.)	१३९०
स्फुर्छा	(भ्वा. प. से.)	२१३
स्फुल	(तु. प. से.)	१३९०
(टुओ) स्फूर्जा	(भ्वा. प. से.)	२३५
स्मिट	(चु. प. से.)	१५७४
स्मील	(भ्वा. प. से.)	५१९
स्मृ	(भ्वा. प. अ.)	८०७
स्मृ	(भ्वा. प. अ.)	९३३
स्मृ (पा.)	(स्वा. प. अ.)	१२६०
स्यन्दू	(भ्वा. आ. से.)	७६१
स्यम	(चु. आ. से.)	१६९४
स्यमु	(भ्वा. प. से.)	८२६
स्रकि	(भ्वा. आ. से.)	८३
स्रन्भु	(भ्वा. आ. से.)	७५७
स्रन्सु	(भ्वा. आ. से.)	७५४
स्रिवु	(दि. प. से.)	११०९
स्रु	(भ्वा. प. अ.)	९४०
स्रेकृ	(भ्वा. आ. से.)	८२
स्वन	(भ्वा. प. से.)	८१७
स्वन	(भ्वा. प. से.)	८२७
स्वर	(चु. उ. से.)	१८६४
स्वर्द	(भ्वा. आ. से.)	१९
स्वाद	(भ्वा. आ. से.)	२८
स्वाद (पा.)	(चु. उ. से.)	१८०६
स्वृ	(भ्वा. प. अ.)	९३२
हट	(भ्वा. प. से.)	३१२
हठ	(भ्वा. प. से.)	३२५
हद	(भ्वा. आ. अ.)	९७७
हन	(अ. प. अ.)	१०१२
हम्म	(भ्वा. प. से.)	४६७
हय	(भ्वा. प. से.)	५१२
हर्य	(भ्वा. प. से.)	५१४
हल	(भ्वा. प. से.)	८३७
हसे	(भ्वा. प. से.)	७२१
(ओ) हाक्	(जु. प. अ.)	१०९०
(ओ) हाङ्	(जु. आ. अ.)	१०८९
हि	(स्वा. प. अ.)	१२५८
हिक्क	(भ्वा. उ. से.)	८६१
हिट (पा.)	(भ्वा. प. से.)	३१७
हिडि	(भ्वा. आ. से.)	२६८
हिल	(तु. प. से.)	१३६२
हिवि	(भ्वा. प. से.)	५९१
हिष्क (पा)	(चु. आ. से.)	१६८६
हिसि	(रु. प. से.)	१४५०
हिसि	(चु. उ. से.)	१८३०
हु	(जु. प. से.)	१०८३
हुडि	(भ्वा. आ. से.)	२६९
हुढि	(भ्वा. आ. से.)	२७७
हुडृ	(भ्वा. प. से.)	३५२
हुर्छा	(भ्वा. प. से.)	२११
हुल	(भ्वा. प. से.)	८४४
हूडृ	(भ्वा. प. से.)	३५३
हृ	(जु. प. अ.)	१०९७
हृञ्	(भ्वा. उ. से.)	८९९
हृष	(दि. प. से.)	१२३०
हृषु	(भ्वा. प. से.)	७०९
हेठ	(क्र्या. प. से.)	१५३३
हेठ	(भ्वा. आ. से.)	२६६
हेड	(भ्वा. प. से.)	७७८
हेडृ	(भ्वा. आ. से.)	२८४
हेषृ	(भ्वा. आ. से.)	६२१
होडृ	(भ्वा. आ. से.)	२८५
होडृ	(भ्वा. प. से.)	३५४
ह्नुङ्	(अ. आ. अ.)	१०८२
ह्मल	(भ्वा. प. से.)	८०६
ह्मगे	(भ्वा. प. से.)	७८७
ह्रस	(भ्वा. प. से.)	७११

ह्राद्	(भ्वा. आ. से.)	२६
ह्री	(जु. प. अ.)	१०८५
ह्रीच्छ	(भ्वा. प. से.)	२१०
ह्रेषृ	(भ्वा. आ. से.)	६२२
ह्लगे	(भ्वा. प. से.)	७८८
ह्लप	(चु. प. से.)	१६५१
ह्लस	(भ्वा. प. से.)	७१२
ह्लादी	(भ्वा. आ. से.)	२७
ह्वल	(भ्वा. प. से.)	८०५
ह्वृ	(भ्वा. प. से.)	९३१
ह्वृ	(भ्वा. प. अ.)	९३४
ह्वेञ्	(भ्वा. उ. से.)	१००८

सौत्रधातुकोशः

ऋतिः ३.१.२९.
कञ्जिः ३.१३७. उ.
काडिः ४.८२. उ.
कादिः ४.८,२ उ.
क्षदिः २.९२. उ.
जुः ३.२.१५०.
तादिः ४.६६. उ.
तव १.४८. उ.
तुः ७.३.९५.
दृमिः ३.१.१२४.३ वा.
पीयुः ३.७६. उ.
भड़ः १.५४. उ.
युपः १.९७. उ.
वर्णिः ४.१२३. उ.
सातिः ३.१.१३८.
स्कम्भुः ३.१.८२.
स्कुम्भुः ३.१.८२.
स्तन्भुः ३.१.८२.
स्तुन्भुः ३.१.८२.
शुः २.२५. उ.

गणपाठकोशः

वार्तिकस्थगणपाठपदसूचिः

लिङ्गानुशासनशब्दकोशः ।

शाकटायनसाधिताः शब्दाः ।

ह्लीका (स्त्री.) ३२८.
ह्लीकु (वि.) ३६५.

फिट्सूत्रशब्दकोशः

अष्टाध्यायीसूत्रपाठः।

सवार्तिकः

१ सिद्धे शब्दार्थसंबन्धे लोकतोऽर्थप्रयुक्ते[1] शब्दप्रयोगे शास्त्रेण धर्मनियमो यथा लौकिकवैदिकेषु ।
२ अस्त्यप्रयुक्त इति चेन्नार्थे शब्दप्रयोगात्।
३ अप्रयोगः प्रयोगान्यत्वात् ।
४ अप्रयुक्ते दीर्घसत्रवत्।
५ सर्वे देशान्तरे ।
६ ज्ञाने धर्म इति चेत्तथाधर्मः ।
७ आचारे नियमः ।
८ प्रयोगे सर्वलोकस्य ।
९ शास्त्रपूर्वकेप्रयोगेऽभ्युदयस्तत्तुल्यं वेदशब्देन ।
१० सूत्रे व्याकरणे षष्ठ्यर्थोऽनुपपन्नः ।
११ शब्दाप्रतिपत्तिः ।
१२ शब्दे ल्युडर्थः ।
१३ भवे प्रोक्तादयश्च तद्धिताः[2] ।
१४ लक्ष्यलक्षणे व्याकरणम् ।
१५ वृत्तिसमवायार्थ उपदेशः ।
१६ अनुबन्धकरणार्थश्च ।
१७ इष्टबुद्ध्यर्थश्चेति चेदुदात्तानुदात्तस्वरितानुनासिकदीर्घप्लुतानामप्युपदेशः ।
१८ आकृत्युपदेशात्सिद्धमिति चेत्संवृतादीनां प्रतिषेधः[3] ।

अइउण् १ ।

१ अकारस्य विवृतोपदेश आकारग्रहणार्थः।
२ तस्य विवृतोपदेशादन्यत्रापि विवृतोपदेशः सवर्णग्रहणार्थः ।
३ दीर्घप्लुतवचने च संवृतनिवृत्त्यर्थः[4] ।
४ तत्रानुवृत्तिनिर्देशे सवर्णाग्रहणमनण्त्वात्।
५ एकत्वादकारस्य सिद्धम् ।
६ अनुबन्धसंकरस्तु ।
७ एकाजनेकाज्ग्रहणेषु चानुपपत्तिः ।
८ द्रव्यवच्चोपचाराः ।
९ विषयेण तु नानालिङ्गकरणात् सिद्धम् ।
१० एकाजनेकाज्ग्रहणेषु चावृत्तिसंख्यानात्।
११ आन्यभाव्यं तु कालशब्दव्यवायात् ।
१२ युगपच्च देशपृथक्त्वदर्शनात् ।
१३ आकृतिग्रहणात्सिद्धम् ।
१४ तद्वच्च तपरकरणम् ।
१५ हल्ग्रहणेषु च ।

---

१ लोकतः इत्यधिकं प. पुस्तके । २ भवे च तद्धित इति प. पुस्तके ।३ प. पुस्तके इतः परमधिकम् 'लिङ्गार्थां तु प्रत्यापत्तिः । ४ प पुस्तके इतः परमधिकं स्थानी प्रकल्पयेदेतावनुस्वारो यथा यणम् ।

१६ रूपसामान्याद्वा।

ऋऌक् २।

१ ऌकारोपदेशो यदृच्छाशक्तिजानुकरणप्लुताद्यर्थः।

२ न्याय्यभावात्कल्पनं संज्ञादिषु।

३ अनुकरणं शिष्टाशिष्टाप्रतिषिद्धेषु यथा लौकिकवैदिकेषु।

४ एकदेशविकृतस्यानन्यत्वात्प्लुत्यादयः।

५ रवत्प्रतिषेधाच्च।

एओङ् ३।

ऐऔच् ४।

१ संध्यक्षरेषु तपरोपदेशश्चेत्तपरोच्चारणम्।

२ प्लुत्यादिष्वज्विधिः।

३ प्लुतसंज्ञा च।

४ अतपर एच इग्घ्रस्वादेशे।

५ एकादेशे दीर्घग्रहणम्।

६ वर्णैकदेशा वर्णग्रहणेन चेत् संध्यक्षरे समानाक्षरविधिप्रतिषेधः।

७ दीर्घे ह्रस्वविधिप्रतिषेधः।

८ एकवर्णवच्च।

९ नाव्यपवृक्तस्यावयवे तद्विधिर्यथा द्रव्येषु।

१० संध्यक्षरेषु विवृतत्वात्।

११ अग्रहणं चेन्नुड्विधिलादेशविनामेष्वृकारग्रहणम्।

१२ प्लुतावैच इदुतौ।

१३ तुल्यरूपे संयोगे द्विव्यञ्जनविधिः।

हयवरट् ५।

१ हकारस्य परोपदेशेऽड्ग्रहणेषु हग्रहणम्।

२ उत्त्वे च।

३ पूर्वोपदेशे कित्त्वक्सेड्विधयो झल्ग्रहणानि च।

४ रेफस्य परोपदेशेऽनुनासिकद्विर्वचनपसवर्णप्रतिषेधः।

५ पूर्वोपदेशे कित्त्वप्रतिषेधो व्यलोपवचनं च।

६ अयोगवाहानामट्सु णत्वम्।

७ शर्षु जश्भावषत्वे।

८ अविशेषेण संयोगोपधासंज्ञालोन्त्यद्विर्वचनस्थानिवद्भावप्रतिषेधाः।

९ अर्थवन्तो वर्णा धातुप्रातिपदिकप्रत्ययनिपातानामेकवर्णानामर्थदर्शनात्।

१० वर्णव्यत्यये चार्थान्तरगमनात्।

११ वर्णानुपलब्धौ चानर्थगतेः।

१२ संघातार्थवत्त्वाच्च।

१३ संघातस्यैकार्थ्यात्सुबभावो वर्णात्।

१४ अनर्थकास्तु प्रतिवर्णमर्थानुपलब्धेः।

१५ वर्णव्यत्ययापायोपजनविकारेष्वर्थदर्शनात्।[1]

लण्[2] ६।

---

१ प. पुस्तके इतः परमधिकम्। प्रत्याहारानुबन्धानां कथमज्ग्रहणेषु न। आचाराद्प्रधानत्वात् लोपश्च बलवत्तरः। ऊकालोऽजिति वा योगस्तत्कालानां यथा भवेत्। अचां ग्रहणमच्कार्यं तेनैषां न भविष्यति॥ अनुवर्तते विभाषा शरोचि यद्वारयत्ययं द्वित्वम्। नित्ये हि तस्य लोपे प्रतिषेधार्थो न कश्चित्स्यात्। २ सवर्णेणत्परं ह्युर्भ्रद्वयोरन्यत्र परेणेण् स्यात्।

ञमङणनम् ७ ।

झभञ्[1] ८ ।

घढधष् ९ ।

जबगडदश् १० ।

खफछठथचटतव् ११ ।

कपय् १२ ।

शषसर् १३ ।

हल् १४ ।

वृद्धिरादैच् ॥ १ ॥

१ संज्ञाधिकारः संज्ञासंप्रत्ययार्थः ।
२ इतरथा ह्यसंप्रत्ययो यथा लोके ।
३ संज्ञासंज्ञ्यसंदेहश्च ।
४ आचार्याचारात्संज्ञासिद्धिः यथा लौकिकवैदिकेषु ।
५ संज्ञासंज्ञ्यसंदेहश्च ।
६ अनाकृतिः ।
७ लिङ्गेन वा ।
८ सतो वृद्ध्यादिषु संज्ञाभावात्तदाश्रय इतरेतराश्रयत्वादप्रसिद्धिः ।
९ सिद्धं तु नित्यशब्दत्वात् ।
१० किमर्थं शास्त्रमिति चेन्निवर्तकत्वात्सिद्धम् ।
११ अन्यत्र सहवचनात्समुदाये संज्ञाप्रसङ्गः ।
१२ प्रत्यवयवं च वाक्यपरिसमाप्तेः ।
१३ आकारस्य तपरकरणं सवर्णार्थं । भेदकत्वात्स्वरस्य

अदेङ् गुणः ॥ २ ॥

इको गुणवृद्धी ॥ ३ ॥

१ इग्ग्रहणमात्संध्यक्षरव्यञ्जननिवृत्त्यर्थम् ।
२ संज्ञया विधाने नियमः ।
३ वृद्धिगुणावलोऽन्त्यस्येति चेन्मिदिपुगन्तलघूपधर्च्छिदृशिक्षिप्रक्षुद्रेष्विग्ग्रहणम् ।
४ सर्वादेशप्रसङ्गश्चानिगन्तस्य ।
५ इग्मात्रस्येति चेज्जुसिसार्वधातुकार्धधातुकह्रस्वाद्योर्गुणेष्वनन्त्यप्रतिषेधः ।
६ पुगन्तलघूपधग्रहणमनन्त्यनियमार्थम् ।
७ वृद्धिग्रहणमुत्तरार्थम् ।
८ मृज्यर्थमिति चेद्योगविभागात्सिद्धम् ।
९ अटि[2] चोक्तम् ।
१० वृद्धिप्रतिषेधानुपपत्तिस्त्विक्प्रकरणात् ।
११ तस्मादिग्लक्षणा वृद्धिः ।
१२ षष्ठ्याः स्थानेयोगत्वादिग्निवृत्तिः ।
१३ अन्यतरार्थं पुनर्वचनम् ।
१४ प्रसारणे च ।
१५ विपर्यार्थं पुनर्वचनम् ।
१६ उरण्परे च ।
१७ सिद्धं तु षष्ठ्यधिकारे वचनात् ।

न धातुलोप आर्धधातुके ॥ ४ ॥

१ यङ्यक्क्यवलोपे प्रतिषेधः ।
२ नुम्लोपस्त्रिव्यनुबन्धलोपेऽप्रतिषेधार्थम् ।
३ इक्प्रकरणान्नुम्लोपे वृद्धिः ।
४ निपातनात्स्यदादिषु ।

१ अक्षरं न क्षरं विद्यादश्नोतेर्वा सरोक्षरम् । वर्णं वाहुः पूर्वसूत्रे किमर्थमुपदिश्यते । वर्णज्ञानं वाग्विषयो यत्र च ब्रह्म वर्तते । तदर्थमिष्टबुद्ध्यर्थं लघ्वर्थं चोपदिश्यते २ इतः परमधिकम् । प्रत्येकं गुणवृद्धिसंज्ञे भवतः इति वक्तव्यम् इति प. पुस्तके । ३–४ परचपुस्तके नास्ति ।

५ प्रत्ययाश्रयत्वादन्यत्र सिद्धम्।

६ रकि ज्यः प्रसारणम्[1]।

७ अल्लोपस्य स्थानिवत्त्वात्। अनारम्भो वा।

८ उक्तं[2] शेषे।

क्ङिति च ॥ ५ ॥

१ क्ङिति प्रतिषेधे तन्निमित्तग्रहणम्।

२ उपधारोरवीत्यर्थम्।

३ शचङन्तस्यान्तरङ्गलक्षणत्वात्।

४ तद्धितकाम्योरिक्प्रकरणात्।

५ लकारस्य ङित्त्वादादेशेषु स्थानिवद्भावप्रसङ्ग इति चेद्यासुटो ङिद्वचनात्सिद्धम्।

दीधीवेवीटाम् ॥ ६ ॥

१ दीधीवेव्योश्छन्दोविषयत्वादृष्टानुविधित्वाच्च च्छन्दसोऽदीधेददीधयुरिति च गुणदर्शनादप्रतिषेधः।

२ दीध्यदिति च श्यन् व्यत्ययेन।

हलोऽनन्तराः संयोगः ॥ ७ ॥

१ संयोगसंज्ञायांसहवचनं यथान्यत्र।

२ समुदाये संयोगादिलोपो मस्जेः।

३ द्वयोर्हलोः संयोग इति चेद्द्विर्वचनम्।

४ न वाज्विधेः।

५ स्वरानन्तर्हितवचनम्।

६ दृष्टमानन्तर्यं व्यवहितेऽपि।

७ आनन्तर्यवचनं किमर्थमिति चेदेकप्रतिषेधार्थम्।

८ न[3] वातज्जातीयव्यवायात्।

मुखनासिकावचनोऽनुनासिकः ॥८॥

१ अनुनासिकसंज्ञायामितरेतराश्रय उक्तम्।

तुल्यास्यप्रयत्नं सवर्णम् ॥ ९ ॥

१ सवर्णसंज्ञायां भिन्नदेशेष्वतिप्रसङ्गः प्रयत्नसामान्यात्[5]।

२ सिद्धं त्वास्ये तुल्यदेशप्रयत्नं सवर्णम्।

३ तस्यावचनं वचनप्रामाण्यात्।

४ संबन्धिशब्दैर्वा तुल्यम्।

५ ऋकारलृकारयोः सवर्णविधिः।

नाज्झलौ ॥ १० ॥

१ अज्झलोः प्रतिषेधे शकारप्रतिषेधोऽज्झल्त्वात्।

२ तत्र सवर्णलोपे दोषः।

३ सिद्धमनच्त्वात्।

४ वाक्यापरिसमाप्तेर्वा।

ईदूदेद्द्विवचनं प्रगृह्यम् ॥ ११ ॥

१ ईदादयो द्विवचनं[4] प्रगृह्या इति चेदन्त्यस्य विधिः।

२ ईदाद्यन्तमिति चेदेकस्य विधिः।

३ न वाद्यन्तवत्त्वात्।

४ ईदाद्यन्तं द्विवचनान्तमिति चेल्लुकि प्रतिषेधः।

५ सप्तम्यामर्थग्रहणं ज्ञापकं प्रत्ययलक्षणप्रतिषेधस्य।

अदसो मात् ॥ १२ ॥

१ संप्रसारणमिति प. पुस्तके। २ प. पुस्तके नास्ति। ३ प. °जातीयक। ४ प. पुस्तके नास्ति। ५ प. °साम्यात्।

१ मात्प्रगृह्यसंज्ञायां तस्यासिद्धत्वादयावे-
कादेशप्रतिषेधः ।[1]
२ वचनार्थो हि सिद्धे ।
३ विप्रतिषेधाद्वा ।
४ आश्रयात्सिद्धत्वं च यथा रोरुत्वे ।
५ असिद्धे ह्युत्व आद्गुणाप्रसिद्धिः ।
६ उक्तं वा ।
७ तत्र सकि दोषः ।
८ न वा ग्रहणविशेषणत्वात् ।

शे ॥ १३ ॥

१ शेऽर्थवद्ग्रहणात् ।

निपात एकाजनाङ् ॥ १४ ॥

ओत् ॥ १५ ॥

१ ओतश्च्विप्रतिषेधः ।

संबुद्धौ शाकल्यस्येतावनार्षे ॥१६॥

उञः॥ १७ ॥ ऊँ ॥ १८ ॥

१ उञ इति योगविभागः ।
२ ऊँ वा शाकल्यस्य ।

ईदूतौ च सप्तम्यर्थे[3] ॥ १९ ॥

दाधा घ्वदाप् ॥ २० ॥

१ घुसंज्ञायां प्रकृतिग्रहणं शिदर्थम् ।
२ समानशब्दप्रतिषेधः ।
३ समानशब्दाप्रतिषेधोऽर्थवद्ग्रहणात् ।
४ अनुपसर्गाद्वा ।
५ न वार्थवतो ह्यागमस्तद्गुणीभूतस्तद्ग्र-
हणेन गृह्यते यथान्यत्र ।
६ दीङः प्रतिषेधः स्थाघ्वोरित्त्वे ।
७ दाप्प्रतिषेधे न दैप्यनेजन्तत्वात् ।
८ सिद्धमनुबन्धस्यानेकान्तत्वात् ।
९ पित्प्रतिषेधाद्वा ।

आद्यन्तवदेकस्मिन् ॥ २१ ॥

१ सत्यन्यस्मिन्नाद्यन्तवद्भावादेकस्मिन्ना-
द्यन्तवद्वचनम् ।
२ तत्र व्यपदेशिवद्वचनम् ।
३ एकाचो द्वे प्रथमार्थम् ।
४ षत्वे चादेशसंप्रत्ययार्थम् ।
५ अवचनाल्लोकविज्ञानात्सिद्धम् ।
६ अपूर्वानुत्तरलक्षणत्वादाद्यन्तयोः सिद्ध-
मेकस्मिन् ।
७ आदिवत्त्वे प्रयोजनं प्रत्ययञ्नित्दाद्यु-
दात्तत्वे ।
८ वलादेरार्धधातुकस्येट् ।
९ यस्मिन्विधिस्तदादित्वे ।
१० अजाद्याट्त्वे ।
११ अन्तवद्द्विवचनान्तप्रगृह्यत्वे ।
१२ मिदचोऽन्त्यात्परः ।
१३ अचोऽन्त्यादि टि ।
१४ अलोऽन्त्यस्य ।
१५ येन विधिस्तदन्तत्वे ।

तरप्तमपौ घः ॥ २२ ॥

१ घसंज्ञायां नदीतरे प्रतिषेधः ।
२ घसंज्ञायां नदीतरेऽप्रतिषेधः ।
३ तरब्ग्रहणं ह्यौपदेशिकम् ।

---

१ प. पुस्तके असिद्धत्वादिति नास्ति । २ प. पुस्तके नास्ति । ३ ईदूतौ सप्तमीत्येव लुप्तेऽर्थग्रहणाद्भवेत् । पूर्वस्य चेत्सवर्णोऽसावाडाम्भावः प्रसज्यते । वचनाद्यत्र दीर्घत्वं तत्रापि सरसी यदि । ज्ञापकं स्यात्तदन्तत्वे । इदं प. पुस्तकेऽधिकं पार्णिकत्वेन ।

बहुगणवतुडति संख्या ॥ २३ ॥

१ संख्यासंज्ञायां संख्याग्रहणम् ।
२ संख्यासंप्रत्ययार्थम् ।
३ इतरथा ह्यसंप्रत्ययोऽकृत्रिमत्वाद्यथालोके।
४ उत्तरार्थं च ।
५ अध्यर्धग्रहणं च समासकन्विध्यर्थम् ।
६ लुकि चाग्रहणम् ।
७ अर्धपूर्वपदश्च पूरणप्रत्ययान्तः ।
८ अधिकग्रहणं चालुकि समासोत्तरपद-
वृद्ध्यर्थम् ।
९ बहुव्रीहौ चाग्रहणम् ।
१० बह्वादीनामग्रहणम् ।

ष्णान्ता षट् ॥ २४ ॥

१ षट्संज्ञायामुपदेशवचनम् ।
२ शताद्यष्टनोर्नुम्नुडर्थम् ।
३ उक्तं वा ।

डति च ॥ २५ ॥

क्तक्तवतू निष्ठा ॥ २६ ॥

१ निष्ठासंज्ञायां समानशब्दप्रतिषेधः ।
२ निष्ठासंज्ञायां समानशब्दाप्रतिषेधः ।
३ अनुबन्धोऽन्यत्वकर इति चेन्न लोपात् ।
४ सिद्धविपर्यासश्च ।
५ कारककालविशेषात्सिद्धम् ।
६ लुङि सिजादिदर्शनात् ।

सर्वादीनि सर्वनामानि ॥ २७ ॥

१ सर्वनामसंज्ञायां निपातनाण्णत्वाभावः ।
२ संज्ञोपसर्जनप्रतिषेधः ।
३ पाठात्पर्युदासः पठितानां संज्ञाकरणम् ।
४ सर्वाद्यानन्तर्यकार्यार्थम् ।
५ प्रयोजनं डतरादीनामद्भावे ।
६ त्यदादिविधौ च ।
७ उभस्य सर्वनामत्वेऽकजर्थः ।
८ अन्याभावो द्विवचनटाब्विषयत्वात् ।
९ उभयोऽन्यत्र ।
१० अवचनादपि तत्परविज्ञानमिति चेत्के-
ऽपि तुल्यम् ।
११ भवतोऽकच्छेषात्वानि ।

विभाषा दिक्समासे बहुव्रीहौ ॥ २८ ॥

न बहुव्रीहौ ॥ २९ ॥

१ प्रतिषेधे भूतपूर्वस्योपसंख्यानम् ।
२ प्रतिषेधे भूतपूर्वस्योपसंख्यानानर्थक्यं
पूर्वादीनां व्यवस्थायामिति वचनात् ।

तृतीयासमासे ॥ ३० ॥

द्वन्द्वे च ॥ ३१ ॥

विभाषा जसि ॥ ३२ ॥

प्रथमचरमतयाल्पार्धकतिपयनेमाश्च ३३

**पूर्वपरावरदक्षिणोत्तरापराधराणि व्यव-
स्थायामसंज्ञायाम् ॥ ३४ ॥**

१ अवरादीनां च पुनः सूत्रपाठे ग्रहणा-
नर्थक्यं गणे पठितत्वात् ।

स्वमज्ञातिधनाख्यायाम् ॥ ३५ ॥

अन्तरं बहिर्योगोपसंव्यानयोः ॥३६॥

१ उपसंव्यानग्रहणमनर्थकं बहिर्योगेण
कृतत्वात् ।
२ न वा शाटकयुगाद्यर्थम् ।

---

१ प. पुस्तके नास्ति । २ प. पुस्तके इतः परमधिकम् अपुरीति वक्तव्यम् । ' गणसूत्र एतत्कर्तव्य- ' इति कैयटः ।

३ वाप्रकरणे तीयस्य ङित्सूपसंख्यानम् ।

स्वरादिनिपातमव्ययम् ॥ ३७ ॥

तद्धितश्चासर्वविभक्तिः ॥ ३८ ॥

१ असर्वविभक्तावविभक्तिनिमित्तस्योपसंख्यानम् ।

२ सर्वविभक्तिर्ह्यविशेषात् ।

३ त्रलादीनां चोपसंख्यानम् ।

४ अविभक्ताावितरेतराश्रयत्वादप्रसिद्धिः ।

५ अलिङ्गमसंख्यमिति वा ।

६ सिद्धं तु पाठात् ।

कृन्मेजन्तः ॥ ३९ ॥

१ कृन्मेजन्तश्चानिकारोकारप्रकृतिः ।

२ अनन्यप्रकृतिरिति वा ।

३ न वा संनिपातलक्षणो विधिरनिमित्तं तद्विघातस्य ।

४ प्रयोजनं ह्रस्वत्वं तुग्विधेर्ग्रामणिकुलम् ।

५ नलोपो वृत्रहभिः ।

६ उदुपधत्वमकित्त्वस्य निकुचिते ।

७ नाभावो यञि दीर्घत्वस्यामुना ।

८ आत्त्वं कित्त्वस्योपादास्त ।

९ तिसृचतसृत्वं ङीव्विधेः ।

१० तस्य दोषो वर्णाश्रयः प्रत्ययो वर्णविचालस्य ।

११ आत्त्वं पुग्विधेः क्रापयति ।

१२ पुग्घ्रस्वत्वस्यादीदपत् ।

१३ त्यदाद्यकारष्टाब्विधेः ।

१४ इड्विधिराकारलोपस्य पपिवान् ।

१५ मतुब्विभक्त्युदात्तत्वं पूर्वनिघातस्य ।

१६ नदीह्रस्वत्वं संबुद्धिलोपस्य ।

क्त्वातोसुन्कसुनः ॥ ४० ॥

अव्ययीभावश्च ॥ ४१ ॥

१ अव्ययीभावस्याव्ययत्वे प्रयोजनं लुग्मुखस्वरोपचाराः ।

शि सर्वनामस्थानम् ॥ ४२ ॥

सुडनपुंसकस्य ॥ ४३ ॥

१ शि सर्वनामस्थानं सुडनपुंसकस्येति चेज्जसि शिप्रतिषेधः ।

न वेति विभाषा ॥ ४४ ॥

१ न वेति विभाषायामर्थसंज्ञाकरणम् ।

२ शब्दसंज्ञायां ह्यर्थासंप्रत्ययो यथान्यत्र ।

३ इतिकरणोऽर्थनिर्देशार्थः ।

४ समानशब्दप्रतिषेधः ।

५ न वा विधिपूर्वकत्वात्प्रतिषेधसंप्रत्ययो यथा लोके ।

६ विध्यनित्यत्वमनुपपन्नं प्रतिषेधसंज्ञाकरणात् ।

७ सिद्धं तु प्रसज्यप्रतिषेधात् ।

८ विप्रतिषिद्धं तु ।

९ न वा प्रसङ्गसामर्थ्यादन्यत्र प्रतिषेधविषयात् ।

१० विधिप्रतिषेधयोर्युगपद्वचनानुपपत्तिः ।

११ भवतीति चेन्न प्रतिषेधः ।

१२ नेति चेन्न विधिः ।

१३ सिद्धं तु पूर्वस्योत्तरेण बाधितत्वात् ।

१४ साध्वनुशासनेऽस्मिन्यस्य विभाषा तस्य साधुत्वम् ।

१५ द्वेधाप्रतिपत्तिः ।

१६ कार्ये युगपदन्वाचययौगपद्यम् ।

१ इतःपरमाधिकं प. पुस्तके वार्तिकद्वयम् । नञ्प्रतिषेधात् अप्राप्तेर्वा ।

१७ आचार्यदेशशीलने च तद्विषयता ।

१८ तत्कीर्तने च द्वेधाप्रतिपत्तिः ।

१९ [1]अशिष्यो वा विदितत्वात्

२० [2]अप्राप्ते त्रिसंशयाः ।

२१ [3]प्राप्ते च ।

२२ [4]उभयत्र च ।

इग्यणः संप्रसारणम् ॥ ४५ ॥

१ संप्रसारणसंज्ञायां वाक्यसंज्ञा चेद्वर्णविधिः ।

२ वर्णसंज्ञा चेन्निर्वृत्तिः ।

३ विभक्तिविशेषनिर्देशस्तु ज्ञापक उभयसंज्ञात्वस्य ।

आद्यन्तौ टकितौ ॥ ४६ ॥

१ टकितोराद्यन्तविधाने प्रत्ययप्रतिषेधः ।

२ परवचनात्सिद्धमिति चेन्नापवादत्वात् ।

३ सिद्धं तु षष्ठ्यधिकारे वचनात् ।

४ आद्यन्तयोर्वा षष्ठ्यर्थत्वात्तदभावेऽसंप्रत्ययः ।

मिदचोऽन्त्यात्परः ॥ ४७ ॥

१ मिदचोऽन्त्यात्पर इति स्थानपरप्रत्ययापवादः ।

२ अन्त्यात्पूर्वो मस्जेरनुषङ्गसंयोगादिलोपार्थम् ।

३ भजिमच्योंश्च ।

४ अभक्ते दीर्घनलोपस्वरणत्वानुस्वारशीभावाः ।

५ परादौ गुणवृद्ध्यौत्त्वदीर्घनलोपानुस्वारशीभावेनकारप्रतिषेधः ।

६ पूर्वान्ते नपुंसकोपसर्जनह्रस्वत्वं द्विगुस्वरश्च ।

७ न वा बहिरङ्गलक्षणत्वात् ।

एच इग्घ्रस्वादेशे ॥ ४८ ॥

१ [5]एच इक् सवर्णाकारनिवृत्त्यर्थम् ।

२ दीर्घाप्रसङ्गस्तु निवर्तकत्वात् ।

३ सिद्धमेङः सस्थानत्वात् ।

४ ऐचोश्चोत्तरभूयस्त्वात् ।

षष्ठी स्थानेयोगा ॥ ४९ ॥

१ षष्ठ्याः स्थानेयोगवचनं नियमार्थम् ।

२ अवयवषष्ठ्यादिष्वतिप्रसङ्गः शासो गोह इति ।

३ अवयवषष्ठ्यादीनां चाप्राप्तिर्योगस्यासंदिग्धत्वात् ।

४ विशिष्टा वा षष्ठी स्थानेयोगा ।

स्थानेऽन्तरतमः ॥ ५० ॥

१ स्थानिन एकत्वनिर्देशादनेकादेशनिर्दे-

---

१ प. पुस्तके नास्ति । २ इतः परमधिकं प. पुस्तके । द्वन्द्वे च विभाषा जसि । ऊर्णोतेर्विभाषा । विभाषोपयमने । अनुपसर्गाद्वा । विभाषा वृक्षमृगादीनाम् । उषविदजागृभ्योऽन्यतरस्याम् । दीपादीनां विभाषा । विभाषाग्रेप्रथमपूर्वेषु । तृन्नादीनां विभाषा । एकहलादौ पूरयितव्येऽन्यतरस्याम् । श्वादेरिञि पदान्तस्यान्यतरस्याम् सपूर्वायाः प्रथमाया विभाषा । ३ प. पुस्तके इतः पराधिकम् । विभाषा विप्रलापे । विभाषोपपदेन प्रतीयमाने । तिरोऽन्तर्धौ । विभाषा कृञि । अधिरीश्वरे । विभाषा कृञि । दिवस्तदर्थस्य । विभाषोपसर्गे । ४ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । ह्रक्रोरन्यतरस्याम् । न यदि । विभाषा साकाङ्क्षे । विभाषा श्वेः । विभाषा संघुषास्वनाम् । ५ पुस्तके इतः परमधिकं परवचनात्सिद्धमिति । ६ प. पुस्तके परमधिकम् दीर्घप्रसङ्गः इति ।

शाच्च सर्वप्रसङ्गस्तस्मात्स्थानेऽन्तरतमवचनम् ।

२ स्थानेऽन्तरतमनिर्वर्तके स्थानिनिवृत्तिः ।

३ निर्वृत्तप्रतिपत्तौ निर्वृत्तिः ।

४ अनर्थकं च ।

५ उक्तं वा ।

६ प्रत्यात्मवचनं च ।

७ प्रत्यात्मवचनमशिष्यं स्वभावसिद्धत्वात् ।

८ अन्तरतमवचनं च ।

९ व्यञ्जनस्वरव्यतिक्रमे च तत्कालप्रसङ्गः ।

१० अक्षु चानेकवर्णादेशेषु ।

११ गुणवृद्ध्येज्भावेषु च ।

१२ ऋवर्णस्य गुणवृद्धिप्रसङ्गे सर्वप्रसङ्गोऽविशेषात् ।

१३ न व ऋवर्णस्य स्थाने रपरप्रसङ्गादवर्णस्यान्तर्यम् ।

१४ सर्वादेशप्रसङ्गस्त्वनेकाल्त्वात् ।

१५ न वानेकाल्त्वस्य तदाश्रयत्वादृवर्णादेशस्याविघातः ।

१६ संप्रयोगो वा नष्टाश्वदग्धरथवत् ।

१७ एजवर्णयोरादेशेऽवर्णं स्थानिनोऽवर्णप्रधानत्वात् ।

१८ सिद्धं तूभयान्तर्यात् ।

उरण् रपरः ॥ ५१ ॥

१ उरण्रपरवचनमन्यनिवृत्त्यर्थं चेदुदात्तादिषु दोषः ।

२ य उः स्थाने स रपर इति चेद् गुणवृद्ध्योरवर्णाप्रतिपत्तिः ।

३ सिद्धं तु प्रसङ्गे रपरत्वात् ।

४ आदेशो रपर इति चेद्रीरिविधिषु रपरप्रतिषेधः ।

५ उदात्तादिषु च ।

६ एकादेशस्योपसंख्यानम्[1] ।

७ अवयवग्रहणात्सिद्धमिति चेदादेशे रान्तप्रतिषेधः ।

८ अभक्ते दीर्घलत्वयगभ्यस्तस्वरहलादिशेषविसर्जनीयप्रतिषेधः प्रत्ययाव्यवस्था च ।

९ पूर्वान्ते चैवधारणं विसर्जनीयप्रतिषेधो यक्स्वरश्च ।

१० परादावकारलोपौत्वपुक्प्रतिषेधश्चङ्युपधाह्रस्वत्वमिटोऽव्यवस्थाभ्यासलोपोऽभ्यस्ततादिस्वरो दीर्घत्वं च ।

अलोऽन्त्यस्य ॥ ५२ ॥

१ अलोऽन्त्यस्येति स्थाने विज्ञातस्यानुसंहारः ।

२ इतरथा ह्यनिष्टप्रसङ्गः ।

३ योगशेषे च ।

ङिच्च ॥ ५३ ॥

१ तातङि ङित्करणस्य सावकाशत्वाद्विप्रतिषेधात्सर्वादेशः ।

आदेः परस्य ॥ ५४ ॥

१ अलोऽन्त्यस्यादेः परस्यानेकाल्शित्सर्वे

१ प. पुस्तके नास्ति २ प. पुस्तके अवयवग्रहणात्सिद्धमित्यधिकम् ।

स्येत्यपवादविप्रतिषेधात्सर्वादेशः ।

अनेकाल्शित् सर्वस्य ॥ ५५ ॥

स्थानिवदादेशोऽनल्विधौ ॥ ५६ ॥

१ स्थान्यादेशपृथक्त्वादादेशे स्थानिवदनुदेशो गुरुवद्गुरुपुत्र इति यथा ।

२ अल्विधौ प्रतिषेधेऽविशेषणेऽप्राप्तिस्तस्यादर्शनात् ।

३ सामान्यातिदेशे विशेषानतिदेशः ।

४ सत्याश्रये विधिरिष्टः ।

५ प्रतिषेधस्तु प्राप्नोत्यल्विधित्वात् ।

६ न वानुदेशिकस्य प्रतिषेधादितरेण भावः ।

७ आदेश्यल्विधिप्रतिषेधे कुरुवधपिबां गुणवृद्धिप्रतिषेधः ।

८ आदेश्यादेश इति चेत्सुप्तिङ्कृदतिदिष्टेषूपसंख्यानम् ।

९ एकदेशविकृतस्योपसंख्यानम् ।

१० एकदेशविकृतस्यानन्यत्वात्सिद्धम् ।

११ अनित्यविज्ञानं तु तस्मादुपसंख्यानम्[1] ।

१२ अनुपपन्नं स्थान्यादेशत्वं नित्यत्वात् ।

१३ सिद्धं तु यथा लौकिकवैदिकेष्वभूतपूर्वेऽपि स्थानशब्दप्रयोगात् ।

१४ कार्यविपरिणामाद्वा सिद्धम् ।

१५ अपवादप्रसङ्गस्तु स्थानिवत्त्वात् ।

१६ [2]उक्तं वा ।

१७ सिद्धं तु षष्ठीनिर्दिष्टस्य स्थानिवद्वचनात् ।

१८ तस्य दोषस्तयादेश उभयप्रतिषेधः ।

१९ जात्याख्यायां वचनातिदेशे स्थानिवद्भावप्रतिषेधः ।

२० ङ्याब्ग्रहणेऽदीर्घः ।

२१ आहिभुवोरीट्प्रतिषेधः ।

२२ वध्यादेशे वृद्धितत्त्वप्रतिषेधः ।

२३ इड्विधिश्च ।

२४ आकारान्तान्नुक्षुक्प्रतिषेधः ।

२५ लोडादेशे शाभावजभावधित्वहिलोपैत्त्वप्रतिषेधः ।

२६ त्रयादेशे स्रन्तप्रतिषेधः ।

२७ आम्विधौ च ।

२८ स्वरे वस्वादेशे ।

२९ गोः पूर्वणित्वात्वस्वरेषु ।

३० करोतिपिब्योः प्रतिषेधः ।

३१ [3]उक्तं वा ।

अचः परस्मिन्पूर्वविधौ[4] ॥ ५७ ॥

१ अचः पूर्वविज्ञानादैचोः सिद्धम् ।

२ तत्रादेशलक्षणप्रतिषेधः[5] ।

३ असिद्धवचनात्सिद्धमिति चेदुत्सर्गलक्षणानामनुदेशः ।

४ असिद्धवचनात्सिद्धमिति चेन्नान्यस्यासिद्धवचनादन्यस्य भावः ।

५ तस्मात्स्थानिवद्वचनमसिद्धत्वं च ।

६ [6]उक्तं वा[7] ।

---

[1] इतः परमधिक प. पुस्तके । एकदेशविकृतेषूपसंख्यानम् । अनादेशत्वात् । रूपान्यत्वाच्च । आदेशः स्थानिवादिति चेन्नानाश्रितत्वात् । आश्रय इति चेदल्विधिप्रसङ्गः । इति भारद्वाजीयपाठः । [2] प. पुस्तके इदं नास्ति । [3] प. पुस्तके नास्ति । [4] अपरविधाविति वक्तव्यम् इदमधिकमितः परं प. पुस्तके । [5] प. पुस्तके इतः परमिदमधिकम् । असिद्धवचनात्सिद्धम् । [6] प. पुस्तके नास्ति । [7] प. पुस्तके इतः परमधिकम् । काममतिदिश्यतां वा सच्चासच्चापि नेह भारोऽस्ति । कल्प्यो हि वाक्यशेषो वाक्यं वक्तर्यधीनं हि ॥

७ अनन्तरस्य चेदेकाननुदात्तद्विगुस्वरगतिनिघातेषूपसंख्यानम् ।
८ पूर्वमात्रस्येति चेदुपधाह्रस्वत्वम् ।
९ गुरुसंज्ञा च ।
१० न वा संयोगस्यापूर्वविधित्वात् ।
११ एकादेशस्योपसंख्यानम् ।
१२ उभयनिमित्तत्वात् ।
१३ उभयादेशत्वाच्च ।
१४ हल्चोरादेशः स्थानिवदिति चेद्विंशतेस्तिलोप एकादेशः ।
१५ स्थूलादीनां यणादिलोपेऽवादेशः ।
१६ केकयमित्रय्वोरियादेश एत्वम् ।
१७ उत्तरपदलोपे च ।
१८ यङ्लोपे यणियङुवङः ।
१९ अस्थानिवत्त्वे यङ्लोपे गुणवृद्धिप्रतिषेधः ।
२० अविशेषेण स्थानिवदिति चेल्लोपयणादेशे गुरुविधिः ।
२१ द्विर्वचनादयश्च प्रतिषेधे ।
२२ क्सलोपे लुग्वचनम् ।
२३ हन्तेर्घत्वम् ।
२४ ग्रहणेषु स्थानिवदिति चेज्जग्ध्यादिष्वादेशप्रतिषेधः ।
२५ यणादेशे युलोपेत्वानुनासिकात्त्वप्रतिषेधः ।
२६ रायात्वप्रतिषेधश्च ।
२७ दीर्घे यलोपप्रतिषेधः ।
२८ अतो दीर्घे यलोपवचनम् ।

न पदान्तद्विर्वचनवरेयलोपस्वरसवर्णानुस्वारदीर्घजश्चर्विधिषु ॥ ५८ ॥

[१]प्रतिषेधे स्वरदीर्घयलोपेषु लोपाजादेशो न स्थानिवत् ।
२ क्विलुगुपधात्वचङ्परनिर्ह्रासकुत्वेषूपसंख्यानम् ।
३ पूर्वत्रासिद्धे च ।
४ प्रयोजनं क्सलोपः सलोपे ।
५ दध आकारलोप आदिचतुर्थत्वे ।
६ हलो यमां यमि लोपे ।
७ अल्लोपणिलोपौ संयोगान्तलोपप्रभृतिषु ।
८ द्विर्वचनादीनि च ।
९ वरेयलोपस्वरवर्जम् ।
१० तस्य दोषः संयोगादिलोपलत्वणत्वेषु ।

द्विर्वचनेऽचि ॥ ५९ ॥

१ आदेशे स्थानिवदनुदेशात्तद्वतो द्विर्वचनम् ।
२ तत्राभ्यासरूपम् ।
३ अज्ग्रहणं तु ज्ञापकं रूपस्थानिवद्भावस्य ।
४ तत्र गाङ्प्रतिषेधः ।
५ कृत्येजन्तदिवादिनामधातुष्वभ्यासरूपम् ।
६ प्रत्यय इति चेत्कृत्येजन्तनामधातुष्वभ्यासरूपम् ।
७ द्विर्वचननिमित्तेऽचि स्थानिवदिति चेण्णौ स्थानिवद्वचनम् ।

१ प. पुस्तके नास्ति । २ प. पुस्तके दिवादीत्यधिकम् ।

८ ओः पुयण्जिषु वचनं ज्ञापकं णौ स्थानिवद्भावस्य ।

अदर्शनं लोपः ॥ ६० ॥

१ [1]लोपसंज्ञायामर्थसतोरुक्तम् ।

२ सर्वप्रसङ्गस्तु सर्वस्यान्यत्रादृष्टत्वात् ।

३ तत्र प्रत्ययलक्षणप्रतिषेधः ।

४ सिद्धं तु प्रसक्तादर्शनस्य लोपसंज्ञित्वात् ।

प्रत्ययस्य लुक्श्लुलुपः ॥ ६१ ॥

१ लुमति प्रत्ययग्रहणमप्रत्ययसंज्ञाप्रतिषेधार्थम् ।

२ प्रयोजनं तद्धितलुकि कंसीयपरशव्ययोर्लुकि च गोप्रकृतिनिवृत्त्यर्थम् ।

३ योगविभागात्सिद्धम् ।

४ कंसीयपरशव्ययोर्विशिष्टनिर्देशात्सिद्धम् ।

५ [2]उक्तं वा ।

६ षष्ठीनिर्देशार्थं तु ।

७ अनिर्देशे हि षष्ठ्यर्थाप्रसिद्धिः ।

८ सर्वादेशार्थं वा वचनप्रामाण्यात् ।

९ उत्तरार्थं तु ।

प्रत्ययलोपे प्रत्ययलक्षणम् ॥ ६२ ॥

१ प्रत्ययलोपे प्रत्ययलक्षणवचनं सदन्वाख्यानाच्छास्त्रस्य ।

२ लुक्युपसंख्यानम् ।

३ लोपे हि विधानम् ।

४ न वादर्शनस्य लोपसंज्ञित्वात् ।

५ प्रत्ययादर्शनं तु लुमत्संज्ञम् ।

६ तत्र लुकि श्लुविधिप्रतिषेधः ।

७ न वा पृथक्संज्ञाकरणात् ।

८ लुमति प्रतिषेधाद्वा ।

९ सतो निमित्ताभावात्पदसंज्ञाभावः ।

१० तुग्दीर्घत्वयोश्च विप्रतिषेधानुपपत्तिरेकयोगलक्षणत्वात्परिवीरिति ।

११ सिद्धं तु स्थानिसंज्ञानुदेशादान्यभाव्यस्य ।

१२ भसंज्ञाङीप्ष्फगोरात्वेषु च सिद्धम् ।

१३ तस्य दोषो ङौनकारलोपेत्त्वेम्विधयः ।

१४ प्रयोजनमपृक्तशिलोपे नुममामौ गुणवृद्धिदीर्घत्वेमडाट्श्नम्विधयः ।

१५ भसंज्ञाङीप्ष्फगोरात्वेषु च दोषः ।

न लुमताङ्गस्य ॥ ६३ ॥

१ लुमति प्रतिषेध एकपदस्वरस्योपसंख्यानम् ।

२ सर्वामन्त्रितसिज्लुक्स्वरवर्जम् ।

३ प्रयोजनं ञिनिकिल्लुकि स्वराः ।

४ पथिमथोः सर्वनामस्थाने ।

५ अह्नो रविधौ ।

६ उत्तरपदत्वे चापदादिविधौ ।

७ द्वन्द्वेऽन्त्यस्य ।

८ सिच उसोऽप्रसङ्ग आकारप्रकरणात् ।

९ युष्मदस्मदोः स्थग्रहणात् ।

१० आमि लिलोपात्तस्य चानिघातस्तस्माच्च निघातः ।

११ अङ्गाधिकार इटो विधिप्रतिषेधौ ।

१२ क्रमेदीर्घत्वं च ।

[1] प. पुस्तके नास्ति । [2] प. पुस्तके नास्ति ।

१३ न लुमता तस्मिन्निति चेद्धनिणिङादेशास्तल्लोपे ।

अचो ऽन्त्यादि टि ॥ ६४ ॥

अलो ऽन्त्यात्पूर्व उपधा ॥ ६५ ॥

१ उपधासंज्ञायामल्ग्रहणमन्त्यनिर्देशश्चेत्संघातप्रतिषेधः ।

२ अन्त्यविज्ञानात्सिद्धमिति चेन्नानर्थकेऽलोन्त्यविधिरनभ्यासविकारे ।

३ प्रयोजनमव्यक्तानुकरणस्यात इतौ ।

४ व्सोरेद्धावभ्यासलोपश्च ।

५ आपि लोपोऽकोऽनचि ।

६ अत्र लोपोऽभ्यासस्य ।

७ अलोऽन्त्यात्पूर्वोऽलुपधेति वा ।

८ अवचनाल्लोकविज्ञानात्सिद्धम् ।

तस्मिन्निति निर्दिष्टे पूर्वस्य ॥ ६६ ॥

तस्मादित्युत्तरस्य ॥ ६७ ॥

१ निर्दिष्टग्रहणमानन्तर्यार्थम् ।

२ तस्मिंस्तस्मादिति पूर्वोत्तरयोर्योगयोरविशेषान्नियमार्थं वचनं दध्युदकं पचत्योदनम् ।

३ उभयनिर्देशे विप्रतिषेधात्पञ्चमीनिर्देशः ।

४ प्रयोजनमतो लसार्वधातुकानुदात्तत्वे ।

५ वहोरिष्ठादीनामादिलोपे ।

६ गोतो णित् ।

७ रुदादिभ्यः सार्वधातुके ।

८ आने मुगीदासः ।

९ आमि सर्वनाम्नः सुट् ।

१० घेर्ङित्याण्नद्याः ।

११ याडापः ।

१२ ङमो ह्रस्वादचि ङमुण्नित्यम् ।

१३ विभक्तिविशेषनिर्देशानवकाशत्वादविप्रतिषेधः ।

१४ यथार्थं वा षष्ठीनिर्देशः ।

१५ प्रकल्पकमिति चेन्नियमाभावः ।

१६ प्रकृतिविकाराव्यवस्था च ।

१७ सप्तमीपञ्चम्योश्च भावादुभयत्र षष्ठीप्रक्लृप्तिस्तत्रोभयकार्यप्रसङ्गः ।

स्वं रूपं शब्दस्याशब्दसंज्ञा ॥ ६८ ॥

१ शब्देनार्थगतेरर्थस्यासंभवात्तद्वाचिनः संज्ञाप्रतिषेधार्थं स्वंरूपवचनम् ।

२ न वा शब्दपूर्वको ह्यर्थे संप्रत्ययस्तस्मादर्थनिवृत्तिः ।

३ संज्ञाप्रतिषेधानर्थक्यं वचनप्रामाण्यात् ।

४ मन्त्राद्यर्थमिति चेच्छास्त्रसामर्थ्यादर्थगतेः सिद्धम् ।

५ सित्तद्विशेषाणां वृक्षाद्यर्थम् ।

६ पित्पर्यायवचनस्य च स्वाद्यर्थम् ।

७ जित्पर्यायवचनस्यैव राजाद्यर्थम् ।

८ झित्तस्य च तद्विशेषाणां च मत्स्याद्यर्थम् ।

अणुदित् सवर्णस्य चाप्रत्ययः ॥ ६९ ॥

१ अण्सवर्णस्येति स्वरानुनासिक्यकालभेदात् ।

२ तत्र प्रत्याहारग्रहणे सवर्णाग्रहणमनुपदेशात् ।

३ ह्रस्वसंप्रत्ययादिति चेदुच्चार्यमाणसंप्रत्यायकत्वाच्छब्दस्यावचनम् ।

---

१ प. पुस्तके इतः परमधिकम् अन्त्यविज्ञानात्सिद्धमिति ।

४ वर्णपाठ उपदेश इति चेदवरकालत्वात्परिभाषाया अनुपदेशः ।
५ तस्मादुपदेशः ।
६ तत्रानुवृत्तिनिर्देशे सवर्णाग्रहणमनण्त्वात् ।
७ सवर्णेऽण्ग्रहणमपरिभाष्यमाकृतिग्रहणात् ।
८ अनन्यत्वाच्च ।
९ अनेकान्तो ह्यनन्यत्वकरः ।
१० तद्वच्च हल्ग्रहणेषु ।
११ द्रुतविलम्बितयोश्चानुपदेशात् ।
१२ वृत्तिपृथक्त्वं तु नोपपद्यते ।
१३ तस्मात्तत्र तपरनिर्देशात्सिद्धम् ।

तपरस्तत्कालस्य ॥ ७० ॥

१ तपरस्तत्कालस्येति नियमार्थमिति चेद्दीर्घग्रहणे स्वरभिन्नाग्रहणम् ।
२ प्रापकमिति चेद्ध्रस्वग्रहणे दीर्घप्लुतप्रतिषेधः ।
३ विप्रतिषेधात्सिद्धम् ।
४ द्रुतायां तपरकरणे मध्यमविलम्बितयोरुपसंख्यानं कालभेदात् ।
५ सिद्धं त्ववस्थिता वर्णा वक्तुश्चिराचिरवचनाद्वृत्तयो विशिष्यन्ते[2] ।

आदिरन्त्येन सहेता ॥ ७१ ॥

१ आदिरन्त्येन सहेतेत्यसंप्रत्ययः संज्ञिनोऽनिर्देशात् ।
२ सिद्धं त्वादिरिता सह तन्मध्यस्येति वचनात् ।
३ संबन्धिशब्दैर्वा तुल्यम् ।

येन विधिस्तदन्तस्य ॥ ७२ ॥

१ येन विधिस्तदन्तस्येति चेद्ग्रहणोपाधीनां तदन्तोपाधिप्रसङ्गः ।
२ सिद्धं तु विशेषणविशेष्ययोर्यथेष्टत्वात् ।
३ समासप्रत्ययविधौ प्रतिषेधः ।
४ उगिद्वर्णग्रहणवर्जम् ।
५ अकच्स्वरवतः सर्वनामाव्ययधातुविधावुपसंख्यानम् ।
६ सिद्धं तु तदन्तान्तवचनात् ।
७ तदेकदेशविज्ञानाद्वा सिद्धम् ।
८ प्रयोजनं सर्वनामाव्ययसंज्ञायाम् ।
९ उपपदविधौ भयाढ्यादिग्रहणम् ।
१० ङीब्विधावुगिद्ग्रहणम् ।
११ प्रतिषेधे स्वस्रादिग्रहणम् ।
१२ अपरिमाणबिस्तादिग्रहणं च प्रतिषेधे ।
१३ दिति ।
१४ रोण्या अण् ।
१५ तस्य च ।
१६ रथसीताहलेभ्यो यद्विधौ ।
१७ सुसर्वार्धदिक्शब्देभ्यो जनपदस्य ।
१८ ऋतोर्वृद्धिमद्विधाववयवानाम् ।
१९ ठञ्विधौ संख्यायाः ।
२० धर्मान्नञः ।
२१ पदाङ्गाधिकारे तस्य च तदुत्तरपदस्य च ।
२२ प्रयोजनमिष्टकेषीकामालानां चिततूलभारिषु ।
२३ महदप्स्वसृनप्तॄणां दीर्घविधौ ।
२४ पद्युष्मदस्मदस्थ्याद्यनडुहो नुम् ।
२५ द्युपाथिमथिपुंगोसखिचतुरनड्वात्त्रिग्रहणम् ।

१ इदं प. पुस्तके नास्ति । २ प. पुस्तके इतः परमाधिकं भेर्याघातवत् ।

२६ त्यदादिविधिभस्त्रादिस्त्रीग्रहणं च।

२७ वर्णग्रहणं च सर्वत्र।

२८ प्रत्ययग्रहणं चापञ्चम्याः।

२९ यस्मिन्विधिस्तदादावल्ग्रहणे।

वृद्धिर्यस्याचामादिस्तद्वृद्धम् ॥ ७३ ॥

१ वृद्धसंज्ञायामजसंनिवेशादनादित्वम्।

२ एकान्तादित्वे च सर्वप्रसङ्गः।

३ सिद्धमजाकृतिनिर्देशात्।

४ व्यञ्जनस्याविद्यमानत्वं यथान्यत्र।

५ वा नामधेयस्य।

६ गोत्रोत्तरपदस्य च।

७ गोत्रान्ताद्वासमस्तवत्।

८ जिह्वाकात्यहरितकात्यवर्जम्।

त्यदादीनि च ॥ ७४ ॥

एङ् प्राचां देशे ॥ ७५ ॥

प्रथमाध्यायस्य प्रथमः पादः।

गाङ्कुटादिभ्यो ऽञ्णिन्ङित् ॥ १ ॥

१ ङित्किद्वचने तयोरभावादप्रसिद्धिः।

२ भवतीति चेदादेशप्रतिषेधः।

३ संज्ञाकरणे ङिद्ग्रहणेऽसंप्रत्ययः शब्दभेदात्।

(क)

४ तद्वदतिदेशेऽकिद्विधिप्रसङ्गः।

५ सिद्धं तु प्रसज्यप्रतिषेधात्।

६ सर्वत्र सन्नन्तात्मनेपदप्रतिषेधः।

७ सिद्धं तु पूर्वस्य कार्यातिदेशात्।

८ पृथगनुबन्धत्वे प्रयोजनं वचिस्वपियजादीनामसंप्रसारणं सार्वधातुकचङादिषु।

९ जाग्रोऽगुणविधिः।

१० कुटादीनामिट्प्रतिषेधः।

११ क्त्वायां कित्प्रतिषेधश्च।

विज इट् ॥ २ ॥

विभाषोर्णोः ॥ ३ ॥

सार्वधातुकमपित् ॥ ४ ॥

१ अपिन्ङिदिति चेच्छ्वेकादेशप्रतिषेध आदिवत्त्वात्।

२ न पिन्ङिदिति चेदुत्तमैकादेशप्रतिषेधः।

असंयोगाल्लिट् कित् ॥ ५ ॥

१ ऋदुपधेभ्यो लिटः कित्त्वं गुणात्प्रतिषेधेन।

२ उक्तं वा[1]।

इन्धिभवतिभ्यां च ॥ ६ ॥

१ इन्धेश्छन्दोविषयत्वाद्भुवो वुको नित्यत्वात्ताभ्यां किद्वचनानर्थक्यम्[2]।

मृडमृदगुधकुषक्लिशवदवसः क्त्वा ॥ ७ ॥

रुदविदमुषग्रहिस्वपिप्रच्छः संश्च ॥ ८ ॥

इको झल् ॥ ९ ॥

हलन्ताच्च ॥ १० ॥

१ दम्भेर्हल्ग्रहणस्य जातिवाचकत्वात्सिद्धम्[3]।

---

१ प. पुस्तके नास्ति। २ प. पुस्तके इतः परमधिकम्। इकः कित्त्वं गुणो मा भूत्। दीर्घारम्भात्। कृते भवेत्। अनर्थके तु हस्वार्थम्। दीर्घाणां तु प्रसज्यते। सामर्थ्याद्धि पुनर्भाव्यम्। ऋदित्वं दीर्घसंश्रयम्। दीर्घाणां नाकृते दीर्घे। णिलोपस्तु प्रयोजनम्। ३ प. पुस्तके इतः परमधिकम् इच्च कस्य तकारत्वम्। दीर्घो मा भूत्। ऋतेऽपि सः। अनन्तरे प्लुतो मा भूत्। प्लुतश्च विषये स्मृतः। न सेडिति कृते कित्त्वे। निष्ठायामवधारणात्। ज्ञापकान्न परीक्षायाम्। सनि झल्ग्रहणं विदुः। इत्वं कित्संनियोगेन। रेण तुल्यं सुधीवनि। वस्वर्थम्। किदतीदेशात्। निगृहीतिः। क्त्वा च विग्रहात्।

लिङ्सिचावात्मनेपदेषु ॥ ११ ॥
उश्च[1] ॥[1] १२ ॥
वा गमः ॥ १३ ॥
हनः सिच् ॥ १४ ॥
यमो गन्धने ॥ १५ ॥
विभाषोपयमने ॥ १६ ॥
स्थाघ्वोरिच्च ॥ १७ ॥
न क्त्वा सेट् ॥ १८ ॥
निष्ठा शीङ्स्विदिमिदिक्ष्विदिधृषः १९
मृषस्तितिक्षायाम् ॥ २० ॥
उदुपधाद्भावादिकर्मणोरन्यतरस्याम् २१
१ उदुपधाच्छपः ।
पूङः क्त्वा च ॥ २२ ॥
१ पूङः क्त्वानिष्ठयोरिटि वा प्रसङ्गः सेट्प्रकरणात् ।
२ न वा सेट्त्वास्याकिदाश्रयत्वादनिटि वा कित्त्वम् ।
३ इड्विधौ ह्यग्रणम्[2] ।
नोपधात् थफान्ताद्वा ॥ २३ ॥
वञ्चिलुञ्च्यृतश्च ॥ २४ ॥
तृषिमृषिकृशेः काश्यपस्य ॥ २५ ॥
रलो व्युपधाद्धलादेः संश्च ॥ २६ ॥
१ रलः क्त्वासनोः कित्त्वम् ।
ऊकालोऽज्झ्रस्वदीर्घप्लुतः ॥ २७ ॥
१ ह्रस्वादिषु समसंख्याप्रसिद्धिर्निर्देशवैषम्यात् ।
२ सिद्धं तु समसंख्यत्वात् ।
३ त्रयाणां हि विकारनिर्देशः ।
४ दीर्घप्लुतयोस्तु पूर्वसंज्ञाप्रसङ्गः ।
५ सिद्धं तु तपरनिर्देशात् ।
६ द्रुतादिषु चोक्तम् ।
अचश्च ॥ २८ ॥
१ ह्रस्वादिविधिरलोऽन्त्यस्येति चेद्वाचिप्रच्छिशमादिप्रभृतिहानिगमिदीर्घेष्वज्ग्रहणम् ।
२ अचश्चेन्नपुंसकह्रस्वाकृत्सार्वधातुकनामिदीर्घेष्वनन्त्यप्रतिषेधः ।
३ संज्ञया विधाने नियमः ।
४ अज्ग्रहणं संयोगाच्समुदायनिवृत्त्यर्थम् ।
उच्चैरुदात्तः ॥ २९ ॥
१ उच्चनीचस्यानवस्थितत्वात्संज्ञाप्रसिद्धिः ।
२ सिद्धं तु समानप्रक्रमवचनात् ।
नीचैरनुदात्तः ॥ ३० ॥
समाहारः स्वरितः ॥ ३१ ॥
१ समाहारोऽचोश्चेन्नाभावात् ।
२ गुणयोश्चेन्नाच्प्रकरणात् ।
३ सिद्धं त्वच्समुदायस्याभावात्तद्गुणे संप्रत्ययः ।
तस्यादित उदात्तमर्धह्रस्वम् ॥ ३२ ॥
१ स्वरितस्यार्धह्रस्वोदात्तादोदात्तस्वरितपरस्य सन्नतरादूर्ध्वमुदात्तादनुदात्तस्य स्वरितात्कार्यं स्वरितादिति सिद्ध्यर्थम् ।
२ स्वरितोदात्तार्थं च ।

[1] प. पुस्तके इतः परमधिकम् । नित्यमकित्त्वमिडाद्योः क्त्वाग्रहणमुत्तरार्थम् इति भारद्वाजीयः पाठः। [2] इदं प. पुस्तके नास्ति ।

३ स्वरितोदात्ताच्चास्वरितार्थम् ।
४ स्वरितपरसन्नतरार्थं च ।
५ देवब्रह्मणोरनुदात्तवचनं ज्ञापकं स्वरितादिति सिद्धत्वस्य ।

एकश्रुति दूरात्संबुद्धौ ॥ ३३ ॥

यज्ञकर्मण्यजपन्यूङ्खसामसु ॥ ३४ ॥

उच्चैस्तरां वा वषट्कारः ॥ ३५ ॥

विभाषा छन्दसि ॥ ३६ ॥

न सुब्रह्मण्यायां स्वरितस्य तूदात्तः ॥ ३७ ॥

१ सुब्रह्मण्यायामोकार उदात्तः ।
२ आकार आख्याने परादिश्च ।
३ वाक्यादौ च द्वे द्वे ।
४ मघवन्वर्जम् ।
५ सुत्यापराणामन्तः ।
६ असावित्यन्तः ।
७ अमुष्येत्यन्तः ।
८ स्यान्तस्योपोत्तमं च ।
९ वा नामधेयस्य ।

देवब्रह्मणोरनुदात्तः ॥ ३८ ॥

१ देवब्रह्मणोरनुदात्तत्वमेके ।

स्वरितात्संहितायामनुदात्तानाम् ॥ ३९ ॥

१ स्वरितात्संहितायामनुदात्तानामिति चेद्व्येकयोरैकश्रुत्यवचनम् ।
२ अविशेषेणैकश्रुत्यामिति चेद्व्यवहितानामप्रसिद्धिः ।
३ अनेकमपीति तु वचनात्सिद्धम् ।

उदात्तस्वरितपरस्य सन्नतरः ॥ ४० ॥

अपृक्त एकाल् प्रत्ययः ॥ ४१ ॥

१ अपृक्तसंज्ञायां हल्ग्रहणं स्वादिलोपे हलोऽग्रहणार्थम् ।
२ अणिञोर्लुगर्थमिति चेण्णेऽतिप्रसङ्गः ।
३ वचनप्रामाण्यादिति चेत्फञिवृत्त्यर्थं वचनम् ।
४ पैलादिषु वचनात्सिद्धम् ।

तत्पुरुषः समानाधिकरणः कर्मधारयः ४२

१ तत्पुरुषः समासाधिकरणः कर्मधारय इति चेत्समासैकार्थत्वादप्रसिद्धिः ।
२ सिद्धं तु पदसामानाधिकरण्यात् ।

प्रथमानिर्दिष्टं समास उपसर्जनम् ॥ ४३ ॥

१ प्रथमानिर्दिष्टं समास उपसर्जनमिति चेचेदनिर्देशात्प्रथमायाः समासे संज्ञाप्रसिद्धिः ।
२ सिद्धं तु समासविधाने वचनात् ।
३ न वा तादर्थ्यात्ताच्छब्द्यम् ।
४ यस्य विधौ प्रथमानिर्देशस्ततोऽन्यत्राप्युपसर्जनसंज्ञाप्रसङ्गः ।
५ सिद्धं तु यस्य विधौ तं प्रतीति वचनात्[१] ।
६ षष्ठ्यन्तयोश्चोपसर्जनत्व उक्तम् ।
७ उक्तं वा[२] ।

एकविभक्ति चापूर्वनिपाते ॥ ४४ ॥

१ एकविभक्तावषष्ठ्यन्तवचनम् ।
२ उक्तं वा[३] ।
३ प्रयोजनं द्विगुप्राप्तापन्नालंपूर्वोपसर्गाः क्त्वार्थे ।

१ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । अणिञोर्लुगर्थमल्ग्रहणम् । २ प. पुस्तके इतः परमधिकम् नाप्रतिषेधात् अप्राप्तेर्वा । ३ इदं प. पुस्तके नास्ति ।

अर्थवदधातुरप्रत्ययः प्रातिपदिकम् ४५

१ अर्थवत्यनेकपदप्रसङ्गः ।

२ समुदायोऽनर्थक इति चेदवयवार्थवत्त्वात् समुदायार्थवत्त्वं यथा लोके ।

३ वाक्यप्रतिषेधोऽर्थवत्त्वात् ।

४ पदार्थादन्यस्यानुपलब्धिरिति चेत्पदार्थाभिसंबन्धस्योपलब्धिः ।

५ तस्मात्प्रतिषेधः ।

६ अर्थवत्समुदायानां समासग्रहणं नियमार्थम् ।

७ अर्थवत्ता नोपपद्यते केवलेनावचनात् ।

८ न वा प्रत्ययेन नित्यसंम्बन्धात्केवलस्याप्रयोगः ।

९ सिद्धं त्वन्वयव्यतिरेकाभ्याम् ।

१० वर्णस्यार्थवदनर्थकत्व उक्तम् ।

११ संघातार्थवत्त्वाच्चेति चेद्दृष्टो ह्यतदर्थेन गुणेन गुणिनोऽर्थभावः ।

१२ निपातस्यानर्थकस्य प्रातिपदिकत्वम् ।

१३ अप्रत्यय इति चेत्तिवेकादेशे प्रतिषेधोन्तवत्त्वात् ।

१४ न प्रत्यय इति चेदूङेकादेशे प्रतिषेध आदिवत्त्वात् ।

१५ सुब्लोपे च प्रत्ययलक्षणत्वात् ।

कृत्तद्धितसमासाश्च ॥ ४६ ॥

१ समासग्रहण उक्तम्[1] ।

ह्रस्वो नपुंसके प्रातिपदिकस्य ॥ ४७ ॥

१ नपुंसकह्रस्वत्वे प्रातिपदिकग्रहणं तिब्निवृत्त्यर्थम् ।

२ अव्ययप्रतिषेधः ।

३ न वा लिङ्गाभावात् ।

४ यणेकादेशदीर्घैत्त्वेषु प्रतिषेधः ।

५ यणेकादेशदीर्घैत्त्वेषु बहिरङ्गलक्षणत्वात्सिद्धम् ।

गोस्त्रियोरुपसर्जनस्य ॥ ४८ ॥

१ उपसर्जनह्रस्वत्वे च ।

२ गोटाङ्ग्रहणं कृन्निवृत्त्यर्थम् ।

३ ईयसो बहुव्रीहौ पुंवद्वचनम् ।

४ पूर्वपदस्य च प्रतिषेधो गोसमासनिवृत्त्यर्थम् ।

५ कपि च ।

६ द्वन्द्वे च ।

७ [2]उक्तं वा ।

लुक्तद्धितलुकि ॥ ४९ ॥

१ तद्धितलुक्यवन्त्यादीनां प्रतिषेधः ।

१ तद्धितलुक्यवन्त्यादीनामप्रतिषेधोऽलुक्परत्वात्[3] ।

इद्गोण्याः ॥ ५० ॥

लुपि युक्तवद्व्यक्तिवचने ॥ ५१ ॥

१ अन्यत्राभिधेयव्यक्तिवचनभावाल्लुपि युक्तवदनुदेशः ।

२ लुपोऽदर्शनसंज्ञित्वादर्थगतिर्नोपपद्यते ।

---

१ इदं प. पुस्तके नास्ति । २ इदं प. पुस्तके नास्ति । ३ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । इद्गोण्या नेति वक्तव्यम् । ह्रस्वता हि विधीयते । इति वा वचने तावत् । मात्रार्थं वा कृतं भवेत् । गोण्या इत्त्वं प्रकरणात् । सूच्याद्यर्थमथापि वा ।

३ न वा दर्शनस्याशक्यत्वादर्थगतिः साहचर्यात् ।

४ योगाभावाच्चान्यस्य ।

५ समास उत्तरपदस्य बहुवचनस्य लुपः ।

विशेषणानां चाजातेः ॥ ५२ ॥

१ विशेषणानां वचनं जातिनिवृत्त्यर्थम् ।

२ समानाधिकरणत्वात्सिद्धम् ।

३ हरीतक्यादिषु व्यक्तिः ।

४ खलतिकादिषु वचनम् ।

५ मनुष्यलुपि प्रतिषेधः ।

तदशिष्यं संज्ञाप्रमाणत्वात् ॥ ५३ ॥

लुब्योगाप्रख्यानात् ॥ ५४ ॥

योगप्रमाणे च तदभावेऽदर्शनं स्यात् ॥

प्रधानप्रत्ययार्थवचनमर्थस्यान्यप्रमाणत्वात् ॥ ५६ ॥

कालोपसर्जने च तुल्यम् ॥ ५७ ॥

जात्याख्यायामेकस्मिन्बहुवचनमन्यतरस्याम् ॥ ५८ ॥

१ जात्याख्यायां सामान्याभिधानादैकार्थ्यम् ।

२ तत्रैकवचनादेश उक्तम्[1] ।

३ अर्थातिदेशात्सिद्धम् ।

४ संख्याप्रयोगे प्रतिषेधः ।

५ अस्मदो नामयुवप्रत्यययोश्च[2] ।

६ अशिष्यं वा बहुवत्पृथक्त्वाभिधानात् ।

७ जातिशब्देन हि द्रव्याभिधानम् ।

अस्मदो द्वयोश्च ॥ ५९ ॥

फल्गुनीप्रोष्ठपदानां च नक्षत्रे ॥ ६० ॥

छन्दसि पुनर्वस्वोरेकवचनम् ॥ ६१ ॥

विशाखयोश्च ॥ ६२ ॥

१ पुनर्वसुविशाखयोः सुपां सुलुक्पूर्वसवर्णेति सिद्धम् ।

तिष्यपुनर्वस्वोर्नक्षत्रद्वन्द्वे बहुवचनस्य द्विवचनं नित्यम् ॥ ६३ ॥

सरूपाणामेकशेष एकविभक्तौ ॥ ६४ ॥

१ प्रत्यर्थं शब्दनिवेशान्नैकेनानेकस्याभिधानम् ।

२ तत्रानेकार्थाभिधानेऽनेकशब्दत्वम् ।

३ तस्मादेकशेषः ।

४ एकविभक्ताविति चेन्नाभावाद्विभक्तेः ।

५ पृथक्सर्वेषामिति चेदेकशेषे पृथग्विभक्त्युपलब्धिस्तदाश्रयत्वात् ।

६ समास इति चेत्स्वरसमासान्तेषु दोषः ।

७ अङ्गाश्रये चैकशेषवचनम् ।

८ तिङ्समासे तिङ्समासवचनम् ।

९ तिङ्विप्रतिषेधश्च ।

१० असमासे वचनलोपः ।

११ द्विवचनबहुवचनविधिः ।

१२ द्वन्द्वप्रतिषेधश्च ।

१३ विभक्त्यन्तानामेकशेषे, एकविभक्त्यन्तानामिति तु पृथग्विभक्तिप्रतिषेधार्थम्

१४ न वार्थविप्रतिषेधाद्युगपद्वचनाभावः ।

१५ अनेकार्थाश्रयश्च पुनरेकशेषः ।

१६ तस्मान्नैकशब्दत्वम् ।

---

१ इदं प. पुस्तके नास्ति । २ प. इदमधिकम् । ('अस्मदः सविशेषणस्य प्रयोगेनेत्येव' इत्यपर आह ।)

१७ प्रातिपदिकानामेकशेषे मातृमात्रोः प्रतिषेधः सरूपत्वात् ।
१८ हरितहरिणश्येतश्येनरोहितरोहिणानां स्त्रियामुपसंख्यानम् ।
१९ न वा पदस्यार्थे प्रयोगात् ।
२० सर्वत्रापत्यादिषूपसंख्यानम् ।
२१ सिद्धं तु समानार्थानामेकशेषवचनात् ।
२२ नानार्थानामपि सरूपाणाम् ।
२३ एकार्थानामपि विरूपाणाम् ।
२४ स्वरभिन्नानां यस्योत्तरस्वरविधिः ।
२५ संख्याया अर्थासंप्रत्ययादन्यपदार्थत्वाच्चानेकशेषः ।
२६ प्रथममध्यमोत्तमानामेकशेषोऽसरूपत्वात्
२७ द्विवचनबहुवचनाप्रसिद्धिश्चैकार्थत्वात् ।
२८ नैकार्थ्यमिति चेदारम्भानर्थक्यम् ।
२९ अशिष्य एकशेष एकेनोक्तत्वात् ।
३० प्रत्यर्थं शब्दनिवेशादेकेनानेकस्याभिधानादप्रत्यर्थमिति चेत्तदपि प्रत्यर्थमेव[१]।
३१ यावतामभिधानं तावतां प्रयोगो न्याय्य इति चेदेकेनाप्यनेकस्याभिधानम्[२] ।
३२ एकेनोक्तत्वादपरस्य प्रयोगोऽनुपपन्न इति चेदनुक्तत्वात्प्लक्षेण न्यग्रोधस्य न्यग्रोधप्रयोगः ।
३३ अभिधानं पुनः स्वाभाविकम् ।
३४ उभयदर्शनाच्च ।
३५ आकृत्यभिधानादेकं विभक्तौ वाजप्यायनः ।
३६ प्रख्याविशेषात् ।
३७ अव्यपवर्गगतेश्च ।
३८ शब्दं चैकोपदिष्टम् ।
३९ धर्मशास्त्रं च तथा ।
४० अस्ति चैकमनेकाधिकरणस्थं युगपदिन्द्रवद्विषयः ।
४१ नैकमनेकाधिकरणस्थं युगपदिति चेत्तथैकशेषे ।
४२ द्रव्याभिधाने ह्याकृत्यसंप्रत्ययः ।
४३ तत्रासर्वद्रव्यगतिः ।
४४ चोदनायां चैकस्योपाधिवृत्तेः ।
४५ द्रव्याभिधानं व्याडिः ।
४६ तथा च लिङ्गवचनसिद्धिः ।
४७ चोदनासु च तस्यारम्भात् ।
४८ न चैकमनेकाधिकरणस्थं युगपत् ।
४९ विनाशे प्रादुर्भावे च सर्वं तथा स्यात् ।
५० अस्ति च वैरूप्यम् ।
५१ तथा च विग्रहः ।
५२ व्यर्थेषु च मुक्तसंशयम् ।
५३ लिङ्गवचनसिद्धिर्गुणस्यानित्यत्वात् ।
५४ गुणवचनवद्वा ।
५५ अधिकरणगतिः साहचर्यात् ।
५६ न चैकमनेकाधिकरणस्थं युगपदित्यादित्यवद्विषयः ।
५७ अविनाशोऽनाश्रितत्वात् ।
५८ वैरूप्यविग्रहौ द्रव्यभेदात् ।
५९ व्यर्थेषु च सामान्यात्सिद्धम् ।

१ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । नैकार्थ्यम् । २ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । यावतामभिधानं तावतां प्रयोगे न्याय्यः । ३ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । एकेनोक्तत्वादपरस्य प्रयोगोऽनुपपन्नः ।

वृद्धो यूना तल्लक्षणश्चेदेव विशेषः ॥६५॥

स्त्री पुंवच्च ॥ ६६ ॥

पुमान्स्त्रिया ॥ ६७ ॥

भ्रातृपुत्रौ स्वसृदुहितृभ्याम् ॥ ६८ ॥

१ असरूपाणां युवस्थविरस्त्रीपुंसानां विशेषस्याविवक्षितत्वात्सामान्यस्य च विवक्षितत्वात्सिद्धम् ।

२ ब्राह्मणवत्साब्राह्मणीवत्सयोर्लिङ्गस्य विभक्तिपरस्य विशेषवाचकत्वादनेकशेषः।

नपुंसकमनपुंसकेनैकवच्चास्यान्यतरस्याम् ॥ ६९ ॥

१ प्रधाने कार्यसंप्रत्ययाच्छेषः ।

२ आकृतिवाचित्वादेकवचनम् ।

पिता मात्रा ॥ ७० ॥

श्वशुरः श्वश्र्वा ॥ ७१ ॥

१ भ्रातृपुत्रपितृश्वशुराणां कारणाद्द्रव्ये शब्दनिवेश इति चेत्तुल्यकारणत्वात् सिद्धम् ।

२ दर्शनं हेतुरिति चेत्तुल्यम् ।

३ तद्विषयं च ।

४ अन्यत्रापि तद्विषयदर्शनात् ।

त्यदादीनि सर्वैर्नित्यम् ॥ ७२ ॥

१ त्यदादितः शेषे पुंनपुंसकतो लिङ्गवचनानि ।

२ अद्वन्द्वतत्पुरुषविशेषणानाम् ।

३ त्यदादीनां सामान्यार्थत्वात् ।

४ परस्य चोभयवाचित्वात् ।

५ पूर्वशेषदर्शनाच्च ।

६ सामान्यविशेषवाचिनोश्च द्वन्द्वाभावात् सिद्धम् ।

ग्राम्यपशुसंघेष्वतरुणेषु स्त्री ॥ ७३ ॥

इति प्रथमाध्यायस्य द्वितीयः पादः ।

भूवादयो धातवः ॥ १ ॥

१ पाठेन धातुसंज्ञायां समानशब्दप्रतिषेधः।

२ परिमाणग्रहणं च ।

३ क्रियावचन उपसर्गप्रत्ययप्रतिषेधः ।

४ सङ्घातेनार्थगतेः ।

५ अस्तिभवतिविद्यतीनां धातुत्वम् ।

६ प्रत्ययार्थस्याव्यतिरेकात्प्रकृत्यन्तरेषु । धातोश्चार्थभेदात्प्रत्ययान्तरेषु । सिद्धं त्वन्वयव्यतिरेकाभ्याम् ।

७ क्रियाविशेषक उपसर्गः ।

८ भाववचने तदर्थप्रत्ययप्रतिषेधः ।

९ इतरेतराश्रयं च प्रत्यये भाववचनत्वं तस्माच्च प्रत्ययः ।

१० सिद्धं तु नित्यशब्दत्वादनाश्रित्य भाववचनत्वं प्रत्ययः ।

११ प्रथमभावग्रहणं च ।

---

१ प. पुस्तके इतः परमधिकम् भ्रातृपुत्रपितृश्वशुराणां कारणाद् द्रव्ये शब्दनिवेशः । २ प. पुस्तके इतः परमधिकम् दर्शनं वै हेतुः । ३ प. पुस्तके इदमधिकमितःपरम् । न वा एष लोके संप्रत्ययः । ४ इदं प. पुस्तके नास्ति । ५ प. पुस्तके इतः परमधिकं वार्तिकम् । अनेकशफेष्विति वक्तव्यम् । प. पुस्तके इतः परमधिकम् । भूवादीनां वकारोऽयं मङ्गलार्थः प्रयुज्यते । ७ सिद्धं तु इत्यधिकं कीलहॉर्नपाठे । अपि तूत्तमेषु हस्तलिखितेषु न दृश्यते ।

१२ भूवादिपाठः प्रातिपदिकाणपयत्यादिनिवृत्त्यर्थः ।

१३ स्वरानुबन्धज्ञापनाय च ।

उपदेशेऽजनुनासिक इत् ॥ २ ॥

१ इत्संज्ञायां सर्वप्रसङ्गोऽविशेषात् ।

२ सिद्धं तूपदेशनेऽनुनासिकवचनात् ।

हलन्त्यम् ॥ ३ ॥

१ हलन्त्ये सर्वप्रसङ्गः सर्वान्त्यत्वात् ।

२ सिद्धं तु व्यवसितान्त्यत्वात् ।

३ लकारस्यानुबन्धाज्ञापितत्वाद्धल्ग्रहणाप्रसिद्धिः ।

४ सिद्धं तु लकारनिर्देशात् ।

५ एकशेषनिर्देशाद्वा ।

६ प्रातिपदिकप्रतिषेधोऽकृत्तद्धिते ।

७ इदर्थाभावात्सिद्धम् ।

न विभक्तौ तुस्माः ॥ ४ ॥

१ विभक्तौ तवर्गप्रतिषेधोऽतद्धिते ।

आदिर्ञिटुडवः ॥ ५ ॥

षः प्रत्ययस्य ॥ ६ ॥

चुटू ॥ ७ ॥

१ चुञ्चुप्चणपोश्चकारप्रतिषेधः ।

२ इदर्थाभावात्सिद्धम् ।

३ पित्करणं किमर्थमिति चेत्पर्यायार्थम् ।

४ इर उपसंख्यानम् ।

५ अवयवग्रहणादिति चेदिदिद्विधिप्रसङ्गः।[१]

लशक्वतद्धिते ॥ ८ ॥

तस्य लोपः ॥ ९ ॥

१ इतो लोपे णल्क्त्वानिष्ठासूपसंख्यानमित्प्रतिषेधात् ।

२ सिद्धं तु णलादीनां ग्रहणप्रतिषेधात् ।

३ निर्दिष्टलोपाद्वा ।

४ तत्र तुस्मानां प्रतिषेधः ।

५ न वोच्चारणसामर्थ्यात् ।

६ अनुबन्धलोपे भावाभावयोर्विप्रतिषेधादप्रसिद्धिः ।

७ सिद्धं त्वपवादन्यायेन ।

८ भावो हि कार्यार्थोऽनन्यार्थो लोपः ।

९ एकान्तस्तत्रोपलब्धेः ।

१० तत्रासरूपसर्वादेशदाप्प्रतिषेधे पृथक्त्वनिर्देशोऽनाकारान्तत्वात् ।

११ अनेकान्ते वृत्तिविशेषः ।

१२ अनन्तर इति चेत्पूर्वपरयोरित्कृतप्रसङ्गः ।

१३ सिद्धं तु व्यवसितपाठात् ।

१४ इतरथा ह्येकान्तेऽपि संदेहः ।

१५ वृत्ताद्वा ।

यथासंख्यमनुदेशः समानाम् ॥ १० ॥

१ संज्ञासमासनिर्देशात्सर्वप्रसङ्गोऽनुदेशस्य तत्र यथासंख्यवचनं नियमार्थम् ।

२ संज्ञासमासनिर्देशःपृथग्विभक्ति संज्ञ्यनुच्चरणार्थः ।

३ प्रकरणे च सर्वसंप्रत्ययार्थः ।

४ संख्यासाम्यं शब्दतश्चेणणलादयः परस्मैपदानां डारौरसः प्रथमस्यायवायाव एच इत्यनिर्देशः ।

१ प. पुस्तके इतः परमाधिकम् । अवयवग्रहणात्सिद्धम् ।

५ अर्थवत्श्रेल्लुटोर्नन्वरीहणसिन्धुतक्षशिलादिषु दोषः।

६ आत्मनेपदविधिनिष्ठासार्वधातुकद्विग्रहणेषु ।

७ एङः पूर्वत्वे प्रतिषेधः ।

८ अतिप्रसङ्गो गुणवृद्धिप्रतिषेधे क्ङिति ।

९ उदिकूले रुजिवहोः ।

१० तच्छीलादिषु धातुत्रिग्रहणेषु ।

११ घञादिषु द्विग्रहणेषु ।

१२ अवे तॄस्त्रोः करणाधिकरणयोः ।

१३ कर्तृकर्मणोश्च भूकृञोः ।

१४ अनवक्लृप्त्यमर्षयोरकिंवृत्तेऽपि ।

१५ कृम्वोः क्त्वाणमुलौ ।

१६ अधीयानविदुषोश्छन्दोब्राह्मणानि ।

१७ रोपधेतोः पथिदूतयोः ।

१८ तत्र भवस्तस्य व्याख्यानः क्रतुयज्ञेभ्यश्च ।

१९ संघादिष्वञ्प्रभृतयः ।

२० वेशोयशआदेर्भगाद्यल्खौ ।

२१ ङसिङसोः ख्यत्यात्परस्य ।

२२ न वा समानयोगवचनात् ।

२३ तस्य दोषे विदो लटो वा ।

२४ ध्माधेटोर्नाडीमुष्ट्योश्च ।

२५ खलगोरथादिनित्रकट्यचश्च ।

२६ सिन्ध्वपकाराभ्यां कन् अणञौ च ।

२७ युष्मदस्मदोश्चादेशाः ।

स्वरितेनाधिकारः ॥ ११ ॥

१ अधिकारः प्रतियोगं तस्यानिर्देशार्थः ।

२ न वा निर्दिश्यमानाधिकृतत्वाद्यथा लोके ।

३ अन्यनिर्देशस्तु निवर्तकस्तस्मात्परिभाषा ।

४ अधिकारपरिमाणाज्ञानं तु ।

५ अधिकारपरिमाणाज्ञानार्थं तु नाधिकार इति चेदुक्तम् ।

६ यावतिथोऽलनुबन्धस्तावतो योगानतिवचनात्सिद्धम् ।

७ भूयसि प्राग्वचनम्[१] ।

अनुदात्तङित आत्मनेपदम् ॥ १२ ॥

१ आत्मनेपदवचनं नियमार्थम् ।

२ लविधानाद्विहितम् ।

३ तत्र प्रत्ययनियमे शेषवचनं परस्मैपदस्यानिवृत्तत्वात् ।

४ क्यष आत्मनेपदवचनं तस्यान्यत्र नियमात् ।

५ प्रकृत्यर्थनियमेऽन्याभावः ।

६ शेषवचनं च ।

७ कर्तरि चात्मनेपदविषये परस्मैपदप्रतिषेधार्थम्[२] ।

भावकर्मणोः ॥ १३ ॥

कर्तरि कर्मव्यतिहारे ॥ १४ ॥

१ कर्मव्यतिहारादिषु कर्तृग्रहणं भावकर्मनिवृत्त्यर्थम् ।

३ न वानन्तरस्य प्रतिषेधात् ।

न गतिहिंसार्थेभ्यः ॥ १५ ॥

१ प्रतिषेधे हसादीनामुपसंख्यानम् ।

२ हरिवह्योरप्रतिषेधः ।

---

१ प. पुस्तके इतः परं नास्ति । २ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । विकरणेभ्यः प्रतिषेधः । ३ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । क्रियाव्यतिहार इति वक्तव्यम् ।

इतरेतरान्योऽन्योपपदाच्च ॥ १६ ॥

१ परस्परोपपदाच्च ।

नेर्विशः ॥ १७ ॥

परिव्यवेभ्यः क्रियः ॥ १८ ॥

विपराभ्यां जेः ॥ १९ ॥

आङो दोऽनास्यविहरणे ॥ २० ॥

१ आङो दोऽव्यसनक्रियस्य ।

२ स्वाङ्गकर्मकाच्च ।

क्रीडोऽनुसंपरिभ्यश्च ॥ २१ ॥

१ समोऽकूजने ।

२ आगमेः क्षमायाम् ।

३ शिक्षेर्जिज्ञासायाम् ।

४ किरतेर्हर्षजीविकाकुलायकरणेषु ।

५ हरतेर्गतताच्छील्ये ।

६ आङि नुप्रच्छयोः ।

७ आशिषि नाथः ।

८ शप उपलम्भने ।

समवप्रविभ्यः स्थः ॥ २२ ॥

१ आङः स्थः प्रतिज्ञाने ।

प्रकाशनस्थेयाख्ययोश्च ॥ २३ ॥

उदोऽनूर्ध्वकर्मणि ॥ ४ ॥

१ उद ईहायाम् ।

उपान्मन्त्रकरणे ॥ २५ ॥

१ उपाद्देवपूजासंगतकरणयोः[1] ।

२ वा लिप्सायाम् ।

अकर्मकाच्च ॥ २६ ॥

उद्विभ्यां तपः ॥ २७ ॥

१ स्वाङ्गकर्मकाच्च ।

आङो यमहनः ॥ २८ ॥

समो गम्यृच्छिभ्याम् ॥ २९ ॥

१ समो गमादिषु विदिप्रच्छिस्वरतीनामुप-
संख्यानम् ।

२ अर्तिश्रुदृशिभ्यश्च ।

३ उपसर्गादस्यत्यूह्योर्वावचनम् ।

निसमुपविभ्यो ह्वः ॥ ३० ॥

स्पर्धायामाङः ॥ ३१ ॥

गन्धनावक्षेपणसेवनसाहसिक्यप्रतिय-
त्नप्रकथनोपयोगेषु कृञः ॥ ३२ ॥

अधेः प्रसहने ॥ ३३ ॥

वेः शब्दकर्मणः ॥ ३४ ॥

अकर्मकाच्च ॥ ३५ ॥

संमाननोत्सञ्जनाचार्यकरणज्ञानभृतिवि-
गणनव्ययेषु नियः ॥ ३६ ॥

कर्तृस्थे चाशरीरे कर्मणि ॥ ३७ ॥

वृत्तिसर्गतायनेषु क्रमः ॥ ३८ ॥

उपपराभ्याम् ॥ ३९ ॥

आङ उद्गमने ॥ ४० ॥

१ ज्योतिषामुद्गमने ।

वेः पादविहरणे ॥ ४१ ॥

प्रोपाभ्यां समर्थाभ्याम् ॥ ४२ ॥

अनुपसर्गाद्वा ॥ ४३ ॥

अपह्नवे ज्ञः ॥ ४४ ॥

अकर्मकाच्च ॥ ४५ ॥

संप्रतिभ्यामनाध्याने ॥ ४६ ॥

---

१ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । उपसर्गग्रहणम् । २ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । °मित्रकरण पथिष्विति वक्तव्यमित्यपर आह ।

भासनोपसंभाषाज्ञानयत्नविमत्युपमन्त्रणेषु वदः ॥ ४७ ॥

व्यक्तवाचां समुच्चारणे ॥ ४८ ॥

अनोरकर्मकात् ॥ ४९ ॥

विभाषा विप्रलापे ॥५० ॥

अवाद्ग्रः ॥ ५१ ॥

१ अवाद्ग्रो गिरतेः ।

समः प्रतिज्ञाने ॥५२ ॥

उदश्चरः सकर्मकात् ॥ ५३ ॥

समस्तृतीयायुक्तात् ॥ ५४ ॥

दाणश्च सा चेच्चतुर्थ्यर्थे ॥ ५५ ॥

उपाद्यमः स्वकरणे ॥ ५६ ॥

ज्ञाश्रुस्मृदृशां सनः ॥ ५७ ॥

नानोर्ज्ञः ॥ ५८ ॥

१ अनोर्ज्ञः प्रतिषेधे सकर्मकवचनम् ।

२ न वाकर्मकस्योत्तरेण विधानात् ।

३ प्रतिषेधः पूर्वस्य च ।

प्रत्याङ्भ्यां श्रुवः ॥ ५९ ॥

शदेः शितः ॥ ६० ॥

१ शदे शितः परस्मैपदाश्रयत्वादात्मनेपदाभावः ।

२ सिद्धं तु लडादीनामात्मनेपदवचनात् ।

३ उपसर्गपूर्वनियमेऽड्व्यवाय उपसंख्यानम् ।

४ नित्यत्वाल्लादेशस्यात्मनेपदेऽडागम इति चेदटोऽपि नित्यनिमित्तत्वादात्मनेपदाभावः ।

५ तस्मादुपसंख्यानम्[1] ।

म्रियतेर्लुङ्लिङोश्च ॥ ६१ ॥

पूर्ववत्सनः ॥ ६२ ॥

१ पूर्ववत्सन इति शदिम्रियत्यर्थम् ।

२ इतरथा हि ताभ्यां सनन्ताभ्यामात्मनेपदप्रतिषेधः ।

३ पूर्वस्यात्मनेपददर्शनात्सन्नन्तादात्मनेपदभाव इति चेज्ञुपादिष्वप्रसिद्धिः ।

४ सिद्धं तु पूर्वस्य लिङ्गातिदेशात् ।

५ कृञादिषु तु लिङ्गप्रतिषेधः ।

६ प्रत्ययग्रहणं णियगर्थम् ।

७ तत्र हेतुमण्णिचः प्रतिषेधः ।

आम्प्रत्ययवत्कृञोऽनुप्रयोगस्य ॥६३॥

प्रोपाभ्यां युजेरयज्ञपात्रेषु ॥ ६४ ॥

समः क्ष्णुवः ॥ ६५ ॥

१ समः क्ष्णुवः सकर्मकार्थम्[2] ।

भुजोऽनवने ॥ ६६ ॥

णेरणौ यत्कर्म णौ चेत्स कर्तानाध्याने

१ णेरात्मनेपदविधानेऽण्यन्तस्य कर्मणस्तत्रोपलब्धिः ।

२ इतरथा हि सर्वप्रसङ्गः ।

३ कर्मकर्तृत्वात्सिद्धमिति चेद्यक्चिणोर्निवृत्त्यर्थं वचनम् ।

४ न वा यक्चिणोः प्रतिषेधात् ।

५ इतरथा हि यत्र नियमस्ततोऽन्यत्र प्रतिषेधः ।

६ आत्मनेपदस्य च ।

---

१ प. पुस्तके इतःपरमधिकम् । स्वराद्युपसृष्टादिति वक्तव्यम् । स्वराद्युन्तोसृष्टादिति वक्तव्यम् । २ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । अनवनकौटिल्ययोरिति वक्तव्यम् ।

७ आत्मनेपदप्रतिषेधार्थं तु ।

८ आत्मनः कर्मत्वे प्रतिषेधः ।

९ न वा ण्यन्तेऽन्यस्य कर्तृत्वात् ।

भीस्म्योर्हेतुभये ॥ ६८ ॥

गृधिवञ्च्योः प्रलम्भने ॥ ६९ ॥

लियः संमाननशालीनीकरणयोश्च ॥७०॥

मिथ्योपपदात्कृञोऽभ्यासे ॥ ७१ ॥

स्वरितञितः कर्त्रभिप्राये क्रियाफले ॥७२॥

अपाद्वदः ॥ ७३ ॥

णिचश्च ॥ ७४ ॥

समुदाङ्भ्यो यमोऽग्रन्थे ॥ ७५ ॥

अनुपसर्गाज्ज्ञः ॥ ७६ ॥

विभाषोपपदेन प्रतीयमाने ॥ ७७ ॥

शेषात्कर्तरि परस्मैपदम् ॥ ७८ ॥

१ शेषवचनं पञ्चम्या चेदर्थे प्रतिषेधः ।

२ सप्तम्या चेत्प्रकृतेः ।

३ सिद्धं तूभयनिर्देशात् ।

४ कर्तृग्रहणमनुप्यपराद्यर्थम् ।

अनुपराभ्यां कृञः ॥ ७९ ॥

१ परस्मैपदप्रतिषेधात्कृञादिषु विधानम्[1] ।

२ तत्रात्मनेपदप्रतिषेधोऽप्रतिषिद्धत्वात् ।

३ न वा द्युतादिभ्यो वावचनात् ।

४ आत्मनेपदनियमे वा प्रतिषेधः[2] ।

अभिप्रत्यतिभ्यः क्षिपः ॥ ८० ॥

प्राद्वहः ॥ ८१ ॥

परेर्मृषः ॥८२ ॥

व्याङ्परिभ्यो रमः ॥ ८३ ॥

उपाच्च ॥ ८४ ॥

विभाषाकर्मकात् ॥ ८५ ॥

बुधयुधनशजनेङ्प्रुद्रुस्रुभ्यो णेः ॥ ८६ ॥

निगरणचलनार्थेभ्यश्च ॥ ८७ ॥

अणावकर्मकाच्चित्तवत्कर्तृकात् ॥ ८८ ॥

१ अणावकर्मकादिति चुरादिणिचोऽण्यन्तात्परस्मैपदवचनम् ।

२ सिद्धं त्वतसिण्णाविति वचनात् ।

न पादम्याङ्यमाङ्यसपरिमुहरुचिनृतिवदवसः ॥ ८९ ॥

वा क्यषः ॥ ९० ॥

द्युद्भ्यो लुङि ॥ ९१ ॥

वृद्भ्यः स्यसनोः ॥ ९२ ॥

लुटि च कॢपः ॥ ९३ ॥

१ पादिषु धेट उपसंख्यानम् ।

॥ प्रथमाध्यायस्य तृतीयः पादः ॥

आ कडारादेका संज्ञा ॥ १ ॥

१ अन्यत्र संज्ञासमावेशान्नियमार्थं वचनम् ।

२ तत्रैकसंज्ञाधिकारे तद्वचनम् ।

३ अङ्गसंज्ञया भपदसंज्ञयोरसमावेशः ।

४ कर्मधारयत्वे तत्पुरुषग्रहणम्[3] ।

५ तत्पुरुषत्वे द्विगुचग्रहणम् ।

६ गतिदिवःकर्महेतुमत्सु च ग्रहणम् ।

७ गुरुलघुसंज्ञे नदीघिसंज्ञे ।

८ परस्मैपदसंज्ञा पुरुषसंज्ञा ।

९ परवचने सिति पदं भम् ।

१ प. पुस्तके विधानस्य स्थाने वचनमिति । २ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । अदेः प्रतिषेधो वक्तव्यः । ३ प. पुस्तके कर्मधारये तत्पुरुषग्रहणमिति ।

१० गतिबुद्ध्यादीनां ण्यन्तानां कर्म कर्तृसंज्ञम् ।
११ शेषवचनं च विसंज्ञानिवृत्त्यर्थम् ।
१२ न वा संभवात् ।
१३ हृस्वलक्षणा हि नदीसंज्ञा विसंज्ञायां च गुणः ।
१४ तत्र वचनप्रामाण्यान्नदीसंज्ञायां विसंज्ञाभावः ।
१५ आश्रयाभावान्नदीसंज्ञायां घिसंज्ञानिवृत्तिरिति चेद्यणादेशाभावः ।
१६ नद्याश्रयत्वाद्यणादेशस्य हृस्वस्य नदीसंज्ञाभावः ।
१७ बहुव्रीह्यर्थं तु
१८ प्रयोजनमव्ययीभावोपमानद्विगुक्लोपेषु ।
१९ तत्र शेषवचनाद्दोषः संख्या समानाधिकरणनञ्समासेषु बहुव्रीहिप्रतिषेधः ।
२० क्लोपे च शेषवचनात्प्रादिभिर्न बहुव्रीहिः[1] ।
२१ एकसंज्ञाधिकारे विप्रतिषेधाद्बहुव्रीहिरिति चेन् क्त्वार्थे प्रतिषेधः ।
२२ तत्पुरुष इति चेदन्यत्र क्त्वार्थात्प्रतिषेधः ।
२३ सिद्धं तु प्रादीनां क्त्वार्थे तत्पुरुषवचनात् ।
२४ प्रयोजनं हृस्वसंज्ञा दीर्घप्लुतौ ।
२५ तिङ्सार्वधातुकं लिङ्लिटोरार्धधातुकम् ।
२६ अपत्यं वृद्धं युवा ।
२७ घि नदी ।
२८ लघु गुरु ।
२९ पदं भम् ।
३० अपादानमुत्तराणि धनुषा विध्यति कंसपात्र्यां भुङ्क्ते गां दोग्धि धनुर्विध्यतीति ।
३१ क्रुधद्रुहोरुपसृष्टयोः कर्म संप्रदानम् ।
३२ करणं पराणि साध्वसिश्छिनत्ति ।
३३ अधिकरणं कर्म गेहं प्रविशति ।
३४ अधिकरणं कर्ता । स्थाली पचति ।
३५ अध्युपसृष्टं कर्म ।
३६ गत्युपसर्गसंज्ञे कर्मप्रवचनीयसंज्ञा ।
३७ परस्मैपदमात्मनेपदम् ।
३८ समाससंज्ञाश्च ।
३९ अर्थवत्प्रातिपदिकम् ।
४० गुणवचनं च[6] ।
४१ समासकृत्तद्धिताव्ययसर्वनामासार्वलिङ्गा जातिः ।
४२ संख्या ।
४३ डु च ।
४४ एकद्रव्योपनिवेशिनी संज्ञा ।

विप्रतिषेधे परं कार्यम् ॥ २ ॥

१ द्वौ प्रसङ्गावन्यार्थावेकस्मिन्स विप्रतिषेधः
२ एकस्मिन्युगपदसंभवात्पूर्वपरप्राप्तेरुभयप्रसङ्गः ।
३ तृजादिभिस्तुल्यम् ।
४ अनवयवप्रसङ्गात्प्रतिपदं विधेश्च ।

---

१ प. पुस्तकेऽतः परमधिकम् । एक संज्ञाधिकारे विप्रतिषेधाद्बहुव्रीहिः । २-५ प. पुस्तके इतः नास्ति।
६ प. पुस्तके च स्थाने त्विति ।

५ अप्रतिपत्तिर्वोभयोर्तुल्यबलत्वात् ।
६ तत्र प्रतिपत्त्यर्थं वचनम् ।
७ तव्यदादीनां त्वप्रसिद्धिः ।
८ अन्तरङ्गं च ।
९ प्रयोजनं यणेकादेशेत्त्वोत्त्वानि गुणवृद्धिद्विर्वचनाल्लोपस्वरेभ्यः ।
१० इण्ङ्शीनामादगुणः सवर्णदीर्घत्वात् ।
११ न वा सवर्णदीर्घत्वस्यानवकाशत्वात् ।
१२ ऊङापेरेकादेश ईत्वलोपाभ्याम् ।
१३ आत्वनपुंसकोपसर्जनह्रस्वत्वान्ययवायावेकादेशतुग्विधिभ्यः ।
१४ तुग्यणेकादेशगुणवृद्ध्यौत्त्वदीर्घत्वेत्वमुमेत्त्वरीविधिभ्यः[१] ।
१५ इयङादेशो गुणात्[२] ।
१६ श्वेः संप्रसारणपूर्वत्वं यणादेशात् ।
१७ ह्व आकारलोपात् ।
१८ स्वरो लोपात् ।
१९ प्रत्ययविधिरेकादेशात्[३] ।
२० लादेशो वर्णविधेः ।
२१ तत्पुरुषान्तोदात्तत्वं पूर्वपदप्रकृतिस्वरात् ।
२२ तस्य दोषः पूर्वपदोत्तरपदयोर्वृद्धिस्वरावेकादेशात् ।
२३ यणादेशादियुवौ ।
२४ उसि पररूपाच्च ।
२५ लुग्लोपयणयवायावेकादेशेभ्यः ।

यू स्त्र्याख्यौ नदी ॥ ३ ॥

१ नदीसंज्ञायामाख्याग्रहणं स्त्रीविषयत्वार्थम् ।
२ प्रथमलिङ्गग्रहणं च ।
३ प्रयोजनं क्विप्लुप्समासाः ।
४ अवयवस्त्रीविषयत्वात्सिद्धमिति चेदियङुवङ्स्थानप्रतिषेधे यण्स्थानप्रतिषेधप्रसङ्गोऽवयस्येयङुवङ्स्थानत्वात् ।
५ सिद्धं त्वङ्गरूपग्रहणाद्यस्याङ्गस्येयुवौ तत्प्रतिषेधात् ।
६ ह्रस्वे युव्स्थानप्रवृत्तौ च स्त्रीवचने ।

नेयङुवङ्स्थानावस्त्री ॥ ४ ॥

वामि ॥ ५ ॥

ङिति ह्रस्वश्च ॥ ६ ॥

शेषो घ्यसखि ॥ ७ ॥

पतिः समास एव ॥ ८ ॥

षष्ठीयुक्तश्छन्दसि वा ॥ ९ ॥

ह्रस्वं लघु ॥ १० ॥

संयोगे गुरु ॥ ११ ॥

दीर्घं च ॥ १२ ॥

यस्मात्प्रत्ययविधिस्तदादि प्रत्ययेऽङ्गम् ।

१ अङ्गसंज्ञायां तदादिवचनं स्यादिनुमर्थम् ।
२ मित्सुटोरुपसंख्यानम् ।
३ सिद्धं तु तदाद्यादिवचनात् ।
४ तदेकदेशविज्ञानाद्वा सिद्धम् ।
५ प्रत्ययग्रहणं पदादावप्रसङ्गार्थम् ।
६ परिमाणार्थं च ।

१ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । अनडुनडुह्भ्यां चेति वक्तव्यम् । २ प. पुस्तके इतः परमधिकम् उवङादेशश्चेति वक्तव्यम् । ३ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । यणादेशाच्चेति वक्तव्यम् । ४ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । अवयवस्त्रीविषयत्वात्सिद्धम् ।

७ सिद्धं तु प्रत्ययग्रहणे यस्मात्स तदादि-तदन्तविज्ञानात् ।

८ प्रयोजनं धातुप्रातिपदिकप्रत्ययसमास-तद्धितविधिस्वराः ।

९ कृद्ग्रहणे गतिकारकपूर्वस्यापि ।

१० प्रयोजनं समासतद्धितविधिस्वराः ।

सुप्तिङन्तं पदम् ॥ १४ ॥

१ पदसंज्ञायामन्तवचनमन्यत्र संज्ञाविधौ प्रत्ययग्रहणे तदन्तविधिप्रतिषेधार्थम् ।

नः क्ये ॥ १५ ॥

सिति च ॥ १६ ॥

स्वादिष्वसर्वनामस्थाने[1] ॥ १७ ॥

यचि भम् ॥ १८ ॥

१ भसंज्ञायामुत्तरपदलोपे षषः प्रतिषेधः ।

२ सिद्धमचः स्थानिवत्वात् ।

३ नभोऽङ्गिरोमनुषां वत्युपसंख्यानम् ।

४ वृषण्वस्वश्वयोः ।

तसौ मत्वर्थे ॥ १९ ॥

अयस्मयादीनि च्छन्दसि[2] ॥ २० ॥

बहुषु बहुवचनम् ॥ २१ ॥

१ सुप्तिङामविशेषविधानाद्दृष्टविप्रयोगत्वाच्च नियमार्थं वचनम् ।

२ तत्र प्रत्ययनियमेऽव्ययानां पदसंज्ञा-भावोऽसुबन्तत्वात् ।

३ अर्थनियमे सिद्धम् ।

द्व्येकयोर्द्विवचनैकवचने ॥ २२ ॥

कारके ॥ २३ ॥

१ कारक इति संज्ञानिर्देशश्चेत्संज्ञिनोऽपि निर्देशः ।

२ इतरथा ह्यनिष्टप्रसङ्गो ग्रामस्य समीपा-दागच्छतीत्यकारकस्य ।

३ कर्मसंज्ञाप्रसङ्गोऽकथितस्य ब्राह्मणस्य पुत्रं पन्थानं पृच्छतीति ।

४ अपादानं च वृक्षस्य पर्णं पततीति ।

५ न वापायस्याविवक्षितत्वात् ।

६ अन्वर्थमिति चेदकर्तरि कर्तृशब्दानुप-पत्तिः ।

७ सिद्धं तु प्रतिकारकं क्रियाभेदात्पचादीनां करणाधिकरणयोः कर्तृभावः ।

८ अधिश्रयणोदकासेचनतण्डुलावनैधोप-कर्षणक्रियाः प्रधानस्य कर्तुः पाकः ।

९ द्रोणं पचत्याढकं पचतीति संभवनक्रिया धारणक्रिया चाधिकरणस्य पाकः ।

१० एधाः पक्ष्यन्त्या विक्लित्तेर्ज्वलिष्यन्तीति ज्वलनक्रिया करणस्य पाकः ।

११ उद्यमननिपातनानि कर्तुरिछदिक्रिया ।

१२ यत्तत्र तृणेन तत्परशोश्छेदनम् ।

१३ इतरथा ह्यसितृणयोश्छेदनेऽविशेषः स्यात् ।

१४ अपादानादीनां त्वप्रसिद्धिः ।

१५ न वा स्वतन्त्रपरतन्त्रत्वात्तयोः पर्यायेण वचनं वचनाश्रया च संज्ञा ।

ध्रुवमपायेऽपादानम् ॥ २४ ॥

१ जुगुप्साविरामप्रमादार्थानामुपसंख्यानम्

१ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । नाप्रतिषेधात् । अप्राप्तेर्वा । भुवद्वद्भ्यो धारयद्वद्भ्यः पदसंज्ञा वक्तव्या

२ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । उभयसंज्ञान्यपीति वक्तव्यम् ।

२ गतियुक्तेष्वपादानसंज्ञा नोपपद्यतेऽध्रुवत्वात् ।

३ न वाध्रौव्यस्याविवक्षितत्वात् ।

भीत्रार्थानां भयहेतुः ॥ २५ ॥

पराजेरसोढः ॥ २६ ॥

वारणार्थानामीप्सितः ॥ २७ ॥

१ वारणार्थेषु कर्मग्रहणानर्थक्यं कर्तुरीप्सिततमं कर्मेति वचनात् ।

अन्तर्धौ येनादर्शनमिच्छति ॥ २८ ॥

आख्यातोपयोगे ॥ २९ ॥

१ आख्यातानुपयोगे कारकमिति चेदकथितत्वात्कर्मसंज्ञाप्रसङ्गः ।

२ अकारकमिति चेदुपयोगवचनानर्थक्यम्[1]

जनिकर्तुः प्रकृतिः ॥ ३० ॥

भुवः प्रभवः ॥ ३१ ॥

कर्मणा यमभिप्रैति स संप्रदानम् । ३२ ।

रुच्यर्थानां प्रीयमाणः ॥ ३३ ॥

श्लाघह्नुङ्स्थाशपां ज्ञीप्स्यमानः । ३४ ।

धारेरुत्तमर्णः ॥ ३५ ॥

स्पृहेरीप्सितः ॥ ३६ ॥

क्रुधद्रुहेर्ष्यासूयार्थानां यं प्रति कोपः ।३७।

क्रुधद्रुहोरुपसृष्टयोः कर्म ॥ ३८ ॥

राधीक्ष्योर्यस्य विप्रश्नः ॥ ३९ ॥

प्रत्याङ्भ्यां श्रुवः पूर्वस्य कर्ता ॥ ४० ॥

अनुप्रतिगृणश्च ॥ ४१ ॥

साधकतमं करणम् ॥ ४२ ॥

दिवः कर्म च ॥ ४३ ॥

परिक्रयणे संप्रदानमन्यतरस्याम् । ४४ ।

आधारोऽधिकरणम् ॥ ४५ ॥

अधिशीङ्स्थासां कर्म ॥ ४६ ॥

अभिनिविशश्च ॥ ४७ ॥

उपान्वध्याङ्वसः ॥ ४८ ॥

१ वसेरश्यर्थस्य प्रतिषेधः ।

कर्तुरीप्सिततमं कर्म ॥ ४९ ॥

१ ईप्सितस्य कर्मसंज्ञायां निर्वृत्तस्य कारकत्वे कर्मसंज्ञाप्रसङ्गः क्रियेप्सितत्वात् ।

२ न वोभयेप्सितत्वात् ।

तथा युक्तं चानीप्सितम् ॥ ५० ॥

अकथितं च[2] ॥ ५१ ॥

गतिबुद्धिप्रत्यवसानार्थशब्दकर्माकर्मकाणामणिकर्ता स णौ ॥ ५२ ॥

१ शब्दकर्मनिर्देशे शब्दक्रियाणामिति चेद्ध्वयत्यादीनां प्रतिषेधः ।

---

१ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । क्रियाग्रहणमपि कर्तव्यम् । कर्मणः करणसंज्ञा संप्रदानस्य च कर्मसंज्ञा । २ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । दुहियाचिरुधिप्रच्छिभिक्षिचिञामुपयोगनिमित्तमपूर्वविधौ । ब्रुविशासिगुणेन च यत्सचते तदकीर्तितमाचरितं कविना । कथिते लादयश्चेत्स्युः षष्ठीं कुर्यात् तदा गुणे । अकारकं ह्यकथितत्वात् । कारकं चेत्तु नाकथा । कारकं चेद्विजानीयाद्यां यां मन्येत सा भवेत् । कथितेऽभिहिते त्वविधिस्त्वमतिगुणकर्मणि लादिविधिः सपरे । ध्रुवचेष्टितयुक्तिषु चाप्यगुणे तदनल्पमतेर्वचनं स्मरत । प्रधानकर्मण्याख्येये लादीनाहुर्द्विकर्मणाम् । अप्रधाने दुहादीनाम् । ण्यन्ते कर्तुश्च कर्मणः । नीवह्योर्हरतेश्चापि गत्यर्थानां तथैव च । द्विकर्मकेषु ग्रहणं द्रष्टव्यमिति निश्चयः । सिद्धं वाप्यन्यकर्मणः । अन्यकर्मेति चेद्ब्रूयाल्लादीनामविधिर्भवेत् । कालभावाध्वगन्तव्याः कर्मसंज्ञा ह्यकर्मकाणाम् । देशश्चाकर्मणां कर्मसंज्ञो भवतीति वक्तव्यम् ।

२ शृणोत्यादीनां चोपसंख्यानमशब्दक्रियत्वात् ।

३ शब्दकर्मण इति चेज्जल्पतिप्रभृतीनामुपसंख्यानम् ।

४ दृशेः सर्वत्र ।

५ अदिखादिनीवहीनां प्रतिषेधः ।

६ वहेरनियन्तृकर्तृकस्य ।

७ भक्षेरहिंसार्थस्य ।

८ अकर्मग्रहणे कालकर्मकाणामुपसंख्यानम् ।

९ सिद्धं तु कालकर्मणामकर्मकवद्वचनात्

हृक्रोरन्यतरस्याम् ॥ ५३ ॥

१ हृक्रोर्वावचनेऽभिवादिदृशोरात्मनेपद उपसंख्यानम् ।

स्वतन्त्रः कर्ता ॥ ५४ ॥

१ स्वतंत्रस्य कर्तृसंज्ञायां हेतुमत्युपसंख्यानमस्वतन्त्रत्वात् ।

२ न वा स्वातन्त्र्यादितरथा ह्यकुर्वत्यपि कारयतीति स्यात् ।

३ नाकुर्वतीति चेत्स्वतंत्रः ।

तत्प्रयोजको हेतुश्च ॥ ५५ ॥

१ प्रैषेऽस्वतंत्रप्रयोजकत्वाद्धेतुसंज्ञाप्रसिद्धिः

२ स्वतन्त्रत्वात्सिद्धमिति चेत्स्वतन्त्रपरतन्त्रत्वं विप्रतिषिद्धम् ।

३ [1]उक्तं वा ।

प्राग्रीश्वरान्निपाताः[2] ॥ ५६ ॥

१ प्राग्वचनं संज्ञानिवृत्त्यर्थम् ।

चादयोऽसत्त्वे ॥ ५७ ॥

प्रादय उपसर्गाः क्रियायोगे ॥ ५८ ॥

॥ ५९ ॥

१ प्रादय इति योगविभागः ।

२ निपातसंज्ञार्थः ।

३ एकयोगे हि निपातसंज्ञाभावः ।

४ मरुच्छब्दस्योपसंख्यानम् ।

५ श्रच्छब्दस्योपसंख्यानम् ।

गतिश्च ॥ ६० ॥

१ कारिकाशब्दस्य ।

२ पुनश्चनसौ छन्दसि ।

३ गत्युपसर्गसंज्ञाः क्रियायोगे यत्क्रियायुक्तास्तं प्रतीति वचनम् ।

४ प्रयोजनं षत्वणत्वे ।

५ वृद्धिविधौ च धातुग्रहणानर्थक्यम् ।

६ वद्धिविधिनस्भावावीत्त्वस्वाङ्गादिस्वरणत्वेषु वचनप्रामाण्यात्सिद्धम् ।

७ सुदुरोः प्रतिषेधो नुम्विधितत्त्वषत्वणत्वेषु ।

ऊर्यादिच्विडाचश्च[3] ॥ ६१ ॥

अनुकरणं चानितिपरम् ॥ ६२ ॥

१ अनुकरणस्येतिकरणपरत्वप्रतिषेधोऽनिष्टशब्दनिवृत्त्यर्थः ।

आदरानादरयोः सदसती ॥ ६३ ॥

भूषणेऽलम् ॥ ६४ ॥

अन्तरपरिग्रहे ॥ ६५ ॥

१ प. पुस्तके °कर्मकाणा° । २ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । स्वतन्त्रत्वात् सिद्धम् । ३ प. पुस्तके नास्ति । ४ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । रीश्वराद्धीश्वरान्मा भूत् । कृन्मेजन्तः परोऽपि सः । समासेष्वव्ययीभावः । लौकिकं चातिवर्तते । ५ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । कृभ्वस्तियोग इति वक्तव्यम् ।

१ अन्तःशब्दस्याङ्किविधिसमासणत्वेषूपसंख्यानम् ।

कर्णेमनसी श्रद्धाप्रतीघाते ॥ ६६ ॥

पुरो ऽव्ययम् ॥ ६७ ॥

अस्तं च ॥ ६८ ॥

अच्छ गत्यर्थवदेषु ॥ ६९ ॥

अदो ऽनुपदेशे ॥ ७० ॥

तिरो ऽन्तर्धौ ॥ ७१ ॥

विभाषा कृञि ॥ ७२ ॥

उपाजे ऽन्वाजे ॥ ७३ ॥

साक्षात्प्रभृतीनि च ॥ ७४ ॥

१ साक्षात्प्रभृतिषु च्व्यर्थवचनम् ।

२ मकारान्तत्वं च गतिसंज्ञासंनियुक्तम् ।

३ तत्र च्विप्रतिषेधः ।

४ न वा पूर्वेण कृतत्वात् ।

अनत्याधान उरसिमनसी ॥ ७५ ॥

मध्येपदेनिवचने च ॥ ७६ ॥

नित्यं हस्ते पाणावुपयने ॥ ७७ ॥

प्राध्वं बन्धने ॥ ७८ ॥

जीविकोपनिषदावौपम्ये ॥ ७९ ॥

ते प्राग्धातोः ॥ ८० ॥

१ प्राग्धातुवचनं प्रयोगनियमार्थमिति चेदनुकरणस्येतिकरणपरप्रतिषेधोऽनिष्टशब्दनिवृत्त्यर्थः ।

२ छन्दसि परव्यवहितवचनं च ।

३ संज्ञानियमे सिद्धम् ।

४ उभयोरनर्थकं वचनमनिष्टादर्शनात् ।

५ उपसर्जनसंनिपाते तु पूर्वपरव्यवस्थार्थम् ।

[1] छन्दसि परे ऽपि ॥ ८१ ॥

व्यवहिताश्च ॥ ८२ ॥

कर्मप्रवचनीयाः ॥ ८३ ॥

अनुर्लक्षणे ॥ ८४ ॥

१ अनुर्लक्षणेवचनानर्थक्यं सामान्यकृतत्वात् ।

२ हेत्वर्थे तु वचनम् ।

तृतीयार्थे ॥ ८५ ॥

हीने ॥ ८६ ॥

उपो ऽधिके च ॥ ८७ ॥

अपपरी वर्जने ॥ ८८ ॥

आङ् मर्यादावचने[2] ॥ ८९ ॥

लक्षणेत्थंभूताख्यानभागवीप्सासु प्रतिपर्यनवः ॥ ९० ॥

अभिरभागे ॥ ९१ ॥

प्रतिः प्रतिनिधिप्रतिदानयोः ॥ ९२ ॥

अधिपरी अनर्थकौ ॥ ९३ ॥

सुः पूजायाम् ॥ ९४ ॥

अतिरतिक्रमणे च ॥ ९५ ॥

अपिः पदार्थसंभावनान्ववसर्गगर्हासमुच्चयेषु ॥ ९६ ॥

अधिरीश्वरे ॥ ९७ ॥

---

१ अत्रेदं विकृतं वार्तिकम् । यतः 'छन्दसि परव्यवहितवचनं चेति भाष्ये वार्तिकपाठः । तथैवास्माभिर्गृहीतो वार्तिकपाठे । अन्यत्र सूत्रत्वेनेदं गृहीतम् । २ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । आङ्मर्यादाभिविध्योरिति वक्तव्यम् ।

१ अधिरीश्वरवचन उक्तम्[1] ।

विभाषा कृञि ॥ ९८ ॥

लः परस्मैपदम् ॥ ९९ ॥

१ लादेशे परस्मैपदग्रहणं पुरुषबाधितत्वात् ।

२ इह वचने हि संज्ञाबाधनम् ।

३ सिचि वृद्धौ तु परस्मैपदग्रहणं ज्ञापकं पुरुषाबाधकत्वस्य ।

तङानावात्मनेपदम् ॥ १०० ॥

तिङस्त्रीणि त्रीणि प्रथममध्यमोत्तमाः ॥ १०१ ॥

१ प्रथममध्यमोत्तमसंज्ञायामात्मनेपदग्रहणं समसंख्यार्थम् ।

२ आनुपूर्व्यवचनं च ।

३ न वैकशेषनिर्देशात् ।

तान्येकवचनद्विवचनबहुवचनान्येकशः सुपः ॥ १०३ ॥

विभक्तिश्च ॥ १०४ ॥

युष्मद्युपपदे समानाधिकरणे स्थानिन्यपि मध्यमः ॥ १०५ ॥

प्रहासे च मन्योपपदे मन्यतेरुत्तम एकवच्च ॥ १०६ ॥

अस्मद्युत्तमः ॥ १०७ ॥

शेषे प्रथमः ॥ १०८ ॥

१ युष्मदस्मच्छेषवचनं नियमार्थम् ।

२ तत्र युष्मदस्मदन्येषु प्रथमप्रतिषेधः शेषत्वात् ।

३ सिद्धं तु युष्मदस्मदोः प्रतिषेधात् ।

४ युष्मदि मध्यमादस्मद्युत्तमो विप्रतिषेधेन ।

५ अनेकशेषभावार्थं[2] तु ।

६ न वा युष्मदस्मदोरनेकशेषभावात्तदधिकरणानामप्यनेकशेषभावादविप्रतिषेधः ।

७ क्रियापृथक्त्वे च द्रव्यपृथक्त्वदर्शनमनुमानमुत्तरत्रानेकशेषभावस्य ।

परः संनिकर्षः संहिता ॥ १०९ ॥

१ परः संनिकर्षः संहिता चेद्द्रुतायामसंहितम् ।

२ तुल्यः संनिकर्षः ।

३ वर्णकालभूयस्त्वं तु ।

४ द्रुतायां तपरकरणे मध्यमविलम्बितयोरुपसंख्यानं कालभेदात् ।

५ उक्तं वा ।

६ शब्दाविरामे प्रतिवर्णमवसानम् ।

७ ह्रादाविरामे स्पर्शाघोषसंयोगेऽसंनिधानादसंहितम् ।

८ एकेन तुल्यः संनिधिः ।

९ पौर्वापर्यमकालव्यपेतं संहिता चेत्पूर्वापराभावादसंहितम् ।

१० एकैकवर्णवर्तित्वाद्वाच उच्चरितप्रध्वंसित्वाच्च वर्णानाम् ।

विरामोऽवसानम् ॥ ११० ॥

१ अभावेऽवसानलक्षण उपर्यभाववचनम् ।

२ विरामे विरामवचनम् ।

३ अभावेऽवसानसंज्ञिन्युपर्यभाववचनम् ।

४ विरामे विरामवचनम् ।

५ भावाविरामभावित्वाच्छब्दस्यावसानलक्षणं न ।

१-२ प. पुस्तके नास्ति ।

६ तत्पर इति वा वर्णस्यावसानम् ।

७ वर्णोऽन्त्यो वावसानम् ।

८ संहितावसानयोर्लोकविदितत्वात्सिद्धम् ।

॥ इति प्रथमाध्यायस्य चतुर्थः पादः ॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः ॥

समर्थः पदविधिः ॥ १ ॥

१ पृथगर्थानामेकार्थीभावः समर्थवचनम्[1] ।

२ सुबलोपो व्यवधानं यथेष्टमन्यतरेणासंबन्धः स्वरसंख्याविशेषो व्यक्ताभिधानमुपसर्जनविशेषणं चयोगवावचनानर्थक्यं च स्वभावसिद्धत्वात् ।

३ संघातस्यैकार्थ्यान्नावयवसंख्यातः सुबुत्पत्तिः

४ परस्परव्यपेक्षां सामर्थ्यमेके ।

५ तत्र नानाकारकान्निघातयुष्मदस्मदादेशप्रतिषेधः ।

६ प्रचये समासप्रतिषेधः ।

७ समर्थतराणां वा ।

८ समुदायसामर्थ्याद्वा सिद्धम्[2] ।

९ आख्यातं साव्ययकारकविशेषणं वाक्यम्[3]

१० एकतिङ् ।

११ समानवाक्ये निघातयुष्मदस्मदादेशाः ।

१२ योगे प्रतिषेधश्चादिभिः ।

१३ समर्थनिघाते हि समानाधिकरणयुक्तयुक्तेषूपसंख्यानमसमर्थत्वात् ।

१४ राजगवीक्षीरे द्विसमासप्रसङ्गो द्विषष्ठीभावात् ।

१५ सिद्धं तु राजविशिष्टायाः गोः क्षीरेण सामर्थ्यात् ।

१६ पदविधौ समर्थवचनं वर्णाश्रये शास्त्र आनन्तर्यविज्ञानात् ।

१७ समर्थाधिकारस्य विधेयसामानाधिकरण्यान्निर्देशानर्थक्यम् ।

१८ सिद्धं तु समर्थानामिति वचनात् ।

१९ एकशेषनिर्देशाद्वा ।

२० समानाधिकरणेषूपसंख्यानमसमर्थत्वात् ।

२१ द्रव्यं पदार्थ इति चेत् ।

२२ न वा वचनप्रामाण्यात् ।

२३ लुप्ताख्यातेषु च ।

२४ तदर्थगतेर्वा ।

२५ समासो द्वयोर्द्वयोश्चेद् द्वन्द्वेऽनेकग्रहणम् ।

२६ द्वयोर्द्वयोः समास इति चेन्न बहुषु द्वित्वाभावात् ।

२७ समासान्तप्रतिषेधश्च ।

२८ अविशेषेण बहुव्रीहावनेकपदप्रसङ्गः ।

२९ तत्र स्वरसमासान्तपुंवद्भावेषु दोषः ।

३० न वावयवतत्पुरुषत्वात् ।

३१ तस्यान्तोदात्तत्वं विप्रतिषेधात् ।

३२ निमित्तिस्वरबलीयस्त्वाद्वा ।

३३ एकशितिपात्स्वरवचनं तु ज्ञापकं निमित्तिस्वरबलीयस्त्वस्य ।

---

१ प. पुस्तके इतः परमाधिकम् । अर्थानादेशनात् । तच्च लघ्वर्थम् । असंभवः खल्वप्यर्थादेशनस्य । अप्रवृत्तिः खल्वप्यर्थादेशनस्य । २ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । समर्थतराणां वा समुदायसामर्थ्यात् । ३ प. पुस्तके इतः परमधिकम् आख्यातं स विशेषणम् । ४ प. पुस्तके °स्त्वाद्वा ।

सुबामन्त्रिते पराङ्गवत्स्वरे ॥ २ ॥

१ आमन्त्रितस्य पराङ्गवद्भावे षष्ठ्यामन्त्रितकारकवचनम् ।

२ तन्निमित्तग्रहणं वा ।

३ अवचने हि सुबन्तमात्रप्रसङ्गः ।

४ सुबन्तस्य पराङ्गवद्भावे समानाधिकरणस्योपसंख्यानमननन्तरत्वात् ।

५ स्वरेऽवधारणाच्च ।

६ परमपि च्छन्दसि[1] ।

७ अव्ययप्रतिषेधश्च ।

८ अनव्ययीभावस्य ।

९ स्वरेऽवधारणं सुबलोपार्थम् ।

१० न वा सुबन्तैकान्तत्वात् ।

११ प्रातिपदिकैकान्तस्तु सुब्लोपे ।

प्राक्कडारात्समासः ॥ ३ ॥

१ प्राग्वचनं संज्ञानिवृत्त्यर्थम् ।

सह सुपा ॥ ४ ॥

१ सहवचनं पृथगसमासार्थम् ।

२ इवेन विभक्त्यलोपः पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं च ।

अव्ययीभावः ॥ ५ ॥

अव्ययं विभक्तिसमीपसमृद्धिव्यृद्ध्यर्थाभावात्ययासंप्रतिशब्दप्रादुर्भावपश्चाद्यथानुपूर्व्ययौगपद्यसादृश्यसंपत्तिसाकल्यान्तवचनेषु ॥ ६ ॥

यथासादृश्ये ॥ ७ ॥

यावदवधारणे ॥ ८ ॥

सुप् प्रतिना मात्रार्थे ॥ ९ ॥

अक्षशलाकासंख्याः परिणा[2] ॥ १० ॥

विभाषा ॥ ११ ॥

अपपरिबहिरञ्चवः पञ्चम्या ॥ १२ ॥

आङ् मर्यादाभिविध्योः ॥ १३ ॥

लक्षणेनाभिप्रती आभिमुख्ये ॥ १४ ॥

अनुर्यत्समया ॥ १५ ॥

यस्य चायामः ॥ १६ ॥

तिष्ठद्गुप्रभृतीनि च ॥ १७ ॥

१ तिष्ठद्गु कालविशेषे ।

२ खलेयवादीनि प्रथमान्तान्यपदार्थे ।

पारे मध्ये षष्ठ्या वा ॥ १८ ॥

१ पारे मध्ये षष्ठ्या वावचनम् ।

२ अवचने हि षष्ठीसमासाभावो यथैकदेशिप्रधाने ।

३ एकारान्तनिपातनं च ।

संख्या वंश्येन ॥ १९ ॥

नदीभिश्च ॥ २० ॥

१ नदीभिः संख्यासमासेऽन्यपदार्थे प्रतिषेधः[3] ।

अन्यपदार्थे च संज्ञायाम् ॥ २१ ॥

तत्पुरुषः ॥ २२ ॥

द्विगुश्च ॥ २३ ॥

द्वितीया श्रितातीतपतितगतात्यस्तप्राप्तापन्नैः ॥ २४ ॥

---

१ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । पूर्वस्याङ्गवद्भवतीति वक्तव्यम् । २ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । अक्षादयस्तृतीयान्ता पूर्वोक्तस्य यथा न तद् । एकत्वेऽक्षशलाकयोः । कितवव्यवहारे च । ३ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । नदीभिः संख्यायाः समाहारेऽव्ययीभावो वक्तव्यः ।

१ श्रितादिषु गमिगाम्यादीनामुपसंख्यानम् ।

२ श्रितादिभिरहीने द्वितीयासमासवचनानर्थक्यं बहुव्रीहिकृतत्वात् ।

३ अहीने द्वितीयास्वरवचनानर्थक्यं च ।

४ जातिस्वरप्रसङ्गस्तु ।

५ तत्र जातादिषु वावचनात्सिद्धम् ।

स्वयं क्तेन ॥ २५ ॥

खट्वा क्षेपे ॥ २६ ॥

सामि ॥ २७ ॥

कालाः ॥ २८ ॥

अत्यन्तसंयोगे च ॥ २९ ॥

१ अत्यन्तसंयोगे समासस्याविशेषवचनात् क्तेन समासवचनानर्थक्यम् ।

२ अनत्यन्तसंयोगार्थं तु ।

तृतीया तत्कृतार्थेन गुणवचनेन ॥ ३० ॥

१ तृतीयासमासेऽर्थग्रहणमनर्थकमर्थगतिर्ह्यवचनात् ।

२ निर्देश्यमिति चेत्तृतीयार्थनिर्देशोऽपि ।

पूर्वसदृशसमोनार्थकलहनिपुणमिश्रश्लक्ष्णैः ॥ ३१ ॥

१ पूर्वादिष्ववरस्योपसंख्यानम् ।

२ सदृशग्रहण उक्तम् ।

कर्तृकरणे कृता बहुलम् ॥ ३२ ॥

१ कर्तृकरणे कृता क्तेन ।

कृत्यैरधिकार्थवचने ॥ ३३ ॥

१ कृत्यैरधिकार्थवचनेऽन्यत्रापि दृश्यते[1] ।

२ साधनं कृतेति वा पादहारकाद्यर्थम्[2] ।

अन्नेन व्यञ्जनम् ॥ ३४ ॥

भक्ष्येण मिश्रीकरणम् ॥ ३५ ॥

१ अन्नेन व्यञ्जनं भक्ष्येण मिश्रीकरणमित्यसमर्थसमासः ।

२ कारकाणां क्रियया सामर्थ्यात् ।

३ वचनप्रामाण्यादिति चेन्नानाकारकाणां प्रतिषेधः ।

४ सिद्धं तु समानाधिकरणाधिकारे क्तस्तृतीयापूर्वपद उत्तरपदलोपश्च ।

५ षष्ठीसमासश्च युक्तपूर्णान्तः ।

६ न वासमासेऽदर्शनात् ।

७ युक्तार्थसंप्रत्ययाच्च सामर्थ्यम् ।

८ संप्रत्ययाच्च तदर्थाध्यवसानम् ।

९ संप्रतीयमानार्थलोपे ह्यनवस्था ।

चतुर्थी तदर्थार्थबलिहितसुखरक्षितैः ३६

१ चतुर्थी तदर्थमात्रेण चेत्सर्वप्रसङ्गोऽविशेषात् ।

२ बलिरक्षिताभ्यां चानर्थकं वचनम् ।

३ विकृतिः प्रकृत्येति चेदश्वघासादीनामुपसंख्यानम् ।

४ अर्थेन नित्यसमासवचनम् ।

५ सर्वलिङ्गता च ।

पञ्चमी भयेन ॥ ३७ ॥[3]

अपेतापोढमुक्तपतितापत्रस्तैरल्पशः ।३८।

---

१ प. पुस्तके नास्ति । २ कृत्यग्रहणे यण्ण्यतोर्ग्रहणमिति प. पुस्तके काशिकास्थ पाठः । ३ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । भयभीतभीतिभीभिरिति वक्तव्यम् । भयनिर्गतजुगुप्सुभिरिति वक्तव्यम् ।

स्तोकान्तिकदूरार्थकृच्छ्राणि क्तेन ॥३९॥

सप्तमी शौण्डैः ॥ ४० ॥

सिद्धशुष्कपक्वबन्धैश्च ॥ ४१ ॥

ध्वाङ्क्षेण क्षेपे ॥ ४२ ॥

१ ध्वाङ्क्षेणेत्यर्थग्रहणम् ।

कृत्यैर्ऋणे ॥ ४३ ॥

१ कृत्यैर्नियोगे यद्ग्रहणम् ।

संज्ञायाम् ॥ ४४ ॥

क्तेनाहोरात्रावयवाः ॥ ४५ ॥

तत्र ॥ ४६ ॥

क्षेपे ॥ ४७ ॥

१ [1]क्षेपे गतिकारकपूर्व उक्तम् ।

पात्रेसमितादयश्च[3] ॥ ४८ ॥

पूर्वकालैकसर्वजरत्पुराणनवकेवलाः समानाधिकरणेन ॥ ४९ ॥

दिक्संख्ये संज्ञायाम् ॥ ५० ॥

तद्धितार्थोत्तरपदसमाहारे च ॥ ५१ ॥

१ द्विगुसंज्ञा प्रत्ययोत्तरपदयोश्चेदितरेतराश्रयत्वादप्रसिद्धिः ।

२ अर्थे चेत्तद्धितानुत्पत्तिर्बहुव्रीहिवत् ।

३ समासतद्धितविधाविति चेदन्यत्र समाससंज्ञाभावः ।

४ सिद्धं तु प्रत्ययोत्तरपदयोश्चेति वचनात् ।

५ द्विगोर्वा लुग्वचनं ज्ञापकं तद्धितोत्पत्तेः ।

६ समाहारसमूहयोरविशेषात्समाहारग्रहणानर्थक्यं तद्धितार्थेन कृतत्वात् ।

७ अभिधानार्थं तु ।

८ द्वन्द्वतत्पुरुषयोरुत्तरपदे नित्यसमासवचनम् ।

९ उत्तरपदेन परिमाणिना द्विगोः समासवचनम् ।

१० अन्यत्र समुदायबहुव्रीहित्वादुत्तरपदप्रसिद्धिः ।

११ सर्वत्र मत्वर्थे प्रतिषेधः ।

संख्यापूर्वो द्विगुः ॥ ५२ ॥

कुत्सितानि कुत्सनैः ॥ ५३ ॥

पापाणके कुत्सितैः ॥ ५४ ॥

उपमानानि सामान्यवचनैः ॥ ५५ ॥

१ उपमानसमासे गुणवचनस्य विशेषभाक्त्वात्सामान्यवचनाप्रसिद्धिः ।

२ न वा श्यामत्वस्योभयत्र भावात्तद्वाचकत्वाच्च शब्दस्य सामान्यवचनप्रसिद्धिः ।

उपमितं व्याघ्रादिभिः सामान्याप्रयोगे ॥

विशेषणं विशेष्येण बहुलम् ॥ ५७ ॥

१ विशेषणविशेष्ययोरुभयविशेषणत्वादुभयोश्च विशेष्यत्वादुपसर्जनाप्रसिद्धिः ।

२ न वान्यतरस्य प्रधानभावात्तद्विशेषकत्वाच्चापरस्योपसर्जनप्रसिद्धिः ।

पूर्वापरप्रथमचरमजघन्यसमानमध्यमध्यमवीराश्च ॥ ५८ ॥

१ बहुलवचनस्याकृत्स्नत्वादुत्तरत्रानुक्रमणसामर्थ्यम् ।

श्रेण्यादयः कृतादिभिः ॥ ५९ ॥

१ श्रेण्यादिषु च्व्यर्थवचनम् ।

---

१ प पुस्तके इतः परमधिकम् । शौण्डादिभिरिति वक्तव्यम् । २ प. पुस्तके नास्ति । ३ का. °संमिता° ।

क्तेन नञ्विशिष्टेनानञ् ॥ ६०॥

१ नञ्विशिष्टे समानप्रकृतिवचनम् ।

२ नुडिडधिकेन च ।

३ कृतापकृतादीनां चोपसंख्यानम् ।

४ सिद्धं तु क्तेन विसमासावनञ् ।

५ गतप्रत्यागतादीनां चोपसंख्यानम् ।

सन्महत्परमोत्तमोत्कृष्टाः पूज्यमानैः ६१

वृन्दारकनागकुञ्जरैः पूज्यमानम् ॥६२॥

कतरकतमौ जातिपरिप्रश्ने ॥ ६३ ॥

किं क्षेपे ॥ ६४ ॥

पोटायुवतिस्तोककतिपयगृष्टिधेनुवशावेहद्बष्कयणीप्रवक्तृश्रोत्रियाध्यापकधूर्तैर्जातिः ॥ ६५ ॥

प्रशंसावचनैश्च ॥ ६६ ॥

युवा खलतिपलितवलिनजरतीभिः ।६७।

कृत्यतुल्याख्या अजात्या ॥ ६८ ॥

वर्णो वर्णेन ॥ ६९ ॥

१ वर्णेन तृतीयासमास एतप्रतिषेधे वर्णग्रहणम् ।

२ समानाधिकरणे द्विर्वर्णग्रहणम् ।

३ समानाधिकरणाधिकारे प्रधानोपसर्जनानां परं परं विप्रतिषेधेन ।

४ समानाधिकरणसमासाद्बहुव्रीहिः।

५ कदाचित्कर्मधारयः सर्वधनाद्यर्थः ।

६ पूर्वपदातिशय आतिशायिकाद्बहुव्रीहिः सूक्ष्मवस्त्रतराद्यर्थः ।

७ उत्तरपदातिशय आतिशयिको बहुव्रीहेर्वेह्वाढ्यतराद्यर्थः ।

८ समानाधिकरणाधिकारे शाकपार्थिवादीनामुपसंख्यानमुत्तरपदलोपश्च[1] ।

कुमारः श्रमणादिभिः ॥ ७० ॥

चतुष्पादो गर्भिण्या ॥ ७१ ॥

मयूरव्यंसकादयश्च ॥ ७२ ॥

॥ इति द्वितीयाध्यायस्य प्रथमः पादः ॥

पूर्वापराधरोत्तरमेकदेशिनैकाधिकरणे॥१

अर्धं नपुंसकम् ॥ २ ॥

द्वितीयतृतीयचतुर्थतुर्याण्यन्यतरस्याम् ।

१ द्वितीयादीनां विभाषाप्रकरणे विभाषावचनं ज्ञापकमवयवविधाने सामान्यविधानाभावस्य ।

प्राप्तापन्ने च द्वितीयया ॥ ४ ॥

कालाः परिमाणिना ॥ ५ ॥

१ कालस्य येन समासस्तस्यापरिमाणित्वादनिर्देशः

२ सिद्धं तु कालपरिमाणं यस्य स कालस्तेन।

३ एकवचनाद्द्विगोश्चोपसंख्यानम् ।

४ [3]उक्तं वा ।

नञ् ॥ ६ ॥

१ [4]नञ्समासे भाववचन उक्तम् ।

ईषदकृता ॥ ७ ॥

१ ईषद्गुणवचनेन ।

षष्ठी ॥ ८ ॥

१ कृद्योगा च ।

२ तत्स्थैश्च गुणैः ।

३ न तु तद्विशेषणैः ।

१ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । अनञिति प्रतिषेधो वक्तव्यः । २ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । चतुष्पाज्जातिरिति वक्तव्यम् । ३–४ प. पुस्तके नास्ति ।

याजकादिभिश्च ॥ ९ ॥

न निर्धारणे ॥ १० ॥

१ प्रतिपदविधाना च ।

पूरणगुणसुहितार्थसदव्ययतव्यसमानाधिकरणेन ॥ ११ ॥

क्तेन च पूजायाम् ॥ १२ ॥

अधिकरणवाचिना च ॥ १३ ॥

कर्मणि च ॥ १४ ॥

१ कर्मणीति षष्ठीनिर्देशश्चेदकर्तरि कृता समासवचनम् ।

२ तृजकाभ्यां चानर्थकः प्रतिषेधः ।

३ क्तनिर्देशेऽसमर्थत्वादप्रतिषेधः ।

४ प्रतिषेध्यमिति चेत्कर्तर्यपि प्रतिषेधः ।

५ पूजायां च प्रतिषेधानर्थक्यम् ।

६ तस्मादुभयप्राप्तौ कर्मणि षष्ठ्याः प्रतिषेधः ।

तृजकाभ्यां कर्तरि ॥ १५ ॥

कर्तरि च ॥ १६ ॥

नित्यं क्रीडाजीविकयोः ॥ १७ ॥

कुगतिप्रादयः ॥ १८ ॥

१ प्रादिप्रसङ्गे कर्मप्रवचनीयः प्रतिषेधः ।

२ व्यवेतप्रतिषेधश्च ।

३ सिद्धं तु काङ्स्वतिदुर्गतिवचनात् ।

४ [1]प्रादयः क्ताथ ।

उपपदमतिङ् ॥ १९ ॥

१ उपपदमतिङिति तदर्थप्रतिषेधः ।

२ क्रियाप्रतिषेधो वा ।

३ षष्ठीसमासादुपपदसमासो विप्रतिषेधेन ।

४ न वा षष्ठीसमासस्याभावादुपपदसमासः

अमैवाव्ययेन ॥ २० ॥

तृतीयाप्रभृतीन्यन्यतरस्याम् ॥ २१ ॥

क्त्वा च ॥ २२ ॥

शेषो बहुव्रीहिः ॥ २३ ॥

१ शेषवचनं पदतश्चेन्नाभावात् ।

२ अर्थतश्चेदविशिष्टम् ।

अनेकमन्यपदार्थे ॥ २४ ॥

१ [2]शेषवचन उक्तम् ।

२ अनेकवचनमुपसर्जनार्थम् ।

३ न वैकविभक्तित्वात् ।

४ पदार्थाभिधानेऽनुप्रयोगानुपपत्तिरभिहितत्वात् ।

५ न वानभिहितत्वात् ।

६ सामान्याभिधाने हि विशेषानभिधानम् ।

७ विभक्त्यर्थाभिधानेऽद्रव्यस्य लिङ्गसंख्योपचारानुपपत्तिः ।

८ सिद्धं तु यथा गुणवचनेषु ।

९ [3]उक्तं वा ।

१० बहुव्रीहिः समानाधिकरणानाम् ।

११ अव्ययानां च ।

१२ सप्तम्युपमानपूर्वपदस्योत्तरपदलोपश्च ।

---

१ प. पुस्तके इतःपरमधिकम् । स्वती पूजायाम् (सौनाग) । दुर्निन्दायाम् (सौनाग) । आङीषदर्थे (सौनाग) । कुः पापार्थे (सौनाग) । प्रादयो गताद्यर्थे प्रथमया । अत्यादयः क्रान्ताद्यर्थे द्वितीयया । अवादयः क्रुष्टाद्यर्थे तृतीयया । पर्यादयो ग्लानाद्यर्थे चतुर्थ्या । निरादयः क्रान्ताद्यर्थे पञ्चम्या । अव्ययं प्रवृद्धादिभिः । इवेन विभक्त्यलोपः पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं च । उदात्तवता तिङा गतिमता चाव्ययं समस्यत इति वक्तव्यम् । २-३ प. पुस्तके नास्ति ।

१३ समुदायविकारषष्ठ्याश्च ।

१४ प्रादिभ्यो धातुजस्य वा ।

१५ नञोऽस्त्यर्थानाम् ।

१६ न वानभिधानादसमानाधिकरणेषु संज्ञाभावः ।

१७ अर्थनियमे मत्वर्थग्रहणम् ।

१८ तथा चोत्तरस्य वचनार्थः ।

१९ कर्मवचनेनाप्रथमायाः ।

२० कर्तृवचनेनापि ।

२१ सुबधिकारेऽस्तिक्षीरादिवचनम् ।

२२ न वाव्ययत्वात् ।

संख्ययाव्ययासन्नादूराधिकसंख्याः संख्येये ॥ २५॥

१ संख्यासमासे सुजन्तत्वात्संख्याप्रसिद्धिः।

२ न वासुजन्तत्वात् ।

३ सुजभावोऽभिहितार्थत्वात्समासे ।

४ अशिष्यः संख्योत्तरपदः संख्येयवाभिधायित्वात् ।

५ मत्वर्थे वा पूर्वस्य विधानात् ।

६ कबभावार्थं वा ।

दिङ्नामान्यन्तराले ॥ २६ ॥

तत्र तेनेदमिति सरूपे ॥ २७ ॥

१ दिक्समाससहयोगयोश्चान्तरालप्रधानाभिधानात् ।

२ मत्वर्थे वा पूर्वस्य विधानात् ।

३ कबभावार्थं वा ।

तेन सहेति तुल्ययोगे ॥ २८ ॥

१ तृतीयासप्तम्यन्तेषु च क्रियाभिधानात् ।

२ न वैकशेषप्रतिषेधार्थम् ।

३ पूर्वदीर्घार्थं च ।

४ मत्वर्थे वा पूर्वस्य विधानात् ।

५ कबभावार्थं वा ।

चार्थे द्वन्द्वः ॥ २९ ॥

१ चार्थे द्वन्द्ववचनेऽसमासेऽपि चार्थसंप्रत्ययादनिष्टप्रसङ्गः ।

२ सिद्धं तु युगपदधिकरणवचने द्वन्द्ववचनात् ।

३ तत्र पुंवद्भावप्रतिषेधः ।

४ विप्रतिषिद्धेषु चानुपपत्तिः[२] ।

५ शब्दपौर्वापर्यप्रयोगादर्थपौर्वापर्याभिधानमिति चेद्द्विवचनबहुवचनानुपपत्तिः ।

६ विग्रहे च युगपद्वचनं ज्ञापकं युगपद्वचनस्य[४] ।

७ समुदायात्सिद्धमिति चेन्नैकार्थत्वात्समुदायस्य[५] ।

८ तयोरनेकार्थत्वाद्बहुवचनप्रसङ्ग इति चेन्न बहुत्वाभावात्[६] ।

९ अन्यवाचकेनान्यस्य वचनानुपपत्तिरिति चेत्प्लक्षस्य न्यग्रोधत्वान्न्यग्रोधस्य प्लक्षत्वात् स्वशब्देनाभिधानम् ।

---

१ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । सर्वनाम्नो वृत्तिमात्रे पुंवद्भावो वक्तव्य दक्षिणोत्तरपूर्वाणामित्येवमर्थम् । २ प पुस्तके °द्धे । ३ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । शब्दपौर्वापर्यप्रयोगादर्थपौर्वापर्याभिधानम् । ४ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । समुदायात्सिद्धम् । ५ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । नैकार्थ्यम् । ६ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । अन्यवाचकेनान्यस्य वचनानुपपत्तिः ।

१० कारणाद् द्रव्ये शब्दनिवेश इति चेत्तुल्य-कारणत्वात्सिद्धम् ।
११ दर्शनं हेतुरिति चेत्तुल्यम् ।
१२ तद्विषयं च
१३ अन्यत्रापि तद्विषयदर्शनात् ।
१४ एकेनोक्तत्वादपरस्य प्रयोगोऽनुपपन्न इति चेदनुक्तत्वात्प्लक्षेण न्यग्रोधस्य न्यग्रोधप्रयोगः ।
१५ अभिधानं पुनः स्वाभाविकम्[१] ।
१६ एकादीनां दशादिभिर्द्वन्द्व इति चेद्विंशत्यादिषु वचनप्रसङ्गः ।
१७ सिद्धं त्वधिकान्ता संख्या संख्याया समानाधिकरणाधिकारेऽधिकलोपश्च ।

उपसर्जनं पूर्वम् ॥ ३० ॥

१ उपसर्जनस्य पूर्ववचनं परप्रयोग-निवृत्त्यर्थम् ।
२ न वानिष्टादर्शनात् ।
३ षष्ठ्यन्तयोः समासेऽर्थभेदात्प्रधानस्या-पूर्वनिपातः ।

राजदन्तादिषु परम् ॥ ३१ ॥

द्वन्द्वे घि ॥ ३२ ॥

अजाद्यदन्तम् ॥ ३३ ॥

अल्पाच्तरम् ॥ ३४ ॥

१ अतन्त्रे तरनिर्देशे शङ्खतूणवयोर्मृदङ्गेन समासः ।
२ अनेकप्राप्तावेकस्य नियमोऽनियमः शेषेषु
३ ऋतुनक्षत्राणामानुपूर्व्येण समानाक्षराणाम् ।
४ अभ्यर्हितम् ।
५ लघ्वक्षरम्[२] ।
६ वर्णानामानुपूर्व्येण ।
७ भ्रातुश्च ज्यायसः ।
८ संख्याया अल्पीयसः[३] ।
९ धर्मादिषूभयम् ।

सप्तमीविशेषणे बहुव्रीहौ ॥ ३५ ॥

१ बहुव्रीहौ सर्वनामसंख्ययोरुपसंख्यानम् ।
२ वा प्रियस्य ।
३ सप्तम्याः पूर्वनिपाते गड्वादिभ्यः परवचनम् ।

निष्ठा ॥ ३६ ॥

१ निष्ठायाः पूर्वनिपाते जातिकालसुखादिभ्यः परवचनम् ।
२ न वोत्तरपदस्यान्तोदात्तवचनं ज्ञापकं परभावस्य ।
३ प्रतिषेधे तु पूर्वनिपातप्रसङ्गस्तस्माद्राजदन्तादिषु पाठः ।
४ प्रहरणार्थेभ्यश्च ।
५ द्वन्द्वे घ्यजाद्यदन्तं विप्रतिषेधेन ।
६ उभाभ्यामल्पाच्तरम् ।

वाहिताग्न्यादिषु ॥ ३७ ॥

कडाराः कर्मधारये ॥ ३८ ॥[४]

॥ इति द्वितीयाध्यायस्य द्वितीयः पादः ॥

१ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । एकादीनां दशादिभिर्द्वन्द्वः । २ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । सर्वत एवाभ्यर्हितं पूर्वं निपततीति वाच्यम् । ३ प. पुस्तके । ०स्याः । ४ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । कडारादय इति वक्तव्यम् ।

अनभिहिते ॥ १ ॥

१ अनभिहितवचनमनर्थकमन्यत्रापि विहितस्याभावादभिहिते ।

२ श्नम्बहुजकक्षु नानादेशत्वादुत्सर्गाप्रतिषेधः ।

३ अनभिहितस्तु विभक्त्यर्थस्तस्मादनभिहितवचनम् ।

४ अभिहिते प्रथमाभावः ।

५ तिङ्कृत्तद्धितसमासैः परिसंख्यानम् ।

६ उत्सर्गे हि प्रातिपदिकसामानाधिकरण्ये विभक्तिवचनम् ।

७ द्वयोः क्रिययोः कारकेऽन्यतरेणाभिहिते विभक्त्यभावप्रसङ्गः ।

८ न वान्यतरेणानभिधानात् ।

९ अनभिहिते हि विधानम् ।

१० अनभिहितवचनमनर्थकं प्रथमाविधानस्यानवकाशत्वात् ।

११ अवकाशोऽकारकमिति चेन्नास्तिर्भवन्तीपरः प्रथमपुरुषोऽप्रयुज्यमानोऽप्यस्ति ।

१२ विप्रतिषेधाद्वा प्रथमाभावः ।

१३ कृत्प्रयोगे तु परं विधानं षष्ठ्यास्तत्प्रतिषेधार्थम् ।

कर्मणि द्वितीया ॥ २ ॥

१ समयानिकषाहायोगेषूपसंख्यानम्[1] ।

तृतीया च होश्छन्दसि ॥ ३ ॥

अन्तरान्तरेणयुक्ते ॥ ४ ॥

१ अन्तरान्तरेणयुक्तानामप्रधानवचनम् ।

कालाध्वनोरत्यन्तसंयोगे ॥ ५ ॥

१ अत्यन्तसंयोगे कर्मवद्भावाद्यर्थम् ।

अपवर्गे तृतीया[2] ॥ ६ ॥

सप्तमीपञ्चम्यौ कारकमध्ये[3] ॥ ७ ॥

कर्मप्रवचनीययुक्ते द्वितीया ॥ ८ ॥

१ कर्मप्रवचनीययुक्ते प्रत्यादिभिश्च लक्षणादिषूपसंख्यानं सप्तमीपञ्चम्योः प्रतिषेधार्थम् ।

२ [4]उक्तं वा ।

यस्मादधिकं यस्य चेश्वरवचनं तत्र सप्तमी ॥ ९ ॥

१ यस्य चेश्वरवचनमिति कर्तृनिर्देशश्चेदवचनात्सिद्धम् ।

२ प्रथमानुपपत्तिस्तु ।

३ स्ववचनात्सिद्धम् ।

पञ्चम्यपाङ्परिभिः ॥ १० ॥

प्रतिनिधिप्रतिदाने च यस्मात् ॥ ११ ॥

गत्यर्थकर्मणि द्वितीयाचतुर्थ्यौ चेष्टायामनध्वनि ॥ १२ ॥

१ अध्वन्यर्थग्रहणम् ।

२ आस्थितप्रतिषेधश्च ।

३ चेष्टायामनध्वनि स्त्रियं गच्छत्यजां नयतीत्यतिप्रसङ्गः ।

४ सिद्धं त्वसंप्राप्तवचनात् ।

५ अध्वनश्चानपवादः ।

---

१ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । उभसर्वतसोः कार्या धिगुपर्यादिषु त्रिषु । द्वितीयाम्रेडितान्तेषु ततोऽन्यत्रापि दृश्यते । २ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । क्रियापवर्ग इति वक्तव्यम् । ३ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । क्रियामध्य इति वक्तव्यम् । ४ प. पुस्तके नास्ति ।

चतुर्थी संप्रदाने ॥ १३ ॥

१ चतुर्थीविधाने तादर्थ्य उपसंख्यानम् ।

२ क्लृपि संपद्यमाने ।

३ उत्पातेन ज्ञाप्यमाने ।

४ हितयोगे च ।

क्रियार्थोपपदस्य च कर्मणि स्थानिनः ॥

तुमर्थाच्च भाववचनात् ॥ १५ ॥

नमः स्वस्तिस्वाहास्वधालंवषड्योगाच्च ॥

१ स्वस्तियोगे चतुर्थी कुशलार्थैराशिषि वाविधानात् ।

२ अलमिति पर्याप्त्यर्थग्रहणम् ।

मन्यकर्मण्यनादरे विभाषाप्राणिषु॥१७॥

१ मन्यकर्मणि प्रकृष्ट्यकुत्सितग्रहणम् ।

कर्तृकरणयोस्तृतीया ॥ १८ ॥

१ तृतीयाविधाने प्रकृत्यादिभ्य उपसंख्यानम् ।

सहयुक्तेऽप्रधाने ॥ १९ ॥

१ सहयुक्तेऽप्रधानवचनमनर्थकमुपपदविभक्तेः कारकविभक्तिर्बलीयस्त्वादन्यत्रापि ।

येनाङ्गविकारः ॥ २० ॥

१ अङ्गाद्विकृतात्तद्विकारतश्चेदङ्गिनो वचनम् ।

इत्थंभूतलक्षणे ॥ २१ ॥

१ इत्थंभूतलक्षणे तत्स्थे प्रतिषेधः ।

२ न वेत्थंभूतस्य लक्षणेनापृथग्भावात् ।

संज्ञो ऽन्यतरस्यां कर्मणि ॥ २२ ॥

१ संज्ञः कृत्प्रयोगे षष्ठी विप्रतिषेधेन ।

२ उपपदविभक्तेश्चोपपदविभक्तिः ।

हेतौ[३] ॥ २३ ॥

अकर्तर्यृणे पञ्चमी ॥ २४ ॥

विभाषा गुणे ऽस्त्रियाम् ॥ २५ ॥

षष्ठी हेतुप्रयोगे ॥ २६ ॥

सर्वनाम्नस्तृतीया च ॥ २७ ॥

अपादाने पञ्चमी ॥ २८ ॥

१ पञ्चमीविधाने ल्यब्लोपे कर्मण्युपसंख्यानम् ।

२ अधिकरणे च ।

३ प्रश्नाख्यानयोश्च ।

४ यतश्चाध्वकालनिर्माणम् ।

५ तद्युक्तात्काले सप्तमी ।

६ अध्वनः प्रथमा च ।

अन्यारादितरर्तेदिक्छब्दाञ्चूत्तरपदाजाहियुक्ते ॥ २९ ॥

षष्ठ्यतसर्थप्रत्ययेन ॥ ३० ॥

एनपा द्वितीया ॥ ३१ ॥

पृथग्विनानानाभिस्तृतीयान्यतरस्याम् ।

१ पृथगादिषु पञ्चमीविधानम् ।

२ अनधिकारात् ।

३ अधिकारे हि द्वितीयाषष्ठीविषये प्रतिषेधः ।

करणे च स्तोकाल्पकृच्छ्रकतिपयस्यासत्त्ववचनस्य ॥ ३३ ॥

दूरान्तिकार्थैः षष्ठ्यन्यतरस्याम् ॥३४॥

---

१ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । यदेतदप्राणिष्विरयेतदनावादिष्विति वक्ष्यामि । २ प्रतिकृष्येति कैयटः ।
३ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । निमित्तकारणहेतुषु सर्वासां प्रायदर्शनं प्रायोदर्शनं वा ।

दूरान्तिकार्थेभ्यो द्वितीया च ॥ ३५ ॥

१ दूरान्तिकार्थेभ्यः पञ्चमीविधाने तद्युक्तात्पञ्चमीप्रतिषेधः ।

२ न वा तत्रापि दर्शनादप्रतिषेधः ।

सप्तम्यधिकरणे च ॥ ३६ ॥

१ सप्तमीविधाने क्तस्येन्विषयस्य कर्मण्युपसंख्यानम् ।

२ साध्वसाधुप्रयोगे च ।

३ कारकार्हाणां च कारकत्वे ।

४ अकारकार्हाणां चाकारत्वे ।

५ तद्विपर्यासे च ।

६ निमित्तात्कर्मसंयोगे[१] ।

यस्य च भावेन भावलक्षणम् ॥ ३७ ॥

१ भावलक्षणे सप्तमीविधानेऽभावलक्षण उपसंख्यानम् ।

२ सिद्धं तु भावप्रवृत्तौ यस्य भावारम्भवचनात् ।

षष्ठी चानादरे ॥ ३८ ॥

स्वामीश्वराधिपतिदायादसाक्षिप्रतिभूप्रसूतैश्च ॥ ३९ ॥

आयुक्तकुशलाभ्यां चासेवायाम् ॥ ४० ॥

यतश्च निर्धारणम् ॥ ४१ ॥

पञ्चमी विभक्ते ॥ ४२ ॥

साधुनिपुणाभ्यामर्चायां सप्तम्यप्रतेः[२] ॥

प्रसितोत्सुकाभ्यां तृतीया च ॥ ४४ ॥

नक्षत्रे च लुपि ॥ ४५ ॥

प्रातिपदिकार्थलिङ्गपरिमाणवचनमात्रे प्रथमा ॥ ४६ ॥

१ प्रातिपदिकार्थलिङ्गपरिमाणवचनमात्रे प्रथमालक्षणे पदसामानाधिकरण्य उपसंख्यानमधिकत्वात् ।

२ न वा वाक्यार्थत्वात् ।

३ अभिहितलक्षणायामनभिहिते प्रथमाविधिः ।

४ [३]उक्तं वा ।

५ अभिहितानभिहिते प्रथमाभावः ।

६ तिङ्समानाधिकरण इति चेत्तिङोऽप्रयोगे प्रथमाविधिः ।

७ [४]उक्तं पूर्वेण ।

८ शतृशानचोश्च निमित्तभावात्तिङोऽभावस्तयोरपवादत्वात् ।

संबोधने च ॥ ४७ ॥

सामन्त्रितम् ॥ ४८ ॥

एकवचनं संबुद्धिः ॥ ४९ ॥

षष्ठी शेषे ॥ ५० ॥

१ प्रत्ययावधारणाच्छेषवचनम् ।

२ अर्थावधारणाद्वा ।

३ षष्ठी शेष इति चेद्विशेष्यस्य प्रतिषेधः ।

४ तत्र प्रथमाविधिः ।

५ [५]उक्तं पूर्वेण ।

ज्ञो ऽविदर्थस्य करणे ॥ ५१ ॥

अधीगर्थदयेशां कर्मणि ॥ ५२ ॥

१ कर्मादिष्वकर्मकवद्वचनम् ।

१ प. पुस्तके कर्मयोगे । २ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । अप्रत्यादिभिरिति (पा. सू. १. ४. ९०) वक्तव्यम् । ३–५ प. पुस्तके नास्ति ।

२ कर्माभिधाने हि[1] लिङ्गवचनानुपपत्तिः ।
३ षष्ठीप्रसङ्गश्च ।
कृञः प्रतियत्ने ॥ ५३ ॥
रुजार्थानां भाववचनानामज्वरेः[2] ॥५४॥
आशिषि नाथः ॥ ५५ ॥
जासिनिप्रहणनाटक्राथपिषां हिंसायाम् ॥ ५६ ॥
व्यवहृपणोः समर्थयोः ॥ ५७ ॥
दिवस्तदर्थस्य ॥ ५८ ॥
विभाषोपसर्गे ॥ ५९ ॥
द्वितीया ब्राह्मणे ॥ ६० ॥
प्रेष्यब्रुवोर्हविषो देवतासंप्रदाने ॥ ६१ ॥
१ हविषोऽप्रस्थितस्य ।
चतुर्थ्यर्थे बहुलं छन्दसि ॥ ६२ ॥
१ षष्ठ्यर्थे चतुर्थीवचनम् ।
यजेश्च करणे ॥ ६३ ॥
कृत्वोऽर्थप्रयोगे कालेऽधिकरणे ॥६४॥
कर्तृकर्मणोः कृति ॥ ६५ ॥
१ कर्तृकर्मणोः षष्ठीविधाने कृद्ग्रहणानर्थक्यं लप्रतिषेधात् ।
२ तस्य कर्मकर्त्रर्थमिति चेत्प्रतिषेधेऽपि तदन्तकर्मकर्तृत्वात्सिद्धम् ।
उभयप्राप्तौ कर्मणि ॥ ६६ ॥
१ उभयप्राप्तौ कर्मणि षष्ठ्याः प्रतिषेधेऽकादिप्रयोगेऽप्रतिषेधः ।
क्तस्य च वर्तमाने ॥ ६७ ॥
१ क्तस्य च वर्तमाने नपुंसके भाव उपसंख्यानम् ।
२ शेषविज्ञानात्सिद्धम् ।
अधिकरणवाचिनश्च ॥ ६८ ॥
न लोकाव्ययनिष्ठाखलर्थतृनाम् ॥६९॥
१ लादेशे सल्लिङ्ग्रहणं किकिनोः प्रतिषेधार्थम् ।
२ तयोरलादेशत्वात् ।
३ उकप्रतिषेधे कमेर्भाषायामप्रतिषेधः ।[3]
४ अव्ययप्रतिषेधे तोसुन्कसुनोरप्रतिषेधः ।[4]
५ शानंश्चानश्शतृणामुपसंख्यानम् ।
६ द्विषः शतुर्वावचनम् ।
अकेनोर्भविष्यदाधमर्ण्ययोः ॥ ७० ॥
१ अकस्य भविष्यति ।
२ इन आधमर्ण्ये च ।
कृत्यानां कर्तरि वा ॥ ७१ ॥
१ भव्यादीनां कर्मणोऽनभिधानात्कृत्यानां कर्तृग्रहणम् ।
तुल्यार्थैरतुलोपमाभ्यां तृतीयान्यतरस्याम् ॥ ७२ ॥
चतुर्थी चाशिष्यायुष्यमद्रभद्रकुशलसुखार्थहितैः ॥ ७३ ॥
॥ इति द्वितीयाध्यायस्य तृतीयः पादः ॥

---

[1] प. पुस्तके अत्र 'हि' नास्ति । [2] प. पुस्तके इतः परमधिकम् । अज्वरिसंताप्योरिति वक्तव्यम् । [3] प. पुस्तके इतः परमधिकम् । अकाकारयोः प्रयोगे प्रतिषेधो नेति वक्तव्यम् । शेषे विभाषा । [4] प. पुस्तके इतः परमधिकम् । उकारप्रयोगे नेति वक्तव्यम् ।

द्विगुरेकवचनम् ॥ १ ॥

१ प्रत्यधिकरणं वचनोत्पत्तेः संख्यासामानाधिकरण्याच्च द्विगोरेकवचनविधानम् ।

२ तत्रानुप्रयोगस्यैकवचनाभावोऽद्विगुत्वात् ।

३ सिद्धं तु द्विग्वर्थस्यैकवद्वचनात् ।

४ एकशेषप्रतिषेधश्च ।

५ न वान्यस्यानेकत्वात् ।

६ समाहारग्रहणं च तद्धितार्थप्रतिषेधार्थम् ।

७ न वा समाहारैकत्वात् ।

द्वन्द्वश्च प्राणितूर्यसेनाङ्गानाम् ॥ २ ॥

१ प्राणितूर्यसेनाङ्गानां तत्पूर्वपदोत्तरपदग्रहणम् ।

२ योगविभागात्सिद्धम् ।

अनुवादे चरणानाम् ॥ ३ ॥

१ स्थेणोः ।

२ अद्यतन्यां च ।

अध्वर्युक्रतुरनपुंसकम् ॥ ४ ॥

अध्ययनतोऽविप्रकृष्टाख्यानाम् ॥ ५ ॥

जातिरप्राणिनाम् ॥ ६ ॥

विशिष्टलिङ्गो नदी देशोऽग्रामाः ॥ ७ ॥

१ ग्रामप्रतिषेधे नगरप्रतिषेधः ।

२ उभयतश्च ग्रामाणाम् ।

क्षुद्रजन्तवः ॥ ८ ॥

येषां च विरोधः शाश्वतिकः ॥ ९ ॥

शूद्राणामनिरवसितानाम् ॥ १० ॥

गवाश्वप्रभृतीनि च ॥ ११ ॥

१ गवाश्वप्रभृतिषु यथोच्चारितं द्वन्द्ववृत्तम् ।

विभाषा वृक्षमृगतृणधान्यव्यञ्जनपशुशकुन्यश्ववडवपूर्वापराधरोत्तराणाम् ॥ १२ ॥

१ बहुप्रकृतिः फलसेनावनस्पतिमृगशकुन्तक्षुद्रजन्तुधान्यतृणानाम् ।

२ पशुशकुनिद्वन्द्वे विरोधिनां पूर्वविप्रतिषिद्धम् ।

३ अश्ववडवयोः पूर्वलिङ्गत्वात्पशुद्वन्द्वनपुंसकम् ।

४ प्रतिपदविधानात्सिद्धम् ।

५ एकवचनमनर्थकं समाहारैकत्वात् ।

विप्रतिषिद्धं चानधिकरणवाचि ॥ १३ ॥

न दधिपयआदीनि ॥ १४ ॥

अधिकरणैतावत्त्वे च ॥ १५ ॥

विभाषा समीपे ॥ १६ ॥

स नपुंसकम् ॥ १७ ॥

अव्ययीभावश्च ॥ १८ ॥

तत्पुरुषोऽनञ्कर्मधारयः ॥ १९ ॥

संज्ञायां कन्थोशीनरेषु ॥ २० ॥

उपज्ञोपक्रमं तदाद्याचिख्यासायाम् ॥ २१ ॥

छाया बाहुल्ये ॥ २२ ॥

सभा राजामनुष्यपूर्वा ॥ २३ ॥

अशाला च ॥ २४ ॥

विभाषा सेनासुराछायाशालानिशानाम् ॥ २५ ॥

परवल्लिङ्गं द्वन्द्वतत्पुरुषयोः ॥ २६ ॥

१ परवल्लिङ्गं द्वन्द्वतत्पुरुषयोरिति चेत्प्राप्तापन्नालंपूर्वगतिसमासेषु प्रतिषेधः ।

२ पूर्वपदस्य च ।

३ समासादन्यलिङ्गमिति चदेश्ववडवयोर्द्विवचनम् ।

४ निपातनात्सिद्धम् ।

५ उपसर्जनह्रस्वत्वं वा ।

६ परवल्लिङ्गमिति शब्दशब्दार्थौ ।

७ प्राप्तादिषु चैकदेशिग्रहणात्सिद्धम् ।

पूर्ववदश्ववडवौ ॥ २७ ॥

हेमन्तशिशिरावहोरात्रे च च्छन्दसि २८

रात्राह्नाहाः पुंसि ॥ २९ ॥

१ अनुवाकादयः पुंसि ।[1]

अपथं नपुंसकम् ॥ ३० ॥

१ पथः संख्याव्ययादेः ।

२ द्विगुश्च[2] ।

३ वावन्तः ।[3]

अर्धर्चाः पुंसि च[4] ॥ ३१ ॥

इदमोऽन्वादेशेऽशनुदात्तस्तृतीयादौ ॥ ३२ ॥

१ अन्वादेशे समानाधिकरणग्रहणं देवदत्तं भोजयेमं चेत्यप्रसङ्गार्थम् ।

२ अन्वादेशश्च कथितानुकथनमात्रम् ।

३ आदेशवचनं साकच्कार्थम् ।

४ शित्करणं सर्वादेशार्थम् ।

५ न वान्त्यस्य विकारवचनानर्थक्यात् ।

६ अर्थवत्त्वादेशप्रतिषेधार्थम् ।

७ तस्माच्छित्करणम् ।

एतदस्त्रतसोस्त्रतसौ चानुदात्तौ ॥३३॥

द्वितीयाटौस्स्वेनः ॥ ३४ ॥

१ एनदिति नपुंसकैकवचने ।

आर्धधातुके ॥ ३५ ॥

१ जग्ध्यादिष्वार्धधातुकाश्रयत्वात्सति तस्मिन्विधानम् ।

२ तत्रोत्सर्गलक्षणप्रतिषेधः[5] ।

३ सामान्याश्रयत्वाद्विशेषस्यानाश्रय इति चेदुवर्णाकारान्तेभ्यो ण्यद्विधिप्रसङ्गः ।

४ पौर्वापर्याभावाच्च सामान्येनानुपपत्तिः ।

५ सिद्धं तु सार्वधातुके प्रतिषेधात् ।

अदो जग्धिर्ल्यप्ति किति ॥ ३६ ॥

लुङ्सनोर्घस्लृ ॥ ३७ ॥

१ घस्लभावेऽच्युपसंख्यानम् ।

घञपोश्च ॥ ३८ ॥

बहुलं छन्दसि ॥ ३९ ॥

लिट्यन्यतरस्याम् ॥ ४० ॥

वेञो वयिः ॥ ४१ ॥

हनो वध लिङि ॥ ४२ ॥

लुङि च ॥ ४३ ॥

१ वधौ व्यञ्जनान्त उक्तम्[6] ।

आत्मनेपदेष्वन्यतरस्याम् ॥ ४४ ॥

इणो गा लुङि ॥ ४५ ॥

१ इण्वदिकः ।

णौ गमिरबोधने ॥ ४६ ॥

सनि च ॥ ४७ ॥

इङश्च ॥ ४८ ॥

गाङ् लिटि ॥ ४९ ॥

१ गाङ्यनुबन्धकरणं विशेषणार्थम् ।

---

१ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । पुण्यसुदिनाभ्यामह्नो नपुंसकत्वं वक्तव्यम् । २ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । अकारान्तोत्तरपदो द्विगुः स्त्रियां भाष्यत इति वक्तव्यम् । ३ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । पात्रादिभ्यः प्रतिषेधो वक्तव्यः । ४ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । अर्धर्चादय इति वक्तव्यम् । ५ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । सामान्याश्रयत्वाद्विशेषस्यानाश्रये । ६ प. पुस्तके नास्ति

२ ज्ञापकं वा सानुबन्धकस्यादेशवचन इत्कार्याभावस्य ।

३ प्रयोजनं चक्षिङः ख्याञ् ।

४ लटः शतृशानचौ ।

५ युवोरनाकौ ।

६ मेश्चाननुबन्धकस्याम्वचनम् ।

विभाषा लुङ्लृङोः ॥ ५० ॥

णौ च संश्चङोः ॥ ५१ ॥

अस्तेर्भूः ॥ ५२ ॥

ब्रुवो वचिः ॥ ५३ ॥

चक्षिङः ख्याञ् ॥ ५४ ॥

१ चक्षिङः क्शाञ्ख्याञौ ।

२ खशादिर्वा ।

३ असिद्धे शस्य यवचनं विभाषा ।

४ प्रयोजनं सौप्रख्ये वुञ्विधिः ।

५ निष्ठानत्वमाख्याते ।

६ रुविधिः पुंख्याने ।

७ णत्वं पर्याख्याने ।

८ सस्थानत्वं नमःख्यात्रे ।

९ वर्जने प्रतिषेधः ।

१० असनयोश्च ।

११ बहुलं तणि ।

१२ अन्नवधकगात्रविचक्षणाजिराद्यर्थम् ।

वा लिटि ॥ ५५ ॥

अजेर्व्यघञपोः ॥ ५६ ॥

१ घञपोः प्रतिषेधे क्यप उपसंख्यानम् ।

वा यौ ॥ ५७ ॥

ण्यक्षत्रियार्षञितो यूनि लुगणिञोः ॥५८॥

१ अणिञोर्लुकि तद्राजाद्युवप्रत्ययस्योपसंख्यानम्[२] ।

पैलादिभ्यश्च ॥ ५९ ॥

इञः प्राचाम् ॥ ६० ॥

न तौल्वलिभ्यः ॥ ६१ ॥

तद्राजस्य बहुषु तेनैवास्त्रियाम् ॥ ६२ ॥

१ तद्राजादीनां लुकि समासबहुत्वे प्रतिषेधः ।

२ अबहुत्वे च लुग्वचनम् ।

३ द्वन्द्वेऽबहुषु लुग्वचनम् ।

४ सिद्धं तु प्रत्ययार्थबहुत्वे लुग्वचनात् ।

५ द्वन्द्वेऽबहुषु लुग्वचनम् ।

६ गोत्रस्य बहुषु लोपिनो बहुवचनान्तस्य प्रवृत्तौ द्व्येकयोरलुक् ।

७ एकवचनाद्विवचनान्तस्य प्रवृत्तौ बहुषु लोपो यूनि ।

८ न वा सर्वेषां द्वन्द्वे बह्वर्थत्वात् ।

यस्कादिभ्यो गोत्रे ॥ ६३ ॥

यञञोश्च ॥ ६४ ॥

१ यञादीनामेकद्वयोर्वा तत्पुरुषे षष्ठ्या उपसंख्यानम् ।

अत्रिभृगुकुत्सवसिष्ठगोतमाङ्गिरोभ्यश्च ॥

बह्वच इञः प्राच्यभरतेषु ॥ ६६ ॥

न गोपवनादिभ्यः ॥ ६७ ॥

१ गोपवनादिप्रतिषेधः प्राग्घरितादिभ्यः ।

---

१ प. पुस्तके काशिकास्थः पाठः । वलादावार्धधातुके । २ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । आणिञोर्लुकि क्षत्रियगोत्रमात्राद्युवप्रत्ययस्योपसंख्यानम् । अनाह्मणगोत्रमात्राद्युवप्रत्ययस्योपसंख्यानम् ।

तिककितवादिभ्यो द्वन्द्वे ॥ ६८ ॥

उपकादिभ्यो ऽन्यतरस्यामद्वन्द्वे ॥६९॥

१ अद्वन्द्व इति द्वन्द्वाधिकारनिवृत्त्यर्थम् ।

आगस्त्यकौण्डिन्ययोरगस्तिकुण्डिनच् ॥ ७० ॥

१ आगस्त्यकौण्डिन्ययोः प्रकृतिनिपातनम् ।

२ लुक्प्रतिषेधे वृद्ध्यर्थम् ।

३ प्रत्ययान्तनिपातने हि वृद्ध्यभावः ।

४ अधिकारात्प्रत्ययलोपः ।

सुपो धातुप्रातिपदिकयोः ॥ ७१ ॥

अदिप्रभृतिभ्यः शपः ॥ ७२ ॥

बहुलं छन्दसि ॥ ७३ ॥

यङो ऽचि च ॥ ७४ ॥

१ ऊतोऽचि ।

जुहोत्यादिभ्यः श्लुः ॥ ७५ ॥

बहुलं छन्दसि ॥ ७६ ॥

गातिस्थाघुपाभूभ्यः सिचः परस्मैपदेषु ॥ ७७ ॥

१ गापोर्ग्रहण इण्पिबत्योर्ग्रहणम् ।

विभाषा घ्राधेट्शाच्छासः ॥ ७८ ॥

तनादिभ्यस्तथासोः ॥ ७९ ॥

१ तथासोरात्मनेपदवचनम् ।

२ एकवचनग्रहणं वा ।

३ अवचने ह्यनिष्टप्रसङ्गः ।

मन्त्रे घसह्वरणशवृहदहाद्वृच्कृगमिजनिभ्यो लेः ॥ ८० ॥

आमः ॥ ८१ ॥

१ आमो लेर्लोपे लुङ्लोटोरुपसंख्यानम् ।

२ आमन्तेभ्यो णलः प्रतिषेधः[१] ।

३ आमन्तेभ्योऽर्थवद्ग्रहणाण्णलोऽप्रतिषेध-इति चेदमः प्रतिषेधः ।

४ उक्तं वा ।

५ लुगादेशापवादः ।

६ तिङ्कृताभावस्तु ।

७ सुबन्तपदत्वात्सिद्धम् ।

८ लकारस्य कृत्त्वात्प्रातिपदिकत्वं तदाश्रयं प्रत्ययविधानम् ।

९ अव्ययत्वं मकारान्तत्वात् ।

१० स्वरः कृदन्तप्रकृतिस्वरत्वात् ।

११ तथा च निघातानिघातसिद्धिः ।

१२ नञा तु समासप्रसङ्गः ।

१३ उक्तं वा ।

अव्ययादाप्सुपः ॥ ८२ ॥

१ अव्ययादापो लुग्वचनानर्थक्यं लिङ्गाभावात् ।

नाव्ययीभावादतो ऽम् त्वपञ्चम्याः ॥८३॥

१ नाव्ययीभावादत इति योगव्यवसानम् ।

२ पञ्चम्या अम्प्रतिषेधार्थम् ।

३ एकयोगे ह्युभयोः प्रतिषेधः[४] ।

४ अमि पञ्चमीप्रतिषेधेऽपादानग्रहणम् ।

५ कर्मप्रवचनीययुक्तेऽप्रतिषेधार्थम् ।

६ न वोत्तरपदस्य कर्मप्रवनीययोगात्समासात्पञ्चम्यभावः ।

तृतीयासप्तम्योर्बहुलम् ॥ ८४ ॥

---

१ प. इतः परमधिकम् । आमन्तेभ्योऽर्थवद्ग्रहणाण्णलोऽप्रतिषेधः । २-३ प. पुस्तके नास्ति । ४ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । तुर्नियामकः ।

१ सप्तम्या ऋद्धिनदीसमाससंख्यावयवेभ्यो नित्यम् ।

लुटः प्रथमस्य डारौरसः ॥ ८५ ॥

१ टितां टेरेविधेर्लुटो डारौरसः पूर्वविप्रतिषिद्धम् ।

२ आत्मनेपदानां चेति वचनात्सिद्धम् ।

३ तच्च समसंख्यार्थम् ।

४ डाविकारस्य शित्करणं सर्वादेशार्थम् ।

५ निघातप्रसङ्गस्तु ।

६ सिद्धमलोऽन्त्यविकारात् ।

७ डिति टेर्लोपाल्लोपः ।

८ अनित्त्वाद्वा ।

९ प्रश्लिष्टनिर्देशाद्वा ।

१० तिङ्ग्रहणमेकदेशविकृतस्यानन्यत्वात् ।

११ स्वरे विप्रतिषेधात्सिद्धम् ।

॥ इति द्वितीयाध्यायस्य चतुर्थः पादः ॥

प्रत्ययः ॥ १ ॥

१ प्रत्ययाधिकारे प्रकृत्युपपदोपाधीनामप्रतिषेधः ।

२ निमित्तस्य निमित्तिकार्यार्थत्वादन्यत्रापि ।

३ प्रधाने कार्यसंप्रत्ययाद्वा सिद्धम् ।

४ विकारागमेषु च परविज्ञानात् ।

५ षष्ठीनिर्दिष्टस्य च तद्युक्तत्वात् ।

६ प्रत्ययविधानानुपपत्तिस्तु ।

७ तस्मात्तत्र पञ्चमीनिर्देशात्सिद्धम् ।

८ अर्थाश्रयत्वाद्वा ।

परश्च ॥ २ ॥

१ परवचनमनर्थकं पञ्चमीनिर्दिष्टाद्धि परस्य ।

२ विकारागमेषु चोक्तम्[1] ।

३ अत्यन्तापरदृष्टानां वा परभूतलोपार्थम् ।

४ प्रयोगनियमार्थं वा ।

५ प्रकृतेरर्थाभिधाने प्रत्ययादर्शनात् ।

६ द्वयसजादीनां च केवलदृष्टत्वात् ।

७ वावचने चानुत्पत्त्यर्थम् ।

८ वावचने[2] चोक्तम् ।

९ तत्र प्रत्ययानियमे प्रकृतिनियमाभावः ।

१० प्रकृतिनियमे प्रत्ययानियमः ।

११ सिद्धं तूभयनियमात् ।

आद्युदात्तश्च ॥ ३ ॥

१ आद्युदात्तत्वस्य प्रत्ययसंज्ञासंनियोगे प्रयोजनं यस्य संज्ञाकरणं तस्याद्युदात्तार्थम् ।

२ असंनियागे हि यस्मात्स तदादेराद्युदात्तत्वं तदन्तस्य चानुदात्तत्वम् ।

३ न वा प्रकृतेराद्युदात्तवचनं ज्ञापकं तदादेरग्रहणस्य ।

४ प्रकृतिस्वरस्य च[3] विधानसामर्थ्यात्प्रत्ययस्वराभावः ।

५ आगमानुदात्तार्थं वा ।

६ न वागमस्यानुदात्तवचनात् ।

७ अवचने हि सीयुडादेराद्युदात्तत्वम् ।

८ आद्युदात्तस्य वा लोपार्थम् ।

९ न वा बहिरङ्गलक्षणत्वात् ।

१० अवचने हि ञिनिकित्स्वतिप्रसङ्गः ।

११ प्रत्ययाद्युदात्तत्वाद्धातोरन्तः ।

१२ पित्स्वरात्तित्स्वरष्टापि ।

१-२ प. पुस्तके नास्ति । ३ प. पस्तके 'च' नास्ति ।

१३ चित्स्वरश्चापि पित्स्वरात् ।
१४ न वाद्युदात्तस्य प्रत्ययसंज्ञासंनियोगात् ।
१५ टापि स्वरितेनैकादेशः ।
१६ चापि चित्करणात् ।

अनुदात्तौ सुप्पितौ ॥ ४ ॥

गुप्तिज्किद्भ्यः सन् ॥ ५ ॥

१ गुपादिष्वनुबन्धकरणमात्मनेपदार्थम्[1] ।

मान्बधदान्शान्भ्यो दीर्घश्चाभ्यासस्य ॥ ६ ॥

१ अभ्यासदीर्घत्वेऽवर्णस्य दीर्घप्रसङ्गः ।
२ न वाभ्यासविकारेष्वपवादस्योत्सर्गाबाधकत्वात्[2] ।

धातोः कर्मणः समानकर्तृकादिच्छायां वा ॥ ७ ॥

१ कर्मग्रहणात्सन्निधौ धातुग्रहणानर्थक्यम् ।
२ सोपसर्गं कर्मेति चेत्कर्मविशेषकत्वादुपसर्गस्यानुपसर्गं कर्म ।
३ सोपसर्गस्य हि कर्मत्वे धात्वधिकारेऽपि सनोऽविधानमकर्मकत्वात् ।
४ सुबन्ताच्चाप्रसङ्गः क्यजादीनामपवादत्वात् ।
५ अनभिधानाद्वा ।
६ कर्मसमानकर्तृकग्रहणानर्थक्यं चेच्छाभिधाने प्रत्ययविधानात् ।
७ अकर्मणो ह्यसमानकर्तृकाद्वानभिधानम् ।
८ अङ्गपरिमाणार्थं तु ।
९ वावचनानर्थक्यं च तत्र नित्यत्वात्सनः ।
१० तुमुनन्ताद्वा तस्य च लुग्वचनम् ।
११ लिङुत्तमाद्वा[3] ।
१२ आशङ्कायामचेतनेषूपसंख्यानम् ।
१३ न वा तुल्यकारणात्वादिच्छाया हि प्रवृत्तित उपलब्धिः ।
१४ उपमानाद्वा सिद्धम् ।
१६ सर्वस्य वा चेतनावत्त्वात् ।

सुप आत्मनः क्यच्[4] ॥ ८ ॥

१ क्यचि मान्ताव्ययप्रतिषेधः ।
२ गोसमानाक्षरनान्तादित्येके ।

काम्यच्च ॥ ९ ॥

१ काम्यचश्चित्करणानर्थक्यं कस्येदर्थभावात् ।

उपमानादाचारे ॥ १० ॥

१ अधिकरणाच्च ।

कर्तुः क्यङ् सलोपश्च ॥ ११ ॥

१[5] सलोपो वा ।
२ ओजोऽप्सरसोर्नित्यम्[6] ।
३ आचारे गल्भक्लीवहोडेभ्यः क्विब्वा ।

---

१ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । गुपेर्निन्दायाम् का. । तिजः क्षमायाम् का. । कितेर्व्याधिप्रतिकारे का. । २ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । मानेर्जिज्ञासायाम् का. । वधेर्वैरूप्ये का. । दानेरार्जवे का. । शानेर्निशाने का. । ३ प. पुस्तके नास्ति । ४ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । छन्दस्यघशब्दात्परेच्छायां क्यज् । समानाधिकरणानां सर्वत्रावृत्तिरयोगादेकेन । द्वितीयानुपपत्तिस्तु । ५ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । सलोपोऽप्सरस एव । ६ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । सर्वप्रातिपदिकेभ्य आचारे क्विब्वक्तव्योऽश्वति गर्दभतीत्येवमर्थम् ।

भृशादिभ्यो भुव्यच्वेर्लोपश्च हलः ॥१२॥

१ भृशादिष्वभूततद्भावग्रहणम् ।

२ च्विप्रतिषेधानर्थक्यं च भवत्यर्थे क्यङ्वचनात् ।

३ भवतियोगे च्विविधानम् ।

४ डाचि वचनप्रामाण्यात् ।

५ भृशादिषूपसर्गः प्रत्ययार्थविशेषणमिति-चेत्स्वरे दोषः ।

६ सोपसर्गादिति चेदटि दोषः ।

लोहितादिडाज्भ्यः क्यष् ॥ १३ ॥

१ लोहितडाज्भ्यः क्यष्वचनम् ।

२ भृशादिष्वितराणि ।

कष्टाय क्रमणे ॥ १४ ॥

१ सत्रकक्षकष्टगहनेभ्यः कण्वचिकीर्षायाम् ।

कर्मणो रोमन्थतपोभ्यां वर्तिचरोः ।१५

१ तपसः परस्मैपदं च ।

बाष्पोष्मभ्यामुद्वमने[3] ॥ १६ ॥

शब्दवैरकलहाभ्रकण्वमेघेभ्यः करणे[4] ॥ १७ ॥

१ सुदिनदुर्दिनाभ्यां च ।

२ नीराहाच्च ।

सुखादिभ्यः कर्तृवेदनायाम् ॥ १८ ॥

नमोवरिवश्चित्रङः क्यच् ॥ १९ ॥

१ नमसः क्याचि द्वितीयानुपपत्तिः ।

२ प्रकृत्यन्तरत्वात्सिद्धम् ।

३ क्यजादिषु प्रत्ययार्थनिर्देशः ।

पुच्छभाण्डचीवराण्णिङ् ॥ २० ॥

मुण्डमिश्रश्लक्ष्णलवणव्रतवस्त्रहलकलकृततूस्तेभ्यो णिच् ॥ २१ ॥

१ हलिकल्योरत्वनिपातनं सन्वद्भावप्रतिषेधार्थम्[6] ।

धातोरेकाचो हलादेः क्रियासमभिहारे यङ् ॥ २२ ॥

१ यङ्विधौ धातुग्रहणे उक्तम् ।

२ एकाज्झलादिग्रहणे च ।

३ ऊर्णोतेश्चोपसंख्यानम्[7] ।

४ क्रियासमभिहारे यङो विप्रतिषेधेन लोड्विधानम् ।

५ न वा नानार्थत्वात्कर्तृकर्मणोर्हि लविधानं क्रियाविशेषे स्वार्थे यङ् ।

६ उत्तरयोर्विग्रहेण विशेषासंप्रत्ययान्नित्यग्रहणानर्थक्यम् ।

७ क्रियासमभिहारे च नैतेभ्यः ।

नित्यं कौटिल्ये गतौ ॥ २३ ॥

लुपसदचरजपजभदहदशगृभ्यो भावगर्हायाम् ॥ २४ ॥

---

१ प. पुस्तके 'अडल्यविद्वर्वचनेषु' इत्यधिकम् । २ प. पुस्तके इतः परमाधिकम् । हनु चलने इति वक्तव्यम् । ३ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । फेनाच्चेति वक्तव्यम् । ४ प. पुस्तके इतः परमाधिकम् । अटाट्टाशीकाकोटापोटासोटाप्रुष्टाप्लुष्टाग्रहणम् । ५ प. पुस्तके इतः परमाधिकम् । नमसः पूजायाम् भा. । वरिवसः परिचर्यायाम् भा. । चित्रङ आश्चर्ये । भाण्डात्समाचयने भा. । चीवरादर्जने परिधाने वा भा. । पुच्छादुदसने व्यसने पर्यसने च भा. । ६ प. पुस्तके °रदन्तत्व° पाठः । ७ प. पुस्तके इतः परमाधिकम् सूचिसूत्रिमूत्र्यट्यर्त्यशूर्णुग्रहणं यङ्विधावनेकाजहलाद्यर्थम् । वाच्य ऊर्णोर्णुवद्भावो यङ्प्रसिद्धिः प्रयोजनम् । आमश्च प्रतिनिषेधार्थमेकाचश्चेड्डुपग्रहात् ॥

सत्यापपाशरूपवीणातूलश्लोकसेनालोमत्वचवर्मवर्णचूर्णचुरादिभ्यो णिच् ॥२५॥

१ सत्यस्य कृञ्यापुक्च ।

२ णिविधावर्थवेदसत्यानामापुक्च ।

हेतुमति च ॥ २६ ॥

१ हेतुमतीति कारकोपादानं प्रत्ययार्थपरिग्रहार्थं यथा तनूकरणे तक्षः ।

२ हेतुनिर्देशश्च निमित्तमात्रं भिक्षादिषु दर्शनात्[1] ।

३ कृष्यादिषु चानुत्पत्तिर्नानाक्रियाणां कृष्यर्थत्वात्[2] ।

४ यज्यादिषु चाविपर्यासो नानाक्रियाणां यज्यर्थत्वात् ।

५ तत्करोतीत्युपसंख्यानं सूत्रयत्याद्यर्थम् ।

६ आख्यानात्कृतस्तदाचष्ट इति कृल्लुक् प्रकृतिपत्त्यापत्तिः प्रकृतिवच्च कारकम् ।

७ आख्यानाच्च प्रतिषेधः ।

८ दृश्यर्थायां च प्रवृत्तौ ।

९ आङ्लोपश्च कालात्यन्तसंयोगे मर्यादायाम् ।

१० चित्रीकरणे प्रापि ।

११ नक्षत्रयोगे ज्ञि ।

१२ न वा सामान्यकृतत्वाद्धेतुतो ह्यविशिष्टम् ।

१३ स्वतन्त्रप्रयोजकत्वादप्रयोजक इति चेन्मुक्तसंशयेन तुल्यम् ।

१४ प्रवृत्तिर्ह्युभयत्रानपेक्ष्य ।

१५ कुर्वतः प्रयोजक इति चेत्तुल्यम् ।

कण्ड्वादिभ्यो यक् ॥ २७ ॥

१ कण्ड्वादिभ्यो वावचनम् ।

२ अवचने हि नित्यप्रत्ययत्वम् ।

३ तत्र धातुविधितुक्प्रतिषेधः

४ ह्रस्वयलोपौ च ।

गुपूधूपविच्छिपणिपनिभ्य आयः । २८ ।

ऋतेरीयङ् ॥ २९ ॥

कमेर्णिङ् ॥ ३० ॥

१ णिङि णित्करणस्य सावकाशत्वाद्वृद्धिप्रतिषेधप्रसङ्गः ।

२ मित्प्रतिषेधस्य चार्थवत्त्वात् ।

३ उक्तं[3] वा ।

आयादय आर्धधातुके वा ॥ ३१ ॥

१ आयादिभ्यो यदार्धधातुकमायादिप्रकृतेर्यदार्धधातुकमिति चोभयथानिष्टप्रसङ्गः

२ सिद्धं तु सार्वधातुके नित्यवचनादनाश्रित्य वाविधानम् ।

३ स्यादिवालीयस्त्वं तु विप्रतिषेधेन तुल्यानिमित्तत्वात् ।

४ न वायादिविधानस्यानवकाशत्वात् ।

सनाद्यन्ता धातवः ॥ ३२ ॥

१ सनादिष्वन्तग्रहण[4] उक्तम् ।

स्यतासी लृलुटोः[5] ॥ ३३ ॥

१ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । कृष्यादिषु चानुत्पत्तिः । २ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । यज्यादिषु चाविपर्यासः । ३ प. पुस्तके नास्ति । ४ प. पुस्तके नास्ति । ५ प. पुस्तके इतः परमाधिकम् । अपवादविप्रतिषेधाच्छ्वादिबाधनम् । अपवादो नामानेकलक्षणप्रसङ्गः । अपवादविप्रतिषेधाच्छ्यनादिबाधनम् ।

सिब्बहुलं लेटि ॥ ३४ ॥

१ सिबुत्सर्गश्छन्दसि ।

२ सनाद्यन्ते नेषत्वाद्यर्थः ।

३ प्रकृत्यन्तरत्वात्सिद्धम् ।

४ नेषतु[1] नेष्टादिति दर्शनात् ।

५ पित्करणानर्थक्यं चानच्कत्वात् ।

६ इटोऽनुदात्तार्थमिति चेदागमानुदात्तत्वात्सिद्धम् ।

७ सिब्बहुलं छन्दसि णित् ।

कास्प्रत्ययादाममन्त्रे लिटि ॥ ३५ ॥

१ कास्ग्रहणे चकास उपसंख्यानम्[2] ।

इजादेश्च गुरुमतोऽनृच्छः ॥ ३६ ॥

१ गुरुमत आम्विधाने लिण्निमित्तात्प्रतिषेधः

२ गुरुमद्वचनं किमर्थमिति चेण्णल्युत्तमे यजादिप्रतिषेधार्थम् ।

३ उपदेशवचनात्सिद्धम्[3] ।

४ ऋच्छिप्रतिषेधो ज्ञापक उच्छेराम्भावस्य ।

५ ऊर्णुक्तं वा ।

६ ऊर्णोतेश्चोपसंख्यानम् ।

दयायासश्च ॥ ३७ ॥

उषविदजागृभ्योऽन्यतरस्याम् ॥ ३८ ॥

१ [4]विदेराम् कित् ।

भीह्रीभृहुवां श्लुवच्च ॥ ३९ ॥

१ श्लुवदतिदेशे प्रयोजनं द्वित्वेत्त्वे ।

कृञ् चानुप्रयुज्यते लिटि ॥ ४० ॥

१ कृञोऽनुप्रयोगवचनमस्तिभूप्रतिषेधार्थम् ।

२ आत्मनेपदविध्यर्थं च ।

३ इष्टः सर्वानुप्रयोगः ।

४ सर्वानुप्रयोग इति चेदशिष्यमर्थाभावात् ।

५ अर्थाभावाच्चान्यस्य ।

६ लिट्परार्थं वा ।

७ अर्थसमासेर्वानुप्रयोगो न स्यात् ।

८ विपर्यासनिवृत्त्यर्थं वा ।

९ व्यवहितनिवृत्त्यर्थं च ।

विदांकुर्वन्त्वित्यन्यतरस्याम् ॥ ४१ ॥

अभ्युत्सादयांप्रजनयांचिकयांरमयामकः पावयांक्रियाद्विदामक्रन्निति च्छन्दसि ॥ ४२ ॥

च्लि लुङि ॥ ४३ ॥

१ च्ल्युत्सर्गः सामान्यग्रहणार्थः ।

२ क्सविधाने चानिड्वचने च्लिसंप्रत्ययार्थः ।

३ घस्लभावे च ।

४ श्लेश्चित्करणं विशेषणार्थम् ।

५ इदित्करणं सामान्यग्रहणार्थम् ।

च्लेः सिच् ॥ ४४ ॥

१ सिचश्चित्करणानर्थक्यं स्थानिवत्त्वात् ।

२ अर्थवत्तु चित्करणसामर्थ्याध्दीट उदात्तत्वम् ।

३ तस्माच्चित्करणम् ।

४ इदित्करणं नकारलोपाभावार्थम् ।

---

१ प. पुस्तके नास्ति । २ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । कास्यनेकाच इति वक्तव्यम् । ३ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । उच्छेराम्वक्तव्यः । ४ प. पुस्तके नास्ति । ५ प. पुस्तके इतः परमधिकम् निपातनाद्वा गुणत्वमिति भारद्वाजीयाः ।

५ न वा हन्तेः सिचः कित्करणं ज्ञापकं नकारलोपाभावस्य ।

६ इदित्त्वाद् वा स्थानिवत्त्वात् ।

७ स्पृशमृशकृषतृपदृपः सिज्वा[1] ।

शल इगुपधादनिटः क्सः ॥ ४५ ॥

१ क्सविधान इगुपधाभावश्च्लेर्गुणानिमित्तत्वात् ।

२ न वा क्सस्यानवकाशत्वादपवादो गुणस्य ।

३ अनिड्वचनमविशेषणं च्लेर्नित्यादिष्टत्वात् ।

४ न वा क्सस्य सिजपवादत्वात्तस्य चानिडाश्रयत्वादनिटि प्रसिद्धे क्सविधिः ।

५ शेषे सिज्विधानम् ।

श्लिष आलिङ्गने ॥ ४६ ॥

१ श्लिष आलिङ्गने नियमानुपपत्तिर्विधेयभावात् ।

२ सिद्धं तु श्लिष आलिङ्गनेऽचिण्विषये ।

३ अङ्विधाने च श्लिषोऽनालिङ्गने ।

४ योगविभागात्सिद्धम् ।

न दृशः ॥ ४७ ॥

णिश्रिद्रुस्रुभ्यः कर्तरि चङ् ॥ ४८ ॥

१ णिश्रिद्रुस्रुषु कमेरुपसंख्यानम् ।

२ कर्मकर्तरि च ।

३ न वा कर्मण्यविधानात्कर्तृत्वाच्च कर्मकर्तुः सिद्धम् ।

विभाषा धेट्श्व्योः ॥ ४९ ॥

गुपेश्छन्दसि ॥ ५० ॥

नोनयतिध्वनयत्येलयत्यर्दयतिभ्यः ५१

अस्यतिवक्तिख्यातिभ्योऽङ् ॥ ५२ ॥

१ अस्यतिग्रहणमात्मनेपदार्थम्[2] ।

२ कर्मकर्तरि च ।

लिपिसिचिह्वश्च ॥ ५३ ॥

आत्मनेपदेष्वन्यतरस्याम् ॥ ५४ ॥

पुषादिद्युताद्य्लृदितः परस्मैपदेषु ॥ ५५ ॥

सर्तिशास्त्यर्तिभ्यश्च ॥ ५६ ॥

इरितो वा ॥ ५७ ॥

जॄस्तम्भुम्रुचुम्लुचुग्रुचुग्लुचुग्लुञ्चुश्विभ्यश्च ॥ ५८ ॥

कृमृदृरुहिभ्यश्छन्दसि ॥ ५९ ॥

चिण् ते पदः ॥ ६० ॥

दीपजनबुधपूरितायिप्यायिभ्यो ऽन्यतरस्याम् ॥ ६१ ॥

अचः कर्मकर्तरि ॥ ६२ ॥

दुहश्च ॥ ६३ ॥

न रुधः ॥ ६४ ॥

तपो ऽनुतापे च ॥ ६५ ॥

चिण् भावकर्मणोः ॥ ६६ ॥

सार्वधातुके यक् ॥ ६७ ॥

१ भावकर्मकर्तारः सार्वधातुकार्थाश्चेदेकद्विबहुषु नियमानुपपत्तिरतदर्थत्वात् ।

२ विकरणार्था इति चेत्कृताभिहिते विकरणाभावः ।

---

१ प पुस्तके इतः परमधिकम् । सिद्धं तु सिचो यादित्वात् । चङ्क्लेः प्रश्लिष्टनिर्देशात्सिद्धम् । चिणोऽङित्त्वात् ॥ २ प. पुस्तके इतः परमाधिकम् । पुषादित्वात् ।

३ भावकर्मणोर्यग्विधाने कर्मकर्तर्युपसंख्यानम् ।
४ विप्रतिषेधाद्धि शपो बलीयस्त्वम् ।
५ योगविभागात्सिद्धम् ।

कर्तरि शप् ॥ ६८ ॥

दिवादिभ्यः श्यन् ॥ ६९ ॥

वा भ्राशभ्लाशभ्रमुक्रमुक्लमुत्रसित्रुटिलषः ॥ ७० ॥

यसो ऽनुपसर्गात् ॥ ७१ ॥

संयसश्च ॥ ७२ ॥

स्वादिभ्यः श्नुः ॥ ७३ ॥

श्रुवः शृ च ॥ ७४ ॥

अक्षो ऽन्यतरस्याम् ॥ ७५ ॥

तनूकरणे तक्षः ॥ ७६ ॥

तुदादिभ्यः शः ॥ ७७ ॥

रुधादिभ्यः श्नम् ॥ ७८ ॥

१ श्नमि शित्करणं ङ्यादिह्रस्वार्थम् ।
२ न वा धात्वन्यत्वात् ।
३ बहुलं पित्सार्वधातुकं छन्दसि ।

तनादिकृञ्भ्य उः ॥ ७९ ॥

धिन्विकृण्व्योर च ॥ ८० ॥

क्र्यादिभ्यः श्ना ॥ ८१ ॥

स्तम्भुस्तुम्भुस्कम्भुस्कुम्भुस्कुञ्भ्यः श्नुश्च ॥ ८२ ॥

हलः श्नः शानज्झौ ॥ ८३ ॥

१ श्नाविकारस्य शित्करणानर्थक्यं स्थानिवत्त्वात् ।
२ अर्थवत्तु ज्ञापकं सार्वधातुकादेशेऽनुबन्धास्थानिवत्त्वस्य ।
३ प्रयोजनं हितातङोरपित्त्वम् ।
४ तबादिषु चाङित्त्वम् ।
५ तस्य दोषो मिप आदेशे पिद्भावः ।
६ विदेर्वसोः शित्त्वम् ।
७ कित्करणाद्वा सिद्धम् ।

छन्दसि शायजपि ॥ ८४ ॥

१ शायच्छन्दसि सर्वत्र ।

व्यत्ययो बहुलम् ॥ ८५ ॥

लिङ्याशिष्यङ् ॥ ८६ ॥

१ आशिष्यङः प्रयोजनं स्थागागमिवचिविदयः[१] ।
२ दृशेरक् पितरं च दृशेयं मातरं च ।

कर्मवत्कर्मणा तुल्यक्रियः ॥ ८७ ॥

१ कर्मवदकर्मकस्य कर्ता ।
२ कर्म दृष्टश्चेत्समानधातौ ।
३ कर्मस्थभावकानां कर्मस्थक्रियाणां च ।
४ आत्मनेपदशवादिविधिप्रतिषेधः ।
५ कर्मकर्तरि कर्तृत्वं स्वातन्त्र्यस्य विवक्षितत्वात् ।
६ तत्र लान्तस्य कर्मवदनुदेशः ।
७ इतरथा हि कृत्यक्तखलर्थेषु प्रतिषेधः ।
८ सिद्धं तु प्राक्कृतकर्मत्वात् ।
९ आत्मसंयोगे कर्मकर्तुः कर्मदर्शनात् ।
१० पदलोपश्च ।
११ सकर्मकाणां प्रतिषेधोऽन्योऽन्यमाश्लिष्यत इति ।

१ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । शकिरुहोश्चेति वक्तव्यम् ।

१२ तपेर्वा सकर्मकस्य वचनं नियमार्थम् ।
१३ तस्य च तपःकर्मकस्यैव ।
१४ दुहिपच्योर्बहुलं सकर्मकयोः ।
१५ सृजियुज्योः श्यंस्तु ।
१६ करणेन तुल्यक्रियः कर्ता बहुलम् ।
१७ स्रवत्यादीनां प्रतिषेधः ।
१८ भूषाकर्मकिरतिसनां चान्यत्रात्मनेपदात् ।

तपः तपःकर्मकस्यैव ॥ ८८ ॥

न दुहस्नुनमां यक्चिणौ ॥ ८९ ॥

१ यक्चिणोः प्रतिषेधे हेतुमण्णिश्रिब्रूञा-मुपसंख्यानम्[1] ।

कुषिरजोः प्राचां श्यन् परस्मैपदं च ।९०।

१ कुषिरजोः श्यन्विधाने सार्वधातुकवचनम्
२ अवचने हि लिङ्लिटोः प्रतिषेधः ।[2]

धातोः ॥ ९१ ॥

१ धात्वधिकारः प्राग्लादेशात् ।
२ लादेशे हि व्यवहितत्वादप्रसिद्धिः ।
३ प्रयोजनं प्रातिपदिकप्रतिषेधः ।
४ स्वपादिषु ।
५ अङ्गसंज्ञा च ।
६ कृत्संज्ञा च ।
७ उपपदसंज्ञा च ।
८ धातुग्रहणमनर्थकं यङ्विधौ धात्वधि-कारात् ।
९ अनधिकारे ह्यङ्गसंज्ञाभावः ।
१० हेतुमद्वचनं तु ज्ञापकमन्यत्राभावस्य ।
११ कण्ड्वादिषु च व्यपदेशिवद्वचनात्[3] ।

तत्रोपपदं सप्तमीस्थम् ॥ ९२ ॥

१ तत्रग्रहणं विषयार्थम् ।
२ उपपदसंज्ञायां समर्थवचनम् ।
३ निमित्तोपादानं च
४ अनुपादाने ह्यनुपपदे प्रत्ययप्रसङ्गः ।
५ निर्देशः संज्ञाकरणार्थः ।
६ तत्रवचनमुपपदसंनियोगार्थम् ।

कृदतिङ् ॥ ९३ ॥

वासरूपोऽस्त्रियाम् ॥ ९४ ॥

१ असरूपस्य वावचनमुत्सर्गस्य बाधक-विषयेऽनिवृत्त्यर्थम् ।
२ तत्रोत्सत्तिवाप्रसङ्गो यथा तद्धिते ।
३ सिद्धं त्वसरूपस्य बाधकस्य वावचनात् ।
४ अनुबन्धभिन्नेषु विभाषाप्रसङ्गः ।
५ सिद्धमनुबन्धस्यानेकान्तत्वात् ।
६ प्रयोगे चेल्लादेशेषु प्रतिषेधः ।
७ स्त्रियां प्रतिषेधे क्तल्युट्तुमुन्खलर्थेषु विभाषाप्रसङ्गः ।
८ स्त्रियाः प्रागिति चेत्क्त्वायां वावच-नम् ।
९ कालादिषु तुमुनि ।
१० अर्हे तृज्विधानम् ।

---

१ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । यक्चिणोः प्रतिषेधे णिश्रन्थिग्रन्थिब्रूञात्मनेपदाकर्मकाणामुप-संख्यानमिति भारद्वाजपाठः । २ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । आद्ये योगे न व्यवाये तिङः स्युः । न स्यादेत्वं टेष्टितां याद्विधत्ते । एशः शित्त्वम् । यच्च लोटो विधत्ते । यच्चाप्युक्तं लिङ्लिटोस्तच्च न स्यात् ॥ ३ प. पुस्तके सिद्धमधिकम् ।

कृत्याः ॥ ९५ ॥

१ कृत्यसंज्ञायां प्राङ्ण्वुल्वचनम्[1] ।

२ अर्हे कृत्यतृज्वचनं तु ज्ञापकं प्राङ्ण्वुल्वचनानर्थक्यस्य ।

तव्यत्तव्यानीयरः ॥ ९६ ॥

१ केलिमर उपसंख्यानम् ।

२ वसेस्तव्यत्कर्तरि णिच्च ।

३ तद्धितो वा ।

अचो यत् ॥ ९७ ॥

१ यति जनेरुपसंख्यानम् ।

२ हनो वा वध च ।

३ तद्धितो वा ।

पोरदुपधात् ॥ ९८ ॥

शकिसहोश्च ॥ ९९ ॥

गदमदचरयमश्चानुपसर्गे ॥ १०० ॥

१ अनुपसर्गाच्चरेराङि चागुरौ ।

अवद्यपण्यवर्या गर्ह्यपणितव्यानिरोधेषु ॥ १०१ ॥

वह्यं करणम् ॥ १०२ ॥

अर्यः स्वामिवैश्ययोः ॥ १०३ ॥

१ स्वामिन्यन्तोदात्तत्वं च ।

उपसर्या काल्या प्रजने ॥ १०४ ॥

अजर्यं संगतम् ॥ १०५ ॥

१ अजर्यं कर्तरि ।

वदः सुपि क्यप् च ॥ १०६ ॥

१ वदः सुप्यनुपसर्गग्रहणम् ।

भुवो भावे ॥ १०७ ॥

हनस्त च ॥ १०८ ॥

१ हनस्तश्चित्स्त्रियां छन्दसि ।

एतिस्तुशास्वृदृजुषः क्यप् ॥ १०९ ॥

१ क्यब्विधौ वृञ्ग्रहणम् ।

२ [2]अञ्जेश्चोपसंख्यानं संज्ञायाम्[3] ।

ऋदुपधाच्चाक्लृपिचृतेः ॥ ११० ॥

ई च खनः ॥ १११ ॥

भृञो ऽसंज्ञायाम् ॥ ११२ ॥

१ भृञः संज्ञाप्रतिषेधे स्त्रियामप्रतिषेधोऽन्येन विहितत्वात् ।

२ प्रतिषेधः किमर्थं इति चेदस्त्रीसंज्ञाप्रतिषेधार्थः ।

३ सिद्धं तु स्त्रियां संज्ञाप्रतिषेधात्[4] ।

४ समश्च बहुलम् ।

मृजेर्विभाषा ॥ ११३ ॥

राजसूयसूर्यमृषोद्यरुच्यकुप्यकृष्टपच्याव्यथ्याः ॥ ११४ ॥

१ सूर्यरुच्याव्यथ्याः कर्तरि ।

२ कुप्यं संज्ञायाम् ।

३ कृष्टपच्यस्यान्तोदात्तत्वं च कर्मकर्तरि च ।

---

१ अत्र काशिकायां 'कृत्याः प्राङ्ण्वुलः' इति पाठः । परं स महाभाष्यासंमत इति न गृहीतः वै. पुस्तके तु काशिकावदुपलभ्यते । २ प. पुस्तके तकिशसिचतिजनि° इत्यधिकम् । ३ प. पुस्तके नास्ति । ४ प पुस्तके इतः परमधिकम् । शासिदुहिगुहिभ्यो वेति वक्तव्यमिति काशिका । ५ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । संज्ञायां पुंसि दृष्टत्वान्न ते भार्या प्रसिद्ध्यति । स्त्रियां भावाधिकारोऽस्ति तेन भार्या प्रसिध्यति । अथवा बहुलं कृत्याः संज्ञायामिति तत्स्मृतम् । यथा यत्यं यथा जन्यं यथा भित्तिस्तथैव सा ।

भिद्योद्ध्यौ नदे ॥ ११५ ॥
पुष्यसिध्यौ नक्षत्रे ॥ ११६ ॥
विपूयविनीयजित्या मुञ्जकल्कहलिषु ॥ ११७ ॥
प्रत्यपिभ्यां ग्रहेश्छन्दसि ॥ ११८ ॥
१ [1]प्रत्यपिभ्यां ग्रहेश्छन्दसि ।
पदास्वैरिबाह्यापक्ष्येषु च ॥ ११९ ॥
विभाषा कृवृषोः ॥ १२० ॥
युग्यं च पत्त्रे ॥ १२१ ॥
अमावस्यदन्यतरस्याम् ॥ १२२ ॥
छन्दसि निष्टर्क्यदेवहूयप्रणीयोन्नीयो-च्छिष्यमर्यस्तर्याध्वर्यखन्यखान्यदेवय-ज्यापृच्छ्यप्रतिषीव्यब्रह्मवाद्यभाव्यस्ता-व्योपचाय्यपृडानि ॥ १२३ ॥
ऋहलोर्ण्यत् ॥ १२४ ॥
१ पाणौ सृजेर्ण्यद्विधिः ।
२ समवपूर्वाच्च ।
३ लपिदभिभ्यां च ।
ओरावश्यके ॥ १२५ ॥
१ आवश्यक उपपद इति चेद्द्योत्य उप-संख्यानम् ।
२ द्योत्य इति चेत्स्वरसमासानुपपत्तिः ।
३ ओरावश्यके ण्यतः स्तौतेः क्यप्पूर्वविप्रतिषिद्धम् ।
आसुयुवपिरपिलपित्रपिचमश्च ॥ १२६ ॥
आनाय्योऽनित्ये ॥ १२७ ॥
प्रणाय्योऽसंमतौ ॥ १२८ ॥
पाय्यसांनाय्यनिकाय्यधाय्या मानह-विर्निवाससामिधेनीषु ॥ १२९ ॥
१ पाय्यनिकाय्योरादिपत्वकत्वनिपातनम् ।
क्रतौ कुण्डपाय्यसंचाय्यौ ॥ १३० ॥
१ कुण्डपाय्ये यद्विधिः ।
अग्नौ परिचाय्योपचाय्यसमूह्याः ।१३१।
१ समूह्य इत्यनर्थकं वचनं सामान्येन कृतत्वात् ।
२ वह्यर्थमिति चेदूहेस्तदर्थत्वात्सिद्धम् ।
३ ऊहिविग्रहाच्च ब्राह्मणे सिद्धम् ।
चित्याग्निचित्ये च ॥ १३२ ॥
१ अग्निचित्या भावेऽन्तोदात्तः[3] ।
ण्वुल्तृचौ ॥ १३३ ॥
१ ण्वुलि सकर्मकग्रहणम् ।
२ न वा धातुमात्राद्दर्शनाण्ण्वुलः ।
३ तृजादिषु वर्तमानकालोपदानमध्यायक-वेदाध्यायाद्यर्थम् ।
४ न वा कालमात्रे दर्शनादन्येषाम् ।
नन्दिग्रहिपचादिभ्यो ल्युणिन्यचः।१३४
१ अजपि सर्वधातुभ्यः ।
२ पचाद्यनुक्रमणमनुबन्धासञ्जनार्थमपवा-दबाधनार्थं च ।
इगुपधज्ञाप्रीकिरः कः ॥ १३५ ॥
१ इगुपधेभ्य उपसर्गे कविधिर्मेघाद्यर्थः ।
२ न वा बुधादीनां दर्शनादनुपसर्गेऽपि ।
आतश्चोपसर्गे ॥ १३६ ॥
पाघ्राध्माधेट्दृशः शः ॥ १३७ ॥

१ प. पुस्तके इत्यधिकम् । हिरण्य इति वक्तव्यम् । २ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । दक्षिणाग्ना-विति वक्तव्यम् । ३ प. पुस्तके ' भावे ' इति नास्ति ।

१ जिघ्रः संज्ञायां प्रतिषेधः ।

अनुपसर्गाल्लिम्पविन्दधारिपारिवेद्युदेजिचेतिसातिसाहिभ्यश्च ॥ १३८ ॥

१ अनुपसर्गान्नौ लिम्पेः ।

२ गवि च विन्देः संज्ञायाम् ।

ददातिदधात्योर्विभाषा ॥ १३९ ॥

ज्वलितिकसन्तेभ्यो णः ॥ १४० ॥

१ तनोतेर्ण उपसंख्यानम् ।

श्याद्व्यधास्रुसंस्रुतीणवसावहृलिहश्लिषश्वसश्च ॥ १४१ ॥

दुन्योरनुपसर्गे ॥ १४२ ॥

विभाषा ग्रहः ॥ १४३ ॥

गेहे कः ॥ १४४ ॥

शिल्पिनि ष्वुन्[२] ॥ १४५ ॥

गस्थकन् ॥ १४६ ॥

ण्युट् च ॥ १४७ ॥

हश्च व्रीहिकालयोः ॥ १४८ ॥

प्रुसृल्वः समभिहारे वुन् ॥ १४९ ॥

१ प्रुसृल्वः साधुकारिणि वुन्विधानम् ।

आशिषि च ॥ १५० ॥

॥ इति तृतीयाध्यायस्य प्रथमः पादः ॥

कर्मण्यण्[२] ॥ १ ॥

१ कर्मणि निर्वर्त्यमानविक्रियमाणे चेद्वेदाध्यायादीनामुपसंख्यानम् ।

२ यत्र च नियुक्तः ।

३ ह्वग्रहिनीवहिभ्यश्च ।

४ अपरिगणनं वा ।

५ अनभिधानात् ।

६ अकारादनुपपदात्कर्मोपपदो विप्रतिषेधेन

७ शीलिकामिभक्ष्याचरिभ्यो णः पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं च ।

८ ईक्षिक्षमिभ्यां च[३] ।

९ अन्नदायेति च कृतां व्यत्ययश्छन्दसि ।

ह्वावामश्च ॥ २ ॥

आतोऽनुपसर्गे कः ॥३॥

१ कविधौ सर्वत्र प्रसारणिभ्यो डः ।

२ के हि संप्रसारणप्रसङ्गः ।

सुपि स्थः ॥ ४ ॥

१ सुपि स्थो भावे च ।

२ योगविभागात्सिद्धम् ।

तुन्दशोकयोः परिमृजापनुदोः ॥ ५ ॥

१ तुन्दशोकयोः परिमृजापनुदोरालस्यसुखाहरणयोः ।

२ कप्रकरणे मूलविभुजादिभ्य उपसंख्यानम् ।

प्रे दाज्ञः ॥ ६ ॥

समि ख्यः ॥ ७ ॥

गापोष्टक् ॥ ८ ॥

१ सुरासाध्वोः पिबतेः ।

२ बहुलं तणि ।

हरतेरनुद्यमनेऽच् ॥ ९ ॥

१ अच्प्रकरणे शक्तिलाङ्गलाङ्कुशयष्टितोमरघटघटीधनुःषु ग्रहेरुपसंख्यानम् ।

---

१ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । नृतिखनिरञ्जिभ्य इति वक्तव्यम् । २ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । कर्माणि निर्वर्त्यमानविक्रियमाण इति वक्तव्यम् । ३ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । न त्वम्भोऽभिगमा ।

२ सूत्रे च धार्यर्थे ।

वयसि च ॥ १० ॥

आङि ताच्छील्ये ॥ ११ ॥

अर्हः ॥ १२ ॥

स्तम्बकर्णयो रमिजपोः ॥ १३ ॥

१ स्तम्बकर्णयोर्हस्तिसूचकयोः ।

शमि धातोः संज्ञायाम् ॥ १४ ॥

१ शमि संज्ञायां धातुग्रहणं कृञो हेत्वादिषु टप्रतिषेधार्थम् ।

अधिकरणे शेतेः ॥ १५ ॥

१ अधिकरणे शेतेः पार्श्वादिषूपसंख्यानम् ।

२ दिग्धसहपूर्वाच्च ।

३ उत्तानादिषु कर्तृषु ।

४ गिरौ डश्छन्दसि ।

५ तद्धितो वा ।

चरेष्टः ॥ १६ ॥

१ चरेर्भिक्षाग्रहणं ज्ञापकं कर्मण्यप्रसङ्गस्य ।

भिक्षासेनादायेषु च ॥ १७ ॥

पुरोऽग्रतोऽग्रेषु सर्तेः ॥ १८ ॥

पूर्वे कर्तरि ॥ १९ ॥

कृञो हेतुताच्छील्यानुलोम्येषु ॥ २० ॥

दिवाविभानिशाप्रभाभास्कारान्तानन्तादिबहुनान्दीकिंलिपिलिबिबलिभक्तिकर्तृचित्रक्षेत्रसंख्याजङ्घाबाह्वहर्यत्तद्धनुररुःषु ॥ २१ ॥

१ किंयत्तद्बहुषु कृञोऽज्विधानम् ।

कर्मणि भृतौ ॥ २२ ॥

न शब्दश्लोककलहगाथावैरचाटुसूत्रमन्त्रपदेषु ॥ २३ ॥

स्तम्बशकृतोरिन् ॥ २४ ॥

१ स्तम्बशकृतोर्व्रीहिवत्सयोः ।

हरतेर्दृतिनाथयोः पशौ ॥ २५ ॥

फलेग्रहिरात्मंभरिश्च ॥ २६ ॥

१ भृञः कुक्ष्यात्मनोर्मुम्च ।

छन्दसि वनसनरक्षिमथाम् ॥ २७ ॥

एजेः खश् ॥ २८ ॥

१ खश्प्रकरणे वातशुनीतिलशर्धेष्वजधेट्तुदजहातिभ्यः ।

नासिकास्तनयोर्ध्माधेटोः ॥ २९ ॥

१ स्तने धेटः ।

२ [१]मुष्टौ ध्मश्च ।

नाडीमुष्ट्योश्च ॥ ३० ॥

उदि कूले रुजिवहोः ॥ ३१ ॥

वहाभ्रे लिहः ॥ ३२ ॥

परिमाणे पचः ॥ ३३ ॥

मितनखे च ॥ ३४ ॥

विध्वरुषोस्तुदः ॥ ३५ ॥

असूर्यललाटयोर्दृशितपोः ॥ ३६ ॥

उग्रंपश्येरंमदपाणिंधमाश्च ॥ ३७ ॥

प्रियवशे वदः खच् ॥ ३८ ॥

१ खच्प्रकरणे गमेः सुप्युपसंख्यानम् ।

२ विहायसो विह च ।

३ खच्च डिद्वा ।

४ डे च[३] ।

---

१ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । नासिकायां ध्मश्च धेटश्च । नासिकानाडीमुष्टिघटीखारीष्विति वक्तव्यम् । २ प. पुस्तके इदं नास्ति । ३ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । भगे च दारेरिति काशिका ।

द्विषत्परयोस्तापेः ॥ ३९ ॥

वाचि यमो व्रते ॥ ४० ॥

पूःसर्वयोर्दारिसहोः ॥ ४१ ॥

सर्वकूलाभ्रकरीषेषु कषः ॥ ४२ ॥

मेघर्तिभयेषु कृञः ॥ ४३ ॥

क्षेमप्रियमद्रे ऽण् च ॥ ४४ ॥

आशिते भुवः करणभावयोः ॥ ४५ ॥

संज्ञायां भृतॄवृजिधारिसहितपिदमः ॥४६॥

गमश्च ॥ ४७ ॥

अन्तात्यन्ताध्वदूरपारसर्वानन्तेषु डः ॥ ४८ ॥

१ डपकरणे सर्वत्रपन्नयोरुपसंख्यानम् ।

२ उरसो लोपश्च ।

३ सुदुरोरधिकरणे ।

४ निसो देशे[1] ।

आशिषि हनः ॥ ४९ ॥

१ दारावाहनोऽणन्त्यस्य च टः संज्ञायाम् ।

२ चारौ वा ।

३ कर्मणि समि च ।

अपे क्लेशतमसोः ॥ ५० ॥

कुमारशीर्षयोर्णिनिः ॥ ५१ ॥

लक्षणे जायापत्योष्टक् ॥ ५२ ॥

अमनुष्यकर्तृके च ॥ ५३ ॥

शक्तौ हस्तिकपाटयोः ॥ ५४ ॥

पाणिघताडघौ शिल्पिनि ॥ ५५ ॥

१ राजघ उपसंख्यानम् ।

आढ्यसुभगस्थूलपलितनग्नान्धप्रियेषु च्व्यर्थेष्वच्वौ कृञः करणे ख्युन् ॥ ५६ ॥

१ ख्युनि च्विप्रतिषेधानर्थक्यं ल्युट्ख्युनोरविशेषात् ।

२ मुमर्थमिति चेन्नाव्ययत्वात् ।

३ उत्तरार्थं तु ।

कर्तरि भुवः खिष्णुच्खुकञौ[2] ॥ ५७ ॥

स्पृशो ऽनुदके क्विन् ॥ ५८ ॥

ऋत्विग्दधृक्स्रग्दिगुष्णिगञ्चुयुजिक्रुञ्चां च ॥ ५९ ॥

१ धृषेर्द्विर्वचनमन्तोदात्तत्वं च ।

त्यदादिषु दृशो ऽनालोचने कञ् च ॥६०॥

१ दृशेः समानान्ययोश्चोपसंख्यानम्[3] ।

२ कृदर्थानुपपत्तिस्तु ।

३ इवार्थे तु तद्धितः ।

सत्सूद्विषद्रुहदुहयुजविदभिदच्छिदजिनीराजामुपसर्गे ऽपि क्विप् ॥ ६१ ॥

१ सदादिषु सुब्ग्रहणम् ।

भजो ण्विः ॥ ६२ ॥

छन्दसि सहः ॥ ६३ ॥

वहश्च ॥ ६४ ॥

कव्यपुरीषपुरीष्येषु ञ्युट् ॥ ६५ ॥

हव्ये ऽनन्तःपादम् ॥ ६६ ॥

जनसनखनक्रमगमो विट् ॥ ६७ ॥

अदो ऽनन्ने ॥ ६८ ॥

क्रव्ये च ॥ ६९ ॥

---

१ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । अन्येष्वपि दृश्यते । २ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । इष्णुच इकारादित्वमुदात्तत्वात्कृतं भुवः । नञस्तु स्वरसिद्ध्यर्थमिकारादित्वमिष्णुचः । ३ प. पुस्तके इतः परमधिकम् दृशेः क्सो वक्तव्यः इति काशिका ।

१ अदोऽनन्ने क्रव्येग्रहणं वासरूपनिवृत्त्यर्थम् ।

दुहः कब्घश्च ॥ ७० ॥

मन्त्रे श्वेतवहोक्थशस्पुरोडाशो ण्विन् ७१

१ श्वेतवहादीनां डस् ।

२ पदस्य च ।

३ वेर्थम् ।

अवे यजः ॥ ७२ ॥

[1]उपे छन्दसि ॥ ७३ ॥

आतो मनिन्क्वनिब्वनिपश्च ॥ ७४ ॥

अन्येभ्यो ऽपि दृश्यन्ते ॥ ७५ ॥

क्विप् च ॥ ७६ ॥

स्थः क च ॥ ७७ ॥

सुप्यजातौ णिनिस्ताच्छील्ये ॥ ७८ ॥

१ णिन्विधौ साधुकारिण्युपसंख्यानम् ।

२ ब्रह्मणि: वदः ।

कर्तर्युपमाने ॥ ७९ ॥

व्रते ॥ ८० ॥

बहुलमाभीक्ष्ण्ये ॥ ८१ ॥

मनः ॥ ८२ ॥

आत्ममाने खश्च ॥ ८३ ॥

१ कर्मकर्तरि च ।

भूते ॥ ८४ ॥

१ निष्ठायामितरेतराश्रयत्वादप्रसिद्धिः ।

२ अव्ययनिर्देशात्सिद्धम् ।

३ न वा तद्विधानस्यान्यत्राभावात् ।

४ भूताधिकारस्य प्रयोजनं कुमारघाती शीर्षघाती आखुहा विडालः सुत्वानः सुन्वन्तः सुषुपुषोऽनेहा अग्निमादधानस्य ।

करणे यजः ॥ ८५ ॥

कर्मणि हनः ॥ ८६ ॥

ब्रह्मभ्रूणवृत्रेषु क्विप् ॥ ८७ ॥

१ ब्रह्मादिषु हन्तेः क्विब्वचनं नियमार्थम् ।

२ तथा चोत्तरस्य वचनार्थः ।

बहुलं छन्दसि ॥ ८८ ॥

सुकर्मपापमन्त्रपुण्येषु कृञः ॥ ८९ ॥

सोमे सुञः ॥ ९० ॥

अग्नौ चेः ॥ ९१ ॥

कर्मण्यग्न्याख्यायाम् ॥ ९२ ॥

कर्मणीनिविक्रियः ॥ ९३ ॥

१ कर्मणि कुत्सिते ।

दृशेः क्वनिप् ॥ ९४ ॥

राजनि युधिकृञः ॥ ९५ ॥

सहे च ॥ ९६ ॥

सप्तम्यां जनेर्डः ॥ ९७ ॥

पञ्चम्यामजातौ ॥ ९८ ॥

उपसर्गे च संज्ञायाम् ॥ ९९ ॥

अनौ कर्मणि ॥ १०० ॥

अन्येष्वपि दृश्यते ॥ १०१ ॥

निष्ठा ॥ १०२ ॥

१ निष्ठायामितरेतराश्रयत्वादप्रसिद्धिः ।

२ द्विर्वा क्तक्तवतुग्रहणम् ।

३ आदिकर्मणि निष्ठा ।

४ यद्वा भवन्त्यर्थे ।

५ न्याय्या त्वाद्यपवर्गात् ।

६ वा चाद्यतन्याम् ।

१ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । अन्येभ्योऽपि दृश्यते ।

सुयजोर्ङ्वनिप् ॥ १०३ ॥

जीर्यतेरतृन् ॥ १०४ ॥

छन्दसि लिट् ॥ १०५ ॥

लिटः कानज्वा ॥ १०६ ॥

क्वसुश्च ॥ १०७ ॥

१ कानच्क्वसोर्वावचनं छन्दसि तिङो दर्शनात् ।

२ न वानेन विहितस्यादेशवचनात् ।

३ कित्करणं संयोगान्तार्थम् ।

४ ऋकारान्तगुणप्रतिषेधार्थं वा ।

भाषायां सदवसश्रुवः ॥ १०८ ॥

१ भाषायां सदादिभ्यो वा लिट् ।

२ तद्विषये लुङोऽनिवृत्त्यर्थम् ।

३ अनद्यतनपरोक्षयोश्च ।

४ अपवादविप्रतिषेधाद्धि तयोर्भावः ।

५ तस्य क्वसुरपरोक्षे नित्यम् ।

उपेयिवाननाश्वाननूचानश्च[1] ॥ १०९ ॥

१ उपेयुषि निपातनमिडर्थमिति चेदजादावतिप्रसङ्गः ।

२ एकादिष्टस्येड्भावार्थं तु ।

३ व्यञ्जने यणादेशार्थं वा ।

४ अनूचानः कर्तरि ।

लुङ् ॥ ११० ॥

१ लुङ्लृटोरपवादप्रसङ्गो भूतभविष्यतोरविशेषवचनात् ।

२ न वापवादस्य निमित्ताभावादनद्यतने हि तयोर्विधानम् ।

३ वसेर्लुङ् रात्रिशेषे ।

४ जागरणसंततौ ।

अनद्यतने लङ् ॥ १११ ॥

१ अनद्यतन इति बहुव्रीहिनिर्देशोऽद्य ह्योऽभुक्ष्महीति ।

२ परोक्षे च लोकविज्ञाते प्रयोक्तुर्दर्शनविषये ।

अभिज्ञावचने लृट् ॥ ११२ ॥

न यदि ॥ ११३ ॥

विभाषा साकाङ्क्षे ॥ ११४ ॥

१ विभाषा साकाङ्क्षे सर्वत्र ।

परोक्षे[3] लिट् ॥ ११५ ॥

१ परोक्षे लिडत्यन्तापह्नवे च ।

हशश्वतोर्लङ् च ॥ ११६ ॥

प्रश्ने चासन्नकाले ॥ ११७ ॥

लट् स्मे ॥ ११८ ॥

१ स्मपुरा भूतमात्रे न स्मपुराद्यतने ।

अपरोऽक्षे च ॥ ११९ ॥

ननौ पृष्टप्रतिवचने ॥ १२० ॥

१ ननौ पृष्टप्रतिवचन इत्यशिष्यं क्रियासमासेर्विवक्षितत्वात् ।

नन्वोर्विभाषा ॥ १२१ ॥

पुरि लुङ् चास्मे ॥ १२२ ॥

---

१ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । उपेयुषि निपातमिडर्थम् । २ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । नोपेयिवान्निपात्यो द्विर्वचनादिडभविष्यति परत्वात् । अन्येषामेकाचां द्विर्वचनं नित्यमित्याहुः अस्य पुनरिट् च नित्यो द्विर्वचनं च न विहन्यते ह्यस्य । द्विर्वचने चैकाच्त्वात् । तस्मादिड् बाधते द्वित्वम् । ३ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । परोभवः परस्याक्षे परोक्षे लिटि दृश्यताम् । उत्वं वादेः परादक्ष्णः सिद्धं वास्मान्निपातनात् ।

१ हशश्वद्भ्यां पुरा ।
२ स्मः सर्वेभ्यो विप्रतिषेधेन ।

वर्तमाने लट् ॥ १२३ ॥

१ प्रवृत्तस्याविरामे शिष्या भवन्त्यवर्तमानत्वात् ।
२ नित्यप्रवृत्ते च कालाविभागात् ।
३ न्याय्या त्वारम्भानपवर्गात् ।
४ अस्ति च मुक्तसंशये विरामः ।
५ सन्ति च कालविभागाः ।

लटः शतृशानचावप्रथमासमानाधिकरणे ॥ १२४ ॥

१ लस्याप्रथमासमानाधिकरणेनायोगादादेशानुपपत्तिर्यथान्यत्र ।
२ योग इति चेदन्यत्रापि योगः स्यात् ।
३ लटः शतृशानचावप्रथमासमानाधिकरण इति चेत्प्रत्ययोत्तरपदयोरुपसंख्यानम् ।
४ प्रथमाप्रतिषेध उत्तरपद आदेशानुपपत्तिः।
५ सिद्धं तु प्रत्ययोत्तरपदयोश्चेति वचनात् ।
६ तत्र प्रत्ययस्यादेशनिमित्तत्वादप्रसिद्धिः ।
७ उत्तरपदस्य च सुबन्तनिमित्तत्वाच्छतृशानचोरप्रसिद्धिः ।
८ न वा लकारस्य कृत्त्वात्प्रातिपदिकत्वं तदाश्रयं प्रत्ययविधानम् ।
९ तिङादेशात्सुबुत्पत्तिः ।
१० तस्मादुत्तरपदप्रसिद्धिः ।

संबोधने च ॥ १२५ ॥

लक्षणहेत्वोः क्रियायाः ॥ १२६ ॥

१ लक्षणहेत्वोः क्रियाया गुण उपसंख्यानम्।
२ कर्तुश्च लक्षणयोः पर्यायेणाचयोगे ।
३ तत्त्वाख्याने च ।
४ सदादयश्च बहुलम् ।
५ इङ्जुहोत्योर्वावचनम् ।
६ माङ्याक्रोशे ।

तौ सत् ॥ १२७ ॥

१ तौ सदिति वचनमसंसर्गार्थम्[1] ।
२ उत्तरयोर्लादेशे वावचनम् ।
३ साधनाभिधानम् ।
४ स्वरः ।
५ उपग्रहप्रतिषेधश्च ।
६ अलादेशे षष्ठीप्रतिषेधः ।
७ द्विषः शतुर्वावचनम् ।

पूङ्यजोः शानन् ॥ १२८ ॥

ताच्छील्यवयोवचनशक्तिषु चानश् ॥ १२९ ॥

इङ्धार्योः शत्रकृच्छ्रिणि ॥ १३० ॥

द्विषोऽमित्रे ॥ १३१ ॥

सुञो यज्ञसंयोगे ॥ १३२ ॥

अर्हः प्रशंसायाम् ॥ १३३ ॥

आ क्वेस्तच्छीलतद्धर्मतत्साधुकारिषु ॥ १३४ ॥

तृन् ॥ १३५ ॥

१ तृन्विधावृत्विक्षु चानुपसर्गस्य ।
२ नयतेः षुक्च ।

१ प. पुस्तके इतः परं नास्ति । २ प. पुस्तके इतः परमाधिकम् । अवधारणं लटि विधानम्। योगविभागतश्च विहितं सत् ।

३ न वा धात्वन्यत्वात् ।

४ नेषतु नेष्टादिति दर्शनात् ।

५ त्विषेर्देवतायामकारश्चोपधाया अनिट्त्वं च ।

६ क्षदेश्च युक्ते ।

७ छन्दसि तृच्च ।

अलंकृञ्निराकृञ्प्रजनोत्पचोत्पतोन्मदरुच्यपत्रपवृतुवृधुसहचर इष्णुच् ॥१३६॥

णेश्छन्दसि ॥ १३७ ॥

भुवश्च ॥ १३८ ॥

ग्लाजिस्थश्च क्स्नुः ॥ १३९ ॥

१ स्नोः कित्त्वे स्थ ईकारप्रतिषेधः ।

२ अकिति गुणप्रतिषेधः ।

३ भुव इट्प्रतिषेधश्च ।

४ स्थादंशिभ्यां स्नुश्छन्दसि[1] ।

त्रसिगृधिधृषिक्षिपेः क्नुः ॥ १४० ॥

शमित्यष्टाभ्यो घिनुण् ॥ १४१ ॥

१ घिनुणकर्मकाणाम् ।

२ उक्तं[2] वा ।

संपृचानुरुधाङ्यमाङ्यसपरिसृसंसृजपरिदेविसंज्वरपरिक्षिपपरिरटपरिवदपरिदहपरिमुहदुषद्विषद्रुहदुहयुजाक्रीडविविचत्यजरजभजातिचरापचरामुषाभ्याहनश्च ॥ १४२ ॥

वौ कषलसकत्थस्रम्भः ॥ १४३ ॥

अपे च लषः ॥ १४४ ॥

प्रे लपसृद्रुमथवदवसः ॥ १४५ ॥

निन्दहिंसक्लिशखादविनाशपरिक्षिपपरिरटपरिवादिव्याभाषासूयो वुञ् ॥

१ वुञमनेकाचः ।

२ निन्दादिभ्यो वुञ्वचनमन्येभ्यो ण्वुलः प्रतिषेधार्थम् ।

३ तृजादिप्रतिषेधार्थं वैके ।

देविक्रुशोश्चोपसर्गे ॥ १४७ ॥

चलनशब्दार्थादकर्मकाद्युच् ॥ १४८ ॥

अनुदात्तेतश्च हलादेः ॥ १४९ ॥

जुचङ्क्रम्यदन्द्रम्यसृगृधिज्वलशुचलषपतपदः ॥ १५० ॥

१ पादिग्रहणमनर्थकमनुदात्तेतश्च हलादेरिति सिद्धत्वात् ।

२ असरूपनिवृत्त्यर्थं तु ।

क्रुधमण्डार्थेभ्यश्च ॥ १५१ ॥

न यः ॥ १५२ ॥

सूददीपदीक्षश्च ॥ १५३ ॥

लषपतपदस्थाभूवृषहनकमगमशॄभ्य उकञ् ॥ १५४ ॥

जल्पभिक्षकुट्टलुण्टवृङः षाकन् ॥ १५५

प्रजोरिनिः ॥ १५६ ॥

जिदृक्षिविश्रीण्वमाव्यथाभ्यमपरिभूप्रसूभ्यश्च ॥ १५७ ॥

स्पृहिगृहिपतिदयिनिद्रातन्द्राश्रद्धाभ्य आलुच् ॥ १५८ ॥

१ आलुचि शीङ्ग्रहणम् ।

दाधेट्सिशदसदो रुः ॥ १५९ ॥

१ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । स्नोर्गित्त्वान्न स्थ ईकारः । क्ङितोरीत्त्वशासनात् । गुणाभावस्त्रिषु स्मार्यः श्र्युकोऽनिट्त्वं गकोरितोः । २ इदं प. पुस्तके नास्ति ।

सूघस्यदः क्मरच् ॥ १६० ॥
भञ्जभासमिदो घुरच् ॥ १६१ ॥
विदिभिदिच्छिदेः कुरच् ॥ १६२ ॥
इण्नशजिसर्तिभ्यः क्वरप् ॥ १६३ ॥
गत्वरश्च ॥ १६४ ॥
जागरूकः ॥ १६५ ॥
यजजपदशां यङः ॥ १६६ ॥
नमिकम्पिस्म्यजसकमहिंसदीपो रः ॥ १६७ ॥
सनाशंसभिक्ष उः ॥ १६८ ॥
विन्दुरिच्छुः ॥ १६९ ॥
क्याच्छन्दसि ॥ १७० ॥
आदृगमहनजनः किकिनौ लिट् च ॥ १७१ ॥

१ किकिनोः कित्त्वमृकारगुणप्रतिषेधार्थम् ।
२ उत्सर्गश्छन्दसि सदादिभ्यो दर्शनात् ।
३ भाषायां धाञ्कृसृजनिनमिभ्यः ।
४ सासहिवावहिचाचलिपापतीनां निपातनम् ।

स्वपितृषोर्नजिङ् ॥ १७२ ॥
शॄवन्द्योरारुः ॥ १७३ ॥
भियः क्रुक्लुकनौ[1] ॥ १७४ ॥
स्थेशभासपिसकसो वरच् ॥ १७५ ॥
यश्च यङः ॥ १७६ ॥
भ्राजभासधुर्विद्युतोर्जिपॄजुग्रावस्तुवः क्विप् ॥ १७७ ॥
अन्येभ्योऽपि दृश्यते ॥ १७८ ॥

१ क्विब्विधिरनुपपदार्थः ।
२ वचिप्रच्छ्यायतस्तुकटप्रुजुश्रीणां दीर्घश्च ।
३ द्युतिगमिजुहोतीनां द्वे च[3] ।
४ ध्यायतेः संप्रसारणं च ।

भुवः संज्ञान्तरयोः ॥ १७९ ॥
विप्रसम्भ्यो ड्वसंज्ञायाम्[4] ॥ १८० ॥
धः कर्मणि ष्ट्रन् ॥ १८१ ॥
दाम्नीशसयुयुजस्तुतुदसिसिचमिहपतदशनहः करणे ॥ १८२ ॥
हलसूकरयोः पुवः ॥ १८३ ॥
अर्तिलूधूसूखनसहचर इत्रः ॥ १८४ ॥
पुवः संज्ञायाम् ॥ १८५ ॥
कर्तरि चर्षिदेवतयोः ॥ १८६ ॥
ञीतः क्तः ॥ १८७ ॥
मतिबुद्धिपूजार्थेभ्यश्च ॥ १८८ ॥

इति तृतीयाध्यायस्य द्वितीयः पादः ।

उणादयो बहुलम्[5] ॥ १ ॥
भूतेऽपि दृश्यन्ते ॥ २ ॥
भविष्यति गम्यादयः ॥ ३ ॥

---

१ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । भियः क्रुकनपि वक्तव्यः । २ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । वचिप्रच्छयोरसंप्रसारणं च । ३ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । जुहोतेर्दीर्घश्च । दृणातेर्ह्रस्वश्च द्वे च क्विच्चेति वक्तव्यम् । ४ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । डुप्रकरणे मितद्र्वादिभ्य उपसंख्यानं धातुविधितुक्प्रतिषेधार्थम् । ५ बाहुलकं प्रकृतेस्तनुदृष्टेः । प्रायसमुच्चयनादपि तेषाम् । कार्यसशेषविधेश्च तदुक्तम् । नैगमरूढिभवं हि सुसाधु । नाम च धातुजमाह निरुक्ते । व्याकरणे शकटस्य तोकम् । यन्न विशेषपदार्थसमुत्थं प्रत्ययतः प्रकृतेश्च तदूह्यम् ।

१ भविष्यतीत्यनद्यतन उपसंख्यानम् ।

२ इतरेतराश्रयं[1] च ।

३ उक्तं[2] वा

यावत्पुरानिपातयोर्लट् ॥ ४ ॥

१ यावत्पुरादिषु लड्विधिर्लुटः पूर्वविप्रतिषिद्धम् ।

विभाषा कदाकर्ह्योः ॥ ५ ॥

किंवृत्ते लिप्सायाम् ॥ ६ ॥

लिप्स्यमानसिद्धौ च ॥ ७ ॥

लोडर्थलक्षणे च ॥ ८ ॥

लिङ् चोर्ध्वमौहूर्तिके ॥ ९ ॥

तुमुन्ण्वुलौ क्रियायां क्रियार्थायाम् ॥१०॥

१ ण्वुलः क्रियार्थोपपदस्य पुनर्विधानं तृजादिप्रतिषेधार्थम् ।

भाववचनाश्च ॥ ११ ॥

१ भाववचनानां यथाविहितानां प्रतिपदविध्यर्थम् ।

अण् कर्मणि च ॥ १२ ॥

१ अणः पुनर्वचनमपवादविषयेऽनिवृत्त्यर्थम्

लृट् शेषे च ॥ १३ ॥

१ लृटि शेषवचनं क्रियायां प्रतिपदविध्यर्थम् ।

२ अविशेषेण विधाने लृटोऽभावः प्रतिषिद्धत्वात् ।

लृटः सद्वा ॥ १४ ॥

१ सद्विधिर्नित्यमप्रथमासमानाधिकरणे ।

अनद्यतने लुट् ॥ १५ ॥

१ परिदेवने श्वस्तनी भविष्यन्त्यर्थे ।

२ कालप्रकर्षात्तूपमानम् ।

पदरुजविशस्पृशो घञ् ॥ १६ ॥

१ स्पृश उपतापे ।

सृ स्थिरे[3] ॥ १७ ॥

भावे ॥ १८ ॥

१ भावे सर्वलिङ्गो निर्देशः ।

अकर्तरि च कारके संज्ञायाम् ॥ १९ ॥

१ कारकग्रहणमनादेशे स्वार्थविज्ञानात् ।

२ संज्ञाग्रहणानर्थक्यं सर्वत्र घञो दर्शनात् ।

३ अतिप्रसङ्ग इति चेदभिधानलक्षणत्वात्प्रत्ययस्य सिद्धम्[4] ।

परिमाणाख्यायां सर्वेभ्यः ॥ २० ॥

१ सर्वग्रहणमनर्थकं परिमाणाख्यायामिति सिद्धत्वात् ।

२ घञनुक्रमणमजब्विषये ।

३ अवचने हि स्त्रीप्रत्ययानामप्यपवादविज्ञानम् ।

४ दारजारौ कर्तरि णिलुक् च ।

५ करणे वा ।

इङश्च ॥ २१ ॥

१ इङश्चेत्यपादाने स्त्रियामुपसंख्यानं तदन्ताच्च वा ङीष् ।

२ शॄ वायुवर्णनिवृतेषु ।

उपसर्गे रुवः ॥ २२ ॥

---

१ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । न वा तद्विधानस्यान्यत्राभावात् । भविष्यदधिकारस्य प्रयोजनं यावत् पचति पुरा पचतीत्यनपशब्दत्वाय । २ प. पुस्तके नास्ति । ३ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । स्याधिमत्स्यबलेष्विति वाच्यम् । ४ प. पुस्तके सिद्धमिति नास्ति ।

सामि युद्रुदुवः ॥ २३ ॥
श्रिणीभुवो ऽनुपसर्गे ॥ २४ ॥
वौ क्षुश्रुवः ॥ २५ ॥
अवोदोर्नियः ॥ २६ ॥
प्रे द्रुस्तुस्रुवः ॥ २७ ॥
निरभ्योः पूल्वोः ॥ २८ ॥
उन्न्योर्ग्रः ॥ २९ ॥
कॄ धान्ये ॥ ३० ॥
यज्ञे सामि स्तुवः ॥ ३१ ॥
प्रे स्त्रो ऽयज्ञे ॥ ३२ ॥
प्रथने वावशब्दे ॥ ३३ ॥
छन्दोनाम्नि च ॥ ३४ ॥
उदि ग्रहः ॥ ३५ ॥
सामि मुष्टौ ॥ ३६ ॥

१ समि मुष्टावित्यनर्थकं वचनं[1] परिमाणाख्यायामिति सिद्धत्वात् ।
२ अपरिमाणार्थं तु ।
३ उद्ग्राभनिग्राभौ च च्छन्दसि स्रुगुद्यमननिपातनयोः ।

परिन्योर्नीणोर्द्यूताभ्रेषयोः ॥ ३७ ॥
परावनुपात्यय इणः ॥ ३८ ॥
व्युपयोः शेतेः पर्याये ॥ ३९ ॥
हस्तादाने चेरस्तेये ॥ ४० ॥
निवासचितिशरीरोपसमाधानेष्वादेश्च कः ॥ ४१ ॥
संघे चानौत्तराधर्ये ॥ ४२ ॥
कर्मव्यतिहारे णच् स्त्रियाम् ॥ ४३ ॥

१ कर्मव्यतिहारे स्त्रीग्रहणं व्यतिपाकार्थम् ।
२ पृथग्ग्रहणं बाधकबाधनार्थम् ।
३ व्यावचोरीव्यावचर्च्यर्थम् ।
४ तत्र व्यतीक्षादिषु दोषः ।
५ सिद्धं तु प्रकृते स्त्रीग्रहणे णज्ग्रहणं णिज्ग्रहणं च ।

अभिविधौ भाव इनुण् ॥ ४४ ॥

१ अभिविधौ भावग्रहणं नपुंसके क्तादिनिवृत्त्यर्थम् ।
२ पृथग्ग्रहणं बाधकबाधनार्थम् ।
३ न तु ल्यटः ।

आक्रोशे ऽवन्योर्ग्रहः ॥ ४५ ॥
प्रे लिप्सायाम् ॥ ४६ ॥
परौ यज्ञे ॥ ४७ ॥
नौ वृ धान्ये ॥ ४८ ॥
उदि श्रयतियौतिपूद्रुवः ॥ ४९ ॥
विभाषाङि रुप्लुवोः ॥ ५० ॥
अवे ग्रहो वर्षप्रतिबन्धे ॥ ५१ ॥
प्रे वणिजाम् ॥ ५२ ॥
रश्मौ च ॥ ५३ ॥
वृणोतेराच्छादने ॥ ५४ ॥
परौ भुवो ऽवज्ञाने ॥ ५५ ॥
एरच् ॥ ५६ ॥

१ अज्विधौ भयस्योपसंख्यानम्[2] ।
२ नपुंसके क्तादिनिवृत्त्यर्थम् ।
३ कल्पादिभ्यश्च[3] प्रतिषेधः ।
४ जवसवौ छन्दसि ।

१ प. पुस्तके वचनमिति नास्ति । २ प. पुस्तके भयादीनामित्यधिकम् । ३ प. पुस्तके 'च' नास्ति ।

ऋदोरप् ॥ ५७ ॥

ग्रहवृदृनिश्चिगमश्च ॥ ५८ ॥

१ अब्विधौ निश्चिग्रहणमनर्थकं स्तेयस्य घञ्विधौ प्रतिषेधात् ।

२ अस्तेयार्थमिति चेन्नानिष्टत्वात् ।

३ वशिरण्योश्चोपसंख्यानम् ।

४ घञर्थे कविधानं स्थास्नापाव्यधिहनियुध्यर्थम् ।

उपसर्गेऽदः ॥ ५९ ॥

णौ ण च ॥ ६० ॥

व्यधजपोरनुपसर्गे ॥ ६१ ॥

स्वनहसोर्वा ॥ ६२ ॥

यमः समुपनिविषु च ॥ ६३ ॥

नौ गदनदपठस्वनः ॥ ६४ ॥

क्वणो वीणायां च ॥ ६५ ॥

नित्यं पणः परिमाणे ॥ ६६ ॥

मदोऽनुपसर्गे ॥ ६७ ॥

प्रमदसंमदौ हर्षे ॥ ६८ ॥

समुदोरजः पशुषु ॥ ६९ ॥

अक्षेषु ग्लहः ॥ ७० ॥

प्रजने सर्तेः ॥ ७१ ॥

ह्वः संप्रसारणं च न्यभ्युपविषु ॥ ७२ ॥

आङि युद्धे ॥ ७३ ॥

निपानमाहावः ॥ ७४ ॥

भावेऽनुपसर्गस्य ॥ ७५ ॥

हनश्च वधः ॥ ७६ ॥

मूर्तौ घनः ॥ ७७ ॥

अन्तर्घनो देशे ॥ ७८ ॥

अगारैकदेशे प्रघणः प्रघाणश्च ॥ ७९ ॥

उद्घनोऽत्याधानम् ॥ ८० ॥

अपघनोऽङ्गम् ॥ ८१ ॥

करणेऽयोविद्रुषु ॥ ८२ ॥

स्तम्बे क च ॥ ८३ ॥

परौ घः ॥ ८४ ॥

उपघ्न आश्रये ॥ ८५ ॥

संघोद्घौ गणप्रशंसयोः ॥ ८६ ॥

निघो निमितम् ॥ ८७ ॥

ड्वितः क्त्रिः ॥ ८८ ॥

ट्वितोऽथुच् ॥ ८९ ॥

यजयाचयतविच्छप्रच्छरक्षो नङ् ॥ ९० ॥

१ यजादिभ्यो नस्य ङित्वे संप्रसारणप्रतिषेधः ।

२ अङिति गुणप्रतिषेधः ।

स्वपो नन् ॥ ९१ ॥

उपसर्गे घोः किः ॥ ९२ ॥

कर्मण्यधिकरणे च ॥ ९३ ॥

स्त्रियां क्तिन् ॥ ९४ ॥

१ स्त्रियां क्तिनाबादिभ्यश्च[1] ।

२ निष्ठायां वा सेटोऽकारवचनात् सिद्धम्[2] ।

स्थागापापचो भावे ॥ ९५ ॥

१ स्थादिभ्यः सर्वापवादप्रसङ्गः ।

२ सिद्धं त्वाङ्विधाने स्थादिप्रतिषेधात् ।

३ श्रुयजिषिस्तुभ्यः करणे ।

४ ग्लाज्याहाभ्यो निः ।

मन्त्रे वृषेषपचमनविदभूवीरा उदात्तः ॥ ९६ ॥

१ प. पुस्तके चेति पदं नास्ति । २ प. पुस्तके सिद्धमिति नास्ति ।

ऊतियूतिजूतिसातिहेतिकीर्तयश्च ॥९७॥

व्रजयजोर्भावे क्यप् ॥ ९८ ॥

१ क्यब्विधिरधिकरणे च ।

संज्ञायां समजनिपदनिपतमनविदषुञ्-शीङ्भृञिणः ॥ ९९ ॥

कृञः श च ॥ १०० ॥

१ कृञः श चेति वावचनं क्तिन्नर्थम् ।

इच्छा ॥ १०१ ॥

अ प्रत्ययात् ॥१०२ ॥

गुरोश्च हलः ॥ १०३ ॥

षिद्भिदादिभ्यो ऽङ् ॥ १०४ ॥

१ भिदा विदारणे ।

२ छिदा द्वैधीकरणे ।

३ आरा शस्त्र्याम् ।

४ धारा प्रपाते ।

५ गुहा गिर्योषध्योः ।

चिन्तिपूजिकथिकुम्बिचर्चश्च ॥ १०५ ॥

आतश्चोपसर्गे ॥ १०६ ॥

ण्यासश्रन्थो युच् ॥ १०७ ॥

१ युच्प्रकरणे घट्टिवन्दिविदिभ्य उप-संख्यानम् ।

२ इषेरनिच्छार्थस्य ।

३ परेर्वा ।

रोगाख्यायां ण्वुल् बहुलम् ॥ १०८ ॥

१ धात्वर्थनिर्देशे ण्वुल् ।

२ इक्श्तिपौ धातुनिर्देशे ।

३ वर्णात्कारः ।

४ रादिफः ।

५ मत्वर्थाच्छः ।

६ इणजादिभ्यः ।

७ इञ्वपादिभ्यः ।

८ इक्कृष्यादिभ्यः ।

९ संपदादिभ्यः क्विप् ।

संज्ञायाम् ॥ १०९ ॥

विभाषाख्यानपरिप्रश्नयोरिञ्च ॥११०॥

पर्यायार्हर्णोत्पत्तिषु ण्वुच् ॥ १११ ॥

आक्रोशे नञ्यनिः ॥ ११२ ॥

कृत्यल्युटो बहुलम्[1] ॥ ११३ ॥

नपुंसके भावे क्तः ॥ ११४ ॥

ल्युट् च ॥ ११५ ॥

कर्मणि च येन संस्पर्शात्कर्तुः शरीर-सुखम् ॥ ११६ ॥

करणाधिकरणयोश्च ॥ ११७ ॥

पुंसि संज्ञायां घः प्रायेण ॥ ११८ ॥

गोचरसंचरवहव्रजव्यजापणनिगमाश्च ॥ ११९ ॥

१ गोचरादीनामग्रहणं प्रायवचनाद्यथा कषो निकष इति ।

अवे तॄस्त्रोर्घञ् ॥ १२० ॥

हलश्च ॥ १२१ ॥

१ घञ्विधाववहाराधारावायानामुपसंख्या-नम् ।

अध्यायन्यायोद्यावसंहाराश्च ॥ १२२ ॥

उदङ्को ऽनुदके ॥ १२३ ॥

---

१ प पुस्तके इतः परमधिकम् । इच्छापरिचर्यापरिसर्यामृगयाटाट्यानामुपसंख्यानम् । जागर्तेरकारो वा । २ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । कृतो बहुलमिति वक्तव्यं पादहारकाद्यर्थम् ।

१ उदङ्कोऽनुदकग्रहणानर्थक्यं च प्रायवचनाद्यथा गोदोहनः प्रसाधन इति।[1]

जालमानायः ॥ १२४ ॥

खनो घ च[2] ॥ १२५ ॥

ईषद्दुःसुषु कृच्छ्राकृच्छ्रार्थेषु खल् ॥ १२६ ॥

१ अजब्भ्यां स्त्रीखलनाः।

२ स्त्रियाः खलनौ विप्रतिषेधेन।

कर्तृकर्मणोश्च भूकृञोः[3] ॥ १२७ ॥

१ खल्कर्तृकर्मणोश्च्व्यर्थयोः।

२ कर्तृकर्मग्रहणं चोपपदसंज्ञार्थम्।

आतो युच् ॥ १२८ ॥

छन्दसि गत्यर्थेभ्यः ॥ १२९ ॥

अन्येभ्यो ऽपि दृश्यते ॥ १३० ॥

१ भाषायां शासियुधिदृशिधृषिभ्यो युच्[4]।

वर्तमानसामीप्ये वर्तमानवद्वा ॥ १३१ ॥

१ वर्तमानसामीप्ये वर्तमानवद्वचनं शत्राद्यर्थम्।

आशंसायां भूतवच्च ॥ १३२ ॥

१ आशंसायां भूतवदतिदेशे लङ्लिटोः प्रतिषेधः।

२ न वापवादस्य निमित्ताभावादनद्यतने हि तयोर्विधानम्।

३ आशंसासंभावनयोरविशेषात्तद्विधानस्याप्राप्तिः।

४ न वा संभावनावयवत्वादाशंसायाः।

५ अर्थासंदेहो वालमर्थत्वात्संभावनस्य।

क्षिप्रवचने लृट् ॥ १३३ ॥

१ क्षिप्रवचने लृट आशंसावचने लिङ्प्रतिषेधेन।

२ अनिष्पन्ने निष्पन्नशब्दः शिष्योऽनिष्पन्नत्वात्।

३ सिद्धं तु भविष्यत्प्रतिषेधात्।

४ हेतुभूतकालसंप्रेक्षितत्वाद्वा।

५ अस्त्यर्थानां भवन्त्यर्थे सर्वा विभक्तयः कर्तुर्विद्यमानत्वात्।

६ सिद्धं तु यथास्वं कालसमुच्चारणात्।

७ अवात्वात्।

८ असिद्धविपर्यासश्च।

आशंसावचने लिङ् ॥ १३४ ॥

नानद्यतनवत्क्रियाप्रबन्धसामीप्ययोः ॥ १३५ ॥

१ नानद्यतनवत्प्रतिषेधे लङ्लुटोः प्रतिषेधः।

२ अद्यतनवद्वचने हि विधानम्।

३ तत्र लङ्विधिप्रसङ्गः।

४ लुङ्लृटोश्चायथाकालम्।

भविष्यति मर्यादावचने ऽवरस्मिन् ॥ १३६ ॥

१ भविष्यति मर्यादावचनेऽवरस्मिन्नित्याक्रियाप्रबन्धार्थम्।

२ क्रियाप्रबन्धार्थमिति चेद्वचनानर्थक्यम्।

३ अहोरात्रप्रतिषेधार्थमिति चेन्नानिष्टत्वात्।

कालविभागे चानहोरात्राणाम् ॥ १३७ ॥

---

१ प. पुस्तके वचनानर्थक्यमिति पाठः। २ प. पुस्तके इतः परमधिकम्। खनो डडरेकवकाः। ३ प. पुस्तके चोपपदार्थमिति। ४ प. पुस्तके इतः परमधिकम्। मृषेश्चेति वक्तव्यम्।

१ अनहोरात्राणामिति तद्विभागे प्रतिषेधः ।

२ तैश्च विभागे ।

परस्मिन्विभाषा ॥ १३८ ॥

लिङ्निमित्ते लृङ् क्रियातिपत्तौ ॥१३९॥

भूते च ॥ १४० ॥

१ भूते लृङुताप्यादिषु ।

वोताप्योः ॥ १४१ ॥

१ विभाषा गर्हाप्रभृतौ प्रागुताप्िभ्याम् ।

गर्हायां लडपिजात्वोः ॥ १४२ ॥

१ गर्हायां लड्विधानानर्थक्यं क्रियासमाप्तिविवक्षितत्वात् ।

विभाषा कथमि लिङ् च ॥ १४३ ॥

किंवृत्ते लिङ्लृटौ ॥ १४४ ॥

अनवक्लृप्त्यमर्षयोरकिंवृत्ते ऽपि ॥ १४५॥

१ किंवृत्तस्यानधिकारादुत्तरत्राकिंवृत्तग्रहणानर्थक्यम् ।

किंकिलास्त्यर्थेषु लृट् ॥ १४६ ॥

जातुयदोर्लिङ् ॥ १४७ ॥

१ जातुयदोर्लिङ्विधाने यदायद्योरुपसंख्यानम् ।

यच्चयत्रयोः ॥ १४८ ॥

गर्हायां च ॥ १४९ ॥

चित्रीकरणे च ॥ १५० ॥

शेषे लृडयदौ ॥ १५१ ॥

१ चित्रीकरणे यदि प्रतिषेधानर्थक्यमर्थान्यत्वात् ।

उताप्योः समर्थयोर्लिङ् ॥ १५२ ॥

कामप्रवेदने ऽकच्चिति ॥ १५३ ॥

संभावने ऽलमिति चेत्सिद्धाप्रयोगे॥१५४

विभाषा धातौ संभावनवचने ऽयदि ॥ १५५ ॥

हेतुहेतुमतोर्लिङ् ॥ १५६ ॥

१ हेतुहेतुमतोर्लिङ्[1] ।

२ भविष्यदधिकारे ।

इच्छार्थेषु लिङ्लोटौ ॥ १५७ ॥

१ कामप्रवेदनं चेत् ।

समानकर्तृकेषु तुमुन् ॥ १५८ ॥

लिङ् च ॥ १५९ ॥

इच्छार्थेभ्यो विभाषा वर्तमाने ॥ १६० ॥

विधिनिमन्त्रणामन्त्रणाधीष्टसंप्रश्नप्रार्थनेषु लिङ् ॥ १६१ ॥

१ निमन्त्रणादीनामर्थे चेदामन्त्रयै निमन्त्रयै भवन्तमिति प्रत्ययानुपपत्तिः प्रकृत्यभिहितत्वात् ।

२ द्विवचनबहुवचनाप्रसिद्धिश्चैकार्थत्वात् ।

३ सिद्धं तु द्वितीयाकाङ्क्षस्य प्रकृते प्रत्ययार्थे प्रत्ययविधानात् ।

लोट् च ॥ १६२ ॥

प्रैषातिसर्गप्राप्तकालेषु कृत्याश्च ॥१६३॥

१ प्रैषादिषु कृत्यानां वचनं नियमार्थमिति चेत्तदनिष्टम् ।

२ विध्यर्थं तु स्त्रियाः प्रागिति वचनात् ।

लिङ् चोर्ध्वमौहूर्तिके ॥ १६४॥

स्मे लोट् ॥ १६५ ॥

अधीष्टे च ॥ १६६ ॥

कालसमयवेलासु तुमुन् ॥ १६७ ॥

[1] प. पुस्तके इतः परमधिकम् । प्रथमान्तेष्विति वक्तव्यम् ।

लिङ् यदि ॥ १६८ ॥
अर्हे कृत्यतृचश्च ॥ १६९ ॥
आवश्यकाधमर्ण्ययोर्णिनिः ॥ १७० ॥
कृत्याश्च ॥ १७१ ॥
शकि लिङ् च ॥ १७२ ॥
आशिषि लिङ्लोटौ ॥ १७३ ॥
क्तिच्क्तौ च संज्ञायाम् ॥ १७४ ॥
माङि लुङ् ॥ १७५ ॥
स्मोत्तरे लङ् च ॥ १७६ ॥

इति तृतीयाध्यायस्य तृतीयः पादः ।

धातुसंबन्धे प्रत्ययाः ॥ १ ॥
१ धातुसंबन्धे प्रत्ययस्य यथाकालविधानात्सिद्धम् ।
२ उपपदस्य कालान्यत्वम् ।
क्रियासमभिहारे लोट्लोटो हिस्वौ वा च तध्वमोः ॥ २ ॥
१ हिस्वयोः परस्मैपदात्मनेपदग्रहणं लादेशप्रतिषेधार्थम् ।
२ समसंख्यार्थं च ।
३ न वा तध्वमोरादेशवचनं ज्ञापकं पदादेशस्य ।
४ तत्र पदादेशे पित्त्वाटोः प्रतिषेधः ।
५ सिद्धं तु लोण्मध्यमपुरुषैकवचनस्य क्रियासमभिहारे द्विर्वचनात् ।
६ योगविभागात्सिद्धम् ।
समुच्चये ऽन्यतरस्याम् ॥ ३ ॥
यथाविध्यनुप्रयोगः पूर्वस्मिन् ॥ ४ ॥
समुच्चये सामान्यवचनस्य ॥ ५ ॥
छन्दसि लुङ्लङ्लिटः ॥ ६ ॥
लिङर्थे लेट् ॥ ७ ॥
उपसंवादाशङ्कयोश्च ॥ ८ ॥
१ उपसंवादाशङ्कयोर्वचनानर्थक्यं लिङर्थत्वात् ।
तुमर्थे सेसेनसेऽसेन्क्सेकसेनध्यैअध्यैन्कध्यैकध्यैन्शध्यैशध्यैन्तवैतवेङ्तवेनः ॥ ९ ॥
प्रयै रोहिष्यै अव्यथिष्यै ॥ १० ॥
दृशे विख्ये च ॥ ११ ॥
शकि णमुल्कमुलौ ॥ १२ ॥
ईश्वरे तोसुन्कसुनौ ॥ १३ ॥
कृत्यार्थे तवैकेन्केन्यत्वनः ॥ १४ ॥
अवचक्षे च ॥ १५ ॥
भावलक्षणे स्थेण्कृञ्वदिचरिहुतमिजनिभ्यस्तोसुन् ॥ १६ ॥
सृपितृदोः कसुन् ॥ १७ ॥
अलंखल्वोः प्रतिषेधयोः प्राच्यां क्त्वा ॥ १८ ॥
उदीचां माङो व्यतीहारे ॥ १९ ॥
परावरयोगे च ॥ २० ॥
समानकर्तृकयोः पूर्वकाले[1] ॥ २१ ॥
१ समानकर्तृकयोरिति बहुष्वप्राप्तिः ।
२ सिद्धं तु क्रियाप्रधानत्वात् ।
३ लोकविज्ञानान्न सिध्यति ।
४ अनन्त्यवचनात्तु सिद्धम् ।

---

१ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । द्विवचननिर्देशान्नं ।

५ व्यादाय स्वपितीत्युपसंख्यानमपूर्वकालत्वात् ।

६ न वा स्वप्नस्यावरकालत्वात् ।

आभीक्ष्ण्ये णमुल् च ॥ २२ ॥

न यद्यनाकाङ्क्षे ॥ २३ ॥

विभाषाग्रेप्रथमपूर्वेषु ॥ २४ ॥

१ अग्रादिष्वप्राप्तविधेः समासप्रतिषेधः ।

कर्मण्याक्रोशे कृञः खमुञ् ॥ २५ ॥

स्वादुमि णमुल् ॥ २६ ॥

१ स्वादुमि मान्तनिपातनमीकाराभावार्थम् ।

२ च्व्यन्तस्य मकारान्तार्थम् ।

३ आ च तुमनः समानाधिकरणे ।

अन्यथैवंकथमित्थंसु सिद्धाप्रयोगश्चेत् ॥ २७ ॥

यथातथयोरसूयाप्रतिवचने ॥ २८ ॥

कर्मणि दृशिविदोः साकल्ये ॥ २९ ॥

यावति विन्दजीवोः ॥ ३० ॥

चर्मोदरयोः पूरेः ॥ ३१ ॥

वर्षप्रमाण ऊलोपश्चास्यान्यतरस्याम् ॥ ३२ ॥

चेले क्नोपेः ॥ ३३ ॥

निमूलसमूलयोः कषः ॥ ३४ ॥

शुष्कचूर्णरूक्षेषु पिषः ॥ ३५ ॥

समूलाकृतजीवेषु हन्कृञ्ग्रहः ॥ ३६ ॥

करणे हनः ॥ ३७ ॥

१ हनः करणेऽनर्थकं वचनं हिंसार्थेभ्यो णमुल्विधानात् ।

२ अर्थवत्त्वाहिंसार्थस्य विधानात् ।

३ नित्यसमासार्थं च ।

स्नेहने पिषः ॥ ३८

हस्ते वर्तिग्रहोः ॥ ३९ ॥

स्वे पुषः ॥ ४० ॥

अधिकरणे बन्धः ॥ ४१ ॥

संज्ञायाम् ॥ ४२ ॥

कर्त्रोर्जीवपुरुषयोर्नशिवहोः ॥ ४३ ॥

ऊर्ध्वे शुषिपूरोः ॥ ४४ ॥

उपमाने कर्मणि च ॥ ४५ ॥

कषादिषु यथाविध्यनुप्रयोगः ॥ ४६ ॥

उपदंशस्तृतीयायाम् ॥ ४७ ॥

हिंसार्थानां च समानकर्मकाणाम् ।४८।

सप्तम्यां चोपपीडरुधकर्षः ॥ ४९ ॥

समासत्तौ ॥ ५० ॥

प्रमाणे च ॥ ५१ ॥

अपादाने परीप्सायाम् ॥ ५२ ॥

द्वितीयायां च ॥ ५३ ॥

स्वाङ्गेऽध्रुवे ॥ ५४ ॥

परिक्लिश्यमाने च ॥ ५५ ॥

विशिपतिपदिस्कन्दां व्याप्यमानासेव्यमानयोः ॥ ५६ ॥

अस्यतितृषोः क्रियान्तरे कालेषु ॥ ५७ ॥

नाम्न्यादिशिग्रहोः ॥ ५८ ॥

अव्ययेऽयथाभिप्रेताख्याने कृञः क्त्वाणमुलौ ॥ ५९ ॥

तिर्यच्यपवर्गे ॥ ६० ॥

स्वाङ्गे तस्प्रत्यये कृभ्वोः ॥ ६१ ॥

नाधार्थप्रत्यये च्व्यर्थे ॥ ६२ ॥

तूष्णीमि भुवः ॥ ६३ ॥

अन्वच्यानुलोम्ये ॥ ६४ ॥

शकधृषज्ञाग्लाघटरभलभक्रमसहार्हास्त्यर्थेषु तुमुन् ॥ ६५ ॥

पर्याप्तिवचनेष्वलमर्थेषु ॥ ६६ ॥

कर्तरि कृत् ॥ ६७ ॥

१ कर्तरि कृद्वचनमनादेशे स्वार्थविज्ञानात्।
२ तत्र ल्युनादिप्रतिषेधो नानावाक्यत्वात्।
३ तद्वच्च कृत्येष्ववेकारकरणम्।
४ तच्च भव्याद्यर्थम्।
५ ऋषिदेवततयोः कृद्भिः[1] समावेशवचनं ज्ञापकमसमावेशस्य।
६ एवकारकरणं चार्थे।
७ तच्च भव्याद्यर्थम्।
८ तत्र प्रत्ययनियमेऽनिष्टप्रसङ्गः।
९ संज्ञानियमे सिद्धम्।
१० विभक्तादिषु चाप्राप्तिः प्रकृतेः प्रत्ययपरवचनात्।

भव्यगेयप्रवचनीयोपस्थानीयजन्याप्लाव्यापात्या वा ॥ ६८ ॥

लः कर्मणि च भावे चाकर्मकेभ्यः ॥ ६९ ॥

१ लग्रहणं सकर्मकनिवृत्त्यर्थम्[2]।

तयोरेव कृत्यक्तखलर्थाः ॥ ७० ॥

आदिकर्मणि क्तः कर्तरि च ॥ ७१ ॥

गत्यर्थाकर्मकश्लिषशीङ्स्थासवसजनरुहजीर्यतिभ्यश्च ॥ ७२ ॥

दाशगोघ्नौ संप्रदाने ॥ ७३ ॥

भीमादयो ऽपादाने ॥ ७४ ॥

ताभ्यामन्यत्रोणादयः ॥ ७५ ॥

क्तो ऽधिकरणे च ध्रौव्यगतिप्रत्यवसानार्थेभ्यः ॥ ७६ ॥

लस्य ॥ ७७ ॥

१ लादेशे सर्वप्रसङ्गोऽविशेषात्[3]।
२ अर्थवद्ग्रहणात्सिद्धमिति चेन्न वर्णग्रहणेषु।
३ तस्माद्विशिष्टग्रहणम्।
४ लादेशो वर्णविधेः पूर्वविप्रतिषिद्धम्।
५ [4]उक्तं वा।

तिप् तस् झि सिप् थस् थ मिब्वस् मस् तातां झ थासाथां ध्वमिड्वहिमहिङ् ॥ ७८ ॥

टित आत्मनेपदानां टेरे ॥ ७९ ॥

१ टित एत्व आत्मनेपदेष्वान प्रतिषेधः।
२ [5]उक्तं वा।

थासः से ॥ ८० ॥

लिटस्तझयोरेशिरेच् ॥ ८१ ॥

परस्मैपदानां णलतुसुस्थलथुसणल्वमाः ॥ ८२ ॥

१ णलः शित्करणं सर्वादेशार्थम्।
२ [6]उक्तं वा।
३ अकारस्य शित्करणं सर्वादेशार्थम्।
४ अकारवचनं समसंख्यार्थम्।
५ तस्माच्छित्करणम्।

विदो लटो वा ॥ ८३ ॥

ब्रुवः पञ्चनामादित आहो ब्रुवः ॥ ८४ ॥

---

१ प. पुस्तके इतः परमधिकम्। कृद्भिरित्यस्य स्थाने कर्तरीति पदम्। २ प. पुस्तके इतः परमधिकम् विप्रतिषेधाद्वानः कर्तरि। सर्वप्रसङ्गस्तु। सर्वत्राप्रसङ्गस्तु। सर्वप्रसङ्गस्तु। ३ प. पुस्तके इतः परमधिकम् अर्थवद्ग्रहणात्सिद्धम्। ४-६ प. पुस्तके नास्ति।

लोटो लङ्वत् ॥ ८५ ॥
१ लङ्वदतिदेशे जुस्भावप्रतिषेधः ।
२ उत्ववचनात्सिद्धम् ।
एरुः ॥ ८६ ॥
सेर्ह्यपिच्च ॥ ८७ ॥
वा छन्दसि ॥ ८८ ॥
मेर्निः ॥ ८९ ॥
१ हिन्योरुत्वप्रतिषेधः ।
२ न वोच्चारणसामर्थ्यात् ।
आमेतः ॥ ९० ॥
सवाभ्यां वामौ ॥ ९१ ॥
आडुत्तमस्य पिच्च ॥ ९२ ॥
एत ऐ ॥ ९३ ॥
१ एत ऐत्व आड्गुणप्रतिषेधः ।
२ न वा बहिरङ्गलक्षणत्वात् ।
लेटोऽडाटौ ॥ ९४ ॥
आत ऐ ॥ ९५ ॥
वैतोऽन्यत्र ॥ ९६ ॥
इतश्च लोपः परस्मैपदेषु ॥ ९७ ॥
स उत्तमस्य ॥ ९८ ॥
नित्यं ङितः ॥ ९९ ॥
इतश्च ॥ १०० ॥
तस्थस्थमिपां तांतंतामः ॥ १०१ ॥
लिङः सीयुट् ॥ १०२ ॥
१ यासुडादेः सीयुट्प्रतिषेधः ।
२ न वा वाक्यापकर्षात् ।
३ सुट्तिथोस्त्वपकर्षविज्ञानात् ।
४ अनादेश्च सुड्वचनम् ।
५ न वा तिथोः प्रधानभावात्तद्विशेषणं लिङ्ग्रहणम् ।

यासुट् परस्मैपदेषूदात्तो ङिच्च ॥ १०३ ॥
१ यासुटो ङिद्वचनं पिदर्थम् ।
२ उदात्तवचनं च ।
३ आगमानुदात्तार्थं वा ।
किदाशिषि ॥ १०४ ॥
झस्य रन् ॥ १०५ ॥
इटोऽत् ॥ १०६ ॥
सुट् तिथोः ॥ १०७ ॥
झेर्जुस् ॥ १०८ ॥
सिजभ्यस्तविदिभ्यश्च ॥ १०९ ॥
आतः ॥ ११० ॥
१ जुस्याकारग्रहणं नियमार्थमिति चेत्सिज्लुग्ग्रहणम् ।
२ ज्ञापकमिति चेत्प्रत्ययलक्षणप्रतिषेधः ।
३ एवकारकरणं च ।
४ लङ्ग्रहणं च ।
लङः शाकटायनस्यैव ॥ १११ ॥
द्विषश्च ॥ ११२ ॥
तिङ्शित्सार्वधातुकम् ॥ ११३ ॥
आर्धधातुकं शेषः ॥ ११४ ॥
१ आर्धधातुकसंज्ञायां धातुग्रहणम् ।
२ स्वादिप्रतिषेधः ।
३ तद्विधानात्सिद्धम् ।
लिट् च ॥ ११५ ॥
लिङाशिषि ॥ ११६ ॥
छन्दस्युभयथा ॥ ११७ ॥

॥ इति तृतीयाध्यायस्य चतुर्थः पादः ॥

चतुर्थोऽध्यायः ।

ङ्याप्प्रातिपदिकात् ॥ १ ॥

१[1] ङ्याप्प्रातिपदिकग्रहणमङ्गभपदसंज्ञार्थम् ।

२ यच्छयोश्च लुगर्थम्[2] ।

३ वृद्धावृद्धावर्णस्वरद्व्यज्लक्षणे च प्रत्ययविधौ तत्संप्रत्ययार्थम् ।

४ ङ्याब्ग्रहणमनर्थकं प्रातिपदिकग्रहणे लिङ्गविशिष्टस्यापि ग्रहणात् ।

५ प्रयोजनं सर्वनामस्वरसमासतद्धितविधिलुगलुगर्थम् ।

६ मानिनि च विधिप्रतिषेधार्थम् ।

७ प्रत्ययग्रहणोपचारेषु च ।

८ अतिप्रसङ्ग उपपदविधौ ।

९ यञिञोः फकि ।

१० समासान्तेषु च ।

११ महदात्त्वे प्रियादिषु ।

१२ ञ्नित्स्वरे ।

१३ राज्ञः स्वरे ब्राह्मणकुमारयोः ।

१४ समाससंघातग्रहणेषु च ।

१५ विभक्तौ चोक्तम् ।

१६ तद्धितविधानार्थं तु ।

१७ विप्रतिषेधाद्धि तद्धितबलीयस्त्वम् ।

१८ तत्र समासान्तेषु दोषः ।

१९ त्यूङोश्च ग्रहणम् ।

२० तदन्तस्य च प्रत्ययार्थेनायोगात्तद्धितानुत्पत्तिः ।

२१ [2]उक्तं वा ।

स्वौजसमौट्छष्टाभ्याम्भिस्ङेभ्याम्भ्यस्ङसिभ्याम्भ्यस्ङसोसाम्ङ्योस्सुप् ॥ २ ॥

स्त्रियाम्[3] ॥ ३ ॥

१ स्त्रियामिति स्त्र्यर्थाभिधाने चेट्टाबादयो द्विवचनबहुवचनानेकप्रत्ययानुपपत्तिः[4] ।

२ स्त्र्यर्थस्य च प्रातिपदिकार्थत्वात्स्त्रियामिति लिङ्गानुपपत्तिः ।

३ स्त्रीसमानाधिकरणादिति चेद्भूतादिष्वतिप्रसङ्गः ।

४ षट्संज्ञकेभ्यश्च प्रतिषेधः ।

५ सिद्धं तु स्त्रियाः प्रातिपदिकविशेषणत्वात्स्वार्थे टाबादयः ।

६ गुणवचनस्य चाश्रयतो लिङ्गवचनभावात् ।

७ भावस्य च भावयुक्तत्वात् ।

८ स्त्रीविषये ङ्यापोरप्रसिद्धिरकारान्तादर्शनात् ।

९ सर्वेषां तु स्वरवर्णानुपूर्वीज्ञानार्थ उपदेशः ।

१० तस्मात्सिद्धम् ।

१–२ प. पुस्तके नास्ति । ३ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । लिङ्गात्स्त्रीपुंसयोर्ज्ञाने भ्रुकुंसे टाप्प्रसज्यते । नत्वं खरकुटीः पश्य । खट्वावृक्षौ न सिध्यतः । नपुंसकं भवेत्तस्मिन् । तदभावे नपुंसकम् । असत्तु मृगतृष्णावत् । गंधर्वनगरं यथा । आदित्यगतिवत्सन्न । वस्त्रान्तर्हितवच्च तत् । तयोस्तु तत्कृतं दृष्टा । यथाकाशेन ज्योतिषः । अन्योन्यसंश्रयं त्वेतत् । प्रत्यक्षेण विरुध्यते । तटे च सर्वलिङ्गानि दृष्ट्वा कोऽध्यवसास्यति । संस्त्यानप्रसवौ लिङ्गमास्थेयौ स्वकृतान्ततः । संस्त्याने स्त्यायतेर्ड्रट् स्त्री सूतेः सप् प्रसवे पुमान् । तस्योक्तौ लोकतो नाम गुणो वा लुपि युक्तवत् । ४ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । एकत्वात्स्त्रीत्वस्य ।

अजाद्यतष्टाप् ॥ ४ ॥

१ शूद्रा चामहत्पूर्वा ।

२ जातिः ।

ऋन्नेभ्यो ङीप् ॥ ५ ॥

उगितश्च ॥ ६ ॥

१ धातोरुगितः प्रतिषेधः ।

२ अञ्चतेश्चोपसंख्यानम् ।

३ उगित्यञ्चतिग्रहणात्सिद्धमधातोः ।

वनो र च ॥ ७ ॥

१ वनो न हशः[1] ।

२ रविधाने बहुव्रीहेरुपसंख्यानं प्रतिषिद्धत्वात् ।

३ अनो बहुव्रीहिप्रतिषेधे वोपधालोपिनो वावचनम् ।

पादो ऽन्यतरस्याम् ॥ ८ ॥

टावृचि ॥ ९ ॥

न षट्स्वस्रादिभ्यः[2] ॥ १० ॥

मनः ॥ ११ ॥

अनो बहुव्रीहेः ॥ १२ ॥

डाबुभाभ्यामन्यतरस्याम् ॥ १३ ॥

अनुपसर्जनात् ॥ १४ ॥

१ अनुपसर्जनग्रहणमनर्थकं प्रातिपदिकेन तदन्तविधिप्रतिषेधात् ।

२ ज्ञापकं तु पूर्वत्र तदन्ताप्रतिषेधस्य ।

३ पूर्वसूत्रनिर्देशो वापिशलमधीत इति ।

४ जातिशब्देभ्यस्त्वतिप्रसङ्गः ।

५ सिद्धं तु जातेरनुपसर्जनत्वात् ।

६ अनुपसर्जनाधिकारे जातेर्ङीण्विधाने सुपर्ण्या उपसंख्यानम् ।

७ न वा समासस्यानुपसर्जनत्वाज्जातिवाचकत्वाच्च शब्दस्य सामान्येन ङीष्विधानम् ।

टिड्ढाणञ्द्वयसज्दघ्नञ्मात्रच्तयप्ठक्ठञ्कञ्क्वरपः ॥ १५ ॥

१ ढग्रहणे सानुबन्धकस्योपसंख्यानम् ।

२ अननुबन्धकग्रहणे हि न सानुबन्धकस्य ।

३ अञ्ग्रहणमनर्थकं तदन्ताद्धि ङीन्विधानम् ।

४ न वा जात्यधिकारात् ।

५ अनधिकारे हि पुंयोगादाख्यायां ङीन्प्रसङ्गः[3] ।

६ ख्युन उपसंख्यानम् ।

यञश्च[4] ॥ १६ ॥

प्राचां ष्फ तद्धितः ॥ १७ ॥

१ तद्धितवचनं षितः प्रातिपदिकादीकारार्थम् ।

सर्वत्र लोहितादिकतन्तेभ्यः ॥ १८ ॥

१ लोहितादिषु शाकल्यस्योपसंख्यानम्[5] ।

कौरव्यमाण्डूकाभ्यां च ॥ १९ ॥

१ कौरव्यमाण्डूकयोरासुरेरुपसंख्यानम् ।

२ छश्च[6] ।

---

१ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । बहुलं छन्दसि । २ प. पस्तके इतः परमधिकम् । षट्संज्ञानामन्ते लुप्ते टावुत्पत्तिः कस्मान्न स्यात् । प्रत्याहाराचापा सिद्धम् । दोषस्त्विव्त्वे । तस्मान्नोभौ । ३ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । नञ्स्नञीकक्ख्युंस्तरुणतलुनानामुपसंख्यानम् । ४ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । अपत्यग्रहणं द्वीपाद्यञः प्रतिषेधार्थम् । ४ प. पुस्तके नास्ति । ५ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । कण्वात्तु शकलः पूर्वः । कतादुत्तर इष्यते । पूर्वोत्तरौ तदन्तादी । ष्फाणौ तत्र प्रयोजनम् । ६ प. पुस्तके इतःपरमधिकम् । वयस्यचरम इति वक्तव्यम् ।

वयसि प्रथमे ॥ २० ॥
द्विगोः ॥ २१ ॥
अपरिमाणबिस्ताचितकम्बल्येभ्यो न तद्धितलुकि ॥ २२ ॥
काण्डान्तात्क्षेत्रे ॥ २३ ॥
पुरुषात्प्रमाणे ऽन्यतरस्याम् ॥ २४ ॥
बहुव्रीहेरूधसो ङीष् ॥ २५ ॥

१ ऊधसो नकारो लिङ्गाधिकारे ।
२ न वा समासान्ताधिकारे स्त्रीग्रहणात्[1] ।
३ इतरथा हि कब्विधिप्रसङ्गः ।

संख्याव्ययादेर्ङीप् ॥ २६ ॥
दामहायनान्ताच्च ॥ २७ ॥

१ दामहायनान्तात्संख्यादेः ।
२ तत्पुरुषविज्ञानाद्वा सिद्धम्[2] ।

अन उपधालोपिनो ऽन्यतरस्याम् ॥२८॥
नित्यं संज्ञाछन्दसोः ॥ २९ ॥
केवलमामकभागधेयपापापरसमानार्यकृतसुमङ्गलभेषजाच्च ॥ ३० ॥
रात्रेश्चाजसौ[3] ॥ ३१ ॥
अन्तर्वत्पतिवतोर्नुक् ॥ ३२ ॥

१ अन्तर्वत्पतिवदिति गर्भभर्तृसंयोगे[4] ।

पत्युर्नो यज्ञसंयोगे ॥ ३३ ॥
विभाषा सपूर्वस्य ॥ ३४ ॥

१ पत्युः सपूर्वादुपसर्जनसमास उपसंख्यानम् ।
२ सिद्धं तु पत्युः प्रातिपदिकविशेषणत्वात् ।

नित्यं सपत्न्यादिषु ॥ ३५ ॥
पूतक्रतोरै च ॥ ३६ ॥

१ पूतक्रत्वादीनां पुंयोगप्रकरणे वचनम् ।
२ लिङ्गसंनियोगेन सर्वत्रागमादेशानां वचने लिङ्गलुकि तत्कृतप्रसङ्गः ।
३ सिद्धं त्वागमादेशानामङ्गतः स्त्रीप्रकरणे वचनात् ।
४ लिङ्गलुकि वा प्रकृतिप्रत्यापत्तिवचनम् ।

वृषाकप्यग्निकुसितकुसीदानामुदात्तः ३७
मनोरौ वा ॥ ३८ ॥
वर्णादनुदात्तात् तोपधात् तो नः ॥ ३९ ॥

१ असितपलितयोः प्रतिषेधः ।
२ छन्दसि क्नमेके ।
३ वर्णान्ङीब्विधाने पिशङ्गादुपसंख्यानम् ।

अन्यतो ङीष् ॥ ४० ॥
षिद्गौरादिभ्यश्च ॥ ४१ ॥
जानपदकुण्डगोणस्थलभाजनागकालनीलकुशकामुककबराद्वृत्त्यमत्रावपनाकृत्रिमाश्राणास्थौल्यवर्णानाच्छादनायोविकारमैथुने[illegible]छाकेशवेशेषु ॥ ४२ ॥

१ नीलादोष[illegible] ।
२ प्राणिनि [illegible]व ।
३ वा संज्ञा[illegible]याम् ।

शोणात्प्रा[illegible]याम् ॥ ४३ ॥
वोतो गुण[illegible]वचनात् ॥ ४४ ॥

१ गुण[illegible]वचनान्ङीवाद्युदात्तार्थम् ।

---

१ प. पुस्तके समासान्ताधिकारे इत्यस्य स्थाने समासान्ते इति [illegible] पाठः । २ प. पुस्तके इतःपरमधिकम् । [illegible] हायनो वयसि स्मृतः । ३ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । अजसादि[illegible]ष्विति वक्तव्यम् । ४ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । अन्तर्वत्पतिवतोस्तु मतुब्वत्वे निपातनात् । गर्भिण्यां जीवप[illegible]त्यां च । वा च छन्दसि नुग्भवेत् ।

२ खरुसंयोगोपधप्रतिषेधश्च ।

बह्वादिभ्यश्च ॥ ४५ ॥

नित्यं छन्दसि ॥ ४६ ॥

भुवश्च ॥ ४७ ॥

पुंयोगादाख्यायाम्[1] ॥ ४८ ॥

१ पुंयोगादाख्यायां तद्धितलुग्वचनम् ।
२ सुवन्तसमासवचनाच्चाकारान्तानुपपत्तिः ।
३ सिद्धं तु स्त्रियाः पुंशब्देनाभिधानात् ।
४ गतिकारकोपपदानां कृद्भिः सह समासवचनम् ।
५ प्रयोजनं क्तादल्पाख्यायाम् ।
६ जातेर्ङीष्विधानम् ।
७ समासान्तस्य णत्वे ।
८ कृदन्तात्तद्धिते वृद्धिस्वरौ च ।
९ अवदातायां तु ङीप्प्रसंगः[2] ।

इन्द्रवरुणभवशर्वरुद्रमृडहिमारण्ययवयवनमातुलाचार्याणामानुक् ॥ ४९ ॥

१ हिमारण्ययोर्महत्त्वे ।
२ यवाद्दोषे ।
३ यवनाल्लिप्याम् ।
४ उपाध्यायमातुलाभ्यां वा ।
५ मुद्गलाच्छन्दसि लिच्च ।
६ आचार्यादणत्वं च ।
७ अर्यक्षत्रियाभ्यां वा ।

क्रीतात्करणपूर्वात् ॥ ५० ॥

क्तादल्पाख्यायाम् ॥ ५१ ॥

बहुव्रीहेश्चान्तोदात्तात् ॥ ५२ ॥

१ अन्तोदात्ते जातप्रतिषेधः ।
२ पाणिगृहीत्यादीनां विशेषे ।
३ बहुलं तणि ।
४ [3]प्रवद्धविलूनाद्यर्थम्[4] ।
५ अन्तोदात्तादबह्वन्सुकालसुखादिपूर्वात्
६ जातिपूर्वाद्वा ।

अस्वाङ्गपूर्वपदाद्वा ॥ ५३ ॥

स्वाङ्गाच्चोपसर्जनादसंयोगोपधात् ५४ ॥

१ उपसर्जनग्रहणमनर्थकं बहुव्रीह्यधिकारात् ।
२ बह्वजर्थमिति चेत्स्वाङ्गग्रहणात्सिद्धम् ।
३ अनन्तोदात्तार्थमिति चेत्सहादिकृतत्वात्सिद्धम् ।
४ स्वाङ्गसमुदायप्रतिषेधार्थं तु ।

नासिकोदरौष्ठजङ्घादन्तकर्णशृङ्गाच्च ॥ ५५ ॥

१ नासिकादीनां विभाषायां पुच्छाच्च[5] ।
२ कबरमणिविषशरेभ्यो नित्यम् ।
३ उपमानात्पक्षाच्च ।
४ नासिकादिभ्यो विभाषायाः सहनञ्विद्यमानपूर्वेभ्यः प्रतिषेधो विप्रतिषेधेन ।

न क्रोडादिबह्वचः ॥ ५६ ॥

सहनञ्विद्यमानपूर्वाच्च ॥ ५७ ॥

नखमुखात्संज्ञायाम् ॥ ५८ ॥

दिर्घजिह्वी च च्छन्दसि ॥ ५९ ॥

दिक्पूर्वपदान्ङीप् ॥ ६० ॥

१ दिक्पूर्वपदान्ङीपोऽनुदात्तत्वम् ।

---

१ प. पुस्तके इतःपरमाधिकम् । गोपालिकादीनां प्रतिषेधः । २ प. पुस्तके ङीप्प्रतिषेधः इति पाठः ३ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । सूर्याद्देवतायां चाव्वक्तव्यः । ४ प पुस्तके प्रवृद्ध° इति पाठः । ५ प. पुस्तके पुच्छाच्चेत्यधिकम् ।

२ ङीब्विधाने ह्यन्यत्रापि ङीष्विषयान्ङी-
प्प्रसङ्गः ।

वाहः ॥ ६१ ॥

सख्यशिश्वीति भाषायाम् ॥ ६२ ॥

जातेरस्त्रीविषयादयोपधात् ॥ ६३ ॥

१ योपधप्रतिषेधे गवयहयमुकयमनुष्यम-
त्स्यानामप्रतिषेधः ।

**पाककर्णपर्णपुष्पफलमूलबालोत्तरप-
दाच्च ॥ ६४ ॥**

१ सदक्काण्डप्रान्तशतैकेभ्यः पुष्पात् प्रति-
षेधः ।

२ समंस्त्राजिनशणपिण्डेभ्यः फलात् ।

३ त्रेश्च ।

४ मूलान्नञः ।

इतो मनुष्यजातेः ॥ ६५ ॥

१ इतो मनुष्यजातेरिञ उपसंख्यानम् ।

ऊङुतः ॥ ६६ ॥

१ ऊङ्प्रकरणेऽप्राणिजातेश्चारज्ज्वादीनाम्

बाह्वन्तात्संज्ञायाम् ॥ ६७ ॥

पङ्गोश्च ॥ ६८ ॥

ऊरूत्तरपदादौपम्ये ॥ ६९ ॥

संहितशफलक्षणवामादेश्च[1] ॥ ७० ॥

कद्रुकमण्डल्वोश्छन्दसि[2] ॥ ७१ ॥

संज्ञायाम् ॥ ७२ ॥

शार्ङ्गरवाद्यञो ङीन् ॥ ७३ ॥

यङश्चाप् ॥ ७४ ॥

१ षाच्च यञश्चाप् ।

आवट्याच्च ॥ ७५ ॥

१ अन उपधालोपिन ऊधसो ङीष् पूर्व-
विप्रतिषिद्धम् ।

२ आवट्याद्यञः ष्फश्चापः ।

तद्धिताः ॥ ७६ ॥

यूनस्तिः ॥ ७७ ॥

**अणिञोरनार्षयोर्गुरूपोत्तमयोः ष्यङ्
गोत्रे[4] ॥ ७८ ॥**

१ ष्यङ्यनादेशे यलोपवचनम् ।

२ द्विरण्विधिः ।

३ आदेशे नलोपवचनम् ।

४ न वा ष्यङो लोपनिमित्तत्वात्[5] ।

---

१ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । श्वेताच्च । २ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । संहितसहाभ्यां चेति वक्तव्यम् । ३ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । कद्रुकमण्डलुगुग्गुलुमधुजतुपतयालूनामिति वक्तव्यम् । ४ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । प्रकर्षे चोत्तमं कृत्वा दाक्ष्या नोपोत्तमं गुरु । आम्विधिः केन ते न स्यात्प्रकर्षे यद्ययं तमः । उद्गतस्य प्रकर्षोऽयं गतशब्दोऽत्र लुप्यते । नाव्ययार्थप्रकर्षोऽस्ति धात्वर्थोऽत्र प्रकृष्यते । उद्गतोऽपेक्षते किंचित् त्रयाणां द्वौ किलोद्गतौ । चतुष्प्रभृति कर्तव्यो वाराह्यायां न सिध्यति । भिद्यतेऽस्य स्वरस्तेन विधिश्चामो न लक्ष्यते । शब्दान्तरमिदं विद्यादष्टमभ्यन्तरं त्रिषु । ५ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । अनुबन्धौ त्वया कार्यौ । चावर्थं टाब्विधिर्मम । उक्तेऽपि हि भवन्त्येते । तेन जिन्न भविष्यति । अरथानिवत्त्वे दोषस्ते वृद्धिरत्र न सिध्यति । त्वयाप्यत्र विशेषार्थं कर्तव्यं स्याद्विशेषणम् । पाश्यायां ते कथं न स्यात् । एको मे स्याद्विशेषणम् । अन्यस्मिन्सूत्रभेदः स्यात् । षिति लिङ्गं प्रसज्यते । ङिति चेत्क्रीयितं दोषः । व्यवधानान्न दुष्यति । योऽनन्तरो न धातुः सः । यो धातुः सोऽननन्तरः । न चेदुभयतः साम्यमुभयत्र प्रसज्यते । यद्वा विशेष्येत यदीह धातुर्यङ् धातुना वा यदि तुल्यमेतत् । उभौ प्रधानं यदि नात्र दोषः । तथा प्रसार्येत तु वाक्पतिस्ते । धातुप्रकरणस्येह न स्थानमिति निश्चयः । आत्त्वार्थं यदि कर्तव्यं तत्रैवैतत्करिष्यते । उपदेशे यदेजन्तं तस्य चेदात्त्वमिष्यते । उद्देशो रूढिशब्दानां तेन गोर्न भविष्यति ।

गोत्रावयवात् ॥ ७९ ॥

१ गोत्रावयवादगोत्रार्थमिति चेत्तदनिष्टम् ।

२ गोत्रादिति चेद्वचनानर्थक्यम् ।

३ अगुरूपोत्तमार्थमिति चेत्सर्वेषामवयवत्वात्सर्वप्रसङ्गः ।

४ सिद्धं तु रौढ्यादिषूपसंख्यानम् ।

क्रौड्यादिभ्यश्च ॥ ८० ॥

दैवयज्ञिशौचिवृक्षिसात्यमुग्रिकाण्ठेविद्धिभ्यो ऽन्यतरस्याम् ॥ ८१ ॥

समर्थानां प्रथमाद्वा ॥ ८२ ॥

१ समर्थवचनमनर्थकं न ह्यसमर्थेनार्थाभिधानम् ।

२ प्रथमवचनमनर्थकं न ह्यप्रथमेनार्थाभिधानम् ।

३ [1]वावचने चोक्तम् ।

प्राग्दीव्यतो ऽण् ॥ ८३ ॥

१ प्राग्वचनं सकृद्विधानार्थम् ।

२ अधिकारात्सिद्धमिति चेदपवादविषयेऽण्प्रसङ्गः ।

३ तस्मात्प्राग्वचनम् ।

४ न वा क्वचिद्वावचनात् ।

अश्वपत्यादिभ्यश्च ॥ ८४ ॥

दित्यदित्यादित्यपत्युत्तरपदाण्ण्यः ॥८५॥

१ वाक्पतिपितृमतां छन्दस्युपसंख्यानम् ।

२ पृथिव्या ञाञौ ।

३ देवस्य यञञौ ।

४ बहिषष्टिलोपो यञ्च ।

५ ईकक्च ।

६ ईकञ्छन्दसि ।

७ स्थाम्नोऽकारः ।

८ लोम्नोऽपत्येषु बहुषु ।

९ सर्वत्र गोरजादिप्रसङ्गे यत् ।

१० ण्यादयोऽर्थविशेषलक्षणादणपवादात्पूर्वविप्रतिषिद्धम् ।

उत्सादिभ्यो ऽञ् ॥ ८६ ॥

१ अञ्प्रकरणे ग्रीष्मादच्छन्दसि ।

स्त्रीपुंसाभ्यां नञ्स्नञौ भवनात् ॥८७॥

१ नञ्स्नञौ भवनादिति[2] चेद्वत्यर्थे प्रतिषेधः।

२ वतेः प्रागिति चेद्भाव उपसंख्यानम् ।

द्विगोर्लुगनपत्ये ॥ ८८ ॥

१ द्विगोर्लुकि तन्निमित्तग्रहणम् ।

२ अर्थविशेषासंप्रत्ययेऽतन्निमित्तादपि ।

गोत्रे ऽलुगचि ॥ ८९ ॥

१ [3]गोत्रेऽलुगचीति चेदितरेतराश्रयत्वादप्रसिद्धिः ।

२ विप्रतिषेधात्तु लुकश्छविधानम्[4] ।

३ गोत्रस्य बहुषु लोपिनो बहुवचनान्तस्य प्रवृत्तौ द्व्येकयोरलुक् ।

४ एकवचनद्विवचनान्तस्य प्रवृत्तौ बहुषु लोपो यूनि ।

---

१ प. पुस्तके नास्ति । २ प. पुस्तके इतीति पदं नास्ति । ३ प. पुस्तके इदं नास्ति । ४ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । भूम्नीति च लुक्प्राप्तो बाह्ये चार्थे विधीयतेऽजादिः । बहिरङ्गमन्तरङ्गाद्विप्रतिषेधादयुक्तं स्यात् । भूम्नि प्राप्तस्य लुको यदजादौ तद्धितेऽलुकं शास्ति । एतद्ब्रवीति कुर्वन्समानकालावलुग्लुक्च ॥ यदि वा लुकः प्रसङ्गे भवत्यलुक् छस्तथा प्रसिद्धोऽस्य । लुग्वालुकः प्रसङ्गं प्रतीक्षते छेऽलुगस्य तथा ।

५ गर्गभार्गविकाग्रहणं वा नियमार्थम् ।

६ उक्तं[1] वा ।

यूनि लुक् ॥ ९० ॥

१ यूनि लुगचीति चेत्प्रत्ययस्यायथेष्टप्रसङ्गः ।

२ सिद्धं त्वविशेषेण लुग्वचनं हलि च प्रतिषेधः ।

३ प्रयोजनं सौवीरगोत्रेभ्यो णठक्छाः ।

४ इञ्ण्यौ सर्वत्र ।

५ प्राग्दीव्यतोऽधिकारे यूनो वृद्धवदतिदेशः[2] ।

फक्फिञोरन्यतरस्याम् ॥ ९१ ॥

तस्यापत्यम्[3] ॥ ९२ ॥

१ तद्धितार्थनिर्देशे लिङ्गवचनमप्रमाणं तस्याविवक्षितत्वात् ।

२ सर्वनामनिर्देशे विशेषासंप्रत्ययः सामान्यनिर्देशात् ।

३ सामान्यचोदनास्तु विशेषेषु ।

४ अपत्याभिधाने स्त्रीपुंलिङ्गस्याप्रसिद्धिर्नपुंसकत्वात् ।

५ सिद्धं तु प्रजनस्य विवक्षितत्वात् ।

६ एकार्थे शब्दान्यत्वाद्दृष्टं लिङ्गान्यत्वम् ।

७ अवयवान्यत्वाच्च ।

एको गोत्रे ॥ ९३ ॥

१ उत्पादयितारं प्रत्यपत्ययोगात्तस्य च विवक्षितत्वादेकवचनं गोत्रे ।

२ तत्र प्रत्ययान्ताद्गोत्रे प्रतिषेधो गोत्रे नियतत्वात् ।

३ परमप्रकृतेश्चोत्पत्तिः ।

४ स्त्रियां चानियमः ।

५ यूनि चान्तर्हितेऽप्राप्तिः ।

६ सर्वेषामपत्ययोगात्प्रत्ययान्ताद्गोत्रे प्रतिषेधार्थमेको गोत्रे ।

७ नियमानुपपत्तिश्च ।

८ न ह्येकस्मिन्नपत्येऽनेकप्रत्ययप्राप्तिः ।

९ अपत्यान्तरे शब्दान्तरात्प्रत्ययान्तरप्राप्तिः[4] ।

१० तस्मात्प्रतिषेधः ।

११ संज्ञाकारिभ्यो वा प्रत्ययोत्पत्तिः ।

१२ गोत्राद्यूनीति च ।

१३ तच्च जात्यादिनिवृत्त्यर्थम् ।

गोत्राद्यून्यस्त्रियाम् ॥ ९४ ॥

अत इञ् ॥ ९५ ॥

१ इञो वृद्धावृद्धाभ्यां फिञ्फिनौ विप्रतिषेधेन ।

२ तद्राजश्च ।

बाह्वादिभ्यश्च ॥ ९६ ॥

१ बाह्वादिप्रभृतिषु येषां दर्शनं गोत्रभावे लौकिके ततोऽन्यत्र तेषां प्रतिषेधः ।

२ संबन्धिशब्दप्रत्ययानां तत्सदृशात्प्रतिषेधः ।

सुधातुरकङ् च ॥ ९७ ॥

---

१ प. पुस्तके नास्ति । २ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । राजन्याद्वुञ्मनुष्याच्च ज्ञापकं लौकिकं परम् । ३ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । तस्येदमित्यपत्येऽपि । बाधनार्थं तु कृतं भवेत् । उत्सर्गः शेष एवासौ । वृद्धान्यस्य प्रयोजनम् । ४ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । अपत्यं समुदायश्चोनियमोऽत्र समीक्षितः । तस्मिन् सुबहवः प्राप्ता नियमोऽस्य भविष्यति ।

१ सुधातृव्यासयोः ।

गोत्रे कुञ्जादिभ्यश्च्फञ् ॥ ९८ ॥

नडादिभ्यः फक् ॥ ९९ ॥

हरितादिभ्योऽञः ॥ १०० ॥

यञिञोश्च ॥ १०१ ॥

शरद्वच्छुनकदर्भाद्भृगुवत्साग्रायणेषु ॥ १०२ ॥

द्रोणपर्वतजीवन्तादन्यतरस्याम् ॥ १०३ ॥

अनृष्यानन्तर्ये बिदादिभ्योऽञ् ॥ १०४ ॥

१ अनृष्यानन्तर्यवचनमनर्थकं संज्ञागोत्राधिकारात् ।

गर्गादिभ्यो यञ् ॥ १०५ ॥

मधुबभ्र्वोर्ब्राह्मणकौशिकयोः ॥ १०६ ॥

कपिबोधादाङ्गिरसे ॥ १०७ ॥

वतण्डाच्च ॥ १०८ ॥

लुक् स्त्रियाम् ॥ १०९ ॥

अश्वादिभ्यः फञ् ॥ ११० ॥

भर्गात्त्रैगर्ते ॥ १११ ॥

शिवादिभ्योऽण् ॥ ११२ ॥

अवृद्धाभ्यो नदीमानुषीभ्यस्तन्नामिकाभ्यः ॥ ११३ ॥

ऋष्यन्धकवृष्णिकुरुभ्यश्च ॥ ११४ ॥

१ ऋषिस्त्र्यणो ढग्ढकौ विप्रतिषेधेन ।

२ द्व्यचो ढको ढग्ढञौ ।

३ न वर्ष्यणः पुनर्वचनमन्यनिवृत्त्यर्थम् ।

४ तस्मादृषिभ्योऽण्विधानेऽञ्यादिप्रतिषेधः ।

५ ढकः पुनर्वचनमन्यनिवृत्त्यर्थम् ।

६ तस्मात्तन्नामिकाण्यद्व्यचः ।

७ ऋष्यन्धकवृष्णिकुर्वणः सेनान्ताण्ण्यः[2] ।

मातुरुत् संख्यासंभद्रपूर्वायाः ॥ ११५ ॥

कन्यायाः कनीन च ॥ ११६ ॥

विकर्णशुङ्गच्छगलाद्वत्सभरद्वाजात्रिषु ॥ ११७ ॥

पीलाया वा ॥ ११८ ॥

ढक् च मण्डूकात् ॥ ११९ ॥

स्त्रीभ्यो ढक् ॥ १२० ॥

द्व्यचः ॥ १२१ ॥

इतश्चानिञः ॥ १२२ ॥

शुभ्रादिभ्यश्च ॥ १२३ ॥

विकर्णकुषीतकात्काश्यपे ॥ १२४ ॥

भ्रुवो वुक् च ॥ १२५ ॥

कल्याण्यादीनामिनङ् च ॥ १२६ ॥

कुलटाया वा ॥ १२७ ॥

चटकाया ऐरक् ॥ १२८ ॥

१ चटकायाः पुंलिङ्गनिर्देशः ।

२ स्त्रियामपत्ये लुक् ।

गोधाया ढ्रक् ॥ १२९ ॥

आरगुदीचाम् ॥ १३० ॥

१ आरग्वचनमनर्थकं रका सिद्धत्वात् ।

क्षुद्राभ्यो वा ॥ १३१ ॥

पितृष्वसुश्छण् ॥ १३२ ॥

ढकि लोपः ॥ १३३ ॥

मातृष्वसुश्च ॥ १३४ ॥

चतुष्पाद्भ्यो ढञ् ॥ १३५ ॥

---

१ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । सुधातृव्यासवरुडनिषादचण्डालबिम्बानामिति वक्तव्यम् । २ प पुस्तके इतः परमधिकम् । वडवाया वृषे वाच्ये । अणू कुञ्चाकोकिलात्स्मृतः । आरक् पुंसि ततोऽन्यत्र गोधाया ढ्रग्विधौ स्मृत

गृष्ट्यादिभ्यश्च ॥ १३६ ॥

राजश्वशुराद्यत् ॥ १३७ ॥

१ राज्ञोऽपत्ये जातिग्रहणम् ।

क्षत्राद्घः ॥ १३८ ॥

कुलात्खः ॥ १३९ ॥

अपूर्वपदादन्यतरस्यां यड्ढकञौ ।१४०।

महाकुलादञ्खञौ ॥ १४१ ॥

दुष्कुलाड्ढक् ॥ १४२ ॥

स्वसुश्छः ॥ १४३ ॥

भ्रातुर्व्यच्च ॥ १४४ ॥

व्यन्सपत्ने ॥ १४५ ॥

१ व्यन्वचनमनर्थकं प्रत्ययार्थाभावात् ।

रेवत्यादिभ्यष्ठक् ॥ १४६ ॥

गोत्रस्त्रियाः कुत्सने ण च ॥ १४७ ॥

१ गोत्रस्त्रियाः प्रत्ययस्य णित्करणानर्थक्यं वृद्धत्वात्प्रातिपदिकस्य ।

२ लुगर्थमिति चेन्न लुक्प्रतिषेधात्[1] ।

३ व्यवहितत्वादप्रतिषेध इति चेन्न पुंवद्भावात् ।

४ फिनर्थं तु ।

५ पुंवद्भावप्रतिषेधार्थं च ।

६ गोत्राद्यून्यस्त्रियामिति वचनादप्रयोजनम्।

७ अवंश्यत्वाद्वा स्त्रियाः प्रयोजनम् ।

वृद्धाट्ठक् सौवीरेषु बहुलम् ॥ १४८ ॥

फेश्छ च ॥ १४९ ॥

फाण्टाहृतिमिमताभ्यां णफिञौ । १५०॥

१ फाण्टाहृतेः प्रत्ययस्य णित्करणानर्थक्यं वृद्धत्वात्प्रातिपदिकस्य ।

२ पुंवद्भावप्रतिषेधार्थं तु ।

३ उक्तं वा ।

कुर्वादिभ्यो ण्यः ॥ १५१ ॥

१ वामरथस्य कण्वादिवत्स्वरवर्जम् ।

सेनान्तलक्षणकारिभ्यश्च ॥ १५२॥

उदीचामिञ् ॥ १५३ ॥

१ उदीचामिञ्विधौ तक्ष्णोऽण्वचनम् ।

२ शिवादिरिति चेण्ण्यविधिः ।

३ सिद्धं तूदीचां वा ण्यवचनात् ।

तिकादिभ्यः फिञ् ॥ १५४॥

कौसल्यकार्मार्याभ्यां च ॥ १५५ ॥

१ फिञ्प्रकरणे दगुकोसलकर्मारच्छागवृषाणां युट् च[3] ।

अणो द्व्यचः ॥ १५६ ॥

उदीचां वृद्धादगोत्रात् ॥ १५७ ॥

वाकिनादीनां कुक् च ॥ १५८ ॥

१ कुटि प्रत्ययादेरादेशानुपपत्तिरनादित्वात् ।

२ पूर्वान्ते नलोपवचनम् ।

३ सिद्धं त्वादिष्टस्य कुड्वचनात् ।

४ कारिभ्य इञोऽगोत्रात्फिञ्विप्रतिषेधेन ।

पुत्रान्तादन्यतरस्याम् ॥ १५९ ॥

प्राचामवृद्धात् फिन् बहुलम् ॥ १६० ॥

मनोर्जातावञ्यतौ षुक् च[4] ॥ १६१ ॥

१ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । व्यवहितत्वादप्रतिषेधः । २ इदं प. पुस्तके नास्ति । ३ प. पुस्तके इत: परमधिकम् । सिद्धं त्वादिष्टस्य युड्वचनात् । ४ प. पुस्तके इतःपरमधिकम् । अपत्ये कुत्सिते मूढे मनोरौत्सर्गिकः स्मृतः । नकारस्य च मूर्धन्यस्तेन सिध्यति माणवः ।

अपत्यं पौत्रप्रभृति गोत्रम् ॥ १६२ ॥

१ पौत्रप्रभृतेर्गोत्रसंज्ञायां यस्यापत्यं तस्य पौत्रप्रभृतिसंज्ञाकरणम् ।

२ जीवद्वंश्यं च[1] कुत्सितम् ।

जीवति तु वंश्ये युवा ॥ १६३ ॥

१ जीवति तु वंश्ये युवेति पौत्रप्रभृत्यपेक्षं च ।

२ तच्च दैवदत्त्यर्थम् ।

३ वृद्धस्य च पूजायाम्[2] ।

४ आपत्यो वा गोत्रम् ।

५ परमप्रकृतेश्चापत्यः ।

६ आपत्याज्जीवद्वंश्यात्स्वार्थे द्वितीयो युवसंज्ञः ।

७ स चास्त्रियाम् ।

८ एको गोत्रग्रहणानर्थक्यं च ।

९ बहुवचनलोपिषु च सिद्धम् ।

भ्रातरि च ज्यायसि ॥ १६४ ॥

वान्यस्मिन्सपिण्डे स्थविरतरे जीवति[3] ॥ १६५ ॥

जनपदशब्दात्क्षत्रियादञ् ॥ १६६ ॥

१ क्षत्रियादेकराजात्संघप्रतिषेधार्थम् ।

२ क्षत्रियग्रहणानर्थक्यं चोक्तम्[4] ।

३ क्षत्रियसमानशब्दाज्जनपदात्तस्य राजन्यपत्यवत्[5] ।

साल्वेयगान्धारिभ्यां च ॥ १६७ ॥

द्व्यञ्मगधकलिङ्गसूरमसादण् ॥ १६८ ॥

१ अणो व्यङ्ण्यञो विप्रतिषेधेन ।

२ व्यङः कुरुनादिभ्यो ण्यः ।

वृद्धेत्कोसलाजादाञ्ञ्यङ् ॥ १६९ ॥

कुरुनादिभ्यो ण्यः ॥ १७० ॥

साल्वावयवप्रत्यग्रथकलकूटाश्मकादिञ् ॥ १७१ ॥

ते तद्राजाः ॥ १७२ ॥

कम्बोजाल्लुक् ॥ १७३ ॥

१ कम्बोजादिभ्यो लुग्वचनं चोडाद्यर्थम्[6] ।

स्त्रियामवन्तिकुन्तिकुरुभ्यश्च ॥ १७४ ॥

अतश्च ॥ १७५ ॥

१ अत[7] इति तदन्ताग्रहणमवन्त्यादिभ्यो लुग्वचनात् ।

२ यौधेयादिप्रतिषेधो ज्ञापकः पर्श्वादिलुकः ।

न प्राच्यभर्गादियौधेयादिभ्यः ॥ १७६ ॥

इति चतुर्थाध्यायस्य प्रथमः पादः ।

---

१ प. पुस्तके च स्थाने तु इति पाठः । २ वृद्धस्य च पूजायाम् । यूनश्च कुत्सायाम् । इति द्वयं वैदिकपुस्तके काशिकापुस्तके च सूत्रद्वयत्वेन परिगृहीतम् । चौ. पुस्तके तथैव गृहीतम् किंतु ( ) इति चिह्नान्तर्गतं प्रदर्शितम् । वस्तुतस्तु द्वयमिदं वार्तिकम् । भाष्ये तथैव परिग्रहणात् । सर्वेषु पुस्तकेषु (प. बा. प्र. कं) वार्तिकत्वेनैव तयो कथनम् । प. पुस्तके वार्तिकद्वयस्य 'जीवति तु वंश्ये युवा' इति स्थलं प्रदर्शितम् । किंतु महाभाष्ये वृद्धस्य पूजायामित्येकमेव पूर्वोक्तस्थले लभ्यते । यूनश्च कुत्सयामिति तु नोपलभ्यते । अस्माभिर्वार्तिकपाठ एव ग्रहणं कृतम् । अत एव सूत्रत्वेनैतयोरग्रहः । ३ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । गोत्रयुनोः समावेशे को दोषस्तत्कृतं भवेत् । यस्कादिषु न दोषोऽस्ति न यूनीत्यनुवर्तनात् । दोषोऽत्रिविदभ्वाला न यूनीत्यनुवर्तनात् । कण्वादिषु न दोषोऽस्ति न न्यून्यस्ति ततः परम् । एको गोत्रे प्रतिपदम् । गोत्राद्यूनि च तत्स्मरेत् । राजन्यादुन्मनुष्याच्च ज्ञापकं लौकिकं परम् । ४ प. पुस्तके नास्ति । ५ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । पूरोरण्वक्तव्यः । पाण्डोर्ड्यण्वक्तव्यः । ६ प. पुस्तके चोलाद्यर्थम् । ७ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । पर्श्वादिभ्यो लुग्वक्तव्यः ।

तेन रक्तं रागात् ॥ १ ॥

१ रक्तादीनामर्थाभिधाने प्रत्ययविधानादुपाध्यानर्थक्यम् ।

लाक्षारोचनाट्ठक् ॥ २ ॥

१ ठक्प्रकरणे शकलकर्दमाभ्यामुपसंख्यानम् ।

२ नील्या अन् ।

३ पीतात्कन् ।

४ हरिद्रामहारजनाभ्यामञ् ।

नक्षत्रेण युक्तः कालः ॥ ३ ॥

१[1] नक्षत्रेण चन्द्रमसो योगात्तद्युक्तात्काले प्रत्ययविधानम् ।

२ तत्रोत्तरपदलोपः ।

३ लिङ्गवचनानुपपत्तिश्च ।

४ कालयोगात्सिद्धम् ।

५ तथा च संप्रत्ययः ।

लुबविशेषे ॥ ४ ॥

संज्ञायां श्रवणाश्वत्थाभ्याम् ॥ ५ ॥

द्वन्द्वाच्छः ॥ ६ ॥

दृष्टं साम ॥ ७ ॥

१ दृष्टं साम कलेर्ढक् ।

कलेर्ढक् ॥ ८ ॥

वामदेवाड्ड्यड्ड्यौ ॥ ९ ॥

परिवृतो रथः ॥ १० ॥

१ परिवृतो रथ इति तदेकान्तग्रहणम् ।

पाण्डुकम्बलादिनिः ॥ ११ ॥

द्वैपवैयाघ्रादञ् ॥ १२ ॥

कौमारापूर्ववचने ॥ १३ ॥

१ कौमारापूर्ववचन इत्युभयतः स्त्रिया अपूर्वत्वे[2] ।

२ पुंयोगात्स्त्र्यभिधानम् ।

तत्रोद्धृतममत्रेभ्यः ॥ १४ ॥

स्थण्डिलाच्छयितरि व्रते ॥ १५ ॥

संस्कृतं भक्षाः ॥ १६ ॥

शूलोखाद्यत् ॥ १७ ॥

दध्नष्ठक् ॥ १८ ॥

उदश्वितो ऽन्यतरस्याम् ॥ १९ ॥

क्षीराड्ढञ् ॥ २० ॥

सास्मिन्पौर्णमासीति ॥ २१ ॥

१ सास्मिन्पौर्णमासीति संज्ञाग्रहणम् ।

२ असंज्ञायां गरीयानुपसंयोगः ।

आग्रहायण्यश्वत्थाट्ठक् ॥ २२ ॥

विभाषा फाल्गुनीश्रवणाकार्तिकीचैत्रीभ्यः ॥ २३ ॥

सास्य देवता ॥ २४ ॥

कस्येत् ॥ २५ ॥

शुक्राद्घन् ॥ २६ ॥

अपोनप्त्रपांनप्तृभ्यां घः ॥ २७ ॥

छ च ॥ २८ ॥

१ छप्रकरणे पैङ्गाक्षीपुत्रादिभ्य उपसंख्यानम् ।

२ शतरुद्राद्ध च ।

महेन्द्राद्घाणौ च ॥ २९ ॥

१ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । सर्वत्राग्निकलिभ्यां ढक् । दृष्टे सामनि जाते चाण् डिद्द्विर्वा विधीयते । तीयादीकक् न विद्यायाः गोत्रादङ्कवदिष्यते । २ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । कौमारापूर्ववचने कुमार्यां अण्विधीयते । अपूर्वत्वं यदा तस्याः कुमार्यां भवतीति वा ।

सोमाट्ट्यण् ॥ ३० ॥

वाय्वृतुपित्रुषसो यत् ॥ ३१ ॥

द्यावापृथिवीशुनासीरमरुत्वदग्नीषोम-
वास्तोष्पतिगृहमेधाच्छ च ॥ ३२ ॥

अग्नेर्ढक् ॥ ३३ ॥

कालेभ्यो भववत् ॥ ३४ ॥

१ कालेभ्यो भवे प्रत्ययमात्रप्रसङ्गः ।

२ यः कालेभ्यो भवे तस्य विधाने प्राति-
पदिकमात्रात्प्रसङ्गः ।

३ सिद्धं तूभयनिर्देशात् ।

महाराजप्रोष्ठपदाट्ठञ् ॥ ३५ ॥

१ ठञ्प्रकरणे तदस्मिन्वर्तत इति नवयज्ञा-
दिभ्य उपसंख्यानम् ।

२ पूर्णमासादण ।

पितृव्यमातुलमातामहपितामहाः ॥ ३६ ॥

१ पितृमातृभ्यां भ्रातरि व्यड्डुलचौ ।

२ मातृपितृभ्यां पितरि डामहच् ।

३ मातरि पिच्च ।

४ महो वा छन्दस्यानङोऽवग्रहदर्शनात् ।

५ अवेर्दुग्धे सोढदूसमरीसचः ।

६ तिलान्निष्फलात्पिञ्जपेजौ ।

७ पिञ्जश्छन्दसि डिच्च ।

तस्य समूहः ॥ ३७ ॥

भिक्षादिभ्योऽण् ॥ ३८ ॥

१ भिक्षादिषु युवतिग्रहणानर्थक्यं पुंवद्भा-
वस्य सिद्धत्वात् प्रत्ययविधौ ।

गोत्रोक्षोष्ट्रोरभ्रराजराजन्यराजपुत्रवत्स-
मनुष्याजाद्वुञ्[1] ॥ ३९ ॥

१ अणो वुञ्पूर्वविप्रतिषिद्धम् ।

२ ठक्तु विप्रतिषेधात् ।

केदाराद्यञ् च[2] ॥ ४० ॥

ठञ् कवचिनश्च ॥ ४१ ॥

ब्राह्मणमाणववाडवाद्यन् ॥ ४२ ॥

१ यन्प्रकरणे पृष्ठादुपसंख्यानम् ।

ग्रामजनबन्धुभ्यस्तल्[3] ॥ ४३ ॥

१ अह्नः खः ।

२ क्रतौ ।

३ पर्श्वाः सण्[4] ।

अनुदात्तादेरञ् ॥ ४४ ॥

खण्डिकादिभ्यश्च[5] ॥ ४५ ॥

१ अञ्प्रकरणे क्षुद्रकमालवात्सेनासंज्ञायाम् ।

चरणेभ्यो धर्मवत् ॥ ४६ ॥

अचित्तहस्तिधेनोष्ठक् ॥ ४७ ॥

केशाश्वाभ्यां यञ्छावन्यतरस्याम् ॥ ४८ ॥

पाशादिभ्यो यः ॥ ४९ ॥

१ पृथग्वातादर्शनादसमूहः ।

२ शीघ्रत्वे तु ।

खलगोरथात् ॥ ५० ॥

इनित्रकट्यचश्च ॥ ५१ ॥

---

१ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । वृद्धाच्चेति वक्तव्यम् । २ प. पुस्तके इतःपरमधिकम् । गणिकायाश्चेति वक्तव्यम् । ३ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । गजसहायाभ्यां चेति वक्तव्यम् । ४ प. पुस्तके सण्स्थाने 'णस्' पाठः । ५ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । अञ्सिद्धिरनुदात्तादेः कोऽर्थः क्षुद्रकमालवात् । गोत्राद्वुञ् न च तद्गोत्रम् । तदन्तान्न स सर्वतः । ज्ञापकं स्यात्तदन्तत्वे । तथा चापिशलेर्विधिः । सेनायां नियमार्थं वा । यथा बाध्येत चाञ्वुञा ।

१ खलादिभ्य इनिः ।

विषयो देशे ॥५२॥

१ विषयाभिधाने जनपदे लुब्बहुवचनविषयात् ।

२ गान्धार्यादिभ्यो वा ।

३ राजन्यादिभ्यो वा वुञ् ।

४ बैल्ववनादिभ्यो नित्यम् ।

५ न वाभिधेयस्य निवासविषयत्वान्निवासविवक्षायां लुब्विषयविवक्षायां प्रत्ययः।

राजन्यादिभ्यो वुञ् ॥ ५३ ॥

भौरिक्याद्यैषुकार्यादिभ्यो विधल्भक्तलौ ॥ ५४ ॥

सो ऽस्यादिरिति च्छन्दसः प्रगाथेषु ॥ ५५ ॥

१ छन्दसः प्रत्ययविधाने नपुंसकात्स्वार्थ उपसंख्यानम् ।

संग्रामे प्रयोजनयोद्धृभ्यः ॥ ५६ ॥

तदस्यां प्रहरणमिति क्रीडायां णः ॥५७॥

घञः सास्यां क्रियेति ञः ॥ ५८ ॥

तदधीते तद्वेद ॥ ५९ ॥

क्रतूक्थादिसूत्रान्ताट्ठक्[1] ॥ ६० ॥

क्रमादिभ्यो वुन् ॥ ६१ ॥

अनुब्राह्मणादिनिः ॥ ६२ ॥

वसन्तादिभ्यष्ठक् ॥ ६३ ॥

प्रोक्ताल्लुक् ॥ ६४ ॥

सूत्राच्च कोपधात्[2] ॥ ६५ ॥

छन्दोब्राह्मणानि च तद्विषयाणि ॥ ६६ ॥

१ अन्यत्राभिधेयस्यानित्यत्वाच्छन्दोब्राह्मणानां तद्विषयवचनम् ।

२ तत्र यथाधिकारं तद्विषयप्रसङ्गः ।

३ सिद्धं तु प्रोक्ताधिकारे तद्विषयवचनात् ।

४ याज्ञवल्क्यादिभ्यः प्रतिषेधः ।

५ इनिर्वा प्रोक्ते तद्विषयः ।

६ काश्यपकौशिकग्रहणं च कल्पे नियमार्थम् ।

तदस्मिन्नस्तीति देशे तन्नाम्नि ॥ ६७ ॥

तेन निर्वृत्तम् ॥ ६८ ॥

तस्य निवासः ॥ ६९ ॥

अदूरभवश्च ॥ ७० ॥

ओरञ् ॥ ७१ ॥

१ ओरञ्विधेर्नद्यां मतुब्विप्रतिषिद्धम् ।

मतोश्च बह्वजङ्गात् ॥ ७२ ॥

बह्वचः कूपेषु ॥ ७३ ॥

उदक्च विपाशः ॥ ७४ ॥

संकलादिभ्यश्च ॥ ७५ ॥

स्त्रीषु सौवीरसाल्वप्राक्षु ॥ ७६ ॥

सुवास्त्वादिभ्यो ऽण् ॥ ७७ ॥

रोणी ॥ ७८ ॥

कोपधाच्च ॥ ७९ ॥

वुञ्छण्कठजिलसेनिरढञ्ण्ययफक्फिञिञ्ञ्यकक्ठको ऽरीहणकृशाश्वर्श्यकुमुदकाशतृणप्रेक्षाश्मसखिसंकाशबलपक्ष-

---

१ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । तस्येदंप्रत्ययाल्लुक् । तस्येदंप्रत्ययस्य च । विद्यालक्षणकल्पसूत्रान्तादकल्पादेरिकक् स्मृतः । विद्या चानङ्गक्षत्रधर्मत्रिपूर्वा । आख्यानाख्यायिकेतिहासपुराणेभ्यश्च । अनुसूर्लक्ष्यलक्षणे च । सर्वसादेर्द्विगोश्च लः । इकन्पदोत्तरपदात् । शतषष्टेः षिकन्पथः । २प. पुस्तके इतः परमधिकम् । संख्याप्रकृतेरिति वक्तव्यम् ।

कर्णसुतंगमप्रगदिवराहकुमुदादिभ्यः ॥ ८० ॥

जनपदे लुप् ॥ ८१ ॥

वरणादिभ्यश्च ॥ ८२ ॥

शर्कराया वा ॥ ८३ ॥

ठक्छौ च ॥ ८४ ॥

नद्यां मतुप् ॥ ८५ ॥

१ नद्यां मतुब्वचनं मत्वर्थेऽण्विधानात् ।

२ निर्वृत्ताद्यर्थं च ।

मध्वादिभ्यश्च ॥ ८६ ॥

कुमुदनडवेतसेभ्यो ड्मतुप् ॥ ८७ ॥

नडशादाड्ड्वलच् ॥ ८८ ॥

शिखाया वलच् ॥ ८९ ॥

उत्करादिभ्यश्छः ॥ ९० ॥

नडादीनां कुक् च ॥ ९१ ॥

१ कुटि प्रत्ययादेरादेशानुपपत्तिरनादित्वात् ।

२ पूर्वान्ते ह्रस्वत्वम् ।

३ सिद्धं त्वादिष्टस्य कुड्वचनात् ।

४ संनियोगात्सिद्धम् ।

शेषे ॥ ९२ ॥

१ शेषवचनं घादीनामपत्यादिष्वप्रसङ्गार्थम् ।

२ तस्येदंवचनात्प्रसङ्गः ।

३ विप्रतिषेधात्सिद्धम् ।

४ न वा परत्वाद् घादीनाम् ।

५ अणपवादत्वाच्चाण्विषये घादिप्रसङ्गः ।

राष्ट्रावारपाराद्घखौ ॥ ९३ ॥[1]

१ अवारपाराद्विगृहीतादपि ।

२ विपरीताच्च ।

ग्रामाद्यखञौ ॥ ९४ ॥[2]

कत्त्र्यादिभ्यो ढकञ् ॥ ९५ ॥

कुलकुक्षिग्रीवाभ्यः श्वास्यलंकारेषु ॥ ९६ ॥[3]

नद्यादिभ्यो ढक् ॥ ९७ ॥

दक्षिणापश्चात्पुरसस्त्यक् ॥ ९८ ॥

कापिश्याः ष्फक् ॥ ९९ ॥[4]

रङ्कोरमनुष्येऽण् च ॥ १०० ॥

१ रङ्कोरमनुष्यग्रहणानर्थक्यं मनुष्यतत्स्थयोर्वुञ्विधानात् ।

२ अमनुष्ये मनुष्यस्थे ष्फगणोर्ज्ञापकमिति चेन्नानिष्टत्वात् ।

३ अण्ग्रहणं च कच्छादिभ्योऽण्वचनात् ।

द्युप्रागपागुदक्प्रतीचो यत् ॥ १०१ ॥

कन्थायाष्ठक् ॥ १०२ ॥

वर्णौ वुक् ॥ १०३ ॥

अव्ययात् त्यप् ॥ १०४ ॥[5]

१ अव्ययात्त्यप्याविष्ट्यस्योपसंख्यानं छन्दसि ।

२ अव्ययतीररूप्योत्तरपदोदीच्यग्रामकोपधविधेर्वृद्धाच्छो विप्रतिषेधेन ।

३ तेभ्यष्ठञ्ञिठौ ।

---

१ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । महिषाच्चेति वक्तव्यम् । २ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । ग्रामाच्चेति वक्तव्यम् । ३ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । कुलस्यापत्यं कुक्षिग्रीवात्तु कन्ढञः । ४ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । बाह्लयुर्दिपर्दिभ्यश्चेति वक्तव्यम् । ५ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । अमेहक्कतसित्रेभ्यस्त्यब्विधिर्योऽव्ययात्स्मृतः । त्यब्नेर्ध्रुवे । निसो गते । अरण्याण्णः । दूरादेत्यः । उत्तरादाहञ् ।

४ न वा ठञादीनां छापवादत्वात्तद्विषये चाभावादितरेषाम् ।

५ कोपधादणः पुनर्वचनमन्यनिवृत्त्यर्थम् ।

६ तस्मादन्तोदात्ते कोपधप्रतिषेधः ।

७ छादोर्देशे कालादूठञ् ।

८ नक्षत्रादण् ।

९ अव्ययाद् ट्युट्युलौ ।

१० शरीरावयवाद्यत् ।

११ वर्गान्ताच्चाशब्दे यत्खौ ।

१२ बह्वचोऽन्तोदात्ताट्ठञ् ।

१३ आयस्थानेभ्यष्ठक् ।

१४ विद्यायोनिसंबन्धेभ्यो वुञ् ।

१५ ऋतष्ठञ् ।

१६ रूप्यमयटौ ।

१७ अचित्ताट्ठक् ।

१८ गोत्रक्षत्रियाख्येभ्यो बहुलं वुञ् ।

१९ णिनिरन्तेवासिब्राह्मणेभ्यः ।

२० पत्रपूर्वादञ् ।

२१ द्वन्द्वाद्वुन्वैरिमैथुनिकयोः ।

२२ गोत्रचरणाद्वुञ् ।

२३ कण्वादीञोऽण्विधेः ।

२४ ठञ्ञिठाभ्यामोर्देशे ठञ् ।

२५ न वा ठञोऽनवकाशत्वात् ।

२६ योपधाप्रस्थादीनां वुञ् ।

२७ ओश्च ठञः ।

२८ जनपदानामकाणौ ।

२९ न वा वुञपवादत्वादणः ।

३१ कोपधादणोऽकान्ताच्छः ।

३१ धन्ववुञश्च ।

३२ न वा छस्य पुनर्वचनं छापवादनिवृत्त्यर्थम् ।

एषमोह्यःश्वसो ऽन्यतरस्याम् ॥ १०५ ॥

तीररूप्योत्तरपदादञ्ञौ ॥ १०६ ॥

दिक्पूर्वपदादसंज्ञायां ञः ॥ १०७ ॥

मद्रेभ्यो ऽञ् ॥ १०८ ॥

उदीच्यग्रामाच्च बह्वचो ऽन्तोदात्तात् ॥ १०९ ॥

प्रस्थोत्तरपदपलद्यादिकोपधादण् ॥ ११० ॥

कण्वादिभ्यो गोत्रे ॥ १११ ॥

इञश्च ॥ ११२ ॥

न द्व्यचः प्राच्यभरतेषु ॥ ११३ ॥

वृद्धाच्छः ॥ ११४ ॥

भवतष्ठक्छसौ ॥ ११५ ॥

काश्यादिभ्यष्ठञ्ञिठौ ॥ ११६ ॥

वाहीकग्रामेभ्यश्च ॥ ११७ ॥

विभाषोशीनरेषु ॥ ११८ ॥

ओर्देशे ठञ् ॥ ११९ ॥

वृद्धात्प्राचाम् ॥ १२० ॥

धन्वयोपधाद्वुञ् ॥ १२१ ॥

प्रस्थपुरवहान्ताच्च ॥ १२२ ॥

रोपधेतोः प्राचाम् ॥ १२३ ॥

जनपदतदवध्योश्च ॥ १२४ ॥

१ जनपदतदवध्योर्वुञ्विधानेऽवयवमात्रात् प्रसङ्गः ।

२ जनपदादिति चेद्वचनानानर्थक्यम् ।

अवृद्धादपि बहुवचनविषयात् ॥ १२५ ॥

कच्छाग्निवक्त्रवर्तोत्तरपदात् ॥ १२६ ॥

धूमादिभ्यश्च ॥ १२७ ॥

नगरात्कुत्सनप्रावीण्ययोः ॥ १२८ ॥

अरण्यान्मनुष्ये[1] ॥ १२९ ॥

विभाषा कुरुयुगंधराभ्याम् ॥ १३० ॥

१ कुरुयुगंधरेभ्यो वावचनान्मनुष्यतत्स्थयोर्वुञ्विधानम् ।

मद्रवृज्योः कन् ॥ १३१ ॥

कोपधादण् ॥ १३२ ॥

कच्छादिभ्यश्च ॥ १३३ ॥

१ साल्वानां कच्छादिषु पाठोऽण्विधानार्थः ।

२ न वापदातिगोयवागूग्रहणमवधारणार्थम् ।

मनुष्यतत्स्थयोर्वुञ् ॥ १३४ ॥

अपदातौ साल्वात् ॥ १३५ ॥

गोयवाग्वोश्च ॥ १३६ ॥

गर्तोत्तरपदाच्छः ॥ १३७ ॥

१ गर्तोत्तरपदाच्छविधेर्जनपदाद्वुञ्पूर्वविप्रतिषिद्धम् ।

गहादिभ्यश्च ॥ १३८ ॥

१ गहादिषु पृथिवीमध्यस्य मध्यमभावः ।

२ चरणसंबधेन निवासलक्षणोऽण्[2] ।

प्राचां कटादेः ॥ १३९ ॥

राज्ञः क च ॥ १४० ॥

वृद्धादकेकान्तखोपधात् ॥ १४१ ॥

१ अकेकान्तग्रहणे कोपधग्रहणं सौसुकाद्यर्थम् ।

कन्थापलदनगरग्रामह्रदोत्तरपदात् १४२

पर्वताच्च ॥ १४३ ॥

विभाषामनुष्ये ॥ १४४ ॥

कृकणपर्णाद्भारद्वाजे[3] ॥ १४५ ॥

इति चतुर्थाध्यायस्य द्वितीयः पादः ।

युष्मदस्मदोरन्यतरस्यां खञ् च ॥ १ ॥

१ युष्मदस्मद्भ्यां प्रत्ययविधाने योगविभागः ।

२ समसंख्याप्रतिषेधार्थः ।

तस्मिन्नणि च युष्माकास्माकौ ॥ २ ॥

१ आदेशवचने च ।

२ तत्र पुनः खञ्ग्रहणम् ।

तवकममकावेकवचने ॥ ३ ॥

१ एकार्थग्रहणं च ।

अर्धाद्यत् ॥ ४ ॥

१ अर्धाद्यद्विधाने सपूर्वाट्ठञ् ।

२ दिक्पूर्वपदाद्यच्च ।

परावराधमोत्तमपूर्वाच्च ॥ ५ ॥

दिक्पूर्वपदाट्ठञ् च ॥ ६ ॥

ग्रामजनपदैकदेशादञ्ठञौ ॥ ७ ॥

मध्यान्मः ॥ ८ ॥

अ सांप्रतिके ॥ ९ ॥

द्वीपादनुसमुद्रं यञ् ॥ १० ॥

कालाट्ठञ् ॥ ११ ॥

श्राद्धे शरदः ॥ १२ ॥

विभाषा रोगातपयोः ॥ १३ ॥

१ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । पथ्यध्यायन्यायविहारमनुष्यहस्तिष्विति वक्तव्यम् । वा गोमयेष्विति वक्तव्यम् । २ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । ईकान्तादर्पाति वक्तव्यम् । ३ बो. अ. क. पुस्तकेषु 'भरद्वाजे' इति पाठः ।

निशाप्रदोषाभ्यां च ॥ १४ ॥

श्वसस्तुट् च ॥ १५ ॥

१ श्वसस्तुड्वादेशानुपपत्तिरनादित्वात् ।

२ पूर्वान्ते कप्रतिषेधः ।

३ सिद्धं त्वादिष्टस्य तुड्वचनात् ।

४ संनियोगाद्वा ।

संधिवेलाद्यृतुनक्षत्रेभ्यो ऽण् ॥ १६ ॥

प्रावृष एण्यः ॥ १७ ॥

वर्षाभ्यष्ठक् ॥ १८ ॥

छन्दसि ठञ् ॥ १९ ॥

वसन्ताच्च ॥ २० ॥

हेमन्ताच्च ॥ २१ ॥

सर्वत्राण् च तलोपश्च ॥ २२ ॥

१ हेमन्तस्याणि तलोपवचनानर्थक्यं हेम्नः प्रकृत्यन्तरत्वात् ।

२ अलोपदर्शनाच्च ।

सायंचिरंप्राह्णेप्रगेऽव्ययेभ्यष्ट्युट्युलौ तुट् च ॥ २३ ॥

१ सायचिरयोर्मकारान्तत्वं प्रत्ययसंनियुक्तम्[1] ।

२ प्राह्णप्रगयोरेकारान्तत्वम् ।

३ तुटयुक्तम् ।

४ पूर्वान्ते विसर्जनीयः ।

५ सिद्धं त्वादिष्टस्य तुड्वचनात् ।

६ [2]संनियोगाद्वा ।

विभाषा पूर्वाह्णापराह्णाभ्याम् ॥ २४ ॥

१ पूर्वाह्णापराह्णाभ्यां सुबन्तवचनं सप्तमीश्रवणार्थम् ।

२ अलुग्वचनं ज्ञापकमिति चेदव्ययात्सप्तमीप्रसङ्गः ।

तत्र जातः ॥ २५ ॥

१ तत्र जातादिषु वचनं नियमार्थम् ।

प्रावृषष्ठप् ॥ २६ ॥

संज्ञायां शरदो वुञ् ॥ २७ ॥

पूर्वाह्णापराह्णार्द्रामूलप्रदोषावस्कराद्वुन् ॥ २८ ॥

पथः पन्थ च ॥ २९ ॥

अमावास्याया वा ॥ ३० ॥

अ च ॥ ३१ ॥

सिन्ध्वपकराभ्यां कन् ॥ ३२ ॥

अणञौ च ॥ ३३ ॥

श्रविष्ठाफल्गुन्यनुराधास्वातितिष्यपुनर्वसुहस्तविशाखाषाढाबहुलाल्लुक् ॥३४॥

१ लुक्प्रकरणे चित्रारेवतीरोहिणीभ्यः स्त्रियामुपसंख्यानम् ।

२ फल्गुन्यषाढाभ्यां टानौ ।

३ श्रविष्ठाषाढाभ्यां छण् ।

४ न वा नक्षत्रेभ्यो बहुलं लुग्वचनात् ।

स्थानान्तगोशालखरशालाच्च ॥ ३५ ॥

वत्सशालाभिजिदश्वयुक्छतभिषजो वा ॥ ३६ ॥

नक्षत्रेभ्यो बहुलम् ॥ ३७ ॥

---

१ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । चिरपरुत्परारिभ्यस्त्नः । प्रगस्य छन्दसि गलोपश्च । अग्रादिपश्चाड्डिमच् । अन्ताच्च । २ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । सायमोऽह्नि मलोपः । तरे च । वा सप्तम्याम् । ३ इदं प. पुस्तके नास्ति ।

कृतलब्धक्रीतकुशलाः ॥ ३८ ॥

प्रायभवः ॥ ३९ ॥

१ प्रायभवग्रहणमनर्थकं तत्रभवेन कृतत्वात् ।

२ अनित्यभवः प्रायभव इति चेन्मुक्तसंशयेन तुल्यम् ।

उपजानूपकर्णोपनीवेष्ठक् ॥ ४० ॥

संभूते ॥ ४१ ॥

कोशाड्ढञ् ॥ ४२ ॥

१ विकारे कोशाड्ढञ् ।

२ संभूते ह्यर्थानुपपत्तिः ।

कालात्साधुपुष्प्यत्पच्यमानेषु ॥ ४३ ॥

उप्ते च ॥ ४४ ॥

आश्वयुज्या वुञ् ॥ ४५ ॥

ग्रीष्मवसन्तादन्यतरस्याम् ॥ ४६ ॥

देयमृणे ॥ ४७ ॥

कलाप्यश्वत्थयववुसाद्वुन् ॥ ४८ ॥

ग्रीष्मावरसमाद्वुञ् ॥ ४९ ॥

संवत्सराग्रहायणीभ्यां ठञ् च ॥ ५० ॥

व्याहरति मृगः ॥ ५१ ॥

तदस्य सोढम् ॥ ५२ ॥

तत्र भवः ॥ ५३ ॥

१ तत्रप्रकरणे तत्रेति पुनर्वचनं कालनिवृत्त्यर्थम् ।

दिगादिभ्यो यत् ॥ ५४ ॥

शरीरावयवाच्च ॥ ५५ ॥

दृतिकुक्षिकलशिवस्त्यस्त्यहेर्ढञ् ॥ ५६ ॥

ग्रीवाभ्यो ऽण् च ॥ ५७ ॥

गम्भीराञ्ञ्यः ॥ ५८ ॥

१ ञ्यप्रकरणे परिमुखादिभ्य उपसंख्यानम् ।

२ अव्ययीभावाद्विधान उपकूलादिभ्यः प्रतिषेधः ।

अव्ययीभावाच्च ॥ ५९ ॥

अन्तःपूर्वपदाट्ठञ् ॥ ६० ॥

ग्रामात्पर्यनुपूर्वात् ॥ ६१ ॥

जिह्वामूलाङ्गुलेश्छः ॥ ६२ ॥

वर्गान्ताच्च ॥ ६३ ॥

अशब्दे यत्खावन्यतरस्याम् ॥ ६४ ॥

कर्णललाटात्कनलंकारे ॥ ६५ ॥

तस्य व्याख्यान इति च व्याख्यातव्यनाम्नः ॥ ६६ ॥

१ भवव्याख्यानयोर्युगपदधिकारोऽपवादविधानार्थः ।

२ कृतनिर्देशौ हि तौ ।

३ तत्र व्याख्यातव्यनाम्नो ग्रहणं भवार्थम् ।

४ व्याख्याने ह्यवचनात्सिद्धम् ।

५ भवे मन्त्रेषु लुग्वचनम् ।

६ कल्पे च व्याख्याने ।

७ न वा तादर्थ्यात्ताच्छब्द्यम् ।

बह्वचो ऽन्तोदात्ताट्ठञ् ॥ ६७ ॥

क्रतुयज्ञेभ्यश्च ॥ ६८ ॥

१ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । बर्हिर्देवपञ्चजनेभ्यश्चेति वक्तव्यमिति काशिका । समानस्य तदादेश्च अध्यात्मादिषु चेष्यते । ऊर्ध्वं दमाच्च देहाच्च । लोकोत्तरपदस्य च । मुखपार्श्वतसोरीयः । कुग्जनस्य परस्य च । ईयः कार्योऽथ मध्यस्य । मण्मीयौ चापि प्रत्ययौ । मध्य मध्यं दिनण्चास्मात् । स्थाम्नो लुगजिनात्तथा ।

अध्यायेष्वेवर्षेः ॥ ६९ ॥

पौरोडाशपुरोडाशात् ष्ठन् ॥ ७० ॥

छन्दसो यदणौ ॥ ७१ ॥

द्व्यजृद्ब्राह्मणर्क्प्रथमाध्वरपुरश्चरणनामाख्याताट्ठक् ॥ ७२ ॥

१ नामाख्यातग्रहणं संघातविगृहीतार्थम् ।

अणृगयनादिभ्यः ॥ ७३ ॥

तत आगतः ॥ ७४ ॥

ठगायस्थानेभ्यः ॥ ७५ ॥

शुण्डिकादिभ्यो ऽण् ॥ ७६ ॥

विद्यायोनिसंबन्धेभ्यो वुञ् ॥ ७७ ॥

ऋतष्ठञ् ॥ ७८ ॥

पितुर्यच्च ॥ ७९ ॥

गोत्रादङ्कवत् ॥ ८० ॥

हेतुमनुष्येभ्यो ऽन्यतरस्यां रूप्यः ॥ ८१ ॥

मयट् च ॥ ८२ ॥

प्रभवति ॥ ८३ ॥

विदूराञ्ञ्यः ॥ ८४ ॥

तद्गच्छति पथिदूतयोः ॥ ८५ ॥

अभिनिष्क्रामति द्वारम् ॥ ८६ ॥

अधिकृत्य कृते ग्रन्थे ॥ ८७ ॥

१ अधिकृत्य कृते ग्रन्थे लुबाख्यायिकाभ्यो बहुलम् ।

शिशुक्रन्दयमसभद्वन्द्वेन्द्रजननादिभ्यश्छः ॥ ८८ ॥

१ द्वन्द्वे देवासुरादिभ्यः प्रतिषेधः ।

सो ऽस्य निवासः ॥ ८९ ॥

अभिजनश्च ॥ ९० ॥

आयुधजीविभ्यश्छः पर्वते ॥ ९१ ॥

शण्डिकादिभ्यो ञ्यः ॥ ९२ ॥

सिन्धुतक्षशिलादिभ्यो ऽणञौ ॥ ९३ ॥

तूदीशलातुरवर्मतीकूचवाराड्ढक्छण्ढञ्यकः ॥ ९४ ॥

भक्तिः ॥ ९५ ॥

अचित्ताददेशकालाट्ठक् ॥ ९६ ॥

महाराजाट्ठञ् ॥ ९७ ॥

वासुदेवार्जुनाभ्यां वुन् ॥ ९८ ॥

गोत्रक्षत्रियाख्येभ्यो बहुलं वुञ् ॥ ९९ ॥

जनपदिनां जनपदवत्सर्वं जनपदेन समानशब्दानां बहुवचने ॥ १०० ॥

१ सर्ववचनं प्रकृतिनिह्रासार्थम् ।

२ तच्च मद्रवृज्यर्थम् ।

तेन प्रोक्तम् ॥ १०१ ॥

१ प्रोक्तग्रहणमनर्थकं तत्रादर्शनात् ।

२ ग्रन्थे च दर्शनात् ।

३ छन्दोऽर्थमिति चेत्तुल्यम् ।

तित्तिरिवरतन्तुखण्डिकोखाच्छण् ॥ १०२ ॥

काश्यपकौशिकाभ्यामृषिभ्यां णिनिः ॥ १०३ ॥

कलापिवैशंपायनान्तेवासिभ्यश्च ॥ १०४ ॥

१ प्रत्यक्षकारिग्रहणम् ।

२ कलापिखाडायनग्रहणं ज्ञापकं वैशम्पायनान्तेवासिषु प्रत्यक्षकारिग्रहणस्य ।

[1] प. पुस्तके इतः परमधिकम् । चालवायो विदूरं च । प्रकृत्यन्तरमेव वा । न वै तत्रेति चेद्ब्रूयाज्जित्वरीवदुपाचरेत् ।

३ छन्दोग्रहणं चेतरथा ह्यतिप्रसङ्गः ।

पुराणप्रोक्तेषु ब्राह्मणकल्पेषु ॥ १०५ ॥

१ पुराणप्रोक्तेषु ब्राह्मणकल्पेषु याज्ञवल्क्यादिभ्यः प्रतिषेधस्तुल्यकालत्वात् ।

शौनकादिभ्यश्छन्दसि ॥ १०६ ॥

कठचरकाल्लुक् ॥ १०७ ॥

कलापिनोऽण् ॥ १०८ ॥

छगलिनो ढिनुक् ॥ १०९ ॥

पाराशर्यशिलालिभ्यां भिक्षुनटसूत्रयोः ॥ ११० ॥

कर्मन्दकृशाश्वादिनिः ॥ १११ ॥

तेनैकदिक् ॥ ११२ ॥

तसिश्च ॥ ११३ ॥

उरसो यच्च ॥ ११४ ॥

उपज्ञाते ॥ ११५ ॥

कृते ग्रन्थे ॥ ११६ ॥

१ कृते ग्रन्थे मक्षिकादिभ्योऽण् ।

२ तद्विशेषेभ्यश्च ।

३ योगविभागात्सिद्धम् ।

संज्ञायाम् ॥ ११७ ॥

कुलालादिभ्यो वुञ् ॥ ११८ ॥

क्षुद्राभ्रमरवटरपादपादञ् ॥ ११९ ॥

तस्येदम् ॥ १२० ॥

१ तस्येदमित्यसंनिहितेऽप्रासिरिदमः प्रत्यक्षवाचित्वात् ।

२ सिद्धं तु यद्योगा षष्ठी तत्र ।

३ अनन्तरादिषु च प्रतिषेधः ।

४ सिद्धं तु परिगणनात् ।

५ स्वे ग्रामजनपदमनुष्येभ्यः ।

६ पत्त्राद्वाह्ये ।

७ रथाद्रथाङ्गे ।

८ वहेस्तुरणिट ।

९ अग्नीधः शरणे रञ् भं च ।

१० समिधामाधाने षेण्यण् ।

११ चरणाद्धर्माम्नाययोः ।

रथाद्यत् ॥ १२१ ॥

पत्त्रपूर्वादञ् ॥ १२२ ॥

पत्त्राध्वर्युपरिषदश्च ॥ १२३ ॥

हलसीराट्ठक् ॥ १२४ ॥

द्वन्द्वाद्वुन् वैरमैथुनिकयोः ॥ १२५ ॥

१ वैरे देवासुरादिभ्यः प्रतिषेधः ।

गोत्रचरणाद्वुञ् ॥ १२६ ॥

संघाङ्कलक्षणेष्वञ्यञिञामण् ॥ १२७ ॥

१ संघादिषु घोषग्रहणम् ।

२ संघादिषु प्रत्ययस्य णित्करणानर्थक्यं वृद्धत्वात्प्रातिपदिकस्य ।

३ लिङ्गपुंवद्भावप्रतिषेधार्थं तु ।

शाकलाद्वा ॥ १२८ ॥

छन्दोगौक्थिकयाज्ञिकबह्वृचनटाञ्ञ्यः ॥ १२९ ॥

न दण्डमाणवान्तेवासिषु ॥ १३० ॥

रैवतिकादिभ्यश्छः[1] ॥ १३१ ॥

---

१ प. पुस्तके नास्ति । २ अत्रत्यं वार्तिकद्वयं न सूत्रद्वयं यतस्तथा महाभाष्ये रैवतिकादिभ्यश्छः (४।३।१३१) इति सूत्र उपलम्भः । प्रथमस्य सूत्रपाठे ग्रहणमपाणिनीयमिति कैयटः । द्वितीयं सूत्रमिति कैयटः। इदमपि वार्तिकमेवेति हरदत्त इति विवरणम् । सूत्रत्वे चकारेण वार्तिकस्थस्याणः संग्रहस्यः क्लिष्टत्वादस्य वार्तिकत्वमेव युक्तम् । अस्माभिरत एव वार्तिकपाठ इदं द्वयं संगृहीतम् ।

१ कौपिञ्जलहास्तिपदादण् ।

२ आथर्वणिकस्येकलोपश्च ।

तस्य विकारः ॥ १३२ ॥

१ तस्यप्रकरणे[1] तस्यपुनर्वचनं शैषिकनिवृत्त्यर्थम् ।

२ तस्येदंवचनात्प्रसङ्गः[2] ।

३ न वा संप्रत्ययः ।

४ अवयवे च प्राण्योषधिवृक्षेभ्योऽनिवृत्तिः ।

५ अणमयटोश्च विप्रतिषेधानुपपत्तिर्मयडुत्सर्गात् ।

६ अनुवृत्तौ हि छ्[3]छोत्सर्गोपवादविप्रतिषेधान्मयट् ।

अवयवे च प्राण्योषधिवृक्षेभ्यः ॥ १३३ ॥

१ [4]विकारावयवयोरुक्तम् ।

बिल्वादिभ्यो ऽण् ॥ १३४ ॥

१ बिल्वादिषु [5]गवीधुकाग्रहणं मयट्प्रतिषेधार्थम् ।

कोपधाच्च ॥ १३५ ॥

त्रपुजतुनोः षुक् ॥ १३६ ॥

ओरञ् ॥ १३७ ॥

अनुदात्तादेश्च ॥ १३८ ॥

पलाशादिभ्यो वा ॥ १३९ ॥

शम्याः ष्लञ् ॥ १४० ॥

१ अनुदात्तादेरञो विधान आद्युदात्तान्ङीष उपसंख्यानम् ।

२ पदस्य ह्यनुदात्तादित्वम् ।

३ न वा समर्थस्यानुदात्तादित्वात् ।

४ पदग्रहणं परिमाणार्थम् ।

मयड्वैतयोर्भाषायामभक्ष्याच्छादनयोः ॥ १४१ ॥

१ मयड्वैतयोर्वचनमपवादविषयेऽनिवृत्त्यर्थम् ।

२ एतयोरित्यर्थनिर्देशः ।

नित्यं वृद्धशरादिभ्यः ॥ १४२ ॥

गोश्च पुरीषे ॥ १४३ ॥

पिष्टाच्च ॥ १४४ ॥

संज्ञायां कन् ॥ १४५ ॥

व्रीहेः पुरोडाशे ॥ १४६ ॥

असंज्ञायां तिलयवाभ्याम् ॥ १४७ ॥

द्व्यचश्छन्दसि ॥ १४८ ॥

नोत्वद्वर्ध्रबिल्वात् ॥ १४९ ॥

तालादिभ्यो ऽण् ॥ १५० ॥

जातरूपेभ्यः परिमाणे ॥ १५१ ॥

प्राणिरजतादिभ्यो ऽञ् ॥ १५२ ॥

ञितश्च तत्प्रत्ययात् ॥ १५३ ॥

१ विकारावयवयोर्विकारावयवयुक्तत्वान्मयट्प्रतिषेधार्थं ञितश्च तत्प्रत्ययादञो विधानम् ।

२ न वा दृष्टो ह्यवयवे समुदायशब्दो विकारे च प्रकृतिशब्दस्तस्मान्मयडभावः ।

४ विकारावयवशब्दात्प्रसङ्ग इति चेन्न तेनानभिधानात् ।

---

१ प. पुस्तके °प्रकरणे इत्यस्य स्थाने °ग्रहणे इति । २ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । बाधनार्थं कृतं भवेत् । उत्सर्गः शेष एवासौ । ३ प. पुस्तके छस्यो° इति पाठः । ४ प. पुस्तके नास्ति । ५ प. पुस्तके गवेधुका° इति पाठः ।

५ अभिधाने ह्यन्यतोऽपि मयट्प्रसङ्गः ।
६ तस्मात्तत्प्रत्ययान्ताल्लुग्वचनम् ।

क्रीतवत्परिमाणात् ॥ १५४ ॥

१ क्रीतवत्परिमाणादङ्ग च ।
२ अणो वृद्धान्मयट् ।
३ ओरञोऽनुदात्तादेरञश्च ।
४ मयटः प्राण्यञ्विप्रतिषेधेन ।
५ न वानवकाशत्वादपवादो मयट् ।
६ प्राण्यञश्च ।
७ तस्मान्मयड्विधाने प्राणिप्रतिषेधः ।
८ अनुदात्तादेरञः प्राण्यञ्विप्रतिषेधेन ।

उष्ट्राद्वुञ् ॥ १५५ ॥

उमोर्णयोर्वा ॥ १५६ ॥

एण्या ढञ् ॥ १५७ ॥

गोपयसोर्यत् ॥ १५८ ॥

द्रोश्च ॥ १५९ ॥

माने वयः ॥ १६० ॥

फले लुक् ॥ १६१ ॥

१ फले लुग्वचनानर्थक्यं प्रकृत्यन्तरत्वात् ।
२ एकान्तदर्शनात्प्रसङ्ग इति चेद्वृक्षे लुग्वचनम् ।

प्लक्षादिभ्यो ऽण् ॥ १६२ ॥

जम्ब्वा वा ॥ १६३ ॥

लुप् च ॥ १६४ ॥

१ लुप्प्रकरणे फलपाकशुषामुपसंख्यानम् ।
२ पुष्पमूलेषु च बहुलम् ।

हरीतक्यादिभ्यश्च ॥ १६५ ॥

कंसीयपरशव्ययोर्यञञौ लुक् च ॥ १६६ ॥

इति चतुर्थाध्यायस्य तृतीयः पादः ॥

प्राग्वहतेष्ठक् ॥ १ ॥

१ ठक्प्रकरणे तदाहेति माशब्दादिभ्य उपसंख्यानम् ।
२ आहौ प्रभूतादिभ्यः
३ पृच्छतौ सुस्नातादिभ्यः ।
४ गच्छतौ परदारादिभ्यः ।

तेन दीव्यति खनति जयति जितम् ॥२॥

संस्कृतम् ॥ ३ ॥

कुलत्थकोपधादण् ॥ ४ ॥

तरति ॥ ५ ॥

गोपुच्छाट्ठञ् ॥ ६ ॥

नौद्व्यचष्ठन् ॥ ७ ॥

चरति ॥ ८ ॥

आकर्षात् ष्ठल्[1] ॥ ९ ॥

पर्पादिभ्यः ष्ठन् ॥ १० ॥

श्वगणाट्ठञ् च ॥ ११ ॥

वेतनादिभ्यो जीवति ॥ १२ ॥

वस्नक्रयविक्रयाट्ठन् ॥ १३ ॥

आयुधाच्छ च ॥ १४ ॥

हरत्युत्सङ्गादिभ्यः ॥ १५ ॥

भस्त्रादिभ्यः ष्ठन् ॥ १६ ॥

विभाषा विवधात्[2] ॥ १७ ॥

---

१ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । आकर्षात् पर्पादेर्भस्त्रादिभ्यः कुसीदसूत्राच्च । आवसथात्किसरादेः षितः षडेते ठगधिकारे । २ प. पुस्तके अत्र वीवधाच्चेत्यधिकम् ।

अण् कुटिलिकायाः ॥ १८ ॥
निर्वृत्तेऽक्षद्यूतादिभ्यः ॥ १९ ॥
त्रेर्मम्नित्यम् ॥ २० ॥
१ त्रेर्मब्नित्यवचनं विषयार्थम् ।
२ तत्र यथाधिकारं तद्विषयप्रसङ्गः ।
अपमित्ययाचिताभ्यां कक्कनौ ॥ २१ ॥
संसृष्टे ॥ २२ ॥
चूर्णादिनिः ॥ २३ ॥
लवणाल्लुक् ॥ २४ ॥
१ लवणाल्लुग्वचनानर्थक्यं रसवाचित्वात् ।
२ असंसृष्टे च दर्शनात् ।
३ संसृष्टे चादर्शनात् ।
मुद्गादण् ॥ २५ ॥
व्यञ्जनैरुपसिक्ते ॥ २६ ॥
ओजःसहोऽम्भसा वर्तते ॥ २७ ॥
तत्प्रत्यनुपूर्वमीपलोमकूलम् ॥ २८ ॥
परिमुखं च ॥ २९ ॥
प्रयच्छति गर्ह्यम् ॥ ३० ॥
१ प्रयच्छति गर्ह्याय ।
२ मेस्यालोपो वा ।
३ वृद्धेर्वृधुषिभावः ।
कुसीददशैकादशात् ष्ठन्ष्ठचौ ॥ ३१ ॥
उञ्छति ॥ ३२ ॥
रक्षति ॥ ३३ ॥
शब्ददर्दुरं करोति ॥ ३४ ॥
पक्षिमत्स्यमृगान् हन्ति ॥ ३५ ॥
परिपन्थं च तिष्ठति ॥ ३६ ॥
माथोत्तरपदपदव्यनुपदं धावति ॥ ३७ ॥
आक्रन्दाट्ठञ् च ॥ ३८ ॥
पदोत्तरपदं गृह्णाति ॥ ३९ ॥
प्रतिकन्थार्थललामं च ॥ ४० ॥
धर्मं चरति ॥ ४१ ॥
१ अधर्माच्च ।
प्रतिपथमेति ठंश्च ॥ ४२ ॥
समवायान् समवैति ॥ ४३ ॥
परिषदो ण्यः ॥ ४४ ॥
सेनाया वा ॥ ४५ ॥
संज्ञायां ललाटकुक्कुट्यौ पश्यति ॥ ४६ ॥
तस्य धर्म्यम् ॥ ४७ ॥
अण् महिष्यादिभ्यः ॥ ४८ ॥
ऋतोऽञ् ॥ ४९ ॥
१ नृनराभ्यामञ्वचनम् ।
२ विशसितुरिड्लोपश्च ।
३ विभाजयितुर्णिलोपश्च ।
अवक्रयः ॥ ५० ॥
तदस्य पण्यम् ॥ ५१ ॥
लवणाट्ठञ् ॥ ५२ ॥
किसरादिभ्यः ष्ठन् ॥ ५३ ॥
शलालुनोऽन्यतरस्याम् ॥ ५४ ॥
शिल्पम् ॥ ५५ ॥
मड्डुकझर्झरादणन्यतरस्याम् ॥ ५६ ॥
प्रहरणम् ॥ ५७ ॥
परश्वधाट् ठञ् च ॥ ५८ ॥
शक्तियष्ट्योरीकक् ॥ ५९ ॥
अस्ति नास्ति दिष्टं मतिः ॥ ६० ॥
शीलम् ॥ ६१ ॥

[1] प. पुस्तके इतः परमधिकम् । भावप्रत्ययान्तादिमब्वक्तव्यः ।

छत्रादिभ्यो णः ॥ ६२ ॥

कर्माध्ययने वृत्तम् ॥ ६३ ॥

बह्वच्पूर्वपदाट्ठच् ॥ ६४ ॥

हितं भक्षाः ॥ ६५ ॥

१ हितं भक्षा इति चतुर्थीनिर्देशः ।

२ इतरथा ह्यनिर्देशः ।

तदस्मै दीयते नियुक्तम् ॥ ६६ ॥

श्राणामांसौदनाट्टिठन् ॥ ६७ ॥

भक्तादणन्यतरस्याम् ॥ ६८ ॥

तत्र नियुक्तः ॥ ६९ ॥

अगारान्ताट्ठन् ॥ ७० ॥

अध्यायिन्यदेशकालात् ॥ ७१ ॥

कठिनान्तप्रस्तारसंस्थानेषु व्यवहरति ॥ ७२ ॥

निकटे वसति ॥ ७३ ॥

आवसथात् ष्ठल् ॥ ७४ ॥

प्राग्घिताद्यत् ॥ ७५ ॥

तद्वहति रथयुगप्रासङ्गम् ॥ ७६ ॥

१ वहत्यभिधाने रथशकटहलसीरेभ्यः प्रत्ययविधानानर्थक्यं विहितत्वात् ।

२ शब्दभेदादविधानमिति चेदर्थाश्रयत्वात्प्रत्ययविधानस्यार्थसामान्यात्सिद्धम् ।

धुरो यड्ढकौ ॥ ७७ ॥

खः सर्वधुरात् ॥ ७८ ॥

एकधुराल्लुक् च ॥ ७९ ॥

शकटादण् ॥ ८० ॥

हलसीराट्ठक् ॥ ८१ ॥

संज्ञायां जन्याः ॥ ८२ ॥

१ जन्या इति निपातनानर्थक्यं पञ्चमीनिर्देशात् ।

विध्यत्यधनुषा ॥ ८३ ॥

१ विध्यत्यकरणेन ।

२ इतरथा ह्यतिप्रसङ्गः ।

धनगणं लब्धा ॥ ८४ ॥

अन्नाण्णः ॥ ८५ ॥

वशं गतः ॥ ८६ ॥

पदमस्मिन् दृश्यम् ॥ ८७ ॥

मूलमस्याबर्हि ॥ ८८ ॥

संज्ञायां धेनुष्या ॥ ८९ ॥

गृहपतिना संयुक्ते ञ्यः ॥ ९० ॥

नौवयोधर्मविषमूलमूलसीतातुलाभ्यस्तार्यतुल्यप्राप्यवध्यानाम्यसमसमितसंमितेषु ॥ ९१ ॥

धर्मपथ्यर्थन्यायादनपेते ॥ ९२ ॥

छन्दसो निर्मिते ॥ ९३ ॥

उरसोऽण् च ॥ ९४ ॥

हृदयस्य प्रियः ॥ ९५ ॥

बन्धने चर्षौ ॥ ९६ ॥

मतजनहलात् करणजल्पकर्षेषु ॥ ९७ ॥

तत्र साधुः ॥ ९८ ॥

प्रतिजनादिभ्यः खञ् ॥ ९९ ॥

भक्ताण्णः ॥ १०० ॥

परिषदो ण्यः ॥ १०१ ॥

कथादिभ्यष्ठक् ॥ १०२ ॥

गुडादिभ्यष्ठञ् ॥ १०३ ॥

पथ्यतिथिवसतिस्वपतेर्ढञ् ॥ १०४ ॥

१ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । शब्दभेदादविधानम् ।

सभाया यः ॥ १०५ ॥
ढश्छन्दसि ॥ १०६ ॥
समानतीर्थे वासी ॥ १०७
समानोदरे शयित ओ चोदात्तः ॥१०८॥
सोदराद्यः ॥ १०९ ॥
भवे छन्दसि ॥ ११० ॥
पाथोनदीभ्यां ड्यण् ॥ १११ ॥
वेशन्तहिमवद्भ्यामण् ॥ ११२ ॥
स्रोतसो विभाषा ड्यड्ड्यौ ॥ ११३ ॥
सगर्भसयूथसनुताद्यन् ॥ ११४ ॥
तुग्राद्घन् ॥ ११५ ॥
अग्राद्यत् ॥ ११६ ॥
घच्छौ च ॥ ११७ ॥
समुद्राभ्राद्घः ॥ ११८ ॥
बर्हिषि दत्तम् ॥ ११९ ॥
दूतस्य भागकर्मणी ॥ १२० ॥
रक्षोयातूनां हननी ॥ १२१ ॥
रेवतीजगतीहविष्याभ्यः प्रशस्ये ॥१२२।
असुरस्य स्वम् ॥ १२३ ॥
मायायामण् ॥ १२४ ॥
तद्वानासामुपधानो मन्त्र इतीष्टकासु लुक् च मतोः ॥ १२५ ॥
अश्विमानण् ॥ १२६ ॥
वयस्यासु मूर्ध्नो मतुप् ॥ १२७ ॥
मत्वर्थे मासतन्वोः ॥ १२८ ॥

१ मासतन्वोरनन्तरार्थे वा ।
२ लुगकारेकाररेफाश्च ।

मधोर्ञ च ॥ १२९ ॥
ओजसो ऽहनि यत्खौ ॥ १३० ॥
वेशोयशआदेर्भगाद्यल् ॥ १३१ ॥
ख च ॥ १३२ ॥
पूर्वैः कृतमिनियौ च ॥ १३३ ॥
अद्भिः संस्कृतम् ॥ १३४ ॥
सहस्रेण संमितौ घः ॥ १३५ ॥
मतौ च ॥ १३६ ॥
सोममर्हति यः ॥ १३७ ॥
मये च ॥ १३८ ॥
मधोः ॥ १३९ ॥
वसोः समूहे च ॥ १४० ॥

१ अक्षरसमूहे छन्दस उपसंख्यानम् ।
२ छन्दसि बहुभिर्वसव्यैरुपसंख्यानम् ।
३ अग्निरीशे वसव्यस्य ।
४ स्वार्थविज्ञानात्सिद्धम् ।

नक्षत्राद्घः ॥ १४१ ॥
सर्वदेवात् तातिल् ॥ १४२ ॥
शिवशमरिष्टस्य करे ॥ १४३ ॥
भावे च ॥ १४४ ॥

चतुर्थाध्यायस्य चतुर्थः पादः

पञ्चमोऽध्यायः

प्राक्क्रीताच्छः ॥ १ ॥

१ [1]प्राग्वचन उक्तम् ।

उगवादिभ्यो यत् ॥ २ ॥

१ यञ्ञ्यावञः पूर्वविप्रतिषिद्धं सनङ्गूपानहौ प्रयोजनम् ।

---

१ इदं प. पुस्तके नास्ति ।

२ ढञ्च ।

३ हविरपूपादिभ्यो विभाषाया यत् ।

४ अन्नविकारेभ्यश्च ।

५ नाभेर्नभभावे प्रत्ययानुपपत्तिः प्रकृत्यभावात् ।

६ सिद्धं तु शाखादिषु वचनाद्ध्रस्वत्वं च ।

७ नभ्यात्तु लुग्वचनम् ।

कम्बलाच्च संज्ञायाम् ॥ ३ ॥

१ हविरपूपादिभ्योऽप्राप्ते ।

विभाषा हविरपूपादिभ्यः ॥ ४ ॥

तस्मै हितम् ॥ ५ ॥

शरीरावयवाद्यत् ॥ ६ ॥

१ यत्प्रकरणे रथाच्च ।

खलयवमाषतिलवृषब्रह्मणश्च ॥ ७ ॥

अजाविभ्यां थ्यन् ॥ ८ ॥

आत्मन्विश्वजनभोगोत्तरपदात्खः ॥ ९ ॥

१ भोगोत्तरपदात्खविधानेऽनिर्देशः पूर्वपदार्थहितत्वात् ।

२ भोगीनरिति चेद्वावचनम् ।

३ राजाचार्याभ्यां नित्यम् ।

४ खविधाने पञ्चजनादुपसंख्यानम् ।

५ सर्वजनाट्ठञ्च ।

६ महाजनान्नित्यम् ।

सर्वपुरुषाभ्यां णढञौ ॥ १० ॥

१ सर्वाण्णस्य वावचनम् ।

२ पुरुषाद्वधे ।

माणवचरकाभ्यां खञ् ॥ ११ ॥

तदर्थं विकृतेः प्रकृतौ ॥ १२ ॥

१ तदर्थमिति कृत्यनामभ्यष्ठञ् ।

२ न वा प्रयोजनेन कृतत्वात् ।

छदिरुपधिबलेर्ढञ् ॥ १३ ॥

१ उपध्यर्थमिति प्रत्ययानुपपत्तिरुपध्यभावात् ।

२ सिद्धं तु कृदन्तस्य स्वार्थेऽञ्वचनात् ।

ऋषभोपानहोर्ञ्यः ॥ १४ ॥

चर्मणोऽञ् ॥ १५ ॥

तदस्य तदस्मिन्स्यादिति ॥ १६ ॥

परिखाया ढञ् ॥ १७ ॥

प्राग्वतेष्ठञ् ॥ १८ ॥

आर्हादगोपुच्छसंख्यापरिमाणाट्ठक्[२] ॥ १९ ॥

१ ठगादयः प्रागर्हाच्चेदर्हे तद्विधिः[३] ।

२ वस्ने वचनात्सिद्धमिति चेन्मांसौदनिकादिष्वप्राप्तिः ।

३ आर्हाच्चेद्भोजनादिष्वतिप्रसङ्गः ।

४ उक्तं[४] वा ।

असमासे निष्कादिभ्यः ॥ २० ॥

१ निष्कादिष्वसमासग्रहणं ज्ञापकं पूर्वत्र तदन्तात्प्रतिषेधस्य ।

२ प्राग्वतेः संख्यापूर्वपदानां तदन्तग्रहणमलुकि ।

शताच्च ठन्यतावशते ॥ २१ ॥

---

१ प. पुस्तके °विकारसमूहतेनकृतेषु इत्याधिकम् । २ प. पुस्तके इतः परमाधिकम् । ऊर्ध्वमानं किलोन्मानम् । परिमाणं तुः सर्वतः । आयामस्तु प्रमाणं स्यात् । संख्या बाह्या तु सर्वतः । भेदमात्रं ब्रवीत्येषा नैषा मानं कुतश्चन । ३ प. पुस्तके इतः परमाधिकम् । वस्नेवचनात्सिद्धम् । ४ प. पुस्तके नास्ति ।

१ शतप्रतिषेधेऽन्यशतत्वेऽप्रतिषेधः ।

संख्याया अतिशदन्तायाः कन् ॥२२॥

१ तिर्प्रतिषेधाड्डतिग्रहणमिति चेदर्थवद्ग्रहणात्सिद्धम् ।

वतोरिड्वा ॥ २३ ॥

विंशतित्रिंशद्भ्यां ड्वुनसंज्ञायाम् ॥ २४ ॥

कंसाट्टिठन् ॥ २५ ॥

१ टिठन्नर्धाच्च ।

२ कार्षापणाद्वा प्रतिषेधश्च ।

शूर्पादञन्यतरस्याम् ॥ २६ ॥

शतमानविंशतिकसहस्रवसनादण् ॥२७॥

अध्यर्धपूर्वद्विगोर्लुगसंज्ञायाम् ॥ २८ ॥

१ [1]द्विगोर्लुक्युक्तम् ।

२ संज्ञाप्रतिषेधानर्थक्यं च तन्निमित्तत्त्वाल्लोपस्य ।

३ उक्तं संख्यात्वे प्रयोजनं तस्मादिहाध्यर्धग्रहणानर्थक्यम् ।

विभाषा कार्षापणसहस्राभ्याम् ॥ २९ ॥

१ कार्षापणसहस्राभ्यां सुवर्णशतमानयोरुपसंख्यानम् ।

द्वित्रिपूर्वान्निष्कात् ॥ ३० ॥

बिस्ताच्च ॥ ३१ ॥

१ द्वित्रिभ्यां द्वैयोग्यम् ।

२ तत्र च बहुग्रहणम् ।

विंशतिकात्खः ॥ ३२ ॥

खार्या ईकन् ॥ ३३ ॥

१ खार्या ईकन्केवलायाश्च ।

२ काकिण्याश्चोपसंख्यानम् ।

३ केवलायाश्च ।

पणपादमाषशताद्यत् ॥ ३४ ॥

शाणाद्वा ॥ ३५ ॥

१ शतशाणाभ्यां वा ।

२ द्वित्रिपूर्वादण्च ।

द्वित्रिपूर्वादण् च ॥ ३६ ॥

तेन क्रीतम् ॥ ३७ ॥

१ तेन क्रीतमिति करणात् ।

२ अकर्त्रेकान्तात् ।

३ संख्यैकवचनाद्द्विगोश्चोपसंख्यानम् ।

४ [3]उक्तं वा ।

तस्य निमित्तं संयोगोत्पातौ ॥ ३८ ॥

१ तस्यनिमित्तप्रकरणे वातपित्तश्लेष्मभ्यः शमनकोपनयोरुपसंख्यानम् ।

२ संनिपाताच्च ।

गोद्व्यचो ऽसंख्यापरिमाणाश्वादेर्यत् ॥ ३९ ॥

१ यत्प्रकरणे ब्रह्मवर्चसाच्च ।

पुत्राच्छ च ॥ ४० ॥

सर्वभूमिपृथिवीभ्यामणञौ ॥ ४१ ॥

तस्येश्वरः ॥ ४२ ॥

तत्रविदित इति च ॥ ४३ ॥

लोकसर्वलोकाट्ठञ् ॥ ४४ ॥

तस्य वापः ॥ ४५ ॥

पात्रात् ष्ठन् ॥ ४६ ॥

तदस्मिन्वृद्ध्यायलाभशुल्कोपदा दीयते ॥ ४७ ॥

१ तदस्मिन्दीयतेऽस्मा इति च ।

---

१ प. पुस्तके तिग्रहणात् । २–३ प. पुस्तके नास्ति ।

पूरणार्धाट्ठन् ॥ ४८ ॥

१ ठन्प्रकरणेऽनन्तादुपसंख्यानम् ।

२ तत्पचतीति द्रोणादण्च ।

भागाद्यच्च ॥ ४९ ॥

तद्धरति वहत्या वहति भाराद्वंशादिभ्यः ॥ ५० ॥

वस्नद्रव्याभ्यां ठन्कनौ ॥ ५१ ॥

संभवत्यवहरति पचति ॥ ५२ ॥

१ तत्पचतीति द्रोणादण्च ।

आढकाचितपात्रात् खो ऽन्यतरस्याम् ॥ ५३ ॥

द्विगोः ष्ठंश्च ॥ ५४ ॥

कुलिजाल्लुक्खौ च ॥ ५५ ॥

१ कुलिजाच्चेति सिद्धे लुग्खग्रहणानर्थक्यं पूर्वस्मिन्त्रिकभावात् ।

सो ऽस्यांशवस्नभृतयः ॥ ५६ ॥

तदस्य परिमाणम् ॥ ५७ ॥

संख्यायाः संज्ञासंघसूत्राध्ययनेषु ।५८।

१ संज्ञायां स्वार्थे ।

२ ततः परिमाणिनि ।

३ जीवितपरिमाणे चोपसंख्यानम् ।

४ जीवितपरिमाणे चेत्यनर्थकं वचनं कालादिति सिद्धत्वात् ।

५ इह वचने हि लुक्प्रसङ्गः ।

६ अन्येभ्योऽपि दृश्यते खारशताद्यर्थम् ।

७ उक्तं वा ।

८ स्तोमे डविधिः पञ्चदशाद्यर्थः ।

पङ्क्तिविंशतित्रिंशच्चत्वारिंशत्पञ्चाशत्षष्टिसप्तत्यशीतिनवतिशतम् ॥ ५९ ॥

१ विंशत्यादयो दशदर्थे चेत्समासवचनानुपपत्तिः ।

२ परिमाणिनि चेत्पुनः स्वार्थे प्रत्ययविधानम् ।

३ षष्ठीवचनविधिश्च ।

४ अनारम्भो वा प्रातिपदिकविज्ञानाद्यथा सहस्रादिषु ।

पञ्चद्दशतौ वर्गे वा ॥ ६० ॥

सप्तनो ऽञ् छन्दसि ॥ ६१ ॥

त्रिंशच्चत्वारिंशतोर्ब्राह्मणे संज्ञायां डण् ॥ ६२ ॥

तदर्हति ॥ ६३ ॥

छेदादिभ्यो नित्यम् ॥ ६४ ॥

शीर्षच्छेदाद्यच्च ॥ ६५ ॥

दण्डादिभ्यो यः ॥ ६६ ॥

छन्दसि च ॥ ६७ ॥

१ छेदादिपथिभ्यो विग्रहदर्शनान्नित्यग्रहणानर्थक्यम् ।

२ विकारार्थमिति चदकङ्गादिभिस्तुल्यम् ।

पात्राद्घंश्च ॥ ६८ ॥

कडङ्करदक्षिणाच्छ च ॥ ६९ ॥

स्थालीबिलात् ॥ ७० ॥

यज्ञर्त्विग्भ्यां घखञौ ॥ ७१ ॥

१ यज्ञर्त्विग्भ्यां तत्कर्मार्हतीत्युपसंख्यानम् ।

पारायणतुरायणचान्द्रायणं वर्तयति ॥ ७२ ॥

१ तद्वर्तयतीत्यनिर्देशस्तत्रादर्शनात् ।

२ इड्यज्योश्च दर्शनात् ।

१–२ प. पुस्तके नास्ति ।

संशयमापन्नः ॥ ७३ ॥

योजनं गच्छति ॥ ७४ ॥

१ योजनं गच्छतीति क्रोशशतयोजनशतयोरुपसंख्यानम् ।

२ ततोऽभिगमनमर्हतीति च ।

पथः ष्कन् ॥ ७५ ॥

पन्थो ण नित्यम् ॥ ७६ ॥

उत्तरपथेनाहृतं च ॥ ७७ ॥

१ आहृतप्रकरणे वारिजङ्गलस्थलकान्तारपूर्वपदादुपसंख्यानम् ।

२ अजपथशङ्कुपथाभ्यां च ।

३ मधुकमरिचयोरण्स्थलात् ।

कालात् ॥ ७८ ॥

तेन निर्वृत्तम् ॥ ७९ ॥

तमधीष्टो भृतो भूतो भावी ॥ ८० ॥

१ अधीष्टभृतयोर्द्वितीयानिर्देशोऽनर्थकस्तत्रादर्शनात् ।

२ सिद्धं तु चतुर्थीनिर्देशात् ।

मासाद्वयसि यत्खञौ ॥ ८१ ॥

द्विगोर्यप् ॥ ८२ ॥

षण्मासाण्ण्यच्च ॥ ८३ ॥

अवयसि ठंश्च ॥ ८४ ॥

१ अवयसि ठंश्चेत्यनन्तरस्यानुकर्षः ।

समायाः खः ॥ ८५ ॥

द्विगोर्वा ॥ ८६ ॥

रात्र्यहःसंवत्सराच्च ॥ ८७ ॥

वर्षाल्लुक् च ॥ ८८ ॥

चित्तवति नित्यम् ॥ ८९ ॥

षष्टिकाः षष्टिरात्रेण पच्यन्ते ॥ ९० ॥

१ षष्टिके संज्ञाग्रहणम् ।

२ उक्तं वा ।

वत्सरान्ताच्छश्छन्दसि ॥ ९१ ॥

संपरिपूर्वात्ख च ॥ ९२ ॥

तेन परिजय्यलभ्यकार्यसुकरम् ॥ ९३ ॥

तदस्य ब्रह्मचर्यम् ॥ ९४ ॥

१ तदस्य ब्रह्मचर्यमिति महानाम्न्यादिभ्य उपसंख्यानम् ।

२ तच्चरतीति च ।

३ अवान्तरदीक्षादिभ्यो डिनिः ।

४ अष्टाचत्वारिंशतो ड्वुंश्च ।

५ चातुर्मास्यानां यलोपश्च ।

६ चतुर्मासाण्ण्यो यज्ञे तत्र भवे ।

७ संज्ञायामण् ।

तस्य[3] दक्षिणा यज्ञाख्येभ्यः ॥ ९५ ॥

तत्र च दीयते कार्यं भववत् ॥ ९६ ॥

१ कार्यग्रहणमनर्थकं तत्रभवेन कृतत्वात् ।

व्युष्टादिभ्यो ऽण् ॥ ९७ ॥

१ अण्प्रकरणे ऽग्निपदादिभ्य उपसंख्यानम् ।

तेन यथाकथाचहस्ताभ्यां णयतौ ॥ ९८ ॥

संपादिनि ॥ ९९ ॥

कर्मवेषाद्यत् ॥ १०० ॥

तस्मै प्रभवति संतापादिभ्यः ॥ १०१ ॥

योगाद्यच्च ॥ १०२ ॥

कर्मण उकञ् ॥ १०३ ॥

---

१ प. पुस्तके नास्ति। २ प. पुस्तके °दीक्षाभ्यो डिनिः। ३ का. वा. प्र. पुस्तकेषु तस्य चेति चकारोऽधिकः

समयस्तदस्य प्राप्तम् ॥ १०४ ॥
ऋतोरण् ॥ १०५ ॥
छन्दसि घस् ॥ १०६ ॥
कालाद्यत् ॥ १०७ ॥
प्रकृष्टे ठञ् ॥ १०८ ॥
प्रयोजनम् ॥ १०९ ॥
विशाखाषाढादण् मन्थदण्डयोः ॥ ११० ॥
अनुप्रवचनादिभ्यश्छः ॥ १११ ॥
१ छप्रकरणे विशिपूरिपदिरुहिप्रकृतेरनात्स-पूर्वपदादुपसंख्यानम् ।
२ स्वर्गादिभ्यो यत् ।
३ पुण्याहवाचनादिभ्यो लुक् ।
समापनात्सपूर्वपदात् ॥ ११२ ॥
ऐकागारिकट् चौरे ॥ ११३ ॥
१ एकागारान्निपातनानर्थक्यं ठञ्प्रकरणात् ।
आकालिकडाद्यन्तवचने ॥ ११४ ॥
१ आकालान्निपातनानर्थक्यं ठञ्प्रकरणात् ।
२ आकालाट्ठंश्च ।
तेन तुल्यं क्रिया चेद्वतिः ॥ ११५ ॥
तत्र तस्येव ॥ ११६ ॥
तदर्हम् ॥ ११७ ॥
उपसर्गाच्छन्दसि धात्वर्थे ॥ ११८ ॥
१ स्त्रीपुंसाभ्यां वत्युपसंख्यानम् ।
तस्य भावस्त्वतलौ ॥ ११९ ॥
१ स्त्रीपुंसाभ्यां त्वतलोरुपसंख्यानम् ।
२ वावचनं च ।
३ अपवादसमावेशाद्वा सिद्धम् ।
४ तस्य भाव इत्यभिप्रायादिष्वतिप्रसङ्गः ।
५ सिद्धं तु यस्य गुणस्य भावाद्द्रव्ये शब्दनिवेशस्तदभिधाने त्वतलौ ।
६ यद्वा सर्वे भावाः स्वेन भावेन भवन्ति स तेषां भावस्तदभिधाने ।
७ उक्तं वा ।
८ त्वतल्भ्यां नञ्समासः पूर्वविप्रतिषिद्धं त्वतलोः स्वरसिद्ध्यर्थम् ।
९ वा छन्दसि ।
१० नञ्समासादन्यो भाववचनः स्वरोत्तरपद-वृद्ध्यर्थम् ।
आ च त्वात् ॥ १२० ॥
१ आ च त्वादिति चकारकरणमपवादस-मावेशार्थम् ।
न नञ्पूर्वात्तत्पुरुषादचतुरसंगतलवण-वटयुधकतरसलसेभ्यः ॥ १२१ ॥
१ न नञ्पूर्वादित्युत्तरस्य प्रतिषेधः ।
पृथ्वादिभ्य इमनिज्वा ॥ १२२ ॥
१ पृथ्वादिभ्यो वावचनमण्समावेशार्थम् ।
वर्णदृढादिभ्यः ष्यञ् च ॥ १२३ ॥
गुणवचनब्राह्मणादिभ्यः कर्मणि च ॥ १२४ ॥
१ ब्राह्मणादिषु चातुर्वर्ण्यानामुपसंख्यानम् ।
२ अर्हतो नुम् च ।
स्तेनाद्यन्नलोपश्च ॥ १२५ ॥
सख्युर्यः ॥ १२६ ॥
कपिज्ञात्योर्ढक् ॥ १२७ ॥
पत्यन्तपुरोहितादिभ्यो यक् ॥ १२८ ॥

१–२ प. पुस्तके नास्ति । ३ वा. क. प्र. लि. वै. पुस्तकेषु युधस्थाने 'युव' इति ।

प्राणभृज्जातिवयोवचनोद्गात्रादिभ्यो ऽञ् ॥ १२९ ॥

हायनान्तयुवादिभ्यो ऽण् ॥ १३० ॥

१ अण्प्रकरणे श्रोत्रियस्य घलोपश्च ।

इगन्ताच्च लघुपूर्वात् ॥ १३१ ॥

योपधाद्गुरूपोत्तमाद्वुञ् ॥ १३२ ॥

द्वन्द्वमनोज्ञादिभ्यश्च ॥ १३३ ॥

गोत्रचरणाच्छ्लाघात्याकारतदवेतेषु ॥ १३४ ॥

होत्राभ्यश्छः ॥ १३५ ॥

ब्रह्मणस्त्वः ॥ १३६ ॥

इति पञ्चमाध्यायस्य प्रथमः पादः ॥

धान्यानां भवने क्षेत्रे खञ् ॥ १ ॥

व्रीहिशाल्योर्ढक् ॥ २ ॥

यवयवकषष्टिकाद्यत् ॥ ३ ॥

विभाषा तिलमाषोमाभङ्गाणुभ्यः ॥ ४ ॥

१ तिलादिभ्यः खञ्च ।

२ उमाभङ्गयोरधान्यत्वात् ।

सर्वचर्मणः कृतः खखञौ ॥ ५ ॥

यथामुखसंमुखस्य दर्शनः खः ॥ ६ ॥

१ संमुखेति समस्यान्तलोपः ।

तत्सर्वादेः पथ्यङ्गकर्मपत्रपात्रं व्याप्नोति ॥ ७ ॥

आप्रपदं प्राप्नोति ॥ ८ ॥

अनुपदसर्वान्नायानयं बद्धाभक्षयतिनेयेषु ॥ ९ ॥

परोऽवरपरंपरपुत्रपौत्रमनुभवति ॥ १० ॥

१ परोवरेति परस्योत्ववचनम् ।

२ परपरतराणां परंपरभावः ।

अवारपारात्यन्तानुकामं गामी ॥ ११ ॥

समां समां विजायते ॥ १२ ॥

१ समां समां विजायत इति यलोपवचनादलुग्विज्ञानम् इति चेदुत्तरपदस्य लुग्वचनम् ।

२ सिद्धं तु पूर्वपदस्य यलोपवचनात् ।

३ अनुसचावुत्तरपदस्य च वावचनम् ।

अद्यश्वीनावष्टब्धे ॥ १३ ॥

आगवीनः ॥ १४ ॥

१ गोराङ्पूर्वादा तस्य गोः प्रतिदानात्कारिणि खः ।

अनुग्वलंगामी ॥ १५ ॥

अध्वनो यत्खौ ॥ १६ ॥

अभ्यमित्राच्छ च ॥ १७ ॥

गोष्ठात् खञ् भूतपूर्वे ॥ १८ ॥

अश्वस्यैकाहगमः ॥ १९ ॥

शालीनकौपीने अधृष्टाकार्ययोः ॥ २० ॥

व्रातेन जीवति ॥ २१ ॥

साप्तपदीनं सख्यम् ॥ २२ ॥

हैयंगवीनं संज्ञायाम् ॥ २३ ॥

१ ह्योगोदोहस्य हियङ्ग्वादेशः संज्ञायां तस्य विकारे ।

तस्य पाकमूले पील्वादिकर्णादिभ्यः कुणब्जाहचौ ॥ २४ ॥

---

१ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । 'सहायाद्वा' इति काशिका ।

पक्षात्तिः ॥ २५ ॥

तेन वित्तश्चुञ्चुप्चणपौ ॥ २६ ॥

विनञ्भ्यां नानाञौ न सह ॥ २७ ॥

वेः शालच्छङ्कटचौ ॥ २८ ॥

संप्रोदश्च कटच् ॥ २९ ॥

१ कटच्प्रकरणेऽलाबूतिलोमाभ्यो रजस्युपसंख्यानम् ।

२ भङ्गायाश्च ।

३ गोष्ठादयः स्थानादिषु पशुनामादिभ्यः[1]।

४ उपमानाद्वा सिद्धम् ।

अवात् कुटारच् च ॥ ३० ॥

नते नासिकायाः संज्ञायां टीटञ्नाटज्भ्रटचः ॥ ३१ ॥

नेर्बिडज्बिरीसचौ ॥ ३२ ॥

इनच्पिटच् चिकचि च ॥ ३३ ॥

१ इनच्पिटच्काश्चिकचिचिकादेशाश्च ।

२ क्लिन्नस्य चिल्पिल्लश्चास्य चक्षुषी[2] ।

उपाधिभ्यां त्यकन्नासन्नारूढयोः ॥ ३४ ॥

कर्मणि घटोऽठच् ॥ ३५ ॥

तदस्य संजातं तारकादिभ्य इतच् ॥ ३६ ॥

प्रमाणे द्वयसज्दघ्नञ्[3]मात्रचः[4] ॥ ३७ ॥

१ वत्वन्तात्स्वार्थे द्वयसज्मात्रचौ बहुलम् ।

पुरुषहस्तिभ्यामण् च ॥ ३८ ॥

यत्तदेतेभ्यः परिमाणे वतुप्[5] ॥ ३९ ॥

१ वतुप्प्रकरणे युष्मदस्मद्भ्यां सादृश्य उपसंख्यानम् ।

किमिदम्भ्यां वो घः ॥ ४० ॥

किमः संख्यापरिमाणे डति च ॥ ४१ ॥

संख्याया अवयवे तयप् ॥ ४२ ॥

१ अवयवविधानेऽवयविनि प्रत्ययः ।

द्वित्रिभ्यां तयस्यायज्वा ॥ ४३ ॥

उभादुदात्तो नित्यम् ॥ ४४ ॥

तदस्मिन्नधिकमिति दशान्ताड्डः[6] ॥ ४५ ॥

१ डविधाने परिमाणशब्दानामाधिक्यस्याधिकरणाभावादनिर्देशः ।

२ सिद्धं तु पञ्चमीनिर्देशात् ।

शदन्तविंशतेश्च ॥ ४६ ॥

१ शद्ग्रहणेऽन्तग्रहणं प्रत्ययग्रहणे यस्मात्स तदादेरधिकार्थम् ।

२ संख्याग्रहणं च ।

३ विंशतेश्च ।

संख्याया गुणस्य निमाने मयट् ॥ ४७ ॥

१ निमाने गुणिनि ।

---

१ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । संघाते कटच् । गुणादिभ्यो ग्रामच् का. । कमलादिभ्यः षण्डच् का. । नरकरितुरंगाणां स्कन्धच् का. । पूर्वादिभ्यः काण्डच् वा. । विस्तारे पटच् । द्वित्वे गोयुगच् । षट्त्वे षड्गवच् का. । विकारे स्नेहने तैलच् । भवने क्षेत्रे शाकटशाकिनौ । २ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । क्लिन्नस्य चिल्पिल्लश्चास्य चक्षुषी । चुल् च वक्तव्यः । ३ वै. प्र. वा. नि. क. पुस्तकेषु °घ्नञ्मा° इति पाठः । ४ प. पुस्तके इमानि भाष्यकारवचनानि वार्तिकत्वेन संगृहीतानि । प्रमाणं प्रत्ययार्थो न । तद्धति । अस्येति वर्तनात् । प्रथमश्च द्वितीयश्च ऊर्ध्वमाने मतौ मम । प्रमाणे लः । द्विगोर्नित्यम् । डट् स्तोमे । शच्शनोर्डिनिः । विंशतेश्च । प्रमाणपरिमाणाभ्यां संख्यायाश्चापि संशये । ५ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । डावतावर्थवैशेष्यान्निर्देशः पृथगुच्यते । मात्राद्यप्रतिघाताय । भावः सिद्धश्च डावतोः । ६ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । अधिके समानजातौ । इष्टं शतसहस्रयोः । यस्य संख्या तदाधिक्ये डः कर्तव्यो मतो मम ।

२ भूयसः ।

३ एकोऽन्यतरः ।

४ समानानाम् ।

५ निमेये चापि दृश्यते ।

तस्य पूरणे डट् ॥ ४८ ॥

१ तस्य पूरण इत्यतिप्रसङ्गः ।

२ सिद्धं तु संख्यापूरण इति वचनात् ।

३ यस्य वा भावादन्यसंख्यात्वं तत्र ।

नान्तादसंख्यादेर्मट् ॥ ४९ ॥

१ मडादिषु यस्यादिस्तन्निर्देशः ।

२ प्रत्ययान्तरे हि स्वरे दोषः ।

थट् च च्छन्दसि ॥ ५० ॥

षट्कतिकतिपयचतुरां थुक् ॥ ५१ ॥

१ चतुरश्छयतावाद्यक्षरलोपश्च ।

२ थट्थुकोः पृथक्करणं पदान्तविधिप्रतिषेधार्थम् ।

बहुपूगगणसंघस्य तिथुक् ॥ ५२ ॥

१ बहुकतिपयवतूनां लिङ्गविशिष्टादुत्पत्तिः सिद्धा ।

२ पुंवद्वचनं च ।

वतोरिथुक् ॥ ५३ ॥

द्वेस्तीयः ॥ ५४ ॥

त्रेः संप्रसारणं च ॥ ५५ ॥

विंशत्यादिभ्यस्तमडन्यतरस्याम् ॥५६॥

नित्यं शतादिमासार्धमाससंवत्सराच्च ॥ ५७ ॥

षष्ट्यादेश्चासंख्यादेः ॥ ५८ ॥

मतौ छः सूक्तसाम्नोः ॥ ५९ ॥

१ छप्रकरणेऽनेकपदादपि ।

२ सिद्धं तु प्रातिपदिकविज्ञानात् ।

३ 'स्वं रूपं शब्दस्याशब्दसंज्ञा' इति वचनात् ।

४ आम्नायशब्दानामान्यभाव्यं स्वरवर्णानुपूर्वीदेशकालनियतत्वात् ।

५ पदैकदेशश्चुल्लोपदर्शनाच्च ।

अध्यायानुवाकयोर्लुक् ॥ ६० ॥

१ अध्यायानुवाकाभ्यां वा लुक् ।

विमुक्तादिभ्योऽण् ॥ ६१ ॥

गोषदादिभ्यो वुन् ॥ ६२ ॥

तत्र कुशलः पथः ॥ ६३ ॥

आकर्षादिभ्यः कन् ॥ ६४ ॥

धनहिरण्यात्कामे ॥ ६५ ॥

१ धनहिरण्यात्कामाभिधाने ।

२ षष्ठ्यर्थे ह्यनिष्टप्रसङ्गः ।

स्वाङ्गेभ्यः प्रसिते ॥ ६६ ॥

उदराट्ठगाद्यूने ॥ ६७ ॥

सस्येन परिजातः ॥ ६८ ॥

अंशं हारी ॥ ६९ ॥

तन्त्रादचिरापहृते ॥ ७० ॥

ब्राह्मणकोष्णिके संज्ञायाम् ॥ ७१ ॥

शीतोष्णाभ्यां कारिणि ॥ ७२ ॥

अधिकम् ॥ ७३ ॥

अनुकाभिकाभीकः कमिता ॥ ७४ ॥

पार्श्वेनान्विच्छति ॥ ७५ ॥

अयःशूलदण्डाजिनाभ्यां ठक्ठञौ ७६॥

तावतिथं ग्रहणमिति लुग्वा ॥ ७७ ॥

१ तावतिथं ग्रहणमिति लुग्वावचनानर्थक्यं विभाषाप्रकरणात् ।

२ तावतिथेन गृह्णातीति लुक्च ।

स एषां ग्रामणीः ॥ ७८ ॥

शृङ्खलमस्य बन्धनं करभे ॥ ७९ ॥

१ शृङ्खलमस्य बन्धनं करभ इत्यनिर्देशः ।

२ सिद्धं तु तद्बन्निर्देशाल्लुक्च ।

उत्क उन्मनाः ॥ ८० ॥

कालप्रयोजनाद्रोगे ॥ ८१ ॥

तदस्मिन्नन्नं प्राये संज्ञायाम् ॥ ८२ ॥

१ प्राये संज्ञायां वटकेभ्य इनिः ।

कुल्माषादञ् ॥ ८३ ॥

श्रोत्रियंश्छन्दोऽधीते ॥ ८४ ॥

१ श्रोत्रियंश्छन्दोऽधीत इति वाक्यार्थे पदवचनम् ।

२ छन्दसो वा श्रोत्रभावस्तदधीत इति घंश्च ।

श्राद्धमनेन भुक्तमिनिठनौ ॥ ८५ ॥

१ इनिठनोः समानकालग्रहणम् ।

२ उक्तं वा ।

पूर्वादिनिः ॥ ८६ ॥

सपूर्वाच्च ॥ ८७ ॥

इष्टादिभ्यश्च ॥ ८८ ॥

छन्दसि परिपन्थिपरिपरिणौ पर्यवस्थातरि ॥ ८९ ॥

अनुपद्यन्वेष्टा ॥ ९० ॥

साक्षाद्द्रष्टरि संज्ञायाम् ॥ ९१ ॥

क्षेत्रियच् परक्षेत्रे चिकित्स्यः ॥ ९२ ॥

१ क्षेत्रियः श्रोत्रियवत् ।

२ परक्षेत्राद्वा तत्र चिकित्स्य इति परलोपो घच्च ।

इन्द्रियमिन्द्रलिङ्गमिन्द्रदृष्टमिन्द्रसृष्टमिन्द्रजुष्टमिन्द्रदत्तमिति वा ॥ ९३ ॥

तदस्यास्त्यस्मिन्निति मतुप् ॥ ९४ ॥

१ मतुप्प्रभृतयः सन्मात्रे चेदतिप्रसङ्गः[1] ।

२ उक्तं[2] वा ।

३ गुणवचनेभ्यो मतुपो लुक् ।

४ अव्यतिरेकात्सिद्धमिति चेदृष्टो व्यतिरेकः ।

५ तथा च लिङ्गवचनसिद्धिः ।

रसादिभ्यश्च ॥ ९५ ॥

१ रसादिभ्यः पुनर्वचनमन्यनिवृत्त्यर्थम् ।

प्राणिस्थादातो लजन्यतरस्याम्[4] ॥ ९६ ॥

सिध्मादिभ्यश्च ॥ ९७ ॥

१ लजन्यतरस्यामिति समुच्चयः ।

२ पिच्छादिभ्यस्तुन्दादीनां नानायोगकरणं ज्ञापकमसमावेशस्य ।

३ वस्यचपुनर्वचनं सर्वविभाषार्थम्[5] ।

वत्सांसाभ्यां कामबले ॥ ९८ ॥

फेनादिलच् च ॥ ९९ ॥

लोमादिपामादिपिच्छादिभ्यः शनेलचः ॥ १०० ॥

१ नप्रकरणे दद्रा ह्रस्वत्वं च ।

२ विष्वगित्युत्तरपदलोपश्चाकृतसंधेः ।

---

१ प. पुस्तके नास्ति । २ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । तस्माद्भूमादिग्रहणम् । भूमनिन्दाप्रशंसासु नित्ययोगेऽतिशायने । संसर्गेऽस्तिविवक्षायां भवन्ति मतुबादयः । ३ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । सन्मात्रे चर्षिदर्शनात् । ४ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । प्राण्यङ्गादिति वक्तव्यम् । ५ प. पुस्तके चकारो नास्ति ।

प्रज्ञाश्रद्धार्चाभ्यो णः ॥ १०१ ॥

१ वृत्तेश्च[1] ।

तपःसहस्राभ्यां विनीनी ॥ १०२ ॥

अण् च ॥ १०३ ॥

१ तपसो विन्वचनमण्विधानात् ।

२ अण्प्रकरणे ज्योत्स्नादिभ्य उपसंख्यानम् ।

सिकताशर्कराभ्यां च ॥ १०४ ॥

देशे लुबिलचौ च ॥ १०५ ॥

दन्त उन्नत उरच् ॥ १०६ ॥

ऊषसुषिमुष्कमधो रः ॥ १०७ ॥

१ रप्रकरणे खमुखकुञ्जेभ्य उपसंख्यानम्[2] ।

द्युद्रुभ्यां मः ॥ १०८ ॥

केशाद्वो ऽन्यतरस्याम् ॥ १०९ ॥

१ वप्रकरणे मणिहिरण्याभ्यामुपसंख्यानम् ।

२ छन्दसीवनिपौ च ।

३ मेधारथाभ्यामिरनिरचौ[3] ।

गाण्ड्यजगात्संज्ञायाम् ॥ ११० ॥

काण्डाण्डादीरन्नीरचौ ॥ १११ ॥

रजःकृष्यासुतिपरिषदो वलच् ॥ ११२ ॥

१ वलच्प्रकरणे अन्येभ्योऽपि दृश्यते ।

दन्तशिखात्संज्ञायाम् ॥ ११३ ॥

ज्योत्स्नातमिस्राशृङ्गिणोर्जस्विन्नूर्जस्वल-गोमिन्मलिनमलीमसाः ॥ ११४ ॥

अत इनिठनौ ॥ ११५ ॥

१ इनिठनोरेकाक्षरात्प्रतिषेधः[4] ।

व्रीह्यादिभ्यश्च ॥ ११६ ॥

१ शिखायवखदादिभ्यो नियमस्यावचनं निवर्तकत्वात् ।

तुन्दादिभ्य इलच् च ॥ ११७ ॥

एकगोपूर्वाट्ठञ् नित्यम् ॥ ११८ ॥

शतसहस्रान्ताच्च निष्कात् ॥ ११९ ॥

रूपादाहतप्रशंसयोर्यप् ॥ १२० ॥

१ यप्प्रकरणे अन्येभ्योऽपि दृश्यते ।

अस्मायामेधास्रजो विनिः ॥ १२१ ॥

बहुलं छन्दसि ॥ १२२ ॥

१ छन्दोविन्प्रकरणे ऽष्टामेखलाद्वयोभयरुजाहृदयानां दीर्घश्च[5] ।

२ सर्वत्रामयस्य ।

३ शृङ्गवृन्दाभ्यामारकन् ।

४ फलबर्हाभ्यामिनच् ।

५ हृदयाच्चालुरन्यतरस्याम् ।

६ शीतोष्णतृप्रेभ्यस्तन्न सहते ।

७ हिमाच्चेलुः ।

८ बलाच्चोलः ।

९ वातात्समूहे च ।

१० पर्वमरुद्भ्यां तप् ।

११ ददातिवृत्तं वा[5] ।

---

१ वै. का. पुस्तकयोः °र्चावृत्तिभ्य इति पाठः । २ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । नगपांसुपाण्डुभ्यश्च काशिका । कच्छ्वा ह्रस्वत्वं च काशिका । ३ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । वप्रकरणे अन्येभ्योऽपि दृश्यत इति वक्तव्यम् । ४ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । एकाक्षरात्कृतो जातेः सप्तम्यां च न तौ स्मृतौ । शिखादिभ्य इनिर्वाच्य इकन्यवखदादिषु । ५ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । मर्मणश्चेति वक्तव्यम् ।

ऊर्णाया युस् ॥ १२३ ॥
वाचो ग्मिनिः ॥ १२४ ॥
आलजाटचौ बहुभाषिणि[1] ॥ १२५ ॥
स्वामिन्नैश्वर्ये ॥ १२६ ॥
अर्शआदिभ्यो ऽच् ॥ १२७ ॥
द्वन्द्वोपतापगर्ह्यात्प्राणिस्थादिनिः॥१२८॥
वातातीसाराभ्यां कुक् च[2] ॥ १२९ ॥
वयसि पूरणात् ॥ १३० ॥
सुखादिभ्यश्च ॥ १३१ ॥
धर्मशीलवर्णान्ताच्च ॥ १३२ ॥
हस्ताज्जातौ ॥ १३३ ॥
वर्णाद्ब्रह्मचारिणि ॥ १३४ ॥
पुष्करादिभ्यो देशे ॥ १३५ ॥

१ इनिप्रकरणे बलाद्बाहूरुपूर्वपदादुपसंख्यानम् ।
२ सर्वादेश्च ।
३ अर्थाचासंनिहिते ।
४ तदन्ताच्च ।

बलादिभ्यो मतुबन्यतरस्याम् ॥ १३६ ॥
संज्ञायां मन्माभ्याम् ॥ १३७ ॥
कंशम्भ्यां बभयुस्तितुतयसः ॥ १३८ ॥
तुन्दिवलिवटेर्भः ॥ १३९ ॥
अहंशुभमोर्युस् ॥ १४० ॥

॥ इति पञ्चमाध्यायस्य द्वितीयः पादः ॥

प्राग्दिशो विभक्तिः ॥ १ ॥

१ विभक्तित्वे प्रयोजनमित्प्रतिषेधः ।
२ तौ[3] चोक्तम् ।
३ इदमो विभक्तिस्वरश्च ।
४ त्यदादिविधयश्च ।

किंसर्वनामबहुभ्यो ऽद्व्यादिभ्यः ॥ २ ॥

१ बहुग्रहणे संख्याग्रहणम् ।
२ द्व्यादिप्रतिषेधात्किम उपसंख्यानम् ।

इदम इश् ॥ ३ ॥
एतेतौ रथोः ॥ ४ ॥
एतदो[4] ऽन् ॥ ५ ॥

१ एतद इति योगविभागः ।
२ एतदश्च थम उपसंख्यानम् ।

सर्वस्य सो ऽन्यतरस्यां दि ॥ ६ ॥
पञ्चम्यास्तसिल् ॥ ७ ॥
तसेश्च ॥ ८ ॥

१ तसेस्तसिल्वचनं स्वरार्थम् ।

पर्यभिभ्यां च ॥ ९ ॥

१ पर्यभिभ्यां च सर्वोभयार्थे ।

सप्तम्यास्त्रल् ॥ १० ॥

१ तसिलादयो विभक्त्यादेशाश्चेत्सुब्लुक्स्वरगुणदीर्घैत्त्वौत्त्वसायादिविधिप्रतिषेधः ।
२ पञ्चमीनिर्देशात्सिद्धम् ।
३ अनादेशे स्वार्थविज्ञानात्समानशब्दाप्रतिषेधः ।

इदमो हः ॥ ११ ॥
किमो ऽत् ॥ १२ ॥
वा ह च च्छन्दसि ॥ १३ ॥
इतराभ्यो ऽपि दृश्यन्ते[5] ॥ १४ ॥
सर्वैकान्यकिंयत्तदः काले दा ॥ १५ ॥
इदमो र्हिल् ॥ १६ ॥

---

१ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । कुत्सित इति वक्तव्यम् । २ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । पित्ताच्चेति वक्तव्यम् । ३ प. पुस्तके नास्ति । ४ काशिकापुस्तके °दोऽश् इति पाठः । ५ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । भवदादियोग इति वक्तव्यम् ।

अधुना ॥ १७ ॥

दानीं च ॥ १८ ॥

१ दानीमिति निपातनात्स्वरसिद्धिः ।

२ उक्तं वा ।

तदो दा च ॥ १९ ॥

१ तदो दावचनमनर्थकं विहितत्वात् ।

तयोर्दार्हिलौ च च्छन्दसि ॥ २० ॥

१ तयोरिति प्रातिपदिकनिर्देशः ।

अनद्यतने र्हिलन्यतरस्याम् ॥ २१ ॥

सद्यः परुत् परार्यैषमः परेद्यव्यद्य पूर्वेद्युरन्येद्युरन्यतरेद्युरितरेद्युरपरेद्युरधरेद्युरुभयेद्युरुत्तरेद्युः ॥ २२ ॥

१ समानस्य सभावो द्यश्चाहनि ।

२ पूर्वपूर्वतरयोः परभाव उदारी च संवत्सरे ।

३ इदमः समसण् ।

४ परस्मादेद्यव्यहनि ।

५ इदमोऽश्भावो द्यश्च ।

६ पूर्वान्यान्यतरेतरापराधरोभयोत्तरेभ्य एद्युसुच् ।

७ द्युश्चोभयात् ।

प्रकारवचने थाल् ॥ २३ ॥

इदमस्थमुः ॥ २४ ॥

किमश्च ॥ २५ ॥

था हेतौ च च्छन्दसि ॥ २६ ॥

दिक्छब्देभ्यः सप्तमीपञ्चमीप्रथमाभ्यो दिग्देशकालेष्वस्तातिः ॥ २७ ॥

दक्षिणोत्तराभ्यामतसुच् ॥ २८ ॥

विभाषा परावराभ्याम् ॥ २९ ॥

अञ्चेर्लुक्[1] ॥ ३० ॥

उपर्युपरिष्टात् ॥ ३१ ॥

१ ऊर्ध्वस्योपभावो रिल्रिष्टातिलौ च ।

पश्चात् ॥ ३२ ॥

१ अपरस्य पश्चभावो आतिश्च प्रत्ययः ।

२ दिक्पूर्वपदस्य च ।

३ अर्धोत्तरपदस्य च समासे ।

४ अर्धे च ।

पश्चा पश्चा च च्छन्दसि ॥ ३३ ॥

उत्तराधरदक्षिणादातिः ॥ ३४ ॥

एनबन्यतरस्यामदूरेऽपञ्चम्याः ॥ ३५ ॥

१ अपञ्चम्या इति प्रागसः ।

दक्षिणादाच् ॥ ३६ ॥

आहि च दूरे ॥ ३७ ॥

उत्तराच्च ॥ ३८ ॥

पूर्वाधरावराणामसि पुरधवश्चैषाम् । ३९ ।

अस्ताति च ॥ ४० ॥

विभाषावरस्य ॥ ४१ ॥

संख्याया विधार्थे धा ॥ ४२ ॥

१ धाविधानं धात्वर्थपृथग्भावे ।

अधिकरणविचाले च ॥ ४३ ॥

एकाद्धो ध्यमुञन्यतरस्याम् ॥ ४४ ॥

१ सहभावे ध्यमुञ् ।

द्वित्र्योश्च धमुञ् ॥ ४५ ॥

१ धमुञन्तात्स्वार्थे डदर्शनम्[2] ।

एधाच्च ॥ ४६ ॥

याप्ये पाशप् ॥ ४७ ॥

---

१ प. पुस्तके नास्ति । २ प. पुस्तके डविधानमिति पाठः ।

१ पाशपि कुत्सितग्रहणम् ।

पूरणाद्भागे तीयादन् ॥ ४८ ॥

प्रागेकादशभ्यो ऽच्छन्दसि ॥ ४९ ॥

षष्ठाष्टमाभ्यां ञ च ॥ ५० ॥

मानपश्वङ्गयोः कन्लुकौ च ॥ ५१ ॥

एकादाकिनिच् चासहाये ॥ ५२ ॥

१ एकादाकिनिचि द्विबह्वर्थे प्रत्ययविधानम्

२ सिद्धं तु संख्यादेशवचनात् ।

३ असाहयस्य वा ।

भूतपूर्वे चरट् ॥ ५३ ॥

षष्ठ्या रूप्य च ॥ ५४ ॥

अतिशायने तमबिष्ठनौ ॥ ५५ ॥

१ अतिशायने बहुव्रीहावुक्तम् ।

२ शुक्लतरस्य शुक्लभावात्प्रकृतेः प्रत्यय-विज्ञानम् ।

३ तदन्ताच्च स्वार्थे छन्दसि दर्शनं श्रेष्ठ-तमायेति ।

तिङश्च ॥ ५६ ॥

द्विवचनविभज्योपपदे तरबीयसुनौ ॥५७॥

१ तरबीयसुनोरेकद्रव्यस्योत्कर्षापकर्षयोरु-पसंख्यानम् ।

२ सिद्धं तु गुणप्रधानत्वात् ।

अजादी गुणवचनादेव ॥ ५८ ॥

तुश्छन्दसि ॥ ५९ ॥

प्रशस्यस्य श्रः ॥ ६० ॥

ज्य च ॥ ६१ ॥

वृद्धस्य च ॥ ६२ ॥

अन्तिकबाढयोर्नेदसाधौ ॥ ६३ ॥

युवाल्पयोः कनन्यतरस्याम् ॥ ६४ ॥

विन्मतोर्लुक् ॥ ६५ ॥

प्रशंसायां रूपप् ॥ ६६ ॥

१ प्रकृतेर्लिङ्गवचनाभावात्तिङ्प्रकृतेरम्भाव-वचनम् ।

२ सिद्धं तु क्रियाप्रधानत्वात् ।

३ वृपलादिभ्य उपसंख्यानम् ।

४ सिद्धं तु प्रकृत्यर्थवैस्पष्टवचनात् ।

ईषदसमाप्तौ कल्पब्देश्यदेशीयरः ॥ ६७॥

१ ईषदसमाप्तौ क्रियाप्रधानत्वाल्लिङ्गवचना नुपपत्तिः ।

२ प्रकृत्यर्थविशेषणत्वात्सिद्धम् ।

३ प्रकृत्यर्थे चेल्लिङ्गवचनानुपपत्तिः ।

४ सिद्धं तु तत्संबंध उत्तरपदार्थे प्रत्यय-वचनात् ।

५ क्तान्तात्प्रत्ययविधानानुपपत्तिः क्तस्य भूतकाललक्षणत्वात्कल्पादीनां चासमाप्ति-वचनात् ।

६ सिद्धं त्वाशंसायां भूतवद्वचनात् ।

विभाषा सुपो बहुच् पुरस्तात्तु ॥ ६८ ॥

१ बहुचि सुब्ग्रहणात्पूर्वत्र तिङो विधानम् ।

२ स्वरः प्रातिपदिकत्वात् ।

३ तुग्रहणं नित्यपूर्वार्थम् ।

४ तमादिभ्यः कल्पादयो विप्रतिषेधेन ।

५ तमादिरिषत्प्रधानात् ।

प्रकारवचने जातीयर् ॥ ६९ ॥

---

१ प. पुस्तके नास्ति । २ प. पुस्तके कल्पबादीनामिति पाठः ।

प्रागिवात् कः ॥ ७० ॥

अव्ययसर्वनाम्नामकच् प्राक् टेः ॥ ७१ ॥

कस्य च दः ॥ ७२ ॥

१ अकच्प्रकरणे तूष्णीमः काम् ।

२ शीले को मलोपश्च ।

३ श्नम्बहुजकक्षु नानादेशत्वादुत्सर्गप्रतिषेधः ।

४ कविधेस्तमादयः पूर्वविप्रतिषिद्धम् ।

५ कदाचिच्छिन्नकतरादयः ।

६ एकदेशिप्रधानश्च समासः ।

७ उत्तरपदार्थप्रधानश्च संज्ञायां कन्विध्यर्थम् ।

८ कदाचिद्द्वन्द्वः ।

अज्ञाते ॥ ७३ ॥

कुत्सिते ॥ ७४ ॥

१ कुत्सितादीनामर्थे चेल्लिङ्गवचनानुपपत्तिः ।

२ कुत्सितादिसमानाधिकरणादिति चेदतिप्रसङ्गो यथा टावादिषु ।

३ सिद्धं तु येन कुत्सितादिवचनं तद्युक्तात्स्वार्थे प्रत्ययविधानात् ।

संज्ञायां कन् ॥ ७५ ॥

अनुकम्पायाम् ॥ ७६ ॥

नीतौ च तद्युक्तात् ॥ ७७ ॥

बह्वचो मनुष्यनाम्नष्ठज्वा ॥ ७८ ॥

घनिलचौ च ॥ ७९ ॥

प्राचामुपादेरडज्वुचौ च ॥ ८० ॥

जातिनाम्नः कन् ॥ ८१ ॥

अजिनान्तस्योत्तरपदलोपश्च ॥ ८२ ॥

ठाजादावूर्ध्वं द्वितीयादचः ॥ ८३ ॥

१ ठग्रहणमुको द्वितीयत्वे कविधानार्थम् ।

२ अजादिलक्षणे हि माथितिकादिवत्प्रसङ्गः ।

३ द्वितीयादचो लोपे संध्यक्षरद्वितीयत्वे तदादेर्लोपवचनम् ।

शेवलसुपरिविशालवरुणार्यमादीनां तृतीयात् ॥ ८४ ॥

१ वरुणादीनां च तृतीयात्स चाकृतसंधीनाम् ।

२ षडिके जश्त्व उक्तम् ।

३ वाचिकादिषु पदवृत्तप्रतिषेधः ।

४ सिद्धमेकाक्षरपूर्वपदानामुत्तरपदलोपवचनात् ।

५ षषष्ठाजादिवचनात्सिद्धम् ।

अल्पे ॥ ८५ ॥

ह्रस्वे ॥ ८६ ॥

संज्ञायां कन् ॥ ८७ ॥

कुटीशमीशुण्डाभ्यो रः ॥ ८८ ॥

१ कुटीशमीशुण्डाभ्यः प्रत्ययसंनियोगेन पुंवद्वचनम् ।

२ उक्तं वा ।

कुत्वा डुपच् ॥ ८९ ॥

कासूगोणीभ्यां ष्टरच् ॥ ९० ॥

वत्सोक्षाश्वर्षभेभ्यश्च तनुत्वे ॥ ९१ ॥

१ वत्सादिभ्यस्तनुत्वे कार्श्ये प्रतिषेधः ।

---

१ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । अनोकारसकारभकारादाविति वक्तव्यम् । २ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । चतुर्थात् । अनजादौ च । लोपः पूर्वपदस्य च । अप्रत्यये तथैवेष्टः । उवर्णाल्ल इलस्य च । ३ प. पुस्तके नास्ति

कियत्तदो निर्धारणे द्वयोरेकस्य डतरच्
॥ ९२ ॥
वा बहूनां जातिपरिप्रश्ने डतमच् ॥ ९३ ॥
१ किमादीनां द्विबह्वर्थे प्रत्ययविधानादुपाध्यानर्थक्यम् ।
एकाच्च प्राचाम् ॥ ९४ ॥
१ प्राग्वचनानर्थक्यं च विभाषाप्रकरणात् ।
अवक्षेपणे कन् ॥ ९५ ॥
इवे प्रतिकृतौ ॥ ९६ ॥
संज्ञायां च ॥ ९७ ॥
लुम्मनुष्ये ॥ ९८ ॥
१ लिङ्गसिद्ध्यर्थं लुम्मनुष्ये ।
जीविकार्थे चापण्ये ॥ ९९ ॥
देवपथादिभ्यश्च ॥ १०० ॥
वस्तेर्ढञ् ॥ १०१ ॥
शिलाया ढः ॥ १०२ ॥
शाखादिभ्यो यत् ॥ १०३ ॥
द्रव्यं च भव्ये ॥ १०४ ॥
कुशाग्राच्छः ॥ १०५ ॥
समासाच्च तद्विषयात् ॥ १०६ ॥
शर्करादिभ्यो ऽण् ॥ १०७ ॥
अङ्गुल्यादिभ्यष्ठक् ॥ १०८ ॥
एकशालायाष्ठजन्यतरस्याम् ॥ १०९ ॥
कर्कलोहितादीकक् ॥ ११० ॥
प्रत्नपूर्वविश्वेमात् थाल् छन्दसि ॥ १११ ॥
पूगाञ्ञ्यो ऽग्रामणीपूर्वात् ॥ ११२ ॥
व्रातच्फञोरस्त्रियाम् ॥ ११३ ॥
आयुधजीविसंघाञ्ञ्यड्वाहीकेष्वब्राह्मणराजन्यात् ॥ ११४ ॥
वृकाट्टेण्यण् ॥ ११५ ॥
दामन्यादित्रिगर्तषष्ठाच्छः ॥ ११६ ॥
पर्श्वादियौधेयादिभ्यो[1] ऽणञौ ॥ ११७ ॥
अभिजिद्विदभृच्छालावच्छिखावच्छमीवदूर्णावच्छ्रुमदणो यञ् ॥ ११८ ॥
१ अणो गोत्राद्गोत्रवचनम् ।
ञ्यादयस्तद्राजाः ॥ ११९ ॥

॥ इति पञ्चमाध्यायस्य तृतीयः पादः ॥

पादशतस्य संख्यादेर्वीप्सायां वुन् लोपश्च ॥ १ ॥
१ पादशतग्रहणमनर्थकमन्यत्रापि दर्शनात् ।
दण्डव्यवसर्गयोश्च ॥ २ ॥
स्थूलादिभ्यः प्रकारवचने कन् ॥ ३ ॥
१ कन्प्रकरणे चञ्चद्बृहतोरुपसंख्यानम् ।
अनत्यन्तगतौ क्तात् ॥ ४ ॥
१ अनत्यन्तगतौ क्तान्तात्तमादयः पूर्वविप्रतिषिद्धम् ।
२ तदन्ताच्च स्वार्थे कन्वचनम् ।
न सामिवचने ॥ ५ ॥
१ सामिवचने प्रतिषेधानर्थक्यं प्रकृत्याभिहितत्वात् ।
बृहत्या आच्छादने ॥ ६ ॥
अषडक्षाशितंग्वलंकर्मालंपुरुषाध्युत्तरपदात् खः ॥ ७ ॥

---

१ °दिभ्यामिति क्वचित्कोऽपपाठः ।

१ अध्युत्तरपदात्प्रत्ययविधानानुपपत्तिर्विग्रहाभावात् ।

२ तस्मात्तत्रेदमिति सधीनर् ।

विभाषाञ्चेरदिक्स्त्रियाम् ॥ ८ ॥

जात्यन्ताच्छ बन्धुनि ॥ ९ ॥

स्थानान्ताद्विभाषा सस्थानेनेति चेत् ॥ १० ॥

किमेत्तिङव्ययघादाम्वद्रव्यप्रकर्षे ॥ ११ ॥

अमु च च्छन्दसि ॥ १२ ॥

अनुगादिनष्ठक् ॥ १३ ॥

णचः स्त्रियामञ् ॥ १४ ॥

अणिनुणः ॥ १५ ॥

विसारिणो मत्स्ये ॥ १६ ॥

संख्यायाः क्रियाभ्यावृत्तिगणने कृत्वसुच् ॥ १७ ॥

द्वित्रिचतुर्भ्यः सुच् ॥ १८ ॥

एकस्य सकृच्च ॥ १९ ॥

विभाषा बहोर्धाविप्रकृष्टकाले ॥ २० ॥

तत्प्रकृतवचने मयट् ॥ २१ ॥

समूहवच्च बहुषु ॥ २२ ॥

अनन्तावसथेतिहभेषजाञ्ञ्यः ॥ २३ ॥

देवतान्तात्तादर्थ्ये यत् ॥ २४ ॥

पादार्घाभ्यां च ॥ २५ ॥

अतिथेर्ञ्यः ॥ २६ ॥

देवात्तल् ॥ २७ ॥

१ तलि स्त्रीलिङ्गवचनम् ।

२ उक्तं वा ।

अवेः कः ॥ २८ ॥

यावादिभ्यः कन् ॥ २९ ॥

लोहितान्मणौ ॥ ३० ॥

१ लोहिताल्लिङ्गबाधनं वा ।

२ अक्षरसमूहे छन्दस उपसंख्यानम् ।

३ छन्दसि बहुभिर्वसव्यैरुपसंख्यानम् ।

४ अग्निरीशे वसव्यस्येति ।

५ उक्तं वा[1] ।

६ नवस्य नू त्नप्तनखाश्च ।

७ नश्च पुराणे प्रात् ।

वर्णे चानित्ये ॥ ३१ ॥

रक्ते ॥ ३२ ॥

कालाच्च ॥ ३३ ॥

विनयादिभ्यष्ठक् ॥ ३४ ॥

वाचो व्याहृतार्थायाम् ॥ ३५ ॥

तद्युक्तात्कर्मणोऽण् ॥ ३६ ॥

१ अण्प्रकरणे कुलालवरुडनिषादचण्डालामित्रेभ्यश्छन्दसि ।

२ भागरूपनामभ्यो धेयः ।

३ मित्राश्छन्दसि ।

४ अणमित्राच्च[2] ।

५ आग्नीध्रसाधारणादञ् ।

६ अयवसमरुद्भ्यां छन्दसि ।

७ नवसूरमर्तयविष्ठेभ्यो यत् ।

८ क्षेमाद्यः ।

---

१ प. पुस्तके नास्ति । २ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । अपओककविक्षेमवर्चोनिष्केवलोक्थजनपूर्वनवयविष्ठेभ्यो यत् । ३ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । सांनाय्यानुजावरानुपूकचातुष्प्राश्यराक्षोघ्नवैयातवैकृतवारिवस्कृताग्रायणाग्रहायणसांतपनानि ।

ओषधेरजातौ ॥ ३७ ॥
प्रज्ञादिभ्यश्च ॥ ३८ ॥
मृदस्तिकन् ॥ ३९ ॥
सस्नौ प्रशंसायाम् ॥ ४० ॥
वृकज्येष्ठाभ्यां तिल्तातिलौ च च्छन्दसि ॥ ४१ ॥
बह्वल्पार्थाच्छस् कारकादन्यतरस्याम् ॥ ४२ ॥
१ बह्वल्पार्थान्मङ्गलामङ्गलवचनम् ।
संख्यैकवचनाच्च वीप्सायाम् ॥ ४३ ॥
प्रतियोगे पञ्चम्यास्तसिः ॥ ४४ ॥
१ तसिप्रकरण आद्यादिभ्य उपसंख्यानम् ।
अपादाने चाहीयरुहोः ॥ ४५ ॥
अतिग्रहाव्यथनक्षेपेष्वकर्तरि तृतीयायाः ॥ ४६ ॥
हीयमानपापयोगाच्च ॥ ४७ ॥
षष्ठ्या व्याश्रये ॥ ४८ ॥
रोगाच्चापनयने ॥ ४९ ॥
कृभ्वस्तियोगे संपद्यकर्तरि च्विः ॥ ५० ॥
१ च्विविधावभूततद्भावग्रहणम् ।
२ प्रकृतिविवक्षाग्रहणं च ।
३ समीपादिभ्य उपसंख्यानम् ।
अरुर्मनश्चक्षुश्चेतोरहोरजसां लोपश्च ॥ ५१ ॥
विभाषा साति कार्त्स्न्ये ॥ ५२ ॥
अभिविधौ संपदा च ॥ ५३ ॥
तदधीनवचने ॥ ५४ ॥
देये त्रा च ॥ ५५ ॥
देवमनुष्यपुरुषपुरुमर्त्येभ्यो द्वितीयासप्तम्योर्बहुलम् ॥ ५६ ॥
अव्यक्तानुकरणाद्द्व्यजवरार्धादनितौ डाच् ॥ ५७ ॥
१ डाचि चित्करणं विशेषणार्थम् ।
कृञो द्वितीयतृतीयशम्बबीजात्कृषौ ५८
संख्यायाश्च गुणान्तायाः ॥ ५९ ॥
समयाच्च यापनायाम् ॥ ६० ॥
सपत्रनिष्पत्रादतिव्यथने ॥ ६१ ॥
निष्कुलान्निष्कोषणे ॥ ६२ ॥
सुखप्रियादानुलोम्ये ॥ ६३ ॥
दुःखात्प्रातिलोम्ये ॥ ६४ ॥
शूलात्पाके ॥ ६५ ॥
सत्यादशपथे ॥ ६६ ॥
मद्रात्परिवापणे[1] ॥ ६७ ॥
समासान्ताः ॥ ६८ ॥
१ प्रयोजनमव्ययीभाव द्विगुद्वन्द्वतत्पुरुषबहुव्रीहिसंज्ञाः ।
न पूजनात् ॥ ६९ ॥
१ पूजायां स्वतिग्रहणम् ।
२ प्राग्बहुव्रीहिग्रहणं च ।
किमः क्षेपे ॥ ७० ॥
नञस्तत्पुरुषात् ॥ ७१ ॥
पथो विभाषा ॥ ७२ ॥
बहुव्रीहौ संख्येये डजबहुगणात् ॥ ७३ ॥
१ डच्प्रकरणे संख्यायास्तत्पुरुषस्योपसंख्यानं निस्त्रिंशाद्यर्थम् ।
२ अन्यत्राधिकलोपात्[2] ।

---

१ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । भद्राच्चेति वक्तव्यम् । २ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । अव्ययादेरिति वक्तव्यम् ।

ऋक्पूरब्धूःपथामानक्षे ॥ ७४ ॥
अच् प्रत्यन्ववपूर्वात्सामलोम्नः ॥ ७५ ॥
अक्ष्णोऽदर्शनात् ॥ ७६ ॥
अचतुरविचतुरसुचतुरस्त्रीपुंसधेन्वनडुहर्क्सामवाङ्मनसाक्षिभ्रुवदारगवोर्वष्ठीवपदष्ठीवनक्तंदिवरात्रिंदिवाहर्दिवसरजसनिःश्रेयसपुरुषायुषद्व्यायुषत्र्यायुषर्ग्यजुषजातोक्षमहोक्षवृद्धोक्षोपशुनगोष्ठश्वाः ॥ ७७ ॥

१ चतुरोऽच्प्रकरणे त्र्युपाभ्यामुपसंख्यानम्।

ब्रह्महस्तिभ्यां वर्चसः ॥ ७८ ॥
अवसमन्धेभ्यस्तमसः ॥ ७९ ॥
श्वसो वसीयःश्रेयसः ॥ ८० ॥
अन्ववतप्ताद्रहसः ॥ ८१ ॥
प्रतेरुरसः सप्तमीस्थात् ॥ ८२ ॥
अनुगवमायामे ॥ ८३ ॥
द्विस्तावा त्रिस्तावा वेदिः ॥ ८४ ॥
उपसर्गादध्वनः ॥ ८५ ॥
तत्पुरुषस्याङ्गुलेः संख्याव्ययादेः ।८६।
अहःसर्वैकदेशसंख्यातपुण्याच्च रात्रेः ।८७

१ अहर्ग्रहणं द्वन्द्वार्थम्[२] ।

अह्नोऽह्न एतेभ्यः ॥ ८८ ॥

१ अह्नोऽह्नवचनानर्थक्यं चाह्नष्टखोर्नियमवचनात्[३] ।

न संख्यादेः समाहारे ॥ ८९ ॥
उत्तमैकाभ्यां च ॥ ९० ॥
राजाहःसखिभ्यष्टच् ॥ ९१ ॥
गोरतद्धितलुकि ॥ ९२ ॥
अग्राख्यायामुरसः ॥ ९३ ॥
अनोऽश्मायःसरसां जातिसंज्ञयोः ॥९४॥
ग्रामकौटाभ्यां च तक्ष्णः ॥ ९५ ॥
अतेः शुनः ॥ ९६ ॥
उपमानादप्राणिषु ॥ ९७ ॥
उत्तरमृगपूर्वाच्च सक्थ्नः ॥९८ ॥
नावो द्विगोः ॥ ९९ ॥
अर्धाच्च ॥ १०० ॥
खार्याः प्राचाम् ॥ १०१ ॥
द्वित्रिभ्यामञ्जलेः ॥ १०२ ॥
अनसन्तान्नपुंसकाच्छन्दसि[३] ॥ १०३ ॥
ब्रह्मणो जानपदाख्यायाम् ॥ १०४ ॥
कुमहद्भ्यामन्यतरस्याम् ॥ १०५ ॥
द्वन्द्वाच्चुदषहान्तात्समाहारे ॥ १०६ ॥
अव्ययीभावे शरत्प्रभृतिभ्यः ॥ १०७॥
अनश्च ॥ १०८ ॥
नपुंसकादन्यतरस्याम् ॥ १०९ ॥
नदीपौर्णमास्याग्रहायणीभ्यः ॥ ११० ॥
झयः ॥ १११ ॥
गिरेश्च सेनकस्य ॥ ११२ ॥
बहुव्रीहौ सक्थ्यक्ष्णोः स्वाङ्गात् षच् ११३

१ षचि प्रत्ययान्तरकरणमनन्तोदात्तार्थम् ।

अङ्गुलेर्दारुणि ॥ ११४ ॥
द्वित्रिभ्यां ष मूर्ध्नः ॥ ११५ ॥

---

१ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । पल्यराजभ्यां चेति वक्तव्यम् । २ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । तत्पुरुषाभावात् । ३ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । अनसन्तान्नपुंसकाच्छन्दसि वेति वक्तव्यम् ।

१ मूर्ध्नश्च षवचनम् ।

अप् पूरणीप्रमाण्योः ॥ ११६ ॥

१ अपि प्रधानपूरणीग्रहणम् ।

२ नेतुर्नक्षत्र उपसंख्यानम् ।

३ छन्दसि च ।

४ मासाद्भृति प्रत्ययपूर्वपदाट्ठञ्विधिः[1] ।

अन्तर्बहिर्भ्यां च लोम्नः ॥ ११७ ॥

अञ्नासिकायाः संज्ञायां नसं चास्थूलात्[2] ॥ ११८ ॥

उपसर्गाच्च[3] ॥ ११९ ॥

सुप्रातसुश्वसुदिवशारिकुक्षचतुरश्रैणीपदाजपदप्रोष्ठपदाः ॥ १२० ॥

नञ्दुःसुभ्यो हलिसक्थ्योरन्यतरस्याम् ॥ १२१ ॥

नित्यमसिच् प्रजामेधयोः ॥ १२२ ॥

बहुप्रजाश्छन्दसि ॥ १२३ ॥

धर्मादनिच् केवलात् ॥ १२४ ॥

जम्भा सुहरिततृणसोमेभ्यः १२५ ॥

दक्षिणेर्मा लुब्धयोगे ॥ १२६ ॥

इच् कर्मव्यतिहारे ॥ १२७ ॥

द्विदण्ड्यादिभ्यश्च ॥ १२८ ॥

प्रसम्भ्यां जानुनोर्ज्ञुः ॥ १२९ ॥

ऊर्ध्वाद्विभाषा ॥ १३० ॥

ऊधसो ऽनङ् ॥ १३१ ॥

१ ऊधसोऽनङि स्त्रीग्रहणम् ।

धनुषश्च ॥ १३२ ॥

वा संज्ञायाम् ॥ १३३ ॥

जायाया निङ् ॥ १३४ ॥

गन्धस्येदुत्पूतिसुसुरभिभ्यः ॥ १३५ ॥

१ गन्धस्येत्त्वे तदेकान्तग्रहणम् ।

अल्पाख्यायाम् ॥ १३६ ॥

उपमानाच्च ॥ १३७ ॥

पादस्य लोपो ऽहस्त्यादिभ्यः ॥ १३८ ॥

कुम्भपदीषु च ॥ १३९ ॥

संख्यासुपूर्वस्य ॥ १४० ॥

वयसि दन्तस्य दतृ ॥ १४१ ॥

छन्दसि च ॥ १४२ ॥

स्त्रियां संज्ञायाम् ॥ १४३ ॥

विभाषा श्यावारोकाभ्याम् ॥ १४४ ॥

अग्रान्तशुद्धशुभ्रवृषवराहेभ्यश्च ॥ १४५ ॥

ककुदस्यावस्थायां लोपः ॥ १४६ ॥

त्रिककुत्पर्वते ॥ १४७ ॥

उद्विभ्यां काकुदस्य ॥ १४८ ॥

पूर्णाद्विभाषा ॥ १४९ ॥

सुहृद्दुर्हृदौ मित्रामित्रयोः ॥ १५० ॥

उरःप्रभृतिभ्यः कप् ॥ १५१ ॥

इनः स्त्रियाम् ॥ १५२ ॥

नद्यृतश्च ॥ १५३ ॥

शेषाद्विभाषा ॥ १५४ ॥

न संज्ञायाम् ॥ १५५ ॥

ईयसश्च ॥ १५६ ॥

१ ईयस उपसर्जनदीर्घत्वं च ।

२ पुंवद्वचनात्सिद्धम् ।

वन्दिते भ्रातुः ॥ १५७ ॥

ऋतश्छन्दसि ॥ १५८ ॥

१ प. पुस्तके ठञ्विधिरिति । २ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । खरखुराभ्यां च नस्वक्तव्यः । शितिना अर्चना अहिना इति नैगमाः । ३ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । वेर्ग्रो वक्तव्यः । ख्यश्च ।

नाडीतन्त्र्योः स्वाङ्गे ॥ १५९ ॥

निष्प्रवाणिश्च ॥ १६० ॥

॥ इति पञ्चमाध्यायस्य चतुर्थः पादः ॥

षष्ठोऽध्यायः ॥

एकाचो द्वे प्रथमस्य ॥ १ ॥

१ एकाचो द्वे प्रथमस्येति बहुव्रीहिनिर्देशः ।
२ एकवर्णेषु व्यपदेशिवद्वचनात् ।
३ प्रथमत्वे च ।
४ उक्तं वा ।
५ योगविभागो वा ।
६ एकाज्मात्रस्य द्विर्वचनार्थः ।
७ एकाचोऽवयवैकाच्त्वादवयवानां द्विर्वचनप्रसङ्गः ।
८ तत्र जुस्भाववचनम् ।
९ स्वरश्च ।
१० अद्भावश्च ।
११ नुम्प्रतिषेधश्च ।
१२ शास्त्रहानिश्च ।
१३ सिद्धं तु तत्समुदायैकाच्त्वाच्छास्त्राहानेः
१४ तत्र बहुव्रीहिनिर्देशेऽनच्कस्य द्विर्वचनमन्यपदार्थत्वात् ।
१५ सिद्धं तु तद्गुणसंविज्ञानात्पाणिनेर्यथा लोके ।
१६ स्थाने द्विर्वचने णिलोपवचनं समुदायादेशत्वात् ।
१७ यच्च सन्यङन्तस्य द्विर्वचने ।
१८ द्विःप्रयोग इति चेण्णकारषकारादेशादेरेत्त्ववचनं लिटि ।
१९ इड्वचनं च यङ्लोपे ।
२० इड्दीर्घप्रतिषेधश्च ।
२१ पदादिविधिप्रतिषेधश्च ।

अजादेर्द्वितीयस्य ॥ २ ॥

१ द्वितीयस्येत्यवचनमजादेरिति कर्मधारयात्पञ्चमी ।
२ द्वितीयद्विर्वचने प्रथमनिवृत्तिः प्राप्तत्वात्
३ न वा प्रथमविज्ञाने हि द्वितीयाप्राप्तिरद्वितीयात् ।
४ यथा वादिविकारेऽलोन्त्यविकाराभावः ।
५ तत्र पूर्वस्याचो निवृत्तौ व्यञ्जनानिवृत्तिरशासनात्पूर्वस्य ।
६ न्द्रादिप्रतिषेधाच्च ।
७ तत्र द्वितीयाभावे प्रथमाद्विर्वचनं प्रतिषिद्धत्वात्[1] ।
८ सति तस्मिन्प्रतिषेध इति चेद्धलादिशेषे दोषः ।
९ लोकवद्धलादिशेषे ।
१० क्वचिदन्यत्र लोप इति चेद्द्विर्वचनम् ।

न न्द्राः संयोगादयः ॥ ३ ॥

१ न्द्रादेर्द्विवचनप्रसङ्गस्तत्र न्द्राणां प्रतिषेधः ।

---

१ प. पुस्तके नास्ति । २ प. पुस्तके इतःपरमधिकम् । सति तस्मिन्प्रतिषेधः ।

२ ईर्ष्यतेस्तृतीयस्य ।

३ कण्ड्वादीनां च ।

४ वा[1] नामधातूनाम् ।

पूर्वोऽभ्यासः ॥ ४ ॥

उभे अभ्यस्तम् ॥ ५ ॥

१ अभ्यस्तसंज्ञायां सहवचनम् ।

२ आद्युदात्तत्वे पृथगप्रसङ्गार्थम् ।

जक्षित्यादयः षट् ॥ ६ ॥

१ जक्षित्यादिषु सप्तग्रहणं वेवीत्यर्थम् ।

२ अपरिगणनं वागणान्तत्वात् ।

तुजादीनां दीर्घोऽभ्यासस्य ॥ ७ ॥

१ तुजादिषु च्छन्दःप्रत्ययग्रहणम् ।

२ अनारम्भो वापरिगणितत्वात् ।

३ अन्येषां च दर्शनात् ।

४ अनेकान्तत्वाच्च ।

लिटि धातोरनभ्यासस्य ॥ ८ ॥

१ लिटि द्विर्वचने जागर्तेर्वावचनम् ।

२ अभ्यासप्रतिषेधानर्थक्यं च च्छन्दसि वावचनात् ।

३ प्रयोजनमादित्यान्याचिषामहे ।

सन्यङोः ॥ ९ ॥

१ सन्यङोः परत इति चेदिटो द्विर्वचनं परादित्वात् ।

२ हन्तेश्चेटः ।

३ एकाच उपदेशेऽनुदात्तादित्युपदेशवचनमनुदात्तविशेषणं चेत्सन इट्प्रतिषेधः ।

४ सन्यङन्तस्येति चेदशेः सन्यनिटः ।

५ दीर्घकुत्वप्रसारणषत्वमधिकस्य द्विर्वचनात् ।

६ आवृद्ध्योश्चाभ्यस्तविधिप्रतिषेधः ।

७ सङाश्रये च समुदायस्य समुदायादेशत्वाञ्झलाश्रये चाव्यपदेश आमिश्रत्वात् ।

श्लौ ॥ १० ॥

चङि ॥ ११ ॥

दाश्वान् साह्वान् मीढ्वांश्च ॥ १२ ॥

१ दाशेर्वसौ द्वित्वेट्प्रतिषेधौ ।

२ सहेर्दीर्घत्वं च ।

३ मिहेर्ढत्वं च ।

४ मह्यर्थ इति चेन्मिहेस्तदर्थत्वात्सिद्धम् ।

५ द्विर्वचनप्रकरणे कृञादीनां के ।

६ चरिचलिपतिवदीनामच्याक्चाभ्यासस्य ।

७ हन्तेर्घश्च ।

८ पाटेर्णिलुक्च दीर्घश्चाभ्यासस्योक्च ।

९ द्विर्वचनं यणयवायावादेशाल्लोपोपधालोपणिलोपकिकिनोरुत्वेभ्यः ।

१० द्विर्वचनात्प्रसारणात्त्वधात्वादिविकाररीत्वेत्त्वेत्त्वोत्त्वगुणवृद्धिविधयः ।

ष्यङः संप्रसारणं पुत्रपत्योस्तत्पुरुषे ॥ १३ ॥

१ ष्यङः संप्रसारणे पुत्रपत्योस्तदादावतिप्रसङ्गः ।

२ वर्णग्रहण इति चेत्तदन्तप्रतिषेधः ।

३ सिद्धं तूत्तरपदवचनात् ।

४ यथागृहीतस्यादेशवचनादप्रत्ययस्थे सिद्धम् ।

५ अनन्त्यविकारेऽन्त्यसदेशस्य वा ।

---

[1] प. पुस्तके इतः परमधिकम् । यथेष्टं वा नामधातूनाम् ।

६ प्रयोजनं न संप्रसारणे संप्रसारणम् ।
७ सान्तमहतो दीर्घत्वे ।
८ अन्कारान्तस्याल्लोपे ।
९ मृजेर्वृद्धिविधौ ।
१० वसोः संप्रसारणे च ।
११ युवादीनां च ।
१२ वोरुपधाग्रहणं च ।
१३ आदित्यदादिविधिसंयोगादिलोपकुत्वढत्वभष्भावषत्वणत्वेष्वतिप्रसङ्गः ।
१४ उदात्तनिर्देशात्सिद्धम् ।

बन्धुनि बहुव्रीहौ[1] ॥ १४ ॥

वचिस्वपियजादीनां किति ॥ १५ ॥

ग्रहिज्यावयिव्यधिवष्टिविचतिवृश्चतिपृच्छतिभृज्जतीनां ङिति च ॥ १६ ॥

१ वयिग्रहणं वेञः प्रतिषेधात् ।
२ न वा यकारप्रतिषेधो ज्ञापकोऽप्रतिषेधस्य ।
३ पित्यभ्यासार्थमिति चेन्नाविशिष्टत्वात् ।

लिट्यभ्यासस्योभयेषाम् ॥ १७ ॥

१ अभ्याससंप्रसारणं हलादिशेषाद्विप्रतिषेधेन ।
२ न वा संप्रसारणाश्रयबलीयस्त्वादन्यत्रापि ।
३ प्रयोजनं रमाल्लोपेयङ्व्यणः ।
४ व्यचेः कुटादित्वमनस्यञ्णिति संप्रसारणार्थम् ।

स्वापेश्चङि ॥ १८ ॥

स्वपिस्यमिव्येञां यङि ॥ १९ ॥

न वशः ॥ २० ॥

१ वशेर्यङि प्रतिषेधः ।

चायः की ॥ २१ ॥

स्फायः स्फी निष्ठायाम् ॥ २२ ॥

स्त्यः प्रपूर्वस्य ॥ २३ ॥

द्रवमूर्तिस्पर्शयोः श्यः ॥ २४ ॥

प्रतेश्च ॥ २५ ॥

विभाषाभ्यवपूर्वस्य ॥ २६ ॥

शृतं पाके ॥ २७ ॥

१ श्राश्रप्योः शृभावः[2] ।
२ श्रपेः शृतमन्यत्र हेतोः ।

प्यायः पी ॥ २८ ॥

१ आङ्पूर्वादन्धूधसोः ।

लिड्यङोश्च ॥ २९ ॥

विभाषा श्वेः ॥ ३० ॥

१ श्वेर्लिट्यभ्यासलक्षणप्रतिषेधः ।

णौ च संश्चङोः ॥ ३१ ॥

ह्वः संप्रसारणम् ॥ ३२ ॥

अभ्यस्तस्य च ॥ ३३ ॥

१ ह्वः संप्रसारणे योगविभागः ।
२ णौ च संश्चङ्विषयार्थः ।
३ अभ्यस्तनिमित्तेऽनभ्यस्तप्रसारणार्थम् ।
४ अभ्यस्तप्रसारणे ह्यभ्यासप्रसारणाप्राप्तिः ।
५ समानाङ्गे प्रसारणप्रतिषेधात्प्रतिषेधः ।
६ कृदन्तप्रतिषेधार्थं च ।

बहुलं छन्दसि ॥ ३४ ॥

१ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । मातन्मातृकमातृषु प्यङ् प्रसार्यो विभाषया । २ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । क्षीरहविषोरिति वाच्यम्।

चायः की ॥ ३५ ॥
अपस्पृधेथामानृचुरानृहुश्चिच्युषेतित्याजश्रातः श्रितमाशीराशीर्तः ॥३६॥
न संप्रसारणे संप्रसारणम् ॥ ३७ ॥
१ प्रसारणप्रकरणे पुनः प्रसारणग्रहणमतोऽन्यत्र प्रसारणप्रतिषेधार्थम् ।
२ समानाङ्गग्रहणं च ।
३ तत्रोपेपुषि दोषः ।
४ न वा यस्याङ्गस्य प्रसारणप्राप्तिस्तस्मिन्प्राप्तिप्रतिषेधात् ।
५ ऋचि त्रेरुत्तरपदादिलोपश्छन्दसि ।
६ रयेर्मतौ बहुलम् ।
७ कक्ष्यायाः संज्ञायाम् ।
लिटि वयो यः ॥ ३८ ॥
वश्चास्यान्यतरस्यां किति ॥ ३९ ॥
वेञः ॥ ४० ॥
ल्यपि च ॥ ४१ ॥
ज्यश्च ॥ ४२ ॥
व्यश्च ॥ ४३ ॥
विभाषा परेः ॥ ४४ ॥
आदेच उपदेशेऽशिति ॥ ४५ ॥
१ आत्त्व एश्युपसंख्यानम् ।
२ अशित्येकादेशे प्रतिषेध आदिवत्त्वात् ।
३ प्रत्ययविधिः ।
४ अभ्यासरूपं च ।
५ अयवायावां प्रतिषेधश्च ।
६ शिति प्रतिषेधे ह्वलुकोरुपसंख्यानं ररीध्वं त्राध्वं शिशीते ।
७ प्रातिपदिकप्रतिषेधः ।
८ धात्वधिकारात्प्रातिपदिकस्याप्राप्तिः ।
न व्यो लिटि ॥४६॥
स्फुरतिस्फुलत्योर्घञि ॥ ४७ ॥
क्रीङ्जीनां णौ ॥ ४८ ॥
१ आत्त्वे णौ लीयतेरुपसंख्यानं प्रलम्भनशालीनीकरणयोः ।
सिध्यतेरपारलौकिके ॥ ४९ ॥
१ सिध्यतेरज्ञानार्थस्य ।
२ इतरथा ह्यनिष्टप्रसङ्गः ।
मीनातिमिनोतिदीङां ल्यपि च ॥ ५० ॥
१ मीनात्यादीनामात्त्व उपदेशवचनं प्रत्ययविध्यर्थम् ।
२ निमिमीलियां खलचोः प्रतिषेधः ।
विभाषा लीयतेः ॥ ५१ ॥
खिदेश्छन्दसि ॥ ५२ ॥
अपगुरो णमुलि ॥ ५३ ॥
चिस्फुरोर्णौ ॥ ५४ ॥
प्रजने वीयतेः ॥ ५५ ॥
बिभेतेर्हेतुभये ॥ ५६ ॥
नित्यं स्मयतेः ॥ ५७ ॥
सृजिदृशोर्झल्यमकिति ॥ ५८ ॥
१ अमि सङ्क्रमणम् ।
२ क्विप्प्रतिषेधार्थम् ।
३ उक्तं वा ।
अनुदात्तस्य चर्दुपधस्यान्यतरस्याम् ५९

१ वै. का. पुस्तकयोः °शीर्ताः । २ इदं वार्तिकं प. पुस्तके नास्ति । ३ प. पुस्तके नास्ति ।

शीर्षश्छन्दसि ॥ ६० ॥

१ शीर्षश्छन्दसि प्रकृत्यन्तरम् ।

२ आदेशप्रतिषेधार्थम् ।

ये च तद्धिते ॥ ६१ ॥

१ ये च तद्धिते शिरस आदेशार्थम् ।

२ वा केशेषु ।

३ [1]अचि शीर्षः ।

४ छन्दसि च ।

पद्दन्नोमास्हृन्निशसन्यूषन्दोषन्यकञ्छकन्नुदन्नासञ्छस्प्रभृतिषु ॥ ६२ ॥

१ पदादिषु मांस्पृत्स्नूनामुपसंख्यानम् ।

२ नस्नासिकाया यत्तस्क्षुद्रेषु[2] ।

धात्वादेः षः सः ॥ ६३ ॥

१ सादेशे सुब्धातुष्ठिवुष्वष्कतीनां प्रतिषेधः ।

णो नः ॥ ६४ ॥

लोपो व्योर्वलि ॥ ६५ ॥

१ व्योर्लोपे कावुपसंख्यानम् ।

२ वलोपाप्रसिद्धिरूड्भाववचनात्[3] ।

३ अतिप्रसङ्गो व्रश्चादिषु[4] ।

४ उपदेशसामर्थ्यात्सिद्धमिति चेत्संप्रसारणहलादिशेषेषु सामर्थ्यम् ।

५ न वा बहिरङ्गलक्षणत्वात् ।

६ अनारम्भो वा ।

७ आस्रेमाणं जीरदानुरिति वर्णलोपात् यथा संस्फानो गयस्फानः ।

वेरपृक्तस्य[5] ॥ ६६ ॥

१ वेर्लोपे दर्विजागृव्योरप्रतिषेधोऽनुनासिकपरत्वात् ।

२ धात्वन्तस्य चार्थवद्ग्रहणात्[6] ।

३ वस्य वानुनासिकत्वात्सिद्धम् ।

हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात् सुतिस्यपृक्तं हल् ॥ ६७ ॥

१ हलन्तादपृक्तलोपः संयोगान्तलोपश्चेन्नलोपाभावो यथा पचन्निति ।

२ वसादिषु दत्वं संयोगादिलोपबलीयस्त्वात् यथा कूटतडिति ।

३ रात्तलोपो नियमवचनात् ।

४ रोरुत्वं च ।

५ न वा संयोगान्तलोपस्योत्त्वे सिद्धत्वात् यथा हरिवो मेदिनमिति ।

एङ्ह्रस्वात्संबुद्धेः ॥ ६८ ॥

१ संबुद्धिलोपे डतरादिभ्यः प्रतिषेधः ।

२ अपृक्ताधिकारस्य निवृत्तत्वात् ।

३ तच्चामर्थम् ।

४ [7]उक्तं वा ।

५ अपृक्तसंबुद्धिलोपाभ्यां लुक् ।

६ न वा लोपलुकोर्लुगवधारणाद्यथानड्वात इति ।

शेश्छन्दसि बहुलम् ॥ ६९ ॥

ह्रस्वस्य पिति कृति तुक् ॥ ७० ॥

---

१ इदं वार्तिकं वै. का. पुस्तकयोः सूत्रत्वेन गृहीतं परं महाभाष्ये वार्तिकेऽनुपलम्भादस्माभिर्वार्तिकपाठे संगृहीतम् । २ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । अवर्णनगरयोरिति वक्तव्यम् । ३ प. पुस्तके °वचनादित्यस्य स्थाने प्रसङ्गात् इति पाठः । ४ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । उपदेशसामर्थ्यात्सिद्धम् । ५ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । दर्विजागृव्योः प्रतिषेधो वक्तव्यः । ६ प. पुस्तके चार्थवत्त्वादिति । ७ प. पुस्तके नास्ति ।

१ लुकि पूर्वान्ते नपुंसकोपसर्जनह्रस्वत्वं द्विगुस्वरश्च ।
२ न वा बहिरङ्गलक्षणत्वात् ।
३ ग्रामणिपुत्रादिषु चाप्राप्तिः ।
४ परादौ संयोगादेरित्यतिप्रसङ्गः ।
५ विलोपवचनं च ।
६ इट्प्रतिषेधश्च ।
७ अभक्ते स्वरः ।

संहितायाम् ॥ ७१ ॥

छे च ॥ ७२ ॥

आङ्माङोश्च ॥ ७३ ॥

१ आङ्माङोः सानुबन्धकनिर्देशो गतिकर्मप्रवचनीयप्रतिषेधसंप्रत्ययार्थः ।

दीर्घात् ॥ ७४ ॥

पदान्ताद्वा ॥ ७५ ॥

१ दीर्घात्पदान्ताद्वा विश्वजनादीनां छन्दसि ।

इको यणचि[1] ॥ ७६ ॥

१ यणादेशः प्लुतपूर्वस्य च ।
२ दीर्घशाकलप्रतिषेधार्थम् ।

एचो ऽयवायावः ॥ ७७ ॥

वान्तो यि प्रत्यये ॥ ७८ ॥

१ वान्तादेशे स्थानिनिर्देशः ।
२ गोर्यूतौ छन्दसि ।
३ अध्वपरिमाणे च ।

धातोस्तन्निमित्तस्यैव ॥ ७९ ॥

क्षय्यजय्यौ शक्यार्थे ॥ ८० ॥

क्रय्यस्तदर्थे ॥ ८१ ॥

भय्यप्रवय्ये च च्छन्दसि ॥ ८२ ॥

१ भय्यादिप्रकरणे ह्रदय्या उपसंख्यानम् ।
२ अवृशरस्य च ।
३ शरुवृत्ताद्वा सिद्धम् ।
४ ऋज्रती शरुरित्यपि दृश्यते ।
५ शरुहस्त इति च लोके ।

एकः पूर्वपरयोः ॥ ८३ ॥

१ एकवचनं पृथगादेशप्रतिषेधार्थम् ।
२ न वा द्रव्यवत्कर्मचोदनायां द्वयोरेकस्याभिनिर्वृत्तेः ।
३ तच्चैकवाक्यभावात् ।
४ तत्रावयवे शास्त्रार्थसंप्रत्ययो यथा लोके ।
५ सिद्धं तु धर्मोपदेशनेऽनवयवविज्ञानाद्यथा लौकिकवैदिकेषु ।
६ पूर्वपरग्रहणं परस्यादेशप्रतिषेधार्थम् ।
७ पञ्चमीनिर्दिष्टाद्धि परस्य ।
८ षष्ठीनिर्दिष्टार्थं तु ।
९ अनिर्दिष्टे हि षष्ठ्यर्थाप्रसिद्धिः ।

अन्तादिवच्च ॥ ८४ ॥

१ अन्तादिवद्वचनमामिश्रस्यादेशवचनात् ।
२ तत्र यस्यान्तादिवत्तन्निर्देशः ।
३ सिद्धं तु पूर्वपराधिकारात् ।
४ अन्तवत्त्वे प्रयोजनं बह्वच्पूर्वपदाट्ठज्विधाने ।

---

१ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । जश्त्वं न सिद्धं यणमत्र पश्य । यश्चापदान्तो हलचश्च पूर्वः । दीर्घस्य यण् ह्रस्व इति प्रवृत्तं संबन्धवृत्त्या गुणवृद्धिबाध्यः । २ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । ओकारौकारयोरिति वक्तव्यम् ।

५ नकाराभावश्च तस्मादित्यनन्तरनिर्देशात् ।

६ इज्ग्रहणं तु ज्ञापकं पररूपाभावस्य ।

तस्माच्छसो नः पुंसि[1] ॥ १०१ ॥

नादिचि ॥ १०२ ॥

दीर्घाज्जसि च ॥ १०३ ॥

वा छन्दसि ॥ १०४ ॥

अमि पूर्वः[2] ॥ १०५ ॥

संप्रसारणाच्च ॥ १०६ ॥

१ संप्रसारणात्पर[3]पूर्वत्वे समानाङ्गग्रहणमसमानाङ्गप्रतिषेधार्थम् ।

२ सिद्धमसंप्रसारणात् ।

३ कार्यकृतत्वाद्वा ।

४ दीर्घत्वं वचनप्रामाण्यात् ।

५ अन्तवत्त्वाद्वा ।

६ आटो वृद्धेरियङ् ।

७ आद्गुणात्सवर्णदीर्घत्वमाङभ्यासयोः ।

८ स्वरदोषस्तु ।

९ आङि पररूपवचनं तु ज्ञापकमन्तरङ्गवलीयस्त्वस्य ।

१० प्रयोजनं पूर्वसवर्णपूर्वत्वताहिलोपटेनङेर्यङिसिन्डिणलैत्वमन्तरङ्गं बहिरङ्गलक्षणाद्वर्णविकारात् ।

एङः पदान्तादति ॥ १०७ ॥

ङसिङसोश्च ॥ १०८ ॥

ऋत उत् ॥ १०९ ॥

ख्यत्यात्परस्य ॥ ११० ॥

अतो रोरप्लुतादप्लुते ॥ १११ ॥

१ अप्लुतादप्लुतवचनेऽकारहशोः समानपदे प्रतिषेधः ।

२ न वा बहिरङ्गलक्षणत्वात् ।

हशि च ॥ ११२ ॥

[4]नान्तःपादमव्यपरे ॥ ११३ ॥

१ नान्तःपादमिति सर्वप्रतिषेधश्चेदतिप्रसङ्गः ।

२ अकाराश्रयमिति चेदुत्त्ववचनम् ।

३ अयवोः प्रतिषेधश्च ।

४ एङ्प्रकरणात्सिद्धमिति चेदुत्त्वप्रतिषेधः ।

५ पुनरेङ्ग्रहणात्सिद्धम् ।

अव्यादवद्यादवक्रमुरव्रतायमवन्त्ववस्युषु च ॥ ११४ ॥

यजुष्युरः ॥ ११५ ॥

आपो जुषाणो वृष्णो वर्षिष्ठे ऽम्बेअम्बाले ऽम्बिकेपूर्वे ॥ ११६ ॥

अङ्ग इत्यादौ च ॥ ११७ ॥

अनुदात्ते च कुधपरे ॥ ११८ ॥

अवपथासि च ॥ ११९ ॥

सर्वत्र विभाषा गोः ॥ १२० ॥

अवङ् स्फोटायनस्य ॥ १२१ ॥

१ गोरग्वचनं गवाग्रे स्वरसिध्यर्थम् ।

२ अवङादेशे हि स्वरदोषः ।

---

१ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । नत्वं पुंसां बहुत्वे चेत्पुंशब्दादिष्यते स्त्रियाम् । नपुंसके तथैवेष्टं स्त्रीशब्दाच्च प्रसज्यते । पुंशब्दादिति चेदिष्टं स्थूरापत्यं न सिध्यति । कुण्डिन्या अरत्कायाः पुंस्प्राधान्यात्प्रसिध्यति । पुंस्प्राधान्येत एव स्युर्ये दोषाः पूर्वचोदिताः । तस्मादर्थे भवेन्नत्वं वभ्रिकादिषु युक्तवत् । २ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । वा छन्दसीत्येव । ३ प. पुस्तके पर° इति नास्ति । ४ वै. का. बा. प्र. क. नि. पुस्तकेषु प्रकृत्यान्तः° इति ।

इन्द्रे च[1] ॥ १२२ ॥

प्लुतप्रगृह्या अचि नित्यम्[2] ॥ १२३ ॥

१ प्लुतप्रगृह्येष्वग्रहणमनर्थकमधिकारात्-सिद्धम् ।

२ तत्तु तस्मिन्प्रकृतिभावार्थम् ।

३ प्लुतप्रकृतिभाववचनं तु ज्ञापकमेकादेशात्प्लुतो विप्रतिषेधेनेति ।

४ एकादशाप्लुतो विप्रतिषेधेनेति चेच्छालेन्द्रेऽतिप्रसङ्गः ।

५ न वा बहिरङ्गलक्षणत्वात् ।

आङो ऽनुनासिकश्छन्दसि ॥ १२४ ॥

१ आङोऽनर्थकस्य ।

इको ऽसवर्णे शाकल्यस्य ह्रस्वश्च ॥१२५॥

१ सिन्नित्यसमासयोः शाकलप्रतिषेधः ।

२ ईषा अक्षादिषु च्छन्दसि प्रकृतिभावमात्रम्[3] ।

ऋत्यकः ॥ १२६ ॥

१ ऋत्यकः सवर्णार्थम् ।

२ अनिगन्तार्थं च ।

३ ऋति ह्रस्वादुपसर्गाद्वृद्धिर्विप्रतिषेधेन ।

अप्लुतवदुपस्थिते ॥ १२७ ॥

१ वद्वचनं प्लुतकार्यप्रतिषेधार्थम् ।

२ प्लुतप्रतिषेधे हि प्रगृह्यप्लुतप्रतिषेधप्रसङ्गोऽन्येन विहितत्वात् ।

ई३ चाक्रवर्मणस्य ॥ १२८ ॥

१ ई३चाक्रवर्मणस्येत्यनुपस्थितार्थम् ।

दिव उत् ॥ १२९ ॥

एतत्तदोः सुलोपो ऽकोरनञ्समासे हलि ॥ १३० ॥

स्यश्छन्दसि बहुलम् ॥ १३१ ॥

सो ऽचि लोपे चेत्पादपूरणम् ॥ १३२ ॥

[[4]सुट्कात्पूर्वः]

(अडभ्यासव्यवायेऽपि)

१ सुटि कात्पूर्ववचनमककारादौ कात्पूर्वार्थमिति चेदन्तरेणापि तत्सिद्धम्[5] ।

२ द्विर्वचनात्सुड्विप्रतिषेधेनेति चेत् द्विर्भूते शब्दान्तरभावात्पुनःप्रसङ्गः ।

३ द्विर्भूते शब्दान्तरभावात्पुनःप्रसङ्ग इति चेद्द्विर्वचनम् ।

४ तथा चानवस्था ।

५ अड्व्यवाय उपसंख्यानम् ।

६ अभ्यासव्यवाये च ।

७ अविप्रतिषेधो वा बहिरङ्गलक्षणत्वात् ।

८ उपदेशिवद्वचनं च ।

९ लिटिगुणचङिदीर्घप्रतिषेधार्थम् ।

१० कात्पूर्वान्त इति चेद्द्विविधि प्रतिषेधः ।

---

१ वै. का. क. प्र. पुस्तकेष्वत्र नित्यमित्यधिकम् । प. पुस्तके इतः परमधिकम् । इन्द्रादाविति वक्तव्यम् । २ वै. का. क. प्र. पुस्तकेष्वत्र नित्यमिति नास्ति । ३ प. पुस्तके °मात्रमित्यस्य स्थाने °वचनमिति पाठः । ४ इदं भाष्ये खण्डितं सूत्रम् । प. पुस्तके इतः परमधिकम् । सुटि कात्पूर्ववचनमककारादौ कात्पूर्वार्थम् । अडभ्यासव्यवायेऽपीति विकृतवार्तिकम् । तदत्र सूत्रे भाष्ये 'अड्व्यवाय उपसंख्यानम् । अभ्यासव्यवाये च' इति वार्तिकयोरुपलभ्यते । अस्माभिर्भाष्यानुसारं तद्वयं वार्तिकपाठे संगृहीतम् । परं वै. का. पुस्तकयोः सूत्रत्वेन गृहीतम् । ६ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । द्विर्वचनात् सुड्विप्रतिषेधेन ।

११ परादाविङ्गुणप्रसङ्गः ।

१२ अभक्ते स्वरः ।

संपर्युपेभ्यः करोतौ भूषणे ॥ १३३ ॥

समवाये च ॥ १३४ ॥

उपात्प्रतियत्नवैकृतवाक्याध्याहारेषु ॥ १३५ ॥

किरतौ लवने ॥ १३६ ॥

हिंसायां प्रतेश्च ॥ १३७ ॥

अपाच्चतुष्पाच्छकुनिष्वालेखने ॥ १३८ ॥

१ किरतेर्हर्षजीविकाकुलायकरणेषु ।

कुस्तुम्बुरूणि जातौ ॥ १३९ ॥

अपरस्पराः क्रियासातत्ये ॥ १४० ॥

१ समो हिततततयोर्वा लोपः ।

२ सम्तुमुनोः कामे ।

३ अवश्यमः कृत्ये ।

गोष्पदं सेवितासेवितप्रमाणेषु ॥ १४१ ॥

आस्पदं प्रतिष्ठायाम् ॥ १४२ ॥

आश्चर्यमनित्ये ॥ १४३ ॥

१ आश्चर्यमद्भुते ।

वर्चस्के ऽवस्करः ॥ १४४ ॥

अपस्करो रथाङ्गम् ॥ १४५ ॥

विष्किरः शकुनौ वा ॥ १४६ ॥[2]

१ विष्किरः शकुनौ विकिरो वा ।

ह्रस्वाच्चन्द्रोत्तरपदे मन्त्रे ॥ १४७ ॥

प्रतिष्कशश्च कशेः ॥ १४८ ॥

प्रस्कण्वहरिश्चन्द्रावृषी ॥ १४९ ॥

मस्करमस्करिणौ वेणुपरिव्राजकयोः ॥ १५० ॥

कास्तीराजस्तुन्दे नगरे ॥ १५१ ॥[1]

कारस्करो वृक्षः ॥ १५२ ॥

पारस्करप्रभृतीनि च संज्ञायाम्[3] ॥ १५३ ॥

अनुदात्तं पदमेकवर्जम्[4] ॥ १५४ ॥

१ अनुदात्ते विप्रतिषेधानुपपत्तिरेकस्मिन्युगपत्संभवात् ।

२ सिद्धं तु एकाननुदात्तत्वात् ।

३ एकवर्जमिति चाप्रसिद्धिः संदेहात् ।

४ सिद्धं तु यस्मिन्ननुदात्त उदात्तवचनानर्थक्यं तद्वर्जम् ।

५ प्रकृतिप्रत्यययोः स्वरस्य सावकाशत्वादप्रसिद्धिः ।

६ विप्रतिषेधात्प्रत्ययस्वर इति चेत्काम्यायादिषु चित्करणम् ।

७ प्रकृतिस्वरे प्रत्ययस्वराभावः ।

८ सिद्धं तु प्रकृतिस्वरबलीयस्त्वात्प्रत्ययस्वरभावः ।

९ संतिशिष्टस्वरबलीयस्त्वं च ।

१० तच्चानेकप्रत्ययसमासार्थम् ।

११ स्यादिस्वराप्रसङ्गश्च तासेः परस्यानुदात्तवचनात् ।

१२ शास्त्रपरविप्रतिषेधानियमाद्वा शब्दपरविप्रतिषेधात् सिद्धम् ।

---

१ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । मनसि च । २ बो. पुस्तके शकुनिर्वेति पाठः । वै. का. क. पुस्तकेषु विष्किरः शकुनिर्विकिरो वेति पाठः । ३ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । तद्बृहतोः करपत्योश्चोरदेवतयोः सुट्तलोपश्च । प्रायस्य चित्तिचित्तयोः सुडस्कारो वा । ४ प. पुस्तके इतः परमधिकं वार्तिकत्वेन । आगमस्य विकारस्य प्रकृतेः प्रत्ययस्य च पृथक्स्वरनिवृत्त्यर्थमेकवर्जं पदस्वरः । यौगपद्यं तर्वे सिद्धं पर्यायो रिक्तशासनात् । उदात्ते ज्ञापकं त्वेतत् स्वरितेन समाविशेत् ।

१३ विभक्तिस्वरान्नञ्स्वरो बलीयान् ।

१४ विभक्तिनिमित्तस्वराच्च ।

१५ यच्चोपपदं कृति नञ् ।

१६ सहनिर्दिष्टस्य च ।

कर्षात्वतो घञो ऽन्त उदात्तः ॥१५५॥

उञ्छादीनां च ॥१५६॥

अनुदात्तस्य च यत्रोदात्तलोपः ॥१५७॥

१ उदात्तलोपे स्वरितोदात्तयोरभावादनुदात्तग्रहणानर्थक्यम् ।

२ अन्त इति चेच्श्नम्क्सयुष्मदस्मदिदंकिंलोपेषु स्वरः ।

३ आदिरिति चेदिन्धीत द्व्यमित्यन्तः ।

४ आदौ सिद्धम् ।

५ विदीन्धिखिदिभ्यश्च लसार्वधातुकानुदात्तप्रतिषेधाल्लिङि सिद्धम् ।

६ अयचि चित्करणात् ।

धातोः ॥ १५८ ॥

१ धातोरन्त इति चेदनुदात्तेचचग्रहणम् ।

२ संश्च नित् ।

३ आदावूर्णुप्रत्ययधातुष्वन्तोदात्तत्वम् ।

४ अन्तोदात्तवचनात्सिद्धम् ।

५ पिबौ निपातनात् ।

चितः ॥ १५९ ॥

१ चितः सप्रकृतेर्बह्वकजर्थम् ।

तद्धितस्य ॥ १६० ॥

कितः ॥ १६१ ॥

तिसृभ्यो जसः ॥ १६२ ॥

१ तिसृभ्यो जस्ग्रहणानर्थक्यमन्यत्राभावात् ।

चतुरः शसि ॥ १६३ ॥

१ चतुरः शसि स्त्रियामप्रतिषेध आद्युदात्तनिपातनात् ।

२ विभक्तिस्वरभावश्च हलादिग्रहणात् ।

३ आद्युदात्तनिपातने हि हलादिग्रहणानर्थक्यम् ।

सावेकाचस्तृतीयादिर्विभक्तिः ॥१६४॥

१ सावेकाच उदात्तत्वे त्वन्मदोः प्रतिषेधः ।

२ सिद्धं तु यस्मात्तृतीयादिस्तस्याभावात्सौ ।

३ प्रकृतेश्चानेकाच्त्वात् ।

अन्तोदात्तादुत्तरपदादन्यतरस्यामनित्यसमासे ॥ १६५ ॥

अञ्चेश्छन्दस्यसर्वनामस्थानम् ॥ १६६ ॥

ऊडिदंपदाद्यप्पुम्रैद्युभ्यः ॥ १६७ ॥

१ ऊठ्युपधाग्रहणमन्त्यप्रतिषेधार्थम् ।

अष्टनो दीर्घात् ॥ १६८ ॥

१ अष्टनो दीर्घग्रहणं षट्संज्ञाज्ञापकमाकारान्तस्य नुडर्थम् ।

शतुरनुमो नद्यजादी ॥ १६९ ॥

१ नद्यजाद्युदात्तत्वे बृहन्महतोरुपसंख्यानम् ।

उदात्तयणो हल्पूर्वात् ॥ १७० ॥

१ उदात्तयणि हल्ग्रहणं नकारान्तार्थम् ।

२ हल्पूर्वग्रहणानर्थक्यं च समुदायादेशत्वात् ।

३ स्वरितत्वे चावचनात् ।

नोङ्धात्वोः ॥ १७१ ॥

ह्रस्वनुड्भ्यां मतुप् ॥ १७२ ॥

१ मतुबुदात्तत्वे रेग्रहणम् ।

२ त्रिप्रतिषेधश्च ।

नामन्यतरस्याम् ॥ १७३ ॥

१ नाम्स्वरे मतौह्रस्वग्रहणम् ।

ङ्याश्छन्दसि बहुलम् ॥ १७४ ॥

षट्त्रिचतुर्भ्यो हलादिः ॥ १७५ ॥

झल्युपोत्तमम् ॥ १७६ ॥

विभाषा भाषायाम् ॥ १७७ ॥

न गोश्वन्साववर्णराडङ्क्रुङ्कृद्भ्यः ॥ १७८ ॥

दिवो झल् ॥ १७९ ॥

नृ चान्यतरस्याम् ॥ १८० ॥

तित् स्वरितम् ॥ १८१ ॥

१ तिति प्रत्ययग्रहणम् ।

तास्यनुदात्तेन्ङिदुपदेशाल्लसार्वधातुकमनुदात्तमह्न्विङोः ॥ १८२ ॥

१ तास्यादिभ्योऽनुदात्तत्वे सप्तमीनिर्देशोऽभ्यस्तासिजर्थः ।

२ चित्स्वरात्तास्यादिभ्योऽनुदात्तत्वं विप्रतिषेधेन ।

३ मुकश्चोपसंख्यानम् ।

४ इतश्चोपसंख्यानम् ।

५ इतश्चानेकान्तत्वात् ।

६ तत्रादिप्रभृतिजुहोत्यादिभ्योऽप्रतिषेधः स्थान्यादेशाभावात् ।

७ अनुदात्तङिद्ग्रहणाद्वा ।

८ ङितोऽनुदात्तत्वे विकरणेभ्योऽप्रतिषेधः सर्वस्योपदेशविशेषणत्वात् ।

आदिः सिचोऽन्यतरस्याम् ॥ १८३ ॥

१ सिच आद्युदात्तत्वे ऽनिटः पित उपसंख्यानम् ।

स्वपादिर्हिंसामच्यनिटि ॥ १८४ ॥

१ स्वपादीनां वावचनादभ्यस्तस्वरो विप्रतिषेधेन ।

अभ्यस्तानामादिः ॥ १८५ ॥

अनुदात्ते च ॥ १८६ ॥

१ अनुदात्ते चेति बहुव्रीहिनिर्देशो लोपयणादेशार्थः ।

सर्वस्य सुपि ॥ १८७ ॥

१ सर्वस्वरोऽनच्कस्य ।

भीह्रीभृहुमदजनधनदरिद्राजागरां प्रत्ययात्पूर्वं पिति ॥ १८८ ॥

लिति ॥ १८९ ॥

आदिर्णमुल्यन्यतरस्याम् ॥ १९० ॥

अचः कर्तृयकि ॥ १९१ ॥

१ यकि रपर उपसंख्यानम् ।

२ उपदेशवचनात्सिद्धम् ।

३ उपदेशवचने जनादीनाम् ।

४ योगविभागात्सिद्धम् ।

थलि च सेटीडन्तो वा ॥ १९२ ॥

ञ्नित्यादिर्नित्यम् ॥ १९३ ॥

आमन्त्रितस्य च ॥ १९४ ॥

पथिमथोः सर्वनामस्थाने ॥ १९५ ॥

अन्तश्च तवै युगपत् ॥ १९६ ॥

क्षयो निवासे ॥ १९७ ॥

---

१ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । ङितोऽनुदात्तत्वे विकरणेभ्योऽप्रतिषेधः ।

जयः करणम् ॥ १९८ ॥
वृषादीनां च ॥ १९९ ॥
संज्ञायामुपमानम् ॥ २०० ॥
१ उपमानस्याद्युदात्तवचनं ज्ञापकमनुबन्धलक्षणे स्वरे प्रत्ययलक्षणप्रतिषेधस्य ।
निष्ठा च द्व्यजनात् ॥ २०१ ॥
१ निष्ठायां यञि दीर्घत्वे प्रतिषेधः ।
२ न वा बहिरङ्गलक्षणत्वात् ।
शुष्कधृष्टौ ॥ २०२ ॥
आशितः कर्ता ॥ २०३ ॥
१ आशिते कर्तरि निपातनमुपधादीर्घत्वमाद्युदात्तत्वं च ।
रिक्ते विभाषा ॥ २०४ ॥
१ वेणुरिक्तयोरप्राप्ते ।
जुष्टार्पिते च च्छन्दसि ॥ २०५ ॥
नित्यं मन्त्रे ॥ २०६ ॥
युष्मदस्मदोर्ङसि ॥ २०७ ॥
ङयि च ॥ २०८ ॥
यतो ऽनावः ॥ २०९ ॥
ईडवन्दवृशंसदुहां ण्यतः ॥ २१० ॥
विभाषा वेण्विन्धानयोः ॥ २११ ॥
त्यागरागहासकुहश्वठक्रथानाम्[1] । २१२ ।
उपोत्तमं रिति ॥ २१३ ॥
चङ्यन्यतरस्याम् ॥ २१४ ॥
मतोः पूर्वमात् संज्ञायां स्त्रियाम् ।२१५।
अन्तो ऽवत्याः ॥ २१६ ॥
ईवत्याः ॥ २१७ ॥
चौ ॥ २१८ ॥
१ चोरतद्धिते ।
समासस्य ॥ २१९ ॥
१ समासान्तोदात्तत्वे व्यञ्जनान्तेषूपसंख्यानम् ।
२ हल्स्वरप्राप्तौ वा व्यञ्जनमविद्यमानवत् ।
३ प्रयोजनं लिदाद्युदात्तान्तोदात्तविषयः ।

॥ इति षष्ठाध्यायस्य प्रथमः पादः ॥

बहुव्रीहौ प्रकृत्या पूर्वपदम्[2] ॥ १ ॥
तत्पुरुषे तुल्यार्थतृतीयासप्तम्युपमानाव्ययद्वितीयाकृत्याः ॥ २ ॥
१ तत्पुरुषे विभक्तिप्रकृतिस्वरत्वे कर्मधारये प्रतिषेधः ।
२ सिद्धं तु लक्षणप्रतिपदोक्तयोः प्रतिपदोक्तस्यैव ग्रहणात् ।
३ अव्यये नञ्कुनिपातानाम् ।
४ क्त्वायां वा प्रतिषेधः ।
५ निपातनात्सिद्धम् ।
वर्णो वर्णेष्वनेते ॥ ३ ॥
गाधलवणयोः प्रमाणे ॥ ४ ॥
दायाद्यं दायादे ॥ ५ ॥

---

१ बो. °कुथानाम् । २ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । बहुव्रीहिस्वरं शास्ति समासान्तविधेः सुकृत् । नञ्सुभ्यां नियमार्थं तु परस्य शिति शासनात् । क्षेपेविधिर्नञो ऽसिद्धः परस्य नियमो भवेत् । अन्तश्च वाप्रिये सिद्धः । संभवात् । प्रकृताद्विधेः । बहुव्रीहावृते सिद्धम् । इष्टश्चावधारणम् । द्विपाद्दिष्टैर्वितस्तेश्च । उदात्ते ज्ञापकं त्वेतत् । स्वरितेन समाविशेत् ।

प्रतिबन्धि चिरकृच्छ्रयोः ॥ ६ ॥
पदे ऽपदेशे ॥ ७ ॥
निवाते वातत्राणे ॥ ८ ॥
शारदे ऽनार्तवे ॥ ९ ॥
अध्वर्युकषाययोर्जातौ ॥ १० ॥
सदृशप्रतिरूपयोः सादृश्ये ॥ ११ ॥

१ सदृशग्रहणमनर्थकं तृतीयासमासवचनात् ।

२ षष्ठ्यर्थमिति चेत्तृतीयासमासवचनानर्थक्यम् ।

द्विगौ प्रमाणे ॥ १२ ॥
गन्तव्यपण्यं वाणिजे ॥ १३ ॥
मात्रोपज्ञोपक्रमच्छाये नपुंसके ॥ १४ ॥
सुखप्रिययोर्हिते ॥ १५ ॥
प्रीतौ च ॥ १६ ॥
स्वं स्वामिनि ॥ १७ ॥
पत्यावैश्वर्ये ॥ १८ ॥
न भूवाक्चिद्दिधिषु ॥ १९ ॥
वा भुवनम् ॥ २० ॥
आशङ्काबाधनेदीयस्सु संभावने ॥ २१ ॥
पूर्वे भूतपूर्वे ॥ २२ ॥
सविधसनीडसमर्यादसवेशसदेशेषु सामीप्ये ॥ २३ ॥
विस्पष्टादीनि गुणवचनेषु ॥ २४ ॥
श्रज्यावमकन्पापवत्सु भावे कर्मधारये ॥ २५ ॥
कुमारश्च ॥ २६ ॥
आदिः प्रत्येनसि ॥ २७ ॥
पूगेष्वन्यतरस्याम् ॥ २८ ॥
इगन्तकालकपालभगालशरावेषु द्विगौ ॥ २९ ॥

१ इगन्तप्रकृतिस्वरत्वे यण्गुणयोरुपसंख्यानम् ।

२ न वा बहिरङ्गलक्षणत्वात् ।

बह्वन्यतरस्याम् ॥ ३० ॥
दिष्टिवितस्त्योश्च ॥ ३१ ॥
सप्तमी सिद्धशुष्कपक्वबन्धेष्वकालात् ॥ ३२ ॥
परिप्रत्युपापा वर्ज्यमानाहोरात्रावयवेषु ॥ ३३ ॥

१ परिप्रत्युपापेभ्यो वनं समासे विप्रतिषेधेन।

२ न वा वनस्यान्तोदात्तवचनं तदपवादनिवृत्त्यर्थम् ।

राजन्यबहुवचनद्वन्द्वे ऽन्धकवृष्णिषु ।३४
संख्या ॥ ३५ ॥
आचार्योपसर्जनश्चान्तेवासी ॥ ३६ ॥

१ आचार्योपसर्जनेऽनेकस्यापि पूर्वपदत्वात्संदेहः ।

२ लोकविज्ञानात्सिद्धम् ।

कार्तकौजपादयश्च ॥ ३७ ॥
महान् व्रीह्यपराह्णगृष्टीष्वासजाबालभारभारतहैलिहिलरौरवप्रवृद्धेषु ॥ ३८ ॥
क्षुल्लकश्च वैश्वदेवे ॥ ३९ ॥
उष्ट्रः सादिवाम्योः ॥ ४० ॥
गौः सादसादिसारथिषु ॥ ४१ ॥

---

१ प. पुस्तके °ग्रहणमिति नास्ति ।

कुरुगार्हपतरिक्तगुर्वसूतजरत्यश्लीलदृढरूपा पारेवडवा तैतिलकद्रूः पण्यकम्बलो दासीभाराणां च ॥ ४२ ॥

१ कुरुवृज्योर्गार्हपते ।

२ पण्यकम्बलः संज्ञायाम् ।

चतुर्थी तदर्थे ॥ ४३ ॥

अर्थे ॥ ४४ ॥

क्ते च ॥ ४५ ॥

कर्मधारये ऽनिष्ठा ॥ ४६ ॥

अहीने द्वितीया ॥ ४७ ॥

१ अहीने द्वितीयानुपसर्गे ।

तृतीया कर्मणि ॥ ४८ ॥

गतिरनन्तरः ॥ ४९ ॥

१ गतेरनन्तरग्रहणमनर्थकं गतिर्गतावनुदात्तवचनात् ।

२ तत्र यस्याप्रकृतिस्वरत्वं तस्मादन्तोदात्तप्रसङ्गः ।

३ प्रकृतिस्वरवचनाद्व्यनन्तोदात्तत्वम् ।

४ प्रकृतिस्वरवचनं किमर्थमिति चेदेकगत्यर्थम् ।

५ अपूर्वपदार्थमिति चेत्कारकेऽतिप्रसङ्गः ।

६ सिद्धं तु गतेरन्तोदात्ताप्रसङ्गाद्[1] ।

तादौ च निति कृत्यतौ ॥ ५० ॥

१ तादौ निति कृद्ग्रहणानर्थक्यम् ।

२ कृदुपदेशे वा ताद्यर्थमिडर्थम् ।

तवै चान्तश्च युगपत् ॥ ५१ ॥

अनिगन्तो ऽञ्चतौ वप्रत्यये ॥ ५२ ॥

१ अनिगन्तप्रकृतिस्वरत्वे यणादेशे प्रकृतिस्वरभावप्रसङ्गः

२ अनिगन्तवचनं किमर्थमिति चेदयणादिष्टार्थम् ।

३ उक्तं वा ।

४ चोरनिगन्तोऽञ्चतौ वप्रत्यये ।

५ न वा चुस्वरस्य पूर्वपदप्रकृतिस्वरभाविनि प्रतिषेधादितरथा हि सर्वापवादः ।

६ विभक्तीषत्स्वरात्कृत्स्वरः ।

७ चित्स्वराद्धारिस्वरः ।

८ कृत्स्वराच्च ।

९ न वा हरणप्रतिषेधो ज्ञापकः कृत्स्वराबाधकत्वस्य ।

१० युक्तस्वरश्च ।

न्यधी च ॥ ५३ ॥

ईषदन्यतरस्याम् ॥ ५४ ॥

हिरण्यपरिमाणं धने ॥ ५५ ॥

प्रथमो ऽचिरोपसंपत्तौ ॥ ५६ ॥

कतरकतमौ कर्मधारये ॥ ५७ ॥

आर्यो ब्राह्मणकुमारयोः ॥ ५८ ॥

राजा च ॥ ५९ ॥

षष्ठी प्रत्येनासि ॥ ६० ॥

क्ते नित्यार्थे ॥ ६१ ॥

ग्रामः शिल्पिनि ॥ ६२ ॥

राजा च प्रशंसायाम् ॥ ६३ ॥

आदिरुदात्तः ॥ ६४ ॥

सप्तमीहारिणौ धर्म्ये ऽहरणे ॥ ६५ ॥

युक्ते च ॥ ६६ ॥

---

१ प, पुस्तके नास्ति ।

विभाषाध्यक्षे ॥ ६७ ॥
पापं च शिल्पिनि ॥ ६८ ॥
गोत्रान्तेवासिमाणवब्राह्मणेषु क्षेपे ।६९।
अङ्गानि मैरेये ॥ ७० ॥
भक्ताख्यास्तदर्थेषु ॥ ७१ ॥
गोबिडालसिंहसैन्धवेषूपमाने ॥ ७२ ॥
अके जीविकार्थे ॥ ७३ ॥
प्राचां क्रीडायाम् ॥ ७४ ॥
अणि नियुक्ते ॥ ७५ ॥
शिल्पिनि चाकृञः ॥ ७६ ॥
संज्ञायां च ॥ ७७ ॥
गोतन्तियवं पाले ॥ ७८ ॥
णिनि ॥ ७९ ॥
उपमानं शब्दार्थप्रकृतावेव ॥ ८० ॥
युक्तारोह्यादयश्च ॥ ८१ ॥
दीर्घकाशतुषभ्राष्ट्रवटं जे ॥ ८२ ॥
  १ जे दीर्घाद्बह्वचः ।
अन्त्यात्पूर्वं बह्वचः ॥ ८३ ॥
ग्रामे ऽनिवसन्तः ॥ ८४ ॥
घोषादिषु च ॥ ८५ ॥
छात्र्यादयः शालायाम् ॥ ८६ ॥
प्रस्थे ऽवृद्धमकर्क्यादीनाम् ॥ ८७ ॥
मालादीनां च ॥ ८८ ॥
अमहन्नवं नगरे ऽनुदीचाम् ॥ ८९ ॥
अर्मे चावर्णं द्व्यच्त्र्यच् ॥ ९० ॥
न भूताधिकसंजीवमद्राश्मकज्जलम् ।९१।
  १ आद्युदात्तप्रकरणे दिवोदासादीनां छन्दस्युपसंख्यानम् ।
अन्तः ॥ ९२ ॥
सर्वं गुणकार्त्स्न्ये ॥ ९३ ॥
  १ गुणात्तरेण समासस्तरलोपश्च ।
संज्ञायां गिरिनिकाययोः ॥ ९४ ॥
कुमार्यां वयसि ॥ ९५ ॥
उदके ऽकेवले ॥ ९६ ॥
द्विगौ क्रतौ ॥ ९७ ॥
सभायां नपुंसके ॥ ९८ ॥
पुरे प्राचाम् ॥ ९९ ॥
अरिष्टगौडपूर्वे च ॥ १०० ॥
न हास्तिनफलकमार्देयाः ॥ १०१ ॥
कुसूलकूपकुम्भशालं बिले ॥ १०२ ॥
दिक्छब्दा ग्रामजनपदाख्यानचानराटेषु ॥ १०३ ॥
आचार्योपसर्जनश्चान्तेवासिनि ॥ १०४ ॥
उत्तरपदवृद्धौ सर्वं च ॥ १०५ ॥
बहुव्रीहौ विश्वं संज्ञायाम् ॥ १०६ ॥
  १ बहुव्रीहौ विश्वस्यान्तोदात्तात्संज्ञायां मित्राजिनयोरन्तः ।
  २ अन्तोदात्तप्रकरणे मरुद्वृधादीनां छन्दस्युपसंख्यानम् ।
उदराश्वेषुषु ॥ १०७ ॥
क्षेपे ॥ १०८ ॥
  १ उदरादिभ्यो नञ्सुभ्याम् ।
नदी बन्धुनि ॥ १०९ ॥
निष्ठोपसर्गपूर्वमन्यतरस्याम् ॥ ११० ॥
उत्तरपदादिः ॥ १११ ॥
कर्णो वर्णलक्षणात् ॥ ११२ ॥
संज्ञौपम्ययोश्च ॥ ११३ ॥
कण्ठपृष्ठग्रीवाजङ्घं च ॥ ११४ ॥

शृङ्गमवस्थायां च ॥ ११५ ॥
नञो जरमरमित्रमृताः ॥ ११६ ॥
सोर्मनसी अलोमोषसी ॥ ११७ ॥
१ सोर्मनसोः कपि ।
क्रत्वादयश्च ॥ ११८ ॥
आद्युदात्तं द्व्यच् छन्दसि ॥ ११९ ॥
वीरवीर्यौ च ॥ १२० ॥
कूलतीरतूलमूलशालाक्षसममव्ययीभावे ॥ १२१ ॥
१ पर्यादिभ्यः कूलादीनामाद्युदात्तत्वम् ।
कंसमन्थशूर्पपाय्यकाण्डं द्विगौ ॥ १२२॥
तत्पुरुषे शालायां नपुंसके ॥ १२३ ॥
कन्था च ॥ १२४ ॥
आदिश्चिहणादीनाम् ॥ १२५ ॥
चेलखेटकटुककाण्डं गर्हायाम् ॥ १२६ ॥
चीरमुपमानम् ॥ १२७ ॥
पललसूपशाकं मिश्रे ॥ १२८ ॥
कूलसूदस्थलकर्षाः संज्ञायाम् ॥ १२९ ॥
अकर्मधारये राज्यम् ॥ १३० ॥
१ चेलराज्यादिभ्योऽव्ययम् ।
वर्ग्यादयश्च ॥ १३१ ॥
पुत्रः पुम्भ्यः ॥ १३२ ॥
नाचार्यराजर्त्विक्संयुक्तज्ञात्याख्येभ्यः ॥ १३३ ॥
चूर्णादीन्यप्राणिषष्ठ्याः॥ १३४ ॥
षट् च काण्डादीनि ॥ १३५ ॥
कुण्डं वनम् ॥ १३६ ॥
१ कुण्डाद्युदात्तत्वे तत्समुदायग्रहणम् ।

प्रकृत्या भगालम् ॥ १३७ ॥
शितेर्नित्याबह्वज्बहुव्रीहावभसत् ॥१३८॥
गतिकारकोपपदात्कृत् ॥ १३९ ॥
१ गत्यादिभ्यः प्रकृतिस्वरत्वे कृद्ग्रहणानर्थक्यमन्यस्योत्तरपदस्याभावात् ।
२ कृत्प्रकृतौ वा[1] गतित्वादधिकार्थं कृद्ग्रहणम् ।
उभे वनस्पत्यादिषु युगपत् ॥ १४० ॥
देवताद्वन्द्वे च ॥ १४१ ॥
नोत्तरपदेऽनुदात्तादावपृथिवीरुद्रपूषमन्थिषु ॥ १४२ ॥
अन्तः ॥ १४३ ॥
१ अन्तोदात्तत्वं समासस्येति चेत्कप्युपसंख्यानम् ।
२ उत्तरपदान्तोदात्तत्वे[2] नञ्सुभ्यां समासान्तोदात्तत्वम् ।
३ न वा कपि पूर्ववचनं ज्ञापकमुत्तरपदान्तोदात्तत्वस्य ।
४ प्रकरणाच्च समासान्तोदात्तत्वम्[3] ।
थाथघञ्क्ताजबित्रकाणाम् ॥ १४४ ॥
सूपमानात् क्तः ॥ १४५ ॥
संज्ञायामनाचितादीनाम् ॥ १४६ ॥
प्रवृद्धादीनां च ॥ १४७ ॥
कारकाद्दत्तश्रुतयोरेवाशिषि ॥ १४८ ॥
१ कारकाद्दत्तश्रुतयोरनाशिषि प्रतिषेधः ।
२ सिद्धं तूभयनियमात् ।
इत्थंभूतेन कृतमिति च ॥ १४९ ॥
अनो भावकर्मवचनः ॥ १५० ॥

१ प. पुस्तके 'वा' पदं नास्ति । २ प. पुस्तके °पदस्य° इति पाठः । ३ प. पुस्तके समासान्तोदात्तत्वमिति ।

मन्क्तिन्व्याख्यानशयनासनस्थानयाजकादिक्रीताः ॥ १५१ ॥
सप्तम्याः पुण्यम् ॥ १५२ ॥
ऊनार्थकलहं तृतीयायाः ॥ १५३ ॥
मिश्रं चानुपसर्गमसंधौ ॥ १५४ ॥
नञो गुणप्रतिषेधे संपाद्यर्हहितालमर्थास्तद्धिताः ॥ १५५ ॥
ययतोश्चातदर्थे ॥ १५६ ॥
अच्कावशक्तौ ॥ १५७ ॥
आक्रोशे च ॥ १५८ ॥
संज्ञायाम् ॥ १५९ ॥
कृत्योकेष्णुच्चार्वादयश्च ॥ १६० ॥
विभाषा तृन्नन्नतीक्ष्णशुचिषु ॥ १६१ ॥
बहुव्रीहाविदमेतत्तद्भ्यः प्रथमपूरणयोः क्रियागणने ॥ १६२ ॥
संख्यायाः स्तनः ॥ १६३ ॥
विभाषा छन्दसि ॥ १६४ ॥
संज्ञायां मित्राजिनयोः ॥ १६५ ॥
१ ऋषिप्रतिषेधो मित्रे ।
व्यवायिनो ऽन्तरम् ॥ १६६ ॥
मुखं स्वाङ्गम् ॥ १६७ ॥
नाव्ययदिक्छब्दगोमहत्स्थूलमुष्टिपृथुवत्सेभ्यः ॥ १६८ ॥
निष्ठोपमानादन्यतरस्याम् ॥ १६९ ॥
जातिकालसुखादिभ्यो ऽनाच्छादनात् क्तो ऽकृतमितप्रतिपन्नाः ॥ १७० ॥
वा जाते ॥ १७१ ॥
नञ्सुभ्याम् ॥ १७२ ॥
कपि पूर्वम् ॥ १७३ ॥
ह्रस्वान्ते ऽन्त्यात्पूर्वम् ॥ १७४ ॥
बहोर्नञ्वदुत्तरपदभूम्नि ॥ १७५ ॥
१ बहोर्नञ्वदुत्तरपदाद्युदात्तार्थम् ।
न गुणादयो ऽवयवाः ॥ १७६ ॥
उपसर्गात्स्वाङ्गं ध्रुवमपर्शु ॥ १७७ ॥
१ उपसर्गात्स्वाङ्गं ध्रुवं मुखस्यान्तोदात्तत्वात् ।
वनं समासे ॥ १७८ ॥
अन्तः ॥ १७९ ॥
अन्तश्च ॥ १८० ॥
न निविभ्याम् ॥ १८१ ॥
परेरभितोभाविमण्डलम् ॥ १८२ ॥
प्रादस्वाङ्गं संज्ञायाम् ॥ १८३ ॥
निरुदकादीनि च ॥ १८४ ॥
अभेर्मुखम् ॥ १८५ ॥
अपाच्च ॥ १८६ ॥
१ अभेर्मुखमपाच्चाध्रुवार्थम् ।
२ अबहुव्रीह्यर्थं वा ।
स्फिगपूतवीणाञ्जोऽध्वकुक्षिसीरनामनाम च ॥ १८७ ॥
१ स्फिगपूतग्रहणं च ।
अधेरुपरिस्थम् ॥ १८८ ॥
अनोरप्रधानकनीयसी ॥ १८९ ॥
पुरुषश्चान्वादिष्टः ॥ १९० ॥
अतेरकृत्पदे ॥ १९१ ॥
१ अतेर्धातुलोपे ।
नेरनिधाने ॥ १९२ ॥
प्रतेरंश्वादयस्तत्पुरुषे ॥ १९३ ॥
उपाद्द्व्यजजिनमगौरादयः ॥ १९४ ॥

सोरवक्षेपणे ॥ १९५ ॥

विभाषोत्पुच्छे ॥ १९६ ॥

द्वित्रिभ्यां पाद्दन्मूर्धसु बहुव्रीहौ ॥१९७॥

१ द्वित्रिभ्यां मूर्धन्यकारान्तग्रहणं चेन्नकारान्तस्योपसंख्यानम् ।

२ नकारान्तेऽकारान्तस्य ।

३ उदात्तलोपात्सिद्धम् ।

सक्थं चाक्रान्तात् ॥ १९८ ॥

परादिश्छन्दसि बहुलम्[1] ॥ १९९ ॥

१ अन्तोदात्तप्रकरणे त्रिचक्रादीनां छन्दस्युपसंख्यानम् ।

॥ इति षष्ठाध्यायस्य द्वितीयः पादः ॥

अलुगुत्तरपदे ॥ १ ॥

१ उत्तरपदाधिकारस्य प्रयोजनं स्तोकादिभ्योऽलुगानङिकोह्रस्वनलोपाः ।

२ एकवद्वचनमनर्थकम्[2] ।

३ द्विबहुष्वसमासः ।

४ उक्तं[3] वा ।

५ एकवद्वचने हि गोषुचरेऽतिप्रसङ्गः ।

६ वर्षाभ्यश्च जे ।

७ अपो योनियन्मतिषु ।

८ जे चरे च ।

पञ्चम्याः स्तोकादिभ्यः ॥ २ ॥

१ पञ्चमीप्रकरणे ब्राह्मणाच्छंसिन उपसंख्यानम् ।

२ अन्यार्थे च ।

ओजःसहोऽम्भस्तमसस्तृतीयायाः ॥ ३॥

१ अञ्जस उपसंख्यानम् ।

२ पुंसानुजो जनुषान्धो विकृताक्ष इति च ।

मनसः संज्ञायाम् ॥ ४ ॥

आज्ञायिनि च ॥ ५ ॥

१ आत्मनश्च[4] पूरणे ।

२ अन्यार्थे च ।

वैयाकरणाख्यायां चतुर्थ्याः ॥ ६ ॥

परस्य च ॥ ७ ॥

१ आत्मनेभाषपरस्मैभाषयोरुपसंख्यानम् ।

हलदन्तात्सप्तम्याः संज्ञायाम् ॥ ८ ॥

१ हृद्द्युभ्यां ङेरुपसंख्यानम् ।

२ अन्यार्थे च ।

३ हलदन्ताधिकारे गोरुपसंख्यानम् ।

४ लुकोऽवादेशो विप्रतिषेधेनेति चेद्भूमिपाशेऽतिप्रसङ्गः ।

५ अकोऽत इति वा संव्यक्षरार्थम् ।

कारनाम्नि च प्राचां हलादौ ॥ ९ ॥

१ कारनाम्नि वावचनार्थं चेदजादावतिप्रसङ्गः ।

२ अप्राप्ते समासविधानम् ।

३ योगविभागात्सिद्धम् ।

---

१ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । परादिश्च परान्तश्च पूर्वान्तश्चापि दृश्यते । पूर्वादयश्च दृश्यन्ते व्यत्ययो बहुलं स्मृतः । २ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । एकवच्च । ३ प. पुस्तके नास्ति । ४ इदं वार्तिकं वै. का. पुस्तकयोः सूत्रत्वेन गृहीतम् । भाष्ये वार्तिकत्वेन स्पष्टमुपलम्भादस्माभिर्वार्तिकपाठे संगृहीतम् । कौमुद्यां 'आत्मनश्च' इत्येवांशः सूत्रत्वेन परिगृहीतः । सोऽपि चिन्त्यः ।

मध्याद्गुरौ ॥ १० ॥

१ गुरावन्ताच्च ।

अमूर्धमस्तकात्स्वाङ्गादकामे ॥ ११ ॥

बन्धे च विभाषा ॥ १२ ॥

तत्पुरुषे कृति बहुलम् ॥ १३ ॥

१ तत्पुरुषे कृति बहुलमकर्मधारये ।

२ लुगलुगनुक्रमणं बहुलवचनस्याकृत्स्न-त्वात् ।

प्रावृट्शरत्कालदिवां जे ॥ १४ ॥

विभाषा वर्षक्षरशरवरात् ॥ १५ ॥

घकालतनेषु कालनाम्नः ॥ १६ ॥

शयवासवासिष्वकालात् ॥ १७ ॥

नेन्सिद्धबध्नातिषु च ॥ १८ ॥

स्थे च भाषायाम् ॥ १९ ॥

षष्ठ्या आक्रोशे ॥ २० ॥

१ षष्ठीप्रकरणे वाग्दिक्पश्यद्भ्यो युक्तिदण्ड-हरेषूपसंख्यानम् ।

२ आमुष्यायणामुष्यपुत्रिकेत्युपसंख्यानम्[1] ।

३ देवानांप्रिय इति च ।

४ शेपपुच्छलाङ्गूलेषु शुनः संज्ञायाम् ।

५ दिवश्च दासे ।

पुत्रेऽन्यतरस्याम् ॥ २१ ॥

ऋतो विद्यायोनिसंबन्धेभ्यः ॥ २२ ॥

१ विद्यायोनिसंबन्धेभ्यस्तत्पूर्वपदोत्तरपद-ग्रहणम् ।

विभाषा स्वसृपत्योः ॥ २३ ॥

आनङृतो द्वन्द्वे ॥ २४ ॥

१ ऋकारान्तानां द्वन्द्वे पुत्र उपसंख्यानम् ।

२ कार्यी चानिर्दिष्टः ।

३ अविशेषेण पितृपितामहादिष्वतिप्रसङ्गः ।

देवताद्वन्द्वे च ॥ २५ ॥

१ देवताद्वन्द्व उभयत्र वायोः प्रतिषेधः ।

२ ब्रह्मप्रजापत्यादीनां च ।

ईदग्नेः सोमवरुणयोः ॥ २६ ॥

इद्वृद्धौ ॥ २७ ॥

१ इद्वृद्धौ विष्णोः प्रतिषेधः ।

दिवो द्यावा ॥ २८ ॥

दिवसश्च पृथिव्याम् ॥ २९ ॥

उषासोषसः ॥ ३० ॥

मातरपितरावुदीचाम् ॥ ३१ ॥

पितरामातरा च च्छन्दसि ॥ ३२ ॥

स्त्रियाः पुंवद्भाषितपुंस्कादनूङ् समाना-धिकरणे स्त्रियामपूरणीप्रियादिषु ॥ ३३ ॥

१ पुंवद्भावे स्त्रीग्रहणं प्रत्ययग्रहणं चेत्तत्र पुंवदित्युत्तरपदे तत्प्रतिषेधविज्ञानम् ।

२ प्रातिपदिकस्य च प्रत्याप्रत्तिः ।

३ स्थानिवत्प्रसङ्गश्च ।

४ वतण्ड्यादिषु पुंवद्वचनम् ।

५ स्त्रीशब्दस्य पुंशब्दातिदेश इति चेत्सर्व-प्रसङ्गोऽविशेषात् ।

६ भाषितपुंस्कानुपपत्तिश्च ।

७ अर्थातिदेशे विप्रतिषेधानुपपत्तिः ।

[1] प. पुस्तके इतः परमधिकम् । आमुष्यकुलिकेति च वक्तव्यम् ।

८ पूरण्यां प्रधानपूरणीग्रहणम् ।

तसिलादिष्वा कृत्वसुचः ॥ ३४ ॥

१ तसिलादी त्रतसौ ।

२ तरसमपौ ।

३ चरड्जातीयरौ ।

४ कल्पब्देशीयरौ ।

५ रूपप्पाशपौ ।

६ थम्थालौ ।

७ दार्हिलौ ।

८ तिल्थ्यनौ ।

९ शसि बह्वल्पार्थस्य ।

१० त्वतलोर्गुणवचनस्य ।

११ भस्याढे तद्धिते ।

१२ ठक्छसोश्च ।

क्यङ्मानिनोश्च ॥ ३५ ॥

१ मानिन्ग्रहणमस्त्र्यर्थमसमानाधिकरणार्थं च ।

न कोपधायाः ॥ ३६ ॥

१ कोपधप्रतिषेधे तद्धितवुग्रहणम् ।

संज्ञापूरण्योश्च ॥ ३७ ॥

वृद्धिनिमित्तस्य च तद्धितस्यारक्तविकारे ॥ ३८ ॥

स्वाङ्गाच्चेतः[1] ॥ ३९ ॥

१ स्वाङ्गाच्चेतोऽमानिनि ।

जातेश्च ॥ ४० ॥

पुंवत्कर्मधारयजातीयदेशीयेषु ॥ ४१ ॥

१ पुंवत्कर्मधारये प्रतिषिद्धार्थम् ।

२ कुक्कुट्यादीनामण्डादिषु पुंवद्वचनम् ।

३ न वास्त्रीपूर्वपदविवक्षितत्वात् ।

४ अग्नेरीत्त्वाद्वरुणस्य वृद्धिर्विप्रतिषेधेन ।

५ पुंवद्भावाद्ध्रस्वत्वं खिद्घादिकेषु[2] ।

घरूपकल्पचेलड्ब्रुवगोत्रमतहतेषु ङ्योऽनेकाचो ह्रस्वः ॥ ४२ ॥

नद्याः शेषस्यान्यतरस्याम् ॥ ४३ ॥

उगितश्च ॥ ४४ ॥

आन्महतः समानाधिकरणजातीययोः[4] ॥ ४५ ॥

१ महदात्त्वे घासकरविशिष्टेषूपसंख्यानं पुंवद्वचनं च नानाधिकरणार्थम् ।

२ अष्टनः कपाले हविषि ।

३ गवि च युक्ते ।

द्व्यष्टनः संख्यायामबहुव्रीह्यशीत्योः[5] ४६

त्रेस्त्रयः ॥ ४७ ॥

विभाषा चत्वारिंशत्प्रभृतौ सर्वेषाम् ॥ ४८ ॥

हृदयस्य हृल्लेखयदण्लासेषु ॥ ४९ ॥

---

१ वे. का.पुस्तकयोः °च्चेतोऽमानिनीति । अत्र सूत्रे भाष्ये 'स्वाङ्गाच्चेतोऽमानिनि' इति वार्तिकमुपलभ्यते तथैवास्माभिर्वार्तिकपाठे संगृहीतम् । २ प. पुस्तके °घादिषु पाठः । ३ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । कृन्नद्याः प्रतिषेधः । ४ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । अन्यप्रकृतिस्त्वमहान्भूतप्रकृतो महान्भवत्येव । तस्मादात्त्वं न स्यात् । पुंवत्तु कथं भवेदत्र । अमहानि महान्हि वृत्तस्तद्वाची चात्र भूतशब्दोऽयम् । तस्मात्सिध्यति पुंवत् । निवर्त्यमात्त्वं तु मन्यते । यस्तु महतः प्रतिपदं समास उक्तस्तदाश्रयं ह्यात्त्वम् । कर्तव्यं मन्यते न लक्षणेन लक्षणोक्तश्चायम् । शेषवचनात्तु योऽसौ प्रत्यारम्भात्कृतो बहुव्रीहिः । तस्मात्सिध्यति तस्मिन् । प्रधानतो वा यतो वृत्तिः । ५ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । प्राक्शतादिति वक्तव्यम् ।

१ यदण्ग्रहणे रूपग्रहणं लेखग्रहणात् ।

वा शोकष्यञ्रोगेषु ॥ ५० ॥

पादस्य पदाज्यातिगोपहतेषु ॥ ५१ ॥

१ पदादेशेऽन्तोदात्तनिपातनं पदोपहतार्थम् ।

२ उपदेशिवद्वचनं च स्वरसिद्ध्यर्थम् ।

पद्यत्यतदर्थे ॥ ५२ ॥

१ पद्भाव इके चरतावुपसंख्यानम् ।

हिमकाषिहतिषु च ॥ ५३ ॥

ऋचः शे ॥ ५४ ॥

वा घोषमिश्रशब्देषु ॥ ५५ ॥

उदकस्योदः संज्ञायाम् ॥ ५६ ॥

१ संज्ञायामुत्तरपदस्य च ।

पेषंवासवाहनधिषु च ॥ ५७ ॥

एकहलादौ पूरयितव्येऽन्यतरस्याम् ॥ ५८ ॥

मन्थौदनसक्तुबिन्दुवज्रभारहारवीवधगाहेषु च ॥ ५९ ॥

इको ह्रस्वोऽङ्यो गालवस्य ॥ ६० ॥

१ इको ह्रस्वत्वमुत्तरपदमात्रे ।

२ सर्वान्ते हि लोकाविज्ञानम् ।

३ इयङुवङव्ययप्रतिषेधः[3] ।

एक तद्धिते च ॥ ६१ ॥

ङ्यापोः संज्ञाछन्दसोर्बहुलम् ॥ ६२ ॥

त्वे च ॥ ६३ ॥

इष्टकेषीकामालानां चिततूलभारिषु ॥ ६४ ॥

खित्यनव्ययस्य ॥ ६५ ॥

१ खिति ह्रस्वाप्रसिद्धिरनजन्तत्वात् ।

२ सिद्धं तु ह्रस्वान्तस्य मुम्वचनात् ।

३ संनियोगाद्वा ।

अरुर्द्विषदजन्तस्य मुम् ॥ ६६ ॥

इच एकाचोऽम् प्रत्ययवच्च ॥ ६७ ॥

१ अमः प्रत्ययवदनुदेशे प्रयोजनमात्वपूर्वसवर्णगुणेयङुवङादेशाः ।

२ अमः प्रत्ययवदनुदेश आत्वपूर्वसवर्णाप्रसिद्धिरप्रथमात्वात् ।

३ सामान्यातिदेशे विशेषानतिदेशः ।

४ सिद्धं तु द्वितीयैकवचनवद्वचनात् ।

५ एकशेषनिर्देशाद्वा ।

वाचंयमपुरंदरौ च ॥ ६८ ॥

कारे सत्यागदस्य ॥ ६९ ॥

१ अस्तुसत्यागदस्य कारे ।

२ भक्षस्य च्छन्दसि ।

३ धेनोर्भव्यायाम् ।

४ लोकस्य पृणे ।

५ इत्येऽनभ्यासस्य ।

६ भ्राष्ट्राग्न्योरिन्धे ।

७ गिलेऽगिलस्य[4] ।

८ उष्णभद्रयोः करणे ।

९ सूतोग्रराजभोजकुलमेरुभ्यो दुहितुः पुत्रड्वा ।

श्येनतिलस्य पाते ञे ॥ ७० ॥

रात्रेः कृति विभाषा ॥ ७१ ॥

---

१ प. पुस्तके । उत्तरपदाधिकारेप्रत्ययग्रहणे इत्यधिकम् । २ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । नि० के चोपसंख्यानम् । ३ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । अभ्रुकूंसादीनामिति वक्तव्यम् । ४ प. पुस्तके परमधिकम् । गिलेगिले चेति वक्तव्यम् ।

१ रात्रेरप्राप्ते ।

नलोपो नञः ॥ ७२ ॥

१ नञो नलोपेऽवक्षेपे तिङ्युपसंख्यानम् ।

तस्मान्नुडचि ॥ ७३

नभ्राण्नपान्नवेदानासत्यानमुचिनकुलनखनपुंसकनक्षत्रनक्रनाकेषु प्रकृत्या ॥ ७४ ॥

एकादिश्चैकस्य चादुक् ॥ ७५ ॥

नगोऽप्राणिष्वन्यतरस्याम् ॥ ७६ ॥

सहस्य सः संज्ञायाम् ॥ ७७ ॥

१ सहस्य हलोपवचनम् ।

२ सादेशे हि स्वरे दोषः ।

ग्रन्थान्ताधिके च ॥ ७८ ॥

१ ग्रन्थान्ते वचनानर्थक्यमव्ययीभावेन कृतत्वात् ।

द्वितीये चानुपाख्ये ॥ ७९ ॥

अव्ययीभावे चाकाले ॥ ८० ॥

वोपसर्जनस्य ॥ ८१ ॥

१ उपसर्जनस्य वावचने सर्वप्रसङ्गोऽविशेषात् ।

२ सिद्धं तु बहुव्रीहिनिर्देशात् ।

[१]प्रकृत्याशिषि ॥ ८२ ॥

१ प्रकृत्याशिष्यगवादिषु ।

समानस्य च्छन्दस्यमूर्धप्रभृत्युदर्केषु ॥ ८३ ॥

ज्योतिर्जनपदरात्रिनाभिनामगोत्ररूपस्थानवर्णवयोवचनबन्धुषु ॥ ८४ ॥

चरणे ब्रह्मचारिणि ॥ ८५ ॥

१ ब्रह्मण्युपपदे समानपूर्वे व्रते कर्मणि चरेर्णिनिर्व्रतलोपश्च ।

तीर्थे ये ॥ ८६ ॥

विभाषोदरे ॥ ८७ ॥

दृग्दृशवतुषु ॥ ८८ ॥

१ दृग्दृश[२]वतुषु दृक्ष उपसंख्यानम् ।

इदंकिमोरीश्की ॥ ८९ ॥

आ सर्वनाम्नः ॥ ९० ॥

विष्वग्देवयोश्च टेरद्र्यञ्चतौ [३]वप्रत्यये ॥ ९१

समः समि ॥ ९२ ॥

तिरसस्तिर्यलोपे ॥ ९३ ॥

सहस्य सध्रिः ॥ ९४ ॥

१ अद्रिसध्र्योरन्तोदात्तवचनं कृत्स्वरनिवृत्त्यर्थम् ।

२ [४]तत्र च्छन्दसि स्त्रियां प्रतिषेधः ।

सध मादस्थयोश्छन्दसि ॥ ९५॥

द्व्यन्तरुपसर्गेभ्योऽप ईत् ॥ ९६ ॥

१ समाप ईत्त्वप्रतिषेधः[५] ।

ऊदनोर्देशे ॥ ९७ ॥

अषष्ठ्यतृतीयास्थस्यान्यस्य दुगाशीराशास्थास्थितोत्सुकोतिकारकरागच्छेषु ॥ ९८ ॥

अर्थे विभाषा ॥ ९९ ॥

कोः कत् तत्पुरुषेऽचि ॥ १०० ॥

१ कद्भावे त्र्यावुपसंख्यानम् ।

रथवदयोश्च ॥ १०१ ॥

१ वै. का. प्र. पुस्तकेषु प्रकृत्याशिष्यगोवत्सहलेषु इति पाठः । २ प. पुस्तके °श्वतुषु पाठः । ३ नि. प्र वा पुस्तकेषु °तावप्रत्यये इति पाठः । ४ प. पुस्तके बहुलमित्यधिकम् । ५ प. पुस्तके इतः परमधिकम् ईत्त्वमनवर्णादिति वक्तव्यम् ।

तृणे च जातौ ॥ १०२ ॥
का पथ्यक्षयोः । १०३ ॥
ईषदर्थे ॥ १०४ ॥
विभाषा पुरुषे ॥ १०५ ॥
कवं चोष्णे ॥ १०६ ॥
पथि च च्छन्दसि ॥ १०७ ॥
पृषोदरादीनि यथोपदिष्टम् ॥ १०८ ॥

१ दिक्शब्देभ्यस्तीरस्य तारभावो वा ।
२ वाचो वादे डत्वं वलभावश्चोत्तरपदस्येञि ।
३ षष उत्वं दतृदशसूत्तरपदादेः ष्टुत्वं च ।
४ धासु वा ।
५ दुरो दाशनाशदभध्येषु ।
६ स्वरो रोहतौ छन्दसि ।

संख्याविसायपूर्वस्याह्नस्याहनन्यतरस्यां ङौ ॥ १०९ ॥
ढ्रलोपे पूर्वस्य दीर्घोऽणः ॥ ११० ॥
सहिवहोरोदवर्णस्य ॥ १११ ॥
साढ्यै साढ्वा साढेति निगमे ॥ ११२ ॥
संहितायाम् ॥ ११३ ॥
कर्णे लक्षणस्याविष्टाष्टपञ्चमणिभिन्नच्छिन्नच्छिद्रस्रुवस्वस्तिकस्य ॥ ११४ ॥
नहिवृतिवृषिव्यधिरुचिसहितनिपु क्कौ ॥ ११५ ॥

१ अञ्चातिनह्यादिषु क्विब्ग्रहणानर्थक्यं यस्मिन्विधिस्तदादावल्ग्रहणे ।

वनगिर्योः संज्ञायां कोटरकिंशुलुकादीनाम् ॥ ११६ ॥
वले ॥ ११७ ॥
मतौ बह्वचो ऽनजिरादीनाम् ॥ ११८ ॥
शरादीनां च ॥ ११९ ॥
इको वहे ऽपीलोः[1] ॥ १२० ॥
उपसर्गस्य घञ्यमनुष्ये बहुलम्[2] ॥ १२१ ॥

१ सादकारयोः कृत्रिमे ।
२ प्रतिवेशादीनां विभाषा ।

इकः काशे ॥ १२२ ॥
दास्ति ॥ १२३ ॥
अष्टनः संज्ञायाम् ॥ १२४ ॥
छन्दसि च ॥ १२५ ॥
चितेः कपि ॥ १२६ ॥
विश्वस्य वसुराटोः ॥ १२७ ॥
नरे संज्ञायाम् ॥ १२८ ॥
मित्रे चर्षौ ॥ १२९ ॥
मन्त्रे सोमाश्वेन्द्रियविश्वदेव्यस्य मतौ ॥ १३० ॥
ओषधेश्च विभक्तावप्रथमायाम् ॥ १३१ ॥
ऋचि तुनुघमक्षुतङ्कुत्रोरुष्याणाम् ॥ १३२ ॥
इकः सुञि ॥ १३३ ॥
द्व्यचो ऽतस्तिङः ॥ १३४ ॥
निपातस्य च ॥ १३५ ॥
अन्येषामपि दृश्यते ॥ १३६ ॥
चौ ॥ १३७ ॥

१ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । अपील्वादीनामिति वक्तव्यम् । २ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । अमनुष्यादिष्विति वक्तव्यम् ।

संप्रसारणस्य ॥ १३८ ॥

१ इको ह्रस्वात्संप्रसारणदीर्घत्वं विप्रतिषेधेन ।

॥ इति षष्ठाध्यायस्य तृतीयः पादः ॥

अङ्गस्य ॥ १ ॥

१ अङ्गस्येति स्थानषष्ठी चेत्पञ्चम्यन्तस्य चाधिकारः ।

२ अवयवषष्ठ्यादीनां चाप्रसिद्धिः ।

३ सिद्धं तु परस्परं प्रत्यङ्गप्रत्ययसंज्ञाभावात् ।

४ संबन्धषष्ठीनिर्देशश्च ।

५ अङ्गाधिकारस्य प्रयोजनं संप्रसारणदीर्घत्वे ।

६ नाम्सनोश्च ।

७ लिङ्गयेत्वे ।

८ अतो भिस ऐस्त्वे ।

९ लुङादिष्वडाटौ ।

१० इयङुवङ्युष्मदस्मत्तातङामिनुडानेमुक्‍ह्रस्वयिदीर्घमितत्वानि ।

११ अर्थवद्ग्रहणप्रत्ययग्रहणाभ्यां सिद्धम् ।

हलः ॥ २ ॥

नामि[२] ॥ ३ ॥

न तिसृचतसृ ॥ ४ ॥

छन्दस्युभयथा ॥ ५ ॥

नृ च ॥ ६ ॥

नोपधायाः ॥ ७ ॥

सर्वनामस्थाने चासंबुद्धौ ॥ ८ ॥

वा षपूर्वस्य निगमे ॥ ९ ॥

सान्तमहतः संयोगस्य ॥ १० ॥

अप्तृन्तृच्स्वसृनप्तृनेष्टृत्वष्टृक्षत्तृहोतृपोतृप्रशास्तॄणाम् ॥ ११ ॥

इन्हन्पूषार्यम्णां शौ ॥ १२ ॥

सौ च ॥ १३ ॥

१ हनः क्वावुपधादीर्घत्वप्रसङ्गः[३] ।

२ नियमवचनात्सिद्धमिति चेत्सर्वनामस्थानप्रकरणे नियमवचनादन्यत्रानियमः[४] ।

अत्वसन्तस्य चाधातोः ॥ १४ ॥

१ अत्वसन्तस्य दीर्घत्वे पित उपसंख्यानम् ।

अनुनासिकस्य क्विझलोः क्ङिति ॥ १५ ॥

अज्झनगमां सनि ॥ १६ ॥

१ गमेर्दीर्घत्व इङ्ग्रहणम् ।

२ अग्रहणे ह्यनादेशस्यापि दीर्घप्रसङ्गः ।

---

१ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । अण्प्रकरणादृकारस्याप्राप्तिः । इग्ग्रहणस्य चाणिवशेषणत्वात् । २ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । नामि दीर्घ आमि चेत्स्यात् कृते दीर्घे न नुड् भवेत् । वचनाद्यत्र तन्नास्ति । नोपधायाश्च चर्मणाम् । ३ प. पुस्तके इतः परमाधिकम् । नियमवचनात्सिद्धम् । ४ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । दीर्घविधिर्य इहेन्प्रभृतीनां तं विनियम्य सुटीति सुविद्वान् । शौ नियमं पुनरेव विदध्यात् । भ्रूणहनीति तथास्य न दूष्येत् । शास्मि निवर्त्य सुटीत्यविशेषे शौ नियमं कुरु वाप्यसमीक्ष्य । दीर्घविधेरुपधानियमान्मे हन्त यि दीर्घविधौ च न दोषः । सुट्यपि वा प्रकृतेऽनवकाशः शौ नियमोऽप्रकृतप्रतिषेधे । यस्य हि शौ नियमः सुटि नैतत्तेन न तत्र भवेद्विनियम्यम् ।

३ न वा छन्दस्यनादेशस्यापि दीर्घत्वदर्शनादिङ्ग्रहणानर्थक्यम् ।

४ सनि दीर्घ उपधाधिकारश्चेद्व्यञ्जनप्रतिषेधः ।

५ [1]अनधिकार उक्तम् ।

तनोतेर्विभाषा ॥ १७ ॥

क्रमश्च क्त्वि ॥ १८ ॥

च्छ्वोः शूडनुनासिके च ॥ १९ ॥

१ शूट्त्वे क्विदधिकारश्चेच्छः षत्वम् ।

२ तुक्प्रसङ्गश्च[2] ।

ज्वरत्वरस्रिव्यविमवामुपधायाश्च ॥ २० ॥

राल्लोपः ॥ २१ ॥

असिद्धवदत्रा भात् ॥ २२ ॥

१ [3]असिद्धवचन उक्तम् ।

२ अत्रग्रहणं विषयार्थम् ।

३ प्रयोजनं शैत्वं धित्वे ।

४ हिलोप उत्त्वे ।

५ तास्तिलोपेण्यणादेशा अडाड्विधौ ।

६ अनुनासिकलोपो हिलोपाल्लोपयोर्जभावश्च ।

७ संप्रसारणमवर्णलोपे ।

८ रेभाव आल्लोपे[4] ।

९ सिद्धं वसुसंप्रसारणमज्विधौ ।

१० बहिरङ्गलक्षणत्वादसिद्धत्वाच्च ।

११ [5]आत्त्वं यलोपाल्लोपयोः पशुषो न वाजान् चाखायिता चाखायितुम् ।

१२ समानाश्रयवचनात्सिद्धम् ।

१३ ह्रस्वयलोपाल्लोपाश्चायादेशे ल्यपि ।

१४ वुग्युटावुवङ्यणोः ।

१५ प्राग्भादिति चेच्छुनामघोनामूगुणेषूपसंख्यानम् ।

१६ आ भादिति चेद्वसुसंप्रसारणयलोपप्रस्थादीनां प्रतिषेधः ।

श्नान्नलोपः ॥ २३ ॥

अनिदितां हल उपधायाः क्ङिति ॥ २४ ॥

१ अनिदितां नलोपे लङ्गिकम्प्योरुपतापशरीरविकारयोरुपसंख्यानम् ।

२ बृंहेरच्यनिटि ।

३ रञ्जेर्णौ मृगरमणे ।

४ घिनुणि निपातनात्सिद्धम् ।

५ रजकरजनरजःसु कित्त्वात्सिद्धम् ।

दंशसञ्जस्वञ्जां शपि ॥ २५ ॥

रञ्जेश्च ॥ २६ ॥

घञि च भावकरणयोः ॥ २७ ॥

स्यदो जवे ॥ २८ ॥

अवोदैधौद्मप्रश्रथहिमश्रथाः ॥ २९ ॥

नाञ्चेः पूजायाम् ॥ ३० ॥

क्त्वि स्कन्दिस्यन्दोः ॥ ३१ ॥

---

१ प. पुस्तके नास्ति । २ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । निवृत्ते दिव ऊड्भवः । तदर्थं तपरः कृतः । ३ प. पुस्तके नास्ति । ४ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । उक्तु कृञः कथमोर्विनिवृत्तो । णेरपि चेटि कथं विनिवृत्तिः । अनुवतस्तव योगमिमं स्याल्लुक्च चिणो नु कथं न तरस्य । चं भगवान्कृतवांस्तु तदर्थं तेन भवेदिटि णेर्विनिवृत्तिः । म्बोरपि ये च तथाप्यनुवृत्तो । चिण्लुकि च क्ङित एव हि लुक्स्यात् । ५ प पुस्तके °सुम्रसारण° । ६ प. पुस्तके नास्ति । ७ प. पुस्तके °सुम्रसारण° । ८ प. पुस्तके घिनुणि च इति पाठः । ९ प. पुस्तके कित्त्वात्सिद्धमित्यस्य स्थाने उपसंख्यानमिति पाठः ।

जान्तनशां विभाषा ॥ ३२ ॥

भञ्जेश्च चिणि ॥ ३३ ॥

शास इदङ्हलोः ॥ ३४ ॥

१ शास इत्त्व आशासः क्कौ ।

शा हौ ॥ ३५ ॥

हन्तेर्जः ॥ ३६ ॥

अनुदात्तोपदेशवनतितनोत्यादीनामनुनासिकलोपो झलि क्ङिति ॥ ३७ ॥

१ अनुदात्तोपदेशेऽनुनासिकलोपो ल्यपि च ।

२ वामः ।

वा ल्यपि ॥ ३८ ॥

न क्तिचि दीर्घश्च ॥ ३९ ॥

गमः क्वौ ॥ ४० ॥[1]

विड्वनोरनुनासिकस्यात् ॥ ४१ ॥

जनसनखनां सञ्झलोः ॥ ४२ ॥

१ सनोतेरनुनासिकलोपादात्त्वं विप्रतिषेधेन।

ये विभाषा ॥ ४३ ॥

तनोतेर्यकि ॥ ४४ ॥

सनः क्तिचि लोपश्चास्यान्यतरस्याम् ॥ ४५ ॥

आर्धधातुके[3] ॥ ४६ ॥

भ्रस्जो रोपधयो रमन्यतरस्याम् ॥ ४७॥

१ भ्रस्जादेशात्संप्रसारणं विप्रतिषेधेन ।

२ रसोर्वचने सिचि वृद्धेर्भ्रस्जादेशः ।

अतो लोपः ॥ ४८ ॥

१ ण्यल्लोपावियङ्यण्गुणवृद्धिदीर्घत्वेभ्यः पूर्वविप्रतिषिद्धम् ।

यस्य हलः ॥ ४९ ॥

१ यलोपे वर्णग्रहणं चेद्धात्वन्तस्य प्रतिषेधः।

२ संघातग्रहणं चेत्क्यस्य विभाषायां दोषः ।

३ आदेः परवचनात्सिद्धम् ।

क्यस्य विभाषा ॥ ५० ॥

णेरनिटि ॥ ५१ ॥

निष्ठायां सेटि[4] ॥ ५२ ॥

१ निष्ठायां सेड्ग्रहणमनिटि प्रतिषेधार्थमिति चेत्तत्सिद्धमनिडभावात् ।

२ एकाचो हि प्रतिषेधः ।

३ इड्भावार्थं तु तन्निमित्तत्वाल्लोपस्य ।

४ अवचने हि णिलोप इट्प्रतिषेधप्रसङ्गः ।

५ वृधिरमिशृधीनामुपसंख्यानं सार्वधातुकत्वात् ।

जनिता मन्त्रे ॥ ५३ ॥

शमिता यज्ञे ॥ ५४ ॥

अयामन्ताल्वाय्येत्न्विष्णुषु ॥ ५५ ॥

१ क्त्नाविटि णेर्गुणवचनम् ।

२ इत्नौ प्रत्ययान्तरकरणम् ।

३ अयादेशे चोपसंख्यानम् ।

ल्यपि लघुपूर्वात् ॥ ५६ ॥

१ ल्यपि लघुपूर्वस्येति चेद्व्यञ्जनान्तेषूपसंख्यानम् ।

---

१ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । गमादीनामिति वक्तव्यम् । ऊङ् च । २ प. पुस्तके °रनुदात्त° इति पाठः । ३ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । अतो लोपो यलोपश्च णिलोपश्च प्रयोजनम् । आल्लोप ईत्त्वमेत्वं च चिण्वद्भावश्च सीयुटि । ४ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । निष्ठायां सेड्ग्रहणमनिटि प्रतिषेधार्थम् ।

२ अल्लोपे च गुरुपूर्वात्प्रतिषेधः ।

३ ल्यपि लघुपूर्वादिति वचनात्सिद्धम् ।

४ ह्रस्वादिषु चोक्तम् ।

विभाषापः[2] ॥ ५७ ॥

१ आपः सानुबन्धकनिर्देशादिङि सिद्धम् ।

युप्लुवोर्दीर्घश्छन्दसि ॥ ५८ ॥

क्षियः ॥ ५९ ॥

निष्ठायामण्यदर्थे ॥ ६० ॥

वाक्रोशदैन्ययोः ॥ ६१ ॥

स्यसिच्सीयुट्तासिषु भावकर्मणोरुपदेशेऽज्झनग्रहदृशां वा चिण्वदिट् च[3] ॥ ६२ ॥

१ चिण्वद्भाव उपदेशवचनमृकारगुणबलीयस्त्वात् ।

२ वधिभावात्सीयुटि चिण्वद्भावो विप्रतिषेधेन ।

३ हनिणिङादेशप्रतिषेधश्च ।

४ अङ्गस्येति तु प्रकरणादाङ्गशास्त्रातिदेशात्सिद्धम् ।

दीङो युडचि क्ङिति ॥ ६३ ॥

आतो लोप इटि च ॥ ६४ ॥

१ इड्ग्रहणमक्ङिदर्थम् ।

२ सार्वधातुके चादीत्यार्धधातुकाधिकारादुपसंख्यानम् ।

ईद्यति ॥ ६५ ॥

घुमास्थागापाजहातिसां हलि ॥ ६६ ॥

१ ईत्त्वे वकारप्रतिषेधो घृतं घृतपावान इति दर्शनात् ।

२ धीवरी पीवरीति चोक्तम् ।

एर्लिङि ॥ ६७ ॥

वान्यस्य संयोगादेः ॥ ६८ ॥

न ल्यपि ॥ ६९ ॥

मयतेरिदन्यतरस्याम् ॥ ७० ॥

लुङ्लङ्लृङ्क्ष्वडुदात्तः ॥ ७१ ॥

आडजादीनाम् ॥ ७२ ॥

छन्दस्यपि दृश्यते ॥ ७३ ॥

न माङ्योगे[5] ॥ ७४ ॥

बहुलं छन्दस्यमाङ्योगेऽपि ॥ ७५ ॥

इरयो रे ॥ ७६ ॥

अचि श्नुधातुभ्रुवां य्वोरियङुवङौ ॥ ७७ ॥

१ इयङादिप्रकरणे तन्वादीनां छन्दसि बहुलम् ।

अभ्यासस्यासवर्णे ॥ ७८ ॥

स्त्रियाः ॥ ७९ ॥

वाम्शसोः ॥ ८० ॥

इणो यण् ॥ ८१ ॥

एरनेकाचोऽसंयोगपूर्वस्य ॥ ८२ ॥

१ यणादेशः स्वरपदपूर्वोपधस्य च ।

---

१ प. पुस्तके नास्ति । २ प पुस्तके इतः परमधिकम् । इडादेशस्य प्रतिषेधो वक्तव्यः । ३ प पुस्तके इतः परमधिकम् । वृद्धिश्चिण्वद्युक्च हन्तेश्च घत्वं दीर्घश्चोक्तो यो मितां वा चिणीति । इड्वासिद्धस्तेन मे लुप्यते णिर्नित्यश्चायं वलिनिमित्तो विघाती । ४ प. पुस्तके नास्ति । ५ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । अजादीनामटा सिद्धम् । वृद्ध्यर्थमिति चेदटः । अस्वपो हसतीत्यत्र । धातौ वृद्धिमटः स्मरेत् । पररूपं गुणे पाटः । ओमाङोरुसि तत्समम् । छन्दोर्थं बहुलं दीर्घम् । इणस्त्योरन्तरङ्गतः ।

२ असंयोगपूर्वे ह्यनिष्टप्रसङ्गः ।

ओः सुपि ॥ ८३ ॥

वर्षाभ्वश्च ॥ ८४ ॥

१ वर्षाभूपुनर्भ्वश्च[1] ।

न भूसुधियोः ॥ ८५ ॥

छन्दस्युभयथा ॥ ८६ ॥

हुश्नुवोः सार्वधातुके ॥ ८७ ॥

१ हुश्नुग्रहणानर्थक्यमन्यस्याभावात्[2] ।

२ यङ्लुगर्थमिति चेदार्धधातुकत्वात्सिद्धम् ।

भुवो वुग्लुङ्लिटोः ॥ ८८ ॥

ऊदुपधाया गोहः ॥ ८९ ॥

१ गोहिग्रहणं विषयार्थम् ।

२ अयादेशप्रतिषेधार्थं च ।

३ ह्रस्वादेशे ह्ययादेशप्रसङ्ग ऊत्वस्यासिद्धत्वात् ।

दोषो णौ ॥ ९० ॥

१ दोषिग्रहणं च ।

वा चित्तविरागे ॥ ९१ ॥

मितां ह्रस्वः ॥ ९२ ॥

चिण्णमुलोर्दीर्घो ऽन्यतरस्याम्[3] ॥ ९३ ॥

१ चिण्णमुलोर्णिव्यपेतानां यङ्लोपे चान्तरङ्गलक्षणत्वात्सिद्धम् ।

खचि ह्रस्वः ॥ ९४ ॥

ह्लादो निष्ठायाम् ॥ ९५ ॥

छादेर्घे ऽद्व्युपसर्गस्य[5] ॥ ९६ ॥

इस्मन्त्रन्क्विषु च ॥ ९७ ॥

गमहनजनखनघसां लोपः क्ङित्यनङि ॥ ९८ ॥

तनिपत्योश्छन्दसि ॥ ९९ ॥

घसिभसोर्हलि[6] ॥ १०० ॥

१ हल्ग्रहणमनर्थकमन्यत्रापि दर्शनात् ।

हुझल्भ्यो हेर्धिः ॥ १०१ ॥

१ हेर्धित्वे हलधिकारादिटोऽप्रतिषेधः ।

श्रुशृणुपृकृवृभ्यश्छन्दसि ॥ १०२ ॥

अङितश्च ॥ १०३ ॥

चिणो लुक्[7] ॥ १०४ ॥

१ चिणो लुकि तग्रहणानर्थक्यं संघातस्याप्रत्ययत्वात् ।

२ तलोपस्य चासिद्धत्वात् ।

३ कार्यकृतत्वाद्वा ।

अतो हेः ॥ १०५ ॥

उतश्च प्रत्ययादसंयोगपूर्वात् ॥ १०६ ॥

१ उतश्च प्रत्ययाच्छन्दोवावचनम् ।

२ उत्तरार्थं[8] च ।

लोपश्चास्यान्यतरस्यां म्वोः ॥ १०७ ॥

नित्यं करोतेः ॥ १०८ ॥

ये च ॥ १०९ ॥

---

१ प. पुस्तके नास्ति । २ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । वर्षादेकारपुनःपूर्वस्य भुव इति वक्तव्यम् । ३ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । यङ्लुगर्थम् । ४ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । चिण्णमुलोर्णिव्यपेतानां यङ्लोपे च । ५ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । अद्विप्रभृत्युपसर्गस्येति वक्तव्यम् । न वा एव लोके संप्रत्ययः । ६ ब. का. म. क. वा. पुस्तकेषु चकारोऽधिकः । ७ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । चिणो लुकि तग्रहणम् । ८ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । स्यान्तस्य प्रतिषेधो वक्तव्यः ।

अत उत् सार्वधातुके ॥ ११० ॥

१ कृञ उत्त्व उकारान्तनिर्देशात्स्यान्तस्याप्रतिषेधः ।

श्नसोरल्लोपः ॥ १११ ॥

श्नाभ्यस्तयोरातः ॥ ११२ ॥

ई हल्यघोः ॥ ११३ ॥

इद्दरिद्रस्य ॥ ११४ ॥

१ दरिद्रातेरार्धधातुके लोपः

२ सिद्धश्च प्रत्ययविधौ ।

३ वाद्यतन्याम् ।

भियो ऽन्यतरस्याम् ॥ ११५ ॥

जहातेश्च ॥ ११६ ॥

आ च हौ ॥ ११७ ॥

लोपो यि ॥ ११८ ॥

घ्वसोरेद्धावभ्यासलोपश्च ॥ ११९ ॥

अत एकहल्मध्ये ऽनादेशादेर्लिटि ॥ १२० ॥

१ णकारपकारादेशादेरेत्त्ववचनं लिटि ।

२ फलिभजिग्रहणं तु ज्ञापकमभ्यासादेशसिद्धत्वस्य ।

३ प्रथमतृतीयादीनामादेशादित्वादेत्त्वाभावः ।

४ न वा शसिदद्योः प्रतिषेधो ज्ञापको रूपाभेद एत्वविज्ञानस्य ।

५ दम्भ एत्त्वं नलोपस्यासिद्धत्वात् ।

थलि च सेटि ॥ १२१ ॥

१ थल्ग्रहणमक्किदर्थम् ।

तॄफलभजत्रपश्च ॥ १२२ ॥

राधो हिंसायाम् ॥ १२३ ॥

१ राधादिषु स्थानिनिर्देशः ।

वा जॄभ्रमुत्रसाम् ॥ १२४ ॥

फणां च सप्तानाम् ॥ १२५ ॥

न शसददवादिगुणानाम् ॥ १२६ ॥

अर्वणस्त्रसावनञः ॥ १२७ ॥

मघवा बहुलम् ॥ १२८ ॥

भस्य ॥ १२९ ॥

पादः पत् ॥ १३० ॥

१ पाद उपधाह्रस्वत्वम् ।

२ आदेशे हि सर्वादेशप्रसङ्गः ।

३ न वा निर्दिश्यमानस्यादेशत्वात् ।

४ प्रयोजनं सुप्तिङादेशे ।

५ ल्यब्भावे च ।

६ त्रिचतुर्युष्मदस्मत्त्यदादिविकारेषु च ।

७ उदः पूर्वत्वे ।

वसोः संप्रसारणम् ॥ १३१ ॥

वाह ऊठ् ॥ १३२ ॥

१ वाह ऊठ्वचनानर्थक्यं संप्रसारणेन कृतत्वात् ।

---

१ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । अनुप्रयोगे तु भुवास्त्यवाधनं स्मरन्ति कर्तुर्वचनान्मनीषिणः लोपे द्विर्वचनासिद्धिः । स्थानिवदिति चेत्कृते भवेद्‌द्वित्वे । नैवं सिध्यति कस्मात्प्रत्यङ्गत्वाद्भवेद्धि पररूपम् । तस्मिंश्च कृते लोपः । दीर्घत्वं बाधकं भवेत्तत्र । २ प. पुस्तके पकारणकारा° इति पाठः । ३ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । नशिमन्योरलिट्येत्त्वम् । छन्दस्यमिपचोरपि । अनेशं मेनकेत्येतद्व्येमानं लिङि पेचिरन् । यजावेजे वपावेपे दम्भ एत्त्वमलक्षणम् । श्नसोरत्त्वे तकारेण ज्ञाप्यते त्वेत्त्वशासनम् । ४ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । अर्वणस्तृ मघोनश्च न शिष्यं छान्दसं हि तत् । मतुब्वन्योर्विधानाच्च छन्दस्युभयदर्शनात् ।

२ गुणः प्रत्ययलक्षणत्वात् ।

३ एज्ग्रहणाद्वृद्धिः ।

श्वयुवमघोनामतद्धिते ॥ १३३ ॥

१ श्वादीनां प्रसारणे नकारान्तग्रहणमनकारान्तप्रतिषेधार्थम् ।

२ उक्तं वा ।

अल्लोपोऽनः ॥ १३४ ॥

षपूर्वहन्धृतराज्ञामणि ॥ १३५ ॥

१ षपूर्वादीनां पुनर्वचनमल्लोपार्थम् ।

२ अवधारणे ह्यन्यत्र प्रकृतिभाव उपधालोपप्रसङ्गः ।

विभाषा ङिश्योः ॥ १३६ ॥

न संयोगाद्वमन्तात् ॥ १३७ ॥

अचः ॥ १३८ ॥

उद ईत् ॥ १३९ ॥

आतो धातोः ॥ १४० ॥

१ आतोऽनापः ।

मन्त्रेष्वाङ्यादेरात्मनः ॥ १४१ ॥

१ मन्त्रेष्वात्मनः प्रत्ययमात्रप्रसङ्गः[१] ।

२ आदिग्रहणानर्थक्यं चाकारप्रकरणात्[२] ।

ति विंशतेर्डिति ॥ १४२ ॥

टेः[३] ॥ १४३ ॥

१ डित्यभस्याप्यनुबन्धकरणसामर्थ्यात् ।

नस्तद्धिते ॥ १४४ ॥

१ नकारान्तस्य टिलोपे सब्रह्मचारिपीठसर्पिकलापिकुथुमितैतिलिजाजलिलाङ्गलिशिलालिशिखण्डिसूकरसद्मसुपर्वणामुपसंख्यानम्[४] ।

२ चर्मणः कोशे ।

३ अश्मनो विकारे ।

४ शुनः संकोचे ।

५ अव्ययानां च सायंप्रतिकाद्यर्थम् ।

अह्नष्टखोरेव ॥ १४५ ॥

ओर्गुणः ॥ १४६ ॥

ढे लोपोऽकद्र्वाः ॥ १४७ ॥

यस्येति च ॥ १४८ ॥

१ यस्येत्यादौ श्यां प्रतिषेधः ।

२ इयङुवङ्भ्यां लोपो विप्रतिषेधेन ।

३ गुणवृद्धी च ।

४ न वेयङुवङादेशस्यान्यविषये वचनात् ।

५ तस्मात्तत्र गुणवृद्धिविषये प्रतिषेधः ।

सूर्यतिष्यागस्त्यमत्स्यानां य उपधायाः ॥ १४९ ॥

१ सूर्यादीनामणन्तेऽप्रसिद्धिरङ्गान्यत्वात् ।

२ सिद्धं तु स्थानिवत्प्रतिषेधात् ।

३ उपधाग्रहणानर्थक्यं च ।

४ विषयपरिगणनं च ।

५ सूर्यमत्स्ययोर्ङ्याम् ।

६ सूर्यागस्त्ययोश्छे च ।

७ तिष्यपुष्ययोर्नक्षत्राणि ।

८ अन्तिकस्य तसि कादिलोप आद्युदात्तत्वं च ।

९ तमे तादेश्च[५] ।

१–२ प.पुस्तके नास्ति । ३ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । छान्दसत्वात्सिद्धम् । ४ प. पुस्तक इतः परमधिकम् । अभस्योपसंख्यानम् । ५ प. पुस्तक इतः परमधिकम् । तसीत्येष न वक्तव्यो दृष्टो दाशतयेऽपि हि । घो लोपोऽन्तिषादित्यत्र तथाग्नौ येऽन्त्यथर्वसु ।

हलस्तद्धितस्य ॥ १५० ॥

आपत्यस्य च तद्धिते ऽनाति ॥ १५१ ॥

क्यच्व्योश्च ॥ १५२ ॥

बिल्वकादिभ्यश्छस्य लुक् ॥ १५३ ॥

तुरिष्ठेमेयस्सु ॥ १५४ ॥

१ तुः सर्वलोपविज्ञानमन्त्यस्य वचनानर्थक्यात् ।

टेः ॥ १५५ ॥

१ णाविष्ठवत्प्रातिपदिकस्य ।

२ पुंवद्भावरभावटिलोपयणादिपरार्थम्[1] ।

स्थूलदूरयुवह्रस्वक्षिप्रक्षुद्राणां यणादि परं पूर्वस्य च गुणः ॥ १५६ ॥

प्रियस्थिरस्फिरोरुबहुलगुरुवृद्धतृप्रदीर्घवृन्दारकाणां प्रस्थस्फवर्बंहिगर्वर्षित्रब्द्राघिवृन्दाः ॥ १५७ ॥

बहोर्लोपो भू च बहोः ॥ १५८ ॥

इष्ठस्य यिट् च ॥ १५९ ॥

ज्यादादीयसः[3] ॥ १६० ॥

र ऋतो हलादेर्लघोः ॥ १६१ ॥

विभाषर्जोश्छन्दसि ॥ १६२ ॥

प्रकृत्यैकाच् ॥ १६३ ॥

१ प्रकृत्यैकाजिष्ठेमेयःसु चेदेकाच उच्चारणसामर्थ्यादवचनात्प्रकृतिभावः ।

२ विन्मतोस्तु लुगर्थम् ।

३ प्रकृत्याके राजन्यमनुष्ययुवनः ।

इनण्यनपत्ये ॥ १६४ ॥

गाथिविदथिकेशिगणिपणिनश्च ॥ १६५ ॥

संयोगादिश्च ॥ १६६ ॥

अन् ॥ १६७ ॥

ये चाभावकर्मणोः ॥ १६८ ॥

आत्माध्वानौ खे ॥ १६९ ॥

न मपूर्वो ऽपत्ये ऽवर्मणः ॥ १७० ।

१ मपूर्वात्प्रतिषेधे वा हितनाम्नः ।

ब्राह्मो ऽजातौ ॥ १७१ ॥

१ ब्राह्मस्याजातौ लोपार्थं वचनम् ।

२ तत्राप्राप्तविधाने प्राप्तप्रतिषेधः ।

३ न वा पर्युदाससामर्थ्यात् ।

कार्मस्ताच्छील्ये ॥ १७२ ॥

औक्षमनपत्ये ॥ १७३ ॥

दाण्डिनायनहास्तिनायनाथर्वणिकजैह्माशिनेयवासिनायनिभ्रौणहत्यधैवत्यसारवैक्ष्वाकमैत्रेयहिरण्मयानि ॥ १७४ ॥

१ भ्रौणहत्ये तत्वनिपातनानर्थक्यं सामान्येन कृतत्वात् ।

२ ज्ञापकं तु तद्धिते तत्वप्रतिषेधस्य ।

३ ऐक्ष्वाकस्य स्वरभेदान्निपातनं पृथक्त्वेन ।

४ एकश्रुत्या निर्देशात्सिद्धम् ।

५ मैत्रेये ढञि यादिलोपनिपातनम् ।

६ हिरण्मये यलोपवचनम् ।

७ हिरण्ययस्य च्छन्दसि मलोपवचनात्सिद्धम् ।

---

१ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । विजयिष्ठकरिष्ठयोर्गुणदर्शनात् । २ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । णाविष्ठवत्प्रातिपदिकस्य पुंवद्भावरभावटिलोपयणादिपरप्रादिविन्मतोर्लुक्न्विष्ठ्यर्थम्' इति भारद्वाजीयाः । ३ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । पृथुमृदुकृशभृशदृढपरिवृढानामिति वक्तव्यम् ।

ऋत्व्यवास्त्व्यवास्त्वमाध्वीहिरण्ययानि च्छन्दसि ॥ १७५ ॥

॥ इति षष्ठाध्यायस्य चतुर्थः पादः ॥

सप्तमोऽध्यायः ।

युवोरनाकौ ॥ १ ॥

१ युवोरनाकाविति चेद्धातुप्रतिषेधः ।
२ भुज्य्वादीनां च ।
३ अनुनासिकपरत्वात्सिद्धम् ।
४ तत्र ङीब्नुमोः प्रतिषेधः ।
५ धात्वन्तस्य च ।
६ षिट्टित्करणं तु ज्ञापकमुगित्कार्याभावस्य ।
७ न वा षित्करणं ङीष्विधानार्थम् ।
८ टित्करणमनुपसर्जनार्थम् ।
९ विप्रतिषेधात्तु टापो बलीयस्त्वम् ।
१० धात्वन्तस्य चार्थवद्ग्रहणात्[1] ।
११ नुम्विधौ झल्ग्रहणम् ।
१२ लिङ्गविशिष्टप्रतिषेधार्थम् ।
१३ न वा विभक्तौ लिङ्गविशिष्टाग्रहणात्[2] ।
१४ प्रयोजनं शुनः स्वरे ।
१५ यूनः संप्रसारणे ।
१६ उगिदचां नुम्विधौ ।
१७ अनडुहश्चाम्विधौ ।
१८ पथिमथोरात्त्वे ।
१९ पुंसोऽसुङ्विधौ ।
२० सख्युर्णित्त्वानङौ ।
२१ भवद्भगवदघवतामोच्चावे ।
२२ सिद्धं तु युवोरनुनासिकत्वात् ।

आयनेयीनीयियः फढखछघां प्रत्ययादीनाम् ॥ २ ॥

१ आयनादिषूपदेशिवद्वचनं स्वरसिद्ध्यर्थम् ।
२ न वा क्वचिच्चित्करणादुपदेशिवद्वचनानर्थक्यम् ।
३ तत्रोणादिप्रतिषेधः ।
४ धातोर्वेयङ्वचनात् ।
५ प्रातिपदिकविज्ञानाच्च पाणिनेः सिद्धम् ।

झो ऽन्तः ॥ ३ ॥

२ झादेशे धात्वन्तप्रतिषेधः[3] ।
२ प्रत्ययाधिकारात्सिद्धमिति चेदनादेशवचनम् ।
३ असमासनिर्देशात्सिद्धम् ।
४ तत्र शयान्ता इत्यनकारान्तत्वादङ्गस्याद्भावप्रतिषेधः ।
५ सिद्धमनानन्तर्यादनकारान्तेनाद्भावनिवृत्तिः ।
६ तत्र रुटि संनियोगवचनात्सिद्धम् ।

अदभ्यस्तात् ॥ ४ ॥

आत्मनेपदेष्वनतः ॥ ५ ॥

शीङो रुट् ॥ ६ ॥

---

[1] प. पुस्तके चार्थवत्त्वादिति पाठः । [2] प. पुस्तके °ग्रहणामिति । [3] प. पुस्तके इतः परमधिकम् । प्रत्ययाधिकारात्सिद्धम् ।

१ रुटि दृशिगुणप्रतिषेधः ।

२ पूर्वान्ते शीङो गुणविधिः ।

३ झादेशादाङ्लेटि ।

४ न वा नित्यत्वादाटः ।

५ अन्तरङ्गलक्षणत्वाच्च ।

वेत्तेर्विभाषा ॥ ७ ॥

बहुलं छन्दसि ॥ ८ ॥

अतो भिस ऐस्[1] ॥ ९ ॥

बहुलं छन्दसि ॥ १० ॥

नेदमदसोरकोः ॥ ११ ॥

टाङसिङसामिनात्स्याः ॥ १२ ॥

ङेर्यः ॥ १३ ॥

सर्वनाम्नः स्मै ॥ १४ ॥

१ अश एकादिष्टात्स्मायादीनामुपसंख्यानम् ।

२ न वा बहिरङ्गलक्षणत्वात् ।

ङसिङ्योः स्मात्स्मिनौ ॥ १५ ॥

पूर्वादिभ्यो नवभ्यो वा ॥ १६ ॥

जसः शी ॥ १७ ॥

औङ आपः ॥ १८ ॥

नपुंसकाच्च ॥ १९ ॥

जश्शसोः शिः ॥ २० ॥

अष्टाभ्य औश्[2] ॥ २१ ॥

षड्भ्यो लुक् ॥ २२ ॥

स्वमोर्नपुंसकात् ॥ २३ ॥

१ स्वमोर्लुक् त्यदादिभ्यश्च[3] ।

२ शिशीलुग्नुम्विधिषु नपुंसकग्रहणं शब्दग्रहणं चेदन्यपदार्थे प्रतिषेधः ।

३ सिद्धं प्रकृतार्थं विशेषणत्वात् ।

४ अस्थ्यादिषु शब्दग्रहणम् ।

अतो ऽम् ॥ २४ ॥

अद् डतरादिभ्यः पञ्चभ्यः ॥ २५ ॥

१ अद्भावे पूर्वसवर्णप्रतिषेधः ।

२ सिद्धमनुनासिकोपधत्वात् ।

३ टुकरणाद्वा ।

४ डित्करणाद्वा ।

नेतराच्छन्दसि ॥ २६ ॥

१ इतराच्छन्दसि प्रतिषेध एकतरात्सर्वत्र ।

२ नपुंसकादेशेभ्यो युष्मदस्मदोर्विभक्त्यादेशा विप्रतिषेधेन ।

युष्मदस्मद्भ्यां ङसोऽश् ॥ २७ ॥

१ ङस आदेशे शित्करणानर्थक्यमकारस्याकारवचनानर्थक्यात् ।

२ अर्थवत्त्वादेशे लोपार्थम् ।

३ तस्माच्छित्करणम् ।

ङेप्रथमयोरम् ॥ २८ ॥

शसो न[4] ॥ २९ ॥

भ्यसोऽभ्यम् ॥ ३० ॥

पञ्चम्या अत् ॥ ३१ ॥

एकवचनस्य च ॥ ३२ ॥

---

१ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । एत्त्वं भिसि परत्वाच्चेदत ऐस्क भविष्यति । कृत एत्वे भोतपूर्व्यात् । ऐस्तु नित्यस्तथा सति । २ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । औशघो । अस्तु लुक्तत्र । षड्भ्योऽप्येवं प्रसज्यते । अपवादः । यस्य विषये । चो वा तस्मादनन्तरः । आत्वं यत्र तु तत्रोदत्वम् । तथा हास्य यत्नः कृतः । ३ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । कृते ह्रस्वे न लुग्भवेत् । ४ चोथलिंग पुस्तके नः इति पाठः ।

सामं आकम् ॥ ३३ ॥

१ साम्ग्रहणं यथागृहीतस्यादेशवचनात् ।

२ न वा द्विपर्यन्तानामकारवचनादामिसकाराभावः ।

३ सुट्प्रतिषेधस्त्वादेशे लोपविज्ञानात् ।

४ न वा टिलोपवचनादादेशे टाप्प्रतिषेधार्थम् ।

५ न वा लिङ्गाभावाट्टिलोपवचनानर्थक्यम् ।

६ तस्मात्सुट्प्रतिषेधः ।

आत औ णलः ॥ ३४ ॥

तुह्योस्तातङाशिष्यन्यतरस्याम् ॥ ३५ ॥

विदेः शतुर्वसुः ॥ ३६ ॥

१ विदेर्वसोः कित्त्वम् ।

समासेऽनञ्पूर्वे क्त्वो ल्यप् ॥ ३७ ॥

१ ल्यबादेश उपदेशिवद्वचनम् ।

२ अनादिष्टार्थम् ।

३ बहिरङ्गलक्षणत्वात् ।

४ स्नात्वाकालकादिषु च प्रतिषेधः ।

५ तदन्तनिर्देशात्सिद्धम् ।

६ समासनिपातनाद्वा ।

७ अनञो वा परस्य ।

क्त्वापि च्छन्दसि ॥ ३८ ॥

सुपां सुलुक्पूर्वसवर्णाच्छेयाडाड्यायाजालः ॥ ३९ ॥

१ इयाडियाजीकाराणामुपसंख्यानम्[1] [2] ।

अमो मश्[3] ॥ ४० ॥

लोपस्त आत्मनेपदेषु ॥ ४१ ॥

ध्वमो ध्वात् ॥ ४२ ॥

यजध्वैनमिति च ॥ ४३ ॥

तस्य तात् ॥ ४४ ॥

तप्तनप्तनथनाश्च ॥ ४५ ॥

इदन्तो मसि ॥ ४६

क्त्वो यक् ॥ ४७ ॥

इष्ट्वीनमिति च ॥ ४८ ॥

स्नात्व्यादयश्च ॥ ४९ ॥

अञ्जसेरसुक् ॥ ५० ॥

अश्वक्षीरवृषलवणानामात्मप्रीतौ क्यचि ॥ ५१ ॥

१ अश्ववृषयोर्मैथुनेच्छायाम् ।

२ क्षीरलवणयोर्लालसायाम्[4] ।

आमि सर्वनाम्नः सुट् ॥ ५२ ॥

त्रेस्त्रयः ॥ ५३ ॥

ह्रस्वनद्यापो नुट् ५४ ॥

षट्चतुर्भ्यश्च ॥ ५५ ॥

श्रीग्रामण्योश्छन्दसि ॥ ५६ ॥

गोः पादान्ते ॥ ५७ ॥

इदितो नुम् धातोः ॥ ५८ ॥

---

१ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । सुपां च सुपो भवन्तीति वाच्यम् । तिङां च तिङो भवन्तीति वाच्यम् । २ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । आङ्याजयारां चोपसंख्यानम् । ३ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । अमो मश्च मकारस्य । वचनादन्यबाधनम् । द्विमकार ईडपृक्ते यकारादौ न दुष्यति । ४ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । सर्वप्रातिपदिकेभ्यो लालसायामिति वक्तव्यं दध्यस्यति मध्वस्यतीत्येवमर्थम् । सुग्वक्तव्यो दधिस्यति मधुस्यतीत्येवमर्थम् ।

१ नुम्विधावुपदेशिवद्वचनं प्रत्ययविध्यर्थम् ।

२ इतरथा ह्यनकारे प्रत्ययः ।

३ तत्रायथेष्टप्रसङ्गः ।

४ धातुग्रहणसामर्थ्याद्वा तदुपदेशे नुम्विधानम् ।

शे मुचादीनाम् ॥ ५९ ॥

१ शे तृम्पादीनाम् ।

२ लुप्तनकारत्वात् ।

मस्जिनशोर्झलि ॥ ६० ॥

रधिजभोरचि ॥ ६१ ॥

नेट्यलिटि रधेः ॥ ६२ ॥

रभेरशब्लिटोः ॥ ६३ ॥

लभेश्च ॥ ६४ ॥

आङो यि ॥ ६५ ॥

उपात्प्रशंसायाम् ॥ ६६ ॥

उपसर्गात्खल्घञोः ॥ ६७॥

न सुदुर्भ्यां केवलाभ्याम् ॥ ६८ ॥

१ सुदुरोः केवलग्रहणमन्योपसर्गप्रतिषेधार्थम् ।

विभाषा चिण्णमुलोः ॥ ६९ ॥

१ चिण्णमुलोरनुपसर्गस्य ।

उगिदचां सर्वनामस्थानेऽधातोः ॥७०॥

१ उगित्यञ्चतिग्रहणात्सिद्धमधातोः ।

युजेरसमासे ॥ ७१ ॥

नपुंसकस्य झलचः ॥ ७२ ॥

१ झलचो नुम्विधावुगित्प्रतिषेधः ।

२ विप्रतिषेधात्सिद्धम् ।

३ पुनःप्रसङ्ग इति चेदमादिभिस्तुल्यम् ।

४ तत्र बहूर्जि प्रतिषेधः ।

५ अन्त्यात्पूर्वं नुममेके ।

इकोऽचि विभक्तौ[१] ॥ ७३ ॥

१ इकोऽचि विभक्तावज्ग्रहणं नुम्नुटोर्विप्रतिषेधार्थम् ।

२ इतरथा हि नुमो नित्यनिमित्तत्वान्नुडभावः ।

३ उत्तरार्थं च ।

तृतीयादिषु भाषितपुंस्कं पुंवद्गालवस्य ॥ ७४ ॥

१ पुंवदिति नुम्प्रतिषेधश्चेद्गुणनाभावनुडौत्वप्रतिषेधः ।

२ ह्रस्वाभावार्थं च ।

३ अर्थातिदेशात्सिद्धम् ।

४ तद्धितलुक्प्रतिषेधश्च ।

५ न वा समानायामाकृतौ भाषितपुंस्कविज्ञानात् ।

अस्थिदधिसक्थ्यक्ष्णामनङुदात्तः ।७५।

छन्दस्यपि दृश्यते ॥ ७६ ॥

ई च द्विवचने ॥ ७७ ॥

नाभ्यस्ताच्छतुः ॥ ७८ ॥

वा नपुंसकस्य ॥ ७९ ॥

आच्छीनद्योर्नुम् ॥ ८० ॥

शप्श्यनोर्नित्यम् ॥ ८१ ॥

सावनडुहः ॥ ८२ ॥

---

१ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । इकोऽचि व्यञ्जने मा भूत् । अस्तुलोपः । स्वरः कथनम् । स्वरो पे श्रूयमाणेऽपि । लुप्ते किं न भविष्यति ।

१ अनडुहः सावाम्प्रतिषेधो नुमोऽनवकाशत्वात्।

२ न वावर्णोपधस्य नुम्वचनात्।

३ पुनःप्रसङ्गविज्ञानाद्वा सिद्धम्।

४ यथात्त्वादिषु द्विर्वचनम्।

दृक्स्ववःस्वतवसां छन्दसि ॥ ८३ ॥

दिव औत् ॥ ८४ ॥

१ दिव औत्त्वे धातुप्रतिषेधः[1]।

२ अधात्वधिकारात्सिद्धमिति चेन्नपुंसके दोषः।

३ उक्तं[2] वा।

पथिमथ्यृभुक्षामात् ॥ ८५ ॥

इतोऽत् सर्वनामस्थाने ॥ ८६ ॥

१ इतोऽद्वचनम[3]नर्थकमाकारप्रकरणात्।

२ षपूर्वार्थं तु।

थो न्थः ॥ ८७ ॥

भस्य टेर्लोपः ८८ ॥

पुंसोऽसुङ् ॥ ८९ ॥

१ असुङ्युपदेशिवद्वचनं स्वरसिद्ध्यर्थं बहिरङ्गलक्षणत्वात्।

गोतो णित् ॥ ९० ॥

१ गोतः सर्वनामस्थाने णित्कार्यातिदेशः।

२ सर्वनामस्थाने णित्त्ववचने ह्यसंप्रत्ययः षष्ठ्यनिर्देशात्।

३ तपरकरणमनर्थकं स्थानिवत्प्रतिषेधात्।

४ इतरथा हि संबुद्धिजसोः प्रतिषेधः।

णलुत्तमो वा ॥ ९१ ॥

सख्युरसंबुद्धौ ॥ ९२ ॥

अनङ् सौ ॥ ९३ ॥

ऋदुशनस्पुरुदंशोऽनेहसां च ॥ ९४ ॥

तृज्वत् क्रोष्टुः ॥ ९५ ॥

स्त्रियां च[4] ॥ ९६ ॥

१ तृज्वदिति शास्त्रातिदेशश्चेद्यथा चिणि तद्वत्।

२ तत्र रपरवचनम्।

३ रूपातिदेश इति चेत्सर्वादेशप्रसङ्गः।

४ सिद्धं तु रूपातिदेशात्।

५ सिद्धं तु प्रत्ययग्रहणे यस्मात्स तदादितदन्तविज्ञानात्।

६ आन्तरतम्याच्च सिद्धम्।

७ तृज्वद्वचनमनर्थकं तृज्विषये तृचो मृगवाचित्वात्।

८ तुनो निवृत्त्यर्थमिति चेत्सिद्धं यथान्यत्रापि।

९ वावचनानर्थक्यं च स्वभावसिद्धत्वात्।

१० गुणवृद्ध्यौत्त्वतृज्वद्भावेभ्यो नुम्पूर्वविप्रतिषिद्धम्।

११ नुमचिरतृज्वद्भावेभ्यो नुट्।

१२ न वा नुड्विषये रप्रतिषेधात्।

१३ इतरथा हि सर्वापवादः।

१४ तस्मान्नुड्विषये रप्रतिषेधः।

विभाषा तृतीयादिष्वचि ॥ ९७ ॥

---

१ प. पुस्तके इतः परमधिकम्। अधात्वधिकारात्सिद्धम्। २ प. पुस्तके नास्ति। ३ प. पुस्तके 'मनर्थक' इति नास्ति। ४ प. पुस्तके इतः परमधिकम्। तृज्वत्स्त्रियां विभक्तौ चेत्क्रोष्ट्रीभक्तिर्न सिध्यति। ईकारे तन्निमित्तः सः गौरादिषु न पठ्यते। तेनैव भावनं चेत्स्यादनिष्टोऽपि प्रसज्यते।

चतुरनडुहोरामुदात्तः ॥ ९८ ॥

१ आमनडुहः स्त्रियां वा ।

अम् संबुद्धौ ॥ ९९ ॥

ॠत इद्धातोः ॥ १०० ॥

उपधायाश्च ॥ १०१ ॥

उदोष्ठ्यपूर्वस्य ॥ १०२ ॥

बहुलं छन्दसि ॥ १०३ ॥

॥ इति सप्तमाध्यायस्य प्रथमः पादः ॥

सिचि वृद्धिः परस्मैपदेषु ॥ १ ॥

१ सिचि वृद्धावोकारप्रतिषेधः[१] ।

२ ओकाराद्वृद्धिर्विप्रतिषेधेनेति चेदोत्वाभावः ।

३ पुनः प्रसङ्गविज्ञानाद्वा सिद्धं यथा प्रसारणादिषु द्विर्वचनम् ।

४ सौढामित्रौ बहिरङ्गलक्षणत्वात्सिद्धम् ।

अतो र्लान्तस्य ॥ २ ॥

वदव्रजहलन्तस्याचः ॥ ३ ॥

१ हल्ग्रहणमिटि प्रतिषेधार्थम् ।

२ नवानन्तरप्रतिषेधात् ।

३ तच्चानन्त्यार्थम् ।

४ अन्त्यस्य वचनानर्थक्यात् ।

५ अतो विभाषार्थमिति चेत्सिद्धं वृद्धेर्लोपबलीयस्त्वात्[३] ।

नेटि ॥ ४ ॥

ह्म्यन्तक्षणश्वसजागृणिश्व्येदिताम् ॥ ५ ॥

ऊर्णोतेर्विभाषा ॥ ६ ॥

अतो हलादेर्लघोः ॥ ७ ॥

नेड्वशि कृति ॥ ८ ॥

१ नेड्वृमनादौ कृति ।

तितुत्रतथसिसुसरकसेषु च ॥ ९ ॥

१ तितुत्रेष्वग्रहादीनाम् ।

एकाच उपदेशेऽनुदात्तात् ॥ १० ॥

१ एकाज्ग्रहणं जागर्त्यर्थम् ।

२ वध इट्प्रतिषेधः संनिपात एकाच्त्वात्प्रकृतेश्चानुदात्तत्वात् ।

३ एकाच उपदेशेऽनुदात्तादित्युपदेशवचनमनुदात्तविशेषणं चेत्क्र्यादिभ्यो लिटि नियमानुपपत्तिरप्राप्तत्वात्प्रतिषेधस्य ।

४ तत्र पचादिभ्य इड्वचनम् ।

५ सनश्चेट्प्रतिषेधः ।

६ उभयविशेषणत्वात्सिद्धम् ।

७ यङ्लोपे च तदन्तद्विर्वचनात् ।

श्र्युकः किति ॥ ११ ॥

सनि ग्रहगुहोश्च ॥ १२ ॥

कृसृभृवृस्तुद्रुस्रुश्रुवो लिटि ॥ १३ ॥

१ कृञोऽसुटः ।

श्वीदितो निष्ठायाम् ॥ १४ ॥

१ श्विग्रहणमिदन्तत्वादुपदेशस्य ।

---

१ प पुस्तके इतः परमधिकम् । इत्त्वोत्त्वाभ्यां गुणवृद्धी विप्रतिषेधेन । २ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । ओकाराद्वृद्धिर्विप्रतिषेधेन । ३ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । एकाचस्तौ बलीनि वा ।

यस्य विभाषा ॥ १५ ॥

१ यस्य विभाषाविदेः ।

आदितश्च ॥ १६ ॥

विभाषा भावादिकर्मणोः ॥ १७ ॥

क्षुब्धस्वान्तध्वान्तलग्नम्लिष्टविरिब्धफाण्टबाढानि मन्थमनस्तमःसक्ताविस्पष्टस्वरानायासभृशेषु ॥ १८ ॥

१ क्षुब्धं मन्थाभिधाने ।

२ स्वान्तं मनोऽभिधाने ।

३ ध्वान्तं तमोऽभिधाने ।

धृषिशसी वैयात्ये ॥ १९ ॥

दृढः स्थूलबलयोः २० ॥

१ दृढनिपातनं नकारहकारलोपार्थं परस्य च ढत्वार्थम् ।

२ अनिड्वचने हि रभावाप्रसिद्धिरलघुत्वात् ।

३ नलोपवचनं च ।

प्रभौ परिवृढः ॥ २१ ॥

१ परिवृढनिपातनं च ।

कृच्छ्रगहनयोः कषः ॥ २२ ॥

घुषिरविशब्दने ॥ २३ ॥

अर्देः संनिविभ्यः ॥ २४ ॥

अभेश्चाविदूर्ये ॥ २५ ॥

णेरध्ययने वृत्तम् ॥ २६ ॥

१ वृत्तनिपातने णिग्रहणमण्यन्तस्यावधारणप्रतिषेधार्थम् ।

२ निपातनं णिलोपेड्गुणप्रतिषेधार्थम् ।

वा दान्तशान्तपूर्णदस्तस्पष्टच्छन्नज्ञप्ताः ॥ २७ ॥

१ दान्तशान्तयोरुपधादीर्घत्वं च ।

२ स्पष्टच्छन्नयोरुपधाह्रस्वत्वं च ।

रुष्यमत्वरसंघुषास्वनाम् ॥ २८ ॥

१ घुषिस्वनोर्वावचनमिट्प्रतिषेधाद्विप्रतिषेधेन ।

हृषेर्लोमसु ॥ २९ ॥

अपचितश्च ॥ ३० ॥

हु ह्वरेश्छन्दसि ॥ ३१ ॥

अपरिह्वृताश्च ॥ ३२ ॥

सोमे ह्वरितः ॥ ३३ ॥

ग्रसितस्कभितस्तभितोत्तभितचत्तविकस्ता विशस्तृशंस्तृशास्तृतरुतृतरूतृवरुतृवरूतृवरूत्रीरुज्ज्वलिति क्षरिति क्षमिति वमित्यमितीति च ॥ ३४ ॥

आर्धधातुकस्येड्वलादेः ॥ ३५ ॥

स्नुक्रमोरनात्मनेपदनिमित्ते ॥ ३६ ॥

१ स्नुक्रमोरनात्मनेपदनिमित्ते चेत्कृत्युपसंख्यानम् ।

२ आत्मनेपदपरप्रतिषेधे तत्परपरसीयुडेकादेशेषु प्रतिषेधः ।

३ सिद्धं तु स्नोरात्मनेपदेन समानपदस्थस्येट्प्रतिषेधात् ।

४ क्रमेश्च ।

५ कर्तरि चात्मनेपदविषयात्कृति ।

ग्रहोऽलिटि दीर्घः ॥ ३७ ॥

१ ग्रहेर्दीर्घत्व इड्ग्रहणम् ।

२ अग्रहणे ह्यसंप्रत्ययः षष्ठ्यभावात् ।

---

१ प. पुस्तके इतः परमाधिकम् । हृषेर्लोमकेशकर्तृकस्येति वक्तव्यम् । विस्मितप्रतीघातयोरिति वक्तव्यम् । क्विनि नित्यमिति वक्तव्यम् ।

३ चिण्वदिटः प्रतिषेधः ।

४ यङ्लोपे च ।

५ इड्दीर्घ इति चेद्विप्रतिषिद्धम् ।

६ प्रतिषिद्धस्य च पुनर्विधाने दीर्घत्वाभावः।

७ यङ्लोपे चोक्तम् ।

वृतो वा ॥ ३८ ॥

न लिङि ॥ ३९ ॥

सिचि च परस्मैपदेषु ॥ ४० ॥

इट् सनि वा ॥ ४१ ॥

लिङ्सिचोरात्मनेपदेषु ॥ ४२ ॥

ऋतश्च संयोगादेः ॥ ४३ ॥

स्वरतिसूतिसूयतिधूञूदितो वा ॥ ४४ ॥

१ पुनर्वावचनं लिङ्सिचोर्निवृत्यर्थम् ।

२ स्वरतिरुदात्तः ।

३ वावचनं निवृत्त्यर्थम् ।

४ अनुदात्ते हि किति वाप्रसङ्गः प्रतिषिध्य पुनर्विधानात् ।

रधादिभ्यश्च ॥ ४५ ॥

निरः कुषः ॥ ४६ ॥

इण्निष्ठायाम् ॥ ४७ ॥

१ इड्ग्रहणं नित्यार्थम् ।

तीषसहलुभरुषरिषः॥ ४८ ॥

१ इषेस्तकारे श्यन्प्रत्ययात्प्रतिषेधः ।

सनीवन्तर्धभ्रस्जदम्भुश्रिस्वृयूर्णुभरज्ञपिसनाम् ॥ ४९ ॥

क्लिशः क्त्वानिष्ठयोः ॥ ५० ॥

पूङश्च ॥ ५१ ॥

वसतिक्षुधोरिट् ॥ ५२ ॥

१ पुनरिड्ग्रहणं नित्यार्थम् ।

अञ्चेः पूजायाम् ॥ ५३ ॥

लुभो विमोहने ॥ ५४ ॥

जॄव्रश्च्योः क्त्वि ॥ ५५ ॥

उदितो वा ॥ ५६ ॥

सेऽसिचि कृतचृतच्छृदतृदनृतः ॥ ५७ ॥

गमेरिट् परस्मैपदेषु ॥ ५८ ॥

१ गमेरिट्परस्मैपदेषु चेत्कृत्युपसंख्यानम् ।[1]

२ आत्मनेपदपरप्रतिषेध उक्तम् ।[2]

३ सिद्धं तु गमेरात्मनेपदेन समानपदस्थस्येट्प्रतिषेधात् ।

न वृद्भ्यश्चतुर्भ्यः ॥ ५९ ॥

१ वृतादिप्रतिषेधे च[3] ।

२ आत्मनेपदपर इड्वचने तत्परपरसीयुडेकादेशेष्विड्वचनम् ।

३ सिद्धं तु वृतादीनामात्मनेपदेन समानपदस्थस्येड्वचनात् ।

४ चतुस्तासिक्लृपिग्रहणानर्थक्यं च ।

५ निवृत्तत्वात्सकारस्य ।

तासि च क्लृपः ॥ ६० ॥

अचस्तास्वत् थल्यनिटो नित्यम् ॥ ६१ ॥

उपदेशेऽत्वतः ॥ ६२ ॥

१ तासावत्वत्प्रतिषेधे घसेः प्रतिषेधप्रसङ्गोऽकारवत्त्वात् ।

२ सिद्धं तु हलादिग्रहणात् ।

३ तस्य चाभावात्तासौ ।

१–२ प. पुस्तके नास्ति । ३ प. पुस्तके कृत्युपसंख्यानम् इत्यधिकम् ।

ऋतो भारद्वाजस्य ॥ ६३ ॥

१ ऋतो भारद्वाजस्येति नियमानुपपत्तिरप्राप्तत्वात्प्रतिषेधस्य ।

२ तत्र पचादिभ्य इड्वचनम् ।

३ योगविभागात्सिद्धम् ।

बभूथाततन्थजगृभ्मववर्थेति निगमे ॥ ६४ ॥

विभाषा सृजिदृशोः ॥ ६५ ॥

इडत्त्यर्तिव्ययतीनाम् ॥ ६६ ॥

वस्वेकाजाद्घसाम् ॥ ६७ ॥

१ वस्वेकाजाद्घसांवचनं नियमार्थम् ।

२ घसिग्रहणमनच्कत्वात् ।

विभाषा गमहनविदविशाम् ॥ ६८ ॥

सनिं ससनिवांसम् ॥ ६९ ॥

ऋद्धनोः स्ये ॥ ७० ॥

१ स्वरतेर्वेट्त्वादृतः स्ये विप्रतिषेधेन ।

अञ्जेः सिचि ॥ ७१ ॥

स्तुसुधूञ्भ्यः परस्मैपदेषु ॥ ७२ ॥

यमरमनमातां सक् च ॥ ७३ ॥

स्मिपूङ्रञ्ज्वशां सनि ॥ ७४ ॥

किरश्च पञ्चभ्यः ॥ ७५ ॥

रुदादिभ्यः सार्वधातुके ॥ ७६ ॥

ईशः से ॥ ७७ ॥

ईडजनोर्ध्वे च ॥ ७८ ॥

लिङः सलोपोऽनन्त्यस्य ॥ ७९ ॥

अतो येयः ॥ ८० ॥

आतो ङितः ॥ ८१ ॥

आने मुक् ॥ ८२ ॥

१ मुकि स्वरे दोषः ।

२ अभक्ते च ।

३ परादौ दीर्घप्रसङ्गः ।

ईदासः ॥ ८३ ॥

अष्टन आ विभक्तौ ॥ ८४ ॥

१ अष्टन्जनादिपथिमथ्यात्त्वेष्वान्तरतम्यादनुनासिकप्रसङ्गः ।

२ सिद्धमनण्त्वात् ।

३ उच्चारणसामर्थ्याद्वा ।

रायो हलि ॥ ८५ ॥

युष्मदस्मदोरनादेशे ॥ ८६ ॥

द्वितीयायां च ॥ ८७ ॥

प्रथमायाश्च द्विवचने भाषायाम् ॥ ८८ ॥

योऽचि ॥ ८९ ॥

शेषे लोपः ॥ ९० ॥

मपर्यन्तस्य ॥ ९१

युवावौ द्विवचने ॥ ९२ ॥

यूयवयौ जसि ॥ ९३ ॥

त्वाहौ सौ ॥ ९४ ॥

तुभ्यमह्यौ ङयि ९५ ॥

तवममौ ङसि ॥ ९६ ॥

त्वमावेकवचने ॥ ९७ ॥

प्रत्ययोत्तरपदयोश्च ॥ ९८ ॥

१ त्रिचतुर्युष्मदस्मद्ग्रहणेष्वर्थग्रहणं शब्दविशेषणम् ।

त्रिचतुरोः स्त्रियां तिसृचतसृ ॥ ९९ ॥

१ तिसृभावे संज्ञायां कन्युपसंख्यानम् ।

२ चतसर्याद्युदात्तनिपातनं च ।

१ प. पु इतः परमसिद्धम् । [illegible] । २ प. पुस्तके °विशेषणत्वात् ।

३ उपदेशिवद्वचनं च ।

४ स्वरसिद्ध्यर्थम् ।

५ उक्तं वा।[1]

अचि र ऋतः ॥ १०० ॥

१ अचि रादेशे जस्युपसंख्यानं गुणपरत्वात् ।

२ न वानवकाशत्वाद्रस्य ।[2]

जराया जरसन्यतरस्याम् ॥ १०१ ॥

त्यदादीनामः १०२ ॥

१ त्यदादीनां द्विपर्यन्तानामकारवचनम् ।[3]

किमः कः १०३ ॥

कु तिहोः ॥ १०४ ॥

क्वाति ॥ १०५ ॥

तदोः सः सावनन्त्ययोः ॥ १०६ ॥

अदस औ सुलोपश्च[3] ॥ १०७ ॥

१ सावौत्त्वप्रतिषेधः साकच्काद्वा सादुत्वं च ।

२ उत्तरपदभूतानामादेश उपदेशिवद्वचनम् ।

३ अनादिष्टार्थम् ।

४ बहिरङ्गलक्षणत्वात् ।

इदमो मः ॥ १०८ ॥

दश्च ॥ १०९ ॥

यः सौ ॥ ११० ॥

इदो ऽय् पुंसि ॥ १११ ॥

अनाप्यकः ॥ ११२ ॥

हलि लोपः ॥ ११३ ॥

मृजेर्वृद्धिः ॥ ११४ ॥

१ मृजेर्वृद्धिविधौ क्ङिप्रतिषेधः ।

२ धातोः स्वरूपग्रहणे वा तत्प्रत्ययविज्ञानात्सिद्धम् ।

३ प्रयोजनं सृजिदृशिमस्जिनशिहन्तिगिरत्यर्थम् ।

अचो ञ्णिति ॥ ११५ ॥

१ वृद्धावज्ग्रहणं गोऽर्थम् ।

२ योगविभागः सखिव्यञ्जनाद्यर्थः

अत उपधायाः ॥ ११६ ॥

तद्धितेष्वचामादेः ॥ ११७ ॥

१ तद्धितेष्वचामादिवृद्धावन्त्योपधालक्षणप्रतिषेधः ।

२ लोकविज्ञानात् सिद्धम् ।

३ पुष्करसद्ग्रहणाद्वा ।

किति च[4] ॥ ११८ ॥

॥ इति सप्तमाध्यायस्य द्वितीयः पादः ॥

१–२ प. पुस्तके नास्ति । ३ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । त्यदादीनामकारेण सिद्धत्वाद्युष्मदस्मदोः शेषे लोपस्य लोपेन ज्ञायते प्राक्ततोऽदिति । अपि वोपसमस्तार्थमत्वाभावात्कृतं भवेत् । टिलोपद्वाबभावार्थः कर्तव्य इति तत्स्मृतम् । अथवा शेषसप्तम्या शेपेलोपो विधीयते । लुप्तशिष्टे हि तस्याहुः कार्यसिद्धिं मनीषिणः अदसः सोर्भवेदौत्वं किं सुलोपो विधीयते । ह्रस्वाल्लुप्येत संबुद्धिः । न हलः । प्रकृतं हि तत् । आप एत्वं भवेत्तस्मिन् । न झलांत्यनुवर्तनात् । प्रत्ययस्थाच्च कादित्वम् । शीभावश्च प्रसज्यते । ४ वै. वा. नि. सिचि प्रभाविद् सन्यचस्तास्वदातो जराया अष्टादश ।

देविकाशिंशपादित्यवाड्दीर्घसत्रश्रेयसामात् ॥ १ ॥

१ देविकादिषु तदादिग्रहणम् ।

२ अन्यत्र तद्ग्रहणात्तदन्तग्रहणाद्वा ।

३ आद्यज्विशेषणत्वाद्वा सिद्धम् ।

४ आन्तरतम्यनिवर्तकत्वाद्वा ।

५ न्यग्रोधे च केवलग्रहणात् ।

६ वहीनरस्येद्वचनम् ।

केकयमित्रयुप्रलयानां यादेरियः ॥ २ ॥

न य्वाभ्यां पदान्ताभ्यां पूर्वौ तु ताभ्यामैच्[1] ॥ ३ ॥

१ ऐचोर्विषयार्थं प्रतिषेधसंनियुक्तवचनम्[2] ।

२ शौकलायावादेशेषु[3] चोक्तम् ।

द्वारादीनां च ॥ ४ ॥

न्यग्रोधस्य च केवलस्य ॥ ५ ॥

न कर्मव्यतिहारे ॥ ६ ॥

स्वागतादीनां च ॥ ७ ॥

श्वादेरिञि ॥ ८ ॥

१ प्रतिषेधे श्वादिग्रहणं ज्ञापकमन्यत्र श्वन्ग्रहणे तदादिग्रहणस्य [4]शौवहानाद्यर्थम् ।

२ इकारादिग्रहणं च श्वागणिकाद्यर्थम् ।

३ तदन्तस्य चान्यत्र प्रतिषेधः ।

पदान्तस्यान्यतरस्याम् ॥ ९ ॥

उत्तरपदस्य ॥ १० ॥

१ तद्धितेष्वचामादिवृद्धेरुत्तरपदवृद्धिर्विप्रतिषेधेन द्व्याशीतिकाद्यर्थम् ।

अवयवादृतोः ॥ ११ ॥

सुसर्वार्धाज्जनपदस्य ॥ १२ ॥

दिशोऽमद्राणाम् ॥ १३ ॥

प्राचां ग्रामनगराणाम् ॥ १४ ॥

संख्यायाः संवत्सरसंख्यस्य च ॥ १५ ॥

१ संवत्सरग्रहणमनर्थकं परिमाणान्तस्येति[5] कृतत्वात् ।

२ ज्ञापकं तु कालपरिमाणानां वृद्धिप्रतिषेधस्य ।

वर्षस्याभविष्यति ॥ १६ ॥

परिमाणान्तस्यासंज्ञाशाणयोः ॥ १७ ॥

जे प्रोष्ठपदानाम् ॥ १८ ॥

हृद्भगसिन्ध्वन्ते पूर्वपदस्य च ॥ १९ ॥

अनुशतिकादीनां च ॥ २० ॥

देवताद्वन्द्वे च ॥ २१ ॥

नेन्द्रस्य परस्य ॥ २२ ॥

दीर्घाच्च वरुणस्य ॥ २३ ॥

प्राचां नगरान्ते ॥ २४ ॥

जङ्गलधेनुवलजान्तस्य विभाषितमुत्तरम् ॥ २५ ॥

अर्धात्परिमाणस्य पूर्वस्य तु वा ॥ २६ ॥

नातः परस्य ॥ २७ ॥

प्रवाहणस्य ढे ॥ २८ ॥

---

१ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । य्वाभ्यां परस्यावृद्धित्वम् । अपवादौ वृद्धेर्हि तौ । नित्यावैचा तयोर्वृद्धिः। किमर्थं नेति शिष्यते । २ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । यत्र य्वाभ्यां परावृद्धिस्तत्राप्यग्र्येयथा न तौ । आचामादेर्य्वाभ्यां हि तौ । कथं द्व्याशीतिके न तौ । यत्र वृद्धिरचामादेस्तत्रैचावत्र य्वोर्हि सा । अथ कस्मात् पदान्ताभ्याम् । यथणो न भवेद्यणः । ३ प. पुस्तके नास्ति । ४ प. पुस्तके °हान्यर्थमिति पाठः । ५ प. पुस्तके परिमाणग्रहणस्य एतदधिकम् ।

तत्प्रत्ययस्य च ॥ २९ ॥

नञः शुचीश्वरक्षेत्रज्ञकुशलनिपुणानाम् ॥ ३० ॥

यथातथयथापुरयोः पर्यायेण ॥ ३१ ॥

हनस्तोऽचिण्णलोः ॥ ३२ ॥

१ हन्तेस्तकारे तद्धिते प्रतिषेधः ।

२ उक्तं वा ।[1]

आतो युक् चिण्कृतोः ॥ ३३ ॥

नोदात्तोपदेशस्य मान्तस्यानाचमेः[2] ॥ ३४ ॥

जनिवध्योश्च ॥ ३५ ॥

अर्तिह्रीव्लीरीक्नूयीक्ष्माय्यातां पुङ्णौ ॥ ३६ ॥

शाच्छासाह्वाव्यावेपां युक् ॥ ३७ ॥

१ णिच्प्रकरणे धूञ्प्रीञोर्नुग्वचनम् ।

२ पातेर्लुग्वचनम् ।

वो विधूनने जुक् ॥ ३८ ॥

लीलोर्नुग्लुकावन्यतरस्यां स्नेहविपातने ॥ ३९ ॥

भियो हेतुभये षुक् ॥ ४० ॥

स्फायो वः ४१ ॥

शदेरगतौ तः ॥ ४२ ॥

रुहः पोऽन्यतरस्याम् ॥ ४३ ॥

प्रत्ययस्थात् कात् पूर्वस्यात इदाप्यसुपः ॥ ४४ ॥

१ इत्त्वे कग्रहणं संघातग्रहणं चेदेतिकास्वमासिः ।

२ वर्णग्रहणं चेद्व्याहितत्वादप्रसिद्धिः ।

३ वचनप्रामाण्यादिति चेद्रथकट्यादिष्वतिप्रसङ्गः ।

४ ममकनरकयोरुपसंख्यानमप्रत्ययस्थत्वात् ।

५ त्यक्त्यपोश्च प्रतिषिद्धत्वात् ।

न यासयोः ॥ ४५ ॥

१ प्रतिषेधे त्यकन उपसंख्यानम् ।

२ पावकादीनां छन्दस्युपसंख्यानम् ।

३ आशिषि च ।

४ उत्तरपदलोपे च ।

५ क्षिपकादीनां च ।

६ तारका ज्योतिषि ।

७ वर्णका तान्तवे ।

८ वर्तका शकुनौ प्राचाम् ।

९ अष्टका पितृदैवत्ये ।

१० वा सूतकापुत्रकावृन्दारकाणाम् ।

उदीचामातः स्थाने यकपूर्वायाः ॥४६॥

१ यकपूर्वे[3] धात्वन्तप्रतिषेधः ।

भस्त्रैषाजाज्ञाद्वास्वा नञ्पूर्वाणामपि ॥ ४७ ॥

१ भस्त्राग्रहणमुपसर्जनार्थम् ।

२ नञ्पूर्वग्रहणानर्थक्यं चोत्तरपदमात्रस्थेद्वचनात् ।

अभाषितपुंस्काच्च ॥ ४८ ॥

आदाचार्याणाम् ॥ ४९ ॥

ठस्येकः ॥ ५० ॥

१ ठादेशे वर्णग्रहणं चेद्धात्वन्तस्य प्रतिषेधः ।

२ संघातग्रहणं चेदुणादिमाथितिकादीनां प्रतिषेधः ।

१ प. पुस्तके नास्ति । २ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । अवमिकमिचमीनामिति वक्तव्यम् । ३ प. पुस्तके °पर्वत्वे इति पाठः ।

३ तस्माद्विशिष्टग्रहणम् ।

इसुसुक्तान्तात् कः ॥ ५१ ॥

चजोः कु घिण्ण्यतोः ॥ ५२ ॥

न्यङ्क्वादीनां च ॥ ५३ ॥

हो हन्तेर्ञ्णिन्नेषु ॥ ५४ ॥

१ हन्तेस्तत्परस्येति चेन्नकारेऽप्रसिद्धिः ।

२ हकारस्येति चेञ्ञ्णित्यप्राप्तिः ।

३ स्थानिवद्भावाचाचो नकारेऽप्रसिद्धिः ।

४ वचनप्रामाण्यादिति चेदल्लोपे प्रतिषेधः ।

५ सिद्धं तूपधालोप इति वचनात् ।

अभ्यासाच्च ॥ ५५ ॥

१ अभ्यासात्कुत्वमसुपः ।

हेरचङि ॥ ५६ ॥

१ हेश्चङि प्रतिषेधानर्थक्यमङ्गान्यत्वात् ।

२ ज्ञापकं त्वन्यत्र ण्यधिकस्य कुत्वविज्ञानार्थम् ।

सन्लिटोर्जेः ॥ ५७ ॥

१ जिग्रहणे ज्यः प्रतिषेधः ।

विभाषा चेः ॥ ५८ ॥

न क्वादेः ॥ ५९ ॥

१ क्वाद्यजिव्रजियाचिरुचीनामप्रतिषेधो निष्ठायामनिटः कुत्ववचनात् ।

२ शुच्युब्ज्योर्घञि कुत्वम् ।

३ अर्चेः कविधानात्सिद्धम् ।

अजिव्रज्योश्च ॥ ६० ॥

भुजन्युब्जौ पाण्युपतापयोः ॥ ६१ ॥

१ भुजः पाणौ ।

२ न्युब्जेः कर्तृत्वादप्रतिषेधः ।

प्रयाजानुयाजौ यज्ञाङ्गे ॥ ६२ ॥

वञ्चेर्गतौ ॥ ६३ ॥

ओक उचः के ॥ ६४ ॥

ण्य आवश्यके ॥ ६५ ॥

यजयाचरुचप्रवचर्चश्च ॥ ६६ ॥

१ प्रवचिग्रहणमनर्थकं वचोऽशब्दसंज्ञाभावात् ।

२ उपसर्गपूर्वनियमार्थमिति चेदविवाक्यस्य विशेषवचनात्सिद्धम् ।

३ ण्यप्रतिषेधे त्यजेरुपसंख्यानम् ।

वचो ऽशब्दसंज्ञायाम् ॥ ६७ ॥

प्रयोज्यनियोज्यौ शक्यार्थे ॥ ६८ ॥

भोज्यं भक्ष्ये ॥ ६९ ॥

१ भोज्यमभ्यवहार्ये ।

घोर्लोपो लेटि वा ॥ ७० ॥

ओतः श्यनि ॥ ७१ ॥

१ ओतः शिति ।

२ उत्तरत्र शिद्ग्रहणाभावाय ।

क्सस्याचि ॥ ७२ ॥

लुग्वा दुहदिहलिहगुहामात्मनेपदे दन्त्ये ॥ ७३ ॥

शमामष्टानां दीर्घः श्यनि ॥ ७४ ॥

ष्ठिवुक्लमुचमां शिति ॥ ७५ ॥

१ दीर्घत्वमाङि चमः ।

क्रमः परस्मैपदेषु ॥ ७६ ॥

इषुगमियमां छः ॥ ७७ ॥

१ इषेश्छत्वमहालि ।

पाघ्राध्मास्थाम्नादाण्दृश्यर्तिसर्तिशदसदां पिबजिघ्रधमतिष्ठमनयच्छपश्यर्च्छधौशीयसीदाः ॥ ७८ ॥

१ पिबेर्गुणप्रतिषेधः ।

२ अदन्त इति चेदुक्तम् ।

ज्ञाजनोर्जा ॥ ७९ ॥

प्वादीनां ह्रस्वः ॥ ८० ॥

मीनातेर्निगमे ॥ ८१ ॥

मिदेर्गुणः ॥ ८२ ॥

जुसि च ॥ ८३ ॥

१ जुसि गुणे यासुट्प्रतिषेधः ।

सार्वधातुकार्धधातुकयोः ॥ ८४ ॥

जाग्रो ऽविचिण्णल्ङित्सु ॥ ८५ ॥

१ चिण्णलोः प्रतिषेधसामर्थ्यादन्यत्र गुणभूतस्य वृद्धिप्रतिषेधः ।

२ प्रसज्यप्रतिषेधे जुसिगुणप्रतिषेधप्रसङ्गः ।

३ उत्तमे च णलि ।

४ न वानन्तरस्य प्रतिषेधात् ।

५ जुसि पूर्वेण गुणविधानम् ।

६ णलि च ।

७ अतोऽन्यत्र विधाने वावगुणत्वम् ।

८ न वा पर्युदाससामर्थ्यात् ।

९ वस्वर्थमिति चेन्न सार्वधातुकत्वात्सिद्धम् ।

पुगन्तलघूपधस्य च[२] ॥ ८६ ॥

नाभ्यस्तस्याचि पिति सार्वधातुके ॥ ८७ ॥

१ अभ्यस्तानामुपधाह्रस्वत्वमाचि पस्पशाते चाकशीमि वावशतीरिति दर्शनात् ।

२ बहुलं छन्दस्यानुषग्जुजोषदिति दर्शनात् ।

भूसुवोस्तिङि ॥ ८८ ॥

१ भूसुवोः प्रतिषेध एकाज्ग्रहणं बोभवीत्यर्थम् ।

उतो वृद्धिर्लुकि हलि ॥ ८९ ॥

ऊर्णोतेर्विभाषा ॥ ९० ॥

गुणो ऽपृक्ते ॥ ९१ ॥

तृणह इम् ॥ ९२ ॥

१ तृणह्ग्रहणं श्नमिमोर्व्यवस्थार्थम् ।

२ तृहिग्रहणे ह्रीम्विषये श्नमभावोऽनवकाशत्वात् ।

ब्रुव ईट् ॥ ९३ ॥

यङो वा ॥ ९४ ॥

तुरुस्तुशम्यमः सार्वधातुके ॥ ९५ ॥

१ पुनः सार्वधातुकग्रहणमपिदर्थम् ।

अस्तिसिचो ऽपृक्ते ॥ ९६ ॥

बहुलं छन्दसि ॥ ९७ ॥

रुदश्च पञ्चभ्यः ॥ ९८ ॥

अड्गार्ग्यगालवयोः ॥ ९९ ॥

अदः सर्वेषाम् ॥ १०० ॥

अतो दीर्घो यञि ॥ १०१ ॥

सुपि च ॥ १०२ ॥

बहुवचने झल्येत् ॥ १०३ ॥

१ अतो दीर्घाद्बहुवचन एत्त्वं विप्रतिषेधेन ।

---

१ प. पुस्तके नास्ति । २ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । संयोगे गुरुसंज्ञायां गुणो भेत्तुन सिध्यति । विध्यपेक्षं लघोश्चासौ । कथं कुण्डिर्न दुष्यति । धातोर्नुमः । कथं रञ्जेः । स्यन्दिश्रन्थ्योर्निपातनात् । अनङ्लापशिदीर्घत्व विध्यपेक्षे न सिध्यतः । अभ्यस्तस्य यदाहाचि । लङ्य तत्कृतं भवेत् ।

ओसि च ॥ १०४ ॥

आङि चापः ॥ १०५ ॥

संबुद्धौ च ॥ १०६ ॥

अम्बार्थनद्योर्ह्रस्वः १०७ ॥

ह्रस्वस्य गुणः ॥ १०८ ॥

जसि च ॥ १०९ ॥

१ जसादिषु छन्दसि वावचनं प्राङ् णौ चङ्युपधायाः ।

२ अम्बे दर्वि शतक्रत्वः पश्वे नृभ्यः किकिदीव्या ।

ऋतो ङिसर्वनामस्थानयोः ॥ ११० ॥

घेर्ङिति ॥ १११ ॥

१ घेर्ङिति गुणविधाने ङीसार्वधातुके प्रतिषेधः ।

२ सुब्धिकारात्सिद्धम् ।

आण्नद्याः ॥ ११२ ॥

याडापः ॥ ११३ ॥

१ याड्विधानेऽतिखट्वायेत्यप्रतिषेधो ह्रस्वादेशत्वात् ।

सर्वनाम्नः स्याड्ढ्रस्वश्च ॥ ११४ ॥

विभाषा द्वितीयातृतीयाभ्याम् ॥११५॥

ङेराम् नद्याम्नीभ्यः ॥ ११६ ॥

१ इदुद्भ्यामाम्विधानमौत्त्वस्य परत्वात् ।

२ योगविभागात्सिद्धम् ।

इदुद्भ्याम् ॥ ११७ ॥

औत् ॥ ११८ ॥

अच्च घेः ॥ ११९ ॥

१ औत्त्वे योगविभागः ।

२ सखिपतिभ्यामौत्त्वार्थः ।

३ एकयोगे ह्यप्राप्तिरत्वसंनियोगात् ।

४ न वाकारस्यान्वाचयवचनाद्यथा क्यङि सलोपः ।

५ अत्त्वे टाप्प्रतिषेधः ।

६ न वा संनिपातलक्षणस्यानिमित्तत्वात् ।

७ डित्करणाद्वा ।

आङो नाऽस्त्रियाम् ॥ १२० ॥

॥ इति सप्तमाध्यायस्य तृतीयः पादः ॥

णौ चङ्युपधाया ह्रस्वः ॥ १ ॥

१ णौ चङ्युपधाग्रहणमन्त्यप्रतिषेधार्थम् ।

२ उपधाह्रस्वत्वे णेर्णिच्युपसंख्यानम् ।

नाग्लोपिशास्वृदिताम् ॥ २ ॥

१ अग्लोपिप्रतिषेधानर्थक्यं च स्थानिवद्भावात् ।

भ्राजभासभाषदीपजीवमीलपीडामन्यतरस्याम्[२] ॥ ३ ॥

लोपः पिबतेरीच्चाभ्यासस्य ॥ ४ ॥

तिष्ठतेरित् ॥ ५ ॥

जिघ्रतेर्वा ॥ ६ ॥

उर्ऋत् ॥ ७ ॥

नित्यं छन्दसि ॥ ८ ॥

दयतेर्दिगि लिटि ॥ ९ ॥

---

१ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । डउऋवतीनां प्रतिषेधो वक्तव्यः । तन्ह्रस्वत्वं वा ङिसंबुद्ध्योः अम्बार्थं द्व्यक्षरं यदि । मातणां मातच् पुत्रार्थमर्हते । २ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । काण्यादीनां चेति वक्तव्यम् ।

१ दिग्यादेशस्य परत्वात्साभ्यासस्यादेशवचनम् ।

ऋतश्च संयोगादेर्गुणः ॥ १० ॥

१ संयोगादेर्गुणविधाने संयोगोपधग्रहणं कृञर्थम् ।

२ ऋतो लिटि गुणाञ्ज्णिति वृद्धिर्विप्रतिषेधेन ।

३ पुनःप्रसङ्गविज्ञानाद्वा सिद्धम् ।

ऋच्छत्यृृताम् ॥ ११ ॥

शॄदॄप्रां ह्रस्वो वा ॥ १२ ॥

१ ऋतो ह्रस्वत्वमित्त्वप्रतिषेधार्थम् ।

केऽणः ॥ १३ ॥

१ केऽणो ह्रस्वत्वे तद्धितग्रहणं कृन्निवृत्त्यर्थम् ।

न कपि ॥ १४ ॥

आपो ऽन्यतरस्याम् ॥ १५ ॥

ऋदृशो ऽङि गुणः ॥ १६ ॥

अस्यतेस्थुक् ॥ १७ ॥

श्वयतेरः ॥ १८ ॥

पतः पुम् ॥ १९ ॥

वच उम् ॥ २० ॥

शीङः सार्वधातुके गुणः ॥ २१ ॥

अयङ् यि क्ङिति ॥ २२ ॥

उपसर्गाद्ध्रस्व ऊहतेः ॥ २३ ॥

एतेर्लिङि ॥ २४ ॥

१ एतेर्लिङ्युपसर्गात् ।

अकृत्सार्वधातुकयोर्दीर्घः ॥ २५ ॥

च्वौ च ॥ २६ ॥

रीङ् ऋतः ॥ २७ ॥

रिङ् शयग्लिङ्क्षु ॥ २८ ॥

गुणो ऽर्तिसंयोगाद्योः ॥ २९ ॥

यङि च ॥ ३० ॥

१ यङ्प्रकरणे हन्तेर्हिंसायामीट् ।

ई घ्राध्मोः ॥ ३१ ॥

अस्य च्वौ ॥ ३२ ॥

क्यचि च ॥ ३३ ॥

अशनायोदन्यधनाया बुभुक्षापिपासागर्धेषु ॥ ३४ ॥

न च्छन्दस्यपुत्रस्य[1] ॥ ३५ ॥

१ छन्दसि प्रतिषेधे दीर्घप्रतिषेधः ।

२ न वाश्वाघस्याद्वचनमवधारणार्थम् ।

दुरस्युर्द्रविणस्युर्वृषण्यति रिषण्यति ॥३६॥

अश्वाघस्यात् ॥ ३७ ॥

देवसुम्नयोर्यजुषि काठके ॥ ३८ ॥

कव्यध्वरपृतनस्यर्चि लोपः ॥ ३९ ॥

द्यति स्यतिमास्थामित्ति किति ॥ ४०

शाछोरन्यतरस्याम् ॥ ४१ ॥

१ श्यतेरित्त्वं व्रते नित्यम् ।

दधातेर्हिः ॥ ४२ ॥

जहातेश्च क्त्वि ॥ ४३ ॥

विभाषा छन्दसि ॥ ४४ ॥

सुधित वसुधित नेमधित धिष्व धिषीय च ॥ ४५ ॥

दो दद्घोः[2] ॥ ४६ ॥

---

१ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । अपुत्रादीनामिति वक्तव्यम् । २ प. पुस्तके इतः परमधिकम् न्ताते दोषो दीर्घत्वं स्यात् । तान्ते दोषो निष्ठानत्वम् । धान्ते दोषो धत्वप्राप्तिः । थान्तेऽदोषस्तस्मात्थान्तः

अच उपसर्गात्तः ॥ ४७ ॥

१ अच उपसर्गात्तत्व आकारग्रहणम् ।

२ आदेर्हि परस्य ।

३ अवर्णप्रकरणात्सिद्धम् ।

४ घेतेरित्त्वादघस्तः ।

अपो भि ॥ ४८ ॥

१ अपो भि मासश्छन्दसि[1] ।

सः स्यार्धधातुके ॥ ४९ ॥

तासस्त्योर्लोपः ॥ ५० ॥

रि च ॥ ५१ ॥

ह एति ॥ ५२ ॥

यीवर्णयोर्दीधीवेव्योः ॥ ५३ ॥

सनि मीमाघुरभलभशकपतपदामच इस् ॥ ५४ ॥

१ इस्त्वं सनि राधो हिंसायाम् ।

आप्ज्ञप्यृधामीत् ॥ ५५ ॥

१ ज्ञपेरीत्त्वमनन्त्यस्य ।

दम्भ इच्च ॥ ५६ ॥

मुचो ऽकर्मकस्य गुणो वा ॥ ५७ ॥

अत्र लोपो ऽभ्यासस्य ॥ ५८ ॥

१ अभ्यासस्यानचि ।

ह्रस्वः ॥ ५९ ॥

हलादिः शेषः ॥ ६० ॥

१ हलादिशेषे षष्ठीसमास इति चेदजादिषु शेषप्रसङ्गः ।

२ कर्मधारय इति चेदादिशेषनिमित्तत्वाल्लोपस्य तदभावे लोपवचनम् ।

३ तस्मादनादिलोपः ।

४ [2]उक्तं वा ।

शर्पूर्वाः खयः ॥ ६१ ॥

१ शर्पूर्वशेषे खर्पूर्वग्रहणम् ।

२ आदिशेषप्रसङ्गस्तु ।

३ शर्पूर्ववचनं किमर्थमिति चेत्खयां लोपप्रतिषेधार्थम् ।

४ व्यपकर्षविज्ञानात्सिद्धम् ।

कुहोश्चुः ॥ ६२ ॥

न कवतेर्यङि ॥ ६३ ॥

कृपेश्छन्दसि ॥ ६४ ॥

दाधर्ति दर्धर्ति दर्धर्षि बोभूतु तेतिक्ते ऽलर्ष्यापनीफणत्संसनिष्यदत्करिक्रत्कनिक्रदद्भरिभ्रद्दविध्वतो दविद्युतत्तरित्रतः सरीसृपतं वरीवृजन्मर्मृज्या गनीगन्तीति च ॥ ६५ ॥

उरत् ॥ ६६ ॥

द्युतिस्वाप्योः संप्रसारणम् ॥ ६७ ॥

१ स्वापिग्रहणं व्यपेतार्थम् ।

२ तत्र क्यजन्ते ऽतिप्रसङ्गः ।

३ सिद्धं तु णिज्ग्रहणात् ।

व्यथो लिटि ॥ ६८ ॥

दीर्घ इणः किति ॥ ६९ ॥

अत आदेः ॥ ७० ॥

तस्मान्नुड्द्विहलः ॥ ७१ ॥

अश्नोतेश्च ॥ ७२ ॥

भवतेरः ॥ ७३ ॥

ससूवेति निगमे ॥ ७४ ॥

निजां त्रयाणां गुणः श्लौ ॥ ७५ ॥

---

१ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । स्ववस्स्वतवसोर्मास उषसश्च त इष्यते । २ प. पुस्तके नास्ति ।

१ त्रिग्रहणानर्थक्यं तु गणान्तत्वात् ।

२ उत्तरार्थं तु ।

भृञामित् ॥ ७६ ॥

अर्तिपिपर्त्योश्च ॥ ७७ ॥

बहुलं छन्दसि ॥ ७८ ॥

सन्यतः ॥ ७९ ॥

ओः पुयण्ज्यपरे ॥ ८० ॥

स्रवतिशृणोतिद्रवतिप्रवतिप्लवतिच्यवतीनां वा ॥ ८१ ॥

गुणो यङ्लुकोः ॥ ८२ ॥

१ ऐचोर्यङि दीर्घप्रसङ्गो ह्रस्वादि परं दीर्घत्वम् ।

२ न वाभ्यासविकारेष्वपवादस्योत्सर्गाबाधकत्वात् ।

३ प्रयोजनं सन्वद्भावस्य दीर्घत्वम् ।

४ मान्प्रभृतीनां दीर्घत्वमित्त्वस्य ।

५ गणेरीत्वं हलादिशेषस्य ।

दीर्घो ऽकितः ॥ ८३ ॥

१ अकिद्वचनमन्यत्र किदन्तस्यालोऽन्त्यनिवृत्त्यर्थम् ।

२ प्रयोजनं ह्रस्वत्वात्त्वेत्त्वगुणेषु ।

३ विप्रतिषेधात्सिद्धम् ।

४ तदन्ताग्रहणाद्वा ।

नीग्वञ्चुस्रंसुध्वंसुभ्रंशुकसपतपदस्कन्दाम् ॥ ८४ ॥

नुगतो ऽनुनासिकान्तस्य ॥ ८५ ॥

१ नुकि यंयम्यते रंरम्यत इति रूपासिद्धिः ।

२ अनुस्वारागमवचनात्सिद्धम् ।

३ पदान्तवच्च ।

जपजभदहदशभञ्जपशां च ॥ ८६ ॥

चरफलोश्च ॥ ८७ ॥

उत्परस्यातः ॥ ८८ ॥

ति च ॥ ८९ ॥

रीगृदुपधस्य च ॥ ९० ॥

१ रीगृत्वतः संयोगार्थम् ।

रुग्रिकौ च लुकि ॥ ९१ ॥

१ मर्मृज्यते मर्मृज्यमानास इति चोपसंख्यानम् ।

ऋतश्च ॥ ९२ ॥

सन्वल्लघुनि चङ्परे ऽनग्लोपे ॥ ९३ ॥

१ सन्वद्भावदीर्घत्वे णेर्णिच्युपसंख्यानम् ।

२ मीमादीनां तु लोपप्रसङ्गः ।

३ सिद्धं तु रूपातिदेशात् ।

४ अङ्गान्यत्वाद्वा सिद्धम् ।

दीर्घो लघोः ॥ ९४ ॥

अत् स्मृदृत्वरप्रथम्रदस्तॄस्पशाम् ॥ ९५ ॥

विभाषा वेष्टिचेष्टयोः ॥ ९६ ॥

ई च गणः ॥ ९७ ॥

॥ इति सप्तमाध्यायस्य चतुर्थः पादः ॥

अष्टमोऽध्यायः ।

सर्वस्य द्वे ॥ १ ॥

१ सर्ववचनमलोऽन्त्यनिवृत्त्यर्थम्[1] ।

२ षष्ठीनिर्देशार्थं च ।

---

[1] प. पुस्तके °सर्वग्रहण° ।

३ अनिर्देशे हि षष्ठ्यर्थाप्रसिद्धिः ।

४ न वा पदाधिकारात् ।

५ तच्च समासतद्धितवाक्यनिवृत्त्यर्थम् ।

६ सगतिग्रहणं च ।

तस्य परमाम्रेडितम् ॥ २ ॥

अनुदात्तं च ॥ ३ ॥

नित्यवीप्सयोः ॥ ४ ॥

१ अनवयवाभिधानं वीप्सार्थ इति चेज्जात्याख्यायां द्विर्वचनप्रसङ्गः ।

२ न वैकार्थत्वाज्जातेः ।

३ अनेकार्थाश्रयत्वाच्च वीप्सायाः ।

४ निवर्तकत्वाद्वा ।

५ सर्वपदसगतिग्रहणानर्थक्यं चार्थाभिधाने द्विर्वचनविधानात् ।

६ वीप्सायां सर्वाभिधाने वचनाप्रसिद्धिः ।

७ एकाभिधानेऽसर्वद्रव्यगतिः ।

८ न वा पदार्थत्वात् ।

परेर्वर्जने ॥ ५ ॥

१ परेरसमासे ।

२ परेर्वर्जने वावचनम् ।

प्रसमुपोदः पादपूरणे ॥ ६ ॥

उपर्यध्यधसः सामीप्ये ॥ ७ ॥

वाक्यादेरामन्त्रितस्यासूयासंमतिकोपकुत्सनभर्त्सनेषु ॥ ८ ॥

१ असूयाकुत्सनयोःकोपभर्त्सनयोश्चैकार्थत्वात्पृथक्त्वनिर्देशानर्थक्यम् ।

एकं बहुव्रीहिवत् ॥ ९ ॥

१ एकस्य द्विर्वचनसंबन्धेनेति चेदर्थनिर्देशः ।

२ न वा वीप्साधिकारात् ।

३ बहुव्रीहिवत्त्वे प्रयोजनं सुब्लोपपुंवद्भावौ ।

४ सर्वनामस्वरसमासान्तेषु दोषः ।

आबाधे च ॥ १० ॥

कर्मधारयवदुत्तरेषु ॥ ११ ॥

१ कर्मधारयवत्त्वे प्रयोजनं सुब्लोपपुंवद्भावान्तोदात्तत्वानि ।

प्रकारे गुणवचनस्य ॥ १२ ॥

१ प्रकारे सर्वेषां गुणवचनत्वात्सर्वप्रसङ्गः ।

२ सिद्धं तु प्रकृत्यर्थविशेषणत्वात् ।

[३ आनुपूर्व्ये ।]

४ स्वार्थेऽवधार्यमाणेऽनेकस्मिन् ।

[५ चापले ।]

६ क्रियासमभिहारे ।

[७ आभीक्ष्ण्ये ।]

८ डाचि च ।

९ पूर्वप्रथमयोरर्थातिशयविवक्षायाम् ।

१० डतरडतमयोः समसंप्रधारणायां स्त्रीनिगदे भावे ।

११ कर्मव्यतिहारे सर्वनाम्नः समासवच्च बहुलं यदा न समासवत् प्रथमैकवचनं तदा पूर्वपदस्य ।

१२ स्त्रीनपुंसकयोरुत्तरपदस्य वाम्भावः ।

अकृच्छ्रे प्रियसुखयोरन्यतरस्याम् ॥ १३ ॥

यथास्वे यथायथम् ॥ १४ ॥

द्वन्द्वं रहस्यमर्यादावचनव्युत्क्रमणयज्ञपात्रप्रयोगाभिव्यक्तिषु ॥ १५ ॥

१ अत्यन्तसहचरिते लोकविज्ञाते द्वन्द्वमित्युपसंख्यानम् ।

२ द्वन्द्वमिति पूर्वपदस्य चाम्भाव उत्तरपदस्य चात्वं नपुंसकत्वं च ।

३ उक्तं वा ।[1]

पदस्य ॥ १६ ॥

पदात् ॥ १७ ॥

१ पदाधिकारः प्रागपदान्ताधिकारात् ।

२ पदात्प्राक्सुपि कुत्सनात् ।

३ यणेकादेशस्वरस्तूर्ध्वं पदाधिकारात् ।

४ इह वचने ह्यपदान्तस्याप्राप्तिः ।

५ न वा पदाधिकारस्य विशेषणत्वात् ।

६ अन्तग्रहणाद्वा नलोपे ।

अनुदात्तं सर्वमपादादौ[2] ॥ १८ ॥

१ सर्ववचनमनादेरनुदात्तार्थमिति चेल्लुटि प्रतिषेधात्सिद्धम् ।

२ अलोऽन्त्यविधिप्रसङ्गस्तु ।

३ लुटि प्रतिषेधात्सिद्धम् ।

४ उक्तं वा ।[3]

५ समानवाक्ये निघातयुष्मदस्मदादेशाः ।

६ पश्यार्थैश्च प्रतिषेधः ।

आमन्त्रितस्य च ॥ १९ ॥

युष्मदस्मदोः षष्ठीचतुर्थीद्वितीयास्थयोर्वांनावौ ॥ २० ॥

बहुवचनस्य वस्नसौ ॥ २१ ॥

तेमयावेकवचनस्य ॥ २२ ॥

त्वामौ द्वितीयायाः ॥ २३ ॥

न चवाहाहैवयुक्ते ॥ २४ ॥

पश्यार्थैश्चानालोचने ॥ २५ ॥

सपूर्वायाः प्रथमाया विभाषा ॥ २६ ॥

१ युष्मदस्मदोरन्यतरस्यामनन्वादेशे[4] ।

तिङो गोत्रादीनि कुत्सनाभीक्ष्ण्ययोः ॥ २७ ॥

१ तिङो गोत्रादिषु कुत्सनाभीक्ष्ण्यग्रहणं पाठविशेषणम् ।

२ अनुदात्तविशेषणे ह्यन्यत्र गोत्रादिग्रहणे कुत्सनाभीक्ष्ण्यग्रहणम् ।

३ अनुदात्तग्रहणं वा ।

तिङ्तिङः ॥ २८ ॥

१ अतिङ्वचनमनर्थकं समानवाक्याधिकारात् ।

न लुट् ॥ २९ ॥

निपातैर्यद्यदिहन्तकुविन्नेच्चेच्चण्कच्चिद्यत्रयुक्तम् ॥ ३० ॥

१ चणिद्विशिष्टश्चेदर्थे ।

नह प्रत्यारम्भे ॥ ३१ ॥

सत्यं प्रश्ने ॥ ३२ ॥

अङ्गाप्रातिलोम्ये ॥ ३३ ॥

हि च ॥ ३४ ॥

छन्दस्यनेकमपि साकाङ्क्षम् ॥ ३५ ॥

यावद्यथाभ्याम् ॥ ३६ ॥

पूजायां नानन्तरम् ॥ ३७ ॥

उपसर्गव्यपेतं च ॥ ३८ ॥

तुपश्यपश्यताहैः पूजायाम् ॥ ३९ ॥

अहो च ॥ ४० ॥

शेषे विभाषा ॥ ४१ ॥

---

१ प. पुस्तके नास्ति । २ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । सर्ववचनमनादेरनुदात्तार्थम् । ३ प. पुस्तके नास्ति । ४ प पुस्तके इतः परमधिकम् । सर्व एव वाम्नावादयोऽनन्वादेशे विभाषा वक्तव्याः ।

पुरा च परीप्सायाम् ॥ ४२ ॥

न न्वित्यनुज्ञैषणायाम् ॥ ४३ ॥

किं क्रियाप्रश्ने ऽनुपसर्गमप्रतिषिद्धम् ॥ ४४ ॥

लोपे विभाषा ॥ ४५ ॥

एहि मन्ये प्रहासे लृट् ॥ ४६ ॥

जात्वपूर्वम् ॥ ४७ ॥

किंवृत्तं च चिदुत्तरम् ॥ ४८ ॥

आहो उताहो चानन्तरम् ॥ ४९

शेषे विभाषा ॥ ५० ॥

गत्यर्थलोटा लृण्न चेत्कारकं सर्वान्यत् ॥ ५१ ॥

१ लृटः प्रकृतिभावे कर्तुरन्यत्व उपसंख्यानं कारकान्यत्वात् ।

२ कर्तृसामान्यात्सिद्धमिति चेत्तद्भेदेऽन्यसामान्ये प्रकृतिभावप्रसङ्गः[1] ।

३ न चेत्कर्ता सर्वान्य इति चेदन्याभिधाने प्रतिषेधमेके ।

४ सिद्धं तु तिङोरेकद्रव्याभिधानात् ।

लोट् च ॥ ५२ ॥

विभाषितं सोपसर्गमनुत्तमम् ॥ ५३ ॥

हन्त च ॥ ५४ ॥

आम एकान्तरमामन्त्रितमनन्तिके ॥ ५५ ॥

१ आम एकान्तर ऐकश्रुत्यप्रतिषेधः ।

२ निघातप्रसङ्गस्तु ।

३ सिद्धं तु प्रतिषेधाधिकारे प्रतिषेधवचनात् ।

यद्धितुपरं छन्दसि ॥ ५६ ॥

१ यद्धितुपरस्य च्छन्दस्यनिघातोऽन्यपरप्रतिषेधार्थः ।

चनचिदिवगोत्रादितद्धिताम्रेडितेष्वगतेः ॥ ५७ ॥

१ आम्रेडितेष्वगतेः सगतिरपि तिङित्यत्र गतिग्रहण उपसर्गग्रहणम्[2] ।

चादिषु च ॥ ५८ ॥

चवायोगे प्रथमा ॥ ५९ ॥

हेति क्षियायाम् ॥ ६० ॥

अहेति विनियोगे च ॥ ६१ ॥

चाहलोप एवेत्यवधारणम् ॥ ६२ ॥

चादिलोपे विभाषा ॥ ६३ ॥

वै वावेति च च्छन्दसि ॥ ६४ ॥

एकान्याभ्यां समर्थाभ्याम् ॥ ६५ ॥

यद्वृत्तान्नित्यम् ॥ ६६ ॥

१ वा याथाकाम्ये ।

पूजनात्पूजितमनुदात्तम्[3] ॥ ६७ ॥

१ पूजितस्यानुदात्तत्वे काष्ठादिग्रहणम् ।

२ मलोपवचनं च ।

सगतिरपि तिङ् ॥ ६८ ॥

१ सगतिग्रहणमपदत्वात् ।

---

१ प. पुस्तके °प्रसङ्ग इति नास्ति । २ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । सर्वत्रैवाष्टमिके गतिग्रहण उपसर्गग्रहणम् । ३ बे. का. प्र. क. चा. नि. पुस्तकेषु काष्ठादिभ्य इत्यधिकम् तत्कश्चित्प्राक्षिप्तमिति कैयटः । भाष्यविरोधात् ।

२ उत्तरार्थं च ।

३ तिङ्निघातात्पूजनात्पूजितमनुदात्तं विप्रतिषेधेन ।

कुत्सने च सुप्यगोत्रादौ[1] ॥ ६९ ॥

गतिर्गतौ ॥ ७० ॥

१ गतेरनुदात्तत्वे गतिग्रहणानर्थक्यं तिङ्यवधारणात् ।

२ छन्दोऽर्थमिति चेन्नागतित्वात् ।

तिङि चोदात्तवति ॥ ७१ ॥

१ तिङ्ग्रहणमुदात्तवतः परिमाणार्थम्[2] ।

२ यद्योगाद्गतिरिति चेत्प्रत्ययोदात्तत्वेऽप्रसिद्धिः ।

आमन्त्रितं पूर्वमविद्यमानवत् ॥ ७२ ॥

१ पूर्वं[3] प्रति विद्यमानवत्वादुत्तरत्रानन्तर्याप्रसिद्धिः ।

२ सिद्धं तु पदपूर्वस्येति वचनात् ।

३ अविद्यमानवत्त्वे प्रयोजनमामन्त्रितयुष्मदस्मत्तिङ्घाताः ।

४ पूजायामनन्तरप्रतिषेधः ।

५ जात्वपूर्वम् ।

६ आहो उताहो चानन्तरविधौ ।

७ आम एकान्तरविधौ

नामन्त्रिते समानाधिकरणे[3] ॥ ७३ ॥

[4]सामान्यवचनं विभाषितं विशेषवचने ॥ ७४ ॥

॥ इत्यष्टमाध्यायस्य प्रथमः पादः ॥

पूर्वत्रासिद्धम्[5] ॥ १ ॥

१ पूर्वत्रासिद्धे नास्ति विप्रतिषेधोऽभावादुत्तरस्य ।

२ अपवादो वचनप्रामाण्यात् ।

३ पूर्वत्रासिद्धमधिकारः ।

४ परस्य परस्य पूर्वत्र पूर्वत्रासिद्धविज्ञानार्थम् ।

५ अनधिकारे हि समुदायस्य समुदायेऽसिद्धविज्ञानम् ।

६ तत्रायथेष्टप्रसङ्गः ।

७ तस्मादधिकारः ।

८ असिद्धवचन[6] उक्तम् ।

नलोपः सुप्स्वरसंज्ञातुग्विधिषु कृति ।२।

१ संज्ञाग्रहणानर्थक्यं च तन्निमित्तत्वाल्लोपस्य ।

२ स्वरेऽवधारणाच्च ।

३ तुग्विधौ चोक्तम् ।

न मु ने ॥ ३ ॥

१ न मु टादेशे ।

---

१ प. पुस्तक इतः परमधिकम् । सुपि कुत्सने क्रियायाः । मकारलोपोऽतिङि । पूतिश्चानुबन्धः । विभाषितं च पि बह्वर्थम् । २ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । यद्योगाद्गतिः । ३ वे. का. प्र. नि. वा. सामान्यवचनमित्यधिकम् । ४ वे. का प्र. नि. वा. पुस्तकेषु सामान्यवचनमिति नास्ति । एष्वेव पुस्तकेषु अन्ते बहुवचनमित्यधिकम् । ५–६ प. पुस्तके नास्ति ।

उदात्तस्वरितयोर्यणः स्वरितो ऽनुदात्तस्य ॥ ४ ॥

१ यण्स्वरो यणादेशे स्वरितयणः स्वरितार्थम् ।

२ आश्रयात्सिद्धत्वमिति चेदुदात्तात्स्वरिते दोषः ।

एकादेश उदात्तेनोदात्तः ॥ ५ ॥

स्वरितो वानुदात्ते पदादौ ॥ ६ ॥

१ एकादेशस्वरोऽन्तरङ्गः ।

२ अयवायावेकादेशशतृस्वरैकाननुदात्तसर्वानुदात्तार्थम् ।

३ संयोगान्तलोपो रोरुत्वे हरिवो मेदिनं त्वा ।

४ प्लुतिश्च ।

५ सिज्लोप एकादेशे ।

६ संयोगादिलोपः संयोगान्तलोपे ।

७ निष्ठादेशः षत्वस्वरप्रत्ययेड्विधिषु ।

८ वस्वादिषु दत्वं सौ दीर्घत्वे ।

९ अदस ईत्वोत्वे स्वरे बहिष्पदलक्षणे ।

१० प्रगृह्यसंज्ञायां च ।

११ प्लुतिस्तुग्विधौ छे ।

१२ श्चुत्वं धुट्त्वे ।

१३ अभ्यासजश्त्वचर्त्वमेत्वतुकोः ।

१४ द्विर्वचने परसवर्णत्वम् ।

१५ पदाधिकारश्चेल्लत्वघत्वनत्वरुत्वषत्वणत्वानुनासिकछत्वानि ।

नलोपः प्रातिपदिकान्तस्य ॥ ७ ॥

१ नलोपेऽन्तग्रहणं पदाधिकारस्य विशेषणत्वात् ।

२ अह्नो नलोपप्रतिषेधः ।

३ अहन्ग्रहणादिति चेत्संबुद्ध्यर्थं वचनम् ।

न ङिसंबुद्ध्योः ॥ ८ ॥

१ न ङिसंबुध्योरनुत्तरपदे ।

२ वा नपुंसकानाम् ।

३ भत्वात्तु ङौ प्रतिषेधानर्थक्यम् ।

मादुपधायाश्च मतोर्वो ऽयवादिभ्यः ॥९॥

१ अनन्त्ययोरपि निष्ठामतुपोरादेशः ।

२ नार्मते प्रतिषेधः ।

३ उक्तं वा ।

झयः ॥ १० ॥

संज्ञायाम् ॥ ११ ॥

आसन्दीवदष्ठीवच्चक्रीवत्कक्षीवद्रुमण्वच्चर्मण्वती ॥ १२ ॥

उदन्वानुदधौ ॥ १३ ॥

राजन्वान्सौराज्ये ॥ १४ ॥

छन्दसीरः ॥ १५ ॥

अनो नुट् ॥ १६ ॥

१ अनो नुकि विनामरुविधिप्रतिषेधः ।

२ परादौ वत्वप्रतिषेधोऽवग्रहश्च ।

३ भत्वात्सिद्धम् ।

४ अनस्तु प्रकृतिभावे मतुब्ग्रहणं छन्दसि ।

५ घग्रहणं च ।

नाद्घस्य ॥ १७ ॥

१ ईद्रथिनः ।

---

१ प. पुस्तके नास्ति । २ 'न संप्रसारण' इति सूत्रभाष्ये 'कक्षायाः संज्ञायां मतौ संप्रसारणं वक्तव्यम्' इत्यारब्धम् । अतोऽत्र सूत्रे कक्षीवच्छब्दपाठः अनार्ष इत्याहुः ।

२ सिद्धं तु प्रतिपदविधानान्नुमः ।

तिप्यनस्तेः ॥ ७३ ॥

सिपि धातो रुर्वा ॥ ७४ ॥

दश्च ॥ ७५ ॥

र्वोरुपधाया दीर्घ इकः ॥ ७६ ॥

हलि च ॥ ७७ ॥

उपधायां च ॥ ७८ ॥

१ उपधादीर्घत्वेऽभ्यासजित्रिचतुर्णां प्रतिषेधः ।

२ उणादिप्रतिषेधश्च ।

न भकुर्छुराम् ॥ ७९ ॥

अदसो ऽसेर्दादु दो मः ॥ ८० ॥

१ अदसोऽनोस्तेः ।

२ तत्र पदाधिकारादपदान्तस्याप्राप्तिः ।

३ सिद्धं तु सकारप्रतिषेधात् ।

४ दाद्ग्रहणमन्त्यप्रतिषेधार्थम् ।

एत ईद्बहुवचने ॥ ८१ ॥

१ ईत्वं बहुवचनान्तस्य ।

वाक्यस्य टेः प्लुत उदात्तः ॥ ८२ ॥

१ वाक्याधिकारः पदनिवृत्त्यर्थः ।

२ टिग्रहणमलोऽन्त्यनियमे व्यञ्जनान्तार्थम् ।

३ सर्वादेशप्रसङ्गस्तु ।

४ उक्तं वा ।

प्रत्यभिवादे ऽशूद्रे ॥ ८३ ॥

१ अशूद्रस्त्र्यसूयकेषु ।

२ भोराजन्यविशां वा[2] ।

दूराद्धूते च ॥ ८४ ॥

हैहेप्रयोगे हैहयोः ८५ ॥

१ हैहेप्रयोगे हैहेग्रहणं हैहयोः प्लुत्यर्थम् ।

२ प्रयोगग्रहणमर्थवद्ग्रहणेऽनर्थकार्थम् ।

३ पुनर्हैहेग्रहणमन्त्यार्थम् ।

गुरोरनृतोऽनन्त्यस्याप्येकैकस्य प्राचाम् ॥ ८६ ॥

१ गुरोः प्लुतविधाने लघोरन्त्यस्य प्लुतप्रसङ्गोऽन्येन विहितत्वात् ।

२ न वानन्त्यस्यापीति वचनमुभयनिर्देशार्थम् ।

३ प्राग्वचनं विभाषार्थम् ।

४ प्राग्वचनानर्थक्यं चैकैकस्येति वचनात् ।

ओमभ्यादाने ॥ ८७ ॥

ये यज्ञकर्मणि ॥ ८८ ॥

१ ये यज्ञकर्मणीत्यतिप्रसङ्गः ।

२ सिद्धं तु ये यजामह इति ब्रूह्यादिषूपसंख्यानात् ।

प्रणवष्टेः ॥ ८९ ॥

१ टिग्रहणं सर्वादेशार्थम् ।

याज्यान्तः ॥ ९० ॥

ब्रूहिप्रेष्यश्रौषड्वौषडावहानामादेः ॥ ९१ ॥

अग्नीत्प्रेषणे परस्य च ॥ ९२ ॥

१ अग्नीत्प्रेषण इत्यतिप्रसङ्गः ।

२ सिद्धं त्वोश्रावये परस्य चेति वचनात्[3] ।

विभाषा पृष्टप्रतिवचने हेः ॥ ९३ ॥

---

१ प. पुस्तके नास्ति । २ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । सर्वस्यैव नाम्नः प्रत्यभिवादे भोः शब्द आदेशो वक्तव्यः । ३ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । ओश्रावयाश्रावयोरिति वक्तव्यम् । बहुलमन्यत्रेति वक्तव्यम् ।

निगृह्यानुयोगे च ॥ ९४ ॥

आम्रेडितं भर्त्सने ॥ ९५ ॥

१ भर्त्सने पर्यायेण ।

अङ्गयुक्तं तिङाकाङ्क्षम् ॥ ९६ ॥

विचार्यमाणानाम् ॥ ९७ ॥

पूर्वं तु भाषायाम् ॥ ९८ ॥

प्रतिश्रवणे च ॥ ९९ ॥

अनुदात्तं प्रश्नान्ताभिपूजितयोः ॥१००॥

चिदिति चोपमार्थे प्रयुज्यमाने ॥१०१॥

उपरि स्विदासीदिति च ॥ १०२ ॥

स्वरितमाम्रेडितेऽसूयासंमतिकोपकुत्सनेषु ॥ १०३ ॥

१ असूयादिषु वावचनम् ।

क्षियाशीःप्रैषेषु तिङाकाङ्क्षम् ॥ १०४ ॥

अनन्त्यस्यापि प्रश्नाख्यानयोः ॥१०५॥

प्लुतावैच इदुतौ ॥ १०६ ॥

१ ऐचोरुभयविवृद्धिप्रसङ्गादिदुतोः प्लुतवचनम् ।

२ तत्रायथेष्टप्रसङ्गः ।

३ सिद्धं त्विदुतोर्दीर्घवचनात् ।

एचोऽप्रगृह्यस्यादूराद्धूते पूर्वस्यार्धस्यादुत्तरस्येदुतौ ॥ १०७ ॥

१ एचः[1] प्लुतविकारे पदान्तग्रहणम् ।

२ विषयपरिगणनं च ।

३ आमन्त्रिते छन्दस्युपसंख्यानम् ।

तयोर्य्वावचि संहितायाम् ॥ १०८ ॥

॥ इत्यष्टमाध्यायस्य द्वितीयः पादः ॥

मतुवसो रु संबुद्धौ छन्दसि ॥ १ ॥

१ मतुवसो रादेशे वन उपसंख्यानम् ।

२ विभाषा भवद्भगवदघवतामोच्चावस्य ।

अत्रानुनासिकः पूर्वस्य तु वा ॥ २ ॥

आतोऽटि नित्यम् ॥ ३ ॥

अनुनासिकात्परोऽनुस्वारः ॥ ४ ॥

समः सुटि ॥ ५ ॥

पुमः खय्यम्परे ॥ ६ ॥

नश्छव्यप्रशान् ॥ ७ ॥

उभयथर्क्षु ॥ ८ ॥

दीर्घादटि समानपादे ॥ ९ ॥

नॄन्पे ॥ १० ॥

स्वतवान्पायौ ॥ ११ ॥

कानाम्रेडिते ॥ १२ ॥

१ संपुंकानां सत्वम् ।

२ रुविधौ ह्यनिष्टप्रसङ्गः ।

ढो ढे लोपः ॥ १३ ॥

१ ढलोपेऽपदान्तग्रहणम् ।

२ जश्भावादिति चेदुत्तरत्र ढस्याभावादपवादप्रसङ्गः ।

३ तस्मात्सिद्धवचनम् ।

४ संग्रहणं वा ।

रो रि ॥ १४ ॥

खरवसानयोर्विसर्जनीयः ॥ १५ ॥

---

१ प. पुस्तके एच इति नास्ति । २ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । प्रश्नान्ताभिपूजितविचार्यमाणप्रत्यभिवादयाज्यान्तेष्विति वक्तव्यम् ।

१ विसर्जनीयोऽनुत्तरपदे ।

२ न वा बहिरङ्गलक्षणत्वात् ।

रोः सुपि ॥ १६ ॥

भोभगोअघोअपूर्वस्य योऽशि ॥ १७ ॥

१ अश्ग्रहणमनर्थकमन्यत्राभावात् ।

व्योर्लघुप्रयत्नतरः शाकटायनस्य ॥ १८ ॥

लोपः शाकल्यस्य ॥ १९ ॥

ओतो गार्ग्यस्य ॥ २० ॥

१ ओकाराल्लोपवचनं नित्यार्थम् ।

उञि च पदे ॥ २१ ॥

हलि सर्वेषाम् ॥ २२ ॥

मोऽनुस्वारः ॥ २३ ॥

नश्चापदान्तस्य झलि ॥ २४ ॥

मो राजि समः क्वौ ॥ २५ ॥

हे मपरे वा ॥ २६ ॥

१ यवलपरे यवला वा ।

नपरे नः २७ ॥

ङ्णोः कुक्टुक् शरि ॥ २८ ॥

डः सि धुट् ॥ २९ ॥

नश्च ॥ ३० ॥

शि तुक् ॥ ३१ ॥

ङमो ह्रस्वादचि ङमुण्नित्यम् ॥ ३२ ॥

१ धुगादिषु छुत्वणत्वप्रतिषेधः ।

२ परादौ छत्वषत्वविधिप्रतिषेधः ।

३ ङमुटि पदादिग्रहणम् ।

मय उञो वो वा ॥ ३३ ॥

विसर्जनीयस्य सः ॥ ३४ ॥

शर्परे विसर्जनीयः ॥ ३५ ॥

वा शरि ॥ ३६ ॥

१ वाशर्प्रकरणे खर्परे लोपः ।

कुप्वोः ᳲकᳲपौ च ॥ ३७ ॥

१ सस्था कुप्वोर्विसर्जनीयजिह्वामूलीयोपध्मानीयाः ।

१ विसर्जनीयादेशे हि शर्परयोरेवादेशप्रसङ्गः ।

सो ऽपदादौ ॥ ३८ ॥

१ सोऽपदादावनव्ययस्य ।

२ रोः काम्ये नियमार्थम् ।

इणः षः ॥ ३९ ॥

नमस्पुरसोर्गत्योः ॥ ४० ॥

इदुदुपधस्य चाप्रत्ययस्य ॥ ४१ ॥

१ इदुदुपधस्य चाप्रत्ययस्येति चेत्पुम्मुहुसोः प्रतिषेधः ।

२ प्लुतानां तादौ च ।

३ न वा बहिरङ्गलक्षणत्वात् ।

४ भ्रातुष्पुत्रग्रहणं ज्ञापकमेकादेशनिमित्तात्षत्वप्रतिषेधस्य ।

तिरसो ऽन्यतरस्याम् ॥ ४२ ॥

द्विस्त्रिश्चतुरिति कृत्वोऽर्थे ॥ ४३ ॥

इसुसोः सामर्थ्ये ॥ ४४ ॥

नित्यं समासे ऽनुत्तरपदस्थस्य[3] ॥ ४५ ॥

---

१ प. पुस्तके नास्ति । २ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । वृद्धिभूतानां षत्वं वक्तव्यम् । ३ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । नानापदार्थयोर्वर्तमानयोः स्यायते यदा योगः । तस्मिन्षत्वं कार्यं तद्युक्तं तत्र मे नेह । ऐकार्थ्ये सामर्थ्ये वाक्ये षत्वं न मे प्रसज्येत । तस्मादिह व्यपेक्षां सामर्थ्यं साधु मन्यते । अथ चेद्रूढन्तमेतत्ततोऽधिके नैव मे भवेत्प्राप्तिः । वाक्ये च मे विभाषा प्रतिषेधो न प्रकल्प्येत । अथ चेत्संविज्ञानं नित्ये षत्वे ततो विभाषेयम् । सिद्धं च मे समासे प्रतिषेधार्थस्तु यत्नोऽयम् ।

अतः कृकमिकंसकुम्भपात्रकुशाकर्णीष्वनव्ययस्य ॥ ४६ ॥

अधःशिरसी पदे ॥ ४७ ॥

कस्कादिषु च ॥ ४८ ॥

छन्दसि वाप्राम्रेडितयोः ॥ ४९ ॥

कःकरत्करतिकृधिकृतेष्वनदितेः ॥५०॥

पञ्चम्याः परावध्यर्थे ॥ ५१ ॥

पातौ च बहुलम् ॥ ५२ ॥

षष्ठ्याः पतिपुत्रपृष्ठपारपदपयस्पोषेषु ॥ ५३ ॥

इडाया वा ॥ ५४ ॥

अपदान्तस्य मूर्धन्यः ॥ ५५ ॥

सहेः साडः सः ॥ ५६ ॥

१ साडः षत्वे समानशब्दप्रतिषेधः[1] ।

२ अर्थवद्ग्रहणात्सिद्धमिति चेत्तद्धितलोपेऽर्थवत्त्वात्प्रतिषेधः ।

इण्कोः ॥ ५७ ॥

नुम्विसर्जनीयशर्व्यवायेऽपि ॥ ५८ ॥

१ नुम्विसर्जनीयशर्व्यवाये निंसेः प्रतिषेधः।

२ योगविभागात्सिद्धम् ।

आदेशप्रत्यययोः ॥ ५९ ॥

१ आदेशप्रत्यययोः षत्वे सरकः[2] प्रतिषेधः।

२ बहुलवचनात्सिद्धम् ।

३ आदेशप्रत्यययोरित्यवयवषष्ठी चेद्द्विर्वचने प्रतिषेधः ।

४ समानाधिकरणानां चाप्राप्तिः ।

५ नानाविभक्तीनां च[3] समासानुपपत्तिः ।

६ योगविभागात्सिद्धम् ।

७ [4]उक्तं वा ।

शासिवसिघसीनां च ॥ ६० ॥

स्तौतिण्योरेव षण्यभ्यासात् ॥ ६१ ॥

सः स्विदिस्वदिसहीनां च ॥ ६२ ॥

प्राक्सितादड्व्यवायेऽपि ॥ ६३ ॥

स्थादिष्वभ्यासेन चाभ्यासस्य ॥ ६४ ॥

१ स्थादिष्वभ्यासवचनं नियमार्थम् ।

२ तद्व्यवाये चापोपदेशार्थम् ।

३ अवर्णार्थं षणि प्रतिषेधार्थं च ।

उपसर्गात् सुनोतिसुवतिस्यतिस्तौतिस्तोभतिस्थासेनयसेधसिचसञ्जस्वञ्जाम् ॥ ६५ ॥

१ उपसर्गात्षत्वे निस उपसंख्यानमनिणन्तत्वात्[5] ।

२ न वा वर्णाश्रयत्वात्षत्वस्य तद्विशेषक उपसर्गो धातुश्च ।

३ सुनोत्यादीनां षत्वे ण्यन्तस्योपसंख्यानमधिकत्वात् ।

४ न वावयवस्यानन्यत्वात् ।

५ नामधातोस्तु प्रतिषेधः ।

६ न वानुपसर्गत्वात् ।

सदिरप्रतेः ॥ ६६ ॥

---

१ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । अर्थवद्ग्रहणात्सिद्धम् । २ प. पुस्तके सरगादीनामिति । ३-४ प. पुस्तके नास्ति । ५ प. पुस्तके अनिणन्तत्वादिति नास्ति ।

स्तम्भेः[1] ॥ ६७ ॥

अवाच्चालम्बनाविदूर्ययोः ॥ ६८ ॥

वेश्च स्वनो भोजने ॥ ६९ ॥

परिनिविभ्यः सेवसितसयसिवुसहसुट्स्तुस्वञ्जाम् ॥ ७० ॥

सिवादीनां वाड्व्यवायेऽपि ॥ ७१ ॥

अनुविपर्यभिनिभ्यः स्यन्दतेरप्राणिषु ॥ ७२ ॥

वेः स्कन्देरनिष्ठायाम् ॥ ७३ ॥

परेश्च ॥ ७४ ॥

परिस्कन्दः प्राच्यभरतेषु ॥ ७५ ॥

स्फुरतिस्फुलत्योर्निर्निविभ्यः ॥ ७६ ॥

वेः स्कभ्नातेर्नित्यम् ॥ ७७ ॥

इणःषीध्वंलुङ्लिटां धोऽङ्गात् ॥ ७८ ॥

विभाषेटः ॥ ७९ ॥

१ इण्ग्रहणं ढत्वे कवर्गनिवृत्त्यर्थम् ।

२ तत्र प्रत्ययपरत्व इटो लिटि ढत्वं परादित्वात् ।

३ धकारपरत्वे षीध्वम्यनन्तरत्वादिटो विभाषाभावः ।

४ इण्ग्रहणस्य चाविशेषणत्वात्स्यादिमात्रे ढत्वप्रसङ्गः ।

समासेऽङ्गुलेः सङ्गः ॥ ८० ॥

भीरोः स्थानम् ॥ ८१ ॥

अग्नेः स्तुत्स्तोमसोमाः ॥ ८२ ॥

१ अग्नेर्दीर्घात्सोमस्य ।

२ इतरथा ह्यनिष्टप्रसङ्गः ।

ज्योतिरायुषः स्तोमः ॥ ८३ ॥

मातृपितृभ्यां स्वसा ॥ ८४ ॥

मातुःपितुर्भ्यामन्यतरस्याम्[2] ॥ ८५ ॥

१ मातुःपितुरिति सान्तग्रहणानर्थक्यमेकदेशविकृतस्यानन्यत्वात् ।

अभिनिसः स्तनः शब्दसंज्ञायाम् ॥८६॥

उपसर्गप्रादुर्भ्यामस्तिर्यच्परः ॥ ८७ ॥

सुविनिर्दुर्भ्यः सुपिसूतिसमाः[3] ॥ ८८ ॥

निनदीभ्यां स्नातेः कौशले ॥ ८९ ॥

सूत्रं प्रतिष्णातम् ॥ ९० ॥

कपिष्ठलो गोत्रे ॥ ९१ ॥

१ कपिष्ठलो गोत्रप्रकृतौ ।

प्रष्ठोऽग्रगामिनि ॥ ९२ ॥

वृक्षासनयोर्विष्टरः ॥ ९३ ॥

छन्दोनाम्नि च ॥ ९४ ॥

गवियुधिभ्यां स्थिरः ॥ ९५ ॥

विकुशमिपरिभ्यः स्थलम् ॥ ९६ ॥

अम्बाम्बगोभूमिसव्यापद्वित्रिकुशेकुशङ्कुङ्गमञ्जिपुञ्जिपरमेबर्हिर्दिव्यग्निभ्यः स्थः ॥ ९७ ॥

सुषामादिषु च ॥ ९८ ॥

ह्रस्वात्तादौ तद्धिते ॥ ९९ ॥

---

१ वे. का. चा प्र. पुस्तकेषु स्तन्भेरिति । २ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । सान्नाभ्यां चेति वक्तव्यम् । ३ प. पुस्तके इतः परमाधिकम् । सुपेः षत्वं स्वपेर्मा भूत् । विसुष्वापेति केन न । हलादिशेषान्न सुपिः । इष्टं पूर्वं प्रसारणम् । स्थादीनां नियमो नात्र प्राक्सितादुत्तरः सुपिः । अनर्थके विषुषुपुः । सुपिभूतो द्विरुच्यते । ४ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । स्थस्थास्थिन्स्थॄणामिति वक्तव्यम् । ५ इतः परम् एति संज्ञायामगात् नक्षत्राद्वा इति सूत्रद्वयं बहुषु पुस्तकेषु समुपलभ्यते । तथापि अनयोर्गणसूत्रत्वमेव न्याय्यम् । एतदुदाहरणानां गणे समुपलम्भात् ।

निसस्तपतावनासेवने ॥ १०० ॥

युष्मत्तत्ततक्षुःष्वन्तःपादम् ॥ १०१ ॥

१ ह्रस्वात्तादौ तिङि प्रतिषेधः ।

यजुष्येकेषाम् ॥ १०२ ॥

स्तुतस्तोमयोश्छन्दसि ॥ १०३ ॥

१ स्तुतस्तोमयोश्छन्दस्यनर्थकं वचनं पूर्वपदादिति सिद्धत्वात् ।

पूर्वपदात् ॥ १०४ ॥

सुञः ॥ १०५ ॥

सनोतेरनः ॥ १०६ ॥

१ सनोतेरन इति च ।

२ सनोतेरन इति नियमार्थमिति चेत्सवनादिकृतत्वात्सिद्धम् ।

३ सनर्थं तु ।

सहेः पृतनर्तभ्यां च ॥ १०७ ॥

न रपरसृपिसृजिस्पृशिस्पृहिसवनादीनाम् ॥ १०८ ॥

सात्पदाद्योः ॥ १०९ ॥

सिचो यङि ॥ ११० ॥

सेधतेर्गतौ ॥ १११ ॥

प्रतिस्तब्धनिस्तब्धौ च ॥ ११२ ॥

सोढः ॥ ११३ ॥

स्तम्भुसिवुसहां चङि ॥ ११४ ॥

१ स्तम्भुसिवुसहां चङ्युपसर्गात् ।

सुनोतेः स्यसनोः ॥ ११५ ॥

सदेः परस्य लिटि ॥ ११६ ॥

१ सदो लिटि प्रतिषेधे स्वञ्जेरुपसंख्यानम् ।

निव्यभिभ्यो ऽड्व्यवाये वा छन्दसि ॥ ११७ ॥

॥ इत्यष्टमाध्यायस्य तृतीयः पादः ॥

रषाभ्यां नो णः समानपदे ॥ १ ॥

१ रषाभ्यां णत्व ऋकारग्रहणम् ।

२ ऐकदेशे नुडादिषु चोक्तम् ।

अट्कुप्वाङ्नुम्व्यवाये ऽपि ॥ २ ॥

१ अड्व्यवाये णत्वेऽन्यव्यवाये प्रतिषेधः ।

२ न वान्येन व्यपेतत्वात् ।

३ तत्समुदाये णत्वाप्रसिद्धिर्यथान्यत्र ।

४ कुव्यवाये हादेशेषु प्रतिषेधः ।

५ प्रयोजनं वृत्रघ्नः स्रुघ्नः प्राघानीति ।

६ नुम्व्यवाये णत्वेऽनुस्वाराभावे प्रतिषेधः ।

७ अनागमे च णत्वम् ।

८ अनुस्वारव्यवायवचनात्तु सिद्धम् ।

पूर्वपदात्संज्ञायामगः ॥ ३ ॥

१ पूर्वपदात्संज्ञायामुत्तरपदग्रहणम् ।

२ तद्धितपूर्वपदस्थाप्रतिषेधार्थम् ।

३ संज्ञायां नियमवचने गप्रतिषेधान्नियमप्रतिषेधः ।

४ तत्र नित्यं णत्वप्रसङ्गः ।

५ योगविभागात्सिद्धम् ।

६ अप्रतिषेधो वा यथा सर्वनामसंज्ञायाम् ।

वनं पुरगामिश्रकासिध्रकाशारिकाकोटराग्रेभ्यः ॥ ४ ॥

---

१ व. का. पुस्तकयोः सदेः स्थाने सदिष्वञ्जोरिति पाठः । २ प. पुस्तके नास्ति ।

अनिरन्तःशरेक्षुप्लक्षाम्रकार्ष्यखदिरपीयूक्षाभ्यो ऽसंज्ञायामपि ॥ ५ ॥[1]

विभाषौषधिवनस्पतिभ्याम्[2] ॥ ६ ॥

अह्नो ऽदन्तात्[3] ॥ ७ ॥

वाहनमाहितात्[3] ॥ ८ ॥

पानं देशे ॥ ९ ॥

वा भावकरणयोः ॥ १० ॥

१ वाप्रकरणे गिरिनद्यादीनामुपसंख्यानम् ।

प्रातिपदिकान्तनुम्विभक्तिषु च ॥ ११ ॥

१ प्रातिपदिकान्तस्य णत्वे समासान्तग्रहणमसमासान्तप्रतिषेधार्थम् ।

२ [4]लिङ्गविशिष्टग्रहणे चोक्तम् ।

३ तत्र युवादिप्रतिषेधः ।

एकाजुत्तरपदे णः ॥ १२ ॥

कुमति च ॥ १३ ॥

उपसर्गादसमासे ऽपि णोपदेशस्य ॥ १४ ॥

१ णोपदेशं प्रत्युपसर्गाभावादनिर्देशः ।

२ वचनप्रामाण्यादिति चेत्पदलोपे प्रतिषेधः ।

३ सिद्धं तु यं प्रत्युपसर्गस्तत्स्थस्येति वचनात् ।

हिनु मीना ॥ १५ ॥

१ हिनुमिनाग्रहणे विकृतस्योपसंख्यानम् ।

२ सिद्धमचः स्थानिवत्त्वात् ।

आनि लोट् ॥ १६ ॥

१ आनि लोड्ग्रहणानर्थक्यमर्थवद्ग्रहणात् ।

२ अनुपसर्गाद्वा ।

नेर्गदनदपतपदघुमास्यतिहन्तियातिवातिद्रातिप्सातिवपतिवहतिशाम्यतिचिनोतिदेग्धिषु च ॥ १७ ॥

१ नेर्गदादिष्वड्व्यवाय उपसंख्यानम् ।

शेषे विभाषाकखादावषान्त उपदेशे ॥ १८ ॥

अनितेः ॥ १९ ॥

अन्तः ॥ २० ॥

१ [5]अनितेरन्तग्रहणं संबुद्ध्यर्थम्[6] ।

उभौ साभ्यासस्य ॥ २१ ॥

हन्तेरत्पूर्वस्य ॥ २२ ॥

१ हन्तेरत्पूर्वस्य वचन उक्तम् ।

वमोर्वा ॥ २३ ॥

अन्तरदेशे ॥ २४ ॥

अयनं च ॥ २५ ॥

छन्दस्यृदवग्रहात् ॥ २६ ॥

नश्च धातुस्थोरुषुभ्यः ॥ २७ ॥

[7]उपसर्गादनोत्परः ॥ २८ ॥

कृत्यचः ॥ २९ ॥

१ कृत्स्थस्य णत्वे निर्विण्णस्योपसंख्यानम् ।

णेर्विभाषा ॥ ३० ॥

१ णेर्विभाषायां साधनव्यवाय उपसंख्यानम् ।

---

१ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । त्र्यक्षरत्र्यक्षरेभ्य इति वक्तव्यम् । रिकादिभ्यः प्रतिषेधो वक्तव्यः । २ अदन्तादन्तस्येति वक्तव्यम् । ३ आहितोपस्थितयोरिति वक्तव्यम् । वाहनं वाह्यादिति वक्तव्यम् । ४ प. पुस्तके नास्ति । ५ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । यो वा तस्मादनन्तरः । ६ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । साभ्यासस्य द्वयोरिष्टम् । ७ वै. का. नि. प्र पुस्तकेषु एतत्सूत्रम् उपसर्गाद्बहुलमिति । ८ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । भाविन्यप्योति नेष्यते ।

२ तद्विधानात्सिद्धम् ।
३ अड्‌धिकाराद्वा ।
हलश्चेजुपधात् ॥ ३१ ॥
इजादेः सनुमः ॥ ३२ ॥
१ सनुमो णत्वेऽवधारणाप्रसिद्धिर्विधेय-भावात् ।
२ सिद्धं तु प्रतिषेधाधिकारे सनुम्ग्रहणात् ।
३ कृत्स्थस्य च णत्वे इजादेः सनुमो ग्रहणम् ।
वा निंसनिक्षनिन्दाम् ॥ ३३ ॥
न भाभूपूकमिगमिप्यायिवेपाम् ॥ ३४ ॥
१ भादिषु पुग्ग्रहणम् ।
२ ण्यन्तस्य चोपसंख्यानम् ।
षात्पदान्तात् ॥ ३५ ॥
१ षात्पदादिपरवचनम् ।
नशेः षान्तस्य ॥ ३६ ॥
१ नशेरशः ।
पदान्तस्य ॥ ३७ ॥
पदव्यवाये ऽपि ॥ ३८ ॥
१ पदव्यवायेऽतद्धिते ।
क्षुभ्नादिषु च ॥ ३९ ॥
स्तोः श्चुना श्चुः ॥ ४० ॥
ष्टुना ष्टुः ॥ ४१ ॥
न पदान्ताट्टोरनाम्[1] ॥ ४२ ॥
तोः षि ॥ ४३ ॥
शात् ॥ ४४ ॥
यरो ऽनुनासिके ऽनुनासिको वा ॥ ४५ ॥
१ यरोऽनुनासिके प्रत्यये भाषायां नित्य-वचनम् ।
अचो रहाभ्यां द्वे ॥ ४६ ॥
अनचि च ॥ ४७ ॥
१ द्विर्वचने यणो मयः ।
२ शरः खयः ।
३ अवसाने च ।
नादिन्याक्रोशे पुत्रस्य ॥ ४८ ॥
१ नादिन्याक्रोशे पुत्रस्येति तत्परे च ।
२ वा हतजग्धपरे च ।
३ चयो द्वितीयाः शरि पौष्करसादेः ।
शरो ऽचि ॥ ४९ ॥
त्रिप्रभृतिषु शाकटायनस्य ॥ ५० ॥
सर्वत्र शाकल्यस्य ॥ ५१ ॥
दीर्घादाचार्याणाम् ॥ ५२ ॥
झलां जश् झशि ॥ ५३ ॥
अभ्यासे चर्च ॥ ५४ ॥
खरि च ॥ ५५ ॥
वावसाने ॥ ५६ ॥
अणो ऽप्रगृह्यस्यानुनासिकः ॥ ५७ ॥
अनुस्वारस्य ययि परसवर्णः ॥ ५८ ॥
वा पदान्तस्य ॥ ५९ ॥
तोर्लि ॥ ६० ॥
उदः स्थास्तम्भोः पूर्वस्य ॥ ६१ ॥
१ उदः पूर्वत्वे स्कन्देश्छन्दस्युपसंख्यानम् ।
झयो हो ऽन्यतरस्याम् ॥ ६२ ॥
शश्छो ऽटि ॥ ६३ ॥
१ छत्वममि तच्छ्लोकेन तच्छ्मश्रुणेति प्रयो-जनम् ।
हलो यमां यमि लोपः ॥ ६४ ॥
झरो झरि सवर्णे ॥ ६५ ॥

१ प. पुस्तके इतः परमधिकम् । अनाम्नवतिनगरीणामिति वक्तव्यम् ।

१ झरो झरि सवर्णग्रहणं समसंख्यप्रतिषेधार्थम् ।

उदात्तादनुदात्तस्य स्वरितः ॥ ६६ ॥

नोदात्तस्वरितोदयमगार्ग्यकाश्यपगालवानाम् ॥ ६७ ॥

अ अ[1] ॥ ६८ ॥

१ अकारस्य प्रत्यापत्तौ दीर्घप्रतिषेधः ।
२ आदेशस्य चानण्त्वान्न सवर्णग्रहणम् ।
३ सिद्धं तु तपरनिर्देशात् ।
४ एकशेषनिर्देशाद्वा स्वरभिन्नानां भगवतः पाणिनेः सिद्धम् ।

॥ समाप्तम् ॥

परिशिष्टवार्तिकानि कैयटाद्युक्तानि ।

अग्रग्रामाभ्यां नयतेर्णो वाच्यः । ३·२·६१.
अर्णसो लोपश्च । ५·२·१०९.
अवर्णान्ताद्वा । ६·३·९७.
अव्ययस्य च्वावीत्वं नेति वाच्यम् । ७·४·३२.
अशिष्टव्यवहारे दाणः प्रयोगे चतुर्थ्यर्थे तृतीया । २·३·२३.
उशनसः संबुद्धौ वानङ् नलोपश्च वा वाच्यः। ७·१·८९.
ऋवर्णादपि । ५·३·८३.
एकाचो नित्यम् । ४·३·१४४.
ओतो णिदिति वाच्यम् । ६·१·९३.
कारके छे च न निषेधः । ६·३·९९.
कृष्णोदक्पाण्डुसंख्यापूर्वाया भूमेरच् । ५·४·७५.
क्लित्यजादौ वा । ७·२·११४.
गतिकारकेतरपूर्वपदस्य यण् नेष्यते । ६·४·८२.
गम्यमानापि क्रिया कारकविभक्तीनां निमित्तम् । १·४·३१.
गुणकर्मणि वेष्यते । २·३·६५.
झलादाविति वक्तव्यम् । ६·४·३२.
तनिपतिदरिद्रातिभ्यः सनो वा इड्वाच्यः । ७·४·५६.
त्यदादीनां फिञ्वा वाच्यः । ४·१·१५६.
त्रिचतुर्भ्यां हायनस्य णत्वं वाच्यम् । ४·१·२७.
दोष उपसंख्यानम् । ७·३·५१.
पाशकल्पककाम्येष्विति वाच्यम् । ८·३·३८
मिथोऽनयोः समासे संख्या पूर्वं शब्दपरविप्रतिषेधात् । २·२·३५.
रादेशात्पूर्वविप्रतिषेधेन नुम् । ६·४·४.
वस्त्रात्समाच्छादने । ३·१·२१.
व्रताद्भोजनतन्निवृत्त्योः । ३·१·२१.
शुनो दन्तदंष्ट्राकर्णकुन्दवराहपुच्छपदेषु दीर्घो वाच्यः । ६·३·१३०.

---

१ वै. का. प्र. पुस्तकेषु सूत्रे इतीत्यधिकम् । २ प. पुस्तके इतः परमाधिकम् । आदेशार्थं सवर्णार्थंमकारो विवृतः स्मृतः । आकारस्य तथा ह्रस्वस्तदर्थं पाणिनेर अ ।

श्वशुरस्योकाराकारलोपश्च । ४·१·६८
संख्याया नदीगोदावरीभ्यां च । ५·४·७५
सनिण्वुलि ल्युटि च न । ६·४·११२
संभ्रमेण प्रवृत्तौ यथेष्टमनेकधा प्रयोगः । ८·१·१२
सामान्ये नपुंसकम् । २·४·१७
सृजेः श्रद्धोपपन्ने कर्तर्येव । ३·१·६३
सोपसर्गस्य न । ६·१·२८
हल्यादिभ्यो ग्रहणे । ३·१·२१

॥ समाप्तम् ॥

धातुपाठः ।

१ भू सत्तायाम् ॥ उदात्तः परस्मैभाषः॥ २ एध वृद्धौ । ३ स्पर्ध संघर्षे । ४ गाधृ प्रतिष्ठालिप्सयोर्ग्रन्थे च । ५ बाधृ लोडने । ६ नाथृ । ७ नाधृ याच्ञोपतापैश्वर्याशीःषु । ८ दध धारणे । ९ स्कुदि आप्रवणे । १० श्विदि श्वैत्ये । ११ वदि अभिवादनस्तुत्योः । १२ भदि कल्याणे सुखे च । १३ मदि स्तुतिमोदमदस्वप्नकान्तिगतिषु । १४ स्पदि किञ्चिच्चलने । १५ क्लिदि परिदेवने । १६ मुद हर्षे । १७ दद दाने । १८ ष्वद १९ स्वर्द आस्वादने । २० उर्द माने क्रीडायां च । २१ कुर्द २२ खुर्द २३ गुर्द २४ गुद क्रीडायामेव । २५ षूद क्षरणे । २६ ह्राद अव्यक्ते शब्दे । २७ ह्लादी सुखे च । २८ स्वाद आस्वादने । २९ पर्द कुत्सिते शब्दे । ३० यती प्रयत्ने । ३१ युतृ ३२ जुतृ भासने । ३३ विथृ ३४ वेथृ याचने । ३५ श्रथि शैथिल्ये । ३६ ग्रथि कौटिल्ये । ३७ कत्थ श्लाघायाम् ॥ एधादय उदात्ता अनुदात्तेत आत्मनेभाषाः॥ ३८ अत सातत्यगमने । ३९ चिती संज्ञाने । ४० च्युतिर् आसेचने । ४१ श्च्युतिर् क्षरणे । ४२ मन्थ विलोडने । ४३ कुथि ४४ पुथि ४५ लुथि ४६ मथि हिंसा-संक्लेशनयोः । ४७ षिध गत्याम् । ४८ षिधू शास्त्रे माङ्गल्ये च । ४९ खाद भक्षणे । ५० खद स्थैर्ये हिंसायां च । ५१ बद स्थैर्ये । ५२ गद व्यक्तायां वाचि । ५३ रद विलेखने । ५४ णद अव्यक्ते शब्दे । ५५ अर्द गतौ याचने च । ५६ नर्द ५७ गर्द शब्दे ५८ तर्द हिंसायाम् । ५९ कर्द कुत्सिते शब्दे । ६० खर्द दन्दशूके । ६१ अति ६२ अदि बन्धने । ६३ इदि परमैश्वर्ये । ६४ विदि

अवयवे ॥ भिदि इत्येके ॥ ६५ गडि वदनैकदेशे । ६६ णिदि कुत्सायाम् । ६७ टुनदि समृद्धौ । ६८ चदि आह्लादे । ६९ त्रदि चेष्टायाम् । ७० कदि ७१ क्रदि ७२ क्लदि आह्वाने रोदने च । ७३ क्लिदि परिवेदने । ७४ शुन्ध शुद्धौ ॥ अतादय उदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषः ॥ ७५ शीकृ सेचने । ७६ लोकृ दर्शने । ७७ श्लोकृ संघाते । ७८ देकृ ७९ ध्रेकृ शब्दोत्साहयोः । ८० रेकृ शङ्कायाम् । ८१ सेकृ ८२ स्रेकृ ८३ स्रकि ८४ श्रकि ८५ श्लकि गतौ ८६ शकि शङ्कायाम् । ८७ अकि लक्षणे । ८८ वकि कौटिल्ये । ८९ मकि मण्डने । ९० कक लौल्ये । ९१ कुक ९२ वृक आदाने । ९३ चक तृप्तौ प्रतिघाते च । ९४ ककि ९५ वकि ९६ श्वकि ९७ त्रकि ९८ ढौकृ ९९ त्रौकृ १०० ष्वष्क १०१ वस्क १०२ मस्क १०३ टिकृ १०४ टीकृ १०५ तिकृ १०६ तीकृ १०७ रघि १०८ लघि गत्यर्थाः ॥ तृतीयो दन्त्यादिरित्येके । लघि भोजननिवृत्तावपि ॥ १०९ अघि ११० वघि १११ मघि गत्याक्षेपे । मघि कैतवे च ॥ ११२ राघृ ११३ लाघृ ११४ द्राघृ सामर्थ्ये ॥ ध्राघृ इत्यपि केचित् । द्राघृ आयामे च ॥ ११५ श्लाघृ कत्थने ॥ शीकादय उदात्ता अनुदात्तेत आत्मनेभाषाः ॥ ११६ फक्क नीचैर्गतौ । ११७ तक हसने । ११८ तकि कृच्छ्रजीवने । ११९ बुक्क भषणे । १२० कख हसने । १२१ ओखृ १२२ राखृ १२३ लाखृ १२४ द्राखृ १२५ ध्राखृ शोषणालमर्थयोः । १२६ शाखृ १२७ श्लाखृ व्याप्तौ । १२८ उख १२९ उखि १३० वख १३१ वखि १३२ मख १३३ मखि १३४ णख १३५ णखि १३६ रख १३७ रखि १३८ लख १३९ लखि १४० इख १४१ इखि १४२ ईखि १४३ वल्ग १४४ रगि १४५ लगि १४६ अगि १४७ वगि १४८ मगि १४९ तगि १५० त्वगि १५१ श्रगि १५२ श्लगि १५३ इगि १५४ रिगि १५५ लिगि गत्यर्थाः ॥ रिख त्रख त्रिखि शिखि इत्यपि केचित् । त्वगि कम्पने च ॥ १५६ युगि १५७ जुगि १५८ वुगि वर्जने । १५९ घघ हसने । १६० मघि मण्डने । १६१ शिघि आघ्राणे ॥ फक्कादय उदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः ॥ १६२ वर्च दीप्तौ । १६३ षच सेचने सेवने च । १६४ लोचृ दर्शने । १६५ शच व्यक्तायां वाचि । १६६ श्वच १६७ श्वचि गतौ । १६८ कच बन्धने । १६९ कचि १७० काचि दीप्तिबन्धनयोः । १७१ मच १७२ मुचि कल्कने ॥ कथन इत्यन्ये ॥ १७३ मचि धारणोच्छ्रायपूजनेषु । १७४ पचि व्यक्तीकरणे । १७५ ष्टुच प्रसादे । १७६ ऋज गतिस्थानार्जनोपार्जनेषु । १७७ ऋजि १७८ भृजी भर्जने । १७९ एजृ १८० भ्रेजृ १८१ भ्राजृ दीप्तौ । १८२ ईज गतिकुत्सनयोः ॥ वर्चादय उदात्ता अनुदात्तेत आत्मनेभाषाः ॥ १८३ शुच शोके । १८४ कुच शब्दे तारे । १८५ कुन्च १८६ क्रुन्च कौटिल्याल्पीभावयोः । १८७ लुन्च

अपनयने । १८८ अन्चु गतिपूजनयोः । १८९ वन्चु १९० चन्चु १९१ तन्चु १९२ त्वन्चु १९३ म्रुन्चु १९४ म्लुन्चु १९५ म्रुचु १९६ म्लुचु गत्यर्थाः । १९७ ग्रुचु १९८ ग्लुचु १९९ कुजु २०० खुजु स्तेयकरणे । २०१ ग्लुन्चु २०२ षस्ज गतौ । २०३ गुजि अव्यक्ते शब्दे । २०४ अर्च पूजायाम् । २०५ म्लेछ अव्यक्ते शब्दे । २०६ लछ २०७ लाछि लक्षणे । २०८ वाछि इच्छायाम् । २०९ आछि आयामे । २१० ह्रीछ लज्जायाम् । २११ हुर्छा कौटिल्ये । २१२ मुर्छा मोहसमुच्छ्राययोः । २१३ स्फुर्छा विस्तृतौ । २१४ युछ प्रमादे । २१५ उछि उञ्छे । २१६ उछी विवासे । २१७ ध्रज २१८ ध्रजि २१९ धृज २२० धृजि २२१ ध्वज २२२ ध्वजि गतौ । २२३ कूज अव्यक्ते शब्दे । २२४ अर्ज २२५ षर्ज अर्जने । २२६ गर्ज शब्दे । २२७ तर्ज भर्त्सने । २२८ कर्ज व्यथने । २२९ खर्ज पूजने च । २३० अज गतिक्षेपणयोः । २३१ तेज पालने । २३२ खज मन्थे । २३३ खजि गतिवैकल्ये । २३४ एजृ कम्पने । २३५ टुओस्फूर्जा वज्रनिर्घोषे । २३६ क्षि क्षये । २३७ क्षीज अव्यक्ते शब्दे । २३८ लज २३९ लजि भर्जने । २४० लाज २४१ लाजि भर्त्सने च । २४२ जज २४३ जजि युद्धे । २४४ तुज हिंसायाम् । २४५ तुजि पालने । २४६ गज २४७ गाजि २४८ गृज २४९ गृजि २५० मुज २५१ मुजि शब्दार्थाः । गज मदने च । २५२ वज २५३ व्रज गतौ ॥ शुचादय उदात्ता उदात्तेतः (क्षिवर्जं) परस्मैभाषाः ॥ २५४ अट्ट अतिक्रमहिंसयोः । २५५ वेष्ट वेष्टने । २५६ चेष्ट चेष्टायाम् । २५७ गोष्ट २५८ लोष्ट संघाते । २५९ घट्ट चलने । २६० स्फुट विकसने । २६१ अठि गतौ । २६२ वठि एकचर्यायाम् । २६३ मठि २६४ कठि शोके । २६५ मुठि पालने । २६६ हेठ विबाधायाम् । २६७ एठ च । २६८ हिडि गत्यनादरयोः । २६९ हडि संघाते । २७० कुडि दाहे । २७१ वडि विभाजने । २७२ मडि च । २७३ भडि परिभाषणे । २७४ पिडि संघाते । २७५ मुडि मार्जने । २७६ तुडि तोडने । २७७ हुडि वरणे ॥ हरण इत्येके ॥ २७८ चडि कोपे । २७९ शडि रुजायां संघाते च । २८० तडि ताडने । २८१ पडि गतौ । २८२ कडि मदे । २८३ खडि मन्थे । २८४ हेडृ २८५ होडृ अनादरे । २८६ वाडृ आप्लाव्ये । २८७ द्राडृ २८८ ध्राडृ विशरणे । २८९ शाडृ श्लाघायाम् ॥ अट्टादय उदात्ता अनुदात्तेत आत्मनेभाषाः ॥ २९० शौटृ गर्वे । २९१ यौटृ बन्धे । २९२ म्लेटृ २९३ म्रेडृ उन्मादे २९४ कटे वर्षावरणयोः ॥ चटे इत्येके ॥ २९५ अट २९६ पट गतौ । २९७ रट परिभाषणे । २९८ लट बाल्ये । २९९ शट रुजाविशरणगत्यवसादनेषु । ३०० वट वेष्टने । ३०१ किट ३०२ खिट त्रासे ।

३०३ शिट ३०४ षिट अनादरे। ३०५ जट ३०६ झट संघाते। ३०७ भट भृतौ। ३०८ तट उच्छ्राये। ३०९ खट काङ्क्षायाम्। ३१० णट नृतौ। ३११ पिट शब्दसंघातयोः। ३१२ हट दीप्तौ। ३१३ षट अवयवे। ३१४ लुट विलोडने॥ डान्तोऽयमित्येके॥ ३१५ चिट परप्रेष्ये। ३१६ विट शब्दे। ३१७ विट आक्रोशे॥ हिट इत्येके॥ ३१८ इट ३१९ किट ३२० कटी गतौ। ३२१ मडि भूषायाम्। ३२२ कुडि वैकल्ये। ३२३ मुड ३२४ प्रुड मर्दने। ३२५ चुडि अल्पीभावे। ३२६ मुडि खण्डने। पुडि चेत्येके॥ ३२७ रुटि ३२८ लुटि स्तेये॥ रुठि लुठि इत्येके॥ रुडि लुडि इत्यपरे॥ ३२९ स्फुटिर् विशरणे॥ स्फुटि इत्यपि केचित्॥ ३३० पठ व्यक्तायां वाचि। ३३१ वठ स्थौल्ये। ३३२ मठ मदनिवासयोः। ३३३ कठ कृच्छ्रजीवने। ३३४ रट परिभाषणे॥ रठ इत्येके॥ ३३५ हठ प्लुतिशठत्वयोः॥ वलात्कार इत्यन्ये॥ ३३६ रुठ ३३७ लुठ ३३८ उठ उपघाते॥ ऊठ इत्येके॥ ३३९ पिठ हिंसासंक्लेशनयोः। ३४० शठ कैतवे च। ३४१ शुठ प्रतिघाते॥ शुठि इति स्वामी। ३४२ कुठि च। ३४३ लुठि आलस्ये प्रतिघाते च। ३४४ शुठि शोषणे ३४५ रुठि ३४६ लुठि गतौ। ३४७ चुड्ड भावकरणे। ३४८ अड्ड अभियोगे। ३४९ कड्ड कार्कश्ये॥ चुड्डादयस्त्रयो दोपधाः॥ ३५० क्रीडृ विहारे। ३५१ तुडृ तोडने॥ तूडृ इत्येके॥ ३५२ हुडृ ३५३ हूडृ ३५४ होडृ गतौ। ३५५ रौडृ अनादरे। ३५६ रोडृ ३५७ लोडृ उन्मादे। ३५८ अड उद्यमे। ३५९ लड विलासे॥ लल इत्येके॥ ३६० कड मदे॥ कडि इत्येके॥ ३६१ गडि वदनैकदेशे॥ शौटादय उदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः॥ ३६२ तिपृ ३६३ तेपृ ३६४ ष्टिपृ ३६५ ष्टेपृ क्षरणार्थाः॥ तेपृ कम्पने च॥ ३६६ ग्लेपृ दैन्ये। ३६७ टुवेपृ कम्पने। ३६८ केपृ ३६९ गेपृ ३७० ग्लेपृ च। ३७१ मेपृ ३७२ रेपृ ३७३ लेपृ गतौ॥ ३७४ त्रपूष् लज्जायाम्। ३७५ कपि चलने। ३७६ रबि ३७७ लबि ३७८ अबि शब्दे। ३७९ लबि अवस्रंसने च। ३८० कबृ वर्णे। ३८१ क्लीबृ अधार्ष्ट्ये। ३८२ क्षीबृ मदे। ३८३ शीभृ कत्थने। ३८४ चीभृ च। ३८५ रेभृ शब्दे॥ अभिरभी क्वचित्पठ्येते॥ ३८६ ष्टभि ३८७ स्कभि प्रतिबन्धे। ३८८ जभि ३८९ जृभि गात्रविनामे। ३९० शल्भ कत्थने। ३९१ वल्भ भोजने। ३९२ गल्भ धार्ष्ट्ये। ३९३ श्रम्भु प्रमादे॥ दन्त्यादिश्च॥ ३९४ ष्टुभु स्तम्भे॥ तिप्यादय उदात्ता अनुदात्तेत आत्मनेभाषाः। तिपिस्त्वनुदात्तः॥ ३९५ गुपू रक्षणे। ३९६ धूप संतापे। ३९७ जप ३९८ जल्प व्यक्तायां वाचि। जप मानसे च। ३९९ चप सान्त्वने। ४०० षप समवाये। ४०१ रप ४०२ लप व्यक्तायां वाचि। ४०३ चुप मन्दायां गतौ। ४०४

तुप ४०५ तुन्प ४०६ त्रुप ४०७ त्रुन्प ४०८ तुफ ४०९ तुन्फ ४१० त्रुफ ४११ त्रुन्फ हिंसार्थाः। ४१२ पर्प ४१३ रफ ४१४ रफि ४१५ अर्ब ४१६ पर्ब ४१७ लर्ब ४१८ बर्ब ४१९ मर्ब ४२० कर्ब ४२१ खर्ब ४२२ गर्ब ४२३ शर्ब ४२४ षर्ब ४२५ चर्ब गतौ। ४२६ कुबि आच्छादने। ४२७ लुबि ४२८ तुबि अर्दने। ४२९ चुबि वक्त्रसंयोगे। ४३० पृभु ४३१ पृन्भु हिंसार्थौ। षिभु षिन्भु इत्येके॥ ४३२ शुभ ४३३ शुन्भ भाषणे॥ भासन इत्येके। हिंसायामित्यन्ये॥ गुपादय उदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः॥ ४३४ घिणि ४३५ घुणि ४३६ घृणि ग्रहणे। ४३७ घुण ४३८ घूर्ण भ्रमणे। ४३९ पण व्यवहारे स्तुतौ च। ४४० पन च। ४४१ भाम क्रोधे। ४४२ क्षमूष् सहने। ४४३ कमु कान्तौ॥ घिण्यादय उदात्ता अनुदात्तेत आत्मनेभाषाः। ४४४ अण ४४५ रण ४४६ वण ४४७ भण ४४८ मण ४४९ कण ४५० क्वण ४५१ व्रण ४५२ भ्रण ४५३ ध्वण शब्दार्थाः॥ धण इत्यपि केचित्॥ ४५४ ओणृ अपनयने। ४५५ शोणृ वर्णगत्योः। ४५६ श्रोणृ संघाते। ४५७ श्लोणृ च। ४५८ पैणृ गतिप्रेरणश्लेषणेषु। ४५९ ध्रन शब्दे॥ बण इत्यपि केचित्॥ ४६० कनी दीप्तिकान्तिगतिषु। ४६१ ष्टन ४६२ वन शब्दे। ४६३ वन ४६४ षण संभक्तौ। ४६५ अम गत्यादिषु। ४६६ द्रम ४६७ हम्म ४६८ मीमृ गतौ। ४६९ चमु ४७० छमु ४७१ जमु ४७२ झमु अदने। ४७३ क्रमु पादविक्षेपे। अणादय उदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः॥ ४७४ अय ४७५ वय ४७६ पय ४७७ मय ४७८ चय ४७९ तय ४८० णय गतौ। ४८१ दय दानगतिरक्षणहिंसादानेषु। ४८२ रय गतौ। ४८३ ऊयी तन्तुसंताने। ४८४ पूयी विशरणे दुर्गन्धे च। ४८५ क्नूयी शब्दे उन्दे च। ४८६ क्ष्मायी विधूनने। ४८७ स्फायी ४८८ ओप्यायी वृद्धौ। ४८९ तायृ संतानपालनयोः। ४९० शल चलनसंवरणयोः। ४९१ वल ४९२ वल्ल संवरणे संचरणे च। ४९३ मल ४९४ मल्ल धारणे। ४९५ भल ४९६ भल्ल परिभाषणहिंसादानेषु। ४९७ कल शब्दसंख्यानयोः। ४९८ कल्ल अव्यक्ते शब्दे॥ अशब्द इति स्वामी॥ ४९९ तेवृ ५०० देवृ देवने। ५०१ षेवृ ५०२ गेवृ ५०३ ग्लेवृ ५०४ पेवृ ५०५ मेवृ ५०६ म्लेवृ सेवने॥ शेवृ खेवृ क्लेवृ इत्येके॥ ५०७ रेवृ प्लवगतौ॥ अयादय उदात्ता अनुदात्तेत आत्मनेभाषाः॥ ५०८ मव्य बन्धने। ५०९ सूर्क्ष्य ५१० ईर्क्ष्य ५११ ईर्ष्य ईर्ष्यार्थाः। ५१२ हय गतौ। ५१३ शुच्य अभिषवे॥ चुच्य इत्येके। ५१४ हर्य गतिकान्त्योः। ५१५ अल भूषणपर्याप्तिवारणेषु॥ अयं स्वरितेदित्येके॥ ५१६ ञिफला विशरणे। ५१७ मील ५१८ श्मील ५१९ स्मील ५२० क्ष्मील निमेषणे। ५२१ पील प्रतिष्टम्भे। ५२२ नील वर्णे।

५२३ शील समाधौ । ५२४ कील बन्धने । ५२५ कूल आवरणे । ५२६ शूल रुजायां संघोषे च । ५२७ तूल निष्कर्षे । ५२८ पूल संघाते । ५२९ मूल प्रतिष्ठायाम् । ५३० फल निष्पत्तौ ॥ ५३१ चुल्ल भावकरणे । ५३२ फुल्ल विकसने । ५३३ चिल्ल शैथिल्ये भावकरणे च । ५३४ तिल गतौ ॥ तिल्ल इत्येके ॥ ५३५ वेल्ल ५३६ चेल्ल ५३७ केल्ल ५३८ खेल्ल ५३९ क्ष्वेल्ल ५४० वेल्ल चलने । ५४१ पेल्ल ५४२ फेल्ल ५४३ शेल्ल गतौ ॥ षेल्ल इत्येके ॥ ५४४ स्खल संचलने । ५४५ खल संचये । ५४६ गल अदने । ५४७ पल गतौ । ५४८ दल विशरणे । ५४९ श्वल ५५० श्वल्ल आशुगमने । ५५१ खोल्ल ५५२ खोर्ऋ गतिप्रतिघाते । ५५३ धोर्ऋ गतिचातुर्ये । ५५४ त्सर छद्मगतौ । ५५५ क्मर हूर्च्छने । ५५६ अभ्र ५५७ वभ्र ५५८ मभ्र ५५९ चर गत्यर्थाः ॥ चरतिर्भक्षणेऽपि ॥ ५६० ष्ठिवु निरसने । ५६१ जि जये । ५६२ जीव प्राणधारणे । ५६३ पीव ५६४ मीव ५६५ तीव ५६६ णीव स्थौल्ये । ५६७ क्षीवु ५६८ क्षेवु निरसने । ५६९ उर्वी ५७० तुर्वी ५७१ थुर्वी ५७२ दुर्वी ५७३ धुर्वी हिंसार्थाः । ५७४ गुर्वी उद्यमने । ५७५ मुर्वी बन्धने । ५७६ पुर्व ५७७ पर्व ५७८ मर्व पूरणे । ५७९ चर्व अदने । ५८० भर्व हिंसायाम् । ५८१ कर्व ५८२ खर्व ५८३ गर्व दर्पे । ५८४ अर्व ५८५ शर्व ५८६ षर्व हिंसायाम् । ५८७ इवि व्याप्तौ । ५८८ पिवि ५८९ मिवि ५९० णिवि सेचने ॥ सेवन इत्येके ॥ ५९१ हिवि ५९२ दिवि ५९३ धिवि ५९४ जिवि प्रीणनार्थाः । ५९५ रिवि ५९६ रवि ५९७ धवि गत्यर्थाः । ५९८ कृवि हिंसाकरणयोश्च । ५९९ मव बन्धने । ६०० अव रक्षणगतिकान्तिप्रीतितृप्त्यवगमप्रवेशश्रवणस्वाम्यर्थयाचनक्रियेच्छादीप्त्यवाप्त्यालिङ्गनहिंसादानभागवृद्धिषु ॥ मव्यादय उदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः । जिस्त्वनुदात्तः ॥ ६०१ धावु गतिशुद्धयोः । उदात्तः स्वरितेदुभयतोभाषः ॥ ६०२ धुक्ष ६०३ धिक्ष संदीपनक्लेशनजीवनेषु । ६०४ वृक्ष वरणे । ६०५ शिक्ष विद्योपादाने । ६०६ भिक्ष भिक्षायामलाभे लाभे च । ६०७ क्लेश अव्यक्तायां वाचि ॥ वाधन इति दुर्गः ॥ ६०८ दक्ष वृद्धौ शीघ्रार्थे च । ६०९ दीक्ष मौण्ड्येज्योपनयननियमव्रतादेशेषु । ६१० ईक्ष दर्शने । ६११ ईष गतिहिंसादर्शनेषु । ६१२ भाष व्यक्तायां वाचि । ६१३ वर्ष स्नेहने । ६१४ गेषृ अन्विच्छायाम् ॥ ग्लेषृ इत्येके ॥ ६१५ पेषृ प्रयत्ने । ६१६ जेषृ ६१७ णेषृ ६१८ एषृ ६१९ प्रेषृ गतौ । ६२० रेषृ ६२१ हेषृ ६२२ ह्रेषृ अव्यक्ते शब्दे । ६२३ कासृ शब्दकुत्सायाम् । ६२४ भासृ दीप्तौ । ६२५ णासृ ६२६ रासृ शब्दे । ६२७ णस कौटिल्ये । ६२८ भ्यस भये । ६२९ आङः शसि इच्छायाम् । ६३० ग्रसु ६३१ ग्लसु अदने । ६३२ ईह चेष्टायाम् । ६३३ वहि

६३४ महि वृद्धौ। ६३५ अहि गतौ। ६३६ गर्ह ६३७ गल्ह कुत्सायाम्। ६३८ वर्ह ६३९ वल्ह प्राधान्ये। ६४० वर्ह ६४१ वल्ह परिभाषणहिंसाच्छादनेषु। ६४२ प्लिह गतौ। ६४३ वेहृ ६४४ जेहृ ६४५ वाहृ प्रयत्ने ॥ जेहृ गतावपि ॥ ६४६ द्राहृ निद्राक्षये ॥ निक्षेप इत्येके ॥ ६४७ काशृ दीप्तौ। ६४८ ऊह वितर्के। ६४९ गाहू विलोडने। ६५० गृहू ग्रहणे। ६५१ ग्लह च। ६५२ घुषि कान्तिकरणे ॥ घष इति केचित् ॥ घुक्षादय उदात्ता अनुदात्तेत आत्मनेभाषाः ॥ ६५३ घुषिर् अविशब्दने। ६५४ अक्षू व्याप्तौ। ६५५ तक्षू ६५६ त्वक्षू तनूकरणे। ६५७ उक्ष सेचने। ६५८ रक्ष पालने। ६५९ णिक्ष चुम्बने। ६६० तृक्ष ६६१ स्तृक्ष ६६२ णक्ष गतौ। ६६३ वक्ष रोषे ॥ संघात इत्येके। ६६४ मृक्ष संघाते। म्रक्ष इत्येके ॥ ६६५ तक्ष त्वचने। ६६६ सूर्क्ष आदरे। ६६७ काक्षि ६६८ वाक्षि ६६९ माक्षि काङ्क्षायाम्। ६७० द्राक्षि ६७१ ध्राक्षि ६७२ ध्वाक्षि घोरवासिने च। ६७३ चूष पाने। ६७४ तूष तुष्टौ। ६७५ पूष वृद्धौ। ६७६ मूष स्तेये। ६७७ लूष ६७८ रूष भूषायाम्। ६७९ शूष प्रसवे। ६८० यूष हिंसायाम्। ६८१ जूष च। ६८२ भूष अलंकारे। ६८३ ऊष रुजायाम्। ६८४ ईष उञ्छे। ६८५ कष ६८६ खष ६८७ शिष ६८८ जष ६८९ झष ६९० शष ६९१ वष ६९२ मष ६९३ रुष ६९४ रिष हिंसार्थाः। ६९५ भष भर्त्सने। ६९६ उष दाहे। ६९७ जिषु ६९८ विषु ६९९ मिषु सेचने। ७०० पुष पुष्टौ। ७०१ श्रिषु ७०२ श्लिषु ७०३ प्रुषु ७०४ प्लुषु दाहे। ७०५ पृषु ७०६ वृषु ७०७ मृषु सेचने ॥ मृषु सहने च। इतरौ हिंसासंक्लेशनयोश्च ॥ ७०८ घृषु संघर्षे। ७०९ हृषु अलीके। ७१० तुस ७११ ह्रस ७१२ ह्लस ७१३ रस शब्दे। ७१४ लस श्लेषणक्रीडनयोः ७१५ घस्लृ अदने। ७१६ जर्ज ७१७ चर्च ७१८ झर्झ परिभाषणहिंसातर्जनेषु। ७१९ पिसृ ७२० पेसृ गतौ। ७२१ हसे हसने। ७२२ णिश समाधौ। ७२३ मिश ७२४ मश शब्दे रोषकृते च। ७२५ शव गतौ। ७२६ शश प्लुतगतौ। ७२७ शसु हिंसायाम्। ७२८ शंसु स्तुतौ ॥ दुर्गतावित्येके। ७२९ चह परिकल्कने। ७३० मह पूजायाम्। ७३१ रह त्यागे। ७३२ रहि गतौ। ७३३ दृह ७३४ दृहि ७३५ बृह ७३६ बृहि वृद्धौ। बृहि शब्दे च। बृहिर् चेत्येके॥ ७३७ तुहिर् ७३८ दुहिर् ७३९ उहिर् अर्दने। ७४० अर्ह पूजायाम्॥ घुषिरादय उदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः। घसिस्त्वनुदात्तः। ७४१ द्युत दीप्तौ। ७४२ श्विता वर्णे। ७४३ ञिमिदा स्नेहने। ७४४ ञिष्विदा स्नेहनमोचनयोः॥ मोहनयोरित्येके। ञिक्ष्विदा चेत्येके। ७४५ रुच दीप्तावभिप्रीतौ च। ७४६ घुट परिवर्तने ७४७ रुट ७४८ लुट ७४९ लुठ

प्रतिघाते । ७५० शुभ दीप्तौ । ७५१ क्षुभ संचलने । ७५२ णभ ७५३ तुभ हिंसायाम् । आद्योऽभावेऽपि । ७५४ स्रन्सु ७५५ ध्वन्सु ७५६ भ्रन्सु अवस्रंसने ।। ध्वन्सु गतौ च । भ्रन्शु इत्यपि केचित् ।। ७५७ स्रम्भु विश्वासे । ७५८ वृतु वर्तने । ७५९ वृधु वृद्धौ । ७६० शृधु शब्दकुत्सायाम् । ७६१ स्यन्दू प्रस्रवणे । ७६२ कृपू सामर्थ्ये ।। द्युतादय उदात्ता अनुदात्तेत आत्मनेभाषाः ।। वृत् ।। ७६३ घट चेष्टायाम् । ७६४ व्यथ भयसंचलनयोः । ७६५ प्रथ प्रख्याने । ७६६ प्रस विस्तारे । ७६७ म्रद मर्दने । ७६८ स्खद स्खदने । ७६९ क्षजि गतिदानयोः । ७७० दक्ष गतिहिंसनयोः । ७७१ क्रप कृपायां गतौ च । ७७२ कदि ७७३ क्रदि ७७४ क्लदि वैक्लव्ये ।। वैकल्य इत्येके । त्रयोऽप्यनिदित इति नन्दी । इदित इति स्वामी । कदि क्रदि इदितौ क्रद क्लद इति चानिदितौ इति मैत्रेयः ।। ७७५ ञित्वरा संभ्रमे ।। घटादयः षितः । उदात्ता अनुदात्तेत आत्मनेभाषाः ।। ७७६ ज्वर रोगे । ७७७ गड सेचने । ७७८ हेड वेष्टने । ७७९ वट ७८० भट परिभाषणे । ७८१ णट नृत्तौ ।। गतावित्यन्ये ।। ७८२ ष्टक प्रतिघाते । ७८३ चक तृप्तौ । ७८४ कखे हसने । ७८५ रगे शङ्कायाम् । ७८६ लगे सङ्गे । ७८७ हगे ७८८ ह्लगे ७८९ षगे ७९० ष्टगे संवरणे । ७९१ कगे नोच्यते । ७९२ अक ७९३ अग कुटिलायां गतौ । ७९४ कण ७९५ रण गतौ । ७९६ चण ७९७ शण ७९८ श्रण दाने च ।। शण गतावित्यन्ये ।। ७९९ श्रथ ८०० श्लथ ८०१ क्नथ ८०२ क्लथ हिंसार्थाः । ८०३ वन च । वनु च नोच्यते । ८०४ ज्वल दीप्तौ । ८०५ ह्वल ८०६ ह्मल चलने । ८०७ स्मृ आध्याने । ८०८ दॄ भये । ८०९ नॄ नये । ८१० श्रा पाके । मारणतोषणनिशामनेषु ८११ ज्ञा । कम्पने ८१२ चलिः । ८१३ छदिर् ऊर्जने । जिह्वोन्मथने ८१४ लडिः । ८१५ मदी हर्षग्लेपनयोः । ८१६ ध्वन शब्दे । दलि-वलि-स्खलि-रणि-ध्वनि-त्रपि-क्षपयश्चेति भोजः । ८१७ स्वन अवतंसने ।। घटादयो मितः ।। जनी-जृष्-क्नसु-रञ्जो-ऽमन्ताश्च । ज्वल-ह्वल-ह्मल-नमामनुपसर्गाद्वा । ग्ला-स्ना-वनु-वमां च । न कमि-अमि-चमाम् । ८१८ शमो दर्शने । ८१९ यमोऽपरिवेषणे । ८२० स्खदिर् अवपरिभ्यां च । ८२१ फण गतौ ।। घटादयः फणान्ता मितः । वृत् । ज्वरादय उदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः ।। ८२२ राजृ दीप्तौ ।। उदात्तः स्वरितेदुभयतोभाषः ।। ८२३ टुभ्राजृ ८२४ टुभ्राशृ ८२५ टुभ्लाशृ दीप्तौ ।। उदात्ता अनुदात्तेत आत्मनेभाषाः ।। ८२६ स्यमु ८२७ स्वन ८२८ ध्वन शब्दे । ८२९ षम ८३० ष्टम अवैक्लव्ये ।। वृत् ।। ८३१ ज्वल दीप्तौ । ८३२ चल कम्पने । ८३३ जल घातने । ८३४ टल ८३५ ट्वल वैक्लव्ये । ८३६ ष्ठल स्थाने । ८३७ हल विलेखने ।

८३८ णल गन्धे ॥ बन्धन इत्येके ॥ ८३९ पल गतौ । ८४० वल प्राणने धान्यावरोधने च । ८४१ पुल महत्त्वे । ८४२ कुल संस्त्याने बन्धुपु च । ८४३ शल ८४४ हुल ८४५ पत्ल गतौ । ८४६ क्वथे निष्पाके । ८४७ पथे गतौ । ८४८ मथे विलोडने । ८४९ टुवम् उद्गिरणे । ८५० भ्रमु चलने । ८५१ क्षर संचलने ॥ स्यमादय उदात्ता उदात्तेतः परस्मैभापाः॥ ८५२ षह मर्षणे ॥ उदात्तोऽनुदात्तेदात्मनेभापः ॥ ८५३ रमु क्रीडायाम् । अनुदात्तः उदात्तेदात्मनेभाषः ॥ ८५४ पद्लृ विशरणगत्यवसादनेपु । ८५५ शद्लृ शातने । ८५६ क्रुश आह्वाने रोदने च ॥ षदादयस्त्रयोऽनुदात्ता उदात्तेतः परस्मैभापाः॥ ८५७ कुच संपर्चनकौटिल्यप्रतिष्टम्भविलेखनेपु । ८५८ वुध अवगमने । ८५९ रुह बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च । ८६० कस गतौ ॥ वृत् ॥ कुचादय उदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः । रुहिस्त्वनुदात्तः ॥ ८६१ हिक्क अव्यक्ते शब्दे । ८६२ अन्चु गतौ याचने च ॥ अचु इत्येके । अचि इत्यपरे ॥ ८६३ टुयाचृ याच्ञायाम् । ८६४ रेटृ परिभापणे । ८६५ चते ८६६ चदे याचने । ८६७ प्रोथृ पर्याप्तौ । ८६८ मिदृ ८६९ मेदृ मेधाहिंसनयोः ॥ थान्ताविमाविति स्वामी । धान्ताविति न्यासः ॥ ८७० मेधृ संगमे च । ८७१ णिदृ ८७२ णेदृ कुत्सासंनिकर्षयोः । ८७३ शृधु ८७४ मृधु उन्दने । ८७५ बुधिर् बोधने । ८७६ उबुन्दिर् निशामने । ८७७ वेणृ गतिज्ञानचिन्तानिशामनवादित्रग्रहणेपु ॥ नान्तोऽप्ययम् ॥ ८७८ खनु अवदारणे । ८७९ चीवृ आदानसंवरणयोः । ८८० चायृ पूजानिशामनयोः । ८८१ व्यय गतौ । ८८२ दाशृ दाने । ८८३ भेषृ भये ॥ गतावित्येके ॥ ८८४ भ्रेषृ ८८५ भ्लेषृ गतौ । ८८६ अस गतिदीप्त्यादानेपु ॥ अप इत्येके ॥ ८८७ स्पश वाधनस्पर्शनयोः । ८८८ लप कान्तौ । ८८९ चष भक्षणे । ८९० छष हिंसायाम् । ८९१ झप आदानसंवरणयोः । ८९२ भ्रक्ष ८९३ भ्लक्ष अदने । ८९४ दासृ दाने । ८९५ माहृ माने । ८९६ गुहू संवरणे ॥ हिक्कादय उदात्ताः स्वरितेत उभयतोभापाः ॥ ८९७ श्रिञ् सेवायाम् ॥ उदात्त उभयतोभापः॥ ८९८ भृञ् भरणे । ८९९ हृञ् हरणे । ९०० धृञ् धारणे । ९०१ णीञ् प्रापणे ॥ भृञादयश्चत्वारोऽनुदात्ता उभयतोभापाः ॥ ९०२ धेट् पाने । ९०३ ग्लै ९०४ म्लै हर्षक्षये । ९०५ धै न्यक्करणे । ९०६ द्रै स्वप्ने । ९०७ ध्रै तृप्तौ । ९०८ ध्यै चिन्तायाम् । ९०९ रै शब्दे । ९१० स्त्यै ९११ ष्ट्यै शब्दसंघातयोः । ९१२ खै खदने । ९१३ क्षै ९१४ जै ९१५ षै क्षये । ९१६ कै ९१७ गै शब्दे । ९१८ शै ९१९ श्रै पाके । ९२० पै ९२१ ओवै शोपणे । ९२२ ष्टै वेष्टने । ९२३ ष्णै वेष्टने ॥ शोभायां चेत्येके ॥ ९२४ दैप् शोधने । ९२५ पा पाने । ९२६ घ्रा गन्धोपादाने । ९२७ ध्मा शब्दाग्निसंयोगयोः । ९२८ ष्ठा गतिनिवृत्तौ ।

९२९ म्ना अभ्यासे। ९३० दाण् दाने। ९३१ ह्वृ कौटिल्ये। ९३२ स्वृ शब्दोपतापयोः। ९३३ स्मृ चिन्तायाम्। ९३४ ह्वृ संवरणे। ९३५ सृ गतौ। ९३६ ऋ गतिप्रापणयोः। ९३७ गृ ९३८ घृ सेचने। ९३९ ध्वृ हूर्च्छने। ९४० स्रु गतौ। ९४१ षु प्रसवैश्वर्ययोः। ९४२ श्रु श्रवणे। ९४३ ध्रु स्थैर्ये। ९४४ दु ९४५ द्रु गतौ। ९४६ जि ९४७ ज्रि अभिभवे॥ धयत्यादयोऽनुदात्ताः परस्मैभाषाः॥ ९४८ ष्मिङ् ईषद्धसने। ९४९ गुङ् अव्यक्ते शब्दे। ९५० गाङ् गतौ। ९५१ कुङ् ९५२ घुङ् ९५३ उङ् ९५४ ङुङ् शब्दे॥ उङ् कुङ् खुङ् गुङ् घुङ् ङुङ् इत्यन्ये॥ ९५५ च्युङ् ९५६ ज्युङ् ९५७ प्रुङ् ९५८ प्लुङ् गतौ॥ क्लुङ् इत्येके॥ ९५९ रुङ् गतिरेषणयोः। ९६० धृङ् अवध्वंसने। ९६१ मेङ् प्रणिदाने। ९६२ देङ् रक्षणे। ९६३ श्यैङ् गतौ। ९६४ प्यैङ् वृद्धौ। ९६५ त्रैङ् पालने॥ ष्मिङादयोऽनुदात्ता आत्मनेभाषाः॥ ९६६ पूङ् पवने। ९६७ मूङ् बन्धने। ९६८ डीङ् विहायसा गतौ॥ पूङादयस्त्रय उदात्ता आत्मनेभाषाः॥ ९६९ तॄ प्लवनतरणयोः॥ उदात्तः परस्मैभाषः॥ ९७० गुप गोपने। ९७१ तिज निशाने। ९७२ मान पूजायाम्। ९७३ बध बन्धने॥ गुपादयश्चत्वार उदात्ता अनुदात्तेत आत्मनेभाषाः॥ ९७४ रभ राभस्ये। ९७५ डुलभष् प्राप्तौ। ९७६ ष्वन्ज परिष्वङ्गे। ९७७ हद पुरीषोत्सर्गे॥ रभादयश्चत्वार उदात्ता अनुदात्तेत आत्मनेभाषाः॥ ९७८ ञिष्विदा अव्यक्ते शब्दे। उदात्त उदात्तेत् परस्मैभाषः॥ ९७९ स्कन्दिर् गतिशोषणयोः। ९८० यभ मैथुने ९८१ णम प्रह्वत्वे शब्दे च। ९८२ गम्लृ ९८३ सृप्लृ गतौ। ९८४ यम उपरमे। ९८५ तप संतापे। ९८६ त्यज हानौ। ९८७ षन्ज सङ्गे। ९८८ दृशिर् प्रेक्षणे। ९८९ दन्श दशने। ९९० कृष विलेखने। ९९१ दह भस्मीकरणे। ९९२ मिह सेचने॥ स्कन्दादयोऽनुदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः॥ ९९३ कित निवासे रोगापनयने च॥ उदात्तेत् परस्मैभाषः॥ ९९४ दान खण्डने। ९९५ शान तेजने॥ उदात्तौ स्वरितेतावुभयतोभाषौ॥ ९९६ डुपचष् पाके। ९९७ षच समवाये। ९९८ भज सेवायाम्। ९९९ रन्ज रागे। १००० शप आक्रोशे। १००१ त्विष दीप्तौ। १००२ यज देवपूजासंगतिकरणदानेषु। १००३ डुवप् बीजसंताने। छेदनेऽपि। १००४ वह प्रापणे॥ पचादयोऽनुदात्ताः स्वरितेत उभयतोभाषाः। षचिरनुदात्तः॥ १००५ वस निवासे॥ अनुदात्त उदात्तेत् परस्मैभाषः॥ १००६ वेञ् तन्तुसंताने। १००७ व्येञ् संवरणे। १००८ ह्वेञ् स्पर्धायां शब्दे च॥ वेञादयस्त्रयोऽनुदात्ता उभयतोभाषाः॥ १००९ वद व्यक्तायां वाचि। १०१० टुओश्वि गतिवृद्ध्योः॥ वृत्। अयं वदतिश्चोदात्तौ परस्मैभाषौ॥ इति शब्विकरणा भ्वादयः॥१॥

१०११ अद भक्षणे । १०१२ हन हिंसागत्योः ॥ अनुदात्तावुदात्तेतौ परस्मैपदिनौ ॥ १०१३ द्विष अप्रीतौ । १०१४ दुह प्रपूरणे । १०१५ दिह उपचये । १०१६ लिह आस्वादने ॥ द्विषादयोऽनुदात्ताः स्वरितेत उभयतोभाषाः॥ १०१७ चक्षिङ् व्यक्तायां वाचि । दर्शनेऽपि ॥ अनुदात्तोऽनुदात्तेदात्मनेपदी ॥ १०१८ ईर गतौ कम्पने च । १०१९ ईड स्तुतौ । १०२० ईश ऐश्वर्ये । १०२१ आस उपवेशने । १०२२ आङ्शासु इच्छायाम् । १०२३ वस आच्छादने । १०२४ कासि गतिशासनयोः ॥ कस इत्येके । कश इत्यपि ॥ १०२५ णिसि चुम्बने । १०२६ णिजि शुद्धौ । १०२७ शिजि अव्यक्ते शब्दे । १०२८ पिजि वर्णे ॥ संपर्चन इत्येके । उभयत्रेत्यन्ये । अवयव इत्येके । अव्यक्ते शब्द इतीतरे । पृजि इत्येके ॥ १०२९ वृजी वर्जने ॥ वृजि इत्यन्ये ॥ १०३० पृची संपर्चने ॥ ईरादय उदात्ता अनुदात्तेत आत्मनेभाषाः ॥ १०३१ षूङ् प्राणिगर्भविमोचने । १०३२ शीङ् स्वप्ने ॥ उदात्तावात्मनेभाषौ । १०३३ यु मिश्रणेऽमिश्रणे च । १०३४ रु शब्दे । १०३५ णु स्तुतौ । १०३६ टुक्षु शब्दे । १०३७ क्ष्णु तेजने । १०३८ ष्णु प्रस्रवणे ॥ युप्रभृतय उदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः ॥ १०३९ ऊर्णुञ् आच्छादने ॥ उदात्त उभयतोभाषः ॥ १०४० द्यु अभिगमने । १०४१ षु प्रसवैश्वर्ययोः । १०४२ कु शब्दे । १०४३ ष्टुञ् स्तुतौ ॥ द्युप्रभृतयोऽनुदात्ताः परस्मैभाषाः। स्तौतिस्तूभयतोभाषः ॥ १०४४ ब्रूञ् व्यक्तायां वाचि ॥ उदात्त उभयतोभाषः ॥ १०४५ इण् गतौ । १०४६ इङ् अध्ययने । १०४७ इक् स्मरणे । १०४८ वी गतिव्याप्तिप्रजनकान्त्यसनखादनेषु । १०४९ या प्रापणे । १०५० वा गतिगन्धनयोः । १०५१ भा दीप्तौ । १०५२ ष्णा शौचे । १०५३ श्रा पाके । १०५४ द्रा कुत्सायां गतौ । १०५५ प्सा भक्षणे । १०५६ पा रक्षणे । १०५७ रा दाने । १०५८ ला आदाने ॥ द्वावपि दान इति चन्द्रः ॥ १०५९ दाप् लवने । १०६० ख्या प्रकथने । १०६१ प्रा पूरणे । १०६२ मा माने । १०६३ वच परिभाषणे ॥ इणप्रभृतयोऽनुदात्ताः परस्मैभाषाः। इङ् त्वात्मनेपदी ॥ १०६४ विद ज्ञाने । १०६५ अस भुवि । १०६६ मृजू शुद्धौ । १०६७ रुदिर् अश्रुविमोचने ॥ विदादय उदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः ॥ १०६८ ञिष्वप् शये ॥ उदात्तः परस्मैभाषः । १०६९ श्वस प्राणने । १०७० अन च । १०७१ जक्ष भक्षहसनयोः ॥ वृत् ॥ १०७२ जागृ निद्राक्षये । १०७३ दरिद्रा दुर्गतौ । १०७४ चकासृ दीप्तौ । १०७५ शासु अनुशिष्टौ । श्वसादय उदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः ॥ १०७६ दिधीङ् दीप्तिदेवनयोः । १०७७ वेवीङ् वेतिना तुल्ये ॥ उदात्तावात्मनेभाषौ ॥ १०७८ षस १०७९ सस्ति स्वप्ने । १०८० वश कान्तौ ॥ षसादय उदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः ॥ १०८१ चर्करीतं च । १०८२

ह्नुङ् अपनयने ॥ अनुदात्ता आत्मनेभाषाः ॥ इति लुग्विकरणा अदादयः ॥ २ ॥

१०८३ हु दानादानयोः ॥ आदाने चेत्येके ॥ १०८४ ञिभी भये । १०८५ ह्री लज्जायाम् ॥ जुहोत्यादयोऽनुदात्ताः परस्मैभाषाः ॥ १०८६ पॄ पालनपूरणयोः ॥ पृ इत्येके ॥ उदात्तः परस्मैभाषः ॥ १०८७ डुभृञ् धारणपोषणयोः ॥ अनुदात्त उभयतोभाषः ॥ १०८८ माङ् माने शब्दे च । १०८९ ओहाङ् गतौ ॥ अनुदात्तावात्मनेपदिनौ ॥ १०९० ओहाक् त्यागे ॥ अनुदात्तः परस्मैपदी ॥ १०९१ डुदाञ् दाने ॥ १०९२ डुधाञ् धारणपोषणयोः ॥ दान इत्यप्येके ॥ अनुदात्तावुभयतोभाषौ ॥ १०९३ णिजिर् शौचपोषणयोः । १०९४ विजिर् पृथग्भावे । १०९५ विष्लृ व्याप्तौ ॥ णिजिरादयोऽनुदात्ताः स्वरितेत उभयतोभाषाः ॥ १०९६ घृ क्षरणदीप्त्योः । १०९७ हृ प्रसह्यकरणे । १०९८ ऋ १०९९ सृ गतौ ॥ घृप्रभृतयोऽनुदात्ताः परस्मैभाषाः ॥ ११०० भस भर्त्सनदीप्त्योः ॥ उदात्त उदात्तेत् परस्मैपदी ॥ ११०१ कि ज्ञाने ॥ अनुदात्तः परस्मैपदी ॥ ११०२ तुर त्वरणे । ११०३ धिष शब्दे । ११०४ धन धान्ये । ११०५ जन जनने ॥ तुरादय उदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः ॥ ११०६ गा स्तुतौ ॥ अनुदात्तः परस्मैभाषः । घृप्रभृतय एकादश च्छन्दसि । इयर्ति भाषायामपि ॥ इति श्लुविकरणा जुहोत्यादयः ॥ ३ ॥

११०७ दिवु क्रीडाविजिगीषाव्यवहारद्युतिस्तुतिमोदमदस्वप्नकान्तिगतिषु । ११०८ षिवु तन्तुसंताने । ११०९ स्रिवु गतिशोषणयोः । १११० ष्ठिवु निरसने । ११११ ष्णुसु अदने ॥ आदान इत्येके । अदर्शन इत्यपरे ॥ १११२ ष्णसु निरसने । १११३ क्नसु ह्वरणदीप्त्योः । १११४ व्युष दाहे । १११५ प्लुष च । १११६ नृती गात्रविक्षेपे । १११७ त्रसी उद्वेगे । १११८ कुथ पूतीभावे । १११९ पुथ हिंसायाम् । ११२० गुध परिवेष्टने । ११२१ क्षिप प्रेरणे ११२२ पुष्प विकसने । ११२३ तिम ११२४ ष्टिम ११२५ ष्टीम आर्द्रीभावे । ११२६ व्रीड चोदने लज्जायां च । ११२७ इष गतौ । ११२८ षह ११२९ षुह चक्यर्थे । ११३० जॄष् ११३१ झॄष् वयोहानौ ॥ दिवादय उदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः । क्षिपिस्त्वनुदात्तः ॥ ११३२ षूङ् प्राणिप्रसवे । ११३३ दूङ् परितापे ॥ उदात्तावात्मनेभाषौ ॥ ११३४ दीङ् क्षये । ११३५ डीङ् विहायसा गतौ । ११३६ धीङ् आधारे । ११३७ मीङ् हिंसायाम् । ११३८ रीङ् श्रवणे । ११३९ लीङ् श्लेषणे । ११४० व्रीङ् वृणोत्यर्थे ॥ वृत् । स्वादय ओदितः ॥ ११४१ पीङ् पाने । ११४२ माङ् माने । ११४३ ईङ् गतौ । ११४४ प्रीङ् प्रीतौ ॥ दीङादय आत्मनेपदिनोऽनुदात्ताः । डीङ् तूदात्तः ॥ ११४५ शो तनूकरणे । ११४६ छो छेदने । ११४७ षो अन्तकर्मणि । ११४८ दो अव-

खण्डने ॥ श्यतिप्रभृतयोऽनुदात्ताः परस्मैभाषाः ॥ ११४९ जनी प्रादुर्भावे । ११५० दीपी दीप्तौ । ११५१ पूरी आप्यायने । ११५२ तूरी गतित्वरणहिंसनयोः । ११५३ धूरी ११५४ गूरी हिंसागत्योः । ११५५ घूरी ११५६ जूरी हिंसावयोहान्योः । ११५७ शूरी हिंसास्तम्भनयोः । ११५८ चूरी दाहे । ११५९ तप ऐश्वर्ये वा । ११६० वृतु वरणे । ११६१ क्लिश उपतापे । ११६२ काशृ दीप्तौ । ११६३ वाशृ शब्दे ॥ जन्यादय उदात्ता अनुदात्तेत आत्मनेभाषाः । तपिस्त्वनुदात्तः ॥ ११६४ मृष तितिक्षायाम् । ११६६ शुचिर् पूतीभावे । उदात्तौ स्वरितेतावुभयतोभाषौ ॥ ११६७ णह बन्धने । ११६८ रन्ज रागे । ११६९ शप आक्रोशे ॥ णहादयस्त्रयोऽनुदात्ताः स्वरितेत उभयतोभाषाः ॥ ११७० पद गतौ । ११७१ खिद दैन्ये । ११७२ विद सत्तायाम् । ११७३ बुध अवगमने । ११७४ युध संप्रहारे । ११७५ अनोरुध कामे । ११७६ अण प्राणने ॥ अन इत्येके ॥ ११७७ मन ज्ञाने । ११७८ युज समाधौ । ११७९ सृज विसर्गे । ११८० लिश अल्पीभावे ॥ पदादयोऽनुदात्ता अनुदात्तेत आत्मनेभाषाः ॥ ११८१ राधोऽकर्मकाद्वृद्धावेव । ११८२ व्यध ताडने । ११८३ पुष पुष्टौ । ११८४ शुष शोषणे । ११८५ तुष प्रीतौ । ११८६ दुष वैकृत्ये । ११८७ श्लिष आलिङ्गने । ११८८ शक विभाषितो मर्षणे । ११८९ ष्विदा गात्रप्रक्षरणे ॥ ११९० क्रुध क्रोधे । ११९१ क्षुध बुभुक्षायाम् । ११९२ शुध शौचे । ११९३ षिधु संराद्धौ । राधादयोऽनुदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः ॥ ११९४ रध हिंसासंराध्योः । ११९५ णश अदर्शने । ११९६ तृप प्रीणने । ११९७ दृप हर्षमोहनयोः । ११९८ द्रुह जिघांसायाम् । ११९९ मुह वैचित्त्ये । १२०० ष्णुह उद्गिरणे । १२०१ ष्णिह प्रीतौ ॥ वृत् । रधादय उदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः ॥ १२०२ शमु उपशमे । १२०३ तमु काङ्क्षायाम् । १२०४ दमु उपशमे । १२०५ श्रमु तपसि खेदे च । १२०६ भ्रमु अनवस्थाने । १२०७ क्षमू सहने । १२०८ क्लमु ग्लानौ । १२०९ मदी हर्षे ॥ वृत् ॥ १२१० असु क्षेपणे । १२११ यसु प्रयत्ने । १२१२ जसु मोक्षणे । १२१३ तसु उपक्षये । १२१४ दसु च । १२१५ वसु स्तम्भे । १२१६ व्युष विभागे ॥ व्युस इत्यन्ये । युस इत्यपरे ॥ १२१७ प्लुष दाहे । १२१८ विस प्रेरणे । १२१९ कुस संश्लेषणे । १२२० बुस उत्सर्गे । । १२२१ मुस खण्डने । १२२२ मसी परिणामे ॥ समी इत्येके ॥ १२२३ लुठ विलोडने । १२२४ उच समवाये । १२२५ भृशु १२२६ भ्रन्शु अधःपतने । १२२७ वृश वरणे । १२२८ कृश तनूकरणे । १२२९ ञितृष पिपासायाम् । १२३० हृष तुष्टौ । १२३१ रुष १२३२ रिष हिंसायाम् । १२३३ डिप क्षेपे ।

९२९ म्ना अभ्यासे। ९३० दाण् दाने। ९३१ ह्वृ कौटिल्ये। ९३२ स्वृ शब्दोपतापयोः। ९३३ स्मृ चिन्तायाम्। ९३४ ह्वृ संवरणे। ९३५ सृ गतौ। ९३६ ऋ गतिप्रापणयोः। ९३७ गृ ९३८ घृ सेचने। ९३९ ध्वृ हूर्च्छने। ९४० स्रु गतौ। ९४१ षु प्रसवैश्वर्ययोः। ९४२ श्रु श्रवणे। ९४३ ध्रु स्थैर्ये। ९४४ दु ९४५ द्रु गतौ। ९४६ जि ९४७ ज्रि अभिभवे॥ धयत्यादयोऽनुदात्ताः परस्मैभाषाः॥ ९४८ ष्मिङ् ईषद्धसने। ९४९ गुङ् अव्यक्ते शब्दे। ९५० गाङ् गतौ। ९५१ कुङ् ९५२ घुङ् ९५३ उङ् ९५४ ङुङ् शब्दे॥ उङ् कुङ् खुङ् गुङ् घुङ् ङुङ् इत्यन्ये॥ ९५५ च्युङ् ९५६ ज्युङ् ९५७ प्रुङ् ९५८ प्लुङ् गतौ॥ क्लुङ् इत्येके॥ ९५९ रुङ् गतिरेषणयोः। ९६० धृङ् अवध्वंसने। ९६१ मेङ् प्रणिदाने। ९६२ देङ् रक्षणे। ९६३ श्यैङ् गतौ। ९६४ प्यैङ् वृद्धौ। ९६५ त्रैङ् पालने॥ ष्मिङादयोऽनुदात्ता आत्मनेभाषाः॥ ९६६ पूङ् पवने। ९६७ मूङ् बन्धने। ९६८ डीङ् विहायसा गतौ॥ पूङादयस्त्रय उदात्ता आत्मनेभाषाः॥ ९६९ तॄ प्लवनतरणयोः॥ उदात्तः परस्मैभाषः॥ ९७० गुप गोपने। ९७१ तिज निशाने। ९७२ मान पूजायाम्। ९७३ बध बन्धने॥ गुपादयश्चत्वार उदात्ता अनुदात्तेत आत्मनेभाषाः॥ ९७४ रभ राभस्ये। ९७५ डुलभष् प्राप्तौ। ९७६ ष्वन्ज परिष्वङ्गे। ९७७ हद पुरीषोत्सर्गे॥ रभादयश्चत्वार उदात्ता अनुदात्तेत आत्मनेभाषाः॥ ९७८ ञिष्विदा अव्यक्ते शब्दे। उदात्त उदात्तेत् परस्मैभाषः॥ ९७९ स्कन्दिर् गतिशोषणयोः। ९८० यभ मैथुने ९८१ णम प्रह्वत्वे शब्दे च। ९८२ गम्लृ ९८३ सृप्लृ गतौ। ९८४ यम उपरमे। ९८५ तप संतापे। ९८६ त्यज हानौ। ९८७ षन्ज सङ्गे। ९८८ दृशिर् प्रेक्षणे। ९८९ दन्श दशने। ९९० कृष विलेखने। ९९१ दह भस्मीकरणे। ९९२ मिह सेचने॥ स्कन्दादयोऽनुदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः॥ ९९३ कित निवासे रोगापनयने च॥ उदात्तेत् परस्मैभाषः॥ ९९४ दान खण्डने। ९९५ शान तेजने॥ उदात्तौ स्वरितेतावुभयतोभाषौ॥ ९९६ डुपचष् पाके। ९९७ षच समवाये। ९९८ भज सेवायाम्। ९९९ रन्ज रागे। १००० शप आक्रोशे। १००१ त्विष दीप्तौ। १००२ यज देवपूजासंगतिकरणदानेषु। १००३ डुवप् बीजसंताने। छेदनेऽपि। १००४ वह प्रापणे॥ पचादयोऽनुदात्ताः स्वरितेत उभयतोभाषाः। षचिरनुदात्तः॥ १००५ वस निवासे॥ अनुदात्त उदात्तेत् परस्मैभाषः॥ १००६ वेञ् तन्तुसंताने। १००७ व्येञ् संवरणे। १००८ ह्वेञ् स्पर्धायां शब्दे च॥ वेञादयस्त्रयोऽनुदात्ता उभयतोभाषाः॥ १००९ वद व्यक्तायां वाचि। १०१० टुओश्वि गतिवृद्ध्योः॥ वृत्। अयं वदतिश्चोदात्तौ परस्मैभाषौ॥ इति शब्विकरणा भ्वादयः॥१॥

१०११ अद भक्षणे । १०१२ हन हिंसागत्योः ॥ अनुदात्तावुदात्तेतौ परस्मैपदिनौ ॥ १०१३ द्विष अप्रीतौ । १०१४ दुह प्रपूरणे । १०१५ दिह उपचये । १०१६ लिह आस्वादने ॥ द्विषादयोऽनुदात्ताः स्वरितेत उभयतोभाषाः॥ १०१७ चक्षिङ् व्यक्तायां वाचि । दर्शनेऽपि ॥ अनुदात्तोऽनुदात्तेदात्मनेपदी ॥ १०१८ ईर गतौ कम्पने च । १०१९ ईड स्तुतौ । १०२० ईश ऐश्वर्ये । १०२१ आस उपवेशने । १०२२ आङःशासु इच्छायाम् । १०२३ वस आच्छादने । १०२४ कसि गतिशासनयोः ॥ कस इत्येके । कश इत्यपि ॥ १०२५ णिसि चुम्बने । १०२६ णिजि शुद्धौ । १०२७ शिजि अव्यक्ते शब्दे । १०२८ पिजि वर्णे ॥ संपर्चन इत्येके । उभयत्रेत्यन्ये । अवयव इत्येके । अव्यक्ते शब्द इतीतरे । पृजि इत्येके ॥ १०२९ वृजी वर्जने ॥ वृजि इत्यन्ये ॥ १०३० पृची संपर्चने ॥ ईरादय उदात्ता अनुदात्तेत आत्मनेभाषाः ॥ १०३१ षूङ् प्राणिगर्भविमोचने । १०३२ शीङ् स्वप्ने ॥ उदात्तावात्मनेभाषौ । १०३३ यु मिश्रणेऽमिश्रणे च । १०३४ रु शब्दे । १०३५ णु स्तुतौ । १०३६ टुक्षु शब्दे । १०३७ क्ष्णु तेजने । १०३८ ष्णु प्रस्रवणे ॥ युप्रभृतय उदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः ॥ १०३९ उर्णुञ् आच्छादने ॥उदात्त उभयतोभाषः ॥ १०४० द्यु अभिगमने । १०४१ षु प्रसवैश्वर्ययोः । १०४२ कु शब्दे । १०४३ ष्टुञ् स्तुतौ ॥ द्युप्रभृतयोऽनुदात्ताः परस्मैभाषाः। स्तौतिस्तूभयतोभाषः ॥ १०४४ ब्रूञ् व्यक्तायां वाचि ॥ उदात्त उभयतोभाषः ॥ १०४५ इण् गतौ । १०४६ इङ् अध्ययने । १०४७ इक् स्मरणे । १०४८ वी गतिव्याप्तिप्रजनकान्त्यसनखादनेषु । १०४९ या प्रापणे । १०५० वा गतिगन्धनयोः । १०५१ भा दीप्तौ । १०५२ ष्णा शौचे । १०५३ श्रा पाके । १०५४ द्रा कुत्सायां गतौ । १०५५ प्सा भक्षणे । १०५६ पा रक्षणे । १०५७ रा दाने । १०५८ ला आदाने ॥ द्वावपि दान इति चन्द्रः ॥ १०५९ दाप् लवने । १०६० ख्या प्रकथने । १०६१ प्रा पूरणे । १०६२ मा माने । १०६३ वच परिभाषणे ॥ इणप्रभृतयोऽनुदात्ताः परस्मैभाषाः। इङ् त्वात्मनेपदी ॥ १०६४ विद ज्ञाने । १०६५ अस भुवि । १०६६ मृजू शुद्धौ । १०६७ रुदिर् अश्रुविमोचने ॥ विदादय उदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः ॥ १०६८ ञिष्वप् शये ॥ उदात्तः परस्मैभाषः । १०६९ श्वस प्राणने । १०७० अन च । १०७१ जक्ष भक्षहसनयोः ॥ वृत् ॥ १०७२ जागृ निद्राक्षये । १०७३ दरिद्रा दुर्गतौ । १०७४ चकासृ दीप्तौ । १०७५ शासु अनुशिष्टौ । श्वसादय उदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः ॥ १०७६ दिधीङ् दीप्तिदेवनयोः । १०७७ वेवीङ् वेतिना तुल्ये ॥ उदात्तावात्मनेभाषौ ॥ १०७८ षस १०७९ सस्ति स्वप्ने । १०८० वश कान्तौ ॥ षसादय उदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः ॥ १०८१ चर्करीतं च । १०८२

ह्नुङ् अपनयने ॥ अनुदात्ता आत्मनेभाषाः ॥ इति लुग्विकरणा अदादयः ॥ २ ॥

१०८३ हु दानादानयोः ॥ आदाने चेत्येके ॥ १०८४ ञिभी भये । १०८५ ह्री लज्जायाम् ॥ जुहोत्यादयोऽनुदात्ताः परस्मैभाषाः ॥ १०८६ पॄ पालनपूरणयोः ॥ पृ इत्येके ॥ उदात्तः परस्मैभाषः ॥ १०८७ डुभृञ् धारणपोषणयोः ॥ अनुदात्त उभयतोभाषः ॥ १०८८ माङ् माने शब्दे च । १०८९ ओहाङ् गतौ ॥ अनुदात्तावात्मनेपदिनौ ॥ १०९० ओहाक् त्यागे ॥ अनुदात्तः परस्मैपदी ॥ १०९१ डुदाञ् दाने ॥ १०९२ डुधाञ् धारणपोषणयोः ॥ दान इत्यप्येके ॥ अनुदात्तावुभयतोभाषौ ॥ १०९३ णिजिर् शौचपोषणयोः । १०९४ विजिर् पृथग्भावे । १०९५ विष्लृ व्याप्तौ ॥ णिजिरादयोऽनुदात्ताः स्वरितेत उभयतोभाषाः ॥ १०९६ घृ क्षरणदीप्त्योः । १०९७ ह्वृ प्रसह्यकरणे । १०९८ ऋ १०९९ सृ गतौ ॥ घृप्रभृतयोऽनुदात्ताः परस्मैभाषाः ॥ ११०० भस भर्त्सनदीप्त्योः ॥ उदात्त उदात्तेत् परस्मैपदी ॥ ११०१ कि ज्ञाने ॥ अनुदात्तः परस्मैपदी ॥ ११०२ तुर त्वरणे । ११०३ धिष शब्दे । ११०४ धन धान्ये । ११०५ जन जनने ॥ तुरादय उदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः ॥ ११०६ गा स्तुतौ ॥ अनुदात्तः परस्मैभाषः । घृप्रभृतय एकादश च्छन्दसि । इयर्ति भाषायामपि ॥ इति श्लुविकरणा जुहोत्यादयः ॥ ३ ॥

११०७ दिवु क्रीडाविजिगीषाव्यवहारद्युतिस्तुतिमोदमदस्वप्नकान्तिगतिषु । ११०८ षिवु तन्तुसंताने । ११०९ स्रिवु गतिशोषणयोः । १११० ष्ठिवु निरसने । ११११ ष्णुसु अदने ॥ आदान इत्येके । अदर्शन इत्यपरे ॥ १११२ ष्णसु निरसने । १११३ क्नसु ह्वरणदीप्त्योः । १११४ व्युष दाहे । १११५ प्लुष च । १११६ नृती गात्रविक्षेपे । १११७ त्रसी उद्वेगे । १११८ कुथ पूतीभावे । १११९ पुथ हिंसायाम् । ११२० गुध परिवेष्टने । ११२१ क्षिप प्रेरणे ११२२ पुष्प विकसने । ११२३ तिम ११२४ ष्टिम ११२५ ष्टीम आर्द्रीभावे । ११२६ व्रीड चोदने लज्जायां च । ११२७ इष गतौ । ११२८ षह ११२९ षुह चक्यर्थे । ११३० जॄष् ११३१ झॄष् वयोहानौ ॥ दिवादय उदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः । क्षिपिस्त्वनुदात्तः ॥ ११३२ षूङ् प्राणिप्रसवे । ११३३ दूङ् परितापे ॥ उदात्तावात्मनेभाषौ ॥ ११३४ दीङ् क्षये । १२३५ डीङ् विहायसा गतौ । ११३६ धीङ् आधारे । ११३७ मीङ् हिंसायाम् । ११३८ रीङ् श्रवणे । ११३९ लीङ् श्लेषणे । ११४० व्रीङ् वृणोत्यर्थे ॥ वृत् । स्वादय ओदितः ॥ ११४१ पीङ् पाने । ११४२ माङ् माने । ११४३ ईङ् गतौ । ११४४ प्रीङ् प्रीतौ ॥ दीङादय आत्मनेपदिनोऽनुदात्ताः । डीङ् तूदात्तः ॥ ११४५ शो तनूकरणे । ११४६ छो छेदने । ११४७ षो अन्तकर्मणि । ११४८ दो अव-

खण्डने ॥ श्यतिप्रभृतयोऽनुदात्ताः परस्मैभाषाः ॥ ११४९ जनी प्रादुर्भावे । ११५० दीपी दीप्तौ । ११५१ पूरी आप्यायने । ११५२ तूरी गतित्वरणहिंसनयोः । ११५३ धूरी ११५४ गूरी हिंसागत्योः । ११५५ घूरी ११५६ जूरी हिंसावयोहान्योः । ११५७ शूरी हिंसास्तम्भनयोः । ११५८ चूरी दाहे । ११५९ तप ऐश्वर्ये वा । ११६० वृतु वरणे । ११६१ क्लिश उपतापे । ११६२ काशृ दीप्तौ । ११६३ वाशृ शब्दे ॥ जन्यादय उदात्ता अनुदात्तेत आत्मनेभाषाः । तपिस्त्वनुदात्तः ॥ ११६४ मृष तितिक्षायाम् । ११६६ शुचिर् पूतीभावे । उदात्तौ स्वरितेतावुभयतोभाषौ ॥ ११६७ णह बन्धने । ११६८ रन्ज रागे । ११६९ शप आक्रोशे ॥ णहादयस्त्रयोऽनुदात्ताः स्वरितेत उभयतोभाषाः ॥ ११७० पद गतौ । ११७१ खिद दैन्ये । ११७२ विद सत्तायाम् । ११७३ बुध अवगमने । ११७४ युध संप्रहारे । ११७५ अनोरुध कामे । ११७६ अण प्राणने ॥ अन इत्येके ॥ ११७७ मन ज्ञाने । ११७८ युज समाधौ । ११७९ सृज विसर्गे । ११८० लिश अल्पीभावे ॥ पदादयोऽनुदात्ता अनुदात्तेत आत्मनेभाषाः ॥ ११८१ राधोऽकर्मकाद्वृद्धावेव । ११८२ व्यध ताडने । ११८३ पुष पुष्टौ । ११८४ शुष शोषणे । ११८५ तुष प्रीतौ । ११८६ दुष वैकृत्ये । ११८७ श्लिष आलिङ्गने । ११८८ शक विभाषितो मर्षणे । ११८९ ष्विदा गात्रप्रक्षरणे ॥ ११९० क्रुध क्रोधे । ११९१ क्षुध बुभुक्षायाम् । ११९२ शुध शौचे । ११९३ षिधु संराद्धौ । राधादयोऽनुदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः ॥ ११९४ रध हिंसासंराध्योः । ११९५ णश अदर्शने । ११९६ तृप प्रीणने । ११९७ दृप हर्षमोहनयोः । ११९८ द्रुह जिघांसायाम् । ११९९ मुह वैचित्ये । १२०० ष्णुह उद्गिरणे । १२०१ ष्णिह प्रीतौ ॥ वृत् । रधादय उदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः ॥ १२०२ शमु उपशमे । १२०३ तमु काङ्क्षायाम् । १२०४ दमु उपशमे । १२०५ श्रमु तपसि खेदे च । १२०६ भ्रमु अनवस्थाने । १२०७ क्षमू सहने । १२०८ क्लमु ग्लानौ । १२०९ मदी हर्षे ॥ वृत् ॥ १२१० असु क्षेपणे । १२११ यसु प्रयत्ने । १२१२ जसु मोक्षणे । १२१३ तसु उपक्षये । १२१४ दसु च । १२१५ वसु स्तम्भे । १२१६ व्युष विभागे ॥ व्युस इत्यन्ये । युस इत्यपरे ॥ १२१७ प्लुष दाहे । १२१८ बिस प्रेरणे । १२१९ कुस संश्लेषणे । १२२० बुस उत्सर्गे । । १२२१ मुस खण्डने । १२२२ मसी परिणामे ॥ समी इत्येके ॥ १२२३ लुठ विलोडने । १२२४ उच समवाये । १२२५ भृशु १२२६ भ्रन्शु अधःपतने । १२२७ वृश वरणे । १२२८ कृश तनूकरणे । १२२९ ञितृष पिपासायाम् । १२३० हृष तुष्टौ । १२३१ रुष १२३२ रिष हिंसायाम् । १२३३ डिप क्षेपे ।

१२३४ कुप क्रोधे । १२३५ गुप व्याकुलत्वे । १२३६ युपु १२३७ रुपु १२३८ लुपु विमोहने । १२३९ लुभ गार्ध्ये । १२४० क्षुभ संचलने । १२४१ णभ १२४२ तुभ हिंसायाम् ॥ क्षुभिनभितुभयों द्युतादौ क्र्यादौ च पठ्यन्ते ॥ १२४३ क्लिद आर्द्रीभावे । १२४४ ञिमिदा स्नेहने । १२४५ ञिक्ष्विदा स्नेहनमोचनयोः । १२४६ ऋधु वृद्धौ । १२४७ गृधु अभिकाङ्क्षायाम् ॥ वृत् । असुप्रभृतय उदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः । इति श्यन्विकरणा दिवादयः ॥ ४ ॥

१२४८ षूञ् अभिषवे । १२४९ षिञ् बन्धने । १२५० शिञ् निशाने । १२५१ डुमिञ् प्रक्षेपणे । १२५२ चिञ् चयने । १२५३ स्तृञ् आच्छादने । १२५४ कृञ् हिंसायाम् । १२५५ वृञ् वरणे । १२५६ धुञ् कम्पने । धूञ् इत्येके ॥ स्वादयोऽनुदात्ता उभयतोभाषाः । वृञ् उदात्तः ॥ १२५७ टुदु उपतापे । १२५८ हि गतौ वृद्धौ च । १२५९ पृ प्रीतौ । १२६० स्पृ प्रीतिपालनयोः ॥ प्रीतिचलनयोः इत्यन्ये । स्मृ इत्येके ॥ १२६१ आप्लृ व्याप्तौ । १२६२ शक्लृ शक्तौ । १२६३ राध १२६४ साध संसिद्धौ । दुनोतिप्रभृतयोऽनुदात्ताः परस्मैभाषाः ॥ १२६५ अशू व्याप्तौ संघाते च । १२६६ ष्टिघ आस्कन्दने ॥ आशिस्तिघी उदात्तावनुदात्तेतावात्मनेभाषौ ॥ १२६७ तिक १२६८ तिग गतौ च । १२६९ षघ हिंसायाम् । १२७० ञिधृषा प्रागल्भ्ये । १२७१ दन्भु दम्भने । १२७२ ऋधु वृद्धौ । तृप प्रीणने इत्येके ॥ छन्दसि ॥ १२७३ अह व्याप्तौ । १२७४ दघ घातने पालने च । १२७५ चमु भक्षणे । १२७६ रि १२७७ क्षि १२७८ चिरि १२७९ जिरि १२८० दाश १२८१ दृ हिंसायाम् ॥ क्षिर् भाषायाम् इत्येके । ऋक्षीत्यजादिरेके । रेफवानित्यन्ये ॥ वृत् । तिकादय उदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः ॥ इति श्नुविकरणाः स्वादयः ॥५॥

१२८२ तुद व्यथने । १२८३ णुद प्रेरणे । १२८४ दिश अतिसर्जने । १२८५ भ्रस्ज पाके । १२८६ क्षिप प्रेरणे । १२८७ कृष विलेखने ॥ तुदादयोऽनुदात्ताः स्वरितेत उभयतोभाषाः ॥ १२८८ ऋषी गतौ ॥ उदात्त उदात्तेत्परस्मैपदी ॥ १२८९ जुषी प्रीतिसेवनयोः । १२९० ओविजी भयचलनयोः । १२९१ ओलजी १२९२ ओलस्जी व्रीडने ॥ जुषादय उदात्ता अनुदात्तेत आत्मनेभाषाः ॥ ११९३ ओव्रश्चू छेदने । १२९४ व्यच व्याजीकरणे । १२९५ उछि उञ्छे । १२९६ उछी विवासे । १२९७ ऋछ गतीन्द्रियप्रलयमूर्तिभावेषु । १२९८ मिछ उत्क्लेशे । १२९९ जर्ज १३०० चर्च १३०१ झर्झ परिभाषणभर्त्सनयोः । १३०२ त्वच संवरणे । १३०३ ऋच स्तुतौ । १३०४ उब्ज आर्जवे । १३०५ उज्झ उत्सर्गे । १३०६ लुभ विमोहने । १३०७ रिफ कत्थनयुद्धनिंदाहिंसादानेषु ॥

रिह इत्येके ॥ १३०८ तृप १३०९ तृन्फ तृप्तौ ॥ द्वावपि फान्तावित्येके ॥ १३१० तुप १३११ तुन्प १३१२ तुफ १३१३ तुन्फ हिंसायाम् । १३१४ दृप १३१५ दृन्फ उत्क्लेशे ॥ प्रथमोऽपि द्वितीयान्त इत्येके ॥ १३१६ ऋफ १३१७ ऋन्फ हिंसायाम् । १३१८ गुफ १३१९ गुन्फ ग्रन्थे । १३२० उभ १३२१ उन्भ पूरणे । १३२२ शुभ १३२३ शुन्भ शोभार्थे । १३२४ दृभी ग्रन्थे । १३२५ चृती हिंसाग्रन्थनयोः । १३२६ विध विधाने । १३२७ जुड गतौ ॥ जुन इत्येके ॥ १३२८ मृड सुखने । १३२९ पृड च । १३३० पृण प्रीणने । १३३१ वृण च । १३३२ मृण हिंसायाम् । १३३३ तुण कौटिल्ये । १३३४ पुण कर्मणि शुभे । १३३५ मुण प्रतिज्ञाने ॥ १३३६ कुण शब्दोपकरणयोः । १३३७ शुन गतौ । १३३८ द्रुण हिंसागतिकौटिल्येषु । १३३९ घुण १३४० घूर्ण भ्रमणे । १३४१ पुर ऐश्वर्यदीप्त्योः । १३४२ कुर शब्दे । १३४३ खुर छेदने । १३४४ मुर संवेष्टने । १३४५ क्षुर विलेखने । १३४६ घुर भीमार्थशब्दयोः । १३४७ पुर अग्रगमने । १३४८ वृहू उद्यमने ॥ वृहू इत्यन्ये ॥ १३४९ तृहू १३५० स्तृहू १३५१ तृन्हू हिंसार्थाः । १३५२ इष इच्छायाम् । १३५३ मिष स्पर्धायाम् । १३५४ किल श्वैत्यक्रीडनयोः । १३५५ तिल स्नेहे । १३५६ चिल वसने । १३५७ चल विलसने । १३५८ इल स्वप्नक्षेपणयोः । १३५९ विल संवरणे । १३६० बिल भेदने । १३६१ णिल गहने । १३६२ हिल भावकरणे १३६३ शिल १३६४ षिल उञ्छे । १३६५ मिल श्लेषणे । १३६६ लिख अक्षरविन्यासे । १३६७ कुट कौटिल्ये । १३६८ पुट संश्लेषणे । १३६९ कुच संकोचने । १३७० गुज शब्दे । १३७१ गुड रक्षायाम् । १३७२ डिप क्षेपे । १३७३ छुर छेदने । १३७४ स्फुट विकसने । १३७५ मुट आक्षेपमर्दनयोः । १३७६ त्रुट छेदने । १३७७ तुट कलहकर्मणि । १३७८ चुट १३७९ छुट छेदने । १३८० जुट वन्धने । १३८१ कड मदे । १३८२ लुट संश्लेषणे १३८३ कृड घनत्वे । १३८४ कुड वाल्ये । १३८५ पुड उत्सर्गे । १३८६ घुट प्रतिघाते । १३८७ तुड तोडने । १३८८ थुड १३८९ स्थुड संवरणे ॥ खुड छुड इत्येके ॥ १३९० स्फुर १३९१ फुल संचलने ॥ स्फुर स्फुरणे स्फुल संचलने इत्येके । स्फर इत्यन्ये ॥ १३९२ स्फुड १३९३ चुड १३९४ व्रुड संवरणे ॥ १३९५ क्रुड १३९६ भृड निमज्जन इत्येके ॥ व्रश्चादय उदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः ॥ १३९७ गुरी उद्यमने ॥ उदात्तोऽनुदात्तेदात्मनेपदी ॥ १३९८ णू स्तवने । १३९९ धू विधूनने ॥ उदात्तौ परस्मैभाषौ ॥ १४०० गु पुरीषोत्सर्गे । १४०१ ध्रु गतिस्थैर्ययोः ॥ ध्रुव इत्येके ॥ अनुदात्तौ परस्मैपदिनौ ॥ १४०२ कुङ् शब्दे ॥ उदात्त आत्मनेपदी ॥ दीर्घान्त इति

कैयटादयः । ह्रस्वान्त इति न्यासः ॥ वृत् ॥ १४०३ पृङ् व्यायामे । १४०४ मृङ् प्राणत्यागे ॥ अनुदात्तावात्मनेभाषौ ॥ १४०५ रि १४०६ पि गतौ । १४०७ धि धारणे । १४०८ क्षि निवासगत्योः ॥ रियत्यादयोऽनुदात्ताः परस्मैभाषाः ॥ १४०९ षू प्रेरणे । १४१० कॄ विक्षेपे । १४११ गॄ निगरणे । उदात्ताः परस्मैभाषाः॥ १४१२ दृङ् आदरे । १४१३ धृङ् अवस्थाने ॥ अनुदात्तावात्मनेभाषौ ॥ १४१४ प्रच्छ ज्ञीप्सायाम् ॥ वृत् ॥ १४१५ सृज विसर्गे । १४१६ टुमस्जो शुद्धौ । १४१७ रुजो भङ्गे । १४१८ भुजो कौटिल्ये । १४१९ छुप स्पर्शे । १४२० रुश १४२१ रिश हिंसायाम् । १४२२ लिश गतौ । १४२३ स्पृश संस्पर्शने । १४२४ विच्छ गतौ । १४२५ विश प्रवेशने । १४२६ मृश आमर्शने । १४२७ णुद प्रेरणे । १४२८ षदॢ विशरणगत्यवसादनेषु । १४२९ शदॢ शातने ॥ पृच्छत्यादयोऽनुदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः ॥ विच्छस्तूदात्तः ॥ १४३० मिल संगमे ॥ उदात्तः स्वरितेदुभयतोभाषः॥ १४३१ मुच्लृ मोक्षणे । १४३२ लुप्लृ छेदने । १४३३ विदॢ लाभे । १४३४ लिप उपदेहे । १४३५ षिच क्षरणे ॥ मुचादयोऽनुदात्ताः स्वरितेत उभयतोभाषाः । विन्दतिस्तूदात्तः ॥ १४३६ कृती छेदने ॥ उदात्त उदात्तेत्परस्मैपदी ॥ १४३७ खिद परिघाते ॥ अनुदात्त उदात्तेत्परस्मैपदी ॥ १४३८ पिश अवयवे ॥ उदात्त उदात्तेत्परस्मैपदी ॥ वृत् ॥ इति शविकरणास्तुदादयः ॥ ६ ॥

१४३९ रुधिर् आवरणे । १४४० भिदिर् विदारणे । १४४१ छिदिर् द्वैधीकरणे । १४४२ रिचिर् विरेचने । १४४३ विचिर् पृथग्भावे । १४४४ क्षुदिर् संपेषणे । १४४५ युजिर् योगे ॥ रुधादयोऽनुदात्ताः स्वरितेत उभयतोभाषाः ॥ १४४६ उछृदिर् दीप्तिदेवनयोः । १४४७ उतृदिर् हिंसानादरयोः॥ उदात्तौ स्वरितेतावुभयतोभाषौ ॥ १४४८ कृती वेष्टने ॥ उदात्त उदात्तेत्परस्मैपदी ॥ १४४९ ञिइन्धी दीप्तौ ॥ उदात्तोऽनुदात्तेदात्मनेपदी ॥ १४५० खिद दैन्ये । १४५१ विद विचारणे ॥ अनुदात्तावनुदात्तेतावात्मनेपदिनौ ॥ १४५२ शिष्लृ विशेषणे । १४५३ पिष्लृ संचूर्णने । १४५४ भन्जो आमर्दने । १४५५ भुज पालनाभ्यवहारयोः॥ शिषादयोऽनुदात्ता उदात्तेतः परस्मैभाषाः ॥ १४५६ तृह १४५७ हिंसि हिंसायाम् । १४५८ उन्दी क्लेदने । १४५९ अन्जू व्यक्तिमर्षणकान्तिगतिषु । १४६० तन्चु संकोचने । १४६१ ओविजी भयचलनयोः। १४६२ वृजी वर्जने । १४६३ पृची संपर्के। तृहादय उदात्ता उदात्तेतः परस्मैपदिनः ॥ वृत् ॥ इति श्नम्विकरणा रुधादयः ॥७॥

१४६४ तनु विस्तारे । १४६५ षणु दाने । १४६६ क्षणु हिंसायाम् । १४६७ क्षिणु च । १४६८ ऋणु गतौ । १४६९ तृणु अदने । १४७० घृणु दीप्तौ ॥ तनादय

उदात्ताः स्वरितेत उभयतोभाषाः ॥ १४७१ वनु याचने। १४७२ मनु अवबोधने ॥ उदात्तावनुदात्तेतावात्मनेभाषौ ॥ १४७३ डुकृञ् करणे ॥ अनुदात्त उभयतोभाषः ॥ इत्युविकरणास्तनादयः ॥ ८ ॥

१४७४ डुक्रीञ् द्रव्यविनिमये। १४७५ प्रीञ् तर्पणे कान्तौ च। १४७६ श्रीञ् पाके। १४७७ मीञ् हिंसायाम्। १४७८ षिञ् बन्धने। १४७९ स्कुञ् आप्रवणे। १४८० युञ् बन्धने ॥ क्र्यादयोऽनुदात्ता उभयतोभाषाः ॥ १४८१ क्नूञ् शब्दे। १४८२ द्रूञ् हिंसायाम्। १४८३ पूञ् पवने। १४८४ लूञ् छेदने। १४८५ स्तॄञ् आच्छादने। १४८६ कॄञ् हिंसायाम्। १४८७ वृञ् वरणे। १४८८ धूञ् कम्पने ॥ क्रूप्रभृतय उदात्ता उभयतोभाषाः ॥ १४८९ शॄ हिंसायाम्। १४९० पॄ पालनपूरणयोः। १४९१ वॄ वरणे ॥ भरण इत्येके ॥ १४९२ भॄ भर्त्सने। १४९३ मॄ हिंसायाम्। १४९४ दॄ विदारणे। १४९५ जॄ वयोहानौ ॥ झॄ इत्येके। धॄ इत्यन्ये। १४९६ नॄ नये। १४९७ कॄ हिंसायाम्। १४९८ ॠ गतौ। १४९९ गॄ शब्दे ॥ शृणातिप्रभृतय उदात्ता उदात्तेतः परस्मैपदिनः ॥ १५०० ज्या वयोहानौ। १५०१ री गतिरेषणयोः। १५०२ ली श्लेषणे। १५०३ व्ली वरणे। १५०४ प्ली गतौ ॥ वृत् ॥ १५०५ व्री वरणे। १५०६ भ्री भये ॥ भर इत्येके ॥ १५०७ क्षीष् हिंसायाम्। १५०८ ज्ञा अवबोधने। १५०९ बन्ध बन्धने ॥ ज्यादयोऽनुदात्ता उदात्तेतःपरस्मैभाषाः॥ १५१० वृङ् संभक्तौ॥ उदात्त आत्मनेपदी ॥ १५११ श्रन्थ विमोचनप्रतिहर्षयोः। १५१२ मन्थ विलोडने। १५१३ श्रन्थ १५१४ ग्रन्थ संदर्भे। १५१५ कुन्थ संश्लेषणे ॥ संक्लेश इत्येके ॥ कुथ इति दुर्गः ॥ १५१६ मृद क्षोदे। १५१७ मृड च ॥ अयं सुखेऽपि ॥ १५१८ गुध रोषे। १५१९ कुष निष्कर्षे। १५२० क्षुभ संचलने। १५२१ णभ १५२२ तुभ हिंसायाम्। १५२३ क्लिशू विबाधने। १५२४ अश भोजने। १५२५ उध्रस उञ्छे। १५२६ इष आभीक्ष्ण्ये। १५२७ विष विप्रयोगे। १५२८ प्रुष १५२९ प्लुष स्नेहनसेवनपूरणेषु। १५३० पुष पुष्टौ। १५३१ मुष स्तेये। १५३२ खच भूतप्रादुर्भावे ॥ वान्तोऽयमित्येके ॥ १५३३ हेठ च ॥ श्रन्थादय उदात्ता उदात्तेतो विषिवर्जं परस्मैभाषाः॥ १५३४ ग्रह उपादाने ॥ उदात्तः स्वरितेदुभयतोभाषः ॥ इति श्नाविकरणाः क्र्यादयः ॥ ९ ॥

१५३५ चुर स्तेये। १५३६ चिति स्मृत्याम्। १५३७ यत्रि संकोचे। १५३८ स्फुडि परिहासे ॥ स्फुटि इत्यपि ॥ १५३९ लक्ष दर्शनाङ्कनयोः। १५४० कुद्रि अनृतभाषणे। १५४१ लड उपसेवायाम्। १५४२ मिदि स्नेहने। १५४३ ओलडि उत्क्षेपणे ॥ ओकारो धात्ववयव इत्येके। न इत्यपरे। उलडि इत्यन्ये ॥ १५४४ जल

अपवारणे ॥ लज इत्येके ॥ १५४५ पीड अवगाहने । १५४६ नट अवस्यन्दने । १५४७ श्रथ प्रयत्ने ॥ प्रस्थान इत्येके ॥ १५४८ बध संयमने ॥ बन्ध इति चान्द्राः॥ १५४९ पॄ पूरणे । १५५० ऊर्ज बल-प्राणनयोः । १५५१ पक्ष परिग्रहे । १५५२ वर्ण १५५३ चूर्ण प्रेरणे ॥ वर्ण वर्णन इत्येके। १५५४ प्रथ प्रख्याने । १५५५ पृथ प्रक्षेपे। पथ इत्येके ॥ १५५६ षम्ब संबन्धने । १५५७ शम्ब च ॥ साम्ब इत्येके॥ १५५८ भक्ष अदने । १५५९ कुट्ट छेदनभर्त्सनयोः ॥ पूरण इत्येके ॥ १५६० पुट्ट १५६१ चुट्ट अल्पीभावे । १५६२ अट्ट १५६३ षुट्ट अनादरे । १५६४ लुण्ठ स्तेये । १५६५ शठ १५६६ श्वठ असंस्कारगत्योः ॥ श्वठि इत्येके ॥ १५६७ तुजि १५६८ पिजि हिंसाबलादाननिकेतनेषु ॥ तुज पिज इति केचित् । लजि लुजि इत्येके॥ १५६९ पिस गतौ । १५७० षान्त्व सामप्रयोगे॥ १५७१ श्वल्क १५७२ वल्क परिभाषणे । १६७३ ष्णिह स्नेहने ॥ स्फिट इत्येके ॥ १५७४ स्मिट अनादरे । ष्मिङ् इत्येके ॥ १५७५ श्लिष श्लेषणे । १५७६ पथि गतौ । १५७७ पिछ कुटने । १५७८ छदि संवरणे । १५७९ श्रण दाने। १५८० तड आघाते। १५८१ खड १५८२ खडि १५८३ कडि भेदने । १५८४ कुडि रक्षणे । १५८५ गुडि वेष्टने । रक्षण इत्येके । कुठि इत्यन्ये । गुठि इत्यपरे । १५८६ खुडि खण्डने । १५८७ वटि विभाजने ॥ वडि इति केचित् । १५८८ मडि भूषायां हर्षे च । १५८९ भडि कल्याणे । १५९० छर्द वमने । १५९१ पुस्त १५९२ बुस्त आदरानादरयोः । १५९३ चुद संचोदने । १५९४ नक्क १५९५ धक्क नाशने। १५९६ चक्क १५९७ चुक्क व्यथने । १५९८ क्षल शौचकर्मणि । १५९९ तल प्रतिष्ठायाम् । १६०० तुल उन्माने । १६०१ दुल उत्क्षेपे । १६०२ पुल महत्त्वे । १६०३ चुल समुच्छ्राये । १६०४ मूल रोहणे । १६०५ कल १६०६ विल क्षेपे । १६०७ बिल भेदने । १६०८ तिल स्नेहने । १६०९ चल भृतौ । १६१० पाल रक्षणे। १६११ लूष हिंसायाम् । १६१२ शुल्ब माने । १६१३ शूर्प च । १६१४ चुट छेदने । १६१५ मुट संचूर्णने । १६१६ पडि १६१७ पसि नाशने । १६१८ वज मार्गसंस्कारगत्योः । १६१९ शुल्क अतिस्पर्शने । १६२० चपि गत्याम् । १६२१ क्षपि क्षान्त्याम् । १६२२ छजि कृच्छ्रजीवने । १६२३ श्वर्त गत्याम् । १६२४ श्वभ्र च। १६२५ ज्ञप ज्ञानज्ञापन-मारणतोषणनिशाननिशामनेषु ॥ मिच्चेत्येके ॥ १६२६ यम च परिवेषणे । १६२७ चह परिकल्कने ॥ चप इत्येके ॥ १६२८ रह त्यागे च । १६२९ बल प्राणने । १६३० चिञ् चयने ॥ नान्ये मितोऽहेतौ ॥ १६३१ घट्ट चलने । १६३२ मुस्त संघाते । १६३३ खट्ट संवरणे । १६३४ षट्ट १६३५ स्फिट्ट १६३६ चुबि हिंसायाम् । १६३७ पुल

संघाते ॥ पूर्ण इत्येके । पुण इत्यन्ये ॥ १६३८ पुंस अभिवर्धने । १६३९ टकि बन्धने । १६४० धूस कान्तिकरणे ॥ मूर्धन्यान्त इत्येके । ताल्व्यान्त इत्यन्ये ॥ १६४१ कीट वर्णे । १६४२ चूर्ण संकोचने । १६४३ पूज पूजायाम् । १६४४ अर्क स्तवने ॥ तपन इत्येके ॥ १६४५ शुठ आलस्ये । १६४६ शुठि शोषणे । १६४७ जुड प्रेरणे । १६४८ गज १६४९ मार्ज शब्दार्थौ । १६५० मर्च च । १६५१ घृ प्रस्रवणे ॥ स्रावण इत्येके ॥ १६५२ पचि विस्तारवचने । १६५३ तिज निशाने । १६५४ कृत संशब्दने । १६५५ वर्ध छेदनपूरणयोः । १६५६ कुबि आच्छादने ॥ कुभि इत्येके ॥ १६५७ लुबि १६५८ तुबि अदर्शने ॥ अर्दन इत्येके ॥ १६५९ ह्लप व्यक्तायां वाचि ॥ क्लप इत्येके ॥ १६६० चुटि छेदने । १६६१ इल प्रेरणे । १६६२ म्रक्ष म्लेच्छने । १६६३ म्लेच्छ अव्यक्तायां वाचि ॥ १६६४ ब्रूस १६६५ बर्ह हिंसायाम् ॥ केचिदिह गर्ज गर्द शब्दे गर्ध अभिकाङ्क्षायाम् इति पठन्ति ॥ १६६६ गुर्द पूर्वनिकेतने । १६६७ जसि रक्षणे ॥ मोक्षण इति केचित् ॥ १६६८ ईड स्तुतौ । १६६९ जसु हिंसायाम् । १६७० पिडि संघाते । १६७१ रुष रोषे ॥ रुट इत्येके ॥ १६७२ डिप क्षेपे । १६७३ ष्टुप समुच्छ्राये ॥ आकुस्मादात्मनेपदिनः ॥ १६७४ चित संचेतने । १६७५ दशि दंशने । १६७६ दसि दर्शनदंशनयोः ॥ दस इत्यप्येके ॥ १६७७ डप १६७८ डिप संघाते । १६७९ तत्रि कुटुम्बधारणे । १६८० मत्रि गुप्तपरिभाषणे । १६८१ स्पश ग्रहणसंश्लेषणयोः । १६८२ तर्ज १६८३ भर्त्स तर्जने । १६८४ वस्त १६८५ गन्ध अर्दने । १६८६ विष्क हिंसायाम् ॥ हिष्क इत्येके ॥ १६८७ निष्क परिमाणे । १६८८ लल ईप्सायाम् । १६८९ कण संकोचे । १६९० तूण पूरणे । १६९१ भ्रूण आशाविशङ्कयोः । १६९२ शठ श्लाघायाम् । १६९३ यक्ष पूजायाम् । १६९४ स्यम वितर्के । १६९५ गूर उद्यमने । १६९६ शम १६९७ लक्ष आलोचने । १६९८ कुत्स अवक्षेपणे । १६९९ त्रुट छेदने ॥ कुट इत्येके ॥ १७०० गल स्रवणे । १७०१ भल आभण्डने । १७०२ कूट आप्रदाने ॥ अवसादन इत्येके ॥ १७०३ कुट्ट प्रतापने । १७०४ वन्चु प्रलम्भने । १७०५ वृष शक्तिबन्धने । १७०६ मद तृप्तियोगे । १७०७ दिवु परिकूजने । १७०८ गृ विज्ञाने । १७०९ विद चेतनाख्याननिवासेषु । १७१० मान स्तम्भे । १७११ यु जुगुप्सायाम् । १७१२ कुस्म नाम्नो वा कुत्सितस्मयने ॥ इत्याकुस्मीयाः ॥ १७१३ चर्च अध्ययने । १७१४ बुक्क भाषणे । १७१५ शब्द उपसर्गादाविष्कारे च ॥ १७१६ कण निमीलने । १७१७ जभि नाशने । १७१८ षूद क्षरणे । १७१९ जसु ताडने । १७२० पश बन्धने । १७२१ अम रोगे । १७२२ चट १७२३ स्फुट

भेदने। १७२४ घट संघाते। हन्त्यर्थाश्च। १७२५ दिवु मर्दने। १७२६ अर्ज प्रतियत्ने। १७२७ घुषिर् विशब्दने। १७२८ आङः क्रन्द सातत्ये। १७२९ लस शिल्पयोगे। १७३० तसि १७३१ भूष अलंकरणे। १७३२ अर्ह पूजायाम्। १७३३ ज्ञा नियोगे। १७३४ भज विश्राणने। १७३५ शृधु प्रहसने। १७३६ यत निकारोपस्कारयोः। १७३७ रक १७३८ लग आस्वादने॥ रघ इत्येके। रग इत्यन्ये॥ १७३९ अन्चु विशेषणे। १७४० लिगि चित्रीकरणे। १७४१ मुद संसर्गे। १७४२ त्रस धारणे॥ग्रहण इत्येके। वारण इत्यन्ये॥ १७४३ उध्रस उञ्छे॥ उकारो धात्ववयव इत्येके। न इत्यन्ये। १७४४ मुच प्रमोचने। मोदने च। १७४५ वस स्नेहच्छेदापहरणेषु। १७४६ चर संशये। १७४७ च्यु सहने॥ हसने चेत्येके। च्युस इत्येके॥ १७४८ भुवोऽवकल्कने। १७४९ कृपेश्च॥ आ स्वदः सकर्मकात्॥ १७५० ग्रस ग्रहणे। १७५१ पुष धारणे। १७५२ दल विदारणे। १७५३ पट १७५४ पुट १७५५ लुट १७५६ तुजि १७५७ मिजि १७५८ पिजि १७५९ लुजि १७६० भाजि १७६१ लघि १७६२ त्रसि १७६३ पिसि १७६४ कुसि १७६५ दशि १७६६ कुशि १७६७ घट १७६८ घटि १७६९ बृहि १७७० बर्ह १७७१ बल्ह १७७२ गुप १७७३ धूप १७७४ विच्छ १७७५ चीव १७७६ पुथ १७७७ लोकृ १७७८ लोचृ १७७९ णद १७८० कुप १७८१ तर्क १७८२ वृतु १७८३ वृधु भाषार्थाः। १७८४ रुट १७८५ लजि १७८६ अजि १७८७ दसि १७८८ भृशि १७८९ रुशि १७९० शीक १७९१ रुसि १७९२ नट १७९३ पुटि १७९४ जि १७९५ चि १७९६ रवि १७९७ लघि १७९८ अहि १७९९ रहि १८०० महि च। १८०१ लडि १८०२ तड १८०३ नल च। १८०४ पूरी आप्यायने। १८०५ रुज हिंसायाम्। १८०६ ष्वद आस्वादने। स्वाद इत्येके॥ आ धृषाद्वा॥ १८०७ युज १८०८ पृच संयमने। १८०९ अर्च पूजायाम्। १८१० षह १८११ ईर क्षेपे। १८१२ ली द्रवीकरणे। १८१३ वृजी वर्जने। १८१४ वृञ् आवरणे मर्षणे। १८१५ जॄ वयोहानौ। १८१६ ज्रि च। १८१७ रिच वियोजनसंपर्चनयोः। १८१८ शिष असर्वोपयोगे। १८१९ तप दाहे। १८२० तृप तृप्तौ॥ संदीपन इत्येके॥ १८२१ छृदी संदीपने॥ चृप छृप दृप संदीपन इत्येके॥ १८२२ दृभी भये। १८२३ दृभ संदर्भे। १८२४ श्रथ मोक्षणे॥ हिंसायाम् इत्यन्ये॥ १८२५ मी गतौ। १८२६ ग्रन्थ बन्धने। १८२७ शीक आमर्षणे। १८२८ चीक च। १८२९ अर्द हिंसायाम्॥ स्वरितेत्॥ १८३० हिंसि हिंसायाम्। १८३१ अर्ह पूजायाम्। १८३२ आङः–षद पद्यर्थे। १८३३ शुन्ध शौच-

कर्मणि । १८३४ छद अपवारणे ॥ स्वरितेत् ॥ १८३५ जुष परितर्कणे ॥ परितर्पण इत्यन्ये ॥ १८३६ धूञ् कम्पने । १८३७ प्रीञ् तर्पणे । १८३८ श्रन्थ १८३९ ग्रन्थ संदर्भे । १८४० आप्लृ लम्भने ॥ स्वरितेदयमित्येके ॥ १८४१ तनु श्रद्धोपकरणयोः॥ उपसर्गाच्च दैर्घ्ये ॥ चन श्रद्धोपहननयोरित्येके ॥ १८४२ वद संदेशवचने ॥ स्वारितेत् । अनुदात्तेदित्येके ॥ १८४३ वच परिभाषणे । १८४४ मान पूजायाम् । १८४५ भू प्राप्तावात्मनेपदी ॥ १८४६ गर्ह विनिन्दने । १८४७ मार्ग अन्वेषणे । १८४८ कठि शोके । १८४९ मृजू शौचालंकारयोः । १८५० मृष तितिक्षायाम् ॥ स्वरितेत् ॥ १८५१ धृष प्रसहने ॥ इत्याधृषीयाः ॥ अथादन्ताः ॥ १८५२ कथ वाक्यप्रवन्धे । १८५३ वर ईप्सायाम् । १८५४ गण संख्याने । १८५५ शठ १८५६ श्वठ सम्यगवभाषणे । १८५७ पट १८५८ वट ग्रन्थे । १८५९ रह त्यागे । १८६० स्तन १८६१ गदी देवशब्दे । १८६२ पत गतौ वा ॥ वा अदन्त इत्येके ॥ १८६३ पष अनुपसर्गात् । १८६४ स्वर आक्षेपे । १८६५ रच प्रतियत्ने । १८६६ कल गतौ संख्याने च । १८६७ चह परिकल्कने । १८६८ मह पूजायाम् । १८६९ सार १८७० कृप १८७१ श्रथ दौर्वल्ये । १८७२ स्पृह ईप्सायाम् । १८७३ भाम क्रोधे । १८७४ सूच पैशुन्ये । १८७५ खेट भक्षणे ॥ तृतीयान्त इत्येके । खोट इत्यन्ये । १८७६ क्षोट क्षेपे । १८७७ गोम उपलेपने । १८७८ कुमार क्रीडायाम् । १८७९ शील उपधारणे । १८८० साम सान्त्वप्रयोगे । १८८१ वेल कालोपदेशे । काल इति पृथग्धातुरित्येके ॥ १८८२ पल्यूल लवनपवनयोः । १८८३ वात सुखसेवनयोः ॥ गति सुखसेवनयोरित्येके ॥ १८८४ गवेप मार्गणे । १८८५ वास उपसेवायाम् । १८८६ निवास आच्छादने । १८८७ भाज पृथक्कर्मणि । १८८८ सभाज प्रीतिदर्शनयोः॥ प्रीतिसेवनयोरित्येके ॥ १८८९ ऊन परिहाणे । १८९० ध्वन शब्दे । १८९१ कूट परितापे ॥ परिदाह इत्यन्ये ॥ १८९२ सङ्केत १८९३ ग्राम १८९४ कुण १८९५ गुण चामन्त्रणे । १८९६ केत श्रावणे निमन्त्रणे च । १८९७ कुण संकोचनेऽपि । १८९८ स्तेन चौर्ये । आगर्वादात्मनेपादिनः ॥ १८९९ पद गतौ । १९०० गृह ग्रहणे । १९०१ मृग अन्वेषणे । १९०२ कुह विस्मापने । १९०३ शूर १९०४ वीर विक्रान्तौ । १९०५ स्थूल परिवृंहणे । १९०६ अर्थ उपयाच्ञायाम् । १९०७ सत्र संतानक्रियायाम् । १९०८ गर्व माने ॥ इत्यागर्वीयाः ॥ १९०९ सूत्र वेष्टने । १९१० मूत्र प्रस्रवणे । १९११ रूक्ष पारुष्ये। १९१२ पार १९१३ तीर कर्मसमाप्तौ । १९१४ पुट संसर्गे । १९१५ धेक दर्शन इत्येके । १९१६ कत्र शैथिल्ये ॥ कर्त इत्यप्येके ॥ 'प्रातिपदिकाद्धात्वर्थे बहुलमिष्ठवच्च' ।

'तत्करोति तदाचष्टे'। 'तेनातिक्रामति'। 'धातुरूपं च'। 'आख्यानात्कृतस्तदाचष्टेकृल्लुक्प्रकृतिप्रत्यापत्तिः प्रकृतिवच्च कारकम्' (वार्तिक ३·१·२६·६) 'कर्तृकरणाद्धात्वर्थे'। १९१७ वल्क दर्शने। १९१८ चित्र चित्रीकरणे ॥ कदाचिद्दर्शने ॥ १९१९ अंस समाघाते। १९२० वट विभाजने। १९२१ लज प्रकाशने ॥ वटि लजि इत्येके १९२२ मिश्र संपर्के। १९२३ सङ्ग्राम युद्धे ॥ अनुदात्तेत् ॥ १९२४ स्तोम श्लाघायाम्। १९२५ छिद्र कर्णभेदने ॥ करणभेदन इत्येके। कर्ण इति धात्वन्तरमित्यपरे ॥ १९२६ अन्ध दृष्ट्युपघाते ॥ उपसंहार इत्यन्ये ॥ १९२७ दण्ड दण्डनिपातने। १९२८ अङ्क पदे लक्षणे च। १९२९ अङ्ग च। १९३० सुख १९३१ दुःख तत्क्रियायाम्। १९३२ रस आस्वादनस्नेहनयोः। १९३३ व्यय वित्तसमुत्सर्गे। १९३४ रूप रूपक्रियायाम्। १९३५ छेद द्वैधीकरणे। १९३६ छद अपवारणे। १९३७ लाभ प्रेरणे। १९३८ व्रण गात्रविचूर्णने। १९३९ वर्ण वर्णक्रियाविस्तारगुणवचनेषु ॥ बहुलमेतन्निदर्शनम् ॥ १९४० पर्ण हारितभावे। १९४१ विष्क दर्शने। १९४२ क्षप प्रेरणे १९४३ वस निवासे। १९४४ तुत्थ आवरणे ॥ णिङ्ङ्गान्निरसने। श्वेताश्वाश्वतरगालोडिताह्वरकाणामश्वतरेतकलोपश्च। पुच्छादिषु प्रातिपदिकाद्धात्वर्थ इत्येव सिद्धम् ॥ इति स्वार्थणिजन्ताश्चुरादयः ॥ १० ॥

इति श्रीपाणिनिमुनिप्रणीतो धातुपाठः समाप्तः।

गणपाठः ॥

१. अंश्वादयः ६, २, १९३.

१ अंशु, २ जन, ३ राजन्, ४ उष्ट्र, ५ खेटक (खेटक का.), ६ अजिर, ७ आर्द्रा, ८ श्रवण, ९ कृत्तिका, १० अर्ध, ११ पुर (आर्धपुर, °पुरः) इत्यंश्वादिः।

२. अक्षद्यूतादयः ४, ४, १९.

१ अक्षद्यूत, २ जानुप्रहृत (°प्रहृत का.), ३ जङ्घाप्रहृत (प्रहृत का.), ४जङ्घाप्रहत*, ५ पादस्वेदन, ६ कण्टकमर्दन, ७ गतानुगत*, ८ गतागत, ९ यातोपयात, १० अनुगत। इत्यक्षद्यूतादिः।

३. अङ्गुल्यादयः ५, ३, १०८.

१ अङ्गुलि (अङ्गुली), २ भरुज, ३ बभ्रु, ४ वल्गु, ५ मण्डर, ६ मण्डल, ७ शष्कुली (शष्कुल का), ८ हरि, ९ कपि, १०

मुनि*, ११ रुह*, १२ खल*, १३ उदश्वित्, १४ गोणि, १५ उरस्, १६ कुलिश, १७ शिखा। इत्यङ्गुल्यादिः।

४ अजादयः ४, १, ४.

१ अजा, २ एडका, ३ कोकिला (जातिः का.), ४ चटका, ५ अश्वा, ६ मूषिका (मूषिकेति जातिः का.), ७ बाला, ८ होडा (होढा का.), ९ पाका, १० वत्सा, ११ मन्दा, १२ विलाता, (विलातेति वयः का.), १३ पूर्वापहाणा (पूर्वापहरणा का.), १४ अपरापहाणा (अपरापहारणा का.), १५ संभस्त्राजिनशणपिण्डेभ्यः फलात् (संफला, त्रिफला द्विगौ । बहुव्रीहौ त्रिफली संहतिः का.), १६ सदच्काण्डप्रान्तशतैकेभ्यः पुष्पात् (सत्प्राक्काण्ड° का.), १७शूद्रा चामहत्पूर्वा जातिः, १८ क्रुञ्चा, १९ उष्णिहा, २० देवविशा (हलन्ताः क्रुञ्च्, उष्णिह् देवविश्), २१ ज्येष्ठा, २२ कनिष्ठा, २३ मध्यमा पुंयोगेऽपि (मध्यमा। पुंयोगः) २४ मूलान्नञः (अमूला), २५ दंष्ट्रा इत्यजादिः।

५ अजिरादयः ६, ३, ११८.

१ अजिर, २ खदिर, ३ पुलिन, ४ हंस (हंसक त. वि.), ५ कारण्डव (कारण्ड त. वि. हंसकारण्डव का.), ६ चक्रवाक इत्यजिरादिः।

६ आदिप्रभृतयः २, ४, ७२.

धातुपाठे (१०११–१०८२) द्रष्टव्याः

७ अनुप्रवचनादयः ५, १, १११.

१ अनुप्रवचन, २ उत्थापन, ३ उपस्थापन, ४ संवेशन, ५ प्रवेशन, ६ अनुप्रवेशन, ७ अनुवासन, ८ अनुवचन, ९ अनुवाचन, १० अन्वारोहण, ११ प्रारम्भण, १२ आरम्भण, १३ आरोहण, १४ अनुवेशन, १५ अनुवादन, १६ प्ररोहण। इत्यनुप्रवचनादिः।

८ अनुशातिकादयः ७, ३, २०.

१ अनुशातिक, २ अनुहोड, ३ अनुसंवरण (अनुसंचरण), ४ अनुसंवत्सर, ५ अङ्गारवेणु, ६ असिहत्य (अस्यहत्य), ७ अस्यहेति, ८ वध्योग, ९ पुष्करसद्, १० अनुहरत्, ११ कुरुकत, १२ कुरुपञ्चाल, १३ उदकशुद्ध, १४ इहलोक, १५ परलोक, १६ सर्वलोक, १७ सर्वपुरुष, १८ सर्वभूमि, १९ प्रयोग, २० परस्त्री, २१ राजपुरुषात् ष्यञि, २२ सूत्रनड, । आकृतिगणः, तेन । २३ अभिगम, २४ अधिभूत, २५ अधिदेव, २६ चतुर्विद्या, २७ सुखशयन (का.), २८ शतकुम्भ (का.), २९ परदर (का.) इत्यनुशातिकादिः।

९ अपूपादयः ५, १, ४.

१ अपूप, २ तण्डुल, ३ अभ्यूष, (अभ्युष), ४ अभ्योष, ५ अवोष, ६ अभ्येष, ७ पृथुक, ८ ओदन, ९ सूप, १० पूप, ११ किण्व, १२ प्रदीप, १३ मुसल, १४ कटक, १५ कर्णवेष्टक, १६ इर्गल*, १७ अर्गल, १८ अन्नविकारेभ्यश्च, १९ यूप*, २० स्थूणा, २१ दीप, (पीप का.), २२ अश्व, २३ पत्र, २४ कट, २५ अयःस्थूण । इत्यपूपादिः।

१० अयस्मयादीनि १, ४, २०.

(अत्र शब्दा न पठिताः)

११ अरीहणादयः ४, २, ८०.

१ अरीहण (अहीरण) २ द्रुघण, ३ द्रुहण*, ४ भगल (भलग), ५ उलन्द, ६ किरण, ७ सांपरायण, ८ क्रौष्ट्रायण (क्रौड्रायन), ९ औष्ट्रायण*, १० त्रैगर्तायन, ११ मैत्रायण, १२ भास्त्रयण, १३ वैमतायन (वैसत्तायन), १४ गौमतायन (गो° का.), १५ सौमतायन, १६ सौसायन, १७ धौमता-

यन*, १८ सौमायन*, १९ ऐन्द्रायण*, २० कौन्द्रायण* (कौद्रायण), २१ खाडायन, २२ शाण्डिल्यायान, २३ रायस्पोष, २४ विपथ, २५ विपाश, २६ उद्दण्ड, २७ उदञ्चन, २८ खाण्डवीरण (खाण्ड का.), २९ वीरण, ३० काशकृत्स्न (कश°), ३१ जाम्बवत (°वन्त का.), ३२ शिंशपा, ३३ रैवत (रेवत), ३४ बिल्व (बैल्व का.), ३५ सुयज्ञ, ३६ शिरीष, ३७ बधिर, ३८ जम्बु, ३९ खदिर, ४० सुशर्मन् (सशर्मन् सुशर्म का.), ४१ दलतृ*, ४२ भलन्दन*, ४३ खण्डु*, ४४ कनल* (कलन), ४५ यज्ञदत्त*, ४६ सार (का.), ४७ वैगर्तायण (का.), ४८ खाण्डायन (का.) इत्यरीहणादिः ।

१२ अर्धर्चाः २, ४, ३१.

१ अर्धर्च, २ गोमय, ३ कषाय, ४ कार्षापण, ५ कुतप, ६ कुणप, ७ कपाट, ८ शङ्ख, ९ गूथ, १० यूथ, ११ ध्वज, १२ कबन्ध, १३ पद्म, १४ गृह, १५ सरक, १६ कंस, १७ दिवस, १८ यूप, १९ अन्धकार, २० दण्ड, २१ कमण्डलु, २२ मण्ड, २३ भूत, २४ द्वीप, २५ द्यूत, २६ चक्र, २७ धर्म, २८ कर्मन, २९ मोदक, ३० शतमान, ३१ यान, ३२ नख, ३३ नखर, ३४ चरण, ३५ पुच्छ, ३६ दाडिम, ३७ हिम, ३८ रजत, ३९ सक्तु, ४० पिधान, ४१ सार, ४२ पात्र, ४३ घृत, ४४ सैन्धव, ४५ औषध, ४६ आढक, ४७ चषक, ४८ द्रोण, ४९ खलीन, ५० पात्रीव, ५१ षष्टिक, ५२ वारबाण (वार, बाण का.), ५३ प्रोथ, ५४ कपित्थ, ५५ शुष्क, ५६ शाल*, ५७ शील, ५८ शुल्क (शुल्व, शुक्र का.), ५९ सीधु (शीधु), ६० कवच, ६१ रेणु, ६२ ऋण, ६३ कपट, ६४ शीकर (सी° का.), ६५ मुसल, ६६ सुवर्ण, ६७ वर्ण, ६८ पूर्व (यूप का.), ६९ चमस, ७० क्षीर, ७१ कर्ष, ७२ आकाश, ७३ अष्टापद, ७४ मङ्गल, ७५ निधन, ७६ निर्यास, ७७ जृम्भ, ७८ वृत्त, ७९ पुस्त, ८० बुस्त, ८१ क्ष्वेडित, ८२ शृङ्ग, ८३ निगड, ८४ खल, ८५ मधु, ८६ मूल, ८७ मूलक, ८८ स्थूल, ८९ शराव, ९० नाल (शाल का.), ९१ वप्र, ९२ विमान, ९३ मुख, ९४ प्रग्रीव, ९५ शूल, ९६ वज्र, ९७ कटक, ९८ कण्टक, ९९ कर्पट, १०० शिखर, १०१ कल्क (वल्कल), १०२ नाट, १०३ मस्तक (नटमक), १०४ वलय, १०५ कुसुम, १०६ तृण, १०७ पङ्क, १०८ कुण्डल, १०९ किरीट, ११० कुमुद, १११ अर्बुद, ११२ अङ्कुश, ११३ तिमिर, ११४ आश्रम, ११५ भूषण, ११६ इष्वास (इल्कस, इक्कस का.), ११७ मुकुल, ११८ वसन्त, ११९ तडाग (तटाक), १२० पिटक, १२१ विटङ्क, १२२ विडङ्ग, १२३ पिण्याक, १२४ माष, १२५ कोश, १२६ फलक, १२७ दिन, १२८ दैवत, १२९ पिनाक, १३० समर, १३१ स्थाणु, १३२ अनीक, १३३ उपवास, १३४ शाक, १३५ कर्पास, १३६ विशाल, १३७ चषाल (चखाल), १३८ खण्ड, १३९ दर, १४० विटप, १४१ रण, १४२ बल, १४३ मक (मल का.), १४४ मृणाल, १४५ हस्त, १४६ आर्द्र, १४७ हल, १४८ सूत्र, १४९ ताण्डव, १५० गाण्डीव, १५१ मण्डप, १५२ पटह, १५३ सौध, १५४ योध, १५५ पार्श्व, १५६ शरीर, १५७ फल, १५८ छल, १५९ पुर, १६० राष्ट्र, १६१ विम्ब, १६२ अम्बर, १६३ कुट्टिम, १६४ कुक्कुट, १६५ कुडप, १६६ ककुद, १६७ खण्डल, १६८ तोमर, १६९ तोरण, १७० मञ्चक, १७१ पञ्चक, १७२ पुङ्ख, १७३ मध्य, १७४ वाल, १७५ छाल, १७६ वल्मीक (वाल्मीक का.), १७७ वर्ष, १७८ वस्त्र, १७९ वसु, १८० देह, १८१ उद्यान, १८२ उद्योग, १८३ स्नेह, १८४ स्तेन, १८५ स्तन, १८६ स्वर, १८७ संगम, १८८ निष्क, १८९ क्षेम, १९० शूक, १९१ क्षत्र, १९२

पवित्र, १९३ यौवन, १९४ कलह, १९५ पालक (मालक), १९६ मूषिक, १९७ मण्डल, १९८ वल्कल, १९९ कुञ्ज, २०० विहार, २०१ लोहित, २०२ विषाण, २०३ भवन, २०४ अरण्य, २०५ पुलिन, २०६ दृढ, २०७ आसन, २०८ ऐरावत, २०९ शूर्प, २१० तीर्थ, २११ लोमश, २१२ तमाल, २१३ लोह, २१४ दण्डक, २१५ शपथ, २१६ प्रतिसर, २१७ दारु, २१८ धनुस्, २१९ मान, २२० वर्चस्क, २२१ कूर्च, २२२ तण्डक, २२३ मठ (मव का.), २२४ सहस्र, २२५ ओदन, २२६ प्रवाल, २२७ शकट, २२८ अपराह्ण, २२९ नीड, २३० शकल, २३१ तण्डुल, २३२ तङ्क, २३३ वितङ्क, २३४ विश्व, २३५ छत्र, २३६ पानक, २३७ शृङ्खल, २३८ मुण्ड, २३९ पूत, २४० मरु, २४१ लोमन, २४२ लिङ्ग, २४३ सीर, २४४ क्षत, २४५ कडार, २४६ पूर्ण, २४७ पणव, २४८ पुस्तक, २४९ पल्लव, २५० शार, २५१ नाल, २५२ प्रवर, २५३ पुराण, २५४ जाल, २५५ स्कन्ध, २५६ ललाट, २५७ कुङ्कुम, २५८ कुशल, २५९ कटक, २६० उद्याम. इति अर्धर्चादिः ।

१३ अर्शआदयः ५, २, १२७.

१ अर्शस्, २ उरस्, ३ तुन्द, ४ चतुर, ५ पलित, ६ जटा, ७ घटा, ८ घाटा*, ९ अघ (अभ्र का.), १० कर्दम, ११ अम्ल (आम का.), १२ लवण, १३ स्वाङ्गाद्धीनात्, १४ वर्णात् आकृतिगणा इत्यर्शआदिः ।

१४ अश्मादयः ४, २, ८०.

१ अश्मन्, २ यूथ (यूप का.), ३ ऊप (रूष, रुप का.), ४ मीन, ५ नद, ६ दर्भ, ७ वृन्द, ८ गुद*, ९ खण्ड, १० नग, ११ शिखा, १२ कोट (काट का.), १३ पाम (पांम का.), १४ कन्द*, १५ कान्द*, १६ कुल*, १७ गह्व*,

१८ गुड*, १९ कुण्डल*, २० पान*, २१ गुह*। इत्यश्मादिः ।

१५ अश्वादयः (१) ४, १, ११०.

१ अश्व, २ अश्मन्, ३ शङ्ख, ४ शूद्रक, ५ विद, ६ पुट (विदापुट का.), ७ रोहिणी ८ खर्जूर (खजूर), ९ खञ्जार (खञ्जूल का.), १० वस्त*, ११ पिञ्जूल (पिञ्जूर का.), १२ भडिल, १३ भाण्डिल, १४ भडित, १५ भाण्डित १६ प्रकृत*, १७ रामोद, १८ क्षान्त (क्षत्र का.), १९ काश, २० तीक्ष्ण*, २१ गोलाङ्क, २२ अर्क, २३ स्वर (स्वन का.), २४ स्फुट*, २५ चक्र, २६ श्रविष्ठ (श्रविष्ठा का), २७ पविन्द (पविन्दा का.), २८ पवित्र, २९ गोमिन्, ३० श्याम, ३१ धूम, ३२ धूम्र, ३३ वाग्मिन्, ३४ विश्वानर, ३५ कुट, ३६ शप आत्रेये (वेश, आत्रेय का.), ३७ जन, ३८ जड, ३९ खड, ४० ग्रीष्म, ४१ अर्ह, ४२ कित, ४३ विशंप, ४४ विशाल (विशाला, का.) ४५ गिरि, ४६ चपल, ४७ चुप (चुम्प का.), ४८ दासक, ४९ वैल्व (वैल्य का.), ५० प्राच्य, ५१ धर्म्य (मन), ५२ आनडुह्य, ५३ पुंसि जाते, ५४ अर्जुन, ५५ प्रहृत, ५६ सुमनस्, ५७ दुर्मनस्, ५८ मनस्*, ५९ प्रान्त (क्षान्त का.), ६० ध्वन, ६१ आत्रेय भरद्वाजे (भार° का.), ६२ भरद्वाज, ६३ उत्स (कुत्स का.), ६४ आतव, ६५ कितव, ६६ वद*, ६७ धन्य*, ६८ पाद, ६९ शिव, ७० खदिर ७१ भण्डिक, ७२ ग्रीवा, ७३ कुल, ७४ काण, ७५ नड, ७६ वीक्ष्य, ७७ वह, ७८ खेड, ७९ नत्त, ८० ओजस्, ८१ नम इत्यश्वादिः।

१६ अश्वादिः (२) ५, १, ३९.

१ अश्व, २ अश्मन्, ३ गण, ४ ऊर्णा (उर्म), ५ उमा, ६ गङ्गा (भङ्ग, मङ्गा), ७ वर्षा (वर्ष का.), ८ वसु । इत्यश्वादिः।

१७ अश्वपत्यादयः ४, १, ८४.

१ अश्वपति, २ ज्ञानपति*, ३ शतपति, ४ धनपति ५ गणपति, ६ स्थानपति*, ७ यज्ञपति*, ८ राष्ट्रपति, ९ कुलपति, १० गृहपति, ११ धान्यपति, १२ धन्वपति*, १३ बन्धुपति*, १४ धर्मपति, १५ सभापति, १६ प्राणपति, १७ क्षेत्रपति। इत्यश्वपत्यादिः।

१८ आक्रषादयः

(आकषादयः) ५, २, ६४.

१ आकर्ष (आकष), २ त्सरु, ३ पिशाच (पिपासा का.), ४ पिचण्ड, ५ अशनि, ६ अश्मन्, ७ निचय (विचय का.), ८ चय, ९ विजय*, १० जय, ११ आचय, १२ नय, १३ पाद (निपाद का.), १४ दीप, १५ ह्रद, १६ ह्राद, १७ ह्लाद, १८ गद्गद, १९ शकुनि, २० अय। इत्याकर्षादिः।

१९ आचितादयः ६, २, १४६.

१ आचित, २ पर्याचित, ३ आस्थापित, ४ परिगृहीत, ५ निरुक्त (निरक्त), ६ प्रतिपन्न, ७ अपश्लिष्ट*, ८ प्रश्लिष्ट, ९ उपहित (उपहत), १० उपस्थित, ११ संहितागवि (संहिताशब्दो यदा गोरन्यस्य संज्ञा तदान्तोदात्तो न भवति। यदा तु गोः संज्ञा तदान्तोदात्त एव॥). इत्याचितादिः।

२० आहिताग्न्यादयः २, २, ३७.

१ आहिताग्नि, २ जातपुत्र, ३ जातदन्त, ४ जातश्मश्रु, ५ तैलपीत, ६ घृतपीत, ७ मद्यपीत*, ८ ऊढभार्य, ९ गतार्थ। आकृतिगणोयम्। तेन गडगण्ड, अस्युद्यत (अस्युद्यत, दण्डपाणिप्रभृतयोऽपि। त. वि.) इत्याहिताग्निः।

२१ इन्द्रजननादयः ४, ३, ८८.

(आकृतिगणोऽयं प्रयोगतोऽनुसर्तव्यः। का.)

२२ इष्टादयः ५, २, ८८.

१ इष्ट, २ पूर्त, ३ उपासादित (उपसादित), ४ निगदित, ५ परिगदित*, ६ परिवादित. ७ निकथित, ८ निषादित*, ९ निपठित, १० संकलित, ११ परिकलित, १२ संरक्षित, १३ परिरक्षित, १४ अर्चित, १५ गणित*, १६ अवकीर्ण, १७ आयुक्त, १८ गृहीत*, १९ आम्नात, २० श्रुत (आम्नातश्रुत), २१ अधीत, २२ [अवधान]*, २३ आसेवित, २४ अवधारित, २५ अवकल्पित, २६ निराकृत, २७ उपकृत, २८ उपाकृत, २९ अनुयुक्त, ३० अनुगणित, ३१ अनुपठित, ३२ व्याकुलित, ३३ परिकथित, ३४ संकल्पित, ३५ विकलित, ३६ निपतित, ३७ पठित, ३८ पूजित, ३९ परिगणित, ४० उपगणित, ४१ परित (!), ४२ अपवारित, ४३ उपनत, ४४ निगृहीत, ४५ अपचित। इतीष्टादिः।

२३ उक्थादयः ४, २, ६०.

१ उक्थ, २ लोकायत, ३ न्याय, ४ न्यास, ५ पुनरुक्त, ६ निरुक्त, ७ निमित्त, ८ द्विपदा, ९ ज्योतिष (द्विपदी, ज्योतिषि का.), १० अनुपद, ११ अनुकल्प, १२ यज्ञ, १३ धर्म, १४ चर्चा, १५ क्रमेतर, १६ श्लक्ष्ण (श्लक्ष), १७ संहिता, १८ पदक्रम (पद। क्रम का.), १९ संघट्ट (संघात, संघट का.), २० वृत्ति, २१ परिषद्*, २२ संग्रह, २३ गण, २४ गुण (गुणागुण का.), २५ आयुर्वेद (आयुर्देव), २६ अनुगुण इत्युक्थादिः।

२४ उञ्छादयः ६, १, १५६.

१ उञ्छ, २ म्लेच्छ, ३ जञ्ज, ४ जल्प

(नल्प), ५ जप, ६ वध (व्यथ का.), ७ युग-कालविशेषे रथाद्युपकरणे च, ८ गरो दूष्ये, ९ वेदवेगवेष्टबन्धाः (चेष्ट, वेष्ट का.) करणे, १० स्तुयुक्तुवश्छन्दसि (परिष्टुत, संयुत, परिद्रुत), ११ वर्तनिः स्तोत्रे, १२ श्वभ्रे दरः,१३ साम्बतापौ भावगर्हायाम्, १४ उत्तमशश्वत्तमौ (°शश्वत्तमशब्दौ का.)सर्वत्र, १५ भक्ष-मन्थभोगमन्थाः (°भोगदेहाः का.)।

२५ उत्करादयः ४, २, ९०.

१ उत्कर, २ संफल, ३ शफर, ४ पिप्पल, ५ पिप्पलीमूल, ६ अश्मन्, ७ सुवर्ण (सुपर्ण का.), ८ खलाजिन, ९ तिक, १० कितव,११ अणक*, १२ त्रैवण*, १३ पिचुक, १४ अश्वत्थ, १५ काश, १६ क्षुद्र (शाकाक्षुद्र, काश, क्षुद्र का.), १७ भस्त्रा, १८ शाल, १९ जन्या, २० अजिर (अजिन का.), २१चर्मन्, २२ उत्क्रोश, २३ क्षान्त (शान्त का.), २४ खदिर, २५ शूर्पणाय, २६ श्यावनाय, २७ नैवाकव (नैव, वक का.), २८ तृण*, २९ वृक्ष, ३० शाक*, ३१ पलाश, ३२ विजिगीषा,* ३३ अनेक, ३४ आतप, ३५ फल*, ३६ संपर*, ३७ अर्क, ३८ गर्त, ३९ अग्नि, ४० वैराणक*, ४१ इडा, ४२ अरण्य*, ४३ निशान्त*, ४४ पर्ण, ४५ नीचायक*, ४६ शंकर*, ४७ अवरोहित, ४८ क्षार, ४९ विशाल, ५० वेत्र*, ५१ अरीहण*, ५२ खण्ड*, ५३ वातागर*, ५४ मन्त्रणार्ह*, ५५ इन्द्रवृक्ष, ५६ नितान्तवृक्ष (नितान्तावृक्ष, नितान्त, वृक्ष का.), ५७आर्द्रवृक्ष, ५८ तृणव, ५९ अन्य, ६० मन्ज, ६१ अर्जुनवृक्ष । इत्युत्करादिः ।

२६ उत्सादयः ४, १, ८६.

१ उत्स, २ उदपान, ३ विकर, ४ विनद (विनोद का.), ५ महानद, ६ महानस, ७ महाप्राण, ८ तरुण, ९ तलुन, १० बष्कय असे (असमासे), ११ पृथिवी, १२ धेनु, १३ पङ्क्ति, १४ जगती, १५ त्रिष्टुभ्, १६अनुष्टुभ् १७ जनपद, १८ भरत, १९ उशीनर, २० ग्रीष्म, २१ पीलुकुण (पीलु । कुल का.), २२ उदस्थान देशे, २३ पृषदंश (पृष, दंशे का.), २४ भल्लकीय, २५ रथंतर, २६ मध्यंदिन, २७ बृहत्, २८ महत्, २९ सत्त्वत् (सत्त्वन्तु । सदूशब्दो मतुबन्त आगतनुङ्को गृह्यते सत्त्वन्त्विति का.), ३० कुरु, ३१ पञ्चाल, ३२ इन्द्रावसान, ३३ उष्णिह्, ३४ ककुभ्, ३५ सुवर्ण (सुपर्ण), ३६ देव, ३७ ग्रीष्मादच्छन्दसि । इत्युत्सादिः ।

२७ उत्सङ्गादयः ४, ४, १५.

१ उत्सङ्ग, २ उडुप, ३ उत्पुत (उत्पत का.), ४ उत्पन्न* (!), ५ उत्पुट*, ६ पिटक, ७ पिटाक, ८ उडप । इत्युत्सङ्गादिः ।

२८ उद्गातादयः ५, १, १२९.

१ उद्गातृ, २ उन्नेतृ, ३ प्रतिहर्तृ, ४ प्रशास्तृ, ५ होतृ, ६ पोतृ, ७ हर्तृ (कर्तृ का.), ८ रथगणक, ९ पत्तिगणक (पक्षिगणक, पत्रिगणक का.), १० सुष्ठु, ११ दुष्ठु, १२ अध्वर्यु, १३ वधू, १४ सुभग मन्त्रे । इत्युद्गात्रादिः ।

२९ उपकादयः २, ४, ६९.

१ उपक, २ लमक, ३ भ्रष्टक, ४ कपिष्ठल, ५ कृष्णाजिन, ६ कृष्णसुन्दर, ७ चूडारक, ८ आडरक (अण्डारक), ९ गडुक, १० उदङ्क, ११ सुधायुक (सुपर्यक), १२ अबन्धक, १३ पिङ्गलक*, १४ पिष्ट*, १५ सुपिष्ट (सपिष्ट त. वि.), १६ मयूरकर्ण, १७ खरीजङ्घ (खारि° का.), १८ शलाथल (शलावल का), १९ पतञ्जल, २० पदञ्जल, २१ कठेरणि, २२ कुषीतक, २३ काशकृत्स्न, २४ निदाघ, २५ कलशी-

कण्ठ, २६ दामकण्ठ, २७ कृष्णपिङ्गल, २८ कर्णक, २९ पर्णक, ३० जटिलक, ३१ बधिरक, ३२ जन्तुक, ३३ अनुलोम, ३४ अनुपद, ३५ प्रतिलोम, ३६ अपजग्ध, ३७ प्रतान, ३८ अनभिहित, ३९ कमक, ४० वटारक, ४१ लेखाभ्र, ४२ कमन्दक, ४३ पिञ्जूलक (पिञ्जल का.), ४४ वर्णक*, ४५ मसूरकर्ण, ४६ मदाघ, ४७ कवन्तक*, ४८ कमन्तक*, ४९ कदामत्त, ५० दामकण्ठ, ५१ पण्डारक एते उपकादयः।

३० उरःप्रभृतयः ५, ४, १५१.

१ उरस्, २ सर्पिस्, ३ उपानह्, ४ पुमान्, ५ अनड्वान्, ६ पयः, ७ नौः, ८ लक्ष्मीः, ९ दधि, १० मधु, ११ शालिः (शाली), १२ अर्थान्नञः। इत्युरआदिः।

३१ ऊर्यादयः १, ४, ६१.

१ ऊरी, २ उररी (अङ्गीकारे विस्तारे च का.), ३ तन्थी*, ४ ताली, ५ आताली, ६ वेताली, ७ धूली*, ८ धूसी, ९ शकला, १० संशकला, ११ ध्वंसकला, १२ भ्रंसकला (भ्रंश° का.), १३ गुलुगुधा, १४ सजुष् (सजूः), १५ फल (फलू का), १६ फली, १७ विक्ली, १८ आक्ली, १९ आलोष्टी, २० केवाली, २१ केवासी*, २२ सेवासी (पर्याली*), २३ शेवाली, २४ वर्षाली, २५ अत्यूमशा*, २६ वस्मसा*, २७ मस्मसा, २८ मसमसा, २९ औषट् (श्रौषट्), ३० वौषट्, ३१ वषट्, ३२ स्वाहा, ३३ स्वधा, ३४ वन्धा, ३५ प्रादुस्, ३६ अत् (श्रत्), ३७ आविस्, ३८ कराली (का.)। इत्यूर्यादयः।

३२ ऋगयनादयः ४, ३, ७३.

१ ऋगयन, २ पदव्याख्यान, ३ छन्दोमान, ४ छन्दोभाषा, ५ छन्दोविचिति, ६ न्याय, ७ पुनरुक्त, ८ निरुक्त, ९ व्याकरण, १० निगम, ११ वास्तुविद्या, १२ क्षत्रविद्या, १३ अङ्गविद्या, १४ विद्या, १५ उत्पात, १६ उत्पाद, १७ उद्याव, १८ संवत्सर, १९ मुहूर्त, २० उपनिषद्, २१ निमित्त, २२ शिक्षा, २३ भिक्षा, २४ छन्दोविजिति, २५ न्यायः। इत्यृगयनादिः।

३३ ऋश्यादयः ४, २, ८०.

१ ऋश्य (ऋष्य), २ न्यग्रोध, ३ शर(शिरा का.), ४ निलीन, ५ निवास, ६ निवात, ७ निधान, ८ निवन्ध (निवन्धन, निवद्ध का.), ९ विबद्ध, १० परिगूढ, ११ उपगूढ, १२ असनि, १३ सित, १४ मत*, १५ वेश्मन्*, १६ उत्तराश्मन्, १७ अश्मन्*, १८ स्थूल, १९ बाहु (स्थूलबाहु का.), २० खदिर, २१ शर्करा, २२ अनडुह् (अनडुह), २३ अरड*, २४ परिवंश, २५ वेणु, २६ वीरण, २७ खण्ड, २८ दण्ड*, २९ परिवृत्त, ३० कर्दम, ३१ अंशु। इत्यृश्यादिः।

३४ ऐषुकार्यादयः ४, २, ५४.

१ ऐषुकारि, २ सारस्यायन(सारसायन), ३ चान्द्रायण, ४ द्व्याक्षायण, ५ त्र्याक्षायण (त्र्यायण का.), ६ औडायन, ७ जौलायन, ८ खाडायन, ९ दासामित्रि, १० दासामित्रायण, ११ शौद्रायण (शौद्राण का.), १२ दाक्षायण, १३ शायण्डायन* (शापण्डायन), १४ तार्क्ष्यायण, १५ शौभ्रायण, १६ सौवीर, १७ सौवीरायण*, १८ शयण्ड (शपण्ड), १९ शौण्ड, २० शयाण्ड (शयाण्डि), २१ वैश्वमानव, २२ वैश्वधेनव (वैश्वध्येनव), २३ नड (नद का.), २४ तुण्डदेव, २५ विश्वदेव (विशदेव, वैश्वदेव का.), २६ सापिण्डि, २७ शौण्डि, २८ सायण्डि, २९ अलायत, ३० औलालायत। इत्यैषुकार्यादिः।

३५ कच्छादयः ४, २, १३३.

१ कच्छ, २ सिन्धु, ३ वर्णु, ४ गन्धार, ५ मधुमत, ६ कम्बोज, ७ कश्मीर, ८ साल्व, ९ कुरु, १० अनुषण्ड (अणु, अण्ड, खण्ड का.), ११ द्वीप, १२ अनूप, १३ अजवाह, १४ विजापक, १५ कलुतर (कुलून का.), १६ रङ्कु । इति कच्छादिः ।

३६ कडाराः २, २, ३८.

१ कडार, २ गडुल, ३ खञ्ज (खञ्जर का.), ४ खोड*, ५ काण, ६ कुण्ठ, ७ खलति, ८ गौर, ९ वृद्ध, १० भिक्षुक, ११ पिङ्ग*, १२ पिङ्गुल (पिङ्गल), १३ तनु (तनुतड त. वि), १४ जठर, १५ बधिर*, १६ मठर*, १७ कञ्ज*, १८ बर्बर*, १९ वटर । इति कडारादिः ।

३७ कण्ड्वादयः ३, १, २७.

१ कण्डूञ्, २ मन्तु (मन्तुञ्), ३ हृणीङ्, ४ वल्गु, ५ असु (असुञ् का.), ६ मनस्, ७ महीङ्, ८ लाट्*, ९ लेट (लेट्ट का.), १० इरस्, ११ इरज्, १२ इरञ्, १३ दुवस्*, १४ उषस्*, १५ वेट्*, १६ मेधा, १७ कुषुभ, १८ नमस्*, १९ मगध, २० तन्तस्, २१ पम्पस् (पपस्), २२ सुख, २३ दुःख, २४ भिक्ष*, २५ चरण, २६ चरम*, २७ अवर*, २८ सपर, २९ अरर* (अरर्), ३० भिषज्, ३१ भिष्णज्, ३२ अपर*, ३३ आर*, ३४ इषुध, ३५ वरण*, ३६ चुरण, ३७ तुरण, ३८ भुरण, ३९ गद्गद, ४० एला, ४१ केला, ४२ खेला ४३ वेला*, ४४ शेला*, ४५ लिट्, ४६ लोट्, ४७ लेखा*, ४८ लेख*, ४९ रेखा*, ५० द्रवस्*, ५१ तिरस्*, ५२ अगद*, ५३ उरस्*, ५४ तरण* (तरिण), ५५ पयस्*, ५६ संभूयस्*, ५७ संवर*, ५८ अस्र, ५९ रुषय, ६० पुरण, आकृतिगण इति कण्ड्वादिः ।

३८ कण्वादयः ४, १, १०५.

(गर्गाद्यन्तर्गणः)

३९ कत्र्यादयः ४, २, ९५.

१ कत्रि, २ उम्भि, ३ पुष्कर, ४ पुष्कल, ५ मोदन, ६ कुम्भी, ७ कुण्डिन, ८ नगरी (नगर का.), ९ माहिष्मती, १० वर्मती (चर्मण्वती का.). ११ उख्या, १२ ग्राम, १३ कुड्याया (कुल्याया का.), यलोपश्च १४ वञ्जी, १५ भक्ति । इति कत्र्यादिः ।

४० कथादयः ४, ४, १०२.

१ कथा, २ विकथा, ३ विश्वकथा*, ४ संकथा*, ५ वितण्डा, ६ कुष्टविद् (कुष्ट°; कुष्टचित् का.), ७ जनवाद, ८ जनेवाद, ९ जनोवाद*, १० वृत्ति, ११ संग्रह (सङ्गह का.), १२ गुण, १३ गण, १४ आयुर्वेद । इति कथादिः ।

(कम्बोजाः ४, १, १७३.

१ कम्बोज, २ चोल, ३ केरल, ४ शक, ५ यवन, इति कम्बोजादिः ।)

४१ कर्क्यादयः ६, २, ८७.

१ कर्की (कर्कि), २ मघ्नी (मध्नी मघी का.), ३ मकरी, ४ कर्कन्धु (कर्कन्धू का.), ५ शमी, ६ करीर (करीरि), ७ कन्दुक (कटुक का.), ८ कवल (कुवल, कुरल का.), ९ बदरी (बदर का .) इति कर्क्यादिः ।

४२ कर्णादयः (१) ४, २, ८०.

१ कर्ण, २ वसिष्ठ, ३ अर्क, ४ अर्कलूष(लूष का.), ५ द्रुपद (डुपद का.), ६ आनडुह्य(अन° का.), ७ पाञ्चजन्य, ८ स्फिज् (स्फिग), ९ कुम्भी, १० कुन्ती*, ११ जित्वन् (जित्व का.), १२ जीवन्त (जीवन्ती का.), १३ कुलिश, १४ आण्डीवत (आण्डीवत् का.), १५ जव*,

१६ जैत्र*, १७ आनक* (आकन का.), १८ अलुश, १९ शल, २० स्थिरा । इति कर्णादिः।

४३ कर्णादयः (२) ५, २, २४.

१ कर्ण, २ अक्षि, ३ नख, ४ मुख, ५ केश, ६ पाद, ७ गुल्फ, ८ भ्रू, ९ शृङ्ग (भ्रूभङ्ग। भ्रू, शृङ्ग का.), १० दन्त, ११ ओष्ठ, १२ पृष्ठ, १३ मख, १४ अङ्गुष्ठ । इति कर्णादिः ।

४४ कल्याण्यादयः ४, १, १२६.

१ कल्याणी, २ सुभगा, ३ दुर्भगा, ४ बन्धकी, ५ अनुदृष्टि, ६ अनुसृष्टि (अनुसृति), ७ जरती, ८ वलीवर्दी (वलीवर्दी का.), ९ ज्येष्ठा, १० कनिष्ठा, ११ मध्यमा, १२ परस्त्री, इति कल्याण्यादिः ।

४५ कस्कादयः ८, ३, ४८.

१ कस्कः, २ कौतस्कुतः, ३ भ्रातुष्पुत्रः, ४ शुनस्कर्णः, ५ सद्यस्कालः, ६ सद्यस्क्रीः ७ साद्यस्क्रः, ८ कांस्कान्, ९ सर्पिष्कुण्डिका, १० धनुष्कपालम्, ११ बर्हिष्पलम् (बर्हिष्पूलम् का.), १२ यजुष्पात्रम्, १३ अयस्कान्तः*, १४ तमसकाण्डः*, १५ अयस्काण्डः, १६ मेदस्पिण्डः, १७ भास्करः*, १८ अहस्करः, आकृतिगणः। इति कस्कादिः।

४६ कार्तकौजपादयः ६, २, ३७.

१ कार्तकौजपौ, २ सावर्णिमाण्डूकेयौ (सावर्णिमाण्डकेयौ), ३ अवन्त्यश्मकाः (आ°का.), ४ पैलश्यापर्णेयाः, ५ कपिश्यापर्णेयाः, ६ शैतिकाक्षपाञ्चालेयाः, ७ कटुकवाधूलेयाः (कटुकवार्चलेयाः का.), ८ शाकलशुनकाः (शाकलसणकाः का.), ९ शाकलशणकाः*, १० शणकवाभ्रवाः (सणक°का.), ११ आर्चाभिमौद्गलाः, १२ कुन्तिसुराष्ट्राः, १३ चिन्तिसुराष्ट्राः, १४ तण्डवतण्डाः, १५ अविमत्तकामविद्धाः, १६ बाभ्रवशालङ्कायनाः, १७ बाभ्रवदानच्युताः, १८ कठकालापाः, १९ कठकौथुमाः, २० कौथुमलौकाक्षाः, २१ स्त्रीकुमारम्, २२ मौदपैप्पलादाः, २३ वत्सजरन्तः (°जरत् का.), २४ सौश्रुतपार्थवाः, २५ जरामृत्यू (°मृत्यू का.), २६ याज्यानुवाक्ये, २७ शुनकधात्रेयाः, २८ गर्गवत्साः । इति कार्तकौजपादिः ।

४७ काशादयः ४, २, ८०.

१ काश, २ पाश (वाश का.), ३ अश्वत्थ, ४ पलाश, ५ पीयूक्षा (पीयूष का), ६ चरण, ७ वास, ८ नड, ९ वन, १० कर्दम, ११ कच्छूल*, १२ कङ्कट, (कण्टक का.) १३ गुहा, १४ बिस (विश, विस का.), १५ तृण, १६ कर्पूर, १७ बर्बर*; १८ मधुर*, १९ ग्रह (गृह का), २० कपित्थ*, २१ जतु, २२ शीपाल, (सीपाल)* २३ नर, २४ कण्टक । इति काशादिः ।

४८ काश्यादयः ४, २, ११६.

१ काशि, २ चेदि (वेदि, वैदी का.), ३ सांयाति*, ४ संवाह, ५ अच्युत, ६ मोदमान (मोहमान का.), ७ शकुलाद, ८ हस्तिकर्षू, ९ कुनामन् (कुदामन्), १० हिरण्य, ११ करण, १२ गोवासन (गोधाशन का.), १३ भारङ्गी*, १४ अरिंदम, १५ अरित्र*, १६ देवदत्त, १७ दशग्राम (दासग्राम का.), १८ शौवावतान (सौधावतान का.), १९ युवराज, २० उपराज, २१ देवराज, २२ मोदन*, २३ सिन्धुमित्र, २४ दासमित्र, २५ सुधामित्र*, २६ सोममित्र, २७ छागमित्र, २८ सधमित्र* (साधुमित्र), २९ आपदादिपूर्वपदात् (आपद्, ऊर्ध्व, तद्,) कालान्तात्, ३० संज्ञा, ३१ भौरिकि, ३२ भौलिङ्गि, ३३ सर्वमित्र, ३४ साधुमित्र । इति काश्यादिः ।

४९ काष्ठादयः ८, १, ६७.

१ काष्ठ, २ दारुण, ३ अमातापुत्र, ४वेश, ५ अनाज्ञात*, ६ अनुज्ञात, ७ अपुत्र*, ८ अयुत, ९ अद्भुत, १० अनुक्त, ११ भृश, १२ घोर, १३ सुख*, १४ परम, १५ सु, १६ अति, १७ कल्याण इति काष्ठादिः ।

५० (किंशुलकादयः)

किंशुलकादयः ६, ३, ११६.

१ किंशुलुक (किंशुलक का.), २ शाल्व (साल्वक), ३ नड* (नभ्र), ४ अञ्जन, ५ भञ्जन, ६ लोहित, ७ कुक्कुट । इति किंशुलुकादिः ।

५१ किरादयः ७, २, ७५.

(धातुपाठे १४१०-१४१४ द्रष्टव्याः)

५२ किसरादयः

(किशरादय)ः ४, ४, ५३.

१ किसर (किशर का.), २ नरद, ३ नलद, ४ स्थागल*, ५ तगर, ६ गुग्गुलु, ७ उशीर, ८ हरिद्रा, ९ हरिद्रु*, १० पर्णी* (पर्गी), ११ सुमङ्गल, १२ हरिद्रायणी . इति किसरादिः।

५३ कुञ्जादयः ४, १, ९८.

१ कुञ्ज, २ ब्रध्न, ३ शङ्ख, ४ भस्मन्, ५ गण, ६ लोमन्, ७ शठ, ८ शाक, ९ शुण्डा, १० शुभ, ११ विपाश् (विपाश का.), १२ स्कन्द, १३ स्कम्भ, १४ शाकट, १५ शुम्भा, १६ शिव, १७ शुभंया । इति कुञ्जादिः ।

५४ कुटादयः १, २, १.

(धातुपाठे १३६७-१४०२ द्रष्टव्याः)

५५ कुमुदादयः (१) ४, २, ८०.

१ कुमुद, २ शर्करा, ३ न्यग्रोध, ४ इक्कट (इत्कट, उत्कट का.), ५ सङ्कट, ६ कङ्कट, ७ गर्त, ८ बीज, ९ परिवाप, १० निर्यास*, ११ शकट*, १२ कच*, १३ मधु*, १४ शिरीष, १५ अश्व*, १६ अश्वत्थ, १७ बल्वज, १८ यवाष, १९ कूप, २० विकङ्कत (विकङ्कट), २१ दशग्राम, २२ कण्टक, २३ पलाश, २४ त्रिक, २५ कत । इति कुमुदादिः ।

५६ कुमुदादयः (२) ४, २, ८०.

१ कुमुद, २ गोमय (गोमथ), ३ रथकार, ४ दशग्राम, ५ अश्वत्थ, ६ शाल्मलि (°ली का.), ७ शिरीष, ८ मुनिस्थल (°स्थूल का.), ९ कुण्डल, १० कूट, ११ मधुकर्ण, १२ घासकुन्द*, १३ शुचिकर्ण, १४ सुचुकर्ण, १५ कुन्द । इति कुमुदादिः ।

५७ कुम्भपद्यः ५, ४, १३९.

१ कुम्भपदी, २ एकपदी, ३ जालपदी, ४ शूलपदी*, ५ मुनिपदी, ६ गुणपदी*, ७ शतपदी, ८ सूत्रपदी, ९ गोधापदी, १० कलशीपदी, ११ विपदी*, १२ तृणापदी*, १३ द्विपदी, १४ त्रिपदी*, १५ षट्पदी*, १६ दासीपदी, १७ शितिपदी*, १८ विष्णुपदी*, १९ सुपदी, २० निष्पदी, २१ आर्द्रपदी, २२ कुणिपदी (कुणपदी का), २३ कृष्णापदी, २४ शुचिपदी*, २५ द्रोणापदी (द्रोणीपदी), २६ द्रुपदी, २७ सूकरपदी, २८ शकृत्पदी, २९ अष्टापदी, ३० स्थूणापदी (स्थूलपदी का.), ३१ अपदी*, ३२ सूचीपदी, ३३ मालापदी, ३४ गोपदी, ३५ घृतपदी, ३६ सूपपदी, ३७ पञ्चपदी, ३८ अर्वपदी, ३९ स्तनपदी, ४० कलहंसपदी, ४१ विषपदी । इति कुम्भपद्यादिः।

५८ कुर्वादयः ४, १, १५१.

१ कुरु, २ गर्गर (गर्ग का.), ३मङ्गुष, ४ अजमार (अजमारक का.), ५ रथकार, ६

वावदूक, ७ सम्राजः क्षत्रिये, ८ कवि, ९ विमति (मति का.), १० कापिञ्जलादि, ११ वाक् (वाच्) १२ वामरथ, १३ पितृमत, १४ इन्द्रलाजी (इन्द्रजालि का.), १५ एजि*, १६ वातकि*, १७ दामोष्णीषि, १८ गणकारि, १९ कैशोरि, २० कुट, २१ शलाका (शालाका का.), २२ मुर, २३ पुर, २४ एरका (एरक का.), २५ शुभ्र*, २६ अभ्र, २७ दर्भ, २८ केशिनी, २९ वेनाच्छन्दसि, ३० शूर्पणाय, ३१ श्यावनाय, ३२ श्यावरथ, ३३ श्यावपुत्र, ३४ सत्यंकार, ३५ वडभीकार, ३६ पथिकार*, ३७ मूढ, ३८ शकन्धु, ३९ शङ्कु, ४० शाक, ४१ शाकिन् (शालिन्), ४२ शालीन*, ४३ कर्तृ, ४४ हर्तृ, ४५ इन, ४६ पिण्डी (इनपिण्डी का.), ४७ वामरथस्य कण्वादिवत्स्वरवर्जम्,४८ विस्फोटक, ४९ काक, ५० स्फाण्टक, ५१ वातकि ५२ धेनुजि, ५३ बुद्धिकार। इति कुर्वादिः

५९ कुलालादयः ४, ३, ११८.

१ कुलाल, २ वरुड, ३ चण्डाल, ४ निषाद, ५ किर्मार, ६ सेना, ७ सिरिध्र (सिरिन्ध्र), ८ सैरिन्ध्र (सैन्द्रिय का.), ९ देवराज, १० परिषद् (पर्षद्), ११ वधू, १२ मधु*, १३ रुरु, १४ रुद्र, १५ अनडुह् (अनडुह), १६ ब्रह्मन्, १७ कुम्भकार, १८ श्वपाक, १९ ध्रुव। इति कुलालादिः।

६० कृतादयः २, १, ५९.

१ कृत, २ मित, ३ मत, ४ भूत, ५ उक्त, ६ युक्त*, ७ समाज्ञात, ८ समाम्नात, ९ समाख्यात, १० संभावित, ११ संसेवित*, १२ अवधारित, १३ अवकल्पित, १४ निराकृत, १५ उपकृत, १६ उपाकृत, १७ दृष्ट*, १८ कलित*, १९ दलित*, २० उदाहृत*, २१ विश्रुत, २२ उदित*, आकृतिगणः। इति कृतादिः।

६१ कृशाश्वादयः ४, २, ८०.

१ कृशाश्व, २ अरिष्ट, ३ अरिश्म (आरिश्व का.), ४ वेश्मन्, ५ विशाल, ६ लोमश*, ७ रोमश*, ८ रोमक, ९ लोमक*, १० शबल, ११ कूट, १२ वर्चल*, १३ सुवर्चल*, १४ सुकर, १५ सूकर, १६ प्रतर (प्रातर), १७ सदृश, १८ पुरग, १९ पुराग*, २० सुख, २१ धूम, २२ अजिन, २३ विनत (विनता, वनिता का.),२४ अवनत,२५ विकुट्यास (कुविद्यास, विकुधास का.), २६ पराशर*, २७ अरुस्, २८ अयस्*, २९ मौद्गल्य, ३० सूकर* (मौद्गल्याकर), ३१ रोमन्, ३२ बर्बर, ३३ अवयास, अयावस्। इति कृशाश्वादिः।

६२ कोटरादयः ६, ३, ११६.

१ कोटर, २ मिश्रक, ३ सिध्रक, ४ पुरग (पुरक का.), ५ शारिक (सारिक का.)। इति कोटरादिः।

६३ क्रत्वादयः ६, २, ११८.

१ क्रतु, २ दृशीक, ३ प्रतीक, ४ प्रतूर्ति (प्रपूर्ति का.), ५ हव्य, ६ भग। इति क्रत्वादिः।

६४ क्रमादयः ४, २, ६१.

१ क्रम, २ पद, ३ शिक्षा, ४ मीमांसा, ५ सामन्। इति क्रमादिः।

६५ क्र्यादयः ३, १, ८१.

(धातुपाठे १४७४–१५३४ द्रष्टव्याः।)

६६ क्रोडादयः ४, १, ५६.

१ क्रोड, २ नख, ३ खुर, ४ गोखा*, ५ उखा, ६ शिखा*, ७ वाल, ८ शफ, ९ गुद आकृतिगण, १० भग, ११ गल, १२ घोणा, १३ गुल्फ. इति क्रोडादिः।

६७ क्रौड्यादयः ४, १, ८०.

१ क्रौडि, २ लाडि, ३ व्याडि, ४ आपिशालि, ५ आपक्षिति, ६ चौपयत, ७ चैटयत (वैटयत), ८ सैकयत (शैकयत का.), ९ वैल्वयत (वैकल्पयत का.), १० सौधातकि, ११ सूत युवत्याम्, १२ भोज क्षत्रिये, १३ यौतकि*, १४ कौटि*, १५ भौरिकि, १६ भौलिकि, १७ शाल्मलि, १८ शालास्थलि, १९ कापिष्ठलि, २० गौकक्ष्य (गौलक्ष्य का.)। इति क्रौड्यादिः।

६८ क्षुभ्नादयः ८, ४, ३९.

१ क्षुभ्ना (क्षुभ्नाति), २ नृनमन, ३ नन्दिन्, ४ नन्दन, ५ नगर, एतान्युत्तरपदानि संज्ञायां प्रयोजयन्ति. ६ हरिनन्दी, ७ हरिनन्दनः, ८ गिरिनगरम्, ९ नृतिर्यङि प्रयोजयति, नरीनृत्यते; १० नर्तन, ११ गहन, १२ नन्दन, १३ निवेश, १४ निवास, १५ अग्नि, १६ अनूप, एतान्युत्तरपदानि प्रयोजयन्ति, १७ परिनर्तनम्, १८ परिगहनम्, १९ परिनन्दनम्, २० शरनिवेशः, २१ शरनिवासः, २२ शराग्निः, २३ दर्भानूपः, २४ आचार्यादणत्वं च आचार्यभोगीनः (आचार्यानी का.) आकृतिगणोऽयम्। पाठान्तरम्। त. वि) क्षुभ्ना, २५ तृप्नु, नृनमन, २६ नरनगर, नन्दन, यङ् नृती, २७ गिरिनदी, २८ गृहनमन, निवेश, निवास, अग्नि, अनूप, आचार्यभोगीन, २९ चतुर्हायन, ३० इरिकादीनि वनोत्तरपदानि संज्ञायाम्। इरिका तिमिर, समीर, कुबेर, हरि, कर्मार। आकृतिगणः। इति क्षुभ्नादिः।

६९ खण्डिकादयः ४, २, ४५.

१ खण्डिक (खण्डिका का.), २ वडवा, ३ क्षुद्रकमालवात्सेनासंज्ञायाम्, ४ भिक्षुक, ५ शुक, ६ उलूक, ७ श्वन्, ८ अहन्, ९ युगवरत्र (°वरत्रा, युग, वरत्रा का.), १० हलबन्ध (बन्धा)। इति खण्डिकादिः।

८६

७० गम्यादयः ३, ३, ३.

१ गमी, २ आगमी (आगामी का.), ३ भावी, ४ प्रस्थायी, ५ प्रतिरोधी, ६ प्रतियोधी, ७ प्रतिबोधी, ८ प्रतियायी, ९ प्रतियोगी, १० आयायी। इति गम्यादिः।

७१ गर्गादयः ४, १, १०५.

१ गर्ग, २ वत्स, ३ वाज असे; (असमासे), ४ संकृति, ५ अज, ६ व्याघ्रपाद्, ७ विदभृत्, ८ प्राचीनयोग, ९ अगस्ति, १० पुलस्ति, ११ चमस, १२ रेभ, १३ अग्निवेश, १४ शङ्ख, १५ शट (शठ का.), १६ शक*, १७ एक*, १८ धूम, १९ अवट, २० मनस् (मनस का.) २१ धनंजय, २२ वृक्ष; २३ विश्वावसु, २४ जरमाण (जनमान का.).

(लोहितादयः ४, १, १८.)

२५ लोहित, २६ संशित, २७ बभ्रु, २८ वल्गु*, २९ मण्डु, ३० गण्डु, ३१ शङ्कु (शङ्ख का.), ३२ लिगु, ३३ गुहलु (गुलु का.), ३४ मन्तु, ३५ मङ्क्षु (मक्षु का.), ३६ आलिगु, ३७ जिगीषु, ३८ मनु, ३९ तन्तु, ४० मनायी, ४१ सूनु, ४२ कथक, ४३ कन्थक*, ४४ ऋक्ष*, ४५ वृक्ष* (तृक्ष), ४६ तनु*, ४७ तरुक्ष, ४८ तलुक्ष, ४९ तण्ड, ५० वतण्ड, ५१ कपि, ५२ कत (कपिकत का.), ५३ कष, ५४ भूत, ५५ कुरुकत, ५६ अनुडुह्, ५७ कवि, ५८ पुरुकुत्स, ५९ शक्ति,

(कण्वादयः ४, २, १११.)

६० कण्व, ६१ शकल, ६२ गोकक्ष, ६३ अगस्त्य, ६४ कुण्डिनी (कण्डिनी कुण्डिन का.), ६५ यज्ञवल्क, ६६ पर्णवल्क, ६७ अभयजात (उभय, जात का.), ६८ विरोहित, ६९ वृषगण, ७० रहूगण, ७१ शण्डिल, ७२ चणक (वर्णक, वण का.),

७३ चुलुक (कचुलुक का.), ७४ मुद्गल, ७५ मुसल, ७६ जमदग्नि, ७७ पराशर, ७८ जातूकर्ण (जतू° का.), ७९ महित*, ८० मन्त्रित, ८१ अश्मरथ, ८२ शर्कराक्ष, ८३ पूतिमाष, ८४ स्थूरा (स्थूण का.), ८५ अररक (अदरक), ८६ एलाक*, ८७ पिङ्गल, ८८ कृष्ण, ८९ गोलन्द (गोलुन्द का.), ९० उलूक, ९१ तितिक्ष, ९२ भिषज (भिषज्), ९३ भिष्णज, ९४ भडित, ९५ भण्डित, ९६ दल्भ, ९७ चेकित (चिकित), ९८ चिकित्सित*, ९९ देवहू, १०० इन्द्रहू, १०१ एकलू, १०२ पिप्पलू, १०३ वृहदग्नि (वृदग्नि का.), १०४ सुलोहिन्*, १०५ सुलाभिन् (सुलोभिन का.), १०६ उक्थ (उकत्थ का, उचथ), १०७ कुटीशु, १०८ संहित, १०९ पथ, ११० कन्थु, १११ श्रुव, ११२ कर्कटक, ११३ रूक्ष, ११४ प्रचुल, ११५ विलम्ब, ११६ विष्णुज। इति गर्गादिः।

७२ गवादयः ५, १, २.

१ गो, २ हविस्, ३ अक्षर, ४ विष, ५ बर्हिस्, ६ अष्टका, ७ स्खदा (स्खद का.), ८ युग, ९ मेधा, १० स्रुच् (स्रक् का.), ११ नाभि नभं च, १२ शुनः संप्रसारणं वा च दीर्घत्वं तत्संनियोगेन चान्तोदात्तत्वम्, १३ उधसो ऽनङ् च, १४ कूप*, १५ खद*, १६ दर (उदर का.), १७ खर, १८ असुर*, १९ अध्वन् (अध्वन; अध्वा का.), २० क्षर*, २१ वेद*, २२ बीज*, २३ दीप्त* (दीप्त), २४ स्कन्द। इति गवादिः।

७३ गवाश्वप्रभृतीनि २, ४, ११.

१ गवाश्वम्, २ गवाविकम्, ३ गवैडकम्, ४ अजाविकम्, ५ अजैडकम्, ६ कुब्जवामनम्, ७ कुब्जकिरातम् (°कैरातम् का.), ८ पुत्रपौत्रम्, ९ श्वचण्डालम्, १० स्त्रीकुमारम्, ११ दासीमाणवकम्, १२ शाटीपटीरम्*, १३ शाटीप्रच्छदम्*, १४ शाटीपट्टिकम्*, १५ उष्ट्रखरम्, १६ उष्ट्रशशम्, १७ मूत्रशकृत्, १८ मूत्रपुरीषम्, १९ यकृन्मेदः, २० मांसशोणितम्, २१ दर्भशरम्, २२ दर्भपूतीकम्, २३ अर्जुनशिरीषम्, २४ अर्जुनपुरुषम्*, २५ तृणोलपम् (तृणापलम्), २६ दासीदासम्, २७ कुटीकुटम्, २८ भागवतीभागवतम्, २९ शाटीपिच्छकम्। इति गवाश्वप्रभृतयः।

७४ गहादयः ४, २, १३८.

१ गह, २ अन्तस्थ, ३ सम, ४ विषम, ५ मध्य मध्यमं चाण् चरणे, ६ उत्तम, ७ अङ्ग, ८ वङ्ग, ९ मगध, १० पूर्वपक्ष, ११ अपरपक्ष, १२ अधमशाख, १३ उत्तमशाख, १४ एकशाख*, १५ समानशाख, १६ समानग्राम*, १७ एकग्राम, १८ एकवृक्ष, १९ एकपलाश, २० इष्वग्र, २१ इष्वनीक (इष्वनी का.), २२ अवस्यन्दन (अवस्यन्दी अवस्कन्द का.), २३ कामप्रस्थ, २४ खाडायन (शाडिकाडायनि, खाडायनि, खाण्डायनी का.), २५ काठेरणि (कावेरणि कामवेरणि का.), २६ लावेरणि*, २७ सौमित्रि*, २८ शैशिरि, २९ आसुत्*, ३० दैवशर्मि (देवशर्मन् का.), ३१ श्रौति, ३२ आर्हिंसि, ३३ आमित्रि, ३४ व्याडि, ३५ वैजि (वैदाजि का.), ३६ आध्याश्वि, ३७ आनृशंसि, ३८ शौङ्गि, ३९ आग्निशर्मि (अग्निशर्मन् का.), ४० भौजि, ४१ वाराटकि (आराटकि का.), ४२ वाल्मीकि (वाल्मिकि), ४३ क्षेमवृद्धि (क्षेमवृद्धिन् का.), ४४ आश्वत्थि, ४५ औद्ग्राहमानि (औद्वाहमानि)*, ४६ ऐक*, ४७ बिन्दवि*, ४८ दन्ताग्र*, ४९ हंस* ५० तन्त्वग्र* (तत्त्वग्र), ५१ उत्तर, ५२ अनन्तर (अन्तर का.), ५३ मुखपार्श्वतसो लोपः (मुखतीय, पार्श्वतीय), ५४ जनप-

रयोः कुक् च (जनकीय, परकीय), ५५ देवस्य च, ५६ वेणुकादिभ्यश्छण्, ५७ आसुरि, ५८ सौवि, ५९ पारकि, आकृतिगणः । इति गहादिः ।

७५ गुडादयः ४, ४, १०३.

१ गुड, २ कुलमाष, ३ सक्तु, ४ अपूप, ५ मांसौदन, ६ इक्षु, ७ वेणु, ८ संग्राम, ९ संघात, १० संक्राम*, ११ संवाह*, १२ प्रवास, १३ निवास, १४ उपवास । इति गुडादिः ।

७६ गुणादयः ६, २, १७६.

१ गुण, २ अक्षर, ३ अध्याय, ४ सुक्त, ५ छन्दोमान, आकृतिगणः । इति गुणादिः ।

७७ गृष्ट्यादयः ४, १, १३६.

१ गृष्टि, २ हृष्टि, ३ बलि, ४ हलि, ५ विश्रि (कुद्रि), ६ अजबस्ति, ७ मित्रयु, ८ फालि, ९ अलि, १० दृष्टि । इति गृष्ट्यादिः ।

७८ गोत्रादीनि ८, १, २७; ६९.

१ गोत्र, २ ब्रुव, ३ प्रवचन, ४ प्रहसन, ५ प्रकथन, ६ प्रत्ययन, ७ प्रपञ्च, ८ प्राय, ९ न्याय, १० प्रचक्षण, ११ विचक्षण, १२ अवचक्षण, १३ स्वाध्याय, १४ भूयिष्ठ, १५ वा नाम (नाम वा का.), १६ प्रदशन, १७ प्रयजन । इति गोत्रादिः ।

७९ गोपवनादयः २, ४, ६७.

१ गोपवन, २ शेयु (शिग्रु), ३ बिन्दु, ४ भाजन, ५ अश्वावतान (अश्व, अवतान का.), ६ श्यामाक (श्योमाक), ७ श्यामक*, ८ श्यापर्ण । बिदाद्यन्तर्गणोऽयं गोपवनादिः ।

८० गोपदादयः ५, २, ६२.

१ गोपद् (गोपद का.), २ इषे त्वा (त्व का.) ३ मातरिश्वन्, ४ देवस्य त्वा, ५ देवीरापः, ६ कृष्णो ऽस्याखरेष्ठः, ७ देवीं (दैवीं का.) धिय धिया (धियम् का.), ८ रक्षोहण, ९ युञ्जान, १० अञ्जन, ११ प्रभूत, १२ प्रतूर्त, १३ कृशानु (कृशाकु, दृशान का.), १४ सहस्रशीर्षा, १५ वातस्य ते, १६ कृशाश्व, १७ स्वाहाप्राण, १८ प्रस्तुत । इति गोपदादिः ।

८१ गौरादयः ४, १, ४१.

१ गौर, २ मत्स्य, ३ मनुष्य, ४ शृङ्ग, ५ पिङ्गल, ६ हय, ७ गवय, ८ मुकय, ९ ऋश्य, १० पुट, ११ तूण*, १२ द्रुण, १३ द्रोण, १४ हरिण, १५ काकण (कोकण; कण का.), १६ पटर, १७ उणक (उकण का.), १८ आमलक (आमल, आमलक), १९ कुवल, २० बिम्ब, २१ बदर, २२ कर्कर* (फर्करक), २३ तर्कार, २४ शर्कार, २५ पुष्कर, २६ शिखण्ड, २७ सलद*, २८ शष्कण्ड*, २९ सनन्द (सलन्द का.), ३० सुपम, ३१ सुषव*, ३२ अलिन्द*, ३३ गडुल (गडुज का.), ३४ पाण्डश*, ३५ आढक, ३६ आनन्द, ३७ पाश्वत्थ*, ३८ सृपाट, ३९ आपाच्चिक (आखक; आपिच्छिक का.), ४० शष्कुल, ४१ सूर्म, ४२ शूर्प, ४३ सूच*, ४४ यूप (पूप), ४५ यूथ*, ४६ सूप*, ४७ मेथ*, ४८ वल्लक*, ४९ धातक (वातक का.), ५० सल्लक, ५१ मालक, ५२ मालत, ५३ साल्वक, ५४ वेतस, ५५ वृस (वृक्ष; पृस का.), ५६ अतस, ५७ उभय*, ५८ भृङ्ग*, ५९ मह, ६० मठ, ६१ छेद, ६२ पेश*, ६३ मेद*, ६४ श्वन्, ६५ तक्षन्, ६६ अनडुही, ६७ अनड्वाही, ६८ एषणः करणे, ६९ देह, ७० देहल*, ७१ काकादन,

७२ गवादन, ७३ तेजन, ७४ रजन, ७५ लवण, ७६ औद्गाहमानि (आद्गाहमानि), ७७ गोतम (गौतम का.), ७८ पारक*, ७९ अयःस्थूण (आप, स्थूण का.), ८० भौरिकि (भौरि का.), ८१ भौलिकि, ८२ भौलिङ्गि, ८३ यान (पान का.), ८४ मेध*, ८५ आलम्बि*, ८६ आलजि*, ८७ आलब्धि*, ८८ आलाक्षि, ८९ केवाल*, ९० आपक*, ९१ आरट, ९२ नट, ९३ टोट, ९४ नोट (नाट का.), ९५ मूलाट, ९६ शातन, ९७ पोतन*, ९८ पातन, ९९ पानठ* (पाठन), १०० आस्तरण, १०१ अधिकरण, १०२ अधिकार, १०३ आग्रहायणी (अग्रहायणी), १०४ प्रत्यवरोहिणी, १०५ सेचन, १०६ सुमङ्गलात् संज्ञायाम्, १०७ अण्डर*, १०८ सुन्दर, १०९ मण्डल, ११० मन्थर*, १११ मङ्गल*, ११२ पट, ११३ पिण्ड, ११४ षण्ड*, ११५ ऊर्द (कुर्द का.), ११६ गुर्द (गूर्द का.), ११७ शम*, ११८ सूद*, ११९ आर्द (औड)*, १२० हृद* (ह्रद), १२१ पाण्ड (पाण्ट का.), १२२ भाण्ड (भाण्डल, भाण्ड)*, १२३ लोहाण्ड (लोफाण्ट का.), १२४ कदर*, १२५ कन्दर, १२६ कदल (कन्दल का.), १२७ तरुण, १२८ तलुन, १२९ कल्माष, १३० बृहत्, १३१ महत्, १३२ सोम*, १३३ सौधर्म, १३४ रोहिणी नक्षत्रे, १३५ रेवती नक्षत्रे, १३६ विकल, १३७ निष्कल, १३८ पुष्कल, १३९ कटाच्छ्रोणिवचने, पिप्पल्यादयश्च, १४० पिप्पली, १४१ हरीतकी (हरितकी), १४२ कोशातकी, १४३ शमी, १४४ वरी, १४५ शरी (शमीकरीरी का.), १४६ पृथिवी, १४७ क्रोष्टु (क्रोष्ट्री का.), १४८ मातामह, १४९ पितामह, १५० सृगेठ, १५१ सुन, १५२ सूर्य, १५३ सकलूक, १५४ आलिङ्गि, १५५ पावन, १५६ एत, १५७ विटक, १५८ भट्ट, १५९ दहन, १६० कन्द, १६१ काकण । इति गौरादिः ।

८२ गौरादयः ६, २, १९४.

१ गौर, २ तैष (नैष का.), ३ तैल, ४ लेट, ५ लोट, ६ जिह्वा, ७ कृष्ण (कृष्णा का.), ८ कन्या, ९ गुध (गुड का.), १० कल्प, ११ पाद । इति गौरादिः ।

८३ ग्रहादयः ३, १, १३४.

१ ग्राही, २ उत्साही, ३ उद्दासी, ४ उद्भासी, ५ स्थायी, ६ मन्त्री, ७ संमर्दी, रक्षश्रु (वस का) वपशां नौ, ८ निरक्षी, ९ निश्रावी, (१० निवासी का.), ११ निवायी, १२ निशायी; याचृव्याहृव्रजवदवसां प्रतिषिद्धानाम् (याचिव्याहृसंव्याहृव्रज° का.), १३ अयाची, १४ अव्याहारी, १५ असंव्याहारी, १६ अवाजी, १७ अवादी, १८ अवासी, अचामचित्तकर्तृकाणाम् (प्रतिषिद्धानामित्येव का.), १९ अकारिन्, २० अहारिन्, २१ अविनायी, २२ विशायी (अवि° का.), २३ विषायी* (अवि°); विशयी विषयी देशे, २४ विशयी*, २५ विषयी देशः; २६ अभिभावी भूते, २७ अपराधी, २८ उपरोधी, २९ परिभवी, ३० परिभावी । इति ग्रहादिः ।

८४ घोषादयः ६, २, ८५.

१ घोष, २ कट (घट), ३ वल्लभ (पल्वल का.), ४ ह्रद, ५ बदरी (बदर का.), ६ पिङ्गल (पिगली), ७ पिशङ्ग, ८ माला*, ९ रक्षा (रक्षः का.) १० शाला (शालः का.), ११ कूट (वृट्), १२ शाल्मली, १३ अश्वत्थ, १४ तृण, १५ शिल्पी, १६ मुनि, १७ प्रेक्षा (प्रेक्षाकृ, पुंसा का.) इति घोषादिः ।

८५ चादयः १, ४, ५७.

१ च, २ वा, ३ ह, ४ अह, ५ एव, ६ एवम्, ७ नूनम्, ८ शश्वत्, ९ युगपत्, १० भूयस्*, ११ सूपत्, १२ कूपत्, १३ कुवित्, १४ नेत्, १५ चेत्, १६ चण्, १७ कच्चित्, १८ यत्र, १९ तत्र*, २० नह, २१ हन्त, २२ माकिम्, २३ माकीम्*, २४ माकिर्*, २५ नकिम्, २६ नकीम्*, २७ नकिर्, २८ आकीम्*, २९ माङ् (मा), ३० नञ् (न), ३१ तावत्, ३२ यावत्, ३३ त्वा, ३४ त्वे (त्वै, द्वै), ३५ रै, ३६ रे*, ३७ श्रौषट्, ३८ वौषट्, ३९ वषट्, ४० स्वाहा, ४१ स्वधा, ४२ ओम्, ४३ तथा (तथाहि), ४४ खलु, ४५ किल, ४६ अथ, ४७ सु, ४८ स्मुष्टु, ४९ स्म, ५० अ, ५१ इ, ५२ उ, ५३ ऋ, ५४ लृ, ५५ ए, ५६ ऐ, ५७ ओ, ५८ औ, ५९ दह, ६० उञ्, ६१ उकञ्, ६२ वेलायाम्, ६३ मात्रायाम्, ६४ यथा, ६५ यत्, ६६ तत्, ६७ किम्, ६८ पुरा, ६९ वधा, (वध्वा*) ७० धिक्, ७१ हाहा, ७२ हेहै (हहे*), ७३ पाट्, ७४ प्याट्, ७५ आहो, ७६ उताहो, ७७ हो, ७८ अहो, ७९ नो (नौ), ८० अथो, ८१ ननु, ८२ मन्ये, ८३ मिथ्या, ८४ असि, ८५ ब्रूहि, ८६ तु, ८७ नु, ८८ इति, ८९ इव, ९० वत्, ९१ वात्, ९२ वन (चन का.), ९३ बत, ९४ सम्, ९५ वशम्, ९६ शिकम्, ९७ दिकम् (हिकम् का.), ९८ सनुकम्, ९९ छम्बट् (छंबट्, छंबट), १०० शङ्के*, १०१ शुकम्, १०२ खम्, १०३ सनात्, १०४ सनुतर्, १०५ नहिकम्, १०६ सत्यम्, १०७ ऋतम्, १०८ अद्धा, १०९ इद्धा, ११० नोचेत्, १११ नचेत्, ११२ नहि, ११३ जातु, ११४ कथम्, ११५ कुतः, ११६ कुत्र, ११७ अव, ११८ अनु, ११९ हा*, १२० हे, १२१ है (हे है का.), १२२ आहोस्वित्, १२३ शम्, १२४ कम्, १२५ दिष्ट्या, १२६ पशु, १२७ वट्, १२८ सह, १२९ अनुषट्*, १३० आनुषक्, १३१ अङ्ग, १३२ फट्, १३३ ताजक् (माजक्), १३४ अये, १३५ अरे, १३६ चाटु (चटु का.), १३७ कुम्, १३८ खुम्, १३९ घुम्, १४० अम्, १४१ ईम् (आईम्, अम्, ईम् का.), १४२ सीम्, १४३ सिम्*, १४४ सि, १४५ वै, १४६ उपसर्गविभक्तिस्वरप्रतिरूपकाश्च निपाताः । आकृतिगणोऽयम् । इति चादयः । (१४७ तथा, १४८ अस्मि, १४९ तक, १५० यम्, १५१ थाट्, १५२ तुम्, १५३ आम्, १५४ इह, १५५ अनुकम्, १५६ सुकम्, १५७ सुधा, १५८ हाहौ, १५९ हैहा, १६० ईहा, १६१ ताजक्, १६२ बाट्, १६३ वाट्, १६४ हुम्, १६५ शीम्, १६६ वाकिर्, १६७ आङ् (आ), १६८ अ, १६९ मा (माङ्), १७० नो, १७१ ना प्रतिषेधे; १७२ उत, १७३ तुवै, १७४ न्वै, १७५ नुवै, १७६ अध, १७७ अधस्, १७८ स्मि, १७९ अच्छ, १८० अदल्, १८१ हेहे, १८२ हैहै, १८३ म, १८४ आस्, १८५ शस्, १८६ वव, १८७ डिकम्, १८८ हिनुक्, १८९ श्वकम्, १९० नुकम्, १९१ अन्त, १९२ द्यौ, १९३ सुक्, १९४ अले, १९५ कीम्). १४७–१९५ एते बोथलिंगसंगृहीते गणपाठे दृश्यन्ते

८६ चार्वादयः ६, २, १६०.

१ चारु, २ साधु, ३ यौधकि (यौधिक का.), ४ अनङ्गमेजय, ५ वदान्य, ६ अकस्मात्, ७ वर्तमानवर्धमानत्वरमाणध्रियमाणक्रीयमाणरोचमानशोभमानाः (क्रियमाण[क्रीयमाण]का.) संज्ञायाम्, ८ विकारसदृशे व्यस्ते समस्ते (अविकार, असदृश, अविकारसदृश), ९ गृहपति, १० गृहपतिक, ११ राजाह्नोश्छन्दसि । इति चार्वादिः ।

८७ चिहणादयः ६, २, १२५.

१ चिहण, २ मडर (मद्दुर, मन्दर), ३ मद्दुमर (मड्डुर का.), ४ वैतुल, ५ पटत्क, ६ वैडालिकर्णक (°कर्ण का.), ७ वैडालिकर्णि (वैतालि° का.), ८ कुक्कुट, ९ चिक्कण, १० चित्कण। इति चिहणादिः।

८८ चुरादयः ३, १, २५.

(धातुपाठे १५३५-१९४४ द्रष्टव्याः)

८९ चूर्णादीनि ६, २, १३४.

१ चूर्ण, २ करिव, ३ करिप, ४ शाकिन, ५ शाकट, ६ द्राक्षा, ७ तूस्त, ८ कुन्दुम (कुन्दम का.), ९ दलप, १० चमसी, ११ चक्कन (चक्रन, चक्वन का.), १२ चौल। इति चूर्णादिः।

९० छत्रादीनि ४, ४, ६२.

१ छत्र, २ शिक्षा, ३ प्ररोह (पुरोह का.), ४ स्था (आस्था, संस्था, अवस्था का.), ५ बुभुक्षा, ६ चुरा, ७ तितिक्षा*, ८ उपस्थान, ९ कृषि (ऋषि का.), १० कर्मन्, ११ विश्वधा, १२ तपस्, १३ सत्य, १४ अनृत, १५ विशिखा*, १६ विशिका (शिविका का.), १७ भक्षा*, १८ उदस्थान*, १९ पुरोडा(!)*, २० विक्षा*, २१ चुक्षा*, २२ मन्द्र। इति च्छत्रादिः।

९१ छात्र्यादयः ६, २, ८६.

१ छात्रि, २ पेलि (ऐलि का.), ३ भाण्डि, ४ व्याडि, ५ आखण्डि, ६ आटि*, ७ गामि (गौमि का.) इति छात्र्यादिः।

९२ छेदादयः ५, १, ६४.

१ छेद, २ भेद, ३ द्रोह, ४ दोह, ५ नर्त (नर्ति, वर्त का.), ६ कर्ष, ७ तीर्थ*, ८ संप्रयोग, ९ विप्रयोग, १० प्रयोग*, ११ विप्रकर्ष, १२ प्रेषण, १३ संप्रश्न, १४ विप्रश्न, १५ विकर्ष*, १६ प्रकर्ष*, १७ विराग विरङ्गं च। इति छेदादिः।

९३ जक्षादयः ६, १, ६.

(धातुपाठे १०७१-१०७७ द्रष्टव्याः)

९४ जुहोत्यादयः २, ४, ७५.

(धातुपाठे १०८३-११०६ द्रष्टव्याः)

९५ ज्वलादयः ३, १, १४०.

(धातुपाठे ८३१-८६० द्रष्टव्याः)

९६ डतरादयः ७, १, २५.

(सर्वादिगणे २४१. ५-९ द्रष्टव्याः)

९७ तक्षशिलादयः ४, ३, ९३.

१ तक्षशिला, २ वत्सोद्धरण, ३ कैर्मेदुर (कौमेदुर), ४ ग्रामणी, ५ छगल*, ६ क्रोष्टुकर्ण (कर्णकोष्ठ का.), ७ सिंहकर्ण (सिंहकोष्ठ का.), ८ संकुचित, ९ किंनर, १० काण्डधार (काण्डवारण का.), ११ पर्वत*, १२ अवसान, १३ बर्बर, १४ कंस, १५ सरालक। इति तक्षशिलादिः।

९८ तनादयः २, ४, ७९; ३, १, ७९.

(धातुपाठे १४६४-१४७३ द्रष्टव्याः)

९९ तनोत्यादयः ६, ४, ३७.

(धातुपाठे १४६४-१४७३ द्रष्टव्याः)

१०० तसिलादयः ६, ३, ३४.

१ तसिल्, २ त्रल्, ३ तरप्, ४ तमप् ५ चरट्, ६ जातीयर्, ७ कल्पप्, ८ देशीयर्, ९ रूपप्, १० पाशप्, ११ थम्, १२ थाल्, १३ दा, १४ र्हिल्, १५ तिल्, १६ थ्यन्। इति तसिलादिः।

१०१ तारकादयः ५, २, ३६.

१ तारका, २ पुष्प, ३ कर्णक*, ४ मञ्जरी*, ५ ऋजीष, ६ क्षण*, ७ सूच (सूचक का.), ८ सूत्र, ९ निष्क्रमण, १० पुरीष, ११ उच्चार, १२ प्रचार, १३ विचार, १४ कुड्मल (कड्मल), १५ कण्टक, १६ मुसल*, १७ मुकुल, १८ कुसुम, १९ कुतूहल, २० स्तवक (स्तवक), २१ किसलय, २२ पल्लव, २३ खण्ड, २४ वेग, २५ निद्रा, २६ मुद्रा, २७ बुभुक्षा, २८ धेनुष्या, २९ पिपासा, ३० श्रद्धा, ३१ अभ्र, ३२ पुलक, ३३ अङ्गारक, ३४ वर्णक, ३५ द्रोह, ३६ दोह, ३७ सुख, ३८ दुःख, ३९ उत्कण्ठा (उत्कण्ठ का.), ४० भर, ४१ व्याधि, ४२ वर्मन्*, ४३ व्रण*, ४४ गौरव, ४५ शास्त्र, ४६ तरंग, ४७ तिलक, ४८ चन्द्रक (चन्द्र का.), ४९ अन्धकार, ५० गर्व, ५१ मुकुर (कुमुर), ५२ हर्ष, ५३ उत्कर्ष, ५४ रण*, ५५ कुवलय, ५६ गर्ध, ५७ क्षुध् (क्षुधा का.), ५८ सीमन्त, ५९ ज्वर, ६० गर*, ६१ रोग, ६२ रोमाञ्च, ६३ पण्डा, ६४ कज्जल, ६५ तृष्, ६६ कोरक, ६७ कल्लोल, ६८ स्थपुट*, ६९ फल, ७० कञ्चुक*, ७१ शृङ्गार, ७२ अङ्कुर, ७३ शैवल, ७४ बकुल*, ७५ श्वभ्र*, ७६ आराल*, ७७ कलङ्क, ७८ कर्दम, ७९ कन्दल, ८० मूर्छा*, ८१ अङ्गार, ८२ हस्तक (हस्त का.), ८३ प्रतिबिम्ब*, ८४ विघ्नतन्त्र (विघ्न, तन्त्र)*, ८५ प्रत्यय*, ८६ दीक्षा*, ८७ गर्ज, ८८ गर्भादप्राणिनि, ८९ तन्द्रा, ९० स्तवक, ९१ कर, ९२ आन्दोल, ९३ गोर, ९४ राग आकृतिगणः। इति तारकादिः।

१०२ तालादयः ४, ३, १५०.

१ तालाद्धनुषि, २ बार्हिण, ३ इन्द्रालिश (इन्द्रासिप), ४ इन्द्राद्दश, ५ इन्द्रायुध, ६ चय (चाप चग का.), ७ श्यामाक, ८ पीयूक्षा। इति तालादिः।

१०३ तिकादयः ४, १, १५४.

१ तिक, २ कितव (कितक), ३ संज्ञा, ४ वाला (वाल का.), ५ शिखा (संज्ञाबालशिख), ६ उरस् (उरश), ७ शाट्य (शाठ्य का.), ८ सैन्धव, ९ यमुन्द, १० रूप्य, ११ ग्राम्य, १२ नील, १३ अमित्र, १४ गौकक्ष्य (गौकुक्ष्य), १५ कुरु (करु का.), १६ देवरथ, १७ तैतल (तैतिल का.), १८ औरस (औरश), १९ कौरव्य, २० भौरिकि, २१ भौलिकि, २२ चौपयत, २३ चैटयत, २४ शीकयत (शैकयत का.), २५ क्षैतयत, २६ वाजवत (ध्वाजवत का.), २७ चन्द्रमस्, २८ शुभ, २९ गङ्गा, ३० वरेण्य, ३१ सुपामन्, ३२ आरन्द्ध (आरटव), ३३ वह्यका, ३४ खल्यका (खल्या, खल्य का.), ३५ वृष, ३६ लोमक, ३७ उदञ्ज (उदन्य का.), ३८ यञ्ज, ३९ सुयामन्, ४० ऋश्य (ऋष्य), ४१ भीत, ४२ जाजल, ४३ रस, ४४ लावक, ४५ ध्वजवद्, ४६ वसु, ४७ वन्धु ४८ आवन्धका (आव°)। इति तिकादिः।

१०४ तिककितवादयः २, ४, ६८.

१ तिककितवाः, २ वङ्खरभण्डीरथाः, ३ उपकलमकाः, ४ पफकनरकाः, ५ बकनखगुदपरिणद्धाः (बकनखश्वगुद° का.), ६ उब्जककुभाः, ७ लङ्कशान्तमुखाः, ८ उत्तरशलङ्कटाः (उरसलङ्कटाः का.), ९ कृष्णाजिनकृष्णसुन्दराः, १० भ्राष्टककपिष्ठला, ११ अग्निवेशदशेरुकाः (°दासेरकाः का.)। इति तिककितवादिः।

१०५ तिष्ठद्गुप्रभृतीनि २, १, १७.

१ तिष्ठद्गु, २ वहद्गु, ३ आयतीगवम्, ४

खलेयवम्, ५ खलेबुसम्, ६ लूनयवम्, ७ लूयमानयवम्, ८ पूतयवम्, ९ पूयमानयवम्, १० संहृतयवम्, ११ संह्रियमाणयवम्, १२ संहृतबुसम्, १३ संह्रियमाणबुसम्, १४ समभूमि, १५ समपदाति, १६ सुषमम्, १७ विषमम्, १८ दुःषमम्, १९ निःषमम्, २० अपसमम्, २१ आयतीसमम्, २२ (प्रोढम्*), २३ पापसमम्, २४ पुण्यसमम्, २५ प्राह्णम्, २६ प्ररथम्, २७ प्रमृगम्, २८ प्रदक्षिणम्, २९ (अपरदक्षिणम्), ३० संप्रति, ३१ असंप्रति, ३२ इच्प्रत्ययः समासान्तः (इच् कर्मव्यतिहारे का.), इति तिष्ठद्गुप्रभृतयः।

१०६ तुजादयः ६, १, ७.

(आकृतिगणोऽयम् ।)

१०७ तुदादयः ३, १, ७७.

(धातुपाठे १२८२–१४३८ द्रष्टव्याः)

१०८ तुन्दादयः ५, २, ११७.

१ तुन्द, २ उदर, ३ पिचण्ड, ४ यव, ५ व्रीहि, ६ स्वाङ्गाद्विवृद्धौ (च का.), ७ घट इति तुन्दादिः ।

१०९ तृणादयः ४, २, ८०.

१ तृण, २ नड, ३ मूल*, ४ वन, ५ पर्ण, ६ वर्ण, ७ वराण*, ८ बिल*, ९ पुल*, १० फल*, ११ अर्जुन*, १२ अर्ण, १३ सुवर्ण*, १४ वल, १५ चरण, १६ बुस का, १७ जन, १८ लव । इति तृणादिः।

११० तौल्वल्यादयः २, ४, ६१.

१ तौल्वलि, २ धाराणि, ३ पाराणि, ४ रावणि, ५ दैलीपि, ६ दैवाति (दैवलि का.) ७ वार्कलि*, ८ नैवकि* (नैवति), ९ दैवमति (दैवमित्रि), १० दैवयज्ञि, ११ चाफट्टकि*, १२ बैल्वकि*, १३ वैकि (वौकि; बैकि का.), १४ अनुराहति (आनुहारति का.), १५ पौष्करसादि, १६ आनुरोहति*, १७ आनुति (आनुमति का.), १८ प्रादोहनि*, १९ नैमिश्रि*, २० प्राडाहति (प्राणाहति का.), २१ बान्धकि (रान्धकि का.), २२ वैशीति*, २३ आसिनासि*, २४ आहिंसि, २५ आसुरि, २६ नैमिषि, २७ आसिबन्धकि, २८ पौष्पि (पौष्कि का.), २९ कारेणुपालि, ३० वैकर्णि, ३१ वैरकि, ३२ वैहति का., ३३ प्रावाहणि, ३४ मान्धातकि, ३५ श्वाफल्कि, ३६ आयुधि, ३७ वैलकि, ३८ कामलि, ३९ आसुराहति, ४० कान्दाकि, ४१ दौषकगति, ४२ आन्तराहति । इति तौल्वल्यादिः ।

१११ त्यदादयः १. १. ७४; २. ७२; ३. २. ६०; ७. २. १०२.

(सर्वादिगणे २४१. १८–२४ द्रष्टव्याः)

११२ दण्डादयः ५, १, ६६.

१ दण्ड, २ मुसल, ३ मधुपर्क, ४ कशा, ५ अर्घ, ६ मेघ, ७ मेधा, ८ सुवर्ण*, ९ उदक, १० वध, ११ युग, १२ गुहा, १३ भाग, १४ इभ, १५ भङ्ग* । इति दण्डादिः ।

११३ दधिपयआदीनि २, ४, १४.

१ दधिपयसी, २ सर्पिर्मधुनी, ३ मधुसर्पिषी, ४ ब्रह्मप्रजापती, ५ शिववैश्रवणौ, ६ स्कन्दविशाखौ, ७ परिव्राट्कौशिकौ (परिव्राजककौ°), ८ प्रवर्ग्योपसदौ, ९ शुक्लकृष्णौ, १० इध्माबर्हिषी, ११ दीक्षातपसी, १२ श्रद्धातपसी, १३ मेधातपसी, १४ अध्ययनतपसी, १५ उलूखलमुसले, १६ आद्यवसाने, १७ श्रद्धामेधे, १८ ऋक्सामे, १९ वाङ्मनसे । इति दधिपयआदिः ।

११४ दामन्यादयः ५, ३, ११६.

१ दामनि, २ औलपि, ३ बैजवापि*, ४

औदाकि (औतकी, औताकि का.), ५ औदाङ्कि*, ६ आच्युतान्ति (अच्युतान्ति का.), ७ आच्युतदान्ति* (अच्युत°) ८ शाकुन्ताकि*, ९ आकिदन्ति, १० औडावि*, ११ काकदन्ताकि (काकदन्ति का.), १२ शात्रुंतापि, १३ सार्वसेनि, १४ बिन्दु, १५ वैन्दवि*, १६ तुलभ, १७ मौञ्जायन, १८ काकन्दि, १९ सावित्रीपुत्र, २० काकरन्ति, २१ देववापि, २२ अपच्युतकी, २३ कर्की, २४ पिण्ड । इति दामन्यादिः ।

११५ दासीभाराः ६, २, ४२.

१ दासीभारः, २ देवहूतिः, ३ देवभीतिः*, ४ देवलातिः*, ५ वसुनीतिः (वसूनितिः), ६ ओषधिः, ७ चन्द्रमाः, ८ देवजूतिः, ९ देवसूतिः, १० देवनीतिः । आकृतिगणः । इति दासीभारादिः ।

११६ दिगादयः ४, ३, ५४.

१ दिश्,

वर्ग्यादयः ६, २, १३१.

(वर्ग्यादयः प्रातिपादिकेषु न पठ्यन्ते । दिगादिषु (११६) तु वर्ग, पूग, गण, पक्ष इत्येवमादियो ये पठितास्त एव यत्प्रत्ययान्ता वर्ग्यादय इह प्रतिपत्तव्याः ।)

२ वर्ग, ३ पूग, ४ गण, ५ पक्ष, ६ धाय्य (धाय्या का.), ७ मित्र, ८ मेधा, ९ अन्तर, १० पथिन्, ११ रहस्, १२ अलीक, १३ उखा, १४ साक्षिन्, १५ देश*, १६ आदि, १७ अन्त, १८ मुख, १९ जघन, २० मेघ, २१ यूथ, २२ उदकात्संज्ञायाम्, २३ न्याय (ज्ञाय), २४ वंश, २५ वेश (विश का.), २६ काल, २७ आकाश, २८ अनुवंश । इति दिगादिः ।

११७ दिवादयः ३, १, ६९.

(धातुपाठे ११०७--१२४७ द्रष्टव्याः)

११८ दृढादयः ५, १, १२३.

१ दृढ, २ वृढ*, ३ परिवृढ, ४ भृश, ५ कृश, ६ वक्र (चक्र का.), ७ शुक्र*, ८ चुक्र*, ९ आम्र, १० कृष्ट (आकृष्ट का.), ११ लवण, १२ ताम्र, १३ शीत, १४ उष्ण, १५ जड, १६ बधिर, १७ पण्डित, १८ मधुर, १९ मूर्ख, २० मूक, २१ वेर्यातलात- (लाभ का.) मतिमनः शारदानाम् २२ समो मतिमनसोः, २३ जवन, २४ अम्ल, २५ बाल, २६ तरुण, २७ मन्द, २८ स्थिर, २९ बहुल, ३० दीर्घ । इति दृढादिः ।

११९ देवपथादयः ५, ३, १००.

१ देवपथ, २ हंसपथ, ३ वारिपथ, ४ रथपथ, ५ स्थलपथ*, ६ करिपथ*, ७ अजपथ*, ८ राजपथ, ९ शतपथ, १० शङ्कपथ (शङ्कुपथ), ११ सिन्धुपथ (सिंहपथ का.), १२ सिद्धगति (सिंहगति का.), १३ उष्ट्रग्रीव (°ग्रीवा का.), १४ वामरज्जु (चामरज्जु का.), १५ हस्त, १६ इन्द्र, १७ दण्ड, १८ पुष्प, १९ मत्स्य, २० जलपथ, २१ रज्जु । आकृतिगणः । इति देवपथादिः ।

१२० द्युतादयः १, ३, ९१; ३, १, ५५.

(धातुपाठे ७४१-७६२ द्रष्टव्याः)

१२१ द्वारादयः ७, ३, ४.

१ द्वार, २ स्वर, ३ स्वाध्याय, ४ व्यल्कश, ५ स्वस्ति, ६ स्वर् (स्वर का.), ७ स्फ्यकृत, ८ स्वादुमृदु, ९ श्वस्*, १० श्वन्, ११ स्व । इति द्वारादिः ।

१२२ द्विदण्ड्यादयः ५, ४, १२८.

१ द्विदण्डि, २ द्विमुसलि, ३ उभाञ्जलि, ४ उभयाञ्जलि, ५ उभादन्ति, ६ उभयादन्ति, ७ उभाहस्ति, ८ उभयाहस्ति, ९ उभाकर्णि, १० उभयाकर्णि, ११ उभापाणि, १२ उभयापाणि, १३ उभाबाहु, १४ उभयाबाहु, १५ एकपदि, १६ प्रोष्ठपदि, १७ आढ्यपदि (आच्यपदि), १८ सपदि, १९ निकुच्यकर्णि, २० संहतपुच्छि, २१ अन्तेवासि* । इति द्विदण्ड्यादिः ।

१२३ ब्यादयः ५, ३, २.

(सर्वादिगणे २४१. २५–२९ द्रष्टव्याः)

१२४ धूमादयः ४, २, १२७.

१ धूम, २ षडण्ड (खडण्ड, खण्ड का.), ३ शशादन, ४ अर्जुनाव (अर्जुनाद का.), ५ माहकस्थली, ६ आनकस्थली*, ७ माहिषस्थली*, ८ मानस्थली (माषस्थली का.), ९ अट्टस्थली*, १० मद्रकस्थली*, ११ समुद्रस्थली*, १२ दाण्डायनस्थली, १३ राजस्थली, १४ विदेह, १५ राजगृह, १६ सात्रासाह, १७ शष्प (शिष्य का.), १८ मित्रवर्ध (मित्रवर्ध्र, मित्र, वल का.), १९ भक्षाली*, २० मद्रकूल, २१ आजीकूल (आञ्जीकूल का.), २२ द्याहाव (द्याहव), २३ त्र्याहाव (त्र्यहव), २४ संस्फीय (संहीय का.), २५ बर्बर, २६ वर्ज्य, २७ गर्त (वर्चगर्त का.), २८ आनर्त (आनत), २९ माठर, ३० पाथेय, ३१ घोष, ३२ पल्ली (वल्ली का.), ३३ आराज्ञी, ३४ धार्तराज्ञी, ३५ आवय (अवयात का.), ३६ तीर्थ, ३७ कूलात्सौवीरेषु, ३८ समुद्रान्नावि मनुष्ये च, ३९ कुक्षि, ४० अन्तरीय (अन्तरीप का.), ४१ द्वीप, ४२ अरुण, ४३ उज्जयनी, (उज्जायिनी का.), ४४ पट्टार*, ४५ दक्षिणापथ, ४६ साकेत, ४७ घोषस्थली, ४८ भक्षास्थली, ४९ गर्तकूल, ५० मानवल्ली, ५१ सुराज्ञी । इति धूमादिः ।

१२५ नडादयः (१) ४, १, ९९.

१ नड, २ चर (वर), ३ बक, ४ मुञ्ज, ५ इतिक, ६ इतिश, ७ उपक, ८ एक, ९ लमक, १० शलङ्कु शलङ्कं च (शालङ्कायन), ११ सप्तल, १२ वाजप्य, १३ तिक, १४ अग्निशर्मन् वृषगणे, १५ प्राण, १६ नर, १७ सायक, १८ दास, १९ मित्र, २० द्वीप, २१ पिङ्गर, २२ पिङ्गल, २३ किंकर, २४ किंकल, २५ कातर, २६ कातल, २७ काश्यप (कुश्यप), २८ काश्य, २९ काव्य (काल्य), ३० अज, ३१ अमुष्य (अमुष्म), ३२ कृष्णरणौ ब्राह्मणवासिष्ठे (°वासिष्ठयोः का.), ३३ अमित्र, ३४ लिगु, ३५ चित्र, ३६ कुमार, ३७ क्रोष्टु क्रोष्टं च (क्रौष्टायन), ३८ लोह, ३९ दुर्ग, ४० स्तम्भ, ४१ शिंशपा, ४२ अग्र, ४३ तृण, ४४ शकट, ४५ सुमनस्, ४६ सुमत, ४७ मिमत, ४८ ऋच्, ४९ जलंधर*, ५० अध्वर (अध्वरादण्डय का.), ५१ युगंधर, ५२ हंसक, ५३ दण्डिन्, ५४ हस्तिन्, ५५ पिण्ड*, ५६ पञ्चाल, ५७ चमसिन्, ५८ सुकृत्य, ५९ स्थिरक, ६० ब्राह्मण, ६१ चटक, ६२ बदर, ६३ अश्वल (अश्वला का.), ६४ खरप, ६५ लङ्क*, ६६ इन्ध*, ६७ अस्त्र*, ६८ कामुक, ६९ ब्रह्मदत्त, ७० उदुम्बर, ७१ शोण, ७२ अलोह, ७३ दण्डप (दण्ड, अध्वरादण्डय का.), ७४ जत् (!), ७५ अश्वक, ७६ वानव्य, ७७ नाव्य, ७८ अन्वजत्, ७९ अन्तजन, ८० इत्वरा, ८१ अंशक, ८२ याम, ८३ काम, ८४ वात । इति नडादिः ।

१२६ नडादयः (२) ४, २, ९१.

१ नड, २ प्लक्ष.

बिल्वकादयः ६, ४, १५३.

३ बिल्व, ४ वेणु, ५ वेत्र, ६ वेतस, ७ इक्षु, ८ काष्ठ, ९ कपोत, १० तृण, ११ कुञ्चा (कुञ्चाया का.) ह्रस्वत्वं च, १२ तक्षन् नलोपश्च । इति नडादिः ।

१२७ नद्यादयः ४, २, ९७.

१ नदी, २ मही, ३ वाराणसी, ४ श्रावस्ती, ५ कौशाम्बी, ६ वनकौशाम्बी (वनको°), ७ काशपरी*, ८ काशफरी (°फारी), ९ खादिरी, १० पूर्वनगरी, ११ पाठा (पावा का.), १२ माया (मावा का.), १३ शाल्वा (साल्वा का.), १४ दार्वा*, १५ सेतकी (वासेनकी का.), १६ वडवाया वृषे, १७ दाल्वा । इति नद्यादिः ।

१२८ नन्द्यादयः ३, १, १३४.

नन्दिवाशि(°सि°)मादिदू(°भू°)षिसाधिवर्धिशोभिरोचिभ्यो (वासि वाशि का., भूषि दूषि का.) ण्यन्तेभ्यः संज्ञायाम्, १ नन्दनः, २ वाशनः (वासनः का.), ३ मदनः, ४ दूषणः (भूषणः का.), ५ साधनः, ६ वर्धनः, ७ शोभनः, ८ रोचनः; सहितपिदमः (°दमेः का.) संज्ञायाम्, ९ सहनः, १० तपनः, ११ दमनः, १२ जल्पनः, १३ रमणः, १४ दर्पणः, १५ संक्रन्दनः, १६ संकर्षणः, १७ संहर्षणः, १८ जनार्दनः, १९ यवनः (पवनः का.), २० मधुसूदनः, २१ विभीषणः, २२ लवणः (निपातनाणत्वन् का.), २३ चित्तविनाशनः, २४ कुलदमनः, २५ शत्रुदमनः । इति नन्द्यादिः ।

१२९ निरुदकादीनि ६, २, १८४.

१ निरुदक, २ निरुपल (निरुलप का.), ३ निर्मक्षिक, ४ निर्मशक, ५ निष्कालक, ६ निष्कालिक, ७ निष्पेष, ८ दुस्तरीप, ९ निस्तरीप, १० निस्तरीक, ११ निरजिन, १२ उदजिन, १३ उपाजिन, १४ परेर्हस्तपादकेशकर्षाः । आकृतिगणः । इति निरुदकादिः ।

१३० निष्कादयः ५, १, २०.

१ निष्क, २ पण, ३ पाद, ४ माष, ५ वाह, ६ द्रोण (वाहद्रोण का.), ७ षष्टि । इति निष्कादिः ।

१३१ न्यङ्क्वादयः ७, ३, ५३.

१ न्यङ्कु, २ मद्गु, ३ भृगु, ४ दूरेपाक, ५ फलेपाक, ६ क्षणेपाक, ७ दूरेपाका, ८ फलेपाका, ९ दूरेपाकु, १० फलेपाकु, ११ तक्र (तत्र), १२ वक्र (चक्र), १३ व्यतिषङ्ग, १४ अनुषङ्ग, १५ अवसर्ग, १६ उपसर्ग, १७ श्वपाक, १८ मांसपाक (मासपाक), १९ मूलपाक*, २० कपोतपाक, २१ उलूकपाक, २२ संज्ञायां मेघनिदाघावदाघार्घाः (मेघ का.), २३ न्यग्रोध, २४ वीरुध् । इति न्यङ्क्वादिः ।

१३२ पक्षादयः ४, २, ८०.

१ पक्ष, २ तुक्ष*, ३ तुष, ४ कुण्ड*, ५ अण्ड, ६ कम्बलिका (कम्बलिक का.), ७ वलिक*, ८ चित्र, ९ अस्ति*, १० पथिन् पन्थ च (पान्थायन), ११ कुम्भ, १२ सीरक (सीरज का.), १३ सरक, १४ सकल (सलक का.), १५ सरस, १६ समल, १७ अतिश्वन् (°स्वन् का.), १८ रोमन्, १९ लोमन्, २० हस्तिन्*, २१ मकर*, २२ लोमक, २३ शीर्ष*, २४ निवात*, २५ पाक*, २६ सिंहक (सहक), २७ अङ्कुश*, २८ सुवर्णक, २९ हंसक (हंसका का.), ३० हिंसक*, ३१ कुत्स*, ३२ विल*, ३३ खिल*, ३४ यमल, ३५ हस्त,

२६ कला*, २७ सकर्णक (सकण्डक का.), २८ अश्मन्, २९ अस्तिबल। इति पक्षादिः।

१३३ पचादयः ३, १, १३४.

१ पच, २ वच*, ३ वप, ४ वद, ५ चल, ६ पत, ७ नदट्, ८ भषट्, ९ प्लवट्, १० चरट्*, ११ गरट्, १२ तरट्, १३ चोरट्, १४ गाहट् (ग्राहट् का.), १५ सूरट् (सूदट् का.), १६ देवट्, १७ दोषट्*, १८ रज (जर का.), १९ मद (मर का.), २० क्षप (क्षम का.), २१ सेव, २२ मेष, २३ कोष (कोप, क्रोध का.), २४ मेध, २५ नर्त (मेधानर्त का.), २६ व्रण, २७ दर्श, २८ सर्प*, २९ दम्भ, ३० दर्प*, ३१ जारभर, ३२ श्वपच, ३३ तप, ३४ वस, ३५ क्षर, ३६ सोरट्, ३७ दंश। आकृतिगणः। इति पचादिः।

१३४ पदादयः ६, १, १६७.

(पद्दन्नोमास् (६. १. ६२) इत्येवमादयो निश्पर्यन्ता इह गृह्यन्ते).

१३५ पर्पादयः ४, ४, १०.

१ पर्प, २ अश्व, ३ अश्वत्थ, ४ रथ, ५ जाल, ६ न्यास, ७ व्याल, ८ पादः पच्च (पदिक)। इति पर्पादिः।

१३६ पर्श्वादयः ५, ३, ११७.

१ पर्शु, २ असुर, ३ रक्षस्, ४ वाह्लीक (बाल्हीक का.), ५ वयस्, ६ वसु, ७ मरुत्, ८ सत्वत्, ९ दशार्ह, १० पिशाच, ११ अशनि, १२ कार्षापण। इति पर्श्वादिः।

१३६ पलद्यादयः ४, २, ११०.

१ पलदी, २ परिषद्, ३ रोमक, ४ वाहीक, ५ कलकीट, ६ बहुकीट, ७ जालकीट, ८ कमलकीट, ९ कमलकीकर, १० कमलाभिदा, ११ गौष्ठी, १२ नैकती, १३ परिखा, १४ शूरसेन, १५ गोमती, १६ पटच्चर, १७ उदपान, १८ यकृल्लोम। इति पलद्यादिः।

१३७ पलाशादयः ४, ३, १३९.

१ पलाश, २ खदिर, ३ शिंशपा, ४ स्पन्दन (स्यन्दन का.), ५ पूलाक*, ६ करीर, ७ शिरीष, ८ यवास, ९ विकङ्कत। इति पलाशादिः।

१३८ पात्रेसमितादयः २, १, ४८.

१ पात्रेसमिताः (°संमिताः का.), २ पात्रेबहुलाः, ३ उदुम्बरमशककाः ४ उदुम्बरकृमिः (उदरक्रिमिः का.), ५ कूपकच्छपः, ६ अवटकच्छपः, ७ कूपमण्डूकः, ८ कुम्भमण्डूकः, ९ उदपानमण्डूकः, १० नगरकाकः, ११ नगरवायसः, १२ मातरिपुरुषः, १३ पिण्डीशूरः, १४ पितरिशूरः*, १५ गेहेशूरः, १६ गेहेनर्दी, १७ गेहेक्ष्वेडी, १८ गेहेविजिती, १९ गेहेव्याडः, २० गेहेमेही, २१ (गेहेदाही*), २२ गेहेदृप्तः (०तृप्तः का.), २३ गेहेधृष्टः, २४ गर्भेतृप्तः, २५ आखनिकबकः, २६ गोष्ठेशूरः, २७ गोष्ठेविजिती, २८ गोष्ठेक्ष्वेडी, २९ गोष्ठेपटुः, ३० गोष्ठेपण्डितः, ३१ गोष्ठेप्रगल्भः, ३२ कर्णेटिरिटिरा (कर्णेटिट्टिभः का.), ३३ कर्णेचुरुचुरा (°चुरचुरा का.), ३४ कूपचूर्णकः (का.) आकृतिगणोऽयम्। इति पात्रेसमितादिः।

१३९ पामादयः ५, २, १००.

१ पामन्, २ वामन्, ३ वेमन्*, ४ हेमन्, ५ श्लेष्मन्, ६ कद्रू (कद्रु), ७ वलि, ८ सामन्, ९ ऊष्मन्*, १० कृमि*, ११ अङ्गात् कल्याणे, १२ शाकीपलालीदद्रूणां (°दद्र्वां का.) ह्रस्वत्वं च, १३ विष्वगित्युत्तरपद-

लोपश्चाकृतसंधेः (विपुण), १४ लक्ष्म्या अच्च (लक्ष्मणः) १५ श्रेष्ठ, १६ पलल इति पामादिः।

१४० पारस्करप्रभृतीनि ६, १, १५३.

१ पारस्करो देशः, २ कारस्करो वृक्षः, ३ रथस्या नदी, ४ किष्कुः प्रमाणम्, ५ किष्किन्धा गुहा, ६ तद्बृहतोः करपत्यो-श्चोरदेवतयोः सुट् तलोपश्च (तस्करः चोरः, बृहस्पतिः = देवता), ७ प्रात् तुम्पतौ गवि कर्तरि (प्रस्तुम्पति गौः), आकृति-गणः। इति पारस्करादिः।

१४१ पाशादयः ४, २, ४९.

१ पाश, २ तृण, ३ धूम, ४ वात, ५ अङ्गार, ६ पाटल (पाटलका का.), ७ पोत, ८ गल, ९ पिटक, १० पिटाक, ११ शकट, १२ हल, १३ नट (नड का.), १४ वन, १५ वालक। इति पाशादिः।

१४२ पिच्छादयः ५, २, १००.

१ पिच्छा (पिच्छ का.), २ उरस्, ३ ध्रुवक (क्षुवक का.), ४ भ्रुवक (भ्रुवका का.), ५ जटाघटाकालाः (°कालात् का.) क्षेपे, ६ वर्ण, ७ उदक, ८ पङ्क, ९ प्रज्ञा। इति पिच्छादिः।

१४३ पील्वादयः ५, २, २४.

१ पीलु, २ कर्कन्धु (°न्धू), ३ क्षमी, ४ करीर, ५ कुवल (वल), ६ बदर, ७ अश्वत्थ, ८ खदिर। इति पील्वादिः।

१४४ पुरोहितादयः ५, १, १२८.

१ पुरोहित, २ राजासे, ३ ग्रामिक (संग्रा-मिक का.), ४ पिण्डिक, ५ सुहित*, ६ बाल, ७ मन्द (बालमन्द), ८ खण्डिक, ९ दण्डिक, १० वर्मिक (वर्मित का.), ११ कर्मिक, १२ धार्मिक*, १३ शिलिक (शीलिक का.), १४ सूतिक, १५ मूलिक, १६ तिलक (तिलिका का.), १७ अञ्ज-लिक, १८ अञ्जानिक (अञ्जतिका का.), १९ ऋषिक (रूपिक), २० पुत्रिक (पुत्रक का.), २१ अविक*, २२ छात्रिक, २३ पर्षिक*, २४ पथिक (पथिका का.), २५ चर्मिक, २६ प्रतिक, २७ सारथि (सारथिक का.), २८ आस्तिक*, २९ सूचिक, ३० संरक्ष*, ३१ सूचक (संरक्ष-सूचक), ३२ नास्तिक*, ३३ अजानिक, ३४ शाक्वर (राक्वर का.), ३५ नागर*, ३६ चूडिक, ३७ एपिक, ३८ मिलिक, ३९ स्तनिक, ४० चूडितिक, ४१ कृपिक, ४२ पूतिक, ४३ पात्रिक, ४४ सलानिक, ४५ पक्षिक, ४६ जालिक, ४७ शर्मिक, ४८ तिथिक, ४९ प्राचिक, ५० प्राविक, ५१ परिक्षक, ५२ पूजनिक, ५३ मूचिक, ५४ स्वरिक। इति पुरोहितादिः।

१४५ पुषादयः ३, १, ५५.

(धातुपाठे ११८३–१२४७ द्रष्टव्याः)

१४६ पुष्करादयः ५, २, १३५.

१ पुष्कर, २ पद्म, ३ उत्पल, ४ तमाल, ५ कुमुद, ६ नड, ७ कपित्थ, ८ बिस, ९ मृणाल, १० कर्दम, ११ शालूक, १२ विगर्ह, १३ करीष, १४ शिरीष, १५ यवास, १६ प्रवाह (प्रवास का.), १७ हिरण्य, १८ कैरव, १९ कल्लोल, २० तट*, २१ तरंग, २२ पङ्कज*, २३ सरोज*, २४ राजीव*, २५ नालीक*, २६ सरोरुह*, २७ पुटक*, २८ अरविन्द*, २९ अम्भोज*, ३० अब्ज*, ३१ कमल*, ३२ पयस्*, ३३ वयस। इति पुष्करादिः।

१४७ पृथ्वादयः ५, १, १२२.

१ पृथु, २ मृदु, ३ महत्, ४ पटु, ५ तनु, ६ लघु, ७ बहु, ८ साधु, ९ आशु (आसु

का.), १० उरु (ऊरु का.), ११ गुरु, १२ बहुल, १३ खण्ड, १४ दण्ड, १५ चण्ड, १६ अकिंचन, १७ बाल*, १८ होड, १९ पाक, २० वत्स, २१ मन्द, २२ स्वादु, २३ ह्रस्व, २४ दीर्घ, २५ प्रिय, २६ वृष, २७ ऋजु, २८ क्षिप्र, २९ क्षुद्र, ३० अणु*, ३१ वेणु (!)। इति पृथ्वादिः ।

१४८ पृषोदरादीनि ६, ३, १०८.

१ पृषोदर, २ पृषोत्थान (पृषोद्वान का.), ३ बलाहक, ४ जीमूत, ५ श्मशान, ६ उलूखल, ७ पिशाच, ८ बृसी, ९ मयूर, आकृतिगण । इति पृषोदरादिः ।

१४९ पैलादयः २, ४, ५९.

१ पैल, २ शालङ्कि, ३ सात्यकि, ४ सात्यंकामि (सात्यकामि का.), ५ राहवि*, ६ रावणि*, ७ औदञ्चि*, ८ औदव्रजि (औदव्याज्रि), ९ औदमेघि, १० औदमज्जि, ११ औदभृज्जि*, १२ दैवस्थानि, १३ पैङ्गलौदायनि (पैङ्गलायनि का.), १४ राहक्षति (रोहक्षिति, रागक्षति का.), १५ भौलिङ्गि, १६ राणि, १७ औदन्यि*, १८ औद्वाहमानि, १९ औज्जिहानि, २० औदशुद्धि (औदशुद्धि का.), २१ तद्राजाच्चाणः, २२ देवि (!), २३ सौमानि, २४ उहमानि (?) २५ राणायनि । आकृतिगणः । इति पैलादिः ।

१५० प्रगद्यादयः ४, २, ८०.

१ प्रगदिन्, २ मगदिन्, ३ मदादिन् (शरादिन् का.), ४ कविल (कलिव का.), ५ खण्डित (खडिव का.), ६ गादित (गादिव का.), ७ चूडार, ८ मडार (मार्जार का.), ९ मन्दार*, १० कोविदार । इति प्रगद्यादिः ।

१५१ प्रज्ञादयः ५, ४, ३८.

१ प्रज्ञ, २ वणिज्, ३ उशिज्, ४ उष्णिज् (उष्णिक्, उष्णिह् का.), ५ प्रत्यक्ष, ६ विद्वस्, ७ विदन्, ८ षोडन्, ९ विद्या, १० मनस्, ११ श्रोत्र शरीरे, १२ जुह्वत्, १३ कृष्ण मृगे, १४ चिकीर्षत्, १५ चोर, १६ शत्रु (शक्र का.), १७ योध, १८ चक्षुस् (वक्षस् का.), १९ वसु (वस् का.), २० एनस् (एत् ! का.), २१ मरुत्, २२ क्रुञ्च (क्रुङ् का.), २३ सत्वत् (सत्वन्तु, सत्वन्त्), २४ दशार्ह, २५ वयस्, २६ व्याकृत*, २७ असुर (आतुर ! का.), २८ रक्षस्, २९ पिशाच, ३० अशनि, ३१ कर्षापण (का° ! का.)' ३२ देवता, ३३ बन्धु, ३४ षोडश, ३५ धूर्त, ३६ राजा । इति प्रज्ञादिः ।

१५२ प्रतिजनादयः ४, ४, ९९.

१ प्रतिजन, २ इदंयुग, ३ संयुग, ४ समयुग, ५ परयुग, ६ परकुल, ७ परस्यकुल, ८ अमुष्यकुल, ९ सर्वजन, १० विश्वजन, ११ महाजन, १२ पञ्चजन । इति प्रतिजनादिः ।

१५३ प्रवृद्धादयः ६, २, १४७.

१ प्रवृद्धं यानम्, २ प्रवृद्धो वृषलः, ३ प्रयुता सूष्णवः (प्रयुक्ताः सक्तवः का.), ४ आकर्षेऽवाहितः, ५ अवहितो भोगेषु, ६ खट्वारूढः, ७ कविशस्तः। आकृतिगणः । इति प्रवृद्धादिः ।

१५४ प्रादयः १, ४, ५८.

१ प्र, २ परा, ३ अप, ४ सम्, ५ अनु, ६ अव, ७ निस्, ८ निर्*, ९ दुस्, १० दुर्*, ११ वि, १२ आङ् (आ), १३ नि, १४ अधि, १५ अपि, १६ अति, १७ सु, १८ उद्, १९ अभि, २० प्रति, २१ परि, २२ उप । इति प्रादिः ।

१५५ प्रियादयः ६, ३, ३३.

१ प्रिया, २ मनोज्ञा, ३ कल्याणी, ४ सुभगा, ५ दुर्भगा, ६ भक्तिः, ७ सचिवा, ८ स्वा* (स्वसा), ९ कान्ता, १० क्षान्ता, ११ समा, १२ चपला, १३ दुहिता, १४ वामना (वामा का.), १५ तनया*, १६ अम्बा । इति प्रियादिः ।

१५६ प्रेक्षादयः ४, २, ८०.

१ प्रेक्षा, २ हलका (फलका), ३ बन्धुका, ४ ध्रुवका, ५ क्षिपका, ६ न्यग्रोध, ७ इक्कट (इर्कुट का.), ८ कङ्कट (कर्कटा का.), ९ संकट, १० कट*, ११ कूप*, १२ बुक*, १३ पुक*, १४ पुट*, १५ मह (महा का.), १६ परिवाप*, १७ यवाष* (यवास), १८ ध्रुवका*, १९ गर्त*, २० कूपक (कूपका का.), २१ हिरण्य*, २२ बुधका, २३ सुकटा, २४ मङ्कट, २५ सुक । इति प्रेक्षादिः ।

१५७ प्लक्षादयः ४, ३, १६२.

१ प्लक्ष, २ न्यग्रोध, ३ अश्वत्थ, ४ इङ्गुदी, ५ शिग्रु, ६ रुरु*, ७ कक्षतु, (कर्कन्धु, कर्कन्तु, ऋकतु का.), ८ बृहती। इति प्लक्षादिः ।

१५८ प्वादयः ७, ३. ८०.

(धातुपाठे १४८३–१५०३ द्रष्टव्याः । आगणान्तातत्र प्वादय इत्यपरे)

१५९ फणादयः ६, ४, १२५.

(धातुपाठे ८२१–८२८ द्रष्टव्याः)

१६० बलादयः (१) ४, २, ८०.

१ बल, २ चुल (बुल का.), ३ नल*, ४ दल*, ५ वट*, ६ लकुल*, ७ उरल*, ८ पुल* (पुख), ९ मूल*, १० उल, ११ डुल (उलडुल), १२ वन, १३ कुल, १४ तुल, १५ कवल । इति बलादिः ।

१६१ बलादयः (२) ५, २, १३६.

१ बल, २ उत्साह, ३ उद्भास (उद्भाव का.), ४ उद्वास*, ५ उद्धास*, ६ शिखा*, ७ कुल, ८ चूडा*, ९ सुल*, १० कूल*, ११ आयाम, १२ व्यायाम, १३ उपयाम, १४ आरोह, १५ अवरोह, १६ परिणाह, १७ युद्ध, १८ उद्वास, १९ शिखावल, २० वूग-मूल, २१ दंश । इति बलादिः ।

१६२ बह्वादयः ४, १, ४५.

१ बहु, २ पद्धति, ३ अञ्चति, ४ अङ्कति, ५ अंहति, ६ शकटि (शकाति), ७ शक्तिः शस्त्रे, ८ शारि, ९ वारि, १० राति*, ११ राधि*, १२ शाधि*, १३ अहि, १४ कपि, १५ यष्टि, १६ मुनि, १७ इतः प्राण्यङ्गात्, १८ कृदिकारादक्तिनः, १९ सर्वतोऽक्तिन्नर्थादित्येके, २० चण्ड, २१ अराल, २२ कृपण (कृपाण का.), २३ कमल, २४ विकट, २५ विशाल, २६ विशङ्कट, २७ भरुज, २८ ध्वज, २९ चन्द्रभागान्नद्याम् (चन्द्रभागा नद्याम्), ३० कल्याण, ३१ उदार, ३२ पुराण, ३३ अहन्, ३४ क्रोड*, ३५ नख*, ३६ खुर*, ३७ शिखा*, ३८ वाल*, ३९ शफ*, ४० गुद*, ४१ वहाति, ४२ गाति । आकृतिगणः तेन । ४३ भग, ४४ गल, ४५ राग । इति बह्वादिः ।

१६३ बाह्वादयः ४, १, ९६.

१ बाहु, २ उपबाहु, ३ उपवाक (उपचाकु), ४ निवाकु (विवाकु का.), ५ शिवाकु, ६ वटाकु, ७ उपविन्दु (उपनिन्दु), ८ वृषली, ९ वृकला, १० चूडा, ११ बलाका, १२ मूषिका, १३ कुशला*, १४ छगला (भगला), १५ ध्रुवका, १६

ध्रुवका, १७ सुमित्रा, १८ दुर्मित्रा, १९ पुष्करसद्, २० अनुहरत्, २१ देवशर्मन्, २२ अग्निशर्मन्, २३ भद्रशर्मन्, २४ सुशर्मन्, २५ कुनामन्, २६ सुनामन्, २७ पञ्चन्, २८ सप्तन्, २९ अष्टन्, ३० अमितौजसः सलोपश्च, ३१ सुधावत् (सुधावत, सुधावन् का.), ३२ उदञ्चु, ३३ शिरस्, ३४ माष, ३५ शराविन्, ३६ मरीची*, ३७ क्षेमवृद्धिन, ३८ शृङ्खलतोदिन्, ३९ खरनादिन्, ४० नगरमर्दिन्, ४१ प्राकारमर्दिन्, ४२ लोमन्, ४३ अजीगर्त, ४४ कृष्ण, ४५ युधिष्ठिर, ४६ अर्जुन, ४७ साम्ब, ४८ गद, ४९ प्रद्युम्न, ५० राम, ५१ उदङ्क (उदङ्कः संज्ञायाम् का.), ५२ उदकः संज्ञायाम्*, ५३ सम्भूयोऽम्भसोः सलोपश्च, ५४ वृक, ५५ चूडाला, ५६ भगला, ५७ सलक। आकृतिगणस्तेन, ५८ सात्वकि, ५९ जाङ्घि, ६० ऐन्द्रशर्मि, ६१ आजधेनवि, ६२ औडुलोमि। इति बाह्वादिः।

१६४ बिदादयः ४, १, १०४.

१ बिद, २ उर्व, ३ कश्यप, ४ कुशिक, ५ भरद्वाज, ६ उपमन्यु, ७ किलात, ८ किंदर्भ (कन्दर्प, किदर्भ का.), ९ विश्वानर, १० ऋष्टिषेण (ऋषिषेण), ११ ऋतभाग, १२ हर्यश्व, १३ प्रियक, १४ आपस्तम्ब, १५ कूचवार, १६ शरद्वत्, १७ शुनक (शुनक्), १८ धेनु, १९ गोपवन, २० शिग्रु, २१ बिन्दु (विन्दु का.), २२ भोगक*, २३ भाजन, २४ शमिक*, २५ अश्वावतान, २६ श्यामाक, २७ श्यामक (श्यमाक का.), २८ श्यापालि (शावलि का.) २९ श्यापर्ण.

हरितादयः ४, १, १००.

३० हारित, ३१ किंदास, ३२ वह्यस्क, ३३ अर्कलूष (अर्कजूष), ३४ वध्योग (वध्योष का.), ३५ विष्णु, ३६ वृद्ध (विष्णुवृद्ध का.), ३७ प्रतिबोध, ३८ रथीतर, ३९ रथंतर, ४० गविष्ठिर, ४१ निषाद, ४२ शबर*, ४३ अलस, ४४ मठर, ४५ मृडाकु*, ४६ सूपाकु*, ४७ मृदु (मृद का.), ४८ पुनर्भू, ४९ पुत्र, ५० दुहितृ, ५१ ननान्द, ५२ परस्त्री परशुं च, ५३ किलालप, ५४ सम्बक, ५५ श्यायक। इति बिदादिः।

१६५ बिल्वकादयः ६, ४, १५३.

(नडादिगणे १२६. ३–१२ द्रष्टव्याः)

(छविधानार्थे ये नडादयस्ते यदा छसंनियोगे कृतकुगागमास्तदा बिल्वकादयः।)

१६६ बिल्वादयः ४, ३, १३४.

१ बिल्व, २ व्रीहि, ३ काण्ड, ४ मुद्ग, ५ मसूर, ६ गोधूम, ७ इक्षु, ८ वेणु, ९ गवेधुका, १० कर्पासी, ११ पाटली, १२ कर्कन्धू, १३ कुटीर। इति बिल्वादिः।

१६७ ब्राह्मणादयः ५, १, १२४.

१ ब्राह्मण, २ वाडव, ३ माणव, ४ अर्हतो नुम् च, ५ चोर, ६ धूर्त, ७ आराधय, ८ विराधय, ९ अपराधय, १० उपराधय, ११ एकभाव, १२ द्विभाव, १३ त्रिभाव, १४ अन्यभाव, १५ अक्षेत्रज्ञ, १६ संवादिन्, १७ संवेशिन्, १८ संभाषिन्, १९ बहुभाषिन्, २० शीर्षघातिन् (शीर्षपातिन् का.), २१ विघातिन्, २२ समस्थ, २३ विषमस्थ, २४ परमस्थ, २५ मध्यमस्थ, २६ अनीश्वर, २७ कुशल, २८ चपल, २९ निपुण, ३० पिशुन, ३१ कुतूहल*, ३२ क्षेत्रज्ञ*, ३३ निश्न*, ३४ बालिश, ३५ अलस, ३६ दुष्पुरुष, ३७ कापुरुष, ३८ राजन्, ३९ गणपति, ४० अधिपति, ४१ गडुल, ४२ दायाद, ४३ विशस्ति*, ४४ विषम*, ४५ विपात*, ४६ निपात*, ४७ सर्व-

वेदादिभ्यः स्वार्थे, ४८ चतुर्वेदस्योभयपद-वृद्धिश्च, ४९ शौटीर*, ५० मूक, ५१ कपि, ५२ विशासि, ५३ पिशाच, ५४ विशाल, ५५ धनपति, ५६ नरपति, ५७ निव, ५८ निधान, ५९ विष, ६० स्वभाव, ६१ निघातिन्, ६२ राजपुरुष, ६३ विशाय, ६४ विशात, ६५ विजात, ६६ नयात, ६७ सुहित, ६८ दीन, ६९ विदग्ध, ७० उचित, ७१ समग्र, ७२ शील, ७३ तत्पर, ७४ इदंपर, ७५ यथा तथा, ७६ पुरस्, ७७ पुनः पुनः, ७८ अभीक्ष्ण, ७९ तरतम, ८० प्रकाम, ८१ यथाकाम, ८२ निष्कुल, ८३ स्वराज, ८४ महाराज, ८५ युवराज, ८६ सम्राज्, ८७ अविदूर, ८८ अपिशुन, ८९ अनृशंस, ९० अयथातथ, ९१ अयथापुर, ९२ स्वधर्म, ९३ अनुकूल, ९४ परिमण्डल, ९५ विश्वरूप, ९६ ऋत्विज्, ९७ उदासीन, ९८ ईश्वर, ९९ प्रतिभू, १०० साक्षि(न्), १०१ मानुष, १०२ आस्तिक, १०३ नास्तिक, १०४ युगपद्, १०५ पूर्वाधर, १०६ उत्तराधर । आकृतिगणः । इति ब्राह्मणादिः ।

१६८ भर्गादयः ४, १, १७६.

१ भर्ग, २ करूश (करूष का.), ३ केकय, ४ कश्मीर, ५ साल्व, ६ सुस्थाल, ७ उरस् (उरश, उरस का.), ८ कौरव्य । इति भर्गादिः ।

१६९ भस्त्रादयः ४, ४, १६.

१ भस्त्रा, २ भरट, ३ भरण (भारण), ४ शीर्षभार, ५ शीर्षेभार, ६ अंसभार, ७ अंसेभार । इति भस्त्रादिः ।

१७० भिक्षादयः ४, २, ३८.

१ भिक्षा, २ गार्भिणी, ३ क्षेत्र, ४ करीष, ५ अङ्गार (अङ्कार), ६ चर्मन् (चर्मिन् का.), ७ सहस्र, ८ युवति, ९ पदाति, १० पद्धति, ११ अथर्वन् (अर्वन् का.), १२ दक्षिणा, १३ भूत, १४ विषय, १५ श्रोत्र*, १६ धर्मिन् (धर्मन्) । इति भिक्षादिः ।

१७१ भिदादयः ३, ३, १०४.

१ भिदा, विदारणे, २ छिदा, द्वैधीकरणे, ३ विदा, ४ क्षिपा, ५ गुहा गिर्योषध्योः, ६ श्रद्धा, ७ मेधा, ८ गोधा, ९ आरा शस्त्र्याम्, १० हारा, ११ कारा बन्धने*, १२ क्षिया, १३ तारा ज्योतिषि*, १४ धारा प्रपातने, १५ रेखा, १६ चूडा, १७ पीडा, १८ वपा, १९ वसा, २० मृजा (सृजा का.), २१ कृपा कृपेः संप्रसारणं च, २२ भारा, २३ लेखा । इति भिदादिः ।

१७२ भीमादयः ३, ४, ७४.

१ भीम, २ भीष्म, ३ भयानक, ४ वह (वरु का.), ५ चरु (वहचरु, वह, चरु), ६ प्रस्कन्दन*, ७ प्रपतन (प्रतपन), ८ समुद्र, ९ स्रुव (स्रुच का.), १० स्रुच्, ११ दृष्टि*, १२ रक्षस् (रजः का.), १३ शङ्कु*, १४ सुक* (संकसुक शङ्कु, सुक), १५ मूर्ख*, १६ खलति, १७ भूमि, १८ संस्कार, १९ संक्रन्दन । आकृतिगणः । इति भीमादिः ।

१७३ भूवादयः १, ३, १.

(धातुपाठे १–१०१० द्रष्टव्याः)

१७४ भृशादयः ३, १, १२.

१ भृश, २ शीघ्र, ३ चपल, ४ मन्द, ५ पण्डित, ६ उत्सुक, ७ सुमनस्, ८ दुर्मनस्, ९ अभिमनस्, १० उन्मनस्, ११ रहस्, १२ रोहत्, १३ रेहत् (रेहस् का.), १४ संश्चत्*, १५ तृपत्*, १६ शश्वत्, १७ भ्रमत्*, १८ वेहत्, १९ शुचिस्, २०

शुचिवर्चस्*, २१ अण्डर*, २२ वर्चस्, २३ ओजस्, २४ सुरजस्*, २५ अरजस्, २६ बृहत्, २७ नृषत्, २८ शुधि, २९ अधर। इति भृशादिः।

१७५ भौरिक्यादयः ४, २, ५४.

१ भौरिकि, २ भौलिकि, ३ चौपयत*, ४ चैटयत (चौटयत), ५ काणेय, ६ वाणिजक, ७ वालिकाज्य (वाणिकाज्य; वालिज, वालिज्यक का.), ८ सैकयत (शैकयत का.), ९ वैकयत, १० वैपेय। इति भौरिक्यादिः।

१७६ मध्वादयः ४, २, ८६.

१ मधु, २ बिस, ३ स्थाणु, ४ वेणु, ५ कर्कन्धु, ६ शमी, ७ करीर (किरीर का.), ८ हिम, ९ किशरा, १० शर्याण (शर्पणा का.), ११ मरुत्, १२ वार्दाली*, १३ शर, १४ इष्टका, १५ आसुति, १६ शक्ति, १७ आसन्दी, १८ शकल*, १९ शलाका, २० आमिषी (आमिधी का.), २१ इक्षु, २२ रोमन्, २३ रुष्टि (सुष्टि, हृष्टि का.), २४ रुण्य, २५ तक्षशिला, २६ खड (खडा का.), २७ वट*, २८ वेट (वेटा का.), २९ रम्य, ३० ऋक्ष, ३१ मरुव, ३२ दार्वाघाटा। इति मध्वादिः।

१७७ मनोज्ञादयः ५, १, १३३.

१ मनोज्ञ, २ प्रियरूप, ३ अभिरूप, ४ कल्याण, ५ मेधाविन्, ६ आढ्य, ७ कुलपुत्र, ८ छान्दस, ९ छात्र, १० श्रोत्रिय, ११ चोर, १२ धूर्त, १३ विश्वदेव (वैश्वदेव का.), १४ युवन्, १५ कुपुत्र*, १६ ग्रामपुत्र, १७ ग्रामकुलाल*, १८ ग्रामपण्ड (ग्रामड, ग्रामखण्ड का.), १९ ग्रामकुमार, २० सुकुमार*, २१ बहुल, २२ अवश्यपुत्र (अवश्य का.), २३ अमुष्यपुत्र, २४ अमुष्यकुल, २५ सारपत्र*, २६ शतपुत्र, २७ कुशल, २८ अहोपुरुष। इति मनोज्ञादिः।

१७८ मयूरव्यंसकादयः २, १, ७२.

१ मयूरव्यंसक, २ छात्रव्यंसक, ३ कम्बोजमुण्ड (काम्बोज° का.), ४ यवनमुण्ड, ५ छन्दसि हस्तेगृह्य (हस्त°), ६ पादेगृह्य (पाद°), ७ लाङ्गूलगृह्य (लाङ्गुले°; लाङ्गले° का.), ८ पुनर्दाय, ९ एहीडादयो ऽन्यपदार्थे, १० एहीडं वर्तते, ११ एहियवं वर्तते, १२ एहिवाणिजा क्रिया, १३ अपेहिवाणिजा, १४ प्रेहिवाणिजा, १५ एहिस्वागता, १६ अपेहिस्वागता, १७ एहिद्वितीया, १८ अपेहिद्वितीया, १९ प्रेहिद्वितीया*, २० एहिकटा*, २१ अपेहिकटा (अपोहकटा का.), २२ प्रेहिकटा (प्रोहकटा का.), २३ आहरकरटा*, २४ प्रेहिकर्दमा*, २५ प्रोहकर्दमा, २६ विधमचूडा*, २७ उद्धरचूडा (उद्धमचूडा), २८ आहरचेला, २९ अहरवासना, ३० आहरसेना*, ३१ आहरविनता (आहरवानिता का.), ३२ कृन्तविचक्षणा, ३३ उद्धरोत्सृजा, ३४ उद्धरावसृजा*, ३५ उद्धमाविधमा, ३६ उत्पचानिपचा (°विपचा का.), ३७ उत्पतनिपता, ३८ उच्चावचम्, ३९ उच्चनीचम्, ४० आचोपचम्*, ४१ आचपराचम्*, ४२ नखप्रचम्, ४३ निश्चप्रचम्, ४४ अकिंचन, ४५ स्नात्वाकालक, ४६ पीत्वास्थिरक, ४७ भुक्त्वासुहित, ४८ प्रोष्यपापीयान्, ४९ उत्पत्यपाकला (उत्पत्यव्याकुला का.), ५० निपत्यरोहिणी, ५१ निषण्ण(ण)श्यामा, ५२ अपेहिप्रघसा, ५३ एहिविघसा, ५४ इहपञ्चमी, ५५ इहद्वितीया, ५६ जहि कर्मणा बहुलमाभीक्ष्ण्ये कर्तारं चाभि दधाति, ५७ जाहिजोडम् (°जोडः का.), ५८

जहिस्तम्बम् (°स्तम्बः का.), ५९ उज्जहिस्तम्बम् (°स्तम्बः का.), ६० आख्यातमाख्यातेन क्रियासातत्ये, ६१ अश्नीतपिवता, ६२ पचतभृज्जता, ६३ खादतमोदता, ६४ खादताचमता (खादतवमता), ६५ आहरनिवपा, ६६ आवपनिष्किरा (आहरानिष्किरा), ६७ उत्पचविपचा, ६८ भिन्द्धिलवणा, ६९ कृन्द्धिविचक्षणा (छिन्द्धि° का.), ७० पचलवणा, ७१ पचप्रकूटा, ७२ प्रेहिस्वागता, ७३ अपोहकर्दमा, ७४ अचितोपचितम्, ७५ अवचितपराचितम्, ७६ उज्जहिजोडः । आकृतिगणः तेन । ७७ अकुतोभयः, ७८ कांदिशीकः, ७९ आहोपुरुषिका, ८० अहमहमिका, ८१ यदृच्छा, ८२ एहिरेयाहिरा, ८३ उन्मृजावमृजा, ८४ द्रव्यान्तरम्, ८५ अवश्यकार्यम् । इति मयूरव्यंसकादिः ।

१७९ महिष्यादयः ४, ४, ४८.

१ महिषी, २ प्रजापति*, ३ प्रजावती, ४ प्रलेपिका, ५ विलेपिका, ६ अनुलेपिका, ७ पुरोहित, ८ मणिपाली, ९ अनुचारक (अनुवारक), १० होतृ, ११ यजमान । इति माहिष्यादिः ।

१८० मालादयः ६, २, ८८.

१ माला, २ शाला, ३ शोणा (शोण), ४ द्राक्षा, ५ क्षाक्षा*, ६ क्षामा, ७ काञ्ची, ८ एक, ९ काम, १० क्षौमा । इति मालादिः ।

१८१ मुचादयः ७, १, ५९.

(गणपाठे १४२१–१४२८ द्रष्टव्याः)

१८२ यजादयः ६, १, १५.

(गणपाठे १००२–१०१० द्रष्टव्याः)

१८३ यवादयः ८, २, ९.

१ यव, २ दल्मि, ३ ऊर्मि (उर्मि), ४ भूमि, ५ कृमि, ६ कुञ्चा, ७ वशा, ८ द्राक्षा, ९ ध्राक्षा*, १० ध्रजि, ११ ध्वजि, १२ निजि*, १३ सिजि (सिञ्जि का.), १४ सञ्जि, १५ हरित्, १६ ककुद्, १७ मरुत्*, १८ गरुत्, १९ इक्षु, २० द्रु*, २१ मधु, २२ द्रुम, २३ मण्ड, २४ धूम, २५ वृक्षा, २६ वेशा, २७ वाजि, २८ शाञ्जि । आकृतिगणः । इति यवादिः ।

१८४ यस्कादयः २, ४, ६३.

१ यस्क, २ लह्य (लभ्य का.), ३ द्रुह्य (द्रुह्य का.), ४ अयःस्थूण, ५ तृणकर्ण, ६ सदामत्त, ७ कम्बलहार (कम्बलभार का.), ८ बहिर्योग (अहिर्योग का.), ९ कर्णाढक (कर्णाटक का.), १० पर्णाढक*, ११ पिण्डीजङ्घ, १२ बकसक्थ, १३ विश्रि, १४ कुद्रि, १५ अजवस्ति, १६ मित्रयु, १७ रक्षोमुख (रक्षामुख का.), १८ जङ्घारथ, १९ उत्कास, २० कटुक (कटुकमन्थक का.), २१ मथक (मन्थक), २२ पुष्करसद्, २३ विषपुट, २४ उपरिमेखल, २५ क्रोष्टुमान, २६ क्रोष्टुपाद, २७ क्रोष्टुमाय*, २८ शीर्षमाय, २९ खरप, ३० पदक, ३१ वर्पुक (वर्मक का.), ३२ भलन्दन, ३३ भडिल, ३४ भण्डिल, ३५ भडित, ३६ भण्डित, ३७ वास्ति, ३८ कद्रु । इति यस्कादिः ।

१८५ याजकादयः २, २, ९; ६, २, १५१.

१ याजक, २ पूजक, ३ परिचारक, ४ परिषेचक (परिवेषक का.), ५ स्नापक (स्नातक का.), ६ अध्यापक, ७ उत्साहक (उत्सादक का.), ८ उद्वर्तक, ९

होतृ, १० भर्तृ, ११ रथगणक, १२ पत्तिगणक। इति याजकादिः।

१८६ यावादयः ५, ४, २९.

१ याव, २ मणि, ३ अस्थि, ४ तालु*, ५ जानु*, ६ सान्द्र*, ७ पीत, ८ स्तम्ब (पीतस्तम्ब, पीत, स्तम्ब का.), ९ ऋतावुष्णशीते, १० पशौ लूनविपाते (°वियाते का.), ११ अणु (अण्ड) निपुणे, १२ पुत्र कृत्रिमे, १३ स्नात वेदसमाप्तौ, १४ शून्य रिक्ते, १५ दान कुत्सिते, १६ तनु सूत्रे, १७ ईयसश्च (श्रेयस्क का.), १८ ज्ञात, १९ अज्ञात*, २० कुमारीक्रीडनकानि च, २१ चण्ड। इति यावादिः।

१८७ युक्तारोह्यादयः ६, २, ८१.

१ युक्तारोही, २ आगतरोही, ३ आगतयोधी, ४ आगतवञ्ची, ५ आगतनन्दी (आगतनर्दी का.), ६ आगतप्रहारी, ७ आगतमत्स्यः (°मत्स्या का.), ८ क्षीरहोता, ९ भगिनीभर्ता, १० ग्रामगोधुक्, ११ अश्वत्रिरात्रः, १२ गर्गत्रिरात्रः, १३ व्युष्टित्रिरात्रः, १४ गणपादः (शणपादः का.), १५ एकशितिपात्, १६ पात्रेसंमितादयश्च (पात्रेसमि°), १७ समपादः। इति युक्तारोह्यादि।

१८८ युवादयः ५, १, १३०.

१ युवन्, २ स्थविर, ३ होतृ, ४ यजमान, ५ पुरुषासे (पुरुष असमासे), ६ भ्रातृ (भातृ का.), ७ कुतुक (कतक का.), ८ श्रमण (श्रणम), ९ कटुक*, १० कमण्डलु, ११ कुस्त्री, १२ सुस्त्री, १३ दुःस्त्री, १४ सुहृदय, १५ दुर्हृदय, १६ सुहृद्, १७ दुर्हृद्, १८ सुभ्रातृ, १९ दुर्भ्रातृ, २० वृषल, २१ परिव्राजक, २२ सब्रह्मचारिन्, २३ अनृशंस, २४ हृदयासे (हृदय असमासे), २५ कुशल, २६ चपल, २७ निपुण, २८ पिशुन, २९ कुतूहल, ३० क्षेत्रज्ञ, ३१ श्रोत्रियस्य यलोपश्च, ३२ यातृ, ३३ कृतक, ३४ कुचुक, ३५ कन्दुक, ३६ मिथुन, ३७ कुलली, ३८ महसू, ३९ कितव, ४० पोत। इति युवादिः।

१८९ यौधेयादयः ४, १, १७६.

१ यौधेय, २ शौक्रेय, ३ शौभ्रेय, ४ ज्याबाणेय (ग्रावाणेय का.), ५ धौर्तेय (घार्तेय, धार्तेय का.), ६ त्रिगर्त, ७ भरत, ८ उशीनर, ९ वार्त्तेय। इति यौधेयादिः।

१९० यौधेयादयः ५, ३, ११७.

१ यौधेय, २ कौशेय, ३ शौक्रेय, ४ शौभ्रेय, ५ घार्तेय*, ६ धार्तेय (धौर्तेय), ७ ज्याबाणेय (जाबालेय का.), ८ त्रिगत, ९ भरत, १० उशीनर, ११ कौशेय, १२ वार्त्तेय। इति यौधेयादिः।

१९१ रजतादयः ४, ३, १५२.

१ रजत, २ सीस, ३ लोह, ४ उदुम्बर, ५ नीप (नीच, नील का.), ६ दारु, ७ रोहीतक (रोहितक का.), ८ विभीतक, ९ पीतदारु (कपीत, दारु का.), १० तीव्रदारु ११ त्रिकण्टक, १२ कण्टकार। इति रजतादिः।

१९२ रथादयः ७, २, ४५.

(धातुपाठे ११९४-१२०१ द्रष्टव्याः)

१९३ रसादयः ५, २, ९५.

१ रस, २ रूप, ३ वर्ण*, ४ गन्ध, ५ स्पर्श, ६ शब्द, ७ स्नेह, ८ भाव*, ९ गुणात् (गुणग्रहणं रसादीनां विशेषणम् का.), १० एकाचः (स्ववत् का.)। इति रसादिः।

१९४ राजदन्तादयः २, २, ३१.

१ राजदन्तः, २ अग्रेवणम्, ३ लिप्तवासितम्, ४ नग्नमुषितम्, ५ सिक्तसंमृष्टम्, ६ मृष्टलुञ्चितम्, ७ अवक्लिन्नपक्वम्, ८ अर्पितोप्तम् (अर्पितोतम्), ९ उप्तगाढम्, १० उलूखलमुसलम्, ११ तण्डुलकिण्वम्, १२ दृषदुपलम्, १३ आरग्वायनबन्धकी, १४ चित्ररथवाह्लीकम् (°वाह्लीकम् का.), १५ अवन्त्यश्मकम् (आ° का.), १६ शूद्रार्यम्, १७ स्नातकराजानौ, १८ विष्वक्सेनार्जुनौ, १९ अक्षिभ्रुवम्, २० दारगवम्, २१ शब्दार्थौ, २२ कामर्थौ (धर्मार्थौ), २३ अर्थशब्दौ, २४ अर्थधर्मौ, २५ अर्थकामौ, २६ वैकारिमतम्, २७ गोजवाजम् (गाजवाजम्, गजवाजम् का.), २८ गोपालधानीपूलासम्, २९ पूलासककुरण्डम् (पूलासकारण्डम्, °ककरण्डम् का.), ३० स्थूलासम् (स्थूलपूलासम्), ३१ उशीरबीजम्, ३२ जिह्वास्थि*, ३३ सिञ्जाश्वत्थम् (सिञ्जास्थम् का.), ३४ चित्रास्वाती, ३५ भार्यापती, ३६ दंपती, ३७ जंपती, ३८ जायापती, ३९ पुत्रपती, ४० पुत्रपशू (°पशु का.), ४१ केशश्मश्रु (श्मश्रुकेशौ), ४२ शिरोबीजम्, ४३ शिरोजानु*, ४४ सर्पिर्मधुनी, ४५ मधुसर्पिषी, ४६ आद्यन्तौ, ४७ अन्तादी, ४८ गुणवृद्धी, ४९ वृद्धिगुणौ। इति राजदन्तादिः।

१९५ राजन्यादयः ४, २, ५३.

१ राजन्य, २ आनृत*, ३ बाभ्रव्य, ४ शालङ्कायन, ५ देवयात (दैववातव; देवयान का.), ६ अव्रीड, ७ वरत्रा*, ८ जालंधरायण, ९ राजायन* [illegible] तेलु, ११ आत्मकामेय, १२ अम्ब[illegible]त्र, १३ वसाति, १४ बैल्ववन, १[illegible]लूप, १६ उदुम्बर, १७ तीव्र*, १८ [illegible] (बैल्वल का.), १९ आर्जुनायन, २० संप्रिय, २१ दाक्षि, २२ ऊर्णनाभ, २३ आप्रीत, २४ वैतिल, २५ वात्रक। आकृतिगणः। इति राजन्यादिः।

१९६ रुदादयः ७, २, ७६;

७, ३, ९८.

(धातुपाठे १०६७-१०७१ द्रष्टव्याः)

१९७ रुधादयः ३, १, ७८.

(धातुपाठे १४३९-१४६२ द्रष्टव्याः)

१९८ रेवत्यादयः ४, १, १४६.

१ रेवती, २ अश्वपाली, ३ मणिपाली, ४ द्वारपाली, ५ वृकवञ्चिन्, ६ वृकबन्धु, ७ वृकग्राह, ८ कर्णग्राह, ९ दण्डग्राह, १० ककुदाक्ष, ११ चामरग्राह, १२ कुक्कटाक्ष। इति रेवत्यादिः।

१९९ रैवतिकादयः ४, ३, १३१.

१ रैवतिक, २ स्वापिशि, ३ क्षैमवृद्धि, ४ गौरग्रीवि (गौरग्रीव), ५ औदमेघि (औदमेयि का.), ६ औदवापि (औदवाहि का.), ७ बैजवापि। इति रैवतिकादिः।

२०० लोमादयः ५, २, १००.

१ लोमन्, २ रोमन्, ३ बभ्रु, ४ हरि, ५ गिरि*, ६ कर्क*, ७ कपि, ८ मुनि, ९ तरु। इति लोमादिः।

२०१ लोहितादयः ३, १, १३.

१ लोहित, २ चरित*, ३ नील, ४ फेन, ५ मद्र, ६ हरित, ७ दास*, ८ मन्द, ९ पीत। आकृतिगणः। इति लोहितादिः।

२०२ लोहितादयः ४, १, १८.

(गर्गादिगणे २५–५९ द्रष्टव्याः)

२०३ ल्वादयः ८, २, ४४.

(धातुपाठे १४८४–१४९१ द्रष्टव्याः)

२०४ वंशादयः ५, १, ५०.

१ वंश, २ कुटज, ३ वल्वज, ४ मूल, ५ स्थूणा (स्थूण), ६ अक्ष, ७ अश्मन्, ८ अश्व, ९ श्लक्ष्ण*, १० इक्षु, ११ खट्वा । इति वंशादिः ।

२०५ वनस्पत्यादयः ६, २, १४०.

१ वनस्पतिः, २ बृहस्पतिः, ३ शचीपतिः ४ तनूनपात्, ५ नराशंसः, ६ शुनःशेपः (°शेफः), ७ शण्डामर्कौ, ८ तृष्णावरूत्री, ९ लम्बाविश्ववयसौ (वम्बा° का.), १० मर्मृत्युः । इति वनस्पत्यादिः ।

२०६ वरणादयः ४, २, ८२.

१ वरणा (वरण का.), २ शृङ्गी, ३ शाल्मलि, ४ शुण्डी*, ५ शयाण्डी*, ६ पर्णी, ७ ताम्रपर्णी, ८ गोद (पूर्वौ गोदौ, पूर्वेण गोदौ, अपरेण गोदौ का.), ९ आलिङ्ग्यायन, १० जानपदी (जालपदी, जालपद का.), ११ जम्बू*, १२ पुष्कर*, १३ चम्पा*, १४ पम्पा*, १५ वल्गु*, १६ उज्जयनी (उज्जायिनी का.), १७ गया, १८ मथुरा, १९ तक्षशिला, २० उरसा (उरशा का.), २१ गोमती*, २२ वलभी*, २३ कटुकबदरी (कन्दुक°), २४ शिरीषाः, २५ काञ्ची, २६ सदाण्वी, २७ वणिकि २८ वणिक । आकृतिगणः। इति वराणादिः।

२०७ वराहादयः ४, २, ८०.

१ वराह, २ पलाश (पलाशा), ३ शिरीष (शेरिष), ४ पिनद्ध, ५ निबद्ध, ६ बलाह*, ७ स्थूल (स्थूण का.), ८ विदग्ध, ९ विजग्ध, १० विभग्न, ११ निमग्न*, १२ बाहु, १३ खदिर, १४ शर्करा, १५ विनद्ध, १६ विरुद्ध, १७ मूल । इति वराहादिः ।

२०८ वर्ग्यादयः ६, २, १३१.

१ दिगादिषु (११६) वर्गादयस्त एव कृतयदन्ता वर्ग्यादयः। इति वर्ग्यादिः ।

२०९ वसन्तादयः ४, २, ६३.

१ वसन्त, २ ग्रीष्म*, ३ वर्षा, ४ शरद् (शरद), ५ हेमन्त, ६ शिशिर, ७ प्रथम, ८ गुण, ९ चरम, १० अनुगुण, ११ अथर्वन्, १२ आथर्वण*, १३ अपर्वन् । इति वसन्तादिः ।

२१० वाकिनादयः ४, १, १५८.

१ वाकिन, २ गौधेर (गारेध का.), ३ कार्कष (कार्कट्य का.), ४ काक, ५ लङ्का, ६ चर्मिवर्मिणोर्नलोपश्च । इति वाकिनादिः ।

२११ विनयादयः ५, ४, ३४.

१ विनय, २ समय, ३ उपायो (उपायाद् का.) ह्रस्वत्वं च (औपयिक), ४ संप्रति*, ५ संगति, ६ कथंचित्, ७ अकस्मात्, ८ समाचार, ९ उपचार, १० समयाचार (समाय), ११ व्यवहार, १२ संप्रदान, १३ समुत्कर्ष, १४ समूह, १५ विशेष, १६ अत्यय, १७ आस्थि, १८ कण्डु । इति विनयादिः ।

२१२ विमुक्तादयः ५, २, ६१.

१ विमुक्त, २ देवासुर, ३ रक्षोऽसुर, ४ उपसद्, ५ सुवर्ण (सुपर्ण का.), ६ परि-

सारक (परिपादक का.), ७ सदसत्, ८ वसु, ९ मरुत् (मरुत्वत् का.), १० पत्नीवत्, ११ वसुमत्, १२ महीयत्व (महीयल का.), १३ सत्वत्, १४ वर्हवत्*, १५ दशार्ण, १६ दशार्ह, १७ वयस् (दशार्हपयस् का.), १८ हविर्धान, १९ पतत्रिन् (पतत्रि का.), २० महित्री, २१ अस्यहत्य, २२ सोमापूषन्, २३ इडा, २४ अग्नाविष्णु (°विष्णू का.), २५ उर्वशी, २६ वृत्रहन् (वृत्रहति का.), २७ मित्री, २८ सोम, २९ हेतु। इति विमुक्तादिः।

२१३ विस्पष्टादीनि ६, २, २४.

१ विस्पष्ट, २ विचित्र, ३ विचित्त*, ४ व्यक्त, ५ संपन्न, ६ पटु (कटु का.), ७ पण्डित, ८ कुशल, ९ चपल, १० निपुण, इति विस्पष्टादिः।

२१४ वृत् (वृतादयः) १, ३, ९२; ७, २, ५९.

(धातुपाठे ७५८–७६२ द्रष्टव्याः)

२१५ वृषादयः ६, १, १९९.

१ वृषः, २ जनः, ३ ज्वरः, ४ ग्रहः, ५ हयः, ६ गयः, ७ नयः, ८ तायः*, ९ तयः, १० चयः*, ११ अमः*, १२ वेदः, १३ सूदः*, १४ अंशः, १५ गुहा, १६ शमरणौ संज्ञायां संमतौ भावकर्मणोः; १७ मन्त्र, १८ शान्तिः, १९ कामः, २० यामः, २१ आरा, २२ धारा, २३ कारा, २४ वहः, २५ कल्पः, २६ पादः, २७ पयः, २८ दव। आकृतिगणः। तेन अविहितलक्षणमाद्युदात्तत्वं वृषादिषु ज्ञेयम्। इति वृषादिः।

२१६ वेतनादयः ४, ४, १२

१ वेतन, २ वाहन (वाह का.), ३ अर्धवाहन (अर्धवाह का.), ४ धनुर्दण्ड, ५ जाल, ६ वेश (वेस! का.), ७ उपवेश (उपवेष, उपवेस (!) का.), ८ प्रेषण, ९ उपवस्ति (उपस्ति का.), १० सुख, ११ शय्या, १२ शक्ति, १३ उपनिषद्, १४ उपदेश, १५ स्फिज्* (स्फिज्), १६ पाद, १७ उपस्थ*, १८ उपस्थान, १९ उपहस्त*, २० स्रज्। इति वेतनादिः।

२१७ व्याघ्रादयः २, १, ५६.

१ व्याघ्र, २ सिंह, ३ ऋक्ष, ४ ऋषभ, ५ चन्दन, ६ वृक (वृक्ष का.), ७ वृष, ८ वराह, ९ हस्तिन्, १० तरु*, ११ कुञ्जर, १२ रुरु, १३ पृषत् (पृषत का.), १४ पुण्डरीक, १५ पलाश, १६ कितव, १७ वलाहक (का.)। आकृतिगणोऽयम्। तेन मुखपद्मम्, १९ मुखकमलम्, २० करकिसलयम्, २१ पार्थिवचन्द्रः। इति व्याघ्रादिः।

२१८ व्युष्टादयः ५, १, ९७.

१ व्युष्ट, २ नित्य, ३ निष्क्रमण, ४ प्रवेशन, ५ उपसंक्रमण, ६ तीर्थ, ७ अस्तरण (आस्तरण का.), ८ संग्राम, ९ संघात, १० अग्निपद, ११ पीलुमूल, १२ प्रवास, १३ उपवास, १४ संभ्रम, १५ दीर्घ। इति व्युष्टादिः।

२१९ व्रीह्यादयः ५, २, ११६.

१ व्रीहि, २ माया, ३ शाला (शालि का.), ४ शिखा, ५ माला, ६ मेखला, ७ केका*, ८ अष्टका, ९ पताका, १० चर्मन्, ११ कर्मन्, १२ वर्मन्*, १३ दंष्ट्रा, १४

संज्ञा, १५ वडबा, १६ कुमारी, १७ नौ, १८ वीणा, १९ बलाका, २० यवखद (यवखदनौ), २१ शीर्षाच्छत्रः, २२ हंसा (!) । इति व्रीह्यादिः ।

२२० शाण्डिकादयः ४, ३, ९२.

१ शाण्डिक, २ सर्वसेन, ३ सर्वकेश, ४ शक, ५ शट (सट का.), ६ रक, ७ शङ्ख, ८ बोध । इति शाण्डिकादिः ।

२२१ शमादयः ३, २, १४१; ७, ३, ७४.

(धातुपाठे १२०२–१२०९ द्रष्टव्याः)

२२२ शरत्प्रभृतयः ५, ४, १०७.

१ शरद्, २ विपाश्, ३ अनस्, ४ मनस्, ५ उपानह्, ६ अनडुह, ७ दिव्, ८ हिमवत्, ९ हिरुक्*, १० विद्*, ११ सद्*, १२ दिश्, १३ दृश्, १४ विश्*, १५ चतुर्, १६ त्यद्*, १७ तद्, १८ यद्, १९ कियत्*, २० जराया जरस् च, २१ प्रतिपरससमनुभ्योऽक्षणः, २२ पथिन्, २३ सदृश् । इति शरदादिः ।

२२३ शरादयः (१) ४, ३, १४२.

१ शर, २ दर्भ, ३ मृद् (मृत), ४ कुटी, ५ तृण, ६ सोम, ७ वल्वज (वल्वज का.)। इति शरादिः ।

२२४ शरादयः (२) ६, ३, ११९.

१ शर, २ वंश, ३ धूम, ४ आहि, ५ कपि, ६ मणि, ७ मुनि, ८ शुचि, ९ हनु । इति शरा

२२५ शर्करादयः ५, ३, १०७.

१ शर्करा, २ कपालिका, ३ कपाटिका*, ४ कनिष्ठिका*, (कपिष्ठिका, पिष्टिका, कनिष्ठिक), ५ पुण्डरीक, ६ शतपत्त्र, ७ गोलोमन्, ८ लोमन*, ९ गोपुच्छ, १० नराची (नरालि का.), ११ नकुल (नकुला का.), १२ सिकता । इति शर्करादिः ।

२२६ शाखादयः ५, ३, १०३.

१ शाखा, २ मुख, ३ जघन, ४ शृङ्ग, ५ मेघ, ६ अभ्र*, ७ चरण, ८ स्कन्ध (स्कद्), ९ स्कन्द*, १० उरस्, ११ शिरस्, १२ अग्र, १३ शरण (शाण) । इति शाखादिः।

२२७ शार्ङ्गरवादयः ४, १, ७३.

१ शार्ङ्गरव, २ कापटव, ३ गौग्गुलव, ४ ब्राह्मण, ५ बैद* (का.), ६ गौतम, ७ कामण्डलेय, ८ ब्राह्मणकृतेय (ब्राह्मकृतेय का.), ९ आनिचेय, १० आनिधेय, ११ आशोकेय, १२ वात्स्यायन, १३ मौञ्जायन, १४ कैकस (कैकसेय का.), १५ काप्य (काव्य), १६ शैव्य, १७ एहि, १८ पर्येहि, १९ आश्मरथ्य, २० औदपान, २१ अराल, २२ चण्डाल, २३ वतण्ड, २४ भोगवद्गौरिमतोः संज्ञायां घादिषु नित्यं ह्रस्वार्थम्, २५ नृनरयोर्वृद्धिश्च । इति शार्ङ्गरवादिः ।

२२८ शिवादयः ४, १, ११२.

१ शिव, २ प्रोष्ठ (प्रौष्ठ का.), ३ प्रोष्ठिक*, ४ चण्ड, ५ जम्भ (भण्ड का.), ६ भूरि, ७ दण्ड*, ८ कुठार, ९ ककुभ* (ककुभा), १० अनभिम्लान (अनभिग्लान का.), ११ कोहित*, १२ सुख*, १३ संधि, १४ मुनि, (ककुत्स्थ) १५

कहोड, १६ कोहड, १७ कहूय (कहूप का.), १८ कहय*, १९ रोध, २० कपिञ्जल* (कुपि°), २१ खञ्जन, २२ वतण्ड, २३ तृणकर्ण (तूणकर्ण का.), २४ क्षीरहृद, २५ जलहृद, २६ परिल, २७ पथिक*, (पाथिक), २८ पिष्ट, २९ हैहय (हेहय का.), ३० पार्षिका (परिपिक का.), ३१ गोपिका*, ३२ कपिलिका*, ३३ जटिलिका (जटिलिक का.), ३४ बधिरिका, ३५ मञ्जीरक, ३६ मजिरक*, ३७ वृष्णिक, ३८ खञ्जार, ३९ खञ्जाल, ४० कर्मार*, ४१ रेख, ४२ लेख, ४३ आलेखन, ४४ विश्रवण, ४५ रवण (रवण का.), ४६ वर्तनाक्ष, ४७ ग्रीवाक्ष, ४८ विटप*, ४९ पिटक, ५० पिटाक, ५१ तृक्षाक, ५२ नभाक, ५३ ऊर्णनाभ, ५४ जरत्कारु, ५५ पृथा*, ५६ उत्क्षेप (उत्क्षिपा का.), ५७ पुरोहितिका*, ५८ सुरोहितिका*, ५९ सुरोहिका, ६० आर्यश्वेत (अर्य°), ६१ सुपिष्ट, ६२ मसुरकर्ण (मसूर° का.), ६३ मयूरकर्ण, ६४ खर्जुरकर्ण (खर्जूर° का.), ६५ खदूरक (खडरक का.), ६६ तक्षन्, ६७ ऋष्टिषेण, ६८ गङ्गा, ६९ विपाश (विपाश, विपाशा का.), ७० यस्क, ७१ लह्य, ७२ द्रुह्य (द्रुघ का.), ७३ अयःस्थूण, ७४ तृण, ७५ कर्ण (तृणकर्ण), ७६ पर्ण, ७७ भलन्दन, ७८ विरूपाक्ष, ७९ भूमि, ८० इला, ८१ सपत्नी, ८२ द्व्यचो नद्याः, ८३ त्रिवेणी त्रिवणं च, ८४ गोफिलिक, ८५ रोहितिक, ८६ कबोध, ८७ गोभिलिक, ८८ राजल, ८९ तडाक, ९० वडाक, ९१ परल । आकृतिगणः । इति शिवादिः ।

२२९ शुण्डिकादयः ४, ३, ७६.

१ शुण्डिक, २ कृकण, ३ स्थण्डिल, ४ उदपान, ५ उपल, ६ तीर्थ, ७ भूमि, ८ तृण, ९ पर्ण । इति शुण्डिकादिः ।

२३० शुभ्रादयः ४, १, १२३.

१ शुभ्र, २ विष्टपुर (विष्ट, पुर) ३ ब्रह्मकृत, ४ शतद्वार, ५ शलाथल (शलाचल का.), ६ शलाकाभ्रू, ७ लेखाभ्रू (लेखाभ्र), ८ विकास* (विकंसा), ९ रोहिणी, १० रुक्मिणी, ११ धर्मिणी*, १२ दिश् (दिशा का.), १३ शालूक, १४ अजवस्ति, १५ शकन्धि, १६ विमातृ, १७ विधवा, १८ शुक*, १९ विश*, २० देवतर*, २१ शकुनि*, २२ शुक्र*. २३ उग्र, २४ शतल* (शातल), २५ बन्धकी, २६ सृकण्डु (कृकण्डू सृकण्ड का.) २७ विस्रि*, २८ अतिथि*, २९ गोदन्त*, ३० कुशाम्ब*, ३१ मकण्डु, ३२ शाताहर*, ३३ पवष्टुरिक*, ३४ सुनामन्, ३५ लक्ष्मणश्यामयोर्वासिष्ठे (लक्षण का.), ३६ गोधा, ३७ कृकलास, ३८ अणीव, ३९ प्रवाहण, ४० भारत (भरत), ४१ भरम (भारम का.), ४२ मृकण्डु, ४३ कर्पूर, ४४ इतर, ४५ अन्यतर, ४६ आलीढ, ४७ सुदन्त (सुदत्त का.), ४८ सुदक्ष*, ४९ सुवक्षस् (सुचक्षस् का.), ५० सुदामन्*, ५१ कद्रु, ५२ तुद, ५३ अकशाय (अकशाप का.) ५४ कुमारिका, ५५ कुठारिका*, ५६ किशोरिका, ५७ अम्बिका, ५८ जिह्माशिन् (जिह्माशिन का.) ५९ परिधि, ६० वायुदत्त, ६१ शकल, ६२ शलाका*, ६३ खड्वर (खड्वर का.), ६४ कुबेरिका (कुवेणिका का.), ६५ अशोका, ६६ गन्धपिङ्गला (शुद्धपिङ्गला का.) ६७ खडोन्मत्ता, ६८ अनुदृष्टि (अनुदृष्टिन्), ६९ जरतिन्, ७० बलीवर्दिन् (बालि° का.), ७१ विग्र (विग्रज का.), ७२ बीज, ७३ जीव*, ७४ श्वन्, ७५ अश्मन्, ७६ अश्व, ७७ अजिर, ७८ शतावर, ७९ शलाका, ८०

कृकसा, ८१ भरत, ८२ मघष्ट, ८३ ककल, ८४ स्थूल, ८५ मकथु, ८६ यमण्ड, ८७ कण्डु, ८८ मृकण्ड, ८९ गुद, ९० रूद, ९१ कुशेरिका, ९२ शबल, ९३ अजिन । आकृतिगणः तेन । ९४ गङ्गा, ९५ पाण्डु । इति शुभ्रादिः ।

२३१ शौण्डाः २, १, ४०.

१ शौण्ड, २ धूर्त, ३ कितव, ४ व्याड, ५ प्रवीण, ६ संवीत, ७ अन्तर, ८ अधि, ९ पटु (आधिपटु का.), १० पण्डित, ११ कुशल, १२ चपल, १३ निपुण, (१४ संव्याड, १५ मन्थ, १६ समीर.) एते शब्दाः पुस्तकान्तरे न दृश्यन्ते । इति शौण्डादयः ।

२३२ शौनकादयः ४, ३, १०६.

१ शौनक, २ वाजसनेय, ३ शार्ङ्गरव, ४ शापेय (सांपेय का.), ५ शाष्पेय (शाखेय का.), ६ खाडायन, ७ स्तम्भ (स्कम्भ का.), ८ स्कन्ध, ९ देवदर्शन, १० रज्जुभार, ११ रज्जुकण्ठ, १२ कठशाठ, १३ कषाय (कशाय का.), १४ तल*, १५ दण्ड*, १६ पुरुषांसक. (पुरुषासक का.), १७ अश्वपेज (अश्वपेय का.), १८ साङ्गरव, १९ स्कन्द, २० देवदत्तशठ, २१ तलवकर । इति शौनकादिः ।

२३३ श्रमणादयः २, १, ७०.

१ श्रमणा, २ प्रव्राजिता, ३ कुलटा, ४ गर्भिणी, ५ तापसी, ६ दासी, ७ बन्धकी, ८ अध्यापक, ९ अभिरूपक, १० पटु, ११ मृदु, १२ पण्डित, १३ कुशल, १४ चपल, १५ निपुण । इति श्रमणादिः ।

२३४ श्रेण्यादयः २, १, ५९.

१ श्रेणि, २ ऊक (एक का.), ३ पूग, ४ कुन्दुम (मुकुन्द कुन्द का.), ५ (राशि), ६ निचय, ७ (विशेष*), ८ निधन (निधान का.) ९ (पर*), १० इन्द्र, ११ देव, १२ मुण्ड, १३ भूत, १४ श्रवण, १५ वदान्य, १६ अध्यापक, १७ अभिरूपक*, १८ ब्राह्मण, १९ क्षत्रिय, २० विशिष्ट (विशिख का.), २१ पटु, २२ पण्डित, २३ कुशल, २४ चपल, २५ निपुण, २६ कृपण । इति श्रेण्यादिः ।

२३५ सख्यादयः ४, २, ८०.

१ सखि, २ अग्निदत्त, ३ वायुदत्त, ४ सखिदत्त, ५ गोपिल (गोहित, गोहिल का.), ६ भल्ल, ७ पाल (भल्लपाल), ८ चक्र (चर्क का.), ९ चक्रवाक*, १० छगल, ११ अशोक, १२ करवीर, १३ वासव*, १४ वीर*, १५ पूर*, १६ वज्र*, १७ कुशीरक*, १८ सीहर (शीहर; सीकर का.), १९ सरक (सकर का.), २० सरस; २१ समर*, २२ समल, २३ सुरस, २४ रोह, २५ तमाल, २६ कदल, २७ सप्तल, २८ चक्रपाल, २९ चक्रवाल, ३० वक्रपाल, ३१ उशीर । इति सख्यादिः ।

२३६ संकलादयः ४, २, ७५.

१ संकल, २ पुष्कल, ३ उत्तम*, ४ उडुप, ५ उद्वेप (उद्वप का.), ६ उत्पुट, ७ कुम्भ, ८ निधान (विधान का.), ९ सुदक्ष, १० सुदत्त, ११ सुभूत, १२ सुपूत*, १३ सुनेत्र, १४ सुमङ्गल*, १५ सुपिङ्गल, १६ सूत*, १७ सिकत (सिकता का.), १८ पूतिक (पूतिका; पूतीकी का.), १९ पूलास, २० कूलास, २१ पलाश, २२ निवेश. २३ गवेष (गवेश), २४ गम्भीर,

२५ इतर, २६ आन्*, २७ अहन्, २८ लोमन्, २९ वेमन्, ३० वरूण (चरण), ३१ बहुल, ३२ सद्योज, ३३ अभिषिक्त, ३४ गोभृत्, ३५ राजभृत्, ३६ भल्ल, ३७ मल्ल*, ३८ माल, ३९ शर्मन्, ४० गृह, ४१ भूत। इति संकलादिः।

२३७ संकाशादयः ४, २, ८०.

१ संकाश, २ काम्पिल (कापिल), ३ कश्मीर (कश्मर का.), ४ समीर, ५ सूरसेन (शूर° का.), ६ सरक*, ७ सूर*, ८ सुपन्थिन् (सुपथिन् का.) पन्थ (सक्थ का.) च, ९ यूप (यूथ), १० अंश, ११ अङ्ग*, १२ नासा*, १३ पलित*, १४ अनुनाश*, १५ अश्मन्, १६ कूट, १७ मलिन, १८ दश*, १९ कुम्भ*, २० शीर्ष*, २१ विरत (चिरन्त; विरत ! का.), २२ समल*, २३ सीर*, २४ पञ्जर*, २५ मन्थ* (पन्थ), २६ नल*, २७ रोमन्*, २८ लोमन्*, २९ पुलिन*, ३० सुपरि*, ३१ कटिप*, ३२ सकर्णक*, ३३ वृष्टि*, ३४ तीर्थ, ३५ अगस्ति, ३६ विकर*, ३७ नासिका, ३८ एग, ३९ चिकार, ४० विरह इति संकाशादिः।

२३८ संतापादयः ५, १, १०१.

१ संताप, २ संनाह, ३ संग्राम, ४ संयोग, ५ संपराय, ६ संवेशन, ७ संपेष, ८ निष्पेष, ९ सर्ग, १० निसर्ग, ११ विसर्ग, १२ उपसर्ग, १३ प्रवास, १४ उपवास, १५ संघात, १६ संवेष*, १७ संवास*, १८ संमोदन, १९ सक्तु, २० मांसौदनाद्विगृहीतादपि, २१ असर्ग। इति संतापादिः।

२३९ संधिवेलादयः ४, ३, १६.

१ संधिवेला, २ संध्या, ३ अमावास्या, ४ त्रयोदशी, ५ चतुर्दशी, ६ पञ्चदशी, ७ पौर्णमासी, ८ प्रतिपद्, ९ संवत्सरात्फलपर्वणोः। इति संधिवेलादिः।

२४० सपत्न्यादयः ४, १, ३५.

१ समान, २ एक, ३ वीर, ४ पिण्ड, ५ श्व* (शिरी), ६ भ्रातृ, ७ भद्र*, ८ पुत्र, ९ दासाच्छन्दसि। इति सपत्न्यादिः।

२४१ सर्वादीनि १, १, २७.

१ सर्व, २ विश्व, ३ उभ, ४ उभय,

डतरादयः ७, १, २५.

५ डतर, ६ डतम, ७ अन्य, ८ अन्यतर, ९ इतर,

१० त्वत्, ११ त्व, १२ नेम, १३ सम, १४ सिम, १५ पूर्वपरावरदक्षिणोत्तरापराधराणि व्यवस्थायामसंज्ञायाम्, १६ स्वमज्ञातिधनाख्यायाम्, १७ अन्तरं बहिर्योगोपसंव्यानयोः

त्यदादयः १, १, ७४; २, ७२;
३, २, ६०; ७, २, १०२.

१८ त्यद्, १९ तद्, २० यद्, २१ एतद्, २२ अदस्, २३ इदम्, २४ एक;

द्व्यादयः ५, ३, २.

२५ द्वि, २६ युष्मद्, २७ अस्मद्, २८ भवतु (भवत्), २९ किम्। इति सर्वादिः।

२४२ सवनादयः ८, ३, १०८.

१ सवने सवने, २ सूते सूते, ३ सोमे सोमे, ४ सवनमुखे सवनमुखे, ५ किंसः* किंसः (किंस्यतीति किंसः का.), ६ अनुसवनमनुसवनम्, ७ गोसनिं गोसनिम्, ८ अश्वसनिमश्वसनिन्, ९ सवने सवने, १० सवनमुखे* सवनमुखे*, ११ अनुसवनमनुसवनम् (अनुसवने२ का.), १२ संज्ञायां बृहस्पतिसवः, १३ शकुनिसवनम्, १४

सोमे सोमे, १५ सुते सुते (सूते२ का.), १६ संवत्सरे संवत्सरे, १७ बिसं* बिसम्*, १८ किंसं किंसम् (किसं किसम्), १९ मुसलं मुसलम्, २० गोसनिम्, २१ अश्वसनिम्। इति सवनादिः।

२४३ साक्षात्प्रभृतीनि १, ४, ७४.

१ साक्षात्, २ मिथ्या, ३ चिन्ता, ४ भद्रा, ५ रोचना (लोचना का.), ६ आस्था, ७ अमा, ८ अद्धा (श्रद्धा का.), ९ प्राजर्या, १० प्राजरुहा, ११ बीजर्या, १२ बीजरुहा (वीज° का.), १३ संसर्या, १४ अर्थे, १५ लवणम्, १६ उष्णम्, १७ शीतम्, १८ उदकम्, १९ आर्द्रम्, २० अग्नौ, २१ वशे, २२ विकसने (विकम्पने का.), २३ प्रसहने (प्रहसने का.), २४ प्रतपने, २५ प्रादुस्, २६ नमस्, (२७ विभाषा, २८ संपत्का, २९ विहसने, ३० आविस्)। आकृतिगणोयम्। इति साक्षात्प्रभृतिः।

२४४ सिध्मादयः ५, २, ९७.

१ सिध्म, २ गडु, ३ मणि, ४ नाभि, ५ बीज (जीव का.), ६ वीणा*, ७ कृष्ण*, ८ निष्पाव, ९ पांसु, १० पार्श्व, ११ पर्शू (परशु का.), १२ हनु, १३ सक्तु, १४ मांस, १५ पार्ष्णिधमन्योर्दीर्घश्च (पार्ष्णील, धमनील का.), १६ वातदन्तबलललाटानामूङ् च (°ललाटगलानामूङ् च का; वातूल, दन्तूल, बलूल, ललाटूल, गलूल, का.), १७ जटाघटाकटाकालाः (कटा का.) क्षेपे, १८ पर्ण, १९ उदक, २० प्रज्ञा, २१ सक्थि (सर्ष्कि सक्थि का.), २२ कर्ण, २३ स्नेह, २४ शीत, २५ श्याम, २६ पिङ्ग, २७ पित्त, २८ पुष्क (शुष्क का.), २९ पृथु, ३० मृदु, ३१ मञ्जु, ३२ मण्ड, ३३ पत्र, ३४ चटु, ३५ कपि, ३६ गण्डु (कण्डु का.), ३७ ग्रन्थि, ३८ श्री*, ३९ कुश*, ४० धारा*, ४१ वर्मन्, ४२ पक्ष्मन्*, ४३ श्लेष्मन्, ४४ पेश*, ४५ निष्पाद्*, ४६ कुण्ड*, ४७ क्षुद्रजन्तूपतापयोश्च (°तापाच्चेष्यते, यूकालः, मक्षिकालः, उपतापाच्च, विचर्चिकालः, विपादिकालः, मूर्छालः का.), ४८ गण्ड, ४९ संज्ञा। इति सिध्मादिः।

२४५ सिन्ध्वादयः ४, ३, ९३.

१ सिन्धु, २ वर्णु, ३ मधुमत्, ४ कम्बोज, ५ साल्व, ६ कश्मीर, ७ गन्धार, ८ किष्किन्धा, ९ उरसा (उरस का.), १० दरद् (दरद), ११ गान्दिका (गाव्दिका का.), १२ कुलुन, १३ दिरसा। इति सिन्ध्वादिः।

२४६ सुखादीनि (१) ३, १, १८; ६, २, १७०.

१ सुख, २ दुःख, ३ तृप्त (तृप्र, तीव्र का.), ४ कृच्छ्र, ५ अस्र, ६ आस्र*, ७ अलीक, ८ प्रतीप, ९ करुण, १० कृपण, ११ सोढ, १२ गहन। इति सुखादिः।

२४७ सुखादीनि (२) ५, २, १३१.

१ सुख, २ दुःख, ३ तृप्त, ४ कृच्छ्र, ५ आश्र (आस्र, आम्र का.), ६ अस्र*, ७ अलीक, ८ करुण (करुणा का.), ९ सोढ, १० प्रतीप (प्रमीप ! का.), ११ (शील, १२ हल, १३ माला क्षेपे, १४ कृपण, १५ प्रयाण (प्रणय), १६ दल*, १७ कक्ष*,) १ अतःपरं त. वि. पुस्तके नास्ति। इति सुखादिः।

२४८ सुतंगमादयः ४, २, ८०.

१ सुतंगम, २ मुनिचित (°चित्त का.), ३ विप्रचित (°चित्त का.), ४ महाचित्त*, ५ महापुत्र, ६ स्वन*, ७ श्वेत, ८ खडिक (गडिक का.), ९ शुक्र, १० विग्र, ११ बीजवापिन् (बीज वापिन्), १२ अर्जुन, १३ श्वन्, १४ अजिर, १५ जीव, १६ खण्डिन*, १७ कर्ण*, १८ विग्रह* । इति सुतंगमादिः ।

२४९ सुवास्त्वादयः ४, २, ७७.

१ सुवास्तु (सुवस्तु), २ वर्णु, ३ भण्डु, ४ खण्डु (कण्डु का.), ५ सेवालिन् (सेचालिन् का.), ६ कर्पूरिन्, ७ शिखण्डिन्, ८ गर्त, ९ कर्कश, १० शकटीकर्ण (शटीकर्ण का.), ११ कृष्णकर्ण (कृष्ण का.), १२ कर्क, १३ कर्कन्धुमती (कर्कन्धू° का.), १४ गोह (गोह्य गाहि का.), १५ अहिसक्थ । इति सुवास्त्वादिः ।

२५० सुषामादयः ८, ३, ९८.

१ सुषामा, २ निःषामा, ३ दुःषामा*, ४ सुषेधः*, ५ निषेधः (निःषेधः)*, ६ दुःषेधः, ७ सुषंधिः, ८ निःषंधिः (निषंधिः का.), ९ दुःषंधिः, १० सुष्टु (सुष्ठु का.), ११ दुष्टु (दुष्ठु का.), १२ गौरिषक्थः संज्ञायाम्, १३ प्रतिष्णिका, १४ जलाषाहम् (जलाषाढम्), १५ नौषेचनम् (नौषेवनम् ! का.), १६ दुन्दुभिषेवणम् (दुन्दुभिषेचनम्; °षेवनम् ! का.), १७ एति संज्ञायामगात्*, १८ हरिषेणः*, १९ नक्षत्राद्वा* २० रोहिणीषेणः* । आकृतिगणः । इति सुषामादिः ।

२५१ स्थूलादयः ५, ४, ३.

१ स्थूल, २ अणु (अण्ड), ३ माष (स्थूल अणु माषेषु), ४ इषु, ५ कृष्ण तिलेषु, ६ यव व्रीहिषु, ७ इक्षुतिल (का.) पाद्यकालावदाताः सुरायाम्, ८ गोमूत्र आच्छादने, ९ सुरा अहौ, १० जीर्ण शालिषु, ११ पत्रमूले समस्तव्यस्ते (का.), १२ कुमारीपुत्र, १३ कुमारीश्वशुर (कुमार, श्वशुर का.), १४ मणि । इति स्थूलादिः ।

२५२ स्नात्व्यादयः ७, १, ४९.

१ स्नात्वी, २ पीत्वी । आकृतिगणः । इति स्नात्व्यादिः ।

२५३ स्पादयः ६, १, १८४.

(धातुपाठे १०६८–१०७१ द्रष्टव्याः)

२५४ स्वरादीनि १, १, ३७.

१ स्वर्, २ अन्तर्, ३ प्रातर्, एतेऽन्तोदात्ताः, ४ पुनर् (आद्युदात्तः का.), ५ सनुतर्, ६ उच्चैस्, ७ नीचैस्, ८ शनैस्, ९ ऋधक्, १० आरात्, ११ अन्तिकात्*, १२ ऋते, १३ युगपद्, १४ पृथक्, एत आद्युदात्ताः (एतेऽपि सनुतर्प्रभृतयोऽन्तोदात्ताः पठ्यन्ते का.), १५ ह्यस्, १६ श्वस्, १७ दिवा, १८ रात्रौ, १९ सायम्, २० चिरम्, २१ मनाक्, २२ ईषत्, २३ शश्वत्*, २४ जोषम्, २५ तूष्णीम्, २६ बहिस् (आविस् का.), २७ अवस् (अधस् का.), २८ समया, २९ निकषा, ३० स्वयम्, ३१ नक्तम्, ३२ नञ्, ३३ मृषा, ३४ हेतौ, ३५ हे*, ३६ है*, ३७ अद्धा, ३८ इद्धा, ३९ सामि, एते ऽन्तोदात्ताः (ह्यस्प्रभृतयो ऽन्तोदात्ताः पठ्यन्ते का.), ४० वत् (वदन्तमव्ययसंज्ञं भवति, ब्राह्मणवत्, क्षत्रियवत् का.), ४१ वत, ४२ सनत्, ४३ सनात्, ४४ तिरस्, एत आद्युदात्ताः, ४५ अन्तरा, अयमन्तोदात्तः, ४६ अन्तरेण, ४७ मक्*, ४८ ज्योक्, ४९ योक्*, ५०

नक्*, ५१ कम्, ५२ शम्, ५३ सना, ५४ सहसा, ५५ श्रद्धा*, ५६ अलम्, ५७ स्वधा, ५८ वषट्, ५९ विना, ६० नाना, ६१ स्वाति, ६२ अन्यद्, ६३ अस्ति, ६४ उपांशु, ६५ क्षमा, ६६ विहायसा, ६७ दोषा, ६८ मुधा, ६९ दिष्ट्या*, ७० वृथा*, ७१ मिथ्या, ७२ क्त्वातोसुन्कसुनः, ७३ कृन्मकारसंध्यक्षरान्तो (कृन्मकारान्तः संध्यक्षरान्तो का.) ऽव्ययीभावश्च, ७४ पुरा, ७५ मिथो, ७६ मिथस्, ७७ प्रायस्*, ७८ मुहुस्*, ७९ प्रवाहुकम्, ८० प्रवाहिका*, ८१ आर्यहलम्, ८२ अभीक्ष्णम्, ८३ साकम्, ८४ सार्धम्, ८५ सत्रम्*, ८६ समम्, ८७ नमस्, ८८ हिरुक्, ८९ तसिलादयस्तद्धिता एधाच्पर्यन्ताः- शस्तसी, कृत्वसुच्, सुच्, आस्थालौ (आच्थालौ का.), च्व्यर्थाश्च, ९० अथ*, ९१ अम्, ९२ आम्, ९३ प्रताम्*, ९४ प्रशान्, ९५ प्रतान् (आकृतिगणो ऽयम् । तेनान्ये ऽपि । तथाहि), ९६ माङ्, ९७ श्रम्, ९८ कामम्, ९९ प्रकामम्, १०० भूयस्, १०१ परम्, १०२ साक्षात्, १०३ साचि (साचि), १०४ सत्यम्, १०५ मङ्क्षु, १०६ संवत्, १०७ अवश्यम्, १०८ सपदि, १०९ प्रादुस्, ११० आविस्, १११ अनिशम्, ११२ नित्यम्, ११३ नित्यदा, ११४ सदा, ११५ अजस्रम्, ११६ संततम्, ११७ उषा, ११८ ओम्, ११९ भूर्, १२० भुवर्, १२१ झटिति, १२२ तरसा, १२३ सुष्ठु, १२४ कु, १२५ अञ्जसा, १२६ अ, १२७ मिथु, १२८ विथक्, १२९ भाजक्, १३० अन्वक्, १३१ चिराय, १३२ चिरम्, १३३ चिररात्राय, १३४ चिरस्य, १३५ चिरेण, १३६ चिरात्, १३७ अस्तम्, १३८ आनुषक्, १३९ आनुषक्, १४० अनुषट्, १४१ अम्नस् (अम्भस्), १४२ अम्नर (अम्नर्), १४३ स्थाने, १४४ वरम्, १४५ दुष्ठु, १४६ बलात्, १४७ शु, १४८ अर्वाक्, १४९ शुदि, १५० वदि इत्यादयः* ।)

१५१ तसिलादयः प्राक्पाशपः । १५२ शस्प्रभृतयः प्राक्समासान्तेभ्यः । १५३ मान्तः कृत्वोर्थाः । १५४ तसिवती । १५५ नानाञाविति । इति स्वरादिः ।

२५५ स्वस्रादयः ४, १, १०.

१ स्वसृ, २ दुहितृ, ३ ननान्दृ, ४ यातृ, ५ मातृ, ६ तिसृ, ७ चतसृ । इति स्वस्रादिः ।

२५६ स्वागतादीनि ७, ३, ७.

१ स्वागत, २ स्वध्वर, ३ स्वङ्ग, ४ व्यङ्ग, ५ व्यड, ६ व्यवहार, ७ स्वपति । इति स्वागतादिः ।

२५७ स्वादयः १, ४, १७.

(अष्टाध्यायी सूत्रेषु ४·१·२–५·३·७०द्रष्टव्याः)

२५८ स्वादयः ३, १, ७३.

(धातुपाठे १२४८–१२८१ द्रष्टव्याः)

२५९ हरितादयः ४, १, १००.

(विदादिषु ३०–५५ द्रष्टव्या.)

२६० हरीतक्यादयः ४, ३, १६५.

१ हरीतकी, २ कोशातकी, ३ नखररजनी (नखररजनी का.), ४ शष्कण्डी (शाकण्डी का.), ५ दाडी, ६ दोडी, ७ श्वेतपाकी, ८ अर्जुनपाकी, ९ द्राक्षा, १० काला, ११ ध्वाक्षा (ध्वाङ्क्षा का.), १२ गर्भीका (गर्गरिका का.), १३ कण्टकारिका, १४ पिप्पली*, १५ चिञ्चा* (चिम्पा), १६ शेफालिका, १७ दढी । इति हरीतक्यादिः ।

२६१ हस्त्यादयः ५, ४, १३८.

१ हस्तिन्, २ कुद्दाल*, ३ अश्व*, ४ काशिक*, ५ कुरुत, ६ कटोल, ७ कटोलक*, ८ गण्डोल, ९ गण्डोलक, १० कण्डोल*, ११ कण्डोलक*, १२ अज*, १३ कपोत*, १४ जाल*, १५ गण्ड*, १६ महेला (महिला का.), १७ दासी, १८ गणिका, १९ कुसूल । इति हस्त्यादिः । ¶

वार्तिकस्थ-गणपाठः ॥

---

१ अग्निपदादयः ५, १, ९७, १.

१ अग्निपद, २ पीलुमूल (पीलु, मूल); ३ प्रवास, ४ उपवास । इत्यग्निपदादिः ।

अण्डादयः ६·३·४१·२.

(कुक्कुट्यादिषु द्रष्टव्याः)

२ अध्यात्मादयः ४, ३, ६०

(टिप्पणीस्थे वार्तिके).

१ अध्यात्म, २ अधिदेव, ३ आधिभूत । इत्याध्यात्मादिः ।

३ अवान्तरदीक्षादयः ५, १, ९४, ३.

१ अवान्तरदीक्षा, २ तिलव्रत, ३ देवव्रत । इत्यवान्तरदीक्षादिः ।

४ अहरादयः ८, २, ७० (भाष्ये.)

१ अहर्, २ गीर्, ३ धूर् । इत्यहरादिः ।

५ आद्यादयः ५, ४, ४४, १.

१ आदिः, २ मध्य, ३ अन्त, ४ पृष्ठ, ५ पार्श्व । इत्याद्यादिः । आकृतिगणः ।

६ इरिकादयः ८, ४, ६

(टिप्पण्याम्).

१ इरिका, २ मिरिका, ३ तिमिरा । इति इरिकादिः । आकृतिगणः ।

७ उपवस्त्रादयः ५, १, १९७ (भाष्ये).

१ उपवस्तृ, २ प्राशितृ, ३ चूडा, ४ श्रद्धा । इत्युपवस्त्रादिः ।

८ काण्यादयः ७, ४, ३. (भाष्ये).

१ कण, २ रण, ३ भण, ४ श्रण, ५ लुप, ६ हेठ, इति भाष्ये । ७ हाथि, ८ वाणि (चाणि), ९ लोटि (लोठि), १० लोपि । इति त. वि. पुस्तके । इति कणादिः ।

९ कुक्कुट्यादयः ६, ३, ४१, २.

१ कुक्कुटी, २ मृगी, ३ काकी, ४ अण्ड, ५ पद, ६ शाव, ७ भ्रुकुंस, ८ भृकुटी । इति कुक्कुट्याद्यण्डादी ।

¶ यः शब्दः काशिकायां न दृश्यते स * एवं चिह्नेन दर्शितः । काशिकास्थः पाठभेदः का. इति निर्दिष्टः । तत्रतत्रोपलब्धाः पाठाः ( ) एवं चिह्नान्तर्गताः कृताः ।

१० क्षिपकादयः ७, ३, ४५, ५.

१ क्षिपका, २ ध्रुवका, ३ चरका, ४ सेवका, ५ करका, ६ चटका, ७ अवका, ८ लहका, ९ अलका, १० कन्यका, ११ एडका । इति क्षिपकादिः । आकृतिगणः ।

११ खलादयः ४, २, ५१, १.

१ खलिनी, २ डूकिनी (डाकिनी), ३ उडुविनी (कुडुम्बिनी), ४ डुमिणी, ५ अङ्गिनी, ६ गविनी, ७ रथिती, ८ कुण्डलिनी । खलादिः ।

१२ गिरिनद्यादयः ८, ४, १०, १.

१ गिरिनदी, २ गिरिनख, ३ गिरिगन्ध, ४ गिरिनितम्ब, ५ चक्रनदी, ६ चक्रनितम्ब, ७ तूर्यमान, ८ माषोन, ९ आर्गयन । इति गिरिनद्यादिः ।

१३ चातुर्वर्ण्यादयः ५, १, १२४, १.

१ चतुर्वर्ण, २ चतुर्वेद, ३ चतुराश्रम, ४ सर्वविद्य, ५ त्रिलोक, ६ त्रिस्वर, ७ षड्गुण, ८ सेना, ९ अनन्तर, १० संनिधि, ११ समीप, १२ उपमा, १३ सुख, १४ तदर्थ, १५ इतिह, १६ मणिक । इति चतुर्वर्णादिः ।

१४ ज्योत्स्नादयः ५, २, १०३, २.

१ ज्योत्स्ना, २ तमिस्र, ३ कुण्डल, ४ कुतप, ५ विसर्प, ६ विपादिका । इति ज्योत्स्नादिः ।

१५ त्रिचक्रादयः ६, २, १९९, १.

१ त्रिचक्र, २ त्रिवृत्, ३ त्रिवङ्कर । इति त्रिचक्रादिः । आकृतिगणः ।

१६ पत्यादयः ८, २, ७० (भाष्ये).

१ पति, २ गण, ३ पुत्र । इति पत्यादिः ।

१७ परदारादयः ४, ४, १, ४.

१ परदार, २ गुरुतल्प । इति परदारादिः ।

१८ परिमुखादयः ४, ३, ५८, १.

१ परिमुख, २ परिहनु, ३ पर्योष्ठ, ४ पर्युलूखल, ५ परिसीर, ६ उपसीर, ७ उपस्थूण, ८ उपकलाप, ९ अनुपथ, १० अनुपद, ११ अनुगङ्ग, १२ अनुतिल, १३ अनुसीत, १४ अनुसाय, १५ अनुसीर, १६ अनुमाष, १७ अनुयव, १८ अनुयूप, १९ अनुवंश, २० प्रतिशाक । इति परिमुखादिः ।

१९ पार्श्वादयः ३, २, १५, १.

१ पार्श्व, २ उदर, ३ पृष्ठ, ४ उत्तान, ५ अवमूर्धन् । इति पार्श्वादिः ।

२० पील्वादयः ६, ३, १२१ (टिप्पण्याम्).

१ पीलु, २ दारु, ३ रुचि, ४ चारु, ५ गम, ६ कम । इति पील्वादिः ।

२१ पुण्याहवाचनादयः ५, १, १११, ३.

१ पुण्याहवाचन, २ स्वस्तिवाचन, ३ शान्तिवाचन । इति पुण्याहवाचनादिः ।

२२ प्रकृत्यादयः २, ३, १८, १.

१ प्रकृति, २ प्राय, ३ गोत्र, ४ सम, ५ विषम, ६ द्विद्रोण, ७ पञ्चक, ८ साहस्र । इति प्रकृत्यादिः ।

२३ प्रभूतादयः ४, ४, १, २.

१ प्रभूत, २ पर्याप्त । इति प्रभूतादिः ।

२४ भवदादयः ५, ३, १४

(टिप्पणीस्थे वार्तिके).

१ भवान्, (२) दीर्घायुः, ३ देवानां प्रिय, ४ आयुष्मान् । इति भवदादिः ।

२५ महानाम्न्यादयः ५, १, ९४, १.

१ महानाम्नी, २ आदित्यव्रत, ३ गोदान । इति महानाम्न्यादिः ।

२६ माशब्दादयः ४, ४, १, १.

१ माशब्दः, २ नित्यशब्दः, ३ कार्यशब्दः । इति माशब्दादिः ।

२७ मूलविभुजादयः ३, १, ५, २.

१ मूलविभुज, २ नखमुच, ३ काकगुह, ४ कुमुद, ५ महीध्र, ६ कुध्र, ७ गिध्र । आकृतिगणोयम् । इति मूलविभुजादिः ।

२८ शकन्ध्वादयः ६, १, ९३, ४.

१ शकन्धु, २ कर्कन्धु, ३ कुलटा, ४ सीमन्तः ५ केशवेशेषु, ६ हलीषा, ७ मनीषा, ८ लाङ्गलीषा, ९ पतञ्जलिः, १० सारङ्गः पशुपक्षिणोः । इति शकन्ध्वादिः ।

२९ शाकपार्थिवादयः २, १, ६९, ८.

१ शाकपार्थिव, २ कुतपसौश्रुत, ३ अजातौल्वलि । आकृतिगणोऽयम् तेन । ४ कृत्वापकृत, ५ भुक्ताविभुक्त, ६ पीतविपीत, ७ गतप्रत्यागत, ८ यातानुयात, ९ क्रयाक्रयिका, १० पुटापुटिका, ११ फलाफलिका, १२ मानोन्मानिका । इति शाकपार्थिवादिः ।

३० संपादादयः ३, ३, १०८, ९.

१ संपद्, २ विपद्, ३ आपद्, ४ प्रतिपद्, ५ परिपद् । इति संपदादिः ।

३१ सुस्नातादयः ४, ४, १, ३.

१ सुस्नात, २ सुखरात्रि, ३ सुखशयन । इति सुस्नातादिः ।

३२ स्वर्गादयः ५, १, १११, २.

१ स्वर्ग, २ यशस्, ३ आयुस्, ४ काम, ५ धन । इति स्वर्गादिः । *

---

*अन्येऽप्येवंविधाः केचन गणा वार्तिकेषूपलभ्यन्ते। भाष्यकारेणापि तेषां विवेचनं व्यधायि । तादृशाः केचनाधस्तात् निर्दिश्यन्ते । तथाहि–

१ अश्वघासादयः २·१·३६·३.

१ अश्वघास, २ श्वश्रूसुर, ३ हास्तिविध

२ उपकूलादयः ४·३·५८·२

१ उपकूल, २ उपशाल ।

३ कम्बोजादयः ४·१·१७५·१.

१ कम्बोज, २ चोल, ३ केरल, ४ शक, ५ यवन इति काशिका. ६ कडेर इति भाष्यम् ।

४ खलतिकादयः १·२·५२·४.

५ खलादयः ४·२·५१·२.

१ खल, २ ऊक, ३ कुन्दुम ।

६ खलेयवादयः २·१·१७·२.

(तिष्ठद्गुप्रभृतिषु ४–११ द्रष्टव्याः)

७ देवासुरादयः ४·३·८८·१; १२५·१.

१ देव, २ रक्षस् ।

८ पादहारकादयः २·१·३३·२.

१ पादहारक, २ गलेचोपक ।

९ पावकादयः ७·३·४५·२.

१ पावकाः, २ अलोमकाः

१० पैङ्गाक्षीपुत्रादयः ४·२·२८·१.

१ पैङ्गाक्षीपुत्र, २ तृणबिन्दु ।

११ प्रतिवेशादयः ६·३·१२२·२.

१ प्रतिवेश, २ प्रतिरोध ।

१२ ब्रह्मप्रजापत्यादयः ६·३·२·२६.

(दधिपयआदिषु ११३·४–६ द्रष्टव्याः)

१३ भुज्यादयः ७·१·१·२.

(सूत्रे ५·२·१२८ द्रष्टव्याः)

१४ मरुद्वृधादयः ६·२·१०६·२.

१५ यवखदादयः ५·२·११६·१.

(व्रीह्यादिषु द्रष्टव्याः)

१६ याज्ञवल्क्यादयः ४·२·६६·४.

(याज्ञवल्क्यानि, सौलभानि)

१७ रथकट्यादयः ७·३·४४·३.

१ रथकट्या, गर्गकाम्या ।

१८ रौढ्यादयः ४·१·७९·४.

(के पुनः रौढ्यादयः । ये क्रौड्यादयः ६७)

१९ वतण्ड्यादयः ६·३·३४·४.

२० विश्वजनादयः ६·१·७६·१.

१ विश्वजन, २ नच्छाया ।

२१ वृषलादयः ५·३·६६·३.

१ वृषल, २ दस्यु, ३ चोर ।

२२ वेदाध्यायादयः ३·२·१·१.

१ वेदाध्याय, २ चर्चापार, ३ शमनीपार ।

२३ व्यतीक्षादयः ३·३·४३·४.

१ व्यतीक्षा, २ व्यतीहा ।

२४ शिखादयः ५·२·११६·१.

(व्रीह्यादिषु द्रष्टव्याः)

२५ स्नात्वाकालकादयः ७·१·३४·४.

(मयूरव्यंसकादिषु १७८-४५-४७ द्रष्टव्याः)

वार्तिकस्थ-गणपाठः समाप्तः ।

अन्तर्गण-सूत्राणि ।

(वर्णानुक्रमेण संगृहीतानि । प्रथमः गणस्यानुक्रमाङ्कः द्वितीयो गणान्तर्गतोऽनुक्रमाङ्कः)

अन्तर्गणसूत्राणि समाप्तानि ॥

लिङ्गानुशासनम् ।

१ लिङ्गम् ।

२ स्त्री ।

३ ऋकारान्ता मातृदुहितृस्वसृयातृननान्दरः ।

४ अन्यूप्रत्ययान्तो धातुः ।

५ अशनिभरण्यरणयः पुंसि च ।

६ मिन्यन्तः ।

७ वह्निवृष्ण्यग्नयः पुंसि ।

८ श्रोणियोन्यूर्मयः पुंसि च ।

९ क्तिन्नन्तः ।

१० ईकारान्तश्च ।

११ ऊङ्याबन्तश्च ।

१२ य्वन्तमेकाक्षरम् ।

१३ विंशत्यादिरा नवतेः ।

१४ दुन्दुभिरक्षेषु ।

१५ नाभिरक्षत्रिये ।

१६ उभावन्यत्र पुंसि ।

१७ तलन्तः ।

१८ भूमिविद्युत्सरिल्लतावनिताभिधानानि ।

१९ यादो नपुंसकम् ।

२० भास्स्रुक्स्रग्दिगुष्णिगुपानहः ।

२१ स्थूणोर्णे नपुंसके च ।

२२ गृहशशाभ्यां क्लीबे ।

२३ प्रावृड्विप्रुड्रुट्तृट्त्विषः ।

२४ दर्विविदिवेदिखनिशाण्यश्रिवेशिकृ-
ष्योषधिकट्यङ्गुलयः ।

२५ तिथिनाडिरुचिवीचिनालिधूलिकिकि-
केलिच्छविरात्र्यादयः ।

२६ शष्कुलिराजिकुट्यशनिवर्तिभ्रुकुटित्रु-
टिवलिपङ्क्तयः ।

२७ प्रतिपदापद्विपत्संपच्छरत्संसत्परिषदु-
षःसंवित्क्षुत्पुन्मुत्समिधः ।

२८ आशीर्धूर्पूर्गीर्द्वारः ।

२९ अप्सुमनस्समासिकतावर्षाणां बहुत्वं
च ।

३० स्रक्त्वग्ज्योग्वाग्यवागूनौस्फिचः ।

३१ तटिसीमासंबध्याः ।

३२ चूलिवेणिखार्यश्च ।

३३ ताराधाराज्योत्स्नादयश्च ।

३४ शलाका स्त्रियां नित्यम् ।

३५ पुमान् ।

३६ घञबन्तः ।

३७ घाजन्तश्च ।

३८ भयलिङ्गभगपदानि नपुंसके ।

---

१ न्यश्रि०

३९ नङन्तः ।

४० याच्ञा स्त्रियाम् ।

४१ क्यन्तो घुः ।

४२ इषुधिः स्त्री च ।

४३ देवासुरात्मस्वर्गगिरिसमुद्रनखकेशदन्तस्तनभुजकण्ठखड्गशरपङ्काभिधानानि ।

४४ त्रिविष्टपत्रिभुवने नपुंसके ।

४५ द्यौः स्त्रियाम् ।

४६ इषुबाहू स्त्रियां च ।

४७ बाणकाण्डौ नपुंसके च ।

४८ नन्तः ।

४९ क्रतुपुरुषकपोलगुल्फमेघाभिधानानि ।

५० अभ्रं नपुंसकम् ।

५१ उकारान्तः ।

५२ धेनुरज्जुकुहुसरयुतनुरेणुप्रियङ्गवः स्त्रियाम् ।

५३ समासे रज्जुः पुंसि च ।

५४ श्मश्रुजानुस्वाद्वश्रुजतुत्रपुतालूनि नपुंसके ।

५५ वसु चार्थवाचि ।

५६ मद्गुमधुशीधुसानुकमण्डलूनि नपुंसके च ।

५७ रुत्वन्तः ।

५८ दारुकसेरुजत्रुवस्तुमस्तूनि नपुंसके ।

५९ सक्तुर्नपुंसके च ।

६० प्राग्रश्मेरकारान्तः ।

६१ कोपधः ।

६२ चिबुकशालूकप्रातिपदिकांशुकोल्मुकानि ।

६३ कण्टकानीकसरकमोदकचषकमस्तकपुस्तकतडाकनिष्कशुल्कवर्चस्कपिनाकभाण्डककटकदण्डकपिटकतालकफलककल्कपुलाकानि नपुंसके च ।

६४ टोपधः ।

६५ किरीटमुकुटललाटवटवीटशृङ्गाटकरटलोष्ठानि नपुंसके ।

६६ कुटकूटकपटकपाटकर्पटनटनिकटकीटकटानि नपुंसके च ।

६७ णोपधः ।

६८ ऋणलवणपर्णतोरणरणोष्णानि नपुंसके च ।

६९ कार्षापणस्वर्णसुवर्णव्रणचरणवृषणविषाणचूर्णतृणानि नपुंसके च ।

७० थोपधः ।

७१ काष्ठपृष्ठरिक्थोक्थानि नपुंसके ।

७२ काष्ठा दिगर्था स्त्रियाम् ।

७३ तीर्थप्रोथयूथगाथानि नपुंसके च ।

७४ नोपधः ।

७५ जघनाजिनतुहिनकाननवनवृजिनविपिनवेतनशासनसोपानमिथुनश्मशाानरत्ननिम्नचिह्नानि नपुंसके ।

७६ मानयानाभिधाननलिनपुलिनोद्यानशयनासनस्थानचन्दनालानसंमानभवनवसनसंभावनविभावनविमानानि नपुंसके च ।

७७ पोपधः ।

७८ पापरूपोडुपतल्पशिल्पपुष्पशष्पसमीपान्तरीपाणि नपुंसके ।

७९ शूर्पकुतपकुणपद्वीपविटपानि नपुंसके च ।

८० भोपधः ।

८१ तलभं नपुंसकम् ।

८२ जृम्भं नपुंसके च ।

८३ मोपधः ।

८४ रुक्मसिध्मयुग्मेध्मगुल्माध्यात्मकुङ्कुमानि नपुंसके ।

८५ संग्रामदाडिमकुसुमाश्रमक्षेमक्षौमहोमोद्दामानि नपुंसके च ।

८६ योपधः ।

८७ किसलयहृदयेन्द्रियोत्तरीयाणि नपुंसके ।

८८ गोमयकषायमलयान्वयाव्ययानि नपुंसके च ।

८९ रोपधः ।

९० द्वाराग्रस्फारतक्रवक्रवप्रक्षिप्रक्षुद्रच्छिद्रनारतीरदूरकृच्छ्ररन्ध्राश्रश्वभ्रभीरगभीरक्रूरविचित्रकेयूरकेदारोदरशरीरकन्दरमन्दारपञ्जराजरजठराजिरवैरचामरपुष्करगह्वरकुटीरकुलीरचत्वरकाश्मीरनीराम्बरशिशिरतन्त्रयन्त्रक्षेत्रक्षत्रमित्रकलत्रच्छत्रसूत्रवक्त्रनेत्रगोत्राङ्गुलित्रभलत्रास्त्रशस्त्रशास्त्रवस्त्रपत्रपात्रनक्षत्राणि नपुंसके ।

९१ शुक्रमदेवतायाम् ।

९२ चक्रवज्रान्धकारसारावारपारक्षीरतोमरशृङ्गारभृङ्गारमन्दारोशीरतिमिरशिशिराणि नपुंसके च ।

९३ षोपधः ।

९४ शिरीषाम्बरीषपीयूषपुरीषकिल्बिषकल्माषाणि नपुंसके ।

९५ यूपकरीषमिषविषवर्षाणि नपुंसके च ।

९६ सोपधः ।

९७ पनसबिसबुससाहसानि नपुंसके ।

९८ चमससरसनिर्यासोपवासकार्पासवासमासकासकांसमांसानि नपुंसके च ।

९९ कंसं चाप्राणिनि ।

१०० रश्मिदिवसाभिधानानि ।

१०१ दीधितिः स्त्रियाम् ।

१०२ दिनाहनी नपुंसके ।

१०३ मानाभिधानानि ।

१०४ द्रोणाढकौ नपुंसके च ।

१०५ खारीमानिके स्त्रियाम् ।

१०६ दाराक्षतलाजासूनां बहुत्वं च ।

१०७ नाड्यपजनोपपदानि व्रणाङ्गपदानि ।

१०८ मरुद्गरुदुत्तरदृत्विजः ।

१०९ ऋषिराशिदृतिग्रन्थिक्रिमिध्वनिबलिकौलिमौलिरविकपिमुनयः ।

११० ध्वजगजमुञ्जपुञ्जाः ।

१११ हस्तकुन्तान्तवातव्रातदूतधूर्तसूतचूतमुहूर्ताः ।

११२ षण्डमण्डकरण्डभरण्डवरण्डतुण्डगण्डमुण्डपाषण्डशिखण्डाः ।

११३ वंशांशपुरोडाशाः ।

११४ हृदकन्दकुन्दबुद्बुदशब्दाः ।

११५ अर्घपथिमथ्यृभुक्षिस्तम्बनितम्बपूगाः ।

११६ पल्लवपल्वलकफरेफकटाहानिर्व्यूहमठमणितरङ्गगन्धस्कन्धमृदङ्गसमुद्रपुङ्खाः ।

११७ सारथ्यतिथिकुक्षिवस्तिपाण्यञ्जलयः ।

११८ नपुंसकम् ।

११९ भावे ल्युडन्तः ।

१२० निष्ठा च ।

१२१ त्वष्यञौ तद्धितौ ।

१२२ कर्मणि च ब्राह्मणादिगुणवचनेभ्यः ।

१२३ यद्यढग्यगञण्वुञ्छाश्च भावकर्मणि ।

१२४ द्वन्द्वैकत्वम् ।

१२५ अभाषायां हेमन्तशिशिरावहोरात्रे च ।

१२६ अनञ्कर्मधारयस्तत्पुरुषः ।

१२७ अनल्पे छाया ।

१२८ राजामनुष्यपूर्वा सभा ।

१२९ सुरासेनाच्छायाशालानिशाः स्त्रियां च ।

१३० परवत् ।

१३१ अपथपुण्याहे नपुंसके ।

१३२ संख्यापूर्वा रात्रिः ।

१३३ द्विगुः स्त्रियां च ।

१३४ इसुसन्तः ।

२३५ अर्चिः स्त्रियां च ।

१३६ छदिः स्त्रियामेव ।

१३७ मुखनयनलोहवनमांसरुधिरकार्मुकविवरजलहलधनान्नाभिधानानि ।

१३८ सीरार्थौदनाः पुंसि ।

१३९ वक्त्रनेत्रारण्यगाण्डीवानि पुंसि च ।

१४० अटवी स्त्रियाम् ।

१४१ लोपधः ।

१४२ तूलोपलतालकुसूलतरलकम्बलदेवलवृषलाः पुंसि ।

१४३ शीलमूलमङ्गलसालकमलतलमुसलकुण्डलपललमृणालबालनिगलपलालबिडालखिलशूलाः पुंसि च ।

१४४ शतादिः संख्या ।

१४५ शतायुतप्रयुताः पुंसि च ।

१४६ लक्षा कोटिः स्त्रियाम् ।

१४७ सहस्रः पुंसि च ।

१४८ मन्द्व्यच्कोऽकर्तरि ।

१४९ ब्रह्मन्पुंसि च ।

१५० नामरोमणी नपुंसके ।

१५१ असन्तो द्व्यच्कः ।

१५२ अप्सराः स्त्रियाम् ।

१५३ त्रान्तः ।

१५४ यात्रामात्राभस्त्रादंष्ट्रावरत्राः स्त्रियामेव ।

१५५ भृत्रामित्रच्छात्रपुत्रमन्त्रवृत्रमेढ्रोष्ट्राः । पुंसि ।

१५६ पत्रपात्रपवित्रसूत्रच्छत्राः पुंसि च ।

१५७ बलकुसुमशुल्बयुद्धपत्तनरणाभिधानानि ।

१५८ पद्मकमलोत्पलानि पुंसि च ।

१५९ आहवसङ्ग्रामौ पुंसि ।

१६० आजिः स्त्रियामेव ।

१६१ फलजातिः ।

१६२ वृक्षजातिः स्त्रियामेव ।

१६३ वियज्जगत्सकृत्शकन्पृषच्छकृद्यकृदुदश्वितः ।

१६४ नवनीतावतानृतामृतनिमित्तावित्तपित्तव्रतरजतवृत्तपलितानि ।

१६५ श्राद्धकुलिशदैवपीठकुण्डाङ्गदधिसक्थ्यक्ष्यस्थ्यास्पदाकाशकण्ववीजानि ।

१६६ दैवं पुंसि च ।

१६७ धान्याज्यसस्यरूप्यपण्यवर्ण्यधिष्ण्यहव्यकव्यकाव्यसत्यापत्यमूल्यशिक्यकुड्यमद्यहर्म्यतूर्यसैन्यानि ।

१६८ द्वन्द्वबर्हदुःखबडिशपिच्छबिम्बकुटुम्बकवचकवरवृन्दारकाणि ।

१६९ अक्षमिन्द्रिये ।

१७० स्त्रीपुंसयोः ।

१७१ गोमणियष्टिमुष्टिपाटलिवस्तिशाल्मलित्रुटिमासिमरीचयः ।

१७२ मन्युसीधुकर्कन्धुसिन्धुकण्डूरेणवः ।

१७३ गुणवचनमुकारान्तं नपुंसकं च ।

१७४ अपत्यार्थतद्धिते ।

१७५ पुंनपुंसकयोः ।

१७६ घृतभूतमुस्तक्ष्वेलितैरावतपुस्तबुस्तलोहिताः ।

१७७ शृङ्गार्धनिदाघोद्यमशल्यदृढाः ।

१७८ व्रजकुञ्जकुथकूर्चप्रस्थदर्पार्भार्धर्चदर्भपुच्छाः ।

१७९ कबन्धौषधायुधान्ताः ।

१८० दण्डमण्डखण्डशवसैन्धवपार्श्वाकाशाङ्कुशकाशकुशकुलिशाः ।

१८१ गृहमेहदेहपट्टपटहाष्टापदार्बुदककुदाश्च ।

१८२ अवशिष्टलिङ्गम् ।

१८३ अव्ययं कतियुष्मदस्मदः ।

१८४ ष्णान्ता संख्या ।

१८५ गुणवचनं च ।

१८६ कृत्याश्च ।

१८७ करणाधिकरणयोर्ल्युट् ।

१८८ सर्वादीनि सर्वनामानि ।

लिङ्गानुशासनं समाप्तम् ॥

शाकटायनप्रणीतः

उणादिसूत्रपाठः

१ कृवापाजिमिस्वदिसाध्यशूभ्य उण् ।

२ छन्दसीगः ।

३ दृसनिजनिचरिचटिभ्यो ञुण् ।

४ किंजरयोः श्रिणः ।

५ त्रो रश्च लः ।

६ कृके वचः कश्च ।

७ भृमृशीतृचरित्सरितनिधनिमिमास्जिभ्य उः ।

८ अणश्च ।

९ धान्ये नित् । (कटिवटिभ्यां च)

१० शृस्वृस्निहित्रप्यसिवसिहनिक्लिदिबन्धिमनिभ्यश्च ।

११ स्यन्देः संप्रसारणं धश्च ।

१२ उन्देरिच्चादेः ।

१३ ईषेः किच्च ।

१४ स्कन्देः सलोपश्च ।

१५ सृजेरसुम्च ।

१६ कृतेराद्यन्तविपर्ययश्च ।

१७ नावञ्चेः ।

१८ फलिपाटिनमिमनिजनां गुक्पटिनाकिधतश्च ।

१९ वलेर्गुक्च ।

२० शः कित्सन्वच्च ।

२१ यो द्वे च ।

२२ कुर्भ्रश्च ।

२३ पृभिदिव्यधिगृधिधृषिभ्यः ।

२४ कृग्रोरुच ।

२५ अपदुःसुषु स्थः ।

२६ रपेरिच्चोपधायाः ।

२७ अर्जिदृशिकम्यमिपशिबाधामृजिपशितुग्धुग्दीर्घहकाराश्च ।

२८ प्रथिम्रदिभ्रस्जां संप्रसारणं सलोपश्च ।

२९ लङ्घिबंह्योर्नलोपश्च ।

३० ऊर्णोतेर्नुलोपश्च ।

३१ महति ह्रस्वश्च ।

३२ श्लिषेः कश्च ।

३३ आङ्परयोः खनिशृभ्यां डिच्च ।

३४ हरिमितयोर्द्रुवः ।

३५ शते च ।

३६ खरु शङ्कु पीयु नीलङ्गु लिगु ।

३७ मृगय्वादयश्च ।

३८ मन्दिवाशिमथिचतिचङ्कयङ्किभ्य उरच् ।

३९ व्यथेः संप्रसारणं किच्च ।

---

३ अ रहीत्यधिकम् । ९ अ क नास्ति । २३ अ उ. °धृपिदंशिभ्यः । २७ अ °तुग्घुग्दी° । क °पंसि° । उ. °पंशि° २९ अ लघि° । क रङ्घिलङ्घिबंहिभ्यो नलोपश्च । ३६ क °लिग्वङ्गुपङ्गुहिङ्गुशवः । ३९ अ व्यथेः संप्रसारणं धः किच्च ।

४० मुकुरदर्दुरौ ।

४१ मद्गुरादयश्च ।

४२ असेरुरन् ।

४३ मसेश्च ।

४४ शावशेराप्तौ ।

४५ अविमह्योष्टिषच् ।

४६ अमेर्दीर्घश्च ।

४७ रुहेर्वृद्धिश्च ।

४८ तवेर्णिद्वा ।

४९ नञि व्ययेः ।

५० किलेर्बुक्च ।

५१ इषिमदिमुदिखिदिच्छिदिभिदिमन्दिचन्दितिमिमिहिमुहिमुचिरुचिरुधिबन्धिशुषिभ्यः किरच् ।

५२ अशेर्णित् ।

५४ अजिरशिशिरशिथिलस्थिरस्फिरस्थविरखदिराः ।

५४ सलिकल्यनिमहिभडिभण्डिशण्डिपिण्डितुण्डिकुकिभूभ्य इलच् ।

५५ कमेः पश्च ।

५६ गुपादिभ्यः कित् ।

५७ मिथिलादयश्च ।

५८ पतिकठिकुठिगडिगुडिदंशिभ्यः एरक् ।

५९ कुम्बेर्नलोपश्च ।

६० शदेस्त च ।

६१ मूलेरादयः ।

६२ कबेरोतच्पश्च ।

६३ भातेर्डवतुः ।

६४ कठिचकिभ्यामोरन् ।

६५ किशोरादयश्च ।

६६ कपिगडिगण्डिकटिपटिभ्य ओलच् ।

६७ मीनातेरूरन् ।

६८ स्यन्देः संप्रसारणं च ।

६९ सितनिगमिमसिसच्यविधाञ्क्रुशिभ्यस्तुन् ।

७० पः किच्च ।

७१ अर्तेश्च तुः ।

७२ कमिमनिजनिगाभायाहिभ्यश्च ।

७३ चायः किः ।

७४ आप्नोतेर्ह्रस्वश्च ।

७५ वसेस्तुन् ।

७६ अगारे णिच्च ।

७७ कृञः क्तुः ।

७८ एधिवह्योश्च तुः ।

---

४० अ उ मकुर° क मकुरदुर्दुरौ च । ४१ अ क नास्ति । ५१ अ क महीत्यधिकम् । ५२ अ क अशेर्निच्च । ५४ क भडि° इत्यस्य स्थाने °भटि° इति, ०चण्डि° इत्यधिकम् । ५५ अ कवेःपश्च० । क कपेश्च । ५६–६३ गुपादिसूत्रादारभ्यैतत्सूत्रं यावत्सप्तसूत्राणि केषांचिदसंमतानीति उज्ज्वलदत्तः ॥ ५८ क पथिकाथि° इति वर्णान्तरम् । ५९ उ. कुन्वे° । ६१ क °यश्च । ६२–६३ अ क न स्तः। ६३ उ. °तुप् ६४ अ क °मोरच् । ६६ अ गण्डि इत्यस्य स्थाने कडि इति । क °गाडि° इत्यस्य स्थाने °काडि° इति । चकारो न विद्यते । ६७–६८ अ क सूत्रद्वयं न विद्यते । इतपरं 'बहुलमन्यत्रापि । इत्यधिकं सूत्रम् । ७० अ क इतः परं 'मीनातेरूरन्' इति सूत्रमधिकम् । ७१ क चकारो न विद्यते । ७२ क °पा° इत्यधिकम् । ७३ अ अस्मिन् सूत्रे चकारोऽधिकः । ७५ अ वसस्तुन् ।

७९ जीवेरातुः ।
८० आतृकन्वृद्धिश्च ।
८१ कृषिचमितनिधनिसर्जिखर्जिभ्य ऊः ।
८२ मृजेर्गुणश्च ।
८३ वहो धश्च ।
८४ कषेश्छश्च ।
८५ णित्कसिपद्यर्थेः ।
८६ अणो डश्च ।
८७ नञि लम्बेर्नलोपश्च ।
८८ के श्र एरङ् चास्य ।
८९ त्रो दुट् च ।
९०- दरिद्रातेर्यालोपश्च ।
९१ नृतिशृध्योः कूः ।
९२ ऋतेरम्च ।
९३ अन्दूदृम्भूजम्बूकफेलूकर्कन्धूदिधिषूः ।
९४ मृग्रोरुतिः ।
९५ ग्रो मुट् च ।
९६ हृषेरुलच् ।
९७ हृसृरुहियुषिभ्य इतिः ।
९८ ताडेर्णिलुक् च ।
९९ शमेर्ढः ।
१०० कमेरठः ।
१०१ रमेर्वृद्धिश्च ।
१०२ शमेः खः ।
१०३ कणेष्ठः ।
१०४ कलस्तृपश्च ।
१०५ शपेर्वश्च ।
१०६ वृषादिभ्यश्चित् ।
१०७ मृजेष्टिलोपश्च ।
१०८ चुपेरच्चोपधायाः ।
१०९ शाकिशम्योर्नित् ।
११० छो गुक् ह्रस्वश्च ।
१११ ञमन्ताड्डः ।
११२ क्वादिभ्यः कित् ।
११३ स्थाचतिमृजेरालज्वालञालीयचः ।
११४ पतिचण्डिभ्यामालञ् ।
११५ तमिविशिबिडिमृणिकुलिकपिपलिपञ्चिभ्यः कालन् ।
११६ पतेरङ्गच्पक्षिणि ।
११७ तरत्यादिभ्यश्च ।
११८ विडादिभ्यः कित् ।
११९ सृपृञोर्वृद्धिश्च ।
१२० गन्गम्यद्योः ।
१२१ छापूखडिभ्यः कित् ।
१२२ भृञः किन्नुट् च ।
१२३ शृणातेर्ह्रस्वश्च ।
१२४ गणशकुनौ ।
१२५ मुदिग्रोर्गग्गौ ।

८२ अ क इतः परमधिकं सूत्रम् खडेश्च । उ. खडेर्डुव । इदं सूत्रं न संमतं सर्वत्रेति उज्वलदत्तः । ८३ अ उ. वहेर्धश्च । ९१ अ वृतिशृध्योः कू । ९३ उ. °दन्कू° °जम्बूकम्बू° दिधिषु । ९५ अ क गमुट् च । ९८ अ तारेर्णिलुक् च । ९९ अ शणेर्ढः । क पणेर्डः । १०१–१०३ अ न सन्ति । १०९ अ इतः-परमधिके सूत्रे भ्रमिमस्योरुच्चोपधायाः । कणेष्ठः । क एतस्मात् सूत्रद्वयात् 'कम्बलादयश्च' इत्यधिकम् । ११० क नास्ति । ११३ अ °लीयरः । क °लया° ११५ अ क नास्ति । ११६ अ इतः परं सर्तेर्णित् । गन्गम्यदेः । इति सूत्रद्वयमधिकम् । ११७–१२१ अ न सन्ति । १२१ क नास्ति । १२५ अ मुदिग्रोर्गद्गौ ।

१२६ अण्डन्कृसृभृवृञः ।
१२७ शृदृभसोऽदिः ।
१२८ दृणातेः पुक् ह्रस्वश्च ।
१२९ त्यजितनियजिभ्यो डित् ।
१३० एतेस्तुट् च ।
१३१ सर्तेरटिः ।
१३२ लङ्घेर्नलोपश्च ।
१३३ पारयतेरजिः ।
१३४ प्रथः कित्संप्रसारणं च ।
१३५ भियः पुक् ह्रस्वश्च ।
१३६ युष्यसिभ्यां मदिक् ।
१३७ अर्तिस्तुसुहुसृधृक्षिक्षुभायावापदिय-
क्षिनीभ्यो मन् ।
१३८ जहातेः सन्वदालोपश्च ।
१३९ अवतेष्टिलोपश्च ।
१४० ग्रसेरा च ।
१४१ अविसिविसिशुषिभ्यः कित् ।
१४२ इषियुधीन्धिदासिश्याधूसूभ्यो मक् ।
१४३ युजिरुचितिजां कुश्च ।
१४४ हन्तेर्हि च ।
१४५ भियः षुग्वा ।
१४६ घर्मः ।
१४७ ग्रीष्मः ।
१४८ प्रथेः षिवन्संप्रसारणं च ।
१४९ अशूप्रुषिलटिकणिखटिविशिभ्यः क्वन् ।
१५० इण्शीभ्यां वण् ।
१५१ सर्वनीघृष्वरिष्वलष्वशिवपट्वप्रह्वेष्वा
अस्वतन्त्रे ।
१५२ शेवयह्वजिह्वाग्रीवाप्वामीवाः ।
१५३ कृगृशृदृभ्यो वः ।
१५४ कनिन् युवृषितक्षिराजिधन्विद्युप्रति-
दिवः ।
१५५ सप्यशूभ्यां तुट् च ।
१५६ नञि जहातेः ।
१५७ श्वन्नुक्षन्पूषन्प्लीहन्क्लेदन्स्नेहन्मूर्धन्मज्ज-
न्नर्यमन्विश्वप्सन्परिज्मन्मातरिश्वन्मघ-
वन्निति ॥
इत्युणादिषु प्रथमः पादः ॥

---

१५८ कृहृभ्यामेणुः ।
१५९ हनिकुषिनीरमिकाशिभ्यः क्थन् ।
१६० अवे भृञः ।
१६१ उषिकुषिगार्तिभ्यस्थन् ।
१६२ सर्तेर्णित् ।

---

१२८ अ इतः परमधिकं सूत्रद्वयम् । तथाहि- एतेस्तुट् च । त्विपिमिपिभ्यां च । १३०. अ अत्रत्यमुपरि वर्तते । १३३ अ क उ. पारेरजिः । १३४–१३६ न सन्ति । १२६ क नास्ति । १३७ अ क °वा° इति न विद्यते । १३८ क नास्ति । १४० ग्रसतेरा च । उ. °रात् । १४१° सि° न विद्यते । १४३ अ क कुत्वं चेति । १४४ उ. हनेर्हि च । १४६–१४७ क सूत्रद्वयोरैक्यम् । १५० उ. वन् । १५१ अ सर्वनिघृष्वर्श्वलष्वशिवपट्वप्रह्वेष्वा अतन्त्रे इति पाठः । क- °लष्वप्रह्वेष्वा अतन्त्रे । उ. अतन्त्रे । १५२ अ क शेवायह्वा° । १५४ इतःपरं 'पञ्चेश्च' इत्यधिकं सूत्रम् । १५५ उ. नास्ति । १५६ अ नास्ति । इतःपरमाधिकं सूत्रद्वयम्- नुदंशेगुणश्च । सहेःपप् लुक् च । १६१ क °गार्तिकनिभ्य° । १६२ अ अत्रत्यमर्तेर्णिरी(१६५) त्यस्याग्रे दृश्यते । उ. णिच्च ।

१६३ जॄवृञ्भ्यामूथन् ।
१६४ पातॄतुदिवचिरिचिसिचिभ्यस्थक् ।
१६५ अर्तेर्निरि ।
१६६ निशीथगोपीथावगथाः ।
१६७ गश्चोदि । २·१०
१६८ सर्माणः ।
१६९ तिथपृष्ठगूथयूथप्रोथाः ।
१७० स्फायितञ्चिवञ्चिशकिक्षिपिक्षुदिसृपितृपिदृपिवन्द्युन्दिश्वितिवृत्यजिनीपदिमदिमुदिखिदिछिदिभिदिमन्दिचन्दिदहिदसिदम्भिवासिवाशिशीङ्हासिसिधिशुभिभ्यो रक् ।
१७१ चकिरम्योरुच्चोपधायाः ।
१७२ वौ कसेः ।
१७३ अमितम्योर्दीर्घश्च ।
१७४ निन्देर्नलोपश्च ।
१७५ अर्देर्दीर्घश्च ।
१७६ शुचेर्दश्च ।
१७७ दुरीणो लोपश्च । २·२०
१७८ कृतेश्छः क्रू च ।
१७९ रोदेर्णिलुक् च ।
१८० बहुलमन्यत्रापि संज्ञाछन्दसोः ।
१८१ जोरी च ।
१८२ सुसूधागृधिभ्यः क्रन् ।
१८३ शुसिचिमीनां दीर्घश्च ।
१८४ वा विन्धेः ।
१८५ वृधिवपिभ्यां रन् ।
१८६ ऋज्रेन्द्राग्रवज्रविप्रकुब्रचुब्रक्षुरखुरभद्रोग्रभेरभेलशुक्रशुक्लगौरवन्रेरामालाः ।
१८७ समि कसे उकन् । २·३०
१८८ पचिनशोर्णुकन्कनुमौ च ।
१८९ भियः क्रुकन् ।
१९० क्रुन्शिलिपसंज्ञयोरपूर्वस्यापि ।
१९१ रमे रश्च लो वा ।
१९२ जहातेर्द्वे च ।
१९३ ध्मो धम च ।
१९४ हनो वध च ।
१९५ बहुलमन्यत्रापि ।
१९६ कृषेर्वृद्धिश्चोदीचाम् ।
१९७ उदकं च । २·४०
१९८ वृश्चिकृषोः किकन् ।
१९९ प्राङि पणिकषः ।
२०० मुषेर्दीर्घश्च ।
२०१ स्यमेः संप्रसारणं च ।
२०२ क्रिय इकन् ।
२०३ आङि पणिपनिपतिखनिभ्यः ।
२०४ श्यास्त्याह्वञविभ्य इनच् ।
२०५ वृजेः किच्च ।

१६९ क °कुथ° इत्यधिकम् । १७० क °वासि° इत्यस्य स्थाने °वाासि° अ क इतः परं निन्देर्नलोपश्च, तमेर्दुकुच, चकिरम्योरुच्चोपधायाः, वौ कसेः, शदेरू च, स्थश्च, अमितम्योर्दीर्घश्च, शुचेर्दश्च, इति व्युत्क्रमेण सूत्राणि सन्ति । तत्र तमेर्दुक् च । शदेरू च । स्थश्च इति सूत्राणि अधिकानि । १७१ अ क न विद्यते । १८० उ. नास्ति । १८२ उ. °धाञ्गृ° । १८६ अ क °कुम्रचुम्र° °वर्णेरामालाः । १८७ अ क सामि कस उकन् । १८८ अ पचिनश्योर्णु° । १९१ अ क नास्ति । १९७ न क 'च' न विद्यते । १९८ अ क कुपीत्यधिकम् ।

२०६ अजेरज च ।
२०७ बहुलमन्यत्रापि । २.५०
२०८ द्रुदक्षिभ्यामिनन् ।
२०९ अर्तेः किदिच्च ।
२१० वेपितुह्योर्ह्रस्वश्च ।
२११ तलिपुलिभ्यां च ।
२१२ गर्वेरत उच्च ।
२१३ रुहेश्च ।
२१४ महेरिनण्च ।
२१५ क्विब्वचिप्रच्छिश्रिस्रुद्रुप्रुज्वां दीर्घोऽसंप्रसारणं च ।
२१६ आप्नोतेर्ह्रस्वश्च ।
२१७ परौ व्रजेः षः पदान्ते । २.६०
२१८ हुवः श्लुवच्च ।
२१९ स्रुवः कः ।
२२० चिक्च ।
२२१ तनोतेरनश्च वः ।
२२२ ग्लानुदिभ्यां डौः ।
२२३ व्विरव्ययम् ।
२२४ रातेर्डैः ।
२२५ गमेर्डोः ।
२२६ भ्रमेश्च डूः ।
२२७ दमेर्डोसिः । २.७०
२२८ पणेरिज्यादेश्च वः ।
२२९ वशेः कित् ।
२३० भृञ उच्च ।
२३१ जसिसहोरुरिन् ।
२३२ सुयुरुवृञो युच् ।
२३३ अशे रश च ।
२३४ उन्देर्नलोपश्च ।
२३५ गमेर्गश्च ।
२३६ बहुलमन्यत्रापि ।
२३७ रञ्जेः क्युन् । २.८०
२३८ भूसूधूभ्रस्जिभ्यश्छन्दसि ।
२३९ कृपृवृजिमन्दिनिधाञः क्युः ।
२४० धृषेर्धिष् च संज्ञायाम् ।
२४१ वर्तमाने पृषद्बृहन्महज्जगच्छतृवत् ।
२४२ संश्चत्तृपद्वेहत् ।
२४३ छन्दस्यसानच्शुजृभ्याम् ।
२४४ ऋञ्जिवृधिमन्दिसहिभ्यः कित् ।
२४५ अर्तेर्गुणः शुट् च ।
२४६ सम्यानच्स्तुवः ।
२४७ युधिवुधिदृशिभ्यः किच्च । २.९०

२०८ अ क इतः परं द्रुहेः कित् इति । २०९ अ क अर्तेरिच्च । २१०-२१३ अ क न विद्यन्ते । २१५ अ क °कटप्रुज्वां- । २१७ उ. षश्च । २१८ अ द्युतिदृणातेर्ह्रस्वश्च इत्यधिकम् । क द्याति० । २१९ अ क स्रुवः कन् २२२ क -डो । २२४ अ क रतेर्डैः इत्यस्य स्थाने रातेर्डैः । २२६ क भ्रमेर्डू । २२७ दमेर्डोस् । २२९ अ क वशः कित् । २३० कौमुद्यामूच्चेति पाठः । २३५ अ क न विद्यते । २३९ अ °वृजि° इत्यस्य स्थाने °व्राजि° । अ क °धाञ्भ्यः । २४० अ इतः परं हन्तेर्घुर च इत्यधिकम् । क इतः परं हन्तेर्घुरच् । गमेर्गग च । सूत्रद्वयमधिकम् । उ. इतः परं हन्तेर्घुरश्चेत्यधिकम् । २४१ अ उ. °वच्च । २४३ अ क °च्शवजृ° । २४७ अ क युधि° इत्यस्य स्थाने युजि° इति । इतःपरमधिकं सूत्रद्वयम् । पपेर्णिच्च । मुचियुधिभ्यां सन्वच्च । उ. °दृशः ।

२४८ हुर्छेः सनो लुक् छलोपश्च ।
२४९ श्वितेर्दश्च ।
२५० तृन्तृचौ शंसिक्षदादिभ्यः संज्ञायां चानिटौ ।
२५१ बहुलमन्यत्रापि ।
२५२ नप्तृनेष्टृत्वष्टृहोतृपोतृभ्रातृजामातृमातृपितृदुहितृ ।
२५३ सावसेर्ऋन् ।
२५४ यतेर्वृद्धिश्च ।
२५५ नञि च नन्देः ।
२५६ दिवेर्ऋः ।
२५७ नयतेर्डिच्च । २·१००
२५८ सव्ये स्थश्छन्दसि ।
२५९ अर्तिसृधृधम्यम्यश्यवितृभ्योऽनिः ।
२६० आङि शुषेः सनश्छन्दसि ।
२६१ कृषेरादेश्च दः ।
२६२ अदेर्मुट् च ।
२६३ वृतेश्च ।
२६४ क्षिपेः किच्च ।
२६५ अर्चिशुचिहुसृपिच्छादिछर्दिभ्य इसिः ।
२६६ बृंहेर्नलोपश्च ।
२६७ द्युतेरिसिन्नादेश्च जः । २·११०
२६८ वसौ रुचेः संज्ञायाम् ।
२६९ भुवः कित् ।
२७० सहो धश्च ।
२७१ पिबतेस्थुक् ।
२७२ जनेरुसिः ।
२७३ मनेर्धश्छन्दसि ।
२७४ अर्तिपॄवपियजितनिधनितपिभ्यो नित् ।
२७५ एतेर्णिच्च ।
२७६ चक्षेः शिच्च ।
२७७ मुहेः किच्च । २·१२०
२७८ बहुलमन्यत्रापि ।
२७९ कृगॄशॄवृचतिभ्यः ष्वरच् ।
२८० नौ सदेः ।

इत्युणादिषु द्वितीयः पादः ॥

---

२८१ छित्वरछत्वरधीवरपीवरमीवरचीवरतीवरनीवरगह्वरकट्वरसंयद्वराः ।
२८२ इण्षिञ्जिदीङुष्यविभ्यो नक् ।
२८३ फेनमीनौ ।
२८४ कृषेर्वर्णे ।
२८५ बन्धेर्ब्रधिबुधी च ।
२८६ धापॄवस्यज्यतिभ्यो नः ।
२८७ लक्षेरट् च ।
२८८ वनेरिच्चोपधायाः ।
२८९ सिवेष्टेयू च ।

---

२५० क शंसिशासिशासिदसिक्षदादिभ्यः । २५२ क °क्षत्तृ° इत्यधिकम् । २५३ क उ. सुञ्यसेः ऋन् । २५९ अ °धम्यश्यवतॄभ्योऽनिः । २६१ अ कौ. °श्च चः । २६५ क °छृदिछादिभ्य– । २७० क सहेर्ध च । उ. सहेर्धश्च । २७१ अ उ. °स्थुक् च । २७४ अ क °तपिभ्यं इत्यस्य स्थाने °त्रपिभ्य । इतः परमधिकं सूत्रम् । मेऽदः । २७९ क °वृ° स्थाने °पॄ° इति । २८८ अ क पणे° ।

२९० कृवृजॄषिद्रुपन्यनिस्वापिभ्यो नित् ।
२९१ धेट इच्च । ३·११
२९२ तृषिशुषिरसिभ्यः कित् ।
२९३ सुञो दीर्घश्च ।
२९४ रमेस्त च ।
२९५ रास्नासास्नास्थूणावीणाः ।
२९६ गादाभ्यामिष्णुच् ।
२९७ कृत्यशूभ्यां क्स्नः ।
२९८ तिजेर्दीर्घश्च ।
२९९ श्लिषेरच्चोपधायाः ।
३०० यजिमनिशुन्धिदसिजनिभ्यो युच् ।
३०१ भुजिमृङ्भ्यां युक्त्युकौ । ३·२१
३०२ सर्तेरयुः ।
३०३ पानीविपिभ्यः पः ।
३०४ च्युवः किच्च ।
३०५ स्तुवो दीर्घश्च ।
३०६ पुशृभ्यां निच्च ।
३०७ कुयुभ्यां च ।
३०८ खष्पाशिल्पशष्पवाष्परूपपर्पतल्पाः ।
३०९ स्तनिहृषिपुषिगदिमदिभ्यो णेरित्नुच् ।
३१० कृहनिभ्यां क्तुः । ३·३०
३११ गमेः सन्वच्च ।
३१२ दाभाभ्यां नुः ।
३१३ वचेर्गश्च ।
३१४ धेट इच्च ।
३१५ सुवः कित् ।
३१६ जहातेर्द्वे ऽन्तलोपश्च ।
३१७ स्थो णुः ।
३१८ अजिवृरीभ्यो निच्च ।
३१९ विषेः किच्च ।
३२० कृदाधारार्चिकलिभ्यः कः । ३·४०
३२१ सृवृभूशुषिमुषिभ्यः कक् ।
३२२ शुकवल्कोल्काः ।
३२३ इण्भीकापाशल्यतिमर्चिभ्यः कन् ।
३२४ नौ हः ।
३२५ नौ सदेर्डिच्च ।
३२६ स्यमेरीट् च ।
३२७ अजियुधूनीभ्यो दीर्घश्च ।
३२८ ह्रियो रश्च लो वा ।
३२९ शकेरुनोन्तोन्त्युनयः ।
३३० भुवो झिच् । ३·५०
३३१ कन्युच्क्षिपेश्च ।
३३२ अनुङ् नदेश्च ।
३३३ कृवृदारिभ्य उनन् ।
३३४ त्रो रश्च लो वा ।
३३५ क्षुधिपिशिमिथिभ्यः कित् ।
३३६ फलेर्गुक्च ।
३३७ अशेर्लेशश्च ।
३३८ अर्जेर्णिलुक्च ।
३३९ तृणाख्यायां चित् ।

३०० अ युच् इत्यस्य स्थाने युः । ३०४ अ क च्युवः किद्दीर्घश्च । अ इतःपरमाधिकम्-स्त्यस्संप्रसारणमुश्च ।क °मूश्च । ३०५ एतत्सूत्रं सतीवृत्तौ न दृश्यते । सर्वस्वे तु स्त्येधातोः स्तूपमिति साधितम् । अत इदमनार्षमिति लक्ष्यते । इति उज्वलदत्तः । ३०८ अ °शिल्प° इत्यस्य °शिष्प° इति । ३१६ अ जहातेर्द्वे च लोपश्च । ३१७ अ स्थाणुः । ३१८ अ क-नित् । ३२१ अ क-कित् । ३२५ अ क नास्ति । ३२६ अ क स्यम ईट् च । ३३१ अ क्षिपेः । ३३२ अ क चतुङ नुदेश्च । ३३३ अ कृतृदारिभ्यः-। ३३५ उ. °मिथः। ३३६ अ कं नास्ति ॥

३४० अर्तेश्च । ३·६०
३४१ अजियमिशीङ्भ्यश्च ।
३४२ वृतॄवदिहानिकमिकषिभ्यः सः ।
३४३ प्लुषेरच्चोपधायाः ।
३४४ मनेर्दीर्घश्च ।
३४५ अशेर्देवने ।
३४६ स्नुव्रश्चिकृत्यृषिभ्यः कित् ।
३४७ ऋषेर्जातौ ।
३४८ उन्दिगुधिकुषिभ्यश्च ।
३४९ गृधिपण्योर्दकौ च ।
३५० अशेः सरः । ३·७०
३५१ वसेश्च ।
३५२ संपूर्वाच्चित् ।
३५३ कृधूमदिभ्यः कित् ।
३५४ पते रश्च लः ।
३५५ तन्यृषिभ्यां क्सरन् ।
३५६ पीयुक्वणिभ्यां कालन्ह्रस्वः संप्रसारणं च ।
३५७ कठिकषिभ्यां काकुः ।
३५८ सर्तेर्दुक्च ।
३५९ वृतेर्वृद्धिश्च ।
३६० पर्देर्नित्संप्रसारणमल्लोपश्च । ३·८०
३६१ सृयुवचिभ्योऽन्युजागूजक्नुचः ।
३६२ आनकः शीङ्भियः ।
३६३ आणको लुधूशिङ्घिधाञ्भ्यः ।
३६४ उल्मुकदर्विहोमिनः ।
३६५ ह्रियः कुक्रश्च लो वा ।
३६६ हसिमृग्रिण्वामिदमिलूपूधूर्विभ्यस्तन् ।
३६७ नञ्याप इट् च ।
३६८ तनिमृङ्भ्यां किच्च ।
३६९ अञ्जिघृसिभ्यः क्तः ।
३७० दुतनिभ्यां दीर्घश्च । ३·९०
३७१ जेर्मूट् चोदात्तः ।
३७२ लोष्टपलितौ ।
३७३ ह्रयाभ्यामितन् ।
३७४ रुहे रश्च लो वा ।
३७५ पिशेः किच्च ।
३७६ श्रुदक्षिस्पृहिगृहिभ्य आय्यः ।
३७७ दधिषाय्यः ।
३७८ वृञ एण्यः ।
३७९ स्तुवः क्सेय्यश्छन्दसि ।
३८० राजेरन्यः । ३·१००

३४० अ क इतःपरं 'धारोर्णिलुक् च' इत्यधिकम् । ३४२ क °युमुचिभ्यः इत्यधिकम् । ३४३ अ नास्ति । ३४५ क इतःपरं नदेः कश्चेत्यधिकम् । ३४७ अ क इतःपरमधिकानि सूत्राणि । अर्तेर्भुक्षिन् (भुक्षिनक्) । मघेरच् नलोपश्च (मङ्घेरच् लोपश्च) । स्तनेर्डलः । गविगन्धृङो (धृञो) वः । दम्भेः सकिन् मक् च (दम्भेस्सिन् मक् च) । (दमेरुभिद्धुगुश्चोपधायाः) ।दिवेर्दिवि (दिवेर्डिवः) । ३४८ अ नास्ति । क उन्देर्नलोपश्च । ३४९ अ गृधिपत्योर्दकौ च । ३५० क उ.– सरन् । ३५२ क सपूर्वाच्चित् । ३५४ अ क लो वा । ३५६ अ वीयुकणिभ्यां– । ३५७ अ कठिकुपिभ्यां फारुः । क कुटिकुपिभ्यां फाकुः । इतःपरं चटिकटिभ्यामाकुरित्यधिकम् । ३५९ अ क नास्ति । ३६० अ °र्नित्मसारण° । ३६१ अ– °जग्नुचः । ३६२ अ आनकन्– । ३६३ अ आनकच् लूशिङ्घि° । क नास्ति । ३६५ अ क –कुमश्च– । ३६६ क °ण्वामि° । ३६७ अ नञ्याप्नोतेरिट् च । ३७१ अ नास्ति । ३७५ अ क नास्ति । ३७६ अ क गृहि इति न विद्यते । ३७८ अ–एण्यन् । ३७९ अ क–क्षेय्य । उ. –केय्यः– ।

३८१ शृरम्योश्च ।

३८२ अर्तेर्निश्च ।

३८३ पर्जन्यः ।

३८४ वदेरान्यः ।

३८५ अमिनक्षियजिवधिपतिभ्योऽत्रन् ।

३८६ गडेरादेश्च कः ।

३८७ वृञश्चित् ।

३८८ सुविदेः कत्रन् ।

३८९ कृतेर्नुम्च ।

३९० भृमृदशियजिपर्विपच्यमितमिनमिहर्येभ्योऽतच् । ३·११०

३९१ पृषिरञ्जिभ्यां कित् ।

३९२ खलतिः ।

३९३ शीङ्शपिरुगमिवञ्चिजीविप्राणिभ्योऽथः ।

३९४ भृञश्चित् ।

३९५ रुविदिभ्यां ङित् ।

३९६ उपसर्गे वसेः ।

३९७ अत्यविचमितमिनमिरभिलभिनभितपिपतिपनिपणिमहिभ्योऽसच् ।

३९८ वेञस्तुट् च ।

३९९ वहियुभ्यां णित् ।

४०० वयश्च ।

४०१ दिवः कित् । ३·१२०

४०२ कृशृशलिकलिगर्दिभ्योऽभच् ।

४०३ ऋपिवृषिभ्यां कित् ।

४०४ रुपेर्निल्लुप्च ।

४०५ रासिवल्लिभ्यां च ।

४०६ जृविशिभ्यां झच् ।

४०७ रुहिनन्दिजीविप्राणिभ्यः षिदाशिषि ।

४०८ तृभूवहिवसिभासिसाधिगडिमण्डिजिनन्दिभ्यश्च ।

४०९ हन्तेर्मुट् हि च ।

४१० भन्देर्नलोपश्च । ३·१३०

४११ ऋच्छेररः ।

४१२ अर्तिकमिभ्रमिचमिदेविवासिभ्यश्चित् ।

४१३ कुवः क्ररन् ।

४१४ अङ्गिमदिमन्दिभ्य आरन् ।

४१५ गडेः कड् च ।

४१६ शृङ्गारभृङ्गारौ ।

---

३८१ अ क नास्ति । ३८५ अ °यजिवन्धिपतिभ्यः– । ३८६ अ क गलेरा° । ३८८ अ क सुजिविदेः कत्रन् । ३९० अ °भृमृद° । अ क °तमि° इति न विद्यते । ३९२ अ क खलतः । ३९३ अ इतः परमधिकम् । दशिशामिदमिभ्यश्च । ३९४ अ क भृञश्चित् इत्यादि सूत्रचतुष्टयं व्युत्क्रमेण । ३९५ क–कित् । ३९७ अ अत्यमिचामितमिरभिनभितपिपनिभ्योऽसच् । ३९८ अ इतः परमाधिकं सूत्रं 'वयो णित्' इति । ३९९ अ वह्यियुभ्यां च । क वाहसः । ४०० अ क वयो णित् । ४०१ अ क दिविशिविभ्यां किच्च । ४०२ अ क कृगृशृशल(लि)गार्दिभ्योऽभच् । ४०४ अ क रुपोर्निलुश्च । क रुपेर्नित् लुश् च । ४१२ अ क °वाशि° इति आधिकम् । अ देवि इत्यस्य स्थाने दिवि । ४१३ अ कुवः कुरन् । उ. क्ररन् । ४१५ अ गडेः कट च । क गलेः कट च ।

४१७ काञ्जिमृजिभ्यां चित् ।
४१८ कमेः किदुच्चोपधायाः ।
४१९ तुषारादयश्च ।
४२० दीङो नुट् च । ३·१४०
४२१ सर्तेरपः षुक्च ।
४२२ उषिकुटिदलिकचिखजिभ्यः कपन् ।
४२३ क्वणेः संप्रसारणं च ।
४२४ कपश्चाक्रवर्मणस्य ।
४२५ विटपपिष्टपविशिपोलपाः ।
४२६ वृतोस्तिकन् ।
४२७ कृतिभिदिलतिभ्यः कित् ।
४२८ इष्यशिभ्यां तकन् ।
४२९ इणस्तशन्तशसुनौ ।
४३० वीपतिभ्यां तनन् । ३·१५०
४३१ दृदलिभ्यां भः ।
४३२ अर्तिगृभ्यां भन् ।
४३३ इणः कित् ।
४३४ असिसञ्जिभ्यां क्थिन् ।
४३५ प्लुषिकुषिशुषिभ्यः क्सिः ।
४३६ अशेर्नित् ।
४३७ इषेः क्सुः ।
४३८ अवितृस्तृतन्त्रिभ्य ईः ।
४३९ यापोः किद् द्वे च ।
४४० लक्षेर्मुट् च । ३·१६०

इत्युणादिषु तृतीयः पादः ।

---

४४१ वातप्रमीः ।
४४२ ऋतन्यञ्जिवन्यञ्ज्यर्पिमद्यत्यङ्गिकुयुकृशिभ्यः कत्निज्यतुजालिजिष्ठुजिष्ठजिसन्स्यनिथिनुल्यसासानुकः ।
४४३ श्रः करन् ।
४४४ पुषः कित् ।
४४५ कलश्च ।
४४६ गमेरिनिः ।
४४७ आङि णित् ।
४४८ भुवश्च ।
४४९ प्रे स्थः ।
४५० परमे कित् । ४·१०
४५१ मन्थः ।
४५२ पतस्थ च ।
४५३ खजेराकः ।
४५४ बलाकादयश्च ।
४५५ पिनाकादयश्च ।
४५६ कपिदूषिभ्यामीकन् ।

---

४१७ अ काजि° । ४१८ अ क क्रमेरुच्चो° । ४२० अ क नास्ति । अत्र उज्वलदत्तः— 'सूत्रमिदं सतीवृत्तौ देववृत्तौ च न दृश्यते' । दीनारशब्दो भोजेन तुषारादौ समावेशितः इति प्रक्रियासर्वस्वे । ४२४ अ कपंश्चा° क कवश्चा° । ४२९ अ क इणस्तशंस्त° । ४३७ अ इष्यशूभ्यां क्सुः । क इष्यशिभ्यां क्सुः । ४४० अ इतः परमधिकं सूत्रम् । चुष्यसिभ्यां मदिक् । ४४२ अ °वन्यजर्पि° °कृशिभ्यः अत्निय° °ष्टुजिष्णुजिशन् स्यन्निथिन्नुल्यशासानुकः । क–अत्निच्° । ४४५ क कलच् च उ. कलंश्च । ४५१ अ मन्थेः । क मथेः । ४५२ क पतेः स्थ च । ४५३ अ खजेराकः । ४५४ अ क इतःपरम् शलिपटिपतिभ्यो नित् इत्यधिकम् ।

४५७ अनिदृपिभ्यां किच्च ।
४५८ चङ्कणः कङ्कणश्च ।
४५९ शॄपॄवॄञां द्वे रुक्चाभ्यासस्य ।
४६० फर्फरीकादयश्च । ४·२०
४६१ ईपेः किद्ध्रस्वश्च ।
४६२ ऋजेश्च ।
४६३ सर्तेर्नुम्च ।
४६४ मृडः कीकन्कङ्कणौ ।
४६५ अलीकादयश्च ।
४६६ कॄतॄभ्यामीपन् ।
४६७ शॄपॄभ्यां किच्च ।
४६८ अर्जेर्ऋज च ।
४६९ अम्बरीषः ।
४७० कॄशॄपॄकटिपटिशौटिभ्य ईरन् । ४·३०
४७१ वशेः कित् ।
४७२ कशेर्मुट् च ।
४७३ कृञ उच्च ।
४७४ घसेः किच्च ।
४७५ गभीरगम्भीरौ ।
४७६ विषा विहा ।
४७७ पच एलिमच् ।
४७८ शीङो धुक्लक्वलञ्वालनः ।
४७९ मृकणिभ्यामूकोकणौ ।
४८० वलेरूकः । ४·४०
४८१ उलूकादयश्च ।
४८२ शलिमण्डिभ्यामूकण् ।
४८३ नियो मिः ।
४८४ अर्तेरूच्च ।
४८५ भुवः कित् ।
४८६ अश्नोते रश्च ।
४८७ दलिमः ।
४८८ वीज्याज्वरिभ्यो निः ।
४८९ सृवृपिभ्यां कित् ।
४९० अङ्गेर्नलोपश्च । ४·५०
४९१ वहिश्रिश्रुयुद्रुग्लाहात्वरिभ्यो नित् ।
४९२ घृणिपृश्निपार्ष्णिचूर्णिभूर्णि ।
४९३ वृदॄभ्यां विन् ।
४९४ जॄशॄस्तॄजागृभ्यः क्विन् ।
४९५ दिवो द्वे दीर्घश्चाभ्यासस्य ।
४९६ कृविघृष्विछविस्थविकिकीदिवि ।
४९७ पतेर्डतिः ।
४९८ शकेर्ऋतिन् ।

---

४५७ अ क नास्ति । ४५८ अ चङ्कण्यतेः कङ्कण च । क चङ्कण्यते किङ्किण च । ४५९ अ °वृङां ४६० अ इतः परमधिकं सूत्रम् । अनिदृशिभ्यामीकन् । क अनिदृशिभ्यां किच्च । ४६१ क किदिति नास्ति । ४६२ क नास्ति । ४६३ उ. नक्च । ४६४ अ मृडेः कीकन्किकनो । क मृडेः कीकन्ककनो । ४६७ अ क–कित् । ४६८ अ अर्जेः कित् ऋज च । उ. °जश्च । ४६९ अम्बरीषश्च । ४७० क °पॄगकटि° ४७१ उ. वशःकित् । ४७६ अ क विसा विहा । ४७७ अ क इतः परमधिकम् । भिदेः किच्च । ४७८ अ –धुग्लग्वालन्वलञः । क– शङिस्धुवालन्वलञः । ४८० क वल्हेरूकः । ४८३ अ नयतेर्मिः । ४८४ अ अर्तेरू च । ४८८ क वीज्यात्वरि° । ४९१ अ क °चुग्ला° । ४९३ अ क पॄदॄभ्यां विन् । ४९६ अ °छविदविस्थवि° किकिदीविः । क °स्थविदिविकिकिदीवि ।

४९९ अमेरतिः ।
५०० वहिवस्यर्तिभ्यश्चित् । ४·६०
५०१ अञ्चेः को वा ।
५०२ हन्तेरंह च ।
५०३ रमेर्नित् ।
५०४ सूङः क्रिः ।
५०५ अदिशदिभूशुभिभ्यः क्रिन् ।
५०६ वङ्क्र्यादयश्च ।
५०७ राशादिभ्यां त्रिप् ।
५०८ अदेस्त्रिन् ।
५०९ पतेरत्रिन् ।
५१० मृकणिभ्यामीचिः । ४·७०
५११ श्वयतेश्चित् ।
५१२ वेञो डिच्च ।
५१३ ऋहनिभ्यामूषन् ।
५१४ पुरः कुषन् ।
५१५ पॄनहिकलिभ्य उपच् ।
५१६ पीयेरूषन् ।
५१७ मस्जेर्नुम्च ।
५१८ गडेश्च ।
५१९ अर्तेररुः ।
५२० कुटः किच्च । ४·८०
५२१ शकादिभ्योऽटन् ।
५२२ कृकदिकडिकटिभ्योऽम्बच् ।
५२३ कदेर्णित्पक्षिणि ।
५२४ कलिकर्द्योरमः ।
५२५ कुणिपुल्योः किन्दच् ।
५२६ कुपेर्वा वश्च ।
५२७ नौ षञ्जेर्घथिन् ।
५२८ उद्यर्तेश्चित् ।
५२९ सर्तेर्णिच्च ।
५३० खर्जिपिञ्जादिभ्य ऊरोलचौ । ४·९०
५३१ कुवश्चट् दीर्घश्च ।
५३२ समीणः ।
५३३ सिवेष्टेरू च ।
५३४ शमेर्वन् ।
५३५ उल्वादयश्च ।
५३६ स्थः स्तोऽम्बजवकौ ।
५३७ शाशपिभ्यां ददनौ ।
५३८ अब्दादयश्च ।
५३९ वलिमलितनिभ्यः कयन् ।
५४० वृहोः षुग्दुकौ च । ४·१००

---

५०४ अ पूङः क्रिः । ५१२ अ वेञो डित् । ५१३ अ °मुषन् । ५१४ अ क पुस्तकयोरितः परमधिकम् । विदिपुरोश्च । ५१५ अ क पॄकलिभ्यामुपन् । नहिकलिहनिलसिभ्य उपच् । ५१८ अ क नास्ति । उ पुस्तके गंडेश्च । इतः परमधिकम् । अङ्गूपः । ५२० अ क कुटः कित् । ५२१ क °भ्योऽटच् । इतः परमधिकम् । क पुस्तके अर्तिश्रूभ्यामुटच् । अ °मटुच् । ५२२ अ क कृकलि° । ५२३ अ कदेर्णिद्वा । इतः परमधिकम् । कृत्रश्च । ५२४ अ कर्दिकलोरमः । क कर्दिकल्योरमः । ५२६ क कुवश्च । ५२९ अ क सर्तेर्णित् । ५३० अ इतःपरमधिकं सूत्रद्वयम् । शृणातेर्णित् दीर्घश्च । तमेर्दुक् च । क शृणातेर्दुक् दीर्घश्च । ५३२ अ नास्ति । ५३४ क शमेर्कन् । ५३६ अ क इतः परमधिकं सूत्रद्वयम् । हसृभ्यां कानिप् । सृजेरम्च । क सृजेरश्च ।

५४१ मिपीभ्यां रुः ।
५४२ जत्वादयश्च।
५४३ रुशातिभ्यां क्रुन् ।
५४४ जनिदाच्युसृवृमदिपामिनामिभृञ्भ्य इत्वन्त्वन्तण्क्निन्शक्स्यढडटाटचः ।
५४५ अन्येभ्योऽपि दृश्यन्ते ।
५४६ कुसेरुम्भोमेदेताः ।
५४७ सानसिवर्णसिपर्णसितण्डुलाङ्कुशचषालेल्वलपल्वलधिष्ण्यशल्याः ।
५४८ मूशक्यविभ्यः क्लः ।
५४९ माछासासिभ्यो यः ।
५५० जनेर्यक् । ४·११०
५५१ अघ्न्यादयश्च ।
५५२ स्नामदिपद्यर्तिपृशकिभ्यो वनिप् ।
५५३ शीङ्क्रुशिरुहिजिक्षिसृधृभ्यः क्वनिप् ।
५५४ धाप्योः संप्रसारणं च ।
५५५ अदेर्ध च ।
५५६ प्र ईरशदोस्तुट् च ।
५५७ सर्वधातुभ्य इन् ।
५५८ हपिषिरुहिवृतिविदिच्छिदिकीर्तिभ्यश्च ।
५५९ इगुपधात्कित् ।
५६० भ्रमेः संप्रसारणं च । ४·१२०
५६१ क्रमितमिशतिस्तम्भामत इच्च ।
५६२ मनेरुच्च ।
५६३ वर्णेर्वलिश्चाहिरण्ये ।
५६४ वसिवपियजिराजिव्रजिसदिहनिवाशिवादिवारिभ्य इञ् ।
५६५ नहो भश्च ।
५६६ कृपेर्वृद्धिश्छन्दसि ।
५६७ श्रः शकुनौ ।
५६८ कृञ उदीचां कारुषु ।
५६९ जनिघसिभ्यामिण् ।
५७० अज्यतिभ्यां च । ४.१३०
५७१ पादे च ।
५७२ अशिपणाय्योरुडायलुकौ च ।
५७३ वातेर्डिच्च ।
५७४ प्रे हरतेः कूपे ।
५७५ नौ व्यो यलोपः पूर्वस्य च दीर्घः ।
५७६ समाने ख्यः स चोदात्तः ।
५७७ आङि श्रिहनिभ्यां ह्रस्वश्च ।
५७८ अच इः ।

---

५४१ अ क मापो रुरी च । ५४३ अ क रुशातिभ्यां क्रुन् । ५४४ अ °मदिशदिनमि° °स्यसटटाटचः । क °त्वन्क्नन्क्निशक्छक्सठक्टगटचः । उ °स्यठड° । ५४६ अ क कुरुलोम्भोण्डोमेदेताः किच्च । ५४७ अ °सिधर्णसि° क °सिसर्णसिवर्णसि° । ५४८ अ °व्यविभ्यः । उ मूङ्शक्य° । ५४९ अ °ससिसृभ्यो यः । ५५२ अ स्नापदिमद्यर्ति° क °द्यर्तिशकिभ्यो । ५५४ अ ध्याप्यायोः प्रसारणं च । क ध्याप्योः संप्रसारणं च । ५५५ अ क अतेर्धश्च । ५५६ अ प्रेसिदोस्तुट् च । क प्र ईरसद्योस्तुट् च । ५५७ अ इतः परमधिकम् पचिपठिकाशिवाशिनदिभ्य इन् । क पचिपठिकाशिनन्दिभ्यो इन् । ५५८ अ क ° विदिकीर्तिभ्यश्च । ५६१ अ क्रमिगमिनमितमिस्तम्भामच इच्च । क क्रमितमिनमिस्तम्भामत इच्च । ५६३ अ वले वल चाहिरण्ये । क वलेर्वाल्हि चाहिरण्ये । ५६४ अ °राजिध्राजिध्वजिसादि° । क °राजिध्रजिध्वजिसदिहनिकामिपाशिवदिवृड्भ्य इञ् । ५६८ क रुञ उदीचाम् । ५७२ अ आशिपाणिभ्यां रुहूलुकौ च । क अशिपणाय्योरुडुलुकौ । ५७३ अ क वेञो डित् । ५७४ अ प्रे भरतेः कूपे ।

५७९ खनिकष्यज्यसिवसिवनिसनिध्वनि-
ग्रन्थिचलिभ्यश्च ।

५८० वृतेश्छन्दसि । ४·१४०

५८१ भुजेः किच्च ।

५८२ कृगॄशॄपॄकुटिभिदिछिदिभ्यश्च ।

५८३ कुडिकम्प्योर्नलोपश्च ।

५८४ सर्वधातुभ्यो मनिन् ।

५८५ बृंहेर्नोऽच्च ।

५८६ अशिशकिभ्यां छन्दसि ।

५८७ ह्वभृधृसृस्तृशृभ्य इमनिच् ।

५८८ जनिमृङ्भ्यामिमनिन् ।

५८९ वेञः सर्वत्र ।

५९० नामन्सीमन्व्योमन्रोमन्लोमन्पाप्म-
न्ध्मामन् । ४·१५०

५९१ मिथुने मनिः ।

५९२ सातिभ्यां मनिन्मनिणौ ।

५९३ हनिमशिभ्यां सिकन् ।

५९४ कोररन् ।

५९५ गिर उडच् ।

५९६ इन्देः कमिर्नलोपश्च ।

५९७ कायतेर्डिमिः ।

५९८ सर्वधातुभ्यः ष्ट्रन् ।

५९९ भ्रस्जिगमिनमिहनिविश्यशां वृद्धिश्च ।

६०० दिवेर्ऋु च । ४·१६०

६०१ उषिखनिभ्यां कित् ।

६०२ सिविमुच्योष्टेरू च ।

६०३ अमिचिमिदिशसिभ्यः क्त्रः ।

६०४ पुवो ह्रस्वश्च ।

६०५ स्त्यायतेर्ड्रट् ।

६०६ गुधृवीपचिवचियमिसदिक्षदिभ्यस्त्रः ।

६०७ हुयामाश्रुभसिभ्यस्त्रन् ।

६०८ गमेरा च ।

६०९ दादिभ्यश्छन्दसि ।

६१० भूवादिगृभ्यो णित्रन् । ४·१७०

६११ चरेर्वृत्ते ।

६१२ अशित्रादिभ्य इत्रोत्रौ ।

६१३ अमेर्द्विषति चित् ।

६१४ आ समिण्निकषिभ्याम् ।

६१५ चितेः कणः कश्च ।

६१६ सूचेः स्मन् ।

६१७ पातेर्डुम्सुन् ।

६१८ रुचिभुजिभ्यां किष्यन् ।

६१९ वसेस्तिः ।

६२० सावसेः । ४·१८०

---

५७९ अ °ष्यं° °र्चारभ्यश्च । क °ज्यासपुसिध्वनिसनिग्रन्थिचरिभ्यश्च । इतः परमाधिकम् । अ उभेः द्वि च । क उभे द्विः । ५८१ क भुजेः कित् । ५८२ अ °पॄतृकुटि° । ५८३ अ क कुण्टि° । ५८५ अ वृंहेरम् नलोपश्च । अ इतः परमाधिकम् । उपिकुपिह्वपिभ्यः । क उपिकुपिसृपिभ्यः कित् । ५८७ अ भृसृहृधृस्तॄसॄभ्य ईमनिन् । क भृसृहृधृस्तृसुभ्य ईमनिच् । ५८८ अ क जनिहृभ्यामिमनिन् । ५९० अ नामन्सामन्भोमन्हेमन्रोमन्लोमन्व्योमन्विधर्मन्ध्यामन्पाप्मन् । क °न्सामन्होमन्हेम° । ५९१ अ क–मनिन् । ष्ट्रन् । ५९३--५९७ न सन्ति । ५९८ अ क ष्ट्रनं । ६०० अ उ. दिवेर्युश्च । ६०३ अ क °दिशसिभ्यः कित् । ६०५ अ क स्त्री । ६०६ अ °स्त्रन् । ६०७ अ क पुस्तकयोः– व्युत्क्रमेण । क पुस्तके वर्सात्याधिकम् । ६०९ अ क इतःपरमाधिकम् । भूवादिगृभ्यो णित्रन् । ६११ क चरेर्वृत्ते ह्रस्वश्च या । ६१४ क आः समिण्° । ६१५ अ क नास्ति । ६१६ अ सूचेः क्स्मन् । ६१७ अ पातेर्डुसिच् । ६१८ अ क इतः परमधिकम् । वचेरुष्यन् । ६२० अ क नास्ति ।

६२१ वौ तसेः ।
६२२ पादिप्रथिभ्यां नित् ।
६२३ दृणातेर्ह्रस्वश्च ।
६२४ कृतॄक्षपिभ्यः कीटन् ।
६२५ रुचिवचिकुचिकुटिभ्यः कितच् ।
६२६ कुटिकुषिभ्यां क्मलन् ।
६२७ कुषेर्लश्च ।
६२८ सर्वधातुभ्योऽसुन् ।
६२९ रपेरत एच्च ।
६३० अशेर्देवने युट् च । ४·१९०
६३१ उब्जेर्बले बलोपश्च ।
६३२ श्वेः संप्रसारणं च ।
६३३ श्रयतेः स्वाङ्गे शिरः किच्च ।
६३४ अर्तेरुच्च ।
६३५ व्याधौ शुट् च ।
६३६ उदके नुट् च ।
६३७ इण आगसि ।
६३८ रिचेर्धने घिच्च ।
६३९ चायतेरन्ने ह्रस्वश्च ।
६४० वृङ्शीङ्भ्यां रूपस्वाङ्गयोः पुट् च ।
६४१ स्रुरिभ्यां तुट् च । ४·२०१
६४२ पातेर्बले जुट् च ।
६४३ उदके थुट् च ।
६४४ अन्ने च ।
६४५ अदेर्नुम्धौ च ।
६४६ स्कन्देश्च स्वाङ्गे ।
६४७ आपः कर्माख्यायाम् ।
६४८ रूपे जुट् च ।
३४९ उदके नुम्भौ च ।
६५० नहेर्दिवि भश्च । ४·२१०
६५१ इण आगोऽपराधे च ।
६५२ अमेर्हुक्च ।
६५३ रमेश्च ।
६५४ देशेऽह च ।
६५५ अञ्च्यञ्जियुजिभृजिभ्यः कुश्च ।
६५६ भूरञ्जिभ्यां कित् ।
६५७ वसेर्णित् ।
६५८ चन्देरादेश्च छः ।
६५९ पचिवाचिभ्यां सुट् च ।
६६० वहिहाधाञ्भ्यश्छन्दसि । ४·२२०
६६१ इण आसिः ।
६६२ मिथुनेऽसिः पूर्ववच्च सर्वम् ।
६६३ नञि हन एह च ।
६६४ विधाञो वेध च ।
६६५ नुवो धुट् च ।

---

६२२ अ क प्रथेर्नित् । ६२५ अ क °वचिकुत्सिकुशिभ्यः-- । ६२६ अ कुटि° क्मलच् । ६२९ अ क रपेरत एच्च इत्यस्य स्थाने पिवतेरीच्च । ६३० अ अशेर्भगे युट् च । क अशेर्युट् । ६३१ क अब्जेर्बलोपश्च । ६३८ अ--किच्च । क --घित् । उ. घित् किच्च । ६३९ अ चायेरन्ने- । ६४० उ. स्वरूपाङ्गयोः । ६४५ अ क अदेर्नुम्धश्च । ६४७ अ आपः कर्माख्यायां ह्रस्वश्च वा नुम् । क -नुट् च वा । उ. ह्रस्वस्तुट् च वा । ६४९ अ क उदके नुम्भश्च । ६५१ अ क चकारो नास्ति । ६५४ अ क देशेऽहश्च । ६५५ अ - भृजां । क °भ्रस्जां । ६५६ क °रञ्जिमिथितृपृभ्यः कित् । ६५७ अ वस्तेर्णित् । ६५८ अ °आदेश्छः । ६६० अ क °धाभ्य- । ६६३ नाञि हन एह च । उ. नञ्या° ।

६६६ गतिकारकोपपदयोः पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं च ।
६६७ चन्द्रे मो डित् ।
६६८ वयसि धाञः ।
६६९ पयसि च ।
६७० पुरसि च । ४·२३०
६७१ पुरूरवाः ।
६७२ चक्षेर्बहुलं शिच्च ।
६७३ उषः कित् ।
६७४ दमेरुनसिः ।
६७५ अङ्गतेरसिरिरुडागमश्च ।
६७६ सर्तेरप्पूर्वादसिः ।
६७७ विदिभुजिभ्यां विश्वे ।
६७८ वशेः कनसिः । ४·२३८

इत्युणादिषु चतुर्थः पादः ॥

---

६७९ अदि भुवो डुतच् ।
६८० गुधेरूमः ।
६८१ मसेरूरन् ।
६८२ स्थः किच्च ।
६८३ पातेरातिः ।
६८४ वातेर्नित् ।
६८५ अर्तेश्च ।
६८६ तृहेः क्नो हलोपश्च ।
६८७ वृन्लुटितनिताडिभ्य उलन् तण्डश्च ।
६८८ दंसेष्टटनौ न आ च । ५·१०
६८९ दंशेश्च ।
६९० उदि चेडैसिः ।
६९१ नौ दीर्घश्च ।
६९२ सौ रमेः क्तो दमे पूर्वपदस्य च दीर्घः ।
६९३ पूङो यण्णुक् ह्रस्वश्च ।
६९४ स्रंसेः शि कुट् किच्च ।
६९५ अर्तेः क्युरुच्च ।
६९६ हिंसेरीरन्नीरचौ ।
६९७ उदि दृणातेरजलौ पूर्वपदान्त्यलोपश्च ।
६९८ डित्खनेर्मुट् स चोदात्तः । ५·२०
६९९ अमेः सन् ।
७०० मुहेः खो मूर्च ।
७०१ नहेर्हलोपश्च ।
७०२ शीङो ह्रस्वश्च ।
७०३ माङ ऊखो मय् च ।

६६६ अ क °कारकयोरपि पूर्व° । उ. °कारकयोः पू° । ६६७ क– डिच । ६७४ अ क °रु° । ६७५–६७६ अ क उ. अङ्गिरा अप्सराः । क इतः परमधिकं सूत्रम् । ऊधः । ६८३ अ क पातेरातिः । ६८६ अ –क्नन् । ६८७ अ °तनितटितण्डिभ्य उलच् । क °तनितडितण्डिभ्य उलच् । क पुस्तके इतःपरमधिकानि सूत्राणि । ह्लपिमङ्गिशङ्किचटिवन्दिभ्यश्च । १ । कुमुलतुमुलमुकुलमञ्जुलादयश्च । २ । उलुरुधायश्च । ३ । कटिपटिमदिलविलिलिकस्यानिगटिलटितृभ्यो हल् च । ४ । पुलेः किच्च । ५ । रुलादिभ्यः कित् । ६ । एतानि षट् सूत्राणि व्याख्यासु न दृष्टानि इति सर्वस्वे । ६८८ उ. –आत् । ६९२ अ क पुस्तकयोः सूत्रद्वयमेतत् । –क्तः । दमे–इति । ६९४ अ क पुस्तकयोः– शिः– । ६९५ अ अर्तेः क्युडुश्च । क अर्तेः क्युनुच्च । उ. अर्तेः क्युजुच्च । ६९६ अ °रलचौ पूर्वपदान्तलोपश्च । क °रलचौ– । ६९८ अ क उ. °ट् चो° इतःपरमाधिकम् । हन्तेश्च द्वे । ६९९ अ क अमेरसन् । ७०१ अ नहेर्लोपश्च । इतः परमधिकम् । महेश्च । ७०२ अ क नित् इत्याधिकम् । इतः परमाधिकं सूत्रम् 'शाखा' इति । ७०३ उ. –मय–। क. माङ उखः ।

७०४ कलिगालिभ्यां फगस्योच्च ।

७०५ स्पृशेः श्वण्शुनौ पृ च ।

७०६ श्मनि श्रयतेर्डुन् ।

७०७ अश्र्वादयश्च ।

७०८ जनेष्टन् लोपश्च । ५·३०

७०९ अच् तस्य जङ्घच् ।

७१० हन्तेः शरीरावयवे द्वे च ।

७११ क्लिशेरन् लो लोपश्च ।

७१२ फलेरितजादेश्च पः ।

७१३ कृञादिभ्यः संज्ञायां वुन् ।

७१४ चीकयतेराद्यन्तविपर्ययश्च ।

७१५ पचिमच्योरिच्चोपधायाः ।

७१६ जनेररष्ठ च ।

७१७ वचिमनिभ्यां चिच्च ।

७१८ ऊर्जि दृणातेरलचौ पूर्वपदान्त्यलोपश्च । ५·४०

७१९ कृदरादयश्च ।

७२० हन्तेर्युग्नाद्यन्तयोर्घत्वतत्वे ।

७२१ क्रमिगमिक्षमिभ्यस्तुन्वृद्धिश्च ।

७२२ हर्यतेः कन्यन्हिर् च ।

७२३ कृञः पासः ।

७२४ जनेस्तु रश्च ।

७२५ ऊर्णोतेर्डः ।

७२६ दधातेर्यत् नुट् च ।

७२७ जीर्यतेः क्रिन् रश्च वः ।

७२८ मव्यतेर्यलोपो मश्चापतुट् चालः ।

७२९ ऋजेः कीकन् ।

७३० तनोतेर्डउः सन्वच्च ।

७३१ अर्भकपृथुकपाका वयसि ।

७३२ अवद्यावमाधमार्वरेफाः कुत्सिते ।

७३३ लीरीङोर्ह्रस्वः पुट् च तरौ श्लेषणकुत्सितयोः ।

७३४ क्लिशेरीच्चोपधायाः कन् लोपश्च लो नाम् च ।

७३५ अश्नोतेराशुकर्मणि वरट् च ।

७३६ चतेरुरन् ।

७३७ प्रा(प्रे ऽ)ततेररन् ।

७३८ अमेस्तुट् च । ५·६०

७३९ दहेर्गो लोपो दश्च नः ।

७४० सिचेः संज्ञायां हनुमौ कश्च ।

---

७०८ अ क जनेश्टन् नलोपश्च । ७०९ अ तस्य जङ्घ च । क – जङ्घ च । अ क इतः परमधिके सूत्रे । लूञो मनिन् । अ क्लिशेरन्ललोपश्च । क क्लिशेरन् लोलोपश्च । ७१५ उ. °रिच्च । ७१६ अ °ठश्च । ७१७अ क पचिवदिभ्यामिच्च । इतः परमधिकम् । वाचिमनिभ्यां चिद्वा। ७२० अ क °युजाद्य°। ७२१ इतः परमधिकानि सूत्राणि । अ क गुहः कन् । करोतेर्द्वे च । विपेर्व्याप्तिकर्मणि । ७२२ अ -हिरश्च । क –हिर् च । ७२३ क कृञः कृत्र । अ इतः परमधिकम् । कठिचकिभ्यामोरः । ७२४ अ क जनेस्तोरश्च । अ डनट् च । क डोऽट् च । ७२७ अ जीर्यतेः क्रिद्रश्च पुग्वा । ७२८ अ–मश्चापोऽप्तुट्– । क नास्ति । ७३० तितउशब्दः स्त्रीनपुंसकयोर्वर्तते । चालनी तितउः पुमान् इत्यमरे प्रमादः । इति उज्ज्वलदत्तः । ७३२ अ अवद्यावमार्याः कुत्सिते । ७३३ अ क उ. लीङ्° ह्रस्वश्च पुट्(क) तरो श्लेष्म° । ७३४ अ क क्लिशेरी– । इतः परमधिकं सूत्रम् । आप्नोतेः क्विब्ह्रस्वश्च । ७३७–७३८ अ क न स्तः । ७३९ अ एतत् ‘नगो प्राणिष्वन्यतरस्याम्’ (पा. सू. ६-३-७६) इति नगशब्दस्य सिद्धत्वादनर्थकमित्याहुः । ७४० अ क– कन्नुहौ च ।

७४१ व्याङि प्रातेश्च जातौ ।

७४२ हन्तेरच् घुर च ।

७४३ क्षमेरुपधालोपश्च ।

७४४ तरतेर्ड्रिः ।

७४५ ग्रहेरनिः ।

७४६ प्रथेरमच् ।

७४७ चरेश्च ।

७४८ मङ्गेरलच् । ५·७०

इत्युणादिषु पञ्चमः पादः* ॥

* उणादिसूत्रस्था गणास्तत्रत्याः साधिताः शब्दा उज्ज्वलदत्तभट्टोजीश्वेतवनवासिनारायणभट्टप्रभृतीनां टीकाभ्यः समुद्धृत्याधस्तान्निर्दिश्यन्ते । एतादृश अन्येऽपि शब्दा अत्र समावेशिता भवन्तीति लक्ष्यते ।

१ अघ्न्यादयः ५५१.

१ अघ्न्या, २ अघ्न्य, ३ कन्या, ४ वन्ध्या, ५ सन्ध्या, ६ कौतेर्डुक् च (ग. सू. १), ७ कुड्य, ८ मनो ध च (ग. सू. २), ९ मध्य, १० वद्य । इति अघ्न्यादिः ।

२ अब्दादयः ५३८.

१ अब्द, २ कौतेर्नुम् च (ग. सू. ३), ३ कुन्दः, ४ वृन्दः, ५ कन्दः, ६ तुन्दः । इति अब्दादिः ।

३ अलीकादयः ४६५.

१ अलीक, २ वलीक, ३ वल्मीक, ४ वहतेर्वृद्धिश्च (ग. सू. ४), ५ वाहीकः, ६ सुप्रतीकः । (एवमन्येऽपि) । इति अलीकादिः ।

४ अश्यादयः ६१२.

१ अशित्र, २ वहित्र, ३ धरित्री, ४ करित्र, ५ वधित्र । इति अश्यादिः ।

५ अश्वादयः ७०७.

१ अश्रु (एवमन्येऽपि यथाप्रयोगमूहनीयाः) । इति अश्वादिः ।

६ उलूकादयः ४८१.

१ उलूकः, २ वावदूकः, ३ भल्लूकः, ४ शमेर्बुक् च (ग. सू. ५), ५ शम्बूकः । इति उलकादिः ।

७ उल्वादयः ५३५.

१ उल्व, २ शुल्व, ३ निम्ब, ४ बिम्ब, ५ धन्व, ६ जम्व । इति उल्वादिः ।

८ किशोरादयः ६५.

१ किशोर, २ सहोर, ३ गौर । इति किशोरादिः ।

९ कृत्रादयः ७१३.

१ करक, २ कटक, ३ नरक, ४ सरक, ५ अलक, ६ कोरक । इति कृत्रादिः ।

१० कृदरादयः ७१९.

१ कृदर, २ मृदर, ३ सूदर । इति कृदरादिः ।

११ क्षदादयः २५०.

१ क्षत्तृ, २ क्षोतृ, ३ उन्नेतृ । इति क्षदादिः ।

१२ गुपादयः ५६.

१ गुपिल, २ तिजिल, ३ पूजिल, ४ शुपिल, ५ देविल ६ कुटिल । इति गुपादिः ।

७४१ अ क इतः परमधिकं सूत्रम् । छापूञ् खडिभ्यो कक् । ७४२ अ हन्तेर्घुरच् । क हन्तेः घुर् । ७४३–७४४ अ क न स्तः । ७४५ अ क °रणिः । तनोतेः डउः सन्वच्च ।

१३ जन्त्वादयः ५४२.

१ जन्तु, २ शिग्रु, ३ वितस्तु, ४ कद्रु, ५ अस्रु, ६ अश्रु । इति जन्त्वादिः ।

१४ तरत्यादयः ११७.

१ तरङ्ग, २ लवङ्ग । आकृतिगणोऽयम् । इति तरत्यादिः ।

१५ तुषारादयः ४१९.

१ तुषार, २ कासार, ३ सहार, ४ तर्कार । इति तुषारादिः ।

१६ त्रादयः ६१२.

१ तोत्र, २ लोत्र, ३ वहत्र । इति त्रादिः ।

१७ पिञ्जादयः ५२०.

१ पिञ्जूल, २ कञ्चूल, ३ लङ्गेर्वृद्धिश्च (ग. सू. ६), ४ लाङ्गुल, ५ तमेर्दुक्दीर्घत्वे (ग. सू. ७), ६ ताम्बूल, ७ शृणातेर्दुक् ह्रस्वश्च (ग. सू. ८), ८ शार्दूल, ९ दुक्लोः कुक्च (ग. सू. ९), १० दुकूल, ११ कुसूल, कुकूल । इति पिञ्जादिः ।

१८ पिनाकादयः ४५५.

१ पिनाक, २ तडाक, ३ भदाक, ४ श्यामाक, ५ नभाक, ६ पिण्याक, ७ वार्ताक, ८ गुवाक । इति पिनाकादिः ।

१९ फर्फरीकादयः ४६०.

१ फर्फरीक, २ दर्दरीक, ३ कर्करीक, ४ झर्झरीक, ५ तिमेर्मकारस्य उकारोऽभ्यासस्य नुट् च (ग. सू. १०) । ६ तिन्तिडीक, ७ चरेर्नुम् च (ग. सू. ११), ८ चञ्चरीक, ९ मर्मरीक, १० कर्करीका, ११ पुण्डरीक । इति फर्फरीकादिः ।

२० वलाकादयः ४२४.

१ वलाका, २ मनाका, ३ पवाका, ४ शलाका, ५ पटाक, ६ पताका । इति वलाकादिः ।

२१ मद्गुरादयः ४१.

१ मद्गुर, २ कर्बुर, ३ वन्धुर, ४ चिनोतेः कुक् च (ग. सू. १२), ५ चिकुर, ६ कोकतेर्कुक् च (ग. सू. १३), ७ कुकुर, ८ कुक्कुर, ९ आतुर, १० वागुरा, ११ प्रत्ययरेफस्य लत्वं वक्रेर्नलोपश्च (ग. सू. १४), १२ शकुल, १३ वकुल । इति मद्गुरादिः ।

२२ मिथिलादयः ५७.

१ मिथिल, २ गतिला, ३ तकिला, ४ चण्डिला, ५ पाथिल, ६ शिथिला । इति मिथिलादिः ।

२३ मूलेरादयः ६१.

१ मूलेर, २ गुधेर, ३ गुहेर, ४ मुहेर, ५ कुटेर, ६ गुदेर, ७ कडेर । इति मूलेरादिः ।

२४ मृगय्वादयः २७.

१ मृगयु, २ देवयु, ३ मित्रयु, ४ कुमारयु, ५ अध्वर्यु, ६ कुहु, ७ पाण्डु, ८ पीलु, ९ मञ्जु, १० कण्डु, ११ मृकण्डु, १२ गृहयु, (एव, १३ निघण्टु, १४ पलाण्डु, १५ कर्करेडु, १६ करेडु, १७ पेरु, १८ डमरु प्रभृतयोऽप्यत्रैव द्रष्टव्याः) । इति मृगय्वादिः ।

२५ वङ्क्यादयः ५०६.

१ वङ्क्रि, २ वप्रि, ३ अङ्घ्रि, ४ तन्द्रि, ५ भेरि । इति वङ्क्यादिः ।

२६ विडादयः ११८.

१ विडङ्ग, २ मृदङ्ग, ३ कुरङ्ग । इति विडादिः ।

२७ वृषादयः १०६.

१ वृषल, २ कुशल, ३ पलल, ४ देवल, ५ तरल, ६ सरल, ७ धवल, ८ कसेर्बुक् च

(ग. सू. १५), ९ कम्बल, १० मुशल, ११ मुसल, १२ कोशल, १३ लाङ्गल, १४ कदली, १५ कुड्मल, १६ कुटिकाशिकौलिभ्यः प्रत्ययस्य मुद् च (ग. सू. १६), १७ कुड्म‍ल, १८ कश्मल, १९ पिङ्गल, २० सम्बल, २१ शम्बल। इति वृषादिः।

२८ शकादयः ५२१.

१ शकट, २ वरट, ३ कङ्कट, ४ सरट, ५ देवट, ६ करट, ७ कपट, ८ कर्कट, ९ मर्कट, १० कर्पट, ११ पर्पट, १२ कक्खट, १३ चपेट, १४ चपट, १५ मयट, (एवमन्येऽपि कदटादयो बोद्धव्याः)। इति शकटादिः।

इति शाकटायनप्रणीत उणादिसूत्रपाठः समाप्तः।

शान्तनवाचार्यप्रणीतः

फिट्सूत्रपाठः

१ फिषोऽन्त उदात्तः।
२ पाटलापालङ्काम्बासागरार्थानाम्।
३ गेहार्थानामस्त्रियाम्।
४ गुदस्य च।
५ ध्यपूर्वस्य स्त्रीविषयस्य।
६ खान्तस्याश्मादेः।
७ वंहिष्ठवत्सरतिशतथान्तानाम्।
८ दक्षिणस्य साधौ।
९ स्वाङ्गाख्यायामादिर्वा।
१० छन्दसि च।
११ कृष्णस्यामृगाख्या चेत्।
१२ वा नामधेयस्य।
१३ शुक्लगौरयोरादिः।
१४ अङ्गुष्ठोदकबकवशानां छन्दस्यन्तः।
१५ पृष्ठस्य च।
१६ अर्जुनस्य तृणाख्या चेत्।
१७ आर्यस्य स्वाम्याख्या चेत्।
१८ आशाया अदिगाख्या चेत्।
१९ नक्षत्राणामाब्विषयाणाम्।
२० न कुपूर्वस्य कृत्तिकाख्या चेत्।
२१ घृतादीनां च।
२२ ज्येष्ठकनिष्ठयोर्वयसि।
२३ बिल्वतिष्ययो स्वरितो वा।

इति फिट्सूत्रेषु प्रथमः पादः॥

२४ अथादिः प्राक् शकटेः ।
२५ ह्रस्वान्तस्य स्त्रीविषयस्य ।
२६ नब्विषयस्यानिसन्तस्य ।
२७ तृणधान्यानां च द्व्यषाम् ।
२८ त्रः संख्यायाः ।
२९ स्वाङ्गशिटामदन्तानाम् ।
३० प्राणिनां कुपूर्वम् ।
३१ खय्युवर्णं कृत्रिमाख्या चेत् ।
३२ उनर्वन्नन्तानाम् ।
३३ वर्णानां तणतिनितान्तानाम् ।
३४ ह्रस्वान्तस्य ह्रस्वमनृत्ताच्छील्ये ।
३५ अक्षस्यादेवनस्य ।
३६ अर्धस्यासमद्योतने ।
३७ पीतद्र्वर्थानाम् ।
३८ ग्रामादीनां च ।
३९ लुबन्तस्योपमेयनामधेयस्य ।
४० न वृक्षपर्वतविशेषव्याघ्रसिंहमहिषाणाम् ।
४१ राजविशेषस्य यमन्वा चेत् ।
४२ लघावन्ते द्वयोश्च बह्वषो गुरुः ।
४३ स्त्रीविषयवर्णाक्षुपूर्वाणाम् ।
४४ शकुनीनां च लघु पूर्वम् ।
४५ नर्तुप्राण्याख्यायाम् ।
४६ धान्यानां च वृद्धक्षान्तानाम् ।
४७ जनपदशब्दानामषान्तानाम् ।
४८ ह्यादीनामसंयुक्तलान्तानामन्तः पूर्वं वा ।
४९ इगन्तानां च द्व्यषाम् ।

इति फिट्सूत्रेषु द्वितीयः पादः ॥

---

५० अथ द्वितीयं प्रागीषात् ।
५१ त्र्यचां प्राङ् मकरात् ।
५२ स्वाङ्गानामकुर्वादीनाम् ।
५३ मादीनां च ।
५४ शादीनां शाकानाम् ।
५५ पान्तानां गुर्वादीनाम् ।
५६ युतान्यण्यन्तानाम् ।
५७ मकरवरूढपारेवतवितस्तेक्ष्वार्जिद्राक्षाकलोमाकाष्ठापेष्ठाकाशीनामादिर्वा ।
५८ छन्दसि च ।
५९ कर्दमादीनां च ।
६० सुगन्धितेजनस्य ते वा ।
६१ नपः फलान्तानाम् ।
६२ यान्तस्यान्त्यात्पूर्वम् ।
६३ थान्तस्य च नालघुनी ।
६४ शिशुमारोदुम्बरबलीवर्दोष्ट्रारपुरूरवसां च ।
६५ सांकाश्यकाम्पिल्यनासिक्यदार्वाघाटानाम् ।
६६ ईषान्तस्य ह्यादेरादिर्वा ।
६७ उशीरदाशेरकपालपलालशैवालश्यामाकशारीरशरावहृदयाहिरण्यारण्यापत्यदेवराणाम् ।
६८ महिष्यषाढयोर्जायेष्टकाख्या चेत् ।

इति फिट्सूत्रेषु तृतीयः पादः ।

---

६९ शकटिशकट्योरक्षरमक्षरं पर्यायेण ।
७० गोष्ठजस्य ब्राह्मणनामधेयस्य ।
७१ पारावतस्योपोत्तमवर्जम् ।

७२ धूम्रजानुमुञ्जकेशकालवालस्थालीपाकानामधूजलस्थानाम् ।
७३ कपिकेशहरिकेशयोश्छन्दसि ।
७४ न्यङ्स्वरौ स्वरितौ ।
७५ न्यर्बुदव्यल्कशयोरादिः ।
७६ तिल्यशिक्यमत्यकाश्मर्यधान्यकन्याराजन्यमनुष्याणामन्तः ।
७७ बिल्वभक्ष्यवीर्याणि च्छन्दसि ।
७८ त्वत्त्वसमसिमेत्यनुच्चानि ।
७९ सिमस्याथर्वणेऽन्त उदात्तः ।
८० निपाता आद्युदात्ताः ।
८१ उपसर्गाश्चाभिवर्जम् ।
८२ एवादीनामन्तः ।
८३ वाचादीनामुभावुदात्तौ ।
८४ चादयोऽनुदात्ताः ।
८५ यथेति पादान्ते ।
८६ प्रकारादिद्विरुक्तौ ।
८७ शेषं सर्वमनुदात्तम् ।

इति फिट्सूत्रेषु चतुर्थः पादः ।

॥ इति शान्तनवाचार्यप्रणीतः फिट्सूत्रपाठः ॥